ZENIT

ÉMILE ZOLA

Editura
UNIVERS

fecunditate

ÉMILE ZOLA

FECUNDITATE

roman

Traducere de IONEL MARINESCU

Prefaţă de THEODOSIA IOACHIMESCU

Editura UNIVERS
1971

Émile Zola - Fécondité
1899

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE

CARTEA ÎNTÂI

- I
- II
- III
- IV
- V

CARTEA A DOUA

- I
- II
- III
- IV
- V

CARTEA A TREIA

- I
- II
- III
- IV
- V

CARTEA A PATRA

- I
- II
- III
- IV
- V

CARTEA A CINCEA

I
II
III
IV
V
CARTEA A ŞASEA
I
II
III
IV

CUVÂNT ÎNAINTE

Romanul de faţă face parte din ultimul ciclu proiectat de Zola, tetralogia aşa-numită *Cele patru evanghelii.* Denumirea generală arăta că e vorba de profesiunile de credinţă ale autorului, care, însă, în calitatea lui de scriitor ateu, dădea cuvântului „evanghelie” sensul de „idee-forţă”, de principiu de viaţă respectat cu stricteţe. Apropiindu-se de vârsta de şaizeci de ani, Zola simţea desigur nevoia să-şi sintetizeze şi să-şi ilustreze ideile generoase care-l călăuziseră sau care se dezvoltaseră de-a lungul vastei sale opere.

Testamentul său moral, „evangheliile”, avea să cuprindă patru titluri: *Fecunditate* (încrederea în viaţă şi în manifestările ei), *Muncă* (încrederea în puterea constructivă a muncii), *Adevăr* (încrederea în forţa adevărului), *Dreptate* (încrederea într-o societate justă a viitorului, într-o înfrăţire a popoarelor sub semnul dreptăţii). Dar aceste patru romane, axate pe problemele epocii (astfel, în *Adevăr,* avea să retrăiască celebra „afacere” Dreyfus, în care Zola avusese rolul de acuzator al militarismului reacţionar), n-au putut fi realizate decât în parte. Moartea l-a surprins pe autor pe când lucra la *Adevăr. Fecunditate* apăruse în 1899, *Muncă* în 1901. *Adevăr* a apărut postum, în 1903. *Dreptate* n-a apucat să fie schiţat.

Scris în 1898–1899, romanul *Fecunditate* a fost realizat sub impresia, pe de o parte, a paternităţii tardive a

autorului, care-l făcuse mândru şi fericit, pe de alta, a scăderii natalităţii în Franţa sfârşitului de veac, fenomen care-i îngrijora pe patrioţi. Zola a atacat tema cu seriozitatea şi conştiinciozitatea cu care-şi pregătea întotdeauna documentarea, dar şi cu pasiunea şi dramatismul care fac dintr-un roman al său oricât de demonstrativ o frescă socială în mişcare.

Deplina stăpânire a tehnicii romanului se poate constata chiar din primele capitole, în care ne sunt prezentate, în relaţii verosimile de rudenie, de prietenie sau de vecinătate, numeroasele personaje având a juca un rol în desfăşurarea întâmplărilor, de fapt tot atâtea „cazuri” de dezertare de la imperativul vieţii, de la fecunditate. Ele vor putea fi urmărite vertical şi orizontal, în pluralitatea şi evoluţia lor. Îi întâlnim astfel pe soţii Beauchêne, care, de teamă ca uzina şi averea să nu le fie îmbucătăţite, se mulţumesc cu un singur copil; pe soţii Séguin, care, deşi mari proprietari, refuză să-şi mărească familia pentru a nu fi stingheriţi în huzurul lor monden şi blazat; pe soţii Morange, mici-burghezi ambiţioşi, care cred că nu vor putea urca pe scara socială decât pregătind zestrea unei singure fiice; pe soţii Angelin, tineri rentieri îndrăgostiţi, care amână pe mai târziu – când va fi prea târziu – înmulţirea familiei etc. Toţi aceştia zâmbesc indulgent, compătimitor sau ironic văzând cum se înmulţeşte, în ciuda oricărui calcul şi, după părerea lor, a oricărei prudenţe, familia desenatorului (am spune astăzi: a proiectantului) Mathieu Froment, care aşteaptă al cincilea copil de la o soţie sănătoasă, frumoasă şi curajoasă. Triumfătoare va fi însă, până la urmă, familia cu copii numeroşi.

În construcţia simetric echilibrată a romanului, Marianne şi Mathieu Froment reprezintă faţa luminoasă şi creatoare a omenirii. Viaţa îi slujeşte, fiindcă şi ei o slujesc. Marianne va naşte doisprezece copii şi se va ocupa fericită de creşterea lor. Mathieu, devenit cultivator pentru a asigura direct subzistenţa familiei, va reuşi să fertilizeze pământurile

aride şi mlăştinoase cumpărate treptat de la Séguin, astfel încât numeroşii lui copii îşi vor putea dezvolta capacităţile şi vor lua locul celor care se temeau de luptă şi de muncă, şi care decad şi se degradează.

Situaţi în zona de umbră, soţii Beauchêne asistă la moartea unicului lor fiu, în care-şi concentraseră egoismul şi ambiţiile, soţia şi fiica lui Morange îşi pierd viaţa încercând să-şi întrerupă sarcini nedorite, căsnicia soţilor Séguin se destramă, iar averea lor se risipeşte, soţii Angelin sunt nefericiţi fiindcă nu mai pot avea copilul pe care acum îl doresc etc. Sancţiunea pe care o aplică natura batjocorită e necruţătoare. Contrastul dintre zona de umbră şi cea de lumină e izbitor şi edificator.

Nu se poate spune însă că romanul e schematic. Mathieu şi Marianne trec şi ei prin greutăţi şi prin încercări grele: le mor mai mulţi copii, alţii se ceartă pentru avere... Nu sunt puţine nici momentele de-un dramatism zguduitor de partea cealaltă, ca, de pildă, moartea soţiei şi fiicei lui Morange, sau crima semiconştientă a doamnei Beauchêne.

Dar Zola este – nu trebuie uitat – atât un romancier realist, cât şi un romancier poet.

Realismul său – în mare măsură eliberat de zgura naturalismului: nu mai e vorba acum de tare ereditare, ca în ciclul *Familia Rougon-Macquart,* ci doar, sporadic, de scene sau expresii brutale – denunţă răspunderea societăţii în acţiunea de asasinare sistematică a vieţilor care vor să se înfiripe. Datorită amplei documentări a scriitorului (se ştie că toate romanele sale erau precedate de îndelungi informări: pentru *Germinal* a petrecut săptămâni întregi în mină, pentru *Pântecele Parisului* a studiat multă vreme halele etc.), ni se înfăţişează, sub conducerea personajului central, veşnic îndatoritor faţă de cunoştinţe şi prieteni (dar de unde are Mathieu Froment atâta timp la dispoziţie?), culisele întunecate ale „iubirilor" pariziene, diversele oficine de la sfârşitul secolului al XIX-lea, unde se practicau

întreruperile de sarcini sau naşterile clandestine, pe socoteala vieţii mamelor, dar mai ales a copiilor, care, când nu erau ajutaţi să se nască morţi, erau predaţi speculei unor familii „adoptive” de la ţară, şi dacă nu se stingeau curând de inaniţie, ajungeau de cele mai multe ori vagabonzi sau tâlhari. O mare tristeţe şi un protest acuzator se desprind din soarta acestor micuţi nevinovaţi victime ale unei societăţi avide şi egoiste. Acuzator este şi tabloul familiei muncitorului Moineaud, ai cărui numeroşi copii nu se pot bucura nici de sănătate, nici de educaţie. Acuzatoare este şi degradarea morală la care ajung căsniciile marilor bogătaşi Beauchêne şi Séguin.

Pe de altă parte, în celălalt panou al dipticului, romancierul poet ştie să pună în valoare bucuriile simple dar temeinice ale înţelegerii conjugale, ale maternităţii, ale naturii. Mathieu e un soţ model (pe vremea aceea va fi părut bizar!), care nu umblă după aventuri, ştie să reziste ispitelor, şi nu stă în cumpănă să aprindă focul în sobă şi să îmbăieze copilul. Marianne e o soţie perfectă, pe care n-o amăgeşte luxul, care e în stare să preţuiască ideile inovatoare ale soţului şi să-l ajute pe acesta în realizarea lor. Viaţa, eu care ei se identifică, – îi poartă mereu înainte, îi face să învingă greutăţile, - le vindecă rănile, un copil înlocuind pe altul, o speranţă pe alta. Amândoi ştiu să aprecieze frumuseţea sănătoasă a copilului la sân şi liniştea plină de făgăduinţe a câmpului înverzit de primăvară. Îmbinarea dintre rodnicia ritmică a pământului şi ritmica maternitate a Mariannei alcătuieşte o viziune exaltantă, din care se înalţă un adevărat imn de slavă închinat vieţii atotcuprinzătoare şi atotputernice. Romanul devine într-atât un poem şi un cântec încât, ia un moment dat, autorul îşi reia comentariul, de la un capitol la altul, în aceeaşi formă, cu aceleaşi cuvinte, ca un refren sau ca un laitmotiv. Iar tabloul-apoteoză de la sfârşit, când cei doi soţi, ajunşi la adânci bătrâneţi, îşi sărbătoresc nunta de diamant în mijlocul urmaşilor – patru generaţii de fii şi fiice, nurori,

gineri, nepoţi, şi strănepoţi, numărând laolaltă trei sute de persoane – acest tablou-apoteoză aminteşte de finalul triumfal al unei simfonii.

Poate părea curios – şi lucrul a fost remarcat[1] – că acelaşi scriitor care a descris cu atâta insistenţă degradarea biologică şi întunecarea morală a fost în stare să preamărească şi să cânte dragostea de viaţă şi credinţa în om.

Contrastele din creaţia lui Zola se datorează probabil faptului că, la el, concepţia literară naturalistă, inspirată de filosofia pozitivistă a epocii şi care impunea înregistrarea aproape fotografică a faptelor, s-a grefat pe un temperament liric, vizionar, tumultuos, receptiv faţă de orice avânt înnoitor.

Oscilând între umbre şi lumini, între scene de infern şi viziuni de paradis, creaţia scriitorului a ilustrat totuşi din ce în ce mai mult zona de lumină, speranţa în viitor.

„Optimist, da! – spunea Zola în 1893, adresându-se studenţilor – cu toată fiinţa mea, împotriva pesimismului slăbănog, împotriva neputinţei ruşinoase de a voi şi de a iubi!”

Optimismul şi interesul pentru mişcările sociale nu l-au ajutat însă să-şi clarifice ideile, iar neclarificările au dus, pe plan artistic, la o seamă de contradicţii, de care scriitorul nu pare a-şi fi dat seama şi care-i umbresc opera.

Astfel, romanul *Fecunditate* prezintă, pe de o parte, o societate rău organizată şi recunoscută ca atare, o societate în care există victime şi călăi, iar, pe de altă parte, o reuşită individuală deplină în cadrul aceleiaşi societăţi, deci pe socoteala aceloraşi abuzuri sociale. Soţii Froment ajung – datorită, ni se afirmă, hărniciei şi voinţei lor – la o situaţie deosebit de prosperă: stăpânesc o fermă cu cinci sute de hectare, turme de vite, acareturi şi păduri; dintre fiii lor, unii rămân să administreze această moşie

[1] De către J. Freville în studiul intitulat *Zola, semănător de furtuni,* Paris, Éditions sociales, 1952.

bogată, alţii devin mari industriaşi sau oameni de afaceri cu averi imense. Expansiunea familială atinge şi alte continente, vrea să justifice chiar păşirea în colonii. Nicolas Froment, mai prolific încă decât tatăl său, va crea în Sudan o adevărată dinastie franceză.

Cititorul de azi îşi poate pune cu nedumerire o serie de întrebări: Cu ajutorul căror braţe a cultivat Mathieu cele cinci sute de hectare? Ce s-ar fi întâmplat dacă moşierul Séguin n-ar fi consimţit să-i vândă treptat şi în condiţii avantajoase parcele de moşie? Nu cumva fiii lui, crescuţi de un tată care condamnă în principiu exploatarea, au devenit exploatatori autentici? Şi, dacă e vorba că munca înseamnă totul şi că ea duce oricând şi oriunde la o reuşită sigură, cum se explică viaţa mizeră a familiei muncitorului Moineaud şi, mai târziu, a fiului său Victor şi a familiei acestuia, care au trudit şi ei o viaţă întreagă?

Adevărul e că Zola se afla sub influenţa ideilor fourieriste, care reînviaseră în Franţa la sfârşitul secolului al XIX-lea, şi a campaniei pro-colonizatoare din aceeaşi vreme, când colonialismul era conceput şi justificat ca o expansiune a civilizaţiei, ca un drept al popoarelor înaintate (guvernământul Africii occidentale franceze va fi creat în 1904).

Ideile lui Fourier îl convinseseră pe Zola că, într-o societate industrializată, care se va hotărî să cinstească şi să generalizeze munca, aceasta va produce atâtea bunuri încât toată lumea va fi fericită. Acelaşi socialism utopic îi va da scriitorului, în romanul *Muncă,* apărut doi ani după *Fecunditate,* viziunea unei colectivităţi ideale, create prin eforturile unite ale muncii, talentului şi capitalului. Totuşi, chiar în romanul *Muncă,* spiritul de observaţie obiectiv al romancierului înregistrează şi condamnă deosebirea dintre felul de trai al capitaliştilor şi cel al muncitorilor (aici metalurgişti).

Evident, nu vom reţine din romanul *Fecunditate* nici soluţiile utopice, nici exagerările lirice.

Ceea ce continuă să-i dea valoare este tabloul însufleţit al problemelor maternităţii din Franţa de acum trei sferturi de veac, este omagiul cald şi convins adus bucuriei de a creşte copii, străduinţei şi spiritului creator, vieţii atotbiruitoare.

THEODOSIA IOACHIMESCU

CARTEA ÎNTÂI

I

În dimineaţa aceea, în micul pavilion de la marginea pădurii, unde se instalaseră de trei săptămâni, Mathieu se grăbea să ia din Janville trenul de la ora şapte, care-l aducea în fiecare zi înapoi la Paris. Se şi făcuse ora şase şi jumătate şi mai erau doi kilometri de la pavilion până la Janville. Apoi, după cele trei sferturi de oră de drum, mai trebuiau alte trei sferturi ca să meargă de la Gara de Nord în bulevardul Grenelle; aşa că nu ajungea la biroul său de la uzină decât pe la opt şi jumătate.

Îşi îmbrăţişase copiii, din fericire adormiţi; fiindcă nu l-ar mai fi lăsat să plece, i s-ar fi prins de gât cu mânuşiţele, râzând şi sărutându-l. Şi, când intră în grabă în dormitor, o găsi pe Marianne, nevastă-sa, încă în pat, însă trează, pe jumătate ridicată. Trăsese tocmai perdeaua şi întreaga strălucire a dimineţii de mai năvălise, scăldând-o într-un val de soare vesel, în sănătoasa şi proaspăta frumuseţe a celor douăzeci şi patru de ani ai ei. El, mai vârstnic cu trei ani, o adora.

— Ştii, draga mea, mă grăbesc, mi-e frică să nu scap

trenul... Vezi ce poţi face, mai ai un franc şi cincizeci de bani, nu-i aşa?

Ea începu să râdă, încântătoare, cu braţele-i goale şi cu minunatu-i păr negru despletit. Veşnica strâmtorare în care se zbătea tânăra lor căsnicie nu-i tulbura curajul şi voia bună; se căsătoriseră, ea la şaptesprezece ani, el, la douăzeci, şi erau împovăraţi, încă de pe-acum, cu patru copii.

— Deoarece azi e sfârşitul lunii şi iei leafa diseară... Am să plătesc mâine micile datorii la Janville. Numai soţii Lepailleur, de la care cumpăr lapte şi ouă, mă indispun, fiindcă mereu îşi închipuie că vrem să-i furăm... Un franc şi cincizeci de bani, iubitule! Putem face un chef!

Ea râdea mereu şi-i întindea braţele pietroase şi albe să-şi ia rămas bun, ca în fiecare dimineaţă.

— Hai, du-te repede, dacă te grăbeşti... Astă-seară o să vin să te aştept la podeţ.

— Nu, nu, vreau să te culci! Ştii bine că şi astăzi; chiar dacă nu scap trenul de unsprezece fără un sfert, tot nu sosesc la Janville decât la unsprezece şi jumătate... O, ce zi! A trebuit să promit soţilor Morange că iau masa cu ei la prânz, iar diseară Beauchêne a invitat un client, o cină de afaceri, la care trebuie să iau parte... Culcă-te şi fă nani până mă întorc.

Ea dădu drăgălaş din cap, fără să promită nimic.

— Şi nu uita, continuă ea, să treci pe la proprietar şi să-i spui că plouă în odaia copiilor. Acest Séguin du Hordel, putred de bogat, e drept că ne închiriază magherniţa lui numai cu şase sute de franci, dar pentru asta nu trebuie să ne lăsăm udaţi ca pe drumul mare.

— Bine că mi-ai adus aminte! Era să uit... Am să trec pe la el, îţi făgăduiesc.

Dar, la rândul lui, o luase în braţe şi despărţirea se prelungea; nu se mai îndura să plece. Ea izbucnise în râs şi-l săruta zgomotos, cu sete. Între ei era o dragoste sănătoasă, bucuria unei uniri totale şi adânci, de-a nu fi

decât un trup şi un suflet.

— Pleacă, pleacă, scumpule... A! nu uita să-i spui Constancei că, înainte de-a se duce la ţară, trebuie să vină să petreacă o duminică la noi, cu Maurice.

— Da, da, am să-i spun... La revedere, pe diseară, scumpo.

Se întoarse, o strânse din nou puternic în braţe, o sărută lung pe buze, sărutare pe care ea i-o înapoie din toată inima, şi plecă.

De obicei, sosind la Gara de Nord, lua omnibuzul. Dar, în zilele când nu avea decât un franc şi cincizeci de bani în casă, făcea voiniceşte drumul pe jos. Era un drum foarte frumos de altfel: strada Lafayette, Opera, marile bulevarde, strada Regală, apoi, după Piaţa Concordiei, aleea Reginei, podul Alma şi cheiul d'Orsay.

Uzina Beauchêne se întindea chiar la capătul cheiului d'Orsay, între strada Federaţiei şi bulevardul Grenelle. Se afla acolo un teren întins în formă de echer, unui din vârfurile căruia pe chei era ocupat de-o frumoasă casă de locuit, un palat de cărămizi roşii încadrate de piatră albă, pe care o zidise Leon Beauchêne, tatăl lui Alexandre, actualul patron. Din balcoane se zăreau, dincolo de Sena, pe coline, prin verdeaţă, casele înalte din Passy; iar pe dreapta se ridicau cele două turnuleţe ale palatului Trocadero. Alături se mai vedeau încă, de-a lungul străzii Federaţiei, o grădină şi o căsuţă, vechea locuinţă modestă a lui Leon Beauchêne, de pe timpul eroic de muncă înverşunată când îşi înfiripa averea. Apoi clădirile, hangarele uzinei, o îngrămădire de construcţii cenuşii, deasupra cărora se ridicau două coşuri imense, ocupau partea din fund a terenului, precum şi partea dinspre bulevardul Grenelle, închisă de-un zid înalt fără ferestre. Această foarte importantă firmă de mecanici-constructori, bine cunoscută, fabrica mai ales maşini agricole, de la maşinile cele mai puternice până la uneltele ingenioase şi delicate care cer o atenţie deosebită spre a fi perfecte. Şi,

în afară de cele câteva sute de bărbaţi folosiţi zilnic, mai era acolo şi un atelier cu vreo cincizeci de femei, care lucrau la polisaj şi la lustruit.

Intrarea în ateliere şi birouri se făcea prin strada Federaţiei, o poartă largă, de unde se zărea curtea enormă, cu pavajul ei veşnic negru, pe care-l brăzdau adeseori scurgeri de apă aburindă. Un praf gros se ridica din coşurile înalte, aburi ţâşneau şuierând din acoperişuri, în timp ce o trepidaţie surdă, care făcea ea pământul să tremure, vădea zbuciumul lăuntric, mugetul continuu al muncii.

Era ora opt şi treizeci şi cinci la ceasul cel mare al clădirii centrale când Mathieu traversă curtea, ca să ajungă în biroul său de desenator-şef. De opt ani era la uzină, unde începuse, la vârsta de nouăsprezece ani, după strălucite studii speciale, ca ajutor de desenator, plătit cu o sută de franci pe lună. Tatăl său, Pierre Froment, care avusese de la soţia sa, Marie, patru fii, pe Jean, cel mai mare dintre ei, apoi pe Mathieu, pe. Marc şi pe Luc, deşi îi lăsase în voie să-şi urmeze vocaţia, îşi dăduse totuşi osteneala ca fiecare să se aleagă eu câte-un meşteşug. Leon Beauchêne, întemeietorul uzinei, murise de un an, iar fiul lui, Alexandre, îi luase locul şi tocmai se însurase cu Constance Meunier, fiica unui foarte bogat fabricant de tapete din Marais, la data când Mathieu intră în serviciul firmei, sub ordinele acestui patron tânăr, care era numai cu cinci ani mai mare ca el. Şi aici a cunoscut-o pe Marianne, pe atunci în vârstă de şaisprezece ani, o verişoară săracă a lui Alexandre, cu care se căsători în anul următor.

Încă de la vârsta de doisprezece ani, Marianne rămăsese în seama unchiului ei, Leon Beauchêne. Un frate al acestuia, Felix Beauchêne, un zăpăcit, după nenumărate insuccese, obsedat de nevoia de aventuri, plecase cu nevasta şi fiica să-şi încerce norocul în Algeria; şi, de data aceasta, ferma întemeiată de el acolo prospera, când, în urma unei neaşteptate reînvieri a tâlhăriilor, tatăl şi mama au fost masacraţi, clădirile distruse, astfel că fetiţa, scăpată

ca prin minune, nu găsi alt adăpost decât în casa unchiului, care se arătă foarte bun faţă de ea, timp de doi ani, cât mai trăi. Dar mai erau aici şi Alexandre, un tovarăş cam greu de mulţumit, şi, mai ales, soră-sa cea mică, Sérafine, o fată trupeşă, smintită şi rea, care părăsi din fericire casa aproape imediat, la optsprezece ani, în urma unui scandal groaznic, fugind cu un oarecare baron de Lowicz, baron autentic, escroc şi falsificator, cu care au trebuit s-o mărite, dându-i trei sute de mii de franci. Apoi, când, după moartea tatălui său, Alexandre începu şi el să se gândească la însurătoare, fiind silit s-o ia în căsătorie, pentru banii ei, pe Constance, care-i aducea o zestre de-o jumătate de milion, Marianne se simţi mai străină, mai izolată încă, alături de noua-i verişoară, slabă, uscată, autoritară, stăpână absolută în gospodărie. Mathieu era acolo, şi câteva luni au fost de ajuns: o dragoste frumoasă, sănătoasă şi trainică se înfiripă între cei doi tineri, nu dragostea-fulger care aruncă pe îndrăgostiţi unul în braţele celuilalt, ci stima, duioşia, încrederea, mutuala siguranţă a fericirii în reciproca dăruire ce face căsătoria de nedesfăcut. Şi amândoi au fost încântaţi că se căsătoresc fără un ban, că nu aduc drept zestre decât inima lor mare, pentru totdeauna. Mathieu primi o leafă de două mii patru sute de franci, iar Alexandre, vărul lui prin alianţă, îl lăsă pur şi simplu să spere o asociaţie posibilă, într-un viitor îndepărtat.

De altfel, puţin câte puţin, Mathieu Froment avea să devină de neînlocuit. Tânărul stăpân al uzinei, Alexandre Beauchêne, tocmai trecuse printr-o criză îngrijorătoare. Zestrea pe care tatăl său o scosese din casă ca s-o mărite pe Sérafine, cum şi alte cheltuieli mari făcute din pricina acestei fiice răzvrătite şi vicioase, îl siliseră să-şi micşoreze pentru câtva timp fondul de rulment. Apoi, a doua zi după moartea lui, se constată că nu avusese grijă, lucru destui de des întâlnit, să lase vreun testament; aşa că Sérafine se pusese cu înverşunare de-a curmezişul intereselor fratelui său, cerându-şi partea şi voind să-l forţeze să vândă uzina.

Toată averea se aflase astfel pe punctul de-a fi ciopârţită, iar uzina împărţită în bucăţele, nimicită. Beauchêne tremura încă de groază şi mânie, fericit că reuşise, în cele din urmă, să-şi despăgubească sora, plătindu-i partea, cu dărnicie, în bani. Dar rana făcută rămânea deschisă şi, numai ca s-o astupe, se însurase cu jumătatea de milion ce i-o aducea Constance, fată urâtă – a cărei posesiune, bărbatul frumos şi amator de femei o socotea amară – şi atât de uscată şi slabă încât el însuşi o numea „osul acesta” înainte de-a consimţi s-o ia de nevastă. În cinci sau şase ani totul se îndreptă, afacerile uzinei se dublară, o eră de prosperitate începu. Şi Mathieu, care devenise unul dintre colaboratorii cei mai activi şi mai necesari, ocupa acum postul de desenator-şef, cu o leafă de patru mii două sute de franci.

Morange, şeful contabil, al cărui birou era alături, ridică ochii îndată ce auzi că tânărul se aşază în faţa mesei lui de desen.

— Ascultă, dragul meu Froment, nu uita că prânzeşti la noi.

— Da, da, scumpe Morange, fii fără grijă. Vin să te iau la amiază.

Şi Mathieu începu să-şi revadă cu grijă schiţa unei batoze cu aburi, o invenţie a lui, de-o perfectă simplitate şi de-o putere considerabilă, la care lucra de mult timp şi pe care un mare proprietar din Beauce, domnul Firon-Badinier, trebuia să vină s-o vadă în după-amiaza aceea.

În acel moment, uşa cabinetului patronului se deschise însă brusc şi Beauchêne apăru. Înalt, cu faţa îmbujorată, cu nasul mare, cu buzele groase, cu ochii negri şi bulbucaţi, cu o barbă mare, neagră bine îngrijită şi cu părul pieptănat în bucle încât să-i ascundă, la numai treizeci şi doi de ani, un pronunţat început de chelie, încă de dimineaţă, în redingotă, îşi fuma trabucul, şi glasu-i puternic, veselia lui neastâmpărată, activitatea-i febrilă vădea sănătatea încă robustă a unui iubitor de plăceri egoist, pentru care banii,

capitalul înmulţit prin munca altora, însemnau singura putere suverană.

— Ah, ah, e gata, nu-i aşa?... Domnul Firon-Badinier mi-a scris iar că va fi aici la ora trei. Şi ştii că diseară te iau la restaurant cu el; fiindcă pe oameni ca aceştia nu-i hotărăşti să facă o comandă decât dându-le să bea vin bun... Aici, Constance se supără, de aceea prefer să-i poftesc în oraş... I-ai spus Mariannei?

— Desigur. Ştie că nu mă voi înapoia decât cu trenul de unsprezece fără un sfert.

Beauchêne se trânti pe-un scaun.

— Ah, dragul meu, sunt mort de oboseală! Aseară am cinat în oraş şi m-am culcat abia la ora unu. Şi ce de lucru mă aştepta aici, în dimineaţa asta! Trebuie să ai o sănătate de fier.

Până acum se arătase un muncitor neobosit, înzestrat într-adevăr cu o rezistenţă şi cu o energie extraordinare, în afară de aceste calităţi, dăduse dovadă de-un constant talent de a descoperi afacerile bune. Venea cel dintâi la uzină, nescăpându-i nimic din vedere, prevăzând totul, umplând-o cu zelul şi prudenţa lui activă şi dublând, astfel, în fiecare an, cifra de afaceri. De câtva timp, însă, oboseala îşi lăsa tot mai mult urmele pe chipul său. Petrecuse întotdeauna după pofta inimii, acordând un loc important, în viaţa lui de muncă, desfătărilor mărturisite şi nemărturisite. Acum escapadele, cum le numea, îl doborau.

Se uită la Mathieu.

— Arăţi foarte bine. Cum faci că nu pari niciodată obosit?

Într-adevăr, Mathieu, stând în picioare în faţa mesei de desen, părea înzestrat cu o sănătate deplină, ca un stejar tânăr: vânjos, zvelt şi brun, avea fruntea familiei Froment, largă şi înaltă, în formă de turn. Părul des îl purta tăiat scurt, barba ascuţită şi puţin încreţită. Dar ceea ce ieşea mai mult în relief pe chipul său erau ochii, adânci şi limpezi, totodată vii şi gânditori, aproape mereu surâzători. Era totodată un gânditor, un om chibzuit şi de acţiune, foarte

simplu în comportare, foarte vesel şi foarte bun.

— Oh! eu, răspunse el râzând, sunt cuminte.

Beauchêne protestă însă.

— A! nu, nu dumneata eşti cuminte! Nu e cuminte cineva când are patru copii la douăzeci şi şapte de ani. Şi încă de la început doi gemeni: pe Blaise şi Denise! După aceea pe Ambroise şi apoi pe micuţa Rose! Fără s-o mai punem la socoteală pe cealaltă fetiţă, pe care aţi pierdut-o la naştere, înaintea acesteia. Cu totul ar fi cinci, nenorocitule!... Nu, nu! eu sunt cuminte, eu care n-am decât unul şi care ştiu să mă opresc la timp, ca un om înţelept şi prudent!

Acestea erau obişnuitele glume, prin care se strecura o adevărată indignare, pe care nu se sfia s-o manifeste faţă de tânăra pereche ce nu se gândea la ziua de mâine, precum şi faţă de vădita fecunditate a verişoarei sale, Marianne, pe care-o proclama scandaloasă.

Obişnuit cu aceste atacuri, ce-l lăsau pe de-a-ntregul senin, Mathieu continua să râdă, fără să răspundă măcar, când intră un lucrător, moş Moineaud, cum i se spunea la uzină, cu toate că avea numai patruzeci şi trei de ani, scurt, îndesat, cu un cap rotund, un gât de taur, faţa şi mâinile brăzdate după mai bine de-un sfert de veac de muncă. Era mecanic-ajustor şi venea să-i anunţe patronului greutăţile întâmpinate la montarea unei maşini. Dar acesta, în pornirea de care era cuprins împotriva familiilor destul de numeroase, nu-i lăsă timp să se explice.

— Şi dumneata, moş Moineaud, câţi copii ai?

— Şapte, domnule Beauchêne, răspunse lucrătorul puţin nedumerit. Şi-am mai pierdut trei.

— Atunci cu asta ar fi zece. Ei bine! halal să-ţi fie, cum vrei să nu crăpaţi de foame?

Moineaud, cu firea lui de lucrător parizian, neprevăzător şi vesel, care nu avea altă bucurie decât să facă dragoste cu nevastă-sa după ce băuse un păhărel, începu şi el să râdă. Micuţii creşteau fără ca el barem să observe, şi chiar îi iubea, până nu-şi luau zborul din cuib. Şi apoi lucrau şi ei,

mai aduceau şi ei un ban acasă. Dar preferă să se scuze cu o glumă, pe care o găsea altminteri foarte adevărată:

— Păi, domnule Beauchêne, nu-i fac eu, îi face nevastă-mea.

Tustrei se înveseliră, şi lucrătorul, arătând în sfârşit necazul ce i se ivise, ceilalţi doi îl urmară ca să-şi dea seama despre ce anume era vorba. Erau pe punctul să intre într-un gang, când patronul, văzând deschisă uşa dinspre atelierul femeilor, hotărî să treacă prin el şi să arunce înăuntru o privire, ca de obicei. Era o sală mare şi lungă, unde lustruitoarele, în bluze de serj negru, aşezate pe două rânduri în faţa unor măsuţe, frecau piesele şi le dădeau la tocilă. Aproape toate erau tinere, unele drăguţe, majoritatea cu un chip obişnuit şi vulgar. Şi un miros animalic se amesteca cu acela de uleiuri râncede.

În timpul lucrului tăcerea trebuia să fie absolută. Toate flecăreau. Dar cum aflară că vine stăpânul, vocile amuţiră de îndată. Numai una, care era cu capul întors şi nu prinsese de veste, continua furioasă să se certe cu alta. Erau tocmai cele două surori, fiicele lui moş Moineaud: Euphrasie, cea mai mică – aceea care ţipa – o fată slăbuţă de şaptesprezece ani, cu părul castaniu-deschis, cu faţa prelungă, uscată şi ascuţită, urâţică, şi cu un aer răutăcios; şi cea mai mare, Norine, abia de nouăsprezece ani, o fată drăguţă, tot blondă, dar cu pielea ca laptele, grăsuţă, robustă, cu umeri, braţe şi coapse puternice, o figură luminoasă, cu părul zbârlit şi ochii negri, cu toată prospeţimea acelor mutrişoare pariziene în care străluceşte o frumuseţe de drac.

Norine, cu un gând ascuns, o lăsă pe Euphrasie, cu care se găsea veşnic în ceartă, să-şi continue flecăreala, fericită că patronul are s-o prindă vorbind. Beauchêne trebui să intervină. El se arăta, de obicei, foarte sever în atelierul femeilor, fără niciun fel de îngăduinţă, fiind până în acea zi de părere că un patron pierde orice prestigiu când uită cine e, şi râde, vorbind cu lucrătoarele lui. Într-adevăr, cu toate

neînfrânatele lui pofte de mascul, de care se spunea că dă dovadă în târg, nu se auzise nici cea mai mică poveste despre el şi lucrătoarele sale; nu se atinsese încă de niciuna.

— Ei bine! domnişoară Euphrasie, ai de gând să taci? E-o necuviinţă… Vei plăti un franc amendă şi, dacă mai aud o singură vorbă, te dau afară pe opt zile.

Surprinsă, fata se întorsese. Înăbuşindu-şi mânia, îi aruncă o privire fioroasă soră-sii, care ar fi putut prea bine să-i dea de veste. Aceasta continua să zâmbească, însă, cu aerul ei discret de fată frumoasă şi cu vino-ncoa', privindu-şi stăpânul drept în faţă, ca şi cum ar fi fost sigură că nu mai avea de ce să-i fie frică. Ochii lor se întâlniră, se oglindiră două secunde unii într-alţii, după care el urmă, cu obrajii îmbujoraţi, adresându-se tuturor:

— Îndată ce supraveghetoarea întoarce spatele, nu vă mai tace gura, vă certaţi. Băgaţi de seamă, altminteri o păţiţi!

Moineaud tatăl fusese de faţă la această scenă, nepăsător, ca şi cum cele două lucrătoare, cea pedepsită de patron şi cealaltă care-l privea pe furiş, n-ar fi fost fetele lui. Inspecţia continuă, cei trei bărbaţi părăsiră atelierul femeilor în mijlocul unei tăceri mormântale, tulburate doar de uruitul micilor tocile.

Jos, după ce problema de ajustaj fu rezolvată şi lucrătorul primi ordinele respective, Beauchêne se urcă în apartamentele sale, luându-l şi pe Mathieu, care voia s-o invite pe Constance, în numele Mariannei, aşa cum îl rugase ea. O galerie lega clădirile negre ale uzinei cu luxoasa casă de pe chei. O găsiră pe Constance într-un salonaş tapetat cu mătase galbenă, unde îi plăcea să stea lângă o canapea, pe care era lungit Maurice, fiul unic şi adorat, care tocmai împlinise şapte ani.

— E cumva bolnav? întrebă Mathieu.

Copilul părea voinic, era leit taică-său, cu fălcile mai puternice. Palid, însă, cu pleoapele umflate, uşor

încercănate. Iar maică-sa, „osul acesta”, o femeie mică, oacheşă, pământie, gălbejită şi veştedă la douăzeci şi şase de ani, îl privea cu un aer de mândrie egoistă.

— O! nu, nu e niciodată bolnav, răspunse ea. Numai de picioare se plânge. De aceea l-am culcat şi i-am scris aseară doctorului Boutan să treacă azi-dimineaţă pe aici.

— Nu zău! strigă Beauchêne într-un hohot de râs, femeile sunt toate la fel! Un copil solid ca un taur! Ah! n-aş crede că ştrengarul nu e sănătos!

Chiar în acel moment intră şi doctorul Boutan, un bărbat gras şi îndesat de vreo patruzeci de ani, cu ochii vii, scrutători, pe faţa lui latră, complet rasă, ce exprima o mare bunătate. Imediat examină copilul, îl palpă, îi ascultă; apoi, cu aerul său binevoitor, dar totuşi serios:

— Nu, nu, nu e nimic. E un fenomen de creştere. Un copil puţin palid din pricina iernii petrecute la Paris şi care se va înzdrăveni după câteva săptămâni de aer curat la ţară.

— Păi ce spuneam! strigă din nou Beauchêne.

Constance mai ţinea încă în mâna ei mânuţa fiului ei, care, lungit din nou, închidea pleoapele, cu un aer obosit; şi ea zâmbea, fericită, plăcută, în ciuda feţei sale urâte, când voia să-şi dea puţină osteneală. Doctorul se aşezase, încântat să zăbovească şi să. stea de vorbă în casele prietenilor. Mamoş, îngrijind mai ales boli de femei şi de copii, era duhovnicul firesc, ştia toate tainele, se simţea ca la el acasă în familiile pe care le îngrijea. El o asistase pe Constance la naşterea acestui fiu unic, atât de răsfăţat, şi pe Marianne, la patru naşteri până acum.

Mathieu, în picioare, aştepta să transmită invitaţia.

— Carevasăzică, spuse el, dacă trebuie să plecaţi în curând la ţară, veniţi să petreceţi o duminică la Janville. Soţia mea ar fi atât de fericită să vă vadă, să vă arate „domeniul” nostru!

Şi începu să glumească pe socoteala sărăcăciosului pavilion răzleţ în care locuiau, povesti că aveau, deocamdată, numai o duzină de farfurii şi cinci ouare.

Beauchêne cunoştea însă pavilionul, fiindcă vâna prin locurile acelea în fiecare iarnă, era copărtaş la arendarea întinselor păduri, al căror proprietar constituise o societate pe acţiuni pentru exploatarea dreptului de a vâna.

— Ştii bine că Séguin mi-e prieten. Am luat masa în pavilionul dumitale. E o cocioabă.

Şi Constance, la rându-i, pe care gândul unei astfel de sărăcii o făcea să fie ironică, îşi aminti de ce-i spusese doamna Séguin, Valentine, cum o numea ea, despre paragina în care ajunsese acest vechi pavilion unde se întâlneau vânătorii. Doctorul, care asculta zâmbitor, interveni:

— Doamna Séguin e una dintre clientele mele. După ultima ei lăuzie am povăţuit-o să se mute în acest pavilion. Aerul e admirabil, copiii trebuie să crească acolo ca iarba.

Beauchêne reluă de îndată gluma obişnuită, râzând zgomotos.

— Ei bine! dragul meu Mathieu, ia seama! pe când al cincilea?

— O! spuse Constance cu o figură de femeie jignită, ar fi o adevărată nebunie. Sper că Marianne se va opri aici... Într-adevăr, de data asta n-ai mai avea nicio scuză, ar fi de neiertat.

Şi Mathieu înţelegea bine ceea ce voiau amândoi să spună. Îşi băteau joc de Marianne şi de el, simţeau o milă amestecată cu indignare faţă de ei, nepricepând cum poate cineva aşa, de florile mărului, să-şi vâre capul în sărăcie. Sosirea ultimului copil, mica Rose, le îngreunase într-atât viaţa încât trebuiseră să se refugieze la ţară, în fundul unei colibe mizere. Şi-ar mai fi oare în stare să comită această supremă imprudenţă de-a avea încă un copil, ei care nu stăpâneau nimic, nicio avere, nicio bucăţică de pământ sub soare!

— Apoi, continuă Constance, cu falsa candoare a educaţiei sale rigide, asta începe să fie scandalos. Pe mine una, când văd oameni târând după ei o droaie de copii, mă

dezgustă de parcă aş vedea o familie de beţivani. Pentru mine e acelaşi lucru, ba şi mai scârbos.

Beauchêne izbucni din nou în râs, deşi asupra acestei probleme pesemne că era de altă părere. De altfel, Mathieu rămase foarte liniştit. Marianne şi Constance nu putuseră niciodată să se înţeleagă, prea se deosebeau în toate privinţele; iar el făcea haz de vorbele de ocară, se ferea să se supere, ca să nu ajungă la o ruptură.

— Ai dreptate, spuse el cu simplitate, ar fi o nebunie... Totuşi, dacă ar fi să vină şi un al cincilea, nu-l putem trimite înapoi de unde a venit.

— O, dar există mijloace! strigă Beauchêne.

— Mijloace, repetă doctorul Boutan, care asculta cu aerul său părintesc, nu cunosc niciunul nevinovat şi nepericulos.

Beauchêne se înflăcără, această chestiune a natalităţii şi a depopulării actuale era una dintre acelea pe care socotea că le cunoaşte bine şi le rezolvă cu talent. Îl combătu mai întâi pe Boutan, pe care-l ştia apărătorul convins al familiilor numeroase, glumind şi spunându-i că un medic-mamoş nu putea să aibă, în această materie, o părere dezinteresată. Apoi spuse tot ce ştia, în chip vag, despre Malthus, progresia geometrică a naşterilor şi progresia aritmetică a mijloacelor de existenţă, pământul suprapopulat şi adus în stare de înfometare în mai puţin de două secole. Era vina săracilor dacă mureau de foame: n-aveau decât să se restrângă, să nu facă decât atâţi copii cât pot să hrănească. Bogaţii, învinuiţi pe nedrept că sunt răufăcători sociali, departe de-a fi răspunzători de mizeria celorlalţi, erau, dimpotrivă, singurii oameni cu judecată, aceia care, limitându-şi familia, se purtau ca nişte buni cetăţeni. Şi triumfa, repeta că n-are să-şi facă niciun reproş, că averea lui în continuă creştere nu-i tulbură nicidecum conştiinţa: cu atât mai rău pentru cei săraci, dacă voiau să rămână săraci! În zadar îi răspundea doctorul că ipoteza lui Malthus nu mai stă în picioare, că socotelile lui vizau înmulţirea posibilă, iar nu înmulţirea reală; în zadar îi

dovedea că actuala criză economică, reaua repartiţie a bunurilor în regimul capitalist era singura şi execrabila cauză a mizeriei, şi că, în ziua în care munca va fi repartizată drept, pământul rodnic va putea hrăni cu uşurinţă o lume fericită şi de zece ori mai numeroasă: celălalt nu voia să audă nimic, se lăfăia în egoismul lui, declarând că toate acestea nu-l privesc, că, deşi bogat, n-are remuşcări, şi că cei ce doresc să fie bogaţi n-au decât să facă şi ei ca el.

— Cu alte cuvinte, acesta e sfârşitul pe care raţiunea i-l pregăteşte Franţei, nu-i aşa? spuse Boutan maliţios. Numărul naşterilor în Anglia, în Germania, în Rusia sporeşte-n permanenţă, pe când la noi scade în chip îngrozitor. Chiar în clipa de faţă suntem, în ceea ce priveşte numărul lor, pe-o treaptă foarte joasă în Europa; iar astăzi numărul înseamnă mai mult decât oricând puterea. S-a socotit că trebuie o medie de patru copii de familie pentru ca populaţia să progreseze, să constituie şi să menţină forţa unei naţiuni. Dumneata ai numai un copil, nu eşti un bun patriot.

Scos din fire, Beauchêne se înfurie, se-necă.

— Eu, un rău patriot! eu care mă spetesc muncind, eu care vând maşini până şi în străinătate!… De bună seamă, da, văd în jurul meu familii, cunoştinţe de-ale noastre, care-şi pot permite să aibă câte patru copii: şi recunosc că acestea ar fi vinovate dacă nu i-ar avea… Eu, însă, dragul meu, nu pot! ştii bine că, în situaţia mea, în orice caz, nu pot!

Şi îşi expuse pentru a suta oară motivele, povesti cum uzina era să fie îmbucătăţită, nimicită, fiindcă avusese ghinionul să aibă o soră. Sérafine se purtase foarte urât: mai întâi zestrea, apoi împărţeala cerută, la moartea tatălui lor, uzina salvată printr-un sacrificiu mare de bani, care-i compromisese timp îndelungat prosperitatea. Cum putea să-şi închipuie cineva că va repeta greşeala tatălui său, că va risca să dăruiască un frate sau o soră micului său

Maurice, pentru ca acesta să se afle la rândul său în cumplita încurcătură de a-şi vedea moştenirea primejduită! Nu, nu! nu-l va expune la un partaj, de vreme ce legea era prost întocmită. Se voia stăpân unic al acestei averi moştenite de la taică-său şi pe care el însuşi i-o va trece înzecită. Spera să-i dăruie bogăţia supremă, averea colosală, care, singură, asigură azi puterea.

Constance, care nu lăsase mâna copilului cu faţa palidă, îl contempla cu o pasiune de nemaiîntâlnit orgoliu, acel orgoliu al bogăţiei propriu industriaşului şi financiarului, tot atât de aprig şi combativ ca şi orgoliul numelui la vechii nobili. Numai pentru el se lupta, ca să fie rege, unul dintre acei prinţi ai industriei, stăpâni ai lumii noi!

— Haide, micuţul meu, fii liniştit, tu nu vei avea nici frate, nici soră, suntem de acord în această privinţă. Şi dacă tatăl ar uita, ar avea mama grijă!

Acest cuvânt îi readuse lui Beauchêne întreaga veselie zgomotoasă. Îşi ştia nevasta mai îndărătnică decât el, mai hotărâtă să-şi mărginească familia. El, brutal şi vesel, pornit să ducă o viaţă de plăceri, trişa, cu destulă stângăcie, în patul conjugal, căutând plăcerea aiurea; şi poate că soţia lui ştia, dar, îngăduitoare, închidea ochii înaintea unui fapt pe care nu-l putea împiedica.

La rându-i, se aplecă şi el să-şi sărute copilul.

— Auzi, Maurice? E foarte adevărat ce spune mama: nu vom cere berzei alt copil.

Şi întorcându-se spre Boutan:

— Ştii, doctore, că femeile au şi ele micile lor mijloace.

— Din păcate, ştiu! spuse blând acesta. Am îngrijit-o pe una, acum în urmă, şi a murit din pricina unui asemenea mijloc.

La aceste vorbe, Beauchêne râse ca un nebun, în timp ce Constance, jignită, se prefăcea că nu înţelege. Iar Mathieu, care se abţinuse să intervină, rămânea grav, pentru că această problemă a natalităţii i se părea îngrijorătoare, pasionantă, problema fundamentală care hotărăşte viitorul

omenirii şi al lumii. Nu s-a realizat niciun progres care să nu fi fost determinat de-un prisos de naşteri. Dacă popoarele au evoluat, dacă civilizaţia a înflorit, e pentru că, mai întâi, oamenii s-au înmulţit, ca să se răspândească apoi în toate regiunile pământului. Şi evoluţia de mâine, adevărul, dreptatea, nu vor fi ele determinate, din nou, de această năvală constantă a celor mulţi, fecunditatea revoluţionară a muncitorilor şi a săracilor? Toate lucrurile acestea el nu le spunea tocmai limpede, se simţea oarecum ruşinat din cauza celor patru copii ai lui, tulburat de sfaturile de evidentă prudenţă pe care i le dădeau soţii Beauchêne. Dar încrederea lui în viaţă stăruia, credinţa neclintită că, cu cât e mai multă viaţă, cu atât are să fie mai multă fericire. O fiinţă nu se naşte decât ca să creeze, ca să transmită şi să răspândească viata. Şi mai e apoi şi satisfacţia organică, aceea a bunului lucrător care şi-a făcut datoria.

— Aşadar, Marianne şi cu mine vă aşteptăm la Janville duminica viitoare.

Încă nu primise un răspuns, când intră un om de serviciu şi spuse că o femeie cu un copil în braţe ar dori să vorbească cu doamna. Şi Beauchêne, recunoscând-o pe nevasta lui Moineaud, lucrătorul mecanic, o pofti să intre. Boutan, care sa ridicase, rămase locului din curiozitate.

Soţia lui Moineaud era o femeie de vreo patruzeci de ani, grasă şi mică de statură, ca şi bărbatul ei, veştejită înainte de vreme, cu o faţă cenuşie, ochii tulburi, părul rar şi decolorat, o gură moale din care lipseau mulţi dinţi. Numeroasele sarcini o deformaseră, şi ea se lăsa în voia soartei.

— Ia spune, ce vrei, draga mea? o întrebă Constance.

Dar nevasta lui Moineaud rămase încurcată, stânjenită de lumea asta toată, pe care nu se aşteptase s-o vadă acolo. Sperase s-o găsească pe doamna singură, şi acum tăcea.

— Ăsta ţi-e ultimul? o întrebă Beauchêne, uitându-se la copilul ce-l avea în braţe, palid şi firav.

— Da domnule, e micul meu Alfred, are zece luni. A

trebuit să-l înţarc, pentru că nu mai aveam lapte... Înaintea ăstuia am avut alţi nouă, din care trei au murit. Fiul cel mai mare, Eugene, îşi face armata, acolo, la dracu-n praznic, la Tonkin. La uzină le-aţi primit pe cele două fete mai mari ale mele, pe Norine şi pe Euphrasie. Şi mai am trei acasă: Victor, de cincisprezece ani, apoi Cécile şi Irma de zece şi şapte... Atunci treaba s-a oprit, şi credeam că s-a sfârşit cu ouatul, doar aveam destui. Eram mulţumită. Iată însă că a mai venit şi plodul ăsta... La patruzeci de ani, dacă s-a mai auzit! Se vede treaba că bunul Dumnezeu ne-a părăsit, pe bietul bărbatu-meu şi pe mine.

O amintire îl înveseli pe Beauchêne.

— Ştii ce spune bărbatul dumitale? Că nu el face copiii, ci dumneata.

— A! da, glumeşte. Ce-l costă pe el să-i facă!... Eu una, înţelegeţi dumneavoastră, nu asta mi-aş dori. La început mi-era şi mie groază. Dar ce vreţi? N-am avut încotro şi-am cedat, că n-aveam poftă, fireşte, ca bărbatu-meu să se ducă la alte femei. Şi apoi, nu e om rău, munceşte, nu bea prea mult, şi când bărbatul n-are altă plăcere decât asta, ar fi, zău aşa, păcat ca femeia să i se împotrivească, nu?

Doctorul Boutan interveni, punând o întrebare, cu aerul lui liniştit:

— Dar nu ştiai dumneata că, şi când îţi arde de joacă, încă se mai pot lua oarecari măsuri de prevedere?

— Păi de, domnule, nu e totdeauna uşor. Seara, când bărbatul vine mai cu chef, după ce-a băut un kil de vin cu prietenii, nu prea ştie ce face. Şi apoi, Moineaud zice că asta-i strică toată plăcerea.

După aceea numai doctorul îi puse întrebări, ferindu-se să-i mai privească pe soţii Beauchêne. În ochii lui mici licărea încă şiretenia şi se vedea cât colo că se amuza, repetând argumentele directorului uzinei împotriva fecundităţii exagerate. Se prefăcea că se supără, că-i reproşează soţiei lui Moineaud cei zece copii ai ei, nişte nenorociţi, carne de tun sau prostituţie, spunându-i că,

dacă e nefericită, vina e numai a ei, deoarece, dacă vrei să te chiverniseşti, nu trebuie să te împovărezi cu o droaie de copii. Şi biata femeie îi răspundea, amărâtă, că are dreptate; dar nici prin gând nu le putea trece să se îmbogăţească, Moineaud ştia că nu va ajunge niciodată ministru; şi de aceea faptul că aveau mai mulţi sau mai puţini copii în spinare nu le ţinea nici cald, nici rece; ba era chiar de folos să ai mai mulţi, când copiii ajung să poată munci.

Fără să mai scoată un cuvânt, Beauchêne se plimba cu paşi domoli. Stânjenirea iscată, apăsarea creşteau, şi Constance se grăbi să întrebe:

— În sfârşit, draga mea, ce-aş putea face pentru dumneata?

— Doamne! sunt tare necăjită, doamnă... E vorba de-un lucru pe care Moineaud n-a cutezat să-l ceară domnului Beauchêne. Eu speram să vă găsesc singură şi să vă rog să stăruiţi pentru noi... V-am rămâne foarte, foarte recunoscători, dacă aţi binevoi să-l primiţi la uzină pe micul nostru Victor.

— Dar are numai cincisprezece ani, spuse Beauchêne. Aşteaptă să împlinească şaisprezece, legea e categorică.

— Fără-ndoială. Dar nu s-ar putea să spunem o mică minciună? Ne-ar fi de mare folos,

— Nu, e cu neputinţă.

Lacrimi mari se iviră în ochii femeii lui Moineaud. Iar Mathieu, care asculta cu pasiune, fu adânc mişcat. Ah! mizerabila carne ce vine să se ofere pentru muncă fără să aştepte până va fi în stare s-o facă! Lucrătorul care vrea să mintă, silit de foame să calce legea care-l ocroteşte!

Când femeia lui Moineaud plecă, disperată, doctorul continua să vorbească despre munca copiilor şi a femeilor. De la primele naşteri o femeie nu poate să rămână la uzină: sarcina, alăptatul o ţin acasă, altfel se expune la primejdii grave – şi ea, şi pruncul. Cât despre copil, el rămâne anemiat, schilod adesea, fără să mai punem la socoteală că

angajarea lui cu o leafă înjumătăţită e cauza nedreaptă a scăderii salariilor. După aceea aduse din nou vorba despre fecunditatea mizeriei, despre înmulţirea claselor de jos, care n-au nimic de pierdut şi nicio ambiţie. Nu e oare această natalitate lucrul cel mai rău, care face să se înmulţească la infinit muritorii de foame şi revoltaţii?

— Te-nţeleg foarte bine, spuse în cele din urmă Beauchêne fără să se supere, oprindu-se brusc din plimbarea pe care o reîncepuse. Vrei să mă pui în contradicţie cu mine însumi, să mă faci să spun că-i accept pe cei şapte copii ai lui Moineaud şi că am nevoie de ei. pe când eu, cu voinţa mea neclintită de a rămâne cu un singur fiu, îmi mutilez familia, pentru a nu-mi mutila proprietatea. Franţa, ţara fiilor unici, cum i se spune acuma, nu-i aşa?... Ei bine! da, e adevărat. Dar, scumpul meu, problema e atât de complexă, şi câtă dreptate am de fapt!

Vru atunci să se explice, se bătu din nou cu pumnul în piept, strigând că e liberal, democrat, gata să revendice toate progresele serioase. Recunoştea bucuros că oamenii trebuie să aibă odrasle, că armata are nevoie de soldaţi, iar uzinele de lucrători. Numai că invoca şi datoria ce-o aveau clasele de sus de a fi prudente; gândea aşa cum gândeşte un om bogat, un conservator care încremeneşte în sânul averii dobândite.

Şi Mathieu înţelese, în sfârşit, crudul adevăr: capitalul e silit să creeze oameni mizerabili, trebuie chiar să încurajeze fecunditatea claselor salariate, ca să-şi poată asigura statornicia profiturilor. Legea vrea să fie cât mai mulţi copii, pentru ca lucrătorii să aibă salarii cât mai mici. În afară de asta, specularea salariatului răpeşte orice nobleţe muncii, care e privită drept cea mai rea dintre toate pacostele, pe când, în realitate, e cel mai preţios dintre bunuri. Iată şancrul mistuitor: în ţările în care domneşte egalitatea politică şi inegalitatea economică, regimul capitalist, bogăţia nedrept distribuită exasperează şi restrânge totodată natalitatea, viciind din ce în ce mai mult nedreapta

repartiţie: pe de o parte cei bogaţi, cu câte-un singur fiu, a căror îndărătnicie de a nu restitui nimic le măreşte neîncetat avutul; de cealaltă săracii, a căror fecunditate nesăbuită le fărâmiţează necontenit puţinul ce-l au. Dacă mâine munca va fi onorată, dacă bogăţia va fi mai just distribuită, se va naşte echilibrul. Altfel, totul se va sfârşi cu o revoluţie, şi de aici vin şi se agravează, în fiecare clipă, nemulţumirile, trosnetele care zguduie vechea societate, ale cărei temelii putrede se prăbuşesc.

Dar Beauchêne, triumfător, îşi da aere de om cu spiritul larg, recunoştea mersul neliniştitor al depopulării, îi denunţa cauzele: alcoolismul, militarismul, mortalitatea noilor-născuţi, şi încă altele, foarte numeroase. Apoi, arăta mijloacele de îndreptare: reducerile de impozite, mijloacele fiscale, în care nu credea deloc, libertatea testamentară mai eficientă, revizuirea legii referitoare ia căsătorie şi, bineînţeles, căutarea paternităţii.

Boutan îl întrerupse.

— Toate măsurile ce s-ar putea lua nu vor fi de niciun folos. Moravurile trebuie schimbate, ideea noastră despre morală şi ideea noastră despre frumos. Dacă Franţa se depopulează, înseamnă că ea o vrea. Deci, trebuie, pur şi simplu, să n-o mai vrea. Ce problemă însă; o lume de refăcut!

Mathieu, vesel, strigă cu trufie:

— Ei, bine! o vom reface, eu unul am şi început!

Constance, râzând cam în silă, răspunse, în sfârşit, invitaţiei lui, spunându-i că i-ar plăcea să vină la ei, dar că i-e teamă că nu va putea să dispună de-o duminică pentru a se duce la Janville. Înainte de plecare, Boutan se apropie să-l mângâie pe obraz pe Maurice, care, după ce aţipise în zgomotul discuţiei, îşi ridica pleoapele greoaie. Iar Beauchêne făcu o ultimă glumă:

— Carevasăzică ai auzit, Maurice, e lucru hotărât... Mama se va duce mâine în piaţă să cumpere o barză, şi tu vei avea o soră.

Dar copilul ţipă, începu să plângă.

— Nu, nu vreau!

Cu o mişcare pasionată, ce distona cu temperamentul ei de femeie rece şi cumpătată, Constance îl strânse la piept şi-i sărută buclele.

— Nu, nu, scumpule! Vezi bine că tata glumeşte... Niciodată, niciodată, îţi jur!

Beauchêne îl însoţi pe doctor. Continua să glumească, fericit că trăieşte, mulţumit de sine şi de ceilalţi, având certitudinea că-şi croieşte o existenţă cât mai plăcută şi cât mai favorabilă intereselor sale.

— La revedere, doctore. Fără supărare... Şi apoi, zău, dacă vrei să faci un copil, găseşti oricând timpul pentru aşa ceva!

— Nu oricând! răspunse Boutan, ieşind.

Cuvântul căzu, limpede şi tăios, ca o izbitură de secure. Şi mama, care luase copilul în braţe, îl puse jos, spunându-i să se ducă la joacă.

O oră mai târziu, când tocmai sunase de câteva minute de amiază, Mathieu, care întârziase prin ateliere şi se urca să-l ia pe Morange, după cum îi promisese, avu ideea să-şi scurteze drumul, trecând prin atelierul femeilor. Şi aici, în vasta sală, goală acum, pustie şi tăcută, dădu peste o scenă neaşteptată, ce-l înmărmuri. Norine, rămasă ultima, sub un pretext oarecare, se topea de plăcere, cu capul dat pe spate, cu ochii împăienjeniţi, în timp ce Beauchêne, care-o cuprinsese strâns de mijloc, îi strivea buzele cu buzele lui. Era soţul care trage chiulul, masculul înfometat care îşi duce în altă parte sămânţa. Îşi şoptiră ceva, fără-ndoială data vreunei noi întâlniri. Apoi, zărindu-l pe Mathieu, rămaseră împietriţi. El fugi însă, foarte stingherit de taina pe care o surprinsese.

II

Morange, şeful contabil, era un om de treizeci şi opt de ani, pleşuv, cam sur, cu o superbă barbă neagră, tunsă în evantai, de care era mândru, Ochii lui rotunzi şi limpezi, nasul drept, gura bine desenată, cam mare, îi creaseră în tinereţe reputaţia de băiat frumos; şi el se îngrijea mult, purta întotdeauna pălărie tare, păstrând ţinuta corectă a unui funcţionar meticulos şi distins.

— Nu ne cunoşti noua locuinţă, îi spuse el lui Mathieu, în timp ce mergeau împreună. O! stăm foarte bine, ai să vezi. O cameră pentru noi, o cameră pentru Reine. Şi la doi paşi de uzină, în patru minute, cu ceasul în mână, am ajuns.

Era fiul unui mic funcţionar comercial, mort pe scaunul lui de conţopist după patruzeci de ani de viaţă searbădă de birou. Se însurase, modest, cu o fată de funcţionar, din lumea lui, Valérie Duchemin, al cărei tată avusese nenorocirea să-i facă nevestei sale patru fete, nenorocire care-i distrusese căminul, devenit un adevărat iad, cu tot felul de mizerii ruşinoase, tot felul de neajunsuri ce nu pot fi dezvăluite. Valérie, cea mai mare, fată frumoasă şi ambiţioasă, având norocul să se mărite fără zestre cu acest băiat frumos, cinstit şi muncitor, visase să urce mai sus cu o treaptă socială, să scape din lumea micilor funcţionari, de care-i era scârbă, făcând din fiul ei un avocat sau un medic. Din nenorocire, copilul atât de dorit se întâmplă să fie u fată, şi ea se înfioră, văzându-se, dacă ar mai rămâne însărcinată, cu patru fete pe cap, ca şi maică-sa. Atunci visul îi fu altul: să rămână numai cu micuţa ei Reine, să-şi împingă bărbatul spre cele mai înalte slujbe, să-şi înzestreze fiica bine, şi să intre, în sfârşit, datorită lor şi împreună cu ei, în acea sferă superioară care, cu serbările şi petrecerile ei, o fascinau. Iar el, om mediocru, slab şi drăgăstos, care o adora, începu să ardă de aceeaşi ambiţie, făurea pentru ea vaste şi trufaşe planuri de cuceriri. De opt ani era la uzina Beauchêne, nu câştiga decât cinci mii de franci, şi soţii începură să-şi piardă speranţa, căci nu

rămânând acolo ar fi putut contabilul să-şi facă o situaţie.

— Iată! spuse el după ce străbătuseră vreo trei sute de metri pe bulevardul Grenelle, e casa cea nouă de-acolo, la colţul străzii. Nu-i aşa că are un aspect măreţ?

Mathieu zări una dintre acele clădiri înalte, moderne, împodobite cu balcoane şi sculpturi, care nu se potrivea deloc cu căsuţele sărace ale cartierului.

— Dar e un palat! strigă el, ca să-i facă plăcere lui Morange, care se umfla în pene.

— Dragul meu, să vezi scara... Ştii, stăm la etajul cinci. Dar cu o scară ca asta, atât de lină, urci fără să ştii!

Îşi pofti oaspetele în vestibul, ca într-un templu. Pereţii de stuc luceau, pe trepte era un covor şi la ferestre vitralii. Apoi, ajunşi la etajul cinci, când deschise uşa cu cheia, se mărgini să repete cu un aer încântat:

— Ai să vezi, ai să vezi.

Dar Valérie şi Reine pesemne că stăteau la pândă. Veniră amândouă în grabă. La treizeci şi doi de ani, Valérie era încântătoare, părând încă foarte tânără: o brună plăcută, cu faţa rotundă şi zâmbitoare, încadrată de-un păr frumos, pieptul puţin cam mare, dar umeri minunaţi, de care Morange era mândru, când apărea în rochie decoltată. Reine, pe atunci copilă de doisprezece ani, era leit maică-sa, aceeaşi faţă surâzătoare, dar mai prelungă, sub aceleaşi şuviţe negre.

— A! ce drăguţ eşti că ai acceptat invitaţia noastră! îi spunea Valérie voioasă, strângând mâinile lui Mathieu. Şi ce păcat că doamna Froment n-a putut să vină cu dumneata! ... Reine, ia, te rog, pălăria dumnealui.

Apoi, imediat:

— După cum vezi, avem o anticameră foarte luminoasă... Te rog, până fierb ouăle, vrei să ne vizitezi apartamentul? După ce-o să-l vezi, ai să ştii, cel puţin, unde iei masa de prânz.

Spusese acestea pe-un ton atât de plăcut, şi însuşi Morange râdea cu atâta bonomie, încât Mathieu se învoi din

toată inima la această nevinovată manifestare de vanitate. Mai întâi salonul, încăperea ce forma colţul casei, tapetat cu hârtie gri-deschis, cu flori de aur, cu mobile stil Ludovic al XIV-lea, lăcuite în alb, fabricate grosolan, printre care pianul de palisandru părea o pată greoaie, neagră. Apoi, dând spre bulevardul Grenelle, camera Reinei, în albastru-deschis, cu o mobilă de fetiţă de pin lăcuit. La celălalt capăt al apartamentului, despărţită de salon prin sufragerie, se afla camera soţilor, foarte mică, decorată cu tapet galben şi mobilată cu un pat, un dulap cu oglindă şi o toaletă din lemn de tuia. În sfârşit, clasicul stejar bătrân domnea în sufragerie, unde o lustră suspendată, foarte aurită, arunca din tavan, deasupra feţei de masă strălucind de albeaţă, sclipiri ca para focului.

— E-ncântător! repeta Mathieu, ca să fie politicos. E-o adevărată minune!

Tatăl, mama şi fiica, entuziasmaţi, nu mai conteneau să-l plimbe, să-l lămurească, să-l facă să atingă toate lucrurile. Şi ceea ce-l izbea mai ales era ceva ce mai văzuse parcă, un aranjament al salonului pe care-l cunoştea, bibelourile din cameră aşezate într-un anume fel. Apoi îşi aminti că soţii Morange încercaseră, fără să-şi dea seama, desigur, să-i imite pe soţii Beauchêne, în admiraţia profundă şi în surda invidie ce-o nutreau faţă de aceştia. Veşnic strâmtoraţi, nu puteau să-şi permită decât un interior modest; erau totuşi mândri de acest lux, aveau sentimentul că se apropie în felul acesta de clasa superioară, pe care o invidiau, copiind-o de departe.

— Şi, în sfârşit, spuse Morange, deschizând fereastra sufrageriei, mai avem şi asta.

Un balcon se întindea de-a lungul întregului apartament. De la înălţimea aceea, priveliştea era în adevăr încântătoare. Sena în depărtare, cu colinele de la Passy ce se zăreau pe deasupra acoperişurilor, desfăşura aceeaşi panoramă de care se bucura palatul Beauchêne, însă mai largă.

Drept care Valérie îi atrase atenţia asupra ei.

— Ei, ce spui, nu e măreţ? Nici nu se compară cu cei patru copaci care se văd de pe chei!

Servitoarea aduse ouăle fierte şi se aşezară cu toţii la masă, în timp ce Morange explica victorios că totul îi costă o mie şase sute de franci în cap. O nimica toată, deşi această sumă împovăra mult bugetul casei. Mathieu, care pricepuse în cele din urmă că fusese invitat mai mult ca să i se arate noul apartament, făcea haz fără să le poarte pică, atât de fericiţi păreau aceşti oameni cumsecade că pot să se laude în faţa lui. Nefăcându-şi nici cel mai mic calcul ambiţios, neinvidiind luxul văzut la alţii, mulţumit până acum de viaţa sa modestă, alături de Marianne şi de copiii lui, se mira numai de această familie chinuită de nevoia de a părea bogată şi de a se îmbogăţi, o privea cu un aer surprins şi cu un zâmbet cam trist.

Valérie avea o rochie drăguţă, de mătase subţire cu floricele galbene, în timp ce fiica ei, Reine, pe care îi plăcea s-o împopoţoneze cât mai cochet, purta o rochiţă de olandă albastră. Şi dejunul era prea luxos: după ouă, peşte de mare, apoi cotlete şi, după aceea, sparanghel. La masă discuţia se îndreptă de la început asupra Janvilleului.

— Aşadar, copiii vă sunt sănătoşi? O, sunt tare frumoşi!… Şi sunteţi fericiţi la ţară? Ce curios, eu cred că m-aş plictisi grozav acolo, prea lipsesc distracţiile… Fireşte că vom veni cu plăcere să vă vedem, de vreme ce doamna Froment e atât de amabilă şi ne invită.

Dar, după cum era de aşteptat, conversaţia alunecă, în curând, spre soţii Beauchêne. Era o adevărată obsesie la soţii Morange, care trăiau într-o permanentă admiraţie, ce nu era lipsită de critici, pe şoptite. Valérie, foarte mândră că-i invitată sâmbăta, ziua în care Constance primea, şi că a fost poftită acolo de două ori la cină, iarna trecută, îşi făcuse şi ea o zi de primire, marţea, dădea serate intime şi se ruina servind prăjiturele. De asemenea, vorbea cu adânc respect despre doamna Séguin du Hordel şi despre măreţul

ei palat din aleea d’Antin, unde Constance, amabilă, stăruise să fie poftită la un bal. Şi, mai mult încă, se făIea cu prietenia ce i-o arăta Sérafine, sora lui Beauchêne, şi pe care o numea totdeauna doamna baroană de Lowicz.

— Odată a venit la ziua mea de primire: e atât de bună şi de veselă! Ai cunoscut-o odinioară, nu-i aşa? după căsătorie, când s-a împăcat cu fratele ei, după jalnicele lor neînţelegeri băneşti... Iată cineva. care n-o are deloc la inimă pe doamna Beauchêne!

Şi începu să vorbească din nou despre Constance, găsind că micul Maurice, deşi părea voinic, nu prea avea o înfăţişare de copil sănătos, şi dădea să se înţeleagă ce lovitură teribilă ar fi pentru părinţi dacă şi-ar pierde unicul fiu. Rău fac că nu mai au încă unul. De altfel, vorbea ca şi cum cineva i s-ar fi destăinuit şi pretindea că soţia, mai mult decât soţul, se încăpăţâna în hotărârea de-a nu mai avea un al doilea copil. Şi, clipind din ochi, din pricina Reinei, al cărei năsuc se aplecase candid peste farfurie, sfârşi prin a povesti că o prietenă a ei nu voia să aibă copii, în timp ce soţul îi dorea; în consecinţă, această prietenă lua măsurile de cuviinţă.

— Dar, spuse Mathieu râzând, mi se pare că şi dumneata faci la fel.

— O! strigă Morange, cum poţi să ne compari pe noi, nişte amărâţi, cu domnul şi doamna Beauchêne, care sunt atât de înstăriţi? Să mi se dea averea lor, situaţia lor, şi nu mă dau în lături să am o droaie de copii!

— Ba, spuse Valérie cu înfiorare, mulţumesc! ca să mă mai pomenesc cu o fată! A! de-am fi siguri că vom avea un băiat, nu spun nu, poate ne-am lăsa ispitiţi. Dar tare mi-e teamă că semăn cu mama, care a avut patru fete. Nu-ţi închipui ce nenorocire e asta!

Ochii i se închiseseră, revedea ca în vis groaznicul menaj, cu cele patru ştrengăriţe speriate, firave, aşteptând cu lunile o pereche de ghete, o rochie sau o pălărie, crescând cu spaima că nu vor găsi cu cine să se mărite. Fetelor

trebuie să le faci zestre!

— Nu, nu! continuă ea plină de înţelepciune, am fi de neiertat, vezi dumneata, dacă ne-am agrava şi mai mult situaţia. Când vrei să-ţi faci o situaţie, e o crimă să te împovărezi cu copii. Nu vreau să mă ascund, sunt foarte ambiţioasă pentru bărbatu-meu şi sunt convinsă că, dacă ar vrea să mă asculte, s-ar ridica la cele mai înalte situaţii; şi gândul că aş putea să-l împiedic, să-l înăbuş cu droaia de fete, care a fost ca o piatră de gâtul tatălui meu, mă înspăimântă... Pe când aşa sper că, renunţând să mai avem alţii, vom putea s-o înzestrăm pe Reine, după ce ne vom fi îmbogăţit noi înşine.

Morange, foarte mişcat, luă mâna soţiei şi i-o sărută. În fond ea era voinţa lui, care rămânea atât de slab şi de bun, pe care ea îl făcuse ambiţios ca şi ea; şi pentru asta o iubea şi mai mult.

— Ştii, dragul meu Froment, soţia mea e o femeie tare cumsecade. E şi cu cap, şi cu inimă.

Şi, în timp ce Valérie continua să-şi depene cu glas tare visul ei de bogăţie: un apartament frumos, recepţiile, cele două luni, mai ales, pe care le va petrece la mare, ca şi familia Beauchêne – Mathieu îi privea şi chibzuia. Nu mai era cazul lui Moineaud, care ştia că nu va ajunge niciodată ministru. Poate că Morange visa că nevastă-sa va face cândva din el un ministru. În democraţie orice mic-burghez vrea şi poate să se ridice; avem de-a face cu o adevărată năvală, fiecare devine o fiară, îi îmbrânceşte pe alţii, ca să urce mai repede o treaptă. Această ascensiune generală, acest fenomen de capilaritate, nu e cu putinţă decât într-o ţară în care domneşte egalitatea politică, dar şi inegalitatea economică, deoarece drepturile la avere ale fiecăruia sunt aceleaşi, nu rămâne decât s-o cucereşti printr-o luptă de-un egoism sălbatic, dacă arzi de dorinţa să guşti din plăcerile celor de sus, expuse sub ochii tuturor, atât de aprig râvnite. Un popor cu o constituţie democratică nu poate să trăiască fericit, dacă obiceiurile nu sunt simple şi condiţiile de trai

aproape egale. Altminteri, asistăm la o adevărată invazie în profesiile liberale, la scoaterea la mezat a funcţiunilor publice; munca manuală e dispreţuită, bunăstarea şi luxul sporite, devenite necesare, bogăţia, puterea sunt luate cu asalt, cu furie, numai pentru plăcerea lacomă de a te bucura de ele. Şi, după cum spunea Valérie, nu trebuie să te împovărezi cu copii, ci să ai braţele şi picioarele libere, într-o asemenea luptă, ca să poţi trece mai uşor peste trupurile celorlalţi.

Apoi, Mathieu se mai gândea şi la acea lege a imitaţiei, care face ca oamenii mai puţin fericiţi să sărăcească şi mai mult, imitându-i pe fericiţii acestei lumi. Ce jale sub acest lux invidiat, imitat, atât de scump, chiar când e mincinos! Se creează tot felul de trebuinţe inutile, producţia e tulburată, abătută de la ceea ce e numai necesar. În aceste condiţii nu mai poţi să spui că pâinea le lipseşte, când vrei să vorbeşti despre mizeria oamenilor. Ceea ce lipseşte sunt lucrurile de prisos, la care nu pot renunţa, fără să se creadă nenorociţi şi în pericol de-a muri de foame.

La desert, când femeia de servici nu mai era de faţă, Morange deveni expansiv, încurajat de dejunul copios; şi, privindu-şi soţia, arătă clipind spre musafir:

— Ştii, e un prieten demn de încredere, căruia îi putem spune tot.

Apoi, când Valérie consimţi, cu o mişcare din cap, continuă zâmbind:

— Ei bine! iată, dragul meu prieten, e posibil să părăsesc uzina în curând. O! nu-i sigur, însă mă gândesc s-o fac... Da, mă gândesc la asta de câteva luni, pentru că a câştiga cinci mii de franci, după opt ani de străduanii, şi a-ţi spune mai ales că niciodată nu vei avea mult mai mult, înseamnă să-ţi piară orice chef de a trăi.

— E monstruos, îl întrerupse nevasta, îţi vine să te dai cu capul de pereţi.

— În asemenea condiţii, dragul meu prieten, lucrul cel mai bun e să mai încerci şi în altă parte, nu-i aşa?... Ţi-l

aminteşti pe Michaud, băiatul pe care l-am avut sub ordinele mele la uzină, acum şase ani, foarte inteligent de altfel... Iată, sunt numai şase ani de când ne-a părăsit şi a intrat la Creditul Naţional, şi ştii cât câştigă acum? Douăsprezece mii de franci, auzi, douăsprezece mii de franci!

Cifra asta suna ca o trâmbiţă. Soţii îşi roteau ochii în extaz. Până şi fetiţa se îmbujorase la faţă.

— În martie trecut l-am întâlnit din întâmplare pe Michaud, care mi-a povestit toate astea şi s-a arătat foarte binevoitor. Mi-a propus să mă ia cu el şi să-mi dea, la rândul lui, o mână de ajutor. Numai că există un risc: mi-a explicat că, la început, va trebui să primesc trei mii şase sute de franci ca, după aceea, să ajung treptat până la o sumă foarte mare... Trei mii şase sute! cum să trăim, până una alta, cu trei mii şase sute de franci, acum, când întreţinerea acestui apartament ne măreşte cheltuielile?

Cu un ton aspru, Valérie luă cuvântul:

— Cine nu riscă nimic n-are nimic!... E-un lucru pe care i-l spun întruna. Fără îndoială, sunt de părere că trebuie să fim prudenţi, niciodată nu-l voi lăsa să facă vreo prostie care i-ar compromite viitorul. Totuşi nu poate să putrezească într-o situaţie nedemnă de el.

— Carevasăzică, v-aţi hotărât? întrebă Mathieu.

— Ce să-ţi spun, continuă Morange, nevastă-mea a făcut toate socotelile şi ne-am hotărât, da! numai dacă nu intervine ceva neprevăzut. De altfel, la Creditul Naţional va fi un loc liber abia în octombrie... Cred, bunul meu prieten, că ai să păstrezi secretul, întrucât nu vrem să ne certăm cu Beauchêne tocmai acum.

Se uită la ceas, fiind foarte punctual în mediocritatea lui de funcţionar bun şi dornic să nu întârzie la birou. Zoriră servitoarea să servească repede cafeaua, pe care o băură fierbinte, când o vizită neaşteptată îi tulbură pe soţii Morange şi-i făcu să uite totul.

— O, strigă Valérie, ridicându-se în grabă, roşie de

mândrie, doamna baroană Lowicz!

Sérafine, pe atunci în vârstă de douăzeci şi nouă de ani, era o roşcovană frumoasă, înaltă, elegantă, eu un piept superb, cunoscut de întreg Parisul. Buzele-i roşii râdeau triumfător şi-n ochii ei mari şi negri, cu puncte aurii, ardea o flacără nestinsă de dorinţă.

— Nu vă deranjaţi, vă rog. Servitoarea voia eu orice preţ să mă poftească în salon, eu însă am insistat, am voit să intru aici, fiindcă sunt cam grăbită... Viu s-o iau pe drăgălaşa voastră Reine să mergem la un matineu, la circ.

O nouă izbucnire de entuziasm avu loc. Copila rămase amuţită de bucurie, în timp ce mama, în culmea fericirii, nu mai sta locului.

— Nu, zău, doamnă baroană, ne copleşiţi, o răsfăţaţi prea mult pe micuţa asta!... Nu e nici măcar îmbrăcată, aşa că veţi avea neplăcerea s-o aşteptaţi o clipă... Haide, vino repede, să te ajut Zece minute, vă rog să credeţi, nu mai mult.

Rămasă singură cu cei doi bărbaţi, Sérafine, care avusese un gest de surpriză zărindu-l pe Mathieu, veni veselă spre el şi-i strânse mâna, ca o prietenă veche.

— Ce mai faci?

— Foarte bine.

Şi, cum ea se aşeză lângă el, acesta făcu fără să vrea o mişcare şi-şi trase scaunul, părând indispus de această întâlnire.

O cunoscuse bine odinioară, atunci când intrase în familia Beauchêne. Era o desfrânată, o nevropată, o femeie fără conştiinţă, imorală. Cutezătoare şi puternică, trăia numai pentru plăceri. Crescută aşa, în activitatea zgomotoasă a uzinei, dintr-un tată erou al muncii, mai întâi alături de fratele ei Alexandre, un egoist feroce, iar mai târziu alături de vară-sa, Marianne, o fiinţă cumsecade, de-o veselie plină de sănătate şi cu o judecată solidă. Încă din tinereţe avusese cele mai ciudate curiozităţi. Se povestea că, într-o seară, la o petrecere, în vârstă de numai cincisprezece ani,

se dăduse unui necunoscut. După aceea urmă scandaloasa istorie a măritişului cu baronul de Lowicz, fuga ei la braţul acestui escroc de-o frumuseţe de arhanghel. Un an mai târziu, năştea un copil mort, un avort zice-se. Lacomă de petreceri, aprig de zgârcită, nu izbutise să-l moştenească pe taică-său fără să nu se certe cu bărbatul ei, pe care-l alungase de lângă ea, iar acesta plecase la Berlin, unde fusese ucis într-un tripou. De atunci, încântată că s-a descotorosit de el, profita nebuneşte de libertatea ei de văduvă tânără. Nu scăpa o petrecere, lua parte la toate chefurile şi se şuşoteau multe despre capriciile ei de-o noapte, despre hotărârea ei neruşinată de a dispune pe loc de bărbatul care-i plăcea, despre pornirea ei către amorul liber, satisfăcut până la nebunia extremă a simţurilor; de fapt, însă, dat fiind că salva aparenţele şi nu se arăta în public cu niciun amant, continua să fie primită pretutindeni, foarte bogată, foarte frumoasă, foarte iubită.

— Locuiţi la ţară? întrebă ea, întorcându-se din nou spre Mathieu.

— Da, de trei săptămâni.

— Mi-a spus Constance. Am întâlnit-o mai zilele trecute în vizită la doamna Séguin. Ştii că ne avem bine acum, de când îi dau sfaturi bune fratelui meu.

Cumnată-sa Constance o ura, şi ea făcea mare haz de acest lucru, cu îndrăzneala obişnuită cu care, pe faţă, îşi bătea joc de; toate.

— Închipuiţi-vă că s-a vorbit despre doctorul Gaude, renumitul chirurg, care are o metodă radicală pentru a împiedica femeile să facă copii. Am crezut că-i va cere adresa. Dar n-a îndrăznit.

Morange interveni.

— Doctorul Gaude; al da, o prietena a neveste-mii i-a vorbit despre el. Se pare că face nişte operaţii nemaipomenite, adevărate minuni. Desface liniştit un pântec cum ai deschide un dulap; se uită înăuntru, scoate tot, apoi îl închide la loc şi femeia se vindecă. E superb.

Mai dădu şi alte amănunte, vorbi despre clinica spitalului Marbeuf, al cărei şef era doctorul Gaude, o clinică unde lumea considera că e la modă să alerge să vadă operaţiile aşa cum te duci la teatru. Doctorul, care nu dispreţuia banii, aprig, într-un anumit fel, cu clientele bogate, iubea în aceeaşi măsură şi gloria, punându-şi în joc ambiţia ca să-i reuşească cele mai periculoase experienţe, pe care cuteza să le facă asupra femeilor sărace din clinica sa. Ziarele se ocupau neîncetat de el, iar el expunea publicităţii pe operatele sale fără însemnătate, ceea ce încuraja doamnele frumoase să încerce şi ele. De altminteri, pesimist şi vesel, steriliza o femeie ca pe-o iepuroaică; şi acest lucru nu trezea în el nici cel mai mic scrupul, nicio dezbatere de ordin moral: câţiva nenorociţi mai puţin, cu atât mai bine, nu?

Sérafine începu să râdă, cu dinţii ei albi de lupoaică între buzele-i sângerii, când observă stupoarea şi indignarea lui Mathieu.

— Ce spui, amice? iată unul ce nu seamănă deloc cu doctorul Boutan al vostru, care, drept unic leac pentru toate bolile, îşi sfătuieşte clientele să facă un copil. Ceea ce mă miră e că Constance mai ţine ca medic al casei pe acest făcător de copii, ea care îşi pipăie pântecele în fiecare dimineaţă, temându-se ca nu cumva să simtă că e însărcinată... De altfel, are dreptate. O! ce murdărie, ce oroare!

Din politeţe, Morange râdea ca şi ea, dornic să-i arate cât de mult îi împărtăşea ideile. Dar Valérie n-o mai aducea odată pe Reine, şi el îşi pierdu răbdarea, se nelinişti că nevastă-sa o lasă pe doamna baroană să aştepte atâta. Şi-şi ceru voie să se ducă să vadă ce se întâmplă, socotind că ar putea şi ei să ajute la îmbrăcatul fetiţei.

Îndată ce rămase singură cu Mathieu, Sérafine îşi fixă asupra lui focoşii ei ochi mari, cu scânteieri de aur. Nu mai râdea ca altădată, mutra ei obraznică se lumina de un fel de voluptate ironică, sub reflexul roşu al părului. Urmă o

tăcere destul de lungă, ca şi cum ar fi voit să-l tulbure şi să-l învingă.

— Şi scumpa mea verişoară, Marianne, se simte bine?

— Foarte bine.

— Şi copiii se fac mari?

— Se fac.

— Carevasăzică eşti fericit, ca bun părinte, în vizuina dumitale singuratică?

— Pe deplin fericit.

Ea tăcu din nou, privindu-l mereu, mai provocatoare şi mai strălucitoare, cu un farmec de vrăjitoare, ai cărei ochi ard, otrăvesc inimile. Şi, încet, urmă în sfârşit:

— S-a terminat deci totul între noi?

Cu un simplu gest, el răspunse că s-a terminat definitiv. Povestea lor era veche acum. El avea nouăsprezece ani, abia intrase la uzina Beauchêne, când ea, măritată, în vârstă de douăzeci şi doi de ani, i se dăruise pe neaşteptate, într-o seară când erau singuri. El, cu trei ani mai tânăr decât ea, nu izbutise să se împotrivească acelei porniri a simţurilor pe care niciun bărbat n-o poate stăpâni. Apoi, peste câteva luni, în ajunul căsătoriei cu Marianne, rupsese cu hotărâre.

— S-a terminat, s-a terminat, s-a terminat definitiv? mai întrebă ea, cu o voce provocatoare şi râzând.

Şi era într-adevăr adorabilă, cu o putere de atracţie irezistibilă. Niciodată n-o văzuse atât de frumoasă, atât de înflăcărată de dorinţa imediatei posedări. Se oferea cu o mândrie suverană, în care nu era nimic ruşinos, nici josnic, stăpână pe sine, propunând cu îndrăzneală un târg al plăcerii, convinsă că va da în schimb tot atât sau chiar mai mult decât i se da. Numai în asta găsea ea plăcerea de a trăi. Toate erau însă umbrite de ideea drăcească de a-l putea ispiti, îmboldită mai ales de gândul pervers şi răutăcios că poate răpi bărbatul altei femei, al unei rubedenii prostuţe şi, astfel, s-o facă să sufere.

Şi cum Mathieu nu răspundea nici măcar cu un gest, ea

totuşi nu se supără, ci îşi păstră calmă aerul invincibil de îndrăgostită.

— Prefer aşa, nu răspunde, nu spune că totul s-a terminat... Cu mine, dragă, nu se sfârşeşte niciodată. Şi-o să fie când ai să vrei, auzi? diseară, mâine, în ziua când ai să ai chef, să-mi baţi la uşă... E de ajuns să am această dorinţă, refuzul tău n-ar putea în niciun caz să mă supere. Ştii unde stau, nu-i aşa? Te aştept.

O flacără trecu peste chipul lui Mathieu. Închise ochii, să n-o mai vadă pe Sérafine, care se apleca asupra lui, arzătoare, parfumată. Şi, în bezna pleoapelor sale închise, revăzu apartamentul ei, unde fusese odată cu Marianne, tot parterul unei case mari, de pe strada Marignan. Avea acolo o uşă ascunsă, dând în camere discrete, împodobite cu covoare groase şi draperii grele, care înăbuşeau orice zgomot. Numai femei o serveau, introduceau musafirii fără o şoaptă şi dispăreau aidoma umbrelor. Tinerii căsătoriţi o găsiseră într-un salonaş, fără ferestre vizibile, tainic, profund ca un mormânt, cu cele zece lumânări din cele două candelabre aprinse în plină zi. Mathieu simţea, după ani, parfumul pătrunzător şi cald, a cărui lâncezeală îl cotropise.

— Te aştept, repetă ea dintr-o răsuflare, cu buzele aproape lipite de-ale lui.

Şi fiindcă el se dădu înapoi, înfiorat, foarte stingherit de-a juca rolul ridicol al bărbatului care refuză o femeie ispititoare, ea crezu că iar avea să spună nu. şi-i puse repede pe gură mânuţa ei lungă şi mlădioasă.

— Taci, iată-i. Ştii bine, n-am nevoie de Gaude! Nicio teamă că rămân gravidă.

Soţii Morange reveneau, în sfârşit, cu Reine. Maică-sa îi făcuse bucle. Era într-adevăr delicioasă în rochia de mătase trandafirie garnisită cu dantele albe şi purtând pe cap o pălărie mare din acelaşi material ca rochia, Faţa ei rotundă şi veselă, cu bandouri negre, avea astfel încadrată o gingăşie de floare.

— O! îngeraşul! strigă Sérafine, ca să facă plăcere părinţilor. Să ştiţi că o să mi-o fure.

Apoi, se porni s-o sărute cu patimă, simulând emoţia femeii căreia îi pare rău că nu e mamă.

— Da, îţi pare rău când vezi o asemenea comoară. Dacă ai fi sigură că bunul Dumnezeu ţi-ar da o astfel de fiinţă drăgălaşă, ai consimţi numaidecât... N-am încotro! o răpesc, nu v-o mai aduc înapoi!

Încântaţi, soţii Morange râdeau de plăcere. Iar Mathieu, care-o cunoştea, o asculta înmărmurit. De câte ori. În intimitatea dragostei lor scurte şi violente, nu-i vorbise ea cu o ură turbată despre aceste scârbe de copii, a căror venire pe lume, totdeauna posibilă, terorizează dragostea. Ei reprezintă o veşnică ameninţare, ştirbind şi micşorând voluptatea, făcând ca plăcerea unei ore să fie plătită cu o lungă suferinţă, cu necazuri fără sfârşit; şi astfel răpesc plăcerii luni şi ani. Fără să mai vorbim de faptul că se nasc numai ca să distrugă femeia, ofilind-o, îmbătrânind-o, şi ca să-i facă pe bărbaţi să se dezguste de ea. Natura a fost stupidă când a pus, ca preţ al dragostei, maternitatea. Mai ales de când o sarcină, întreruptă din fericire printr-un avort, îi dăduse un avertisment de care se înfiora şi acum, nu mai era decât o îndrăgostită exasperată, gata să săvârşească orice nelegiuire ca să scape de copil, socotindu-l o bestie, – şi numai frica o reţinea în nevoia ei nesăţioasă de ciudăţenii şi de noi plăceri.

Simţi asupră-i privirea uluită a lui Mathieu, şi se distră, împingând ironia-i perversă atât de departe încât îi spuse:

— Nu-i aşa? dragul meu, după cum îţi spuneam adineauri, mă consolez şi eu cum pot, de când sunt văduvă şi condamnată să nu mai am niciodată copii.

Şi din nou simţi cum îi trece peste obraz acea flacără care-l arsese, înţelegând bine ce voia să spună, ce-i promitea ca blestemate voluptăţi fără rod. A! să te poţi dărui neînfrânat, fără vreo îngrădire, în orice clipă, numai pentru plăcere! Şi ei însăşi faţa i se aprinse ca a unei

criminale arse de vie, fiindcă reprezenta dorinţa sălbatică şi chinuită, care nu vrea să dea naştere vieţii, şi care totdeauna sfârşeşte prin a suferi groaznic din această pricină.

Reine o privea, într-un extaz de femeiuşcă, chiar de pe-acum cochetă, pe care o ameţeau măgulirile unei doamne atât de frumoase. Vibrând din tot trupul de o vanitate satisfăcută, se aruncă în braţele ei.

— O, doamnă, cât de mult vă iubesc!

Soţii Morange o conduseră până la scară pe baroana de Lowicz, urmată de Reine. Şi nu mai găseau cuvinte de mulţumire destul de calde ca să-şi exprime fericirea ce le-o da acest lux atât de mult râvnit. Apoi, după ce uşa apartamentului fu închisă, Valérie strigă, alergând spre balcon:

— Să mergem să le privim cum pleacă.

Morange, care nu se mai gândea că e timpul să plece la birou, veni lângă ea, îl chemă pe Mathieu şi-l sili şi pe el să se aplece. Jos, aştepta o trăsură cu un cal înhămat, frumos, cu un vizitiu superb, nemişcat pe capră. Scena îi uimi pe soţi. Şi când Sérafine, după ce lăsase fetiţa să se urce, se aşeză lângă ea, începură să râdă zgomotos.

— Cât e de frumoasă! cât e de fericită!

În clipa aceea Reine avu probabil senzaţia că e privită. Înălţă uşor capul, zâmbind şi salutând. Iar Sérafine făcu la fel, în timp ce calul, pornind la trap, da colţul aleii. Soţii Morange avură atunci o ultimă izbucnire.

— Priviţi-o, priviţi-o! repeta Valérie. E atât de naivă! La doisprezece ani mai are încă inocenţa unui copil din leagăn. Şi ştii, n-o încredinţez nimănui... Ei, ce zici? parcă ar fi o mică ducesă care a avut totdeauna trăsură!

Morange îşi continuă visul de îmbogăţire.

— Sper că o să aibă una când s-o mărita... Să intru numai la Creditul Naţional, şi tot ce ţi-ai dorit se va împlini.

Şi întorcându-se spre Mathieu:

— Spune-mi, dragul meu, n-ar fi o crimă să ne mai

împovărăm cu un copil? Suntem trei, şi banul se câştigă atât de greu... Nu trebuie decât să-ţi supraveghezi puţin îmbrăţişările. Dar asta nu ne împiedică să ne adorăm, nu-i aşa, Valérie?

III

După-amiază, la uzină, Mathieu, care voia să plece de la servici mai devreme, după cum îi făgăduise Mariannei, ca să treacă pe la proprietar înainte de-a cina la restaurant, fu atât de ocupat, sâcâit, deranjat, încât abia îl zări pe Beauchêne. Şi se simţi foarte uşurat, pentru că era indispus de taina pe care-o surprinsese, din întâmplare, şi-i era frică să nu-l pună în încurcătură.

Acesta, însă, din cele câteva cuvinte schimbate în treacăt, nu păru nici măcar că-şi aduce aminte ca ar putea fi stânjenit de ceva. Niciodată nu se arătase mai activ, mai stăruitor în afacerile sale, depunând toată inteligenţa, toată puterea de muncă pentru înflorirea întreprinderii sale. Oboseala de dimineaţă dispăruse, vorbea, râdea tare, ca omul pe care munca nu-l sperie şi care găseşte că viaţa e plăcută.

De cum se făcu ora cinci şi jumătate, Mathieu, care nu pleca de obicei decât la şase, trecu pe la Morange să-şi ia leafa: trei sute cincizeci de franci pe lună. Dar, pentru că în ianuarie luase un avans de cinei sute de franci, pe care îl restituia în rate lunare de câte cincizeci de franci, primi numai trei sute. Îşi numără cei cincisprezece poli şi-i puse în buzunar, cu un aer vesel, ceea ce îl făcu pe contabil să-l privească întrebător:

— Vezi bine! îmi pică la ţanc, am lăsat-o azi de dimineaţă acasă pe nevastă-mea numai cu un franc şi cincizeci de

bani.

Trecuse de ora şase când Mathieu se află în faţa impunătorului palat pe care-l ocupau soţii Séguin du Hordel în aleea d'Antin. Bunicul lui Séguin fusese un simplu cultivator la Janville. Tatăl, furnizor al armatei, făcuse cu timpul o avere frumoasă. Şi el, fiu de parvenit, care se cioplise, ducea o viaţă de trândăveală, bogat, elegant, membru al marilor cluburi, pasionat mai ales pentru cai, dându-şi aere de iubitor de artă şi literatură, făcând pe amatorul luminat, progresist, care, urmând moda, îmbrăţişa părerile cele mai extravagante. Se însurase aproape fără zestre, din orgoliu, cu o fată din vechea nobilime, Valentine, ultima din familia Vaugelade, cu sânge sărac şi minte îngustă, a cărei mamă, o catolică smintită, nu reuşise să facă din ea decât o practicantă religioasă, însetată de plăcerile acestei lumi; astfel că şi el, de când se însurase, se ducea la biserică, spre a părea distins. Bunicul, ţăran, avusese zece copii; tatăl, furnizor al armatei, se mărginise la şase; iar el, după ce avusese doi, un băiat şi o fată, declară, fără înconjur, că se va opri la cei doi, adăugând că şi asta era o faptă destul de rea, să aduci pe lume doi nenorociţi, care nu ceruseră să se nască.

Printre bunurile lui Séguin figura, între altele, un domeniu întins, de mai bine de cinci sute de hectare de pădure şi pârloage, cumpărat de taică-său mai sus de satul Janville, când se retrăsese din afaceri cu o mare avere. Dorinţa lui, nutrită de multă vreme, era să se întoarcă triumfător în satul natal, de unde plecase sărac tocmai voia să construiască acolo o locuinţă princiară, în mijlocul unui parc imens, când moartea îl răpuse. Séguin, moştenind, pe partea lui, aproape în întregime acest domeniu, se mulţumise să exploateze vânătoarea, constituind o societate pe acţiuni de câte cinci sute de franci, pe care prietenii lui se băteau, speculaţie ce-i aducea venituri destul de modeste. În afară de păduri, mai existau terenuri necultivate, mlaştini, pământuri nisipoase, pietrişuri, cum şi

părerea, devenită legendară în ţinut, că niciodată un cultivator nu va putea scoate ceva de acolo. Numai furnizorul armatelor văzuse cu ochii închipuirii un parc romantic în jurul locuinţei sale regeşti; fără a mai pune la socoteală că primise autorizaţia de a-şi adăuga la numele de Séguin titlul de Hordel, luat de la un fel de turn în ruină, Hordel, ce se afla pe domeniul său.

Prin Beauchêne, unul dintre vânătorii acţionari, îl cunoscuse Mathieu pe Séguin şi descoperise, la marginea pădurilor, vechiul loc de întâlnire al vânătorilor, cocioaba singuratică şi liniştită de care se îndrăgostise într-atât încât o luase cu chirie şi se refugiase acolo cu ai săi. Valentine, care din gentileţe se purta cu Marianne ca şi cu o prietenă săracă, împinsese amabilitatea până acolo că veni s-o vadă atunci când se mutase; şi se entuziasmase de poezia locului, râzând de propria ei ignoranţă de stăpână care nu-şi cunoaşte domeniul. Adevărul e că n-ar fi trăit acolo nicio oră. Bărbatul ei o lansase nebuneşte în viaţa tumultoasă a Parisului literar, artistic şi monden, cutreierând, în tovărăşia ei, cenacluri, ateliere, expoziţii, teatre şi locuri de petrecere, toate focarele aţâţătoare, unde minţile slabe şi inimile şovăielnice se tulbură. El care, în nevoia de-a se afişa, murea de urât pretutindeni, nu se simţea la largul lui decât în preajma cailor, cu toate ifosele în ceea ce priveşte literatura, filosofia excesivă de mâine, cu toate colecţiile lui de obiecte de artă, contestate încă de burghezi, mobilele, marmurele, vasele de cositor, dar, mai ales, cărţile legate, de care era mândru. Şi-şi modelase nevasta după chipul şi asemănarea lui, o pervertea prin extravaganţa voită a părerilor sale, o murdărea prin promiscuităţi, prin camaraderii pe care le socotea elegant-îndrăzneţe; astfel că mica habotnică ce-i fusese încredinţată păşea acum pe calea tuturor nebuniilor, şi, deşi se mai împărtăşea încă, practica în schimb păcatul, familiarizându-se zi de zi cu gândul de a păcătui. Dar cea mai mare nenorocire avea să fie la capătul acestui drum, pentru că, pe lângă toate

celelalte, mai făcea şi prostia să se arate adesea batjocoritor şi brutal faţă de ea, ceea ce o jignea, până la o îndepărta de el şi a o face să viseze să fie iubită, să fie dezmierdată altfel, cu duioşie şi delicateţe.

Când Mathieu pătrunse în casa cu faţadă stil *Renaissance,* foarte ornamentată, cu opt ferestre mari la fiecare din cele două etaje, râse uşor înveselit din nou de acest gând:

— Iată o familie care nu aşteaptă cei trei sute de franci pe lună cu un franc şi cincizeci de bani în buzunar.

Vestibulul era de-o mare bogăţie, numai bronz şi marmură. La dreapta erau două saloane de primire şi sufrageria; la stânga, o sală de biliard, o cameră pentru fumat şi o grădină de iarnă. La primul etaj, în faţa scării late, cabinetul lui Séguin, o cameră enormă de cinci metri înălţime, doisprezece lungime, pe opt lărgime, care ocupa tot mijlocul clădirii, în timp ce apartamentul soţului se afla pe dreapta, iar cel al nevestei pe stânga, ca şi camerele copiilor. În sfârşit, la etajul al doilea erau două apartamente complete, rezervate copiilor, când vor fi mari.

Un valet, care-l cunoştea pe Mathieu, îl conduse imediat în cabinetul stăpânului casei, unde îl rugă să aştepte, spunând că domnul tocmai se îmbracă. O clipă, musafirul putu să se creadă singur; aruncă o privire în jurul lui, în această cameră încăpătoare, încântat de decorul într-adevăr superb, cu fereastra mare, făcută din vitralii de demult, tapiseria din stofe vechi, catifele de Genua, mătăsării ţesute în aur şi argint, biblioteci de stejar, în care se înşirau luxoasele volume, mesele încărcate cu bibelouri, argintării, sticlării, bronzuri, marmură, printre care şi colecţia faimoaselor şi modernelor obiecte de cositor. Mai erau covoare orientale aruncate pretutindeni, scaune joase pentru lenevit, unghere tainice, în spatele unor plante înalte şi verzi, unde puteai să te retragi în doi, să te ascunzi şi să dispari.

— A-a, dumneata eşti, domnule Froment! se auzi deodată

un glas dinspre masa cu obiecte de cositor.

Şi un tânăr înalt, de vreo treizeci de ani, ascuns până acum de-un paravan, înainta cu mâna întinsă.

— A, domnul Charles Santerre! spuse Mathieu după o scurtă şovăire.

Îl vedea pentru a doua oară, în aceeaşi cameră unde îl mai întâlnise. Charles Santerre, romancier cu renume, tânăr maestru iubit prin saloane, avea o frunte frumoasă, ochi negri dezmierdători, o gură prea roşie, prea mare, pe care-o ascundea sub barba-i tăiată după moda asiriană, grijuliu ondulată. Parvenise prin femei, pe care le frecventa cu drag, sub pretext că le studiază, hotărât să scoată de la ele tot ce va putea, pentru plăcerile şi situaţia sa. Se spunea, de altfel, că e foarte umil, foarte îndatoritor faţă de ele, făcând pe îndrăgostitul timid câtă vreme nu le posedase; după aceea, când nu-i mai erau de folos, se purta cu ele ca o fiară. Hotărât să nu se însoare, din principiu şi calcul, complăcându-se în cuibul altora, simplu exploatator al viciului monden, adoptase în literatură specialitatea adulterului, zugrăvind numai dragostea vinovată, elegantă şi rafinată, dragostea infecundă, care niciodată nu procrea. La început nu-şi făcuse nicio iluzie despre cărţile sale, era numai o meserie plăcută şi bănoasă, pe care şi-o alesese cu chibzuială. Apoi, amăgit de propriile sale succese, orgoliul îl convinsese că e scriitor. Şi acum se da drept pictor, cu cravată albă, al unei lumi în agonie, propovăduia pesimismul cel mai dezamăgitor, sfârşitul dorinţei prin abstinenţă reciprocă, din care făcea religia fericirii finale, prin cufundarea în neant.

— Séguin trebuie să vină, continuă el cu o desăvârşită amabilitate. Am avut ideea să-l răpesc pe el şi pe soţia lui, ca să-i iau să cinăm într-un cabaret, înainte de a-i conduce la o mică premieră, unde astă-seară vor fi multe aplauze şi gălăgie.

Abia acum observă Mathieu că era în frac. Şi stătură o clipă de vorbă. Santerre îi arătă un nou bibelou din cositor,

o femeie goală, slabă şi lungă, întinsă pe burtă, cu faţa ascunsă în păr, şi care părea că plânge: o capodoperă, spunea el, toată nenorocirea omenească, falimentul femeii singuratice, smulse în sfârşit din braţele bărbatului. El era acela care, devenit comeseanul, prietenul casei, izbutea să insufle, în literatură şi artă, nebunia al cărei răsunet zdruncina din ce în ce mai mult viaţa simplă de toate zilele.

În acest timp apăru şi Séguin, de aceeaşi vârstă cu Santerre, mai înalt şi mai subţire, foarte blond, cu nasul acvilin, ochii cenuşii, buzele subţiri, purtând doar o mustaţă fină. Şi el era în frac.

— Ei bine, dragul meu, spuse fără grabă, cu o uşoară bâlbâială prefăcută, Valentine se încăpăţânează să-şi pună o rochie nouă. Să avem răbdare, mai e de aşteptat o oră.

Apoi, văzându-l pe Mathieu, se scuză cu o politeţe extremă, exagerând aerul lui de distincţie rece, de indiferenţă superioară. Şi când cel pe care-l numea „simpaticul meu chiriaş” îi expuse motivul vizitei, inundaţia ce se produsese în casă ca urmare a găuririi câtorva table de pe acoperiş datorită ploilor din ultimul timp, fu de acord imediat ca tinichigiul din Janville să repare unde e nevoie. După noi lămuriri, însă, când înţelese că tot acoperişul casei trebuia refăcut, atât era de mâncat de ani, îşi pierdu deodată manierele degajate şi afabile şi protestă, declarând că nu poate să investească într-o asemenea reparaţie o sumă ce-ar depăşi cu mult mizerabila chirie pe un an, care era de şase sute de franci.

— O lipitură, repetă el, o lipitură, da. Voi scrie tinichigiului.

Şi voind să schimbe vorba:

— Ascultă, domnule Froment! vreau să-ţi arăt o minune, dumitale, care eşti om de gust.

Avea, ce-i drept, pentru Mathieu oarecare stimă, ştiindu-l de-o inteligenţă vie, mereu creatoare. Acesta începu să zâmbească, acceptând tactica de diversiune, dar ferm hotărât să nu plece până nu va obţine repararea întregului

acoperiş. El luă o carte splendid legată, pe care colecţionarul o scosese dintr-o bibliotecă cu geamuri şi pe care i-o întinsese cu evlavie. Pe faţa de piele mătăsoasă, albă ca zăpada, era încrustat un crin mare de argint, pe care-l îneca aproape o tufă de spini violeţi. Iar titlul operei, *Frumuseţea nepieritoare,* era azvârlit sus, ca într-un colţ de cer.

— Ah! e delicioasă, ca ingeniozitate, ca colorit! declară Mathieu, fermecat de-a binelea. Se fac acum legături care sunt adevărate bijuterii.

Observă titlul.

— Dar este ultimul roman al domnului Santerre!

Séguin, cu coada ochiului, pândea cu zâmbetul pe buze pe scriitor, care se apropiase. Şi când îl văzu cercetând, la rândul lui, cartea, măgulit şi tulburat, spuse:

— Dragă, legătorul meu mi-a adus-o azi-dimineaţă şi aşteptam un prilej ca să-ţi fac surpriza şi să ţi-o arăt. E perla colecţiei mele... Ce spui despre ideea mea? acest crin, care e curăţenia triumfătoare, şi aceşti scaieţi, plante ale ruinelor, ce proclamă sterilitatea lumii pustiite, în sfârşit, recucerite de fericirea desăvârşită. E cuprinsă aici întreaga dumitale operă.

— Da, da, mă răsfeţi! mă vei face să mă cred.

Mathieu citise romanul, pe care-l împrumutase de la doamna Beauchêne, ca să cunoască şi soţia sa, Marianne, cartea care era la modă. Şi terminase această lectură revoltat, exasperat. De astă dată, Santerre, părăsind tema obişnuită a camerei de becher, unde, de la cinci la şapte, femei de lume întâlneau plăcerea într-altă parte decât în patul conjugal, voise să se ridice până la arta pură, la simbol abscons şi liric. Aici descria povestea subtilă a unei contese, Anne-Marie, care, ca să scape de-un soţ grosolan, un bărbat puios, se refugiase în Bretagne, lângă un tânăr artist cu inspiraţie divină, Norbert, care se angajase să decoreze cu viziunile lui capela unei mănăstiri de maici. Munca lui de pictor evocator a durat timp de treizeci de ani,

ca o convorbire cu îngerii, iar romanul nu era altceva decât istoria celor treizeci de ani, a dragostei lui în acest timp, în braţele Annei-Marie, într-o comuniune de dezmierdări sterile, fără ca frumuseţea ei de femeie să fie alterată de-o cută, tot atât de tânără, tot atât de fragedă, după treizeci de ani de sterilitate, ca în prima zi în care s-au iubit. Pentru a reliefa şi mai bine această temă, mai erau câteva personaje secundare, nişte burgheze, soţii şi mame, din orăşelul vecin, care sfârşeau într-o degradare fizică şi morală, asemenea unor monştri.

Ceea ce îl revolta pe Mathieu era teoria stupidă şi criminală a dragostei lipsite de copii, toată frumuseţea fizică, toată nobleţea morală întruchipate în fecioară. Şi nu se putu opri să nu spună autorului:

— O carte foarte interesantă, într-adevăr remarcabilă... Ce s-ar întâmpla, totuşi, dacă Norbert şi Anne-Marie ar avea un copil, dacă femeia ar rămâne însărcinată?

Santerre îl întrerupse contrariat, jignit.

— Însărcinată! oare o femeie rămâne însărcinată când e iubită de-un om de lume?

— Ştii ce mă indignează? strigă Séguin, lungindu-se într-un fotoliu şi perorând. Stupida acuzaţie adusă catolicismului că el îndeamnă la înmulţirea speciei, care e-o adevărată murdărie şi o ruşine. Acest lucru nu e adevărat, şi l-ai arătat foarte bine în cartea dumitale. Ai scris acolo pagini definitive, te felicit, ca bun catolic.

— Evident, spuse Santerre, trântindu-se pe-o canapea. Căutaţi în *Noul Testament*, în cartea Facerii, cuvintele: „Creşteţi şi vă înmulţiţi şi umpleţi pământul”. Isus n-are nici patrie, nici proprietate, nici profesiune, nici familie, nici soţie, nici copil. El este infecunditatea însăşi. De aceea şi primele secte creştine aveau oroare de căsătorie. Pentru sfinţi, femeia însemna numai putregai, canon şi pierzanie. Castitatea absolută devenea starea perfectă, eroul era contemplativul, infecundul, solitarul egoist, preocupat numai de propria lui mântuire. Şi idealul femeii, idealul

maternităţii însăşi, este o fecioară. Abia mai târziu, catolicismul a instituit căsnicia drept o salvare morală, ca să înfrâneze pofta trupească, de vreme ce nici bărbatul, nici femeia nu pot fi îngeri. Căsătoria e tolerată, e o necesitate de neînlăturat, starea îngăduită în anumite condiţii creştinilor nu îndeajuns de eroici ca să fie sfinţi desăvârşiţi. Astăzi, însă, ca şi acum optsprezece veacuri, sfântul, omul credinţei şi al harului, nu se atinge de femeie, o condamnă şi o îndepărtează… Numai crinii Mariei parfumează cerul.

Oare îşi bătea joc? În glasul lui se ghicea un râs uşor, pe care interlocutorul părea că nu-l înţelege. Acesta aproba, se înfierbânta.

— Aşa e, aşa e!… Frumuseţea e totdeauna învingătoare, şi nepieritoarea frumuseţe e strălucitoare, după cum o arată cartea dumitale; ea e fecioara nepângărită, în plină înflorire, pe care nicio adiere n-a prihănit-o şi la care josnicele funcţiuni generatoare sunt suprimate. Poţi să priveşti pe stradă femeile acelea pângărite, deşelate, încovoiate, care duc după ele cârduri de copii, ca dobitoacele puii lor, fără să fii cuprins de dezgust? însuşi bunul simţ public le condamnă, glumind, când le vede trecând, râzând de ele şi dispreţuindu-le.

Mathieu, care rămăsese în picioare, îşi îngădui să se amestece.

— Ideea de frumuseţe variază, însă. Dumneavoastră o vedeţi în sterilitatea femeii, în formele lungi şi subţiri, în şoldurile înguste. În tot timpul Renaşterii ea a fost văzută în femeia sănătoasă şi puternică, cu şolduri late şi sâni tari. La Rubens, Tizian şi chiar la Rafael femeia e robustă. Maria e mamă cu adevărat. Şi, observaţi bine, ar trebui să schimbăm tocmai această noţiune de frumuseţe, pentru ca familia restrânsă, pe care lumea o cinsteşte astăzi, să facă loc familiei numeroase, ce-ar deveni singura frumoasă… După mine, acesta e singurul leac hotărâtor împotriva răului crescând al depopulării, preocuparea cea mai serioasă de azi.

Amândoi îl priviră zâmbind, cu un aer de superioară compătimire.

— Depopularea un rău? spuse Séguin. Cum? Dumneata, dragă domnule, un om atât de inteligent, încă te mai mulţumeşti cu asemenea vorbe goale? Hai, gândeşte-te! Judecă un pic!

— Încă o victimă a nefericitului optimism! adăugă Santerre. Înainte de toate, spuneţi-vă că natura lucrează fără discernământ şi că cel care n-o corectează e victima ei.

Vorbeau unul după altul, adesea chiar amândoi deodată. Se excitau, se îmbătau cu închipuirile lor întunecate. Mai întâi, progres nu există. E de-ajuns să te întorci cu gândul la sfârşitul secolului trecut, când Condorcet anunţa întoarcerea vârstei de aur, apropiata egalitate, pacea între oameni şi naţiuni; o iluzie generoasă umplea toate inimile, această utopie deschidea întreg cerul tuturor speranţelor; şi o sută de ani mai târziu, ce prăbuşire, sfârşitul secolului nostru actual, care se termină cu falimentul ştiinţei, al libertăţii şi al justiţiei, care se prăbuşeşte în sânge şi în noroi, chiar în pragul necunoscutului plin de ameninţări al secolului viitor! Şi, în sfârşit, oare experienţa nu era făcută? Această eră de aur atât de căutată, păgânii au plasat-o înainte de începutul timpurilor, creştinii au plasat-o după sfârşitul lor, în timp ce socialiştii de astăzi o plasează chiar în timpul nostru. Nu erau decât trei iluzii deplorabile; nu există decât o singură fericire absolută posibilă, aceea a neantului. Fără-ndoială, ca buni catolici, ezitau să desfiinţeze lumea aşa dintr-odată; dar socoteau că le e permis s-o limiteze. Schopenhauer şi chiar Hartmann li se păreau, de altfel, demodaţi. Se apropiau de Nietzsche, omenirea îngrădită, visul aristocratic al unei elite, o hrană mai delicată, raţionamente mai rafinate, femei mai frumoase, ca să ajungă la omul perfect, omul superior, ale cărui plăceri vor fi înzecite. De altfel, contradicţiile curgeau, dar ei puţin se sinchiseau de ele, nepreocupându-se, după cum spuneau, decât de-a expune frumos. Malthus era omul

lor, după cum era şi al lui Beauchêne, numai pentru că ipoteza să, făcându-i pe săraci răspunzători de mizeria lor, îi uşura pe bogaţi de povara nesuferită a remuşcării. Deşi făcuse o lege din privaţiune, nu voise să accepte înşelăciunea, iar ei o nesocoteau, visau constrângeri sălbatice, imaginând în acelaşi timp iubiri sterile, rafinate şi monstruos de desfrânate. Deşi doreau bucuros, din exces de poezie imundă, sfârşitul lumii, o vedeau terminându-se într-un spasm, necunoscut până acum, de desfătări însutite, exasperate.

— Ştiţi, desigur, spuse cu răceală Santerre, că în Germania s-a propus castrarea în fiecare an a unui număr de copii săraci, stabilit de lege, după registrele de naşteri? Ar fi un mijloc să se oprească puţin stupida fecunditate a poporului.

Dar pe Mathieu nu putea să-l tulbure acest pesimism literar, pentru că glumea şi el bucuros, recunoscând nenorocita influenţă asupra moravurilor a unei literaturi care propovăduia ura de viaţă, patima neantului. Chiar în casa asta simţea cum adie. moda nesăbuită, plictiseala unei epoci neliniştite şi suferinde, nevoită să petreacă jucându-se cu moartea. Care din cei doi, căci se otrăveau reciproc, minţea mai mult, arunca în celălalt mai multă nebunie? La baza unui adevărat pesimism se găseşte întotdeauna un infirm, un neputincios. În cultul său al fecundităţii, el rămânea convins că un popor care nu mai crede în viaţă e primejdios de bolnav. Şi totuşi avea clipe de îndoială în privinţa oportunităţii familiilor numeroase, potrivit împrejurărilor economice şi politice, se întreba dacă zece mii de fericiţi nu preţuiesc mai mult decât o sută de mii de nenorociţi pentru gloria şi bucuria unei ţări.

— Să vedem, strigă Séguin reluând atacul, nu poţi tăgădui, dragă domnule, că cei mai puternici, cei mai inteligenţi sunt cei mai puţin fecunzi. De îndată ce creierul unui om devine mai cuprinzător, facultatea lui generatoare slăbeşte. Fecunditatea, care te încântă şi căreia vrei să-i

acorzi atributul frumuseţii, n-o mai întâlneşti azi decât pe bălegarul mizeriei şi al ignoranţei. Şi, cu ideile dumitale, ar trebui să fii republican, nu-i aşa? Ei bine, s-a dovedit şi că tirania sporeşte numărul oamenilor, în timp ce libertatea le sporeşte valoarea.

Aceste idei îl tulburau uneori adânc pe Mathieu. Se înşela oare când credea în expansiunea indefinită a omenirii? Făcea un lucru rău identificând frumuseţea şi fericirea cu cât mai multă viaţă posibilă? Totuşi, răspunse:

— Sunt fapte de-un adevăr relativ. Ipoteza lui Malthus s-a dovedit falsă în practică. Dacă lumea s-ar popula peste tot, şi chiar dacă mijloacele de hrană ar lipsi, chimia încă ar mai scoate alimente din orice materie anorganică. Posibilitatea acestor întâmplări e atât de depărtată încât calculul probabilităţilor nu se poate baza pe nicio certitudine ştiinţifică. De altfel, în Franţa, departe de-a ne expune acestui pericol, mergem îndărăt, ne îndreptăm spre neant. Franţa, care era socotită a patra parte din Europa, nu mai e decât o optime a ei. Într-un secol sau două Parisul va fi mort, ca şi vechea Atenă şi vechea Romă, şi vom coborî la nivelul Greciei actuale... Parisul vrea să moară.

Santerre protestă, pledă şi el, la rându-i.

— Ba nu, ba nu! Parisul vrea numai să rămână staţionar, pentru că e oraşul cel mai inteligent din lume, cel mai civilizat. Înţelege odată că civilizaţia, creând noi plăceri, rafinând spiritele, deschizându-le noi câmpuri de activitate. Îl favorizează pe individ în dauna speciei. Cu cât popoarele se civilizează, cu atât procreează mai puţin. Iar noi, care mergem în fruntea naţiunilor, am ajuns cei dintâi la gradul de înţelepciune care scuteşte o ţară de utilul şi vătămătorul exces al fecundităţii. E un exemplu de înaltă cultură, de inteligenţă superioară, pe care-l dăm lumii civilizate şi pe care lumea întreagă îl va urma cu siguranţă, pe măsură ce popoarele vor atinge, fiecare la rândul lui, stadiul nostru de perfecţiune. De altfel, pretutindeni se manifestă aceste simptome.

— Desigur! adăugă Séguin. Dacă există la noi cauze secundare de depopulare, nu au, totuşi, importanţa ce li se dă, şi-ar putea fi combătute. Fenomenul e general, toate naţiunile sunt atinse, descresc sau vor descreşte imediat ce se vor civiliza mai mult.

Mathieu asculta serios, de când cei doi mondeni pe care-i avea în faţă, în frac şi cravate albe, vorbeau lucruri raţionale. Nu mai era vorba de fecioara lividă, uscată ca o scândură şi fără sex, din care făceau idealul frumuseţii omeneşti. Era omenirea vie, zbuciumată, care-şi depăna istoria. Gândi cu glas tare:

— Cum de s-au prefăcut în pulbere Babilonul, Ninive, Memfis, cu popoarele lor, pe care parcă le-ar fi înghiţit pământul? De ce şi azi Atena şi Roma mai agonizează, fără să poată renaşte din propria lor cenuşă, întru strălucirea gloriei de odinioară? De ce Parisul e de pe-acum atins de moarte, cu toată splendoarea lui, el, capitala Franţei, a cărei virilitate slăbeşte? Puteţi argumenta cât voiţi, puteţi spune că, după exemplul vechilor capitale ale lumii, moare din exces de cultură, de inteligenţă şi civilizaţie: asta înseamnă totuşi moarte, refluxul care va duce strălucirea şi puterea către un alt popor nou... Echilibrul dumneavoastră e mincinos, nimic nu poate să rămână pe loc; ceea ce nu mai creşte, descreşte şi dispare. Şi dacă Parisul va voi să moară, va muri, şi odată cu el va muri şi patria.

— O, Doamne! exclamă Santerre, reluându-şi poza de pesimist elegant, dacă vrea să moară, nu mă împotrivesc, n-are decât să moară! Cât despre mine, sunt foarte hotărât să-i dau o mână de ajutor în această direcţie.

— Să n-ai copii e, de bună seamă, cinstit şi cuminte, încheie Séguin, care dorea să i se ierte cei doi plozi ai săi.

Dar, ca şi cum nu i-ar fi auzit, Mathieu continuă:

— Legea lui Spencer o cunosc, o cred chiar dreaptă, în teorie. Cert e că civilizaţia frânează fecunditatea, astfel că ne putem închipui o serie de evoluţii sociale, care determină scăderi şi creşteri ale populaţiei, ca să ajungem

la un echilibru final, prin chiar efectul culturii victorioase, când lumea va fi în întregime populată şi civilizată. Dar cine poate să prevadă calea care trebuie străbătută, de-a lungul câtor nenorociri, câtor suferinţe? Naţiuni întregi vor mai dispărea, altele le vor lua locul, şi câte mii de ani vor mai trebui până să ajungem la cumpătarea de pe urmă făcută din adevăr, dreptate şi pace, în sfârşit cucerite?... Raţiunea tremură şi şovăie, inima se strânge de frică.

Se lăsă o tăcere adâncă, în timp ce el rămase tulburat, zdruncinat în credinţa lui în puterile bune ale vieţii, nemaiştiind cine avea dreptate, el, atât de simplu, sau aceşti doi oameni întinşi languros pe scaunele lor şi care-şi complicau şi otrăveau nimicnicia.

Valentine îşi făcu apariţia, surâzătoare, cu un aer băieţesc, pe care cu multe osteneli îl deprinsese.

— Nu trebuie să fiţi supăraţi pe mine! Céleste asta nu mai isprăveşte.

La douăzeci şi cinci de ani era slabă, micuţă, cu un aer de fetiţă emancipată. Blondă, cu o faţă mică, ochi albaştri zâmbitori, un năsuc obraznic, nu era frumoasă, dar era nostimă şi fermecătoare. Târâtă de soţul ei prin fel de fel de locuri deocheate, sfârşind prin a se obişnui cu scriitorii şi artiştii care-i veneau în casă, nu redevenea ultima mlădiţă a familiei Vaugelade decât atunci când ofensa depăşea măsura, făcând-o deodată rece şi dispreţuitoare.

— Dumneata erai, domnule Froment? spuse ea, foarte prietenoasă, înaintând spre Mathieu să-i strângă familiar mâna. Doamna Froment se simte bine? Copiii sunt la fel de voinici şi de încântători?

Dar Séguin, care-i examina rochia, o rochie de mătase albă garnisită cu dantele gălbui, avu unul dintre accesele lui de brutalitate, a căror asprime exploda ca un foc de armă sub o prefăcută politeţe rafinată.

— Şi ca să-ţi pui zdreanţa asta ne-ai lăsat să aşteptăm atâta! Niciodată n-ai fost mai prost îmbrăcată ca acum.

Şi ea care venise cu convingerea că e fermecătoare! Se

încordă toată să nu izbucnească în plâns, în timp ce faţa ei de fetiţă posomorâtă lua o expresie de revoltă semeaţă şi răzbunătoare. Încet, îşi întoarse privirile spre prietenul aflat acolo şi care se uita la ea cu admiraţie, exagerându-şi atitudinea de sclav în privirea plină de dezmierdare şi supunere cu care o învăluia.

— Eşti încântătoare, murmură el, şi rochia e o adevărată minune.

Aceste cuvinte îl făcură pe Séguin să râdă, debitând glume pe socoteala slugărniciei lui Santerre faţă de femei. Valentine, măgulită de compliment, regăsindu-şi veselia de pasăre liberă, se amestecă în vorbă şi declară că un bărbat ar face din ea orice ar vrea cu vorbe amabile. Şi se înfiripă o scurtă conversaţie, de-o sinceritate, de-o licenţă în expresii ce-l uimi pe Mathieu, foarte stingherit de prezenţa lui aici şi arzând de nerăbdare să plece, dar încăpăţânându-se să aştepte până va obţine de la proprietar reparaţia dorită.

— O! în cuvinte îţi permit orice glumă, încheie bărbatul. Dar să nu-ţi treacă prin cap să te culci cu altul, că te omor ca pe-un iepuraş.

Era în adevăr foarte gelos. Consolată, ea se împăcă, adăugând cu glasu-i de femeiuşcă de treabă:

— Mai rabdă puţin, i-am spus Célestei să vină cu copiii, să-i îmbrăţişăm înainte de plecare.

Mathieu, voind să profite de această nouă aşteptare, încercă să aducă din nou vorba despre cererea lui. Dar Valentine reîncepuse să vorbească, voia să se aleagă restaurantul cel mai deocheat unde să cineze, întreba dacă în ajun fuseseră fluierate nişte orori la repetiţia generală a piesei pe care se duceau s-o vadă. Şi părea, între cei doi bărbaţi, ca o elevă ascultătoare, exagerând încă opiniile lor extreme, de-un pesimism excesiv, de-o intransigenţă exasperantă în literatură, în artă, de care ei înşişi râdeau. Wagner era supraestimat, ea voia o muzică nevertebrată, libera armonie a vântului care trece. Cât despre morală, o

grozăvie: ea, care retrăise iubirile sofisticate ale revoltatelor lui Ibsen, se oprise la femeia de pură frumuseţe neprihănită; găsea că Anne-Marie, ultima creaţie a lui Santerre, era mult prea trupească şi decăzută, întrucât autorul spunea, într-o pagină supărătoare, că sărutările lui Norbert îi lăsau pe frunte pecetea lor. Santerre contestă pasajul, ea se repezi însă la volum şi căută fraza.

— Dar bine, draga mea, repetă romancierul disperat, am ferit-o să aibă un copil.

— La naiba! ţipă ea, şi noi toate evităm sarcina. Nu încape niciun eroism aici, e tipicul burghez. Anne-Marie, ca să ne înalţe sufletul, trebuie să fie o marmură fără pată, pe care sărutările lui Norbert să nu lase urme.

Dar se opri: camerista, Céleste, o brunetă trupeşă, cu un cap de cal, cu trăsături pronunţate, cu un aer plăcut, aducea pe cei doi copii. Gaston avea cinci ani, iar Lucie trei. Şi unul şi altul de-o paloare de trandafiri crescuţi la umbră, delicaţi şi firavi, blonzi ca mama, băiatul mai roşcovan, faţa spălăcită, de culoarea ovăzului, cu ochi albaştri, ca şi maică-sa, cu figura mai mult lunguiaţă a tatălui. Cu bucle, îmbrăcaţi în alb, foarte cocheţi, arătau ca nişte păpuşi mari vii, de-o preţioasă fragilitate. Trufia mondenă a părinţilor fu măgulită şi cerură ca micuţii să-şi joace rolul.

— Ei bine! nu se spune bună seara?

Copiii, fără sfială, familiarizaţi de mici cu lumea, priveau oamenii în faţă. Dacă nu se prea grăbeau, o făceau din lene firească, neplăcându-le să asculte. Catadicsiră să se lase totuşi îmbrăţişaţi.

— Bună seara, prietene Santerre.

Apoi şovăiră în faţa lui Mathieu. Tatăl trebui să le reamintească numele domnului pe care-l mai văzuseră totuşi de vreo două-trei ori.

— Bună seara, domnule Froment.

Valentine îi luă, îi ridică, îi copleşi cu dezmierdări. Îi adora, dar imediat ce-i lăsa din braţe, îi uita.

— Iar pleci, mamă? întrebă băieţelul.

— Bineînţeles, dragul mamei. Ştii bine că părinţii au treburile lor.

— Carevasăzică mâncăm singuri, mamă?

Ea nu răspunse, ci se întoarse spre cameristă, care aştepta porunci.

— Ascultă, Céleste, să nu-i laşi singuri nicio clipă, şi, mai ales, să nu le îngădui să intre în bucătărie. Nu mă-ntorc o dată acasă fără să-i găsesc acolo. Este exasperant... Serveşte-le masa la ora şapte şi culcă-i la nouă. Şi ai grijă să doarmă!

Fata voinică cu cap de cal ascultă cu o mutră de respectuoasă supunere, în timp ce zâmbetul ei, abia perceptibil, vădea normanda venită la Paris de cinci ani, încercată în slujbă, ştiind ce să facă cu copiii când stăpânii nu sunt acasă.

— Doamnă, spuse ea simplu, domnişoara Lucie e bolnavă. Iar a vomitat.

— Cum aşa! iar a vomitat? strigă tatăl furios. Nu aud vorbindu-se decât despre asta. Vomită aşadar întotdeauna? Şi mereu în clipa când trebuie să ieşim... Draga mea, e foarte neplăcut, ar trebui să fii mai atentă, să nu aibă copiii un stomac atât de şubred.

Mama avu un gest de mânie, ca şi cum ar fi voit să spună că n-are încotro. Într-adevăr, copiii sufereau adesea de stomac. Avuseseră toate bolile copilăriei, mai totdeauna aveau febră şi guturai. Şi păstrau acel aer mut, uşor îngrijorat, al copiilor lăsaţi pe seama servitoarelor.

— E adevărat că ai avut buba, scumpa mea Lucie? întrebă Valentine, aplecându-se spre fetiţă. Nu mai ai buba, nu-i aşa? Nu, nu e nimic, nimic... Sărută-mă, comoara mea, spune bună seara frumos tatii, să nu fie supărat când pleacă.

Şi se ridică liniştită, înveselită; şi, văzându-l pe Mathieu, care o privea:

— Ah, aceşti micuţi îţi dau de furcă! Dar vezi bine că, totuşi, sunt adoraţi, deşi mă gândesc că pentru fericirea lor

era mai bine să nu se nască... în sfârşit, eu una mi-am făcut datoria faţă de patrie; măcar de-ar avea toate femeile, ca mine, câte un băiat şi o fată!

Atunci Mathieu, văzând că ea glumeşte, îşi îngădui să spună, râzând şi el:

— Nu, nu, doamnă, nu v-aţi făcut datoria. Trebuie să aveţi patru pentru ca patria să înflorească. Şi ştiţi ce spune medicul dumneavoastră, doctorul Boutan, în timp ce moşeşte femeile care n-au avut patru: „Nu v-aţi făcut încă suma”.

— Patru! patru! strigă Séguin, din nou mânios. Dacă ar mai veni al treilea, m-aş socoti un criminal... Ah! te asigur că facem tot posibilul să nu se întâmple.

— Nu vă gândiţi, întrebă veselă Valentine, că sunt prea bătrână ca să risc să-mi pierd şi puţina frăgezime care-mi mai rămâne? Doar nu vreau să devin un obiect de scârbă pentru bărbatul meu.

— Dar, răspunse Mathieu, mai vorbiţi despre asta tot eu doctorul Boutan. Eu nu ştiu nimic. El, însă, pretinde că nu sarcinile îmbătrânesc şi sluţesc femeile, ci mijloacele întrebuinţate de soţi ca să le evite.

Aceste cuvinte fură întâmpinate cu un potop de glume piperate, cu aluzii porcoase, foarte gustate în casa aceea. Şi când Mathieu mai adăugă că spasmul devine vătămător dacă îţi satisfaci numai pofta, care e mijlocul, fără să mulţumeşti şi funcţia organului, care e scopul, obscenităţile elegante se înteţiră. O adiere de sadism trecu printre ei, privirile zâmbitoare ale tinerei femei către soţ trădau oarecum practicile tainice ale alcovului lor, desfrânarea conjugală cu care o obosea şi o deprava pe curtezana ce făcuse din ea. Într-unele dimineţi era zdrobită de toate pretenţiile lui, buimăcită parcă, obişnuită cu cele mai urâte degradări, şi visând la Anne-Marie, pe care săruturile lui Norbert n-o pângăreau.

— Ah, chiulurile! strigă Santerre, care-i ţinea cu îndrăzneală isonul Valentinei, mă amuză ăştia cu lupta ce o

duc împotriva chiulurilor! Un doctor dintr-un orăşel oarecare a avut trista inspiraţie să combată, într-o carte, toate formele de chiuluri ce ţi-ar putea trece prin minte, adevărate orori. Iar rezultatul a fost că i-a învăţat pe ţărani, care până atunci nu se pricepuseră la astfel de lucruri, aşa că natalitatea scăzu la jumătate în acel ţinut.

Céleste nu scotea nicio vorbă, copiii ascultau fără să priceapă. Şi, în toiul hohotelor de râs, stârnite de anecdotă, soţii Séguin plecară, în sfârşit, conduşi de Santerre. Abia jos, în vestibul, Mathieu obţinu de la proprietar promisiunea că va scrie tinichigiului din Janville şi că acoperişul va fi reparat, ca să nu mai plouă în camere.

Cupeul aştepta în faţa porţii. Şi când soţii împreună cu prietenul se urcară, Mathieu, care pleca pe jos, avu inspiraţia să-şi ridice ochii. La o fereastră o zări pe Céleste între cei doi copii, fireşte ca să se asigure că doamna şi domnul au plecat cu adevărat. Şi îşi aminti cum plecase Reine de acasă de la familia Morange. Dar aici Lucie şi Gaston rămaseră nemişcaţi, de-o seriozitate posomorâtă, şi nici mama, nici tatăl nu se gândiră să se uite în sus.

IV

Când Mathieu sosi la ora şapte şi jumătate în Piaţa Madeleine, la restaurantul unde îşi dăduse întâlnire, îi găsi acolo pe Beauchêne şi pe clientul său, domnul Firon-Badinier, cu câte-un pahar de maderă în faţă. Şi cina aleasă, mâncărurile delicioase, vinurile cele mai bune fură servite din belşug. Dar ceea ce-l minună pe tânăr mai mult chiar decât pofta zdravănă a celor doi meseni, care mâncau şi beau în lege, fu rafinata bonomie a şefului său, activa şi vioaia inteligenţă pe care-o desfăşură, cu paharul în mână,

fără să-i scape nicio înghiţitură, încât la friptură clientul nu numai că dăduse comanda noii batoze, dar se şi învoise asupra preţului unei maşini de cosit. Trebuia să ia la nouă şi douăzeci trenul spre Evreux; şi când sună ora nouă, celălalt, foarte mulţumit acum să scape de el, reuşi să-l urce într-o trăsură, pentru a străbate cei câţiva paşi care-l despărţeau de Gara Saint-Lazaire.

După aceea, Beauchêne, rămas pe trotuar singur cu Mathieu, îşi scoase pălăria, răcorindu-şi o clipă capul înfierbântat în aerul plăcutei seri de mai.

— Uf! e-n regulă, spuse el râzând. N-a fost lucru uşor. A trebuit vin de Burgundia ca să-l hotărâm pe neghiobul ăsta... Tare m-am temut că n-are de gând să mai plece şi mă va face să-mi pierd întâlnirea.

Aceste cuvinte, care-i scăpară fiind ameţit de băutură, părură că-l împing deodată la mărturisiri. Îşi puse pălăria, mai aprinse o ţigară de foi şi îl luă pe tânăr de braţ, mergând încet, în mijlocul forfotei şi al orbitoarei lumini nocturne a bulevardului.

— O! mai avem timp, sunt aşteptat abia la nouă şi jumătate, la doi paşi de aici... Vrei o ţigară? Nu fumezi niciodată?

— Niciodată.

— Aşadar, dragul meu, ar fi o prostie să mă ascund de dumneata, de vreme ce m-ai văzut azi-dimineaţă. Şi că e o nerozie ceea ce fac, admit bucuros, deoarece îmi dau seama că nu e nici bine, nici cuminte ca un patron să se culce cu una dintre lucrătoarele lui. Lucrurile acestea se termină întotdeauna prost, aşa se duce de râpă o casă, şi până-n prezent îţi jur că am fost destul de şmecher să nu mă ating de niciuna dintre lucrătoarele mele. Vezi că nu mă feresc de adevăr. Dar ce vrei? blonda asta afurisită mi-a înfierbântat sângele cu goliciunile pe care şi le arată şi felul ei de-a râde, de parcă ar gâdila-o tot timpul cineva.

Pentru întâia oară îi făcea lui Mathieu o destăinuire de genul acesta; de obicei era pudic în ceea ce spunea, ca

beţivii care se feresc să vorbească de vin. De când acesta, căsătorindu-se cu Marianne, devenise vărul lui prin alianţă, îl ştia că duce o viaţă atât de chibzuită, că-i este atât de credincios soţiei sale, încât îl socotea, desigur, prea puţin pregătit să-l asculte şi să râdă. În sfârşit, îşi da drumul, avea cui să-i vorbească despre aventurile sale, şi nu-l mai slăbea, îl strângea tare, povestindu-i la ureche, cu glas scăzut, ca şi cum tot bulevardul l-ar fi putut auzi.

— Toate s-au înfiripat de la sine, îţi închipui, fără să bănuiesc ceva, mai întâi. Ea se învârtea în jurul meu, mă pândea. Îmi ziceam: „Fata mea, îţi pierzi timpul zadarnic, sunt destule pe trotuare din care pot să-mi aleg când am nevoie”. Totuşi, azi-dimineaţă ai văzut cum m-am dat la ea; aşa că acum s-a făcut, întrucât a consimţit să vină astă-seară să mă aştepte într-un colţişor al meu... E o prostie, recunosc! Dar nu suntem de lemn. Când doresc o femeie, înnebunesc. Blondele, totuşi, nu sunt pe placul meu. Dar pe asta sunt curios s-o văd la pat. Ei, ce crezi? Trebuie să aibă haz.

Apoi, ca şi cum ar fi uitat un amănunt important:

— Ah! ştii că nu e o începătoare. M-am interesat: la şaisprezece ani trăia cu băiatul negustorului de vinuri care închiriază familiei Moineaud cele trei odăiţe, unde se înghesuie claie peste grămadă cu toţii... Fecioarele nu-mi plac, şi de altfel nici nu trebuie; e prea grav.

Mathieu, care asculta cam stânjenit, dezgustat şi cu sufletul şi cu trupul, se mărgini să întrebe:

— Ei bine! şi soţia dumitale?

Beauchêne se opri deodată pe trotuar, buimăcit o clipă.

— Cum, soţia mea? Ce vrei să spui cu soţia mea?... Fireşte că soţia mea e acasă, se culcă şi mă aşteaptă, după ce s-a încredinţat că micul nostru Maurice doarme... Soţia mea e o femeie cinstită, dragul meu, ce vrei să-ţi mai spun?

Şi, pornind din nou, devenind din ce în ce mai tandru şi mai pus pe confidenţe, în ameţeala pricinuită de vin şi de cărnărie, pe care, la acea oră din noapte parcă o agrava

aerul degajat de caldarâmul parizian, spuse:

— Haide, haide! doar nu suntem copii, suntem bărbaţi, ce naiba! Şi viaţa e viaţă, nu-mi schimb părerea!... Soţia mea! dar nu respect pe nimeni în lume mai mult decât pe ea! Când ne-am căsătorit şi mă aflam în triste încurcături băneşti, îţi spun sincer că n-o iubeam, vreau să zic trupeşte, mă-nţelegi. Nu cred că-i ştirbesc respectul cuvenit dacă îndrăznesc să-ţi spun că era într-adevăr cu mult prea slabă pentru gustul meu, cu atât mai mult cu cât ea însăşi, pricepând aceasta, a încercat totul ca să se îngraşe puţin, ceea ce nu i-a reuşit deloc. Dar, nu-i aşa? nu te însori cu o femeie cu gândul să-ţi faci din ea o amantă... Atunci, judecă. Am pentru ea stima profundă pe care un cap de familie o are pentru mama fiului său. Acolo e căminul, care nu trebuie pângărit. Chiar dacă nu sunt un soţ credincios, am totuşi scuza că nu sunt dintre acei care-şi pervertesc soţiile. Din moment ce n-aş putea să-i fac soţiei mele un copil în fiecare seară, şi-aş roşi să-i cer anumite complezenţe, înseamnă că o respect şi mai mult dacă merg în altă parte să satisfac bestia din mine, când ai nenorocul să suferi din pricina postului, aşa cum sufăr eu, de mă îmbolnăvesc.

Râdea şi credea că spune aceste lucruri gingaşe într-un chip foarte frumos, foarte măgulitor pentru căsnicia lui.

— Şi, continuă Mathieu, verişoara noastră Constance cunoaşte această frumoasă teorie? O aprobă, te lasă să te duci în altă parte, cum spui?

Buna dispoziţie a lui Beauchêne se înteţi.

— Nu, nu! nu mă face să spun prostii. Dimpotrivă, Constance se arăta foarte geloasă la începutul căsniciei, Câte poveşti trebuia să scornesc ca să scap, să am câteva seri ale mele! Şi mai eram pe timpul acela ca turbat, mă exaspera, atât de puţin plăcută era scumpa şi vrednica femeie, Un os între două cearşafuri, dragul meu. O spun fără patimă, fără să cred c-o micşorez, căci vorbele mele dovedesc că nu există pe lume fiinţă mai cinstită... După

aceea i-a venit mintea la loc, mi s-a părut că îngăduie un pic inevitabilul, că uneori se face că nu vede. Astfel, într-o seară, a fost gata să mă surprindă cu o doamnă dintre cunoştinţele ei şi-a avut bunul simţ să nu-mi reproşeze niciodată nimic. Totuşi se simte jignită când e vorba de femei cunoscute, în timp ce strada, necunoscutele care fac trotuarul, o ating, fireşte, mult mai puţin. De pildă, fata de azi, de ce să-i pese soţiei mele de ea? N-o iubesc, o posed şi o las. Lucrul se petrece foarte departe de soţia mea, e mult mai prejos de ea, încât nu poate s-o atingă... Dar trebuie să-ţi spun totul. Constance îşi are vinile ei, vini foarte mari. Desigur că şi eu sunt hotărât, ca şi ea, să nu avem alt copil afară de micul Maurice. Dar ai auzit-o azi-dimineaţă, e într-adevăr cumplită. Nu-ţi dai seama cât de mult se fereşte, asta dezgustă un bărbat.

Morfolea trabucul şi răsufla tot mai greu, cu cât destăinuirile asupra acestui subiect strengăresc, ce-i aprindea sângele, deveneau mai intime. Nu se dădu însă în lături de la nicio taină a alcovului său, ajunse chiar la amănunte precise. Nu era, în fond, nici pervers, nici destrăbălat: se mulţumea cu lucruri fireşti, dar era nesătul în poftele-i neistovite, care îl lăsau veşnic înfometat. Şi desfătările mărunte, compensaţiile incomplete ca să-şi înşele această foame necurmată, nu-l săturau. La rândul ei, Constance, conştientă de datoria-i conjugală, se silea să şi-o îndeplinească ca să-şi păstreze bărbatul. Consimţea să-i satisfacă plăcerile şi se resemna într-o stare de enervare, a cărei durere o ascundea uneori bărbatului, pe care-l vedea nepotolit şi supărat, când pleca din braţele ei. Totdeauna suferise din pricina lui, a violenţei, a înverşunării lui fără sfârşit; şi, deşi făcea ce trebuie ca să evite o nouă sarcină, înşelăciunile erau tot mai obositoare, mai zdrobitoare, înşelăciunile de care se servesc onestele căsnicii burgheze şi a căror lipsă de imaginaţie, a căror rezervă relativă nu împiedică abuzul de a lăsa în cele din urmă infirme jumătate din vredniciile soţii.

— În fine, dragul meu, toate-s bune; dar şi dumneata ştii, ca şi mine, că un bărbat de treizeci şi doi de ani, osândit la monotonia conjugală, se satură repede când are sânge în vine; şi m-aş mulţumi şi cu atâta, dacă ar fi cel puţin solidă, colea, să mă satisfacă pe deplin. Aşa, de exemplu, noaptea trecută, închipuieşte-ţi…

Şi continuă povestea la urechea vărului, răsuflând greu, înăbuşindu-se, pufăind, cu o milă prietenească faţă de biata nevastă-sa, care credea că e bine aşa.

— Atunci, nu, nu! nu-i aşa, dragă? Nu sunt om rău, aş fi trist să-i pricinuiesc vreo supărare. Şi-mi pare bine că e inteligentă, că începe să închidă ochii puţin, pricepând necesităţile de neînlăturat. Odată ce se petrece afară, fără scandal şi fără să coste mult, ce neajuns îi pricinuiesc ei, te întreb? Un prieten al meu are o nevastă cu foarte mari însuşiri, o! femeia cea mai distinsă pe care o cunosc şi care-i spune chiar ea: „Du-te, du-te, dragul meu, ai să te întorci liniştit şi drăguţ”. Ei, nu e bine? E purul adevăr! Eu, când sunt satisfăcut, mă întorc acasă vesel ca un cintezoi, i-aduc un mic cadou Constancei şi casa-ntreagă e fericită trei zile. Astfel că toată lumea n-are decât de câştigat şi, ţine minte, e cel mai bun mijloc să. nu-i faci nevestei un copil, când nu Vrea să-l mai aibă.

Ultimele cuvinte i; se părură foarte spirituale şi-l făcură să râdă cu lacrimi, satisfăcut cum era de propria-i persoană.

— Dar, spuse Mathieu, nu rişti să faci copilul ăsta frumoaselor fete pe care întâmplarea ţi le scoate în drum? Dacă trebuie să tragi chiulul naturii şi cu ele, atunci se întâmplă la fel ca acasă.

Beauchêne se linişti, uimit de această întâmpinare neprevăzută.

— Tragi chiulul, tragi chiulul, adică un bărbat cumsecade e prevăzător… Şi, pe urmă, fetele care se distrează n-au niciodată copii, se ştie. De altfel, le plăteşti, ele trebuie să aibă grijă să-şi prevadă neajunsul meseriei… În sfârşit,

dragul meu, cum vrei să ştii dacă le-ai făcut un copil, dacă nu le mai vezi, şi chiar presupunând că le-ai regăsi însărcinate într-o bună zi, nici ele nu ţi-ar putea spune de la cine îl au... Copilul nu e al nimănui, cine poate să fie tată cu astfel de fete!

Înseninat, cumpănit, fără nicio remuşcare, fără niciun scrupul tulburător în ceea ce priveşte plăcerea din acea noapte, se opri la colţul străzii Caumartin. Într-una dintre casele acestei străzi, în fundul curţii, avea, pentru asemenea aventuri, o cameră rezervată, de care se-ngrijea, portăreasa. Şi, nejenându-se cu una dintre lucrătoarele lui, îi dăduse pur şi simplu frumoasei blonde întâlnire pe trotuar, în faţa porţii.

De departe, Mathieu o recunoscu pe Norine, în picioare sub un felinar cu gaz. Era nemişcată, într-o rochiţă de culoare deschisă, iar părul ei frumos, ieşind de sub pălăria-i rotundă, avea un reflex roşcat de aur în jocul de lumină.

Foarte excitat, Beauchêne, radiind de mulţumire, îi strânse tânărului mâna cu subînţelesuri ştrengăreşti.

— Ei bine! pe mâine, dragul meu. Noapte bună!

Şi aplecându-se pentru ultima dată la urechea lui:

— Ştii că e şireată ea o maimuţă. I-a spus lui taică-său că se duce la teatru cu o prietenă. Asta înseamnă că poate să stea până la unu noaptea.

Mathieu se văzu deodată singur, pe marginea trotuarului. Ultimele cuvinte ale patronului, pe care-l văzu dispărând cu Norine sub o poartă mare, îi evocă chipul muncitorului Moineaud; şi-l revăzu, cu mâinile crăpate de trudă, mut şi nepăsător în atelierul femeilor, în tot timpul cât ţinu mustrarea fetei lui, Euphrasie, pe când cealaltă, drăcoaica înaltă şi blondă, râdea pe înfundate. Când copiii săracului au crescut, carne bună pentru tun sau pentru prostituţie, tatăl, împovărat de viaţa-i grea, nu se mai interesează spre ce nenorocire îi duce vântul puii căzuţi din cuib,

Bătea ora nouă şi jumătate, Mathieu dispunea de mai bine de-o oră ca să ajungă la Gara de Nord. De aceea nu se

grăbea, ci hoinărea, plimbându-se de-a lungul bulevardelor. Mâncase şi băuse prea mult, la rândul lui, iar confidenţele îi ţiuiau în urechi, ameţindu-l ca o beţie surdă. Mâinile-i ardeau, flăcări îi treceau peste obraz. Şi ce seară călduţă, de-a lungul bulevardelor incendiate de lămpile electrice, însufleţite de îmbulzeala mulţimii, care mişuna şi se îmbrâncea în mijlocul huruitului neîntrerupt al trăsurilor şi omnibuzelor! Era ca un fluviu de viaţă clocotitoare, curgând spre noaptea care se apropia, iar el se lăsa dus, târât prin acest vârtej omenesc, a cărui dorinţă caldă o simţea trecând peste el.

Atunci, în visarea lui tulbure, îşi recapitulă ziua, se regăsi, mai întâi la Beauchêne, dimineaţa. Tatăl şi mama se înţelegeau ca nişte complici şireţi, în timp ce micul lor Maurice, unicul fiu, atât de palid, dormita pe canapea, asemenea unui Isus de ceară. Iar acum o vedea pe Constance culcându-se ca o burgheză, după ce se dusese să-şi învelească copilul adormit, apoi veghind singură în patul conjugal, rece, până la ora înaintată când avea să se întoarcă bărbatul. El, masculul, pe care patul conjugal îl lipsea de plăceri, îşi lua revanşa cu brutalitate în altă parte, riscând să facă alteia copilul pe care soţia sa nu-l voia. După ce avusese pentru el complezenţele pe care credea că i le datorează, dacă înşelăciunile îl lăsau şi mai înfometat, n-avea decât să se culce şi să-l aştepte în serile când, împins de necesităţi fiziologice, se ducea să-şi zvârle sămânţa indiferent unde, la întâmplare. Uzina nu trebuia să se afle în primejdia de-a fi împărţită într-o zi, deoarece Maurice era în drept să moştenească singur milioanele înmulţite, ca să devină unul dintre mai-marii. industriei. Înşelăciunea se săvârşea cu chibzuială, fără nicio perversitate, în interesul exclusiv al afacerilor. Când bărbatul întârzia cu vreo târfă, nevasta închidea ochii. Şi în felul acesta burghezia, care înlocuise vechea nobleţe, restabilea în folosul ei dreptul de întâietate familială, nimicit de ea, îndârjindu-se să rămână cu un singur fiu, în

dauna moralei şi a sănătăţii.

Apoi, Mathieu fu adus la realitate de vânzătorii care, strigând ultima ediţie a unei gazete de seară, anunţau tragerea bonurilor cu lozuri a unei emisiuni lansate de Creditul Naţional. Şi-i revăzu deodată pe soţii Morange în sufragerie, îi auzi reluându-şi visul lor de înavuţire, în ziua când contabilul avea să aparţină uneia din acele mari case de bancă, ai cărei şefi promovează oamenii de valoare la cele mai înalte situaţii. Perechea aceasta, devorată de ambiţie, tremurând la gândul că fiica lor se va mărita cu un funcţionar sărac, ceda febrei irezistibile, care, în democraţie, pustiită de dezechilibrul egalităţii politice şi al inegalităţii economice, dă tuturor putinţa să urce o treaptă, să treacă într-o clasă superioară. Luxul altora îi făcea să ardă de invidie, se îndatorau ca să poată copia de departe eleganţa clasei suprapuse, îşi mânjeau până şi cinstea şi bunătatea firească în această nebunie orgolioasă plină de ambiţii. Şi, la ora aceasta, îi vedea pe soţi culcându-se devreme, deoarece cunoştea obiceiurile casnice ale soţilor Morange şi zgârcenia resemnată cu care Valérie economisea până şi untdelemnul folosit în cursul săptămânii, numai pentru a-şi îngădui ieşiri princiare duminica; îi vedea în pat, cu lumina stinsă, cuprinzându-se drăgăstos într-o îmbrăţişare strânsă, ca nişte soţi ce se adoră, dar care veghează cu groază asupra urmărilor unei clipe de uitare totdeauna posibilă: teama de-o nouă sarcină e tot atât de mare aici ca şi în casa patronului, potrivnic împărţelii; copilul, a cărui ivire ar fi o povară de moarte, ar întârzia, ar împiedica drumul spre înavuţirea atât de mult dorită. Trebuie deci să se stăpânească, să înşele natura mereu, măsluire infecundă a soţilor credincioşi, foarte hotărâţi să se mulţumească cu mângâieri nepericuloase, apoi, uneori, foarte neliniştiţi în urma unei imprudenţe, numărând zilele, aşteptând sorocul la care se vor putea convinge cu desăvârşire. În camera ei, la capătul celălalt al apartamentului, Reine nu putea să adoarmă, înfierbântată

de matineul unde o dusese baroana de Lowicz, enervată, surescitată de acea frumoasă doamnă ce-o săruta, visând de pe-acum la bărbatul foarte bogat pe care i-l făgăduiau părinţii, dacă nu va mai avea vreun frăţior sau vreo surioară.

O mulţime de oameni îi tăie calea lui Mathieu, şi el observă că ajunsese în faţa teatrului unde avea loc în seara aceea o premieră. Era un teatru de farse îndrăzneţe, care-şi îngăduia să-şi afişeze vedeta, o fată înaltă şi roşcată, al cărei chip era lipit pe ziduri, de două ori mai mare decât cel natural; şi, de astă dată, era de-un simbolism extraordinar, fecioara goală şi searbădă a erotismului steril, un mare crin pervers şi ticălos, care făcea să se adune trecătorii. Auzi unele aluzii murdare şi-şi aminti că familia Séguin, însoţită de Santerre, se afla şi ea în acel teatru, amuzându-se la piesa aceasta, de-o obscenitate atât de stupidă încât la repetiţia din ajun, publicul, deşi lipsit de scrupule, era cât pe-aci să sfarme scaunele. Iar în reşedinţa din aleea Antin, Céleste culcase pe Gaston şi pe Lucie şi se grăbise să coboare din nou în bucătărie, unde o aştepta doamna Menoux, o prietenă, proprietara unei mici mercerii din vecinătate. Gaston dormea, pentru că băuse vin fără apă. Lucie, care avusese din nou dureri mari de stomac, tremura de teamă şi nu cuteza să se ridice s-o strige pe Céleste, deoarece aceasta o îmbrâncea totdeauna când îndrăznea s-o deranjeze. Şi, pe la orele două noaptea, când soţii Séguin se vor întoarce, după ce vor fi oferit lui Santerre o duzină de stridii, vor aduce cu ei excitarea sexuală din teatrul mârşav şi înfierbântat, din restaurantul de noapte, unde se vor fi înghesuit laolaltă cu fete de stradă; se vor culca apoi, dedându-se tuturor perversiunilor, corupţi de modă, cu creierul vătămat de atitudinile factice preconizate de-o literatură neghioabă şi falsă, astfel încât chiulurile celor doi soţi se vor complica şi cu viciul căutat cu eleganţă, îmbinat cu un pesimism voit. Era o crimă să aibă copii, şi numai spasmul infecund era scopul dorit al lumii. Orice practici,

numai copii nu, desfrânare deprinsă, adulterul fatal. În acest timp, Santerre se va duce liniştit acasă, să se culce singur, în aşteptarea ceasului dorit, conducând jocul ca un individ prudent care se cruţă.

Şi, ca încheiere a zilei, ceea ce-l izbea pe Mathieu acum era frauda, frauda pretutindeni, la toţi oamenii unde fusese începând de dimineaţă. Toţi cei care-l înconjurau, toţi cei pe care-i cunoştea refuzau să dea naştere la rândul lor vieţii, trăgeau chiulul ca să n-aibă copii, cu tot dinadinsul, cu îndărătnicie, din savante calcule egoiste, din interes sau din plăcere. În clipa asta deosebea trei cazuri de restricţie voluntară, trei medii, şi în toate trei aceeaşi abstinenţă pentru diferite motive. Şi, deşi lucrurile îi erau cunoscute, era surprins să le vadă grupându-se, rezumându-se cu aceeaşi putere de evidenţă: era şi o mare tulburare, o zdruncinare a credinţei de până atunci, o îndoială asupra existenţei, datoriei şi fericirii, aşa cum le concepea el chiar în dimineaţa aceea.

Se opri, respiră adânc, voi să-şi vină în lire, să alunge beţia crescândă care simţea că-l cucereşte. Trecuse de Operă, ajungea la răspântia Drouot; oare febra înteţită nu i-o dădeau bulevardele fierbinţi, la această oră din noapte? Separeurile restaurantelor încă mai erau luminate, cafenelele incendiau şoseaua, terasele lor barau trotuarele cu mulţimea de consumatori. Parcă întreg Parisul ar fi coborât acolo, să se bucure de seara aceea delicioasă, hoinărind în cete atât de compacte încât trupurile cu răsuflările lor calde se atingeau mereu. Perechi întârziau în faţa magazinelor sclipitoare ale bijutierilor. Familii burgheze se înfundau, sub arcurile strălucitoare ale lămpilor electrice, în cabarete, spectacole deşucheate, cu nuduri, având mari afişe ispititoare. Sute de femei în şir îşi târau rochiile, aşteptau să fie agăţate, agăţau până la urmă bărbaţii, şuşotind, râzând provocator. Bărbaţii, care porniseră la vânătoare, le dispreţuiau, umblau după aventuri, după femeia cinstită care s-a rătăcit, mica-burgheză sau

lucrătoarea care se dă, urmărind un coc blond sau brun, bolborosind în ceafa lor cuvinte arzătoare. Perechi, legitime sau nu, soţi bătrâni, amanţi ai întâmplării, treceau în trăsuri deschise, în drum spre alcovul apropiat, bărbatul tăcut, femeia întinsă pe jumătate, cu faţa visătoare, în bruştele schimbări de umbră şi lumină puternică. Şi acel fluviu omenesc, curgând între înaltele case iluminate, în mijlocul vuietului mulţimii şi duruitul roţilor, era ca o mare comună în care toţi aveau să se piardă în curând, în noaptea ce-i aştepta, patul unde toţi se vor culca, îmbrăţişarea finală în care toţi vor adormi.

Mathieu începu să umble din nou, lăsându-se în voia curentului, luat împreună cu ceilalţi, în aceeaşi fierbinţeală, rezultat al agitaţiilor de peste zi, al moravurilor şi al mediului social. Şi nu numai soţii Beauchêne, Morange, Séguin, practicau frauda, întreg Parisul făcea la fel. Sustragerea deliberată, devenită lege, punea stăpânire pe mulţime, se întindea, cucerea bulevardele, străzile din apropiere, cartierele, oraşul imens. Îndată ce se înnopta, caldarâmul de foc al Parisului, înfierbântat de lupta sălbatică, de truda aprigă de peste zi, nu mai era decât un câmp pietros, un pământ calcinat, în care sămânţa se usca, aruncată la voia-ntâmplării pe stradă, sfidând secerişul. Totul vădea această infecunditate voită, o chema, o afişa cu o neruşinare triumfătoare. O boare de alcool ieşea din restaurante şi cafenele, emascula bărbaţii, zăpăcea femeile, otrăvea copilul în germen. Prostituatele, care-şi târau fustele mereu în bătaia vântului, neavând altă grijă decât să se culce cu cât mai mulţi bărbaţi, ăsta, ăla, apoi altul, îşi goleau în grabă căldările cu lături, viaţa pângărită, ratată, ce se ducea la hazna. Toată forfota trotuarelor, toate prostituatele pe care dorinţa de-o oră le aduna în locurile de plăcere, la ieşirea de la spectacole, toată carnea ce se agaţă şi se plăteşte, care se duce în goană să se sature, în serjul viciului elegant sau în murdăria camerelor dubioase, ucidea viaţa, o scuipa mârşav în noroiul

băltoacelor din marginea drumului. Şi nu exista şcoală mai universală a perversităţilor; prostituţia era sfătuitoarea omorului, germenii erau urmăriţi şi nimiciţi, era luat obiceiul de a-i strivi ca pe nişte animale vătămătoare, a căror ivire la lumina zilei ar învenina existenţa. Şi în Parisul de fiece seară, pornit spre împreunarea infecundă, lecţia folosea: era perechea cu o vastă cultură, adusă la disperare de nevroza literară, lăudându-se cu opiniile extreme, plătindu-şi datoria rafinamentului, refuzând actul sexual; era perechea din lumea marii industrii, a marelui comerţ, care-şi ţinea contabilitatea nopţilor, ca şi registrul socotelilor curente, supraveghindu-se astfel încât balanţa să rămână totdeauna la zero; era perechea din mediul celor cu profesii libere, ca şi aceea din clasa mijlocie, micul negustor, micul funcţionar, avocat, medic, inginer, ale căror precauţiuni se înmulţeau pe măsură ce lupta vanităţii şi a banilor devenea mai sălbatică; era până şi perechea de muncitori, pe care pilda celor de sus îi molipsea, din zi în zi mai pricepuţi în ştiinţa de-a zvârli „totul la canal”, numai de dragul voluptăţii. Încă o clipă şi, când va bate miezul nopţii, ameninţarea copilului va teroriza Parisul. Bărbaţii nu mai voiau să facă, şi femeile nu mai primeau să li se facă. Chiar amantele, în toiul delirului pasiunii, vegheau cu grijă asupra imprudenţelor posibile. Dacă s-ar fi deschis, printr-un gest, toate alcovurile, le-ai fi găsit aproape pe toate sterile, din dezmăţ, ambiţie, trufie, pe cele ale oamenilor de treabă precum şi pe-ale celorlalţi, într-o pervertire care schimba socotelile josnice în sentimente frumoase, egoismul în înţelepciune prudentă, laşitatea de-a trăi în onestitate socială. Acesta era Parisul care voia să moară, toate rămăşiţele vieţii pierdute într-o noapte, puhoiul de sămânţă întoarsă de la cuvenita ei folosire, căzută pe pavaj, unde nimic nu încolţea. În sfârşit, Parisul rău însămânţat, neproducând marea şi sănătoasa recoltă pe care ar fi trebuit s-o producă.

O amintire se deşteptă în mintea lui Mathieu, cuvântul

acelui cuceritor care, într-o seară de bătălie, în faţa câmpiei presărate de cadavre, spusese că o noapte a Parisului era de-ajuns pentru a repara pierderea. Dar Parisul nu mai voia oare să umple golurile făcute de ghiulele în carnea omenească? În timp ce pacea armată înghite sute de milioane, Franţa pierde în fiecare an o mare bătălie, nefăcând cei o sută de mii de copii pe care ar trebui să-i facă. Se mai gândea şi la paturile de cazarmă, unde dorm singuri, neproductivi şi corupţi de mediu, patru sute de mii de tineri, cei mai robuşti, floarea rasei, în timp ce, în culcuşurile lor reci, un număr încă mai mare de fete fără zestre îşi aşteaptă bărbatul care nu mai vine, sau va veni prea târziu, istovit, prăpădit, incapabil de a-şi făuri o familie numeroasă.

Cu tâmplele aprinse, Mathieu privi din nou în jurul lui. Ajunsese la răspântia Montmartre, în viitoarea cea mai zgomotoasă, cea mai periculoasă a şirului de bulevarde. Mulţimea era atât de mare aici încât trebui să aştepte o clipă înainte de-a se îndrepta spre strada Faubourg-Montmartre, pe care voia s-o străbată, ca să ajungă, prin alte străzi, la Gara de Nord. Fu înghesuit, împins şi luat pe sus de-o masă vie şi compactă în mijlocul târgului de femei care se ţinea aici, în acea aţâţare crescândă, înnebunitoare, pentru o noapte de sterilitate. De multe ori se gândise, însă niciodată nu se simţise tulburat de-o asemenea adâncă nelinişte, la gândul că o cantitate uriaşă de sămânţă trebuia să fie aruncată în vânt, înainte ca vreuna să încolţească. Cu miliardele curgeau embrionii, ouăle în vinele omenirii, o risipă fără margini, un torent atât de plin de germeni ce-l străbătea, scălda toată materia organică. Natura darnică părea să fi prevăzut că sămânţa plantelor şi a fiinţelor trebuie să se reverse din plin pentru a îndestula. Soarele usucă bobul, umezeala prea mare îl putrezeşte. O vijelie mătură straturi întregi de ouă de peşte, o furtună neaşteptată răstoarnă cuiburile, distruge ouăle unei primăveri întregi. La fiece pas pe care-l face, omul striveşte

lumi întregi, împiedică naşterea unui popor nenumărat de mici vietăţi. Este o groaznică risipă de existenţe, ce nu poate să fie comparată decât cu înspăimântătoarea împrăştiere a germenilor care umple pământul şi apele, zboară prin aer în arşiţa roditoare a soarelui. Şi fiece existenţă distrusă revine la viaţă, fermentează într-o clocotire nouă, reînfloreşte în alte fiinţe la infinit. Numai omul vrea distrugerea, o meditează, o execută, în scop egoist, pentru plăcerea lui singuratică. Doar el îşi dă osteneala să micşoreze creaţiunea în folosul său, încearcă s-o reducă, ba chiar s-o oprească, nepunând stavilă speciei născută din el decât pentru a-şi spori plăcerile. Dacă furtuna împrăştie ouăle depuse pe nisip, dacă vijelia răstoarnă cuiburile rupând crengile, numai omul murdăreşte şi distruge cu tot dinadinsul sămânţa omenească, dintr-o aplecare monstruoasă către neant, pentru sumbra voluptate a spasmului organului, căruia îi înlătură funcţiunea. E o crimă şi o prostie, şi ce vis de măreţie şi de putere că toate generaţiile viitoare, consimţite şi folosite, vor popula vastul pământ, unde continente întregi au rămas, până în ziua de astăzi, aproape pustii! Va fi oare vreodată prea multă viaţă? oare cât mai multă viaţă posibilă nu înseamnă totodată şi mai multă putere, bogăţie, fericire? Tot globul e virtualmente fecund, cu măruntaiele ce se zvârcolesc şi tresar ca acelea ale unei femei însărcinate. Plesneşte de sevă în continua zămislire a viitorului, a poporului universal şi fratern, căruia îi va fi trebuit mii de ani ca să-i dea naştere. Credinţa în tot ce se naşte, în tot ce creşte, speranţa pusă în toate forţele creatoare, lucrând liber pentru fericita, viguroasa expansiune omenească, pasionata dragoste de viaţă, constituie dorinţa panteistă a tuturor germenilor tăinuiţi, fecundaţi, care primesc moartea numai fiindcă nu e decât o reînnoire, un ferment, tot viaţă şi iar viaţă.

Dar vântul cald, plin de dorinţă, care trecea peste obrazul lui Mathieu, îi trezi deodată în minte imaginea Sérafinei. Era

aceeaşi senzaţie, de arsură pe ochi şi pe gură pe care o avusese şi la Morange, când femeia, cu parfumul ei, se aplecase spre el. Sigur, o luase în carnea sa fără să ştie, căci tulburarea mereu crescândă din seara aceea, beţia de la restaurant, aţâţătoarele confidenţe ale lui Beauchêne şi îndoiala neliniştită în care-l arunca mulţimea în drumul ei spre voluptatea unei nopţi sterile ajunseseră să i-o trezească iar, să i-o ridice în faţă, în mijlocul drumului, râzând provocatoare şi oferindu-i-se din nou. Niciodată nu fusese pradă unei lupte atât de înverşunate, nemaiştiind unde erau înţelepciunea şi adevărul, zbuciumată cum îi era mintea, începând din acea dimineaţă; şi rămase înnebunit, în mijlocul îmbierilor fierbinţi ale mediului, în acest Paris care aducea jertfe plăcerilor egoiste. Oare soţii Beauchêne, Morange şi Séguin nu aveau dreptate când se rosteau numai pentru plăcerea actului, urând copilul şi îngrozindu-se la venirea lui pe lume? De altfel, toţi făceau ca ei, întregul oraş imens voia să fie sterp. Asta-l zdruncina, în frica lui de-a se fi lăsat păcălit până acum. Să nu faci ceea ce face toată lumea nu era, desigur, decât o încăpăţânare trufaşă. Şi în faţă îi apăru Sérafine, cu bogatul ei păr roşcat, cu braţele parfumate, promiţându-i voluptăţi necunoscute, fără pericol şi fără remuşcări.

Apoi, îşi simţi în buzunar cele trei sute de franci, leafa ce-o luase. Trei sute de franci pentru o lună întreagă, când mai avea şi oarecari datorii: abia dacă putea să cumpere o panglică Mariannei şi dulceaţă pentru pâinea copiilor. Şi, lăsându-i la o parte pe soţii Morange, celelalte două familii, Beauchêne şi Séguin, erau bogate, de-o bogăţie pe care cu amărăciune se complăcea să şi-o înfăţişeze. Revăzu uzina cu zgomotu-i asurzitor, acoperind cu clădirile ei negre un teren vast, un popor întreg de muncitori înzecind averea stăpânului, care locuia într-un pavilion elegant şi al cărui unic fiu creştea sub ochii vigilenţi ai mamei, în vederea supremei autorităţi visate. Revăzu luxoasa reşedinţă din aleea d’Antin, vestibulul, scara măreaţă, sala enormă de la

primul etaj, ticsită cu lucruri minunate, tot rafinamentul, tot ansamblul acesta de mare bogăţie ce-ţi arăta existenţa fastuoasă a acestui menaj monden, zestrea pe care i-o vor da fiicei, situaţia înaltă pe care-o vor asigura fiului lor. Pe când el, sărac, cu mâinile goale, n-avea nimic, nici măcar o piatră la marginea unei câmpii, şi nu va avea, desigur, niciodată nimic, nici uzină plină de freamătul muncitorilor, nici reşedinţă cu faţadă impunătoare. El era cel nesocotit, ceilalţi doi erau înţelepţi, el, dezordonatul, lipsit de prevedere în sărăcia lui, pe care o împovăra de bunăvoie cu o droaie de copii, de parcă ar fi jurat să-şi sfârşească viaţa în mizerie, cu turma lui nenorocită; pe când ceilalţi doi, care ar fi putut să-şi permită luxul unei familii numeroase, n-o făceau dintr-o judecată superioară, neîncrezători în viaţă, voind să nu aibă şi să nu lase decât copii fericiţi. Era vădit că aceştia judecau bine, aceştia aveau bun-simţ, în timp ce el începea să se dispreţuiască, descumpănit, covârşit de teama că a fost până acum victima unei înşelăciuni nesăbuite.

Imaginea Sérafinei îi reapăru, se preciza, obsedantă, suscitând o dorinţă irezistibilă. Cu ea ar îndrăzni să tragă chiulul, ar fi înţelept. Şi îl trecu un fior când zări luminile Gării de Nord în învălmăşeala din preajma gărilor, unde regăsea mulţimea înfierbântată de obsesia împreunării. Acolo, departe, erau Marianne, încă un copil, în îmbrăţişarea cinstită, de neînlăturat, la întoarcerea din această văpaie. Încă un copil, al cincilea, o curată nebunie, ruina voită cu tot dinadinsul, consimţită, meritată. Şi, pentru că avea până acum patru, însuşi Boutan ar fi spus: „V-aţi făcut suma”. Pentru ce dar să se încăpăţâneze într-o idee greşită? De ce să nu facă şi el în seara asta ca Beauchêne, care era un şmecher? În timp ce soţia lui îl aştepta liniştită, el era cu Norine, ca un bărbat prevăzător, fără să-i fie frică de urmări. Cultul plăcerii era singurul cult potrivit. Şi Sérafine devenea parcă incarnaţia acestui oraş arzător aruncându-se înspre noaptea infecundă, ca o

chemare victorioasă a plăcerii pentru plăcere, în dorinţa ucigaşă a spasmului anormal şi înzecit care-l omoară pe copil.

Atunci, nu se mai împotrivi, ci se întoarse ca un nebun, coborând spre bulevarde. Îl apucase o subită dementă, o dorinţă neînfrânată pentru această femeie. Carnea îi ardea la gândul de-a cunoaşte înşelăciunile ei drăceşti, de a-şi istovi membrele în sterilitatea îmbrăţişărilor ei. Îi apărea ca o vrăjitoare fioroasă şi măreaţă care cunoaşte tainele plăcerii întârâtate, înnebunind bărbaţii cu părul ei roşu, cu trupul mare de femeie roşcovană, al cărui singur miros îi cucerea. Şi-l aştepta să vină în orice seară i-ar plăcea; i se oferise cu îndrăzneală calmă, iar el n-avea decât să se întoarcă şi să bată la uşa locuinţei ei liniştite din strada Marignan, discretă ca un mare alcov. Deodată, îşi aduse aminte de salonaşul fără nicio fereastră vizibilă, tainic şi profund ca un mormânt, pe care-l văzuse o singură dată, încălzit de cele zece lumânări ale celor două candelabre aprinse ziua în amiaza mare. Aceasta îi pricinui o nouă excitare, care-l făcu să grăbească pasul. Apoi alte amintiri îl năpădiră, orele când o posedase odinioară, pe care abia şi le mai amintea în ajun şi care aşa, deodată, în accesul lui de febră, recăpătau un gust iritant, a cărui voluptuoasă realitate fiinţa lui înfierbântată dorea s-o regăsească imediat. Şi cedând crizei ce-l stăpânea, îşi alcătuia în gând o poveste pentru a doua zi; va spune nevestei că, reţinut la cina de afaceri a lui Beauchêne, pierduse trenul.

O îmbulzeală de trăsuri îl opri; ridică ochii şi văzu cum coborâse până la bulevarde. În jurul lui, mulţimea nocturnă şiroia mereu, curgea din toate părţile, în febra tot mai mare a plăcerii, care se întoarce acasă să se vâre în pat. Tâmplele îi zvâcneau întruna, cuvintele îi zbârnâiau în urechi: să faci ca ceilalţi, să tragi chiulul ca ceilalţi, e mai bine decât să dai naştere altor fiinţe, îl cuprinse însă o şovăială, o slăbiciune, pe când era aici, în picioare, pe trotuar, nemişcat, scos din răbdări de şirul nesfârşit de

trăsuri. Îmbulzeala părea că sporeşte din clipă în clipă tăindu-i drumul, şi avu impresia că vede în asta un obstacol în calea dorinţei sale. Şi deodată o altă imagine se ridică în faţa lui: aceea a Mariannei, zâmbitoare, plină de încredere, a cărei duioşie îl aştepta acolo departe, în neţărmurita linişte plină de frăgezime de la ţară. Pentru ce n-ar fi amândoi cuminţi, spunându-şi bună seara ca nişte prieteni, refuzând acest al cincilea copil, care ar însemna pentru ei ruina? Jură să nu mai aibă altul, şi-şi continuă drumul spre gară în grabă, de frică să nu piardă trenul. Nu mai voia să audă, nu mai voia să vadă Parisul încins, fremătând de mulţimea din jurul său, şi ajunse tocmai la timp ca să sară într-un vagon; făcu tot drumul aplecat peste fereastră, cu obrajii în bătaia vântului nopţii, ca şi cum ar fi vrut să se spele de-o dorinţă urâtă, pe care o simţea arzându-i vinele.

V

Noaptea, fără lună, era străpunsă de stele, atât de lucitoare şi de curate încât vasta câmpie se arăta întinsă, fără margini sub lumina dulce şi albastră. Şi de la unsprezece şi douăzeci Marianne se afla pe podeţul de pe Yeuse, la jumătatea drumului dintre Chantebled, pavilionul locuit de ei, şi staţia Janville. Copiii dormeau, lângă ei o lăsase pe Zoé, servitoarea, care tricota lângă lampă, a cărei lumină se zărea de departe, ca o scânteie vie, în mijlocul liniei negre a pădurii.

De obicei, Marianne venea astfel în fiecare seară până la podeţ în întâmpinarea lui Mathieu, când se întorcea cu trenul de şapte. Uneori îi lua cu ea şi pe cei doi copii mai mari, gemenii, cu toate că picioruşele lor îi făceau să rămână în urmă, la întoarcere, când trebuia să străbată,

urcând coasta destul de anevoioasă, încă o dată kilometrul pe care-l parcursese la venire. Şi, în seara asta, cu toată ora înaintată, nu putu să renunţe la plăcutul obicei, la bucuria de a merge pe o noapte atât de fermecătoare în întâmpinarea bărbatului pe care-l adora.

Niciodată nu trecea dincolo de podeţ, care se ridica, încovoindu-se deasupra râului îngust. Se aşeza pe parmaclâcul scund şi larg, ca o bancă ţărănească, şi de aici stăpânea cu privirea toată câmpia, până la casele din Janville, orăşel străbătut de linia drumului de fier, astfel că, de foarte departe, îşi vedea iubitul aşteptat pe drumul care şerpuia în mijlocul holdelor.

Sub largul cer de catifea, cu sclipiri de aur, se aşeză pe locul obişnuit. Cu o mişcare plină de grijă, se întoarse către luminiţa vie care strălucea acolo, la marginea pădurilor întunecate, şoptindu-i despre liniştea din camera unde ardea, despre vegherea calmă a slujnicii şi somnul dulce al copiilor din odaia alăturată. După aceea privirea ei se plimbă, cuprinse o clipă largul orizont, tot domeniul acela întins care aparţinea lui Séguin. Fostul loc de întâlnire al vânătorilor, pavilionul dărăpănat, se afla la marginea extremă a marilor păduri, ale căror pâlcuri întretăiate de pârloage cuprindeau un podiş vast, până la depărtatele ferme din Mareuil şi Leillebonne. Şi încă nu era tot: mai bine de o sută de hectare se întindeau şi la vestul podişului; nişte terenuri mlăştinoase, băltoace împuţite printre mărăcinişuri, locuri vaste rămase necultivate, unde se vânau raţe sălbatice, iarna; în timp ce a treia parte a domeniului, nenumărate hectare de pământ steril, nisipos, pietros, coborau în pantă uşoară, până la rambleul drumului de fier. Era un colţ de ţară pierdut pentru cultură, unde cele câteva terenuri bune rămâneau neproductive, alcătuind o enclavă, imobilizată în ansamblu, o adevărată rezervă de vânătoare după care jinduiau mulţi. Dar toate acestea dădeau ţinutului un aspect de singurătate minunată, de sălbăticie delicioasă, creată pentru a încânta sufletele

sănătoase, îndrăgostite de natură, şi nimic nu putea fi, în noaptea asta frumoasă, în reculegerea nemărginită, de-o linişte mai profundă şi mai înmiresmată.

Marianne, care bătuse potecile pădurilor, cercetase hăţişurile din jurul mlaştinilor, coborâse povârnişurile pietroase, rămase cu privirea pironită pe orizontul în care regăsea locurile umblate, iubite, înecate de umbră la acea oră. O bufniţă, din fundul pădurilor, scoase ţipătul ei blând şi uniform, în timp ce dinspre dreapta, dintr-o baltă depărtată, se auzea orăcăitul broaştelor, atât de stins, încât avea o vibraţie uşoară de cristal. Şi de cealaltă parte a orizontului, dinspre Paris, venea un muget surd, tot mai puternic, care înăbuşea din ce în ce mai mult toate zvonurile umbrei. Îl auzise şi nu-l mai asculta decât pe acesta. Era trenul ce se înapoia, al cărui zgomot familiar îl cunoştea, pândit de ea în fiecare seară. Imediat ce părăsea staţia Monval, mergând spre Janville, începeai să-i auzi huruitul, dar atât de slab că trebuia să ai o ureche deprinsă ca să-l deosebeşti între alte zgomote răzleţe. Ea îl auzea imediat, îl urmărea de departe, făcând cu el tot parcursul, toate curbele liniei. Şi niciodată nu-l putuse urmări mai bine decât în seara aceea, în marea linişte a nopţii minunate, în pacea pământului adormit. Plecase din Monval, cotea pe urmă pe la cărămidării, alerga de-a lungul livezilor Saint-Georges. Peste două minute va fi la Janville. Deodată, după plopii din Mesnil-Rouge, se ivi fumul alb al trenului, ce alerga pe câmpie, în timp ce gâfâitul puternic al locomotivei creştea, ca al urnii alergător uriaş care se apropie. Şi, în partea aceea, câmpia se înfunda în infinit, întunecată, într-un necunoscut fără margini, sub cerul spuzit de stele, incendiat, la capăt, de un reflex roşu ca de jeratic, strălucirea Parisului nocturn, arzând şi fumegând în întuneric ca un crater de vulcan.

Se ridică în picioare. Trenul se opri la Janville, apoi huruitul reîncepu, descrescând, pierzându-se înspre Vieux-Bourg. De altfel, nu-l mai auzea, pentru că nu mai avea

urechi şi ochi acum decât pentru drumul a cărui panglică albicioasă o deosebea printre ogoarele de grâne, largi covoare verzi, acuma negre. Bărbatul ei făcea distanţa de un kilometru, de la gară până la podeţ, în zece minute. Şi pe el îl vedea de departe, îl recunoştea de cum ieşea din gară. Dar, în această noapte, îi auzi desluşit ecoul pasului pe drum, în tăcerea desăvârşită, înainte de-a distinge linia de umbră care păta albul şoselei. Şi astfel o găsi el, sub cerul înstelat, râzând. sănătoasă şi robustă, cu talia ei mlădioasă pe şolduri puternice, cu sânul plin, mic şi tare. Avea pielea albă ca laptele, scoasă în relief de admirabilul ei păr negru, ridicat, cu simplitate, într-un coc enorm, iar ochii ei mari şi negri, de-o blândeţe de iubită şi de mamă, având calmul sfânt ai unei zeiţe a fecundităţii. Fruntea dreaptă, nasul, gura, bărbia de-un desen atât de solid şi de curat, obrajii de poamă gustoasă, micile ei urechi gingaşe, întreaga faţă plină de dragoste şi duioşie, îţi arătau frumuseţea sănătoasă şi veselia datoriei împlinite, certitudinea senină că trăieşte bine, iubind viaţa.

— Cum, ai venit? strigă Mathieu, când fu aproape de ea. Şi te rugasem doar să nu te oboseşti venind atât de târziu… Nu ţi-e teamă singură pe drum?

Ea începuse să râdă.

— Teamă, când noaptea e atât de liniştită, atât de binefăcătoare!… Şi apoi, n-ai fi vrut să fiu aici, ca să te pot săruta cu zece minute mai devreme?

Fu mişcat până la lacrimi de cuvântul acesta atât de simplu. Îi fu scârbă de toate gândurile tulburi şi ruşinoase care-l frământaseră la Paris. O cuprinse în braţe cu duioşie şi schimbară cel mai profund, cel mai omenesc sărut, în mijlocul păcii imense a câmpiilor care dormitau. După caldarâmul arzător al Parisului, uscat de lupta aprigă de peste zi, de goana stearpă şi desfrânată a serii, sub incendiul lămpilor electrice, ce odihnă minunată era această tăcere nesfârşită, dulcea lumină albastră de rai, desfăşurarea fără sfârşit a câmpiilor împrospătate de

întuneric, visând la procreare, în aşteptarea apropiată a soarelui! Şi ce sănătate, ce onestitate, ce fericire respira firea mereu în lăuzie, adormită sub roua nocturnă, pentru a se deştepta triumfătoare, întinerită mereu de la torentul de viaţă care curge până şi în praful drumurilor!

Încet, Mathieu o aşează iar pe Marianne pe parmaclâcul scund şi larg al podeţului. O ţinea strâns la piept, ca într-un popas de duioşie, la care niciunul nici altul nu puteau să renunţe, în faţa invitaţiei universale pe care le-o trimiteau stelele, apele, pădurile şi câmpiile nemărginite.

— Doamne! murmură el, ce noapte minunată! Ce frumoasă e şi cum te-mbie să trăieşti!

Apoi, după o tăcere plină de farmec, în care amândoi îşi auzeau bătăile inimii, îi spuse ce a făcut în timpul zilei. Ea îl întreba cu un interes afectuos, iar el răspundea, fericit că nu trebuie să mintă.

— Nu, soţii Beauchêne nu pot veni să petreacă o duminică aici. Ştii, Constance nu ne-a iubit niciodată prea mult. Pe micul lor Maurice îl dor picioarele, doctorul Boutan era acolo, şi iar s-a discutat pe tema copiilor. Am să-ţi povestesc... În schimb, familia Morange va veni. Nu-ţi închipui eu ce plăcere vanitoasă mi-au arătat noul lor apartament. Cu ideea lor fixă de-a face avere, tare mi-e teamă ca nu cumva aceşti oameni de treabă să se aventureze în cine ştie ce prostie... Am uitat să-ţi spun că am fost la proprietar. A consimţit până la urmă, dar cu câtă greutate! să refacă tot acoperişul. Ce casă mai au şi soţii Séguin! Am ieşit de la ei năuc, am să-ţi spun toate astea îndată, şi multe altele.

Ea asculta, de altfel, fără să fie prea curioasă, aşteptându-i confidenţele, cu gândul numai la el, la ea şi la copii.

— Ai luat leafa, nu-i aşa? întrebă.

— Da, da, fii liniştită.

— O! eu sunt liniştită, numai micile datorii mă neliniştesc.

Apoi, mai întrebă:

— Şi afacerile despre care aţi discutat la cină au mers bine? Mi-era teamă ca Beauchêne să nu te reţină prea târziu şi să pierzi trenul.

Se simţi roşind, indispus, cu inima îndurerată, în timp ce-i răspundea că totul mersese bine. Ca s-o scurteze, o întrebă deodată.

— Să vedem, dragă, ce lucru bun ai făcut cu un franc şi cincizeci de bani?

— Cu un franc şi cincizeci de bani! răspunse ea veselă, am fost mult prea bogată azi, am trăit toţi cinci ca nişte prinţi şi mi-au mai rămas treizeci de bani.

Atunci îi povesti cu ce se îndeletnicise în timpul zilei, viaţa ei de toate zilele, curată cum e cristalul, tot ce făcuse, ce spusese, cum se purtaseră copiii, cele mai mici amănunte despre ei şi despre casă. De altfel, pentru ea toate zilele se asemănau, şi fiecare dimineaţă o retrăia cu aceeaşi plăcere.

— Ah! totuşi azi am avut o vizită. Doamna Lepailleur, femeia de la moară, de aici din faţă, a venit să-mi spună că are pui frumoşi de vânzare... Cum noi îi datorăm doisprezece franci pentru ouă şi lapte, cred că a trecut pe-aici să vadă dacă n-am de gând să-i plătesc. I-am răspuns că voi trece mâine pe la ea.

Cu un gest, arătă în noapte o mare clădire neagră în josul Yeusei. Era, cum se spunea la Janville, Moara, o veche moară de apă, care mai funcţiona. De trei generaţii, familia Lepailleur locuia acolo. Ultimul, François Lepailleur, un băiat care se credea deştept, se întorsese de la militărie cu un dezgust pentru muncă, încredinţat fiind că nu moara avea să-l îmbogăţească, aşa cum nu-i îmbogăţise nici pe taică-său, nici pe bunic. Şi atunci se gândise să se însoare cu fata cea mai mare a unui cultivator, Victoire Cornu, care avea drept zestre câteva terenuri vecine, de-a lungul râului Yeuse. Astfel că tinerii căsătoriţi trăiau relativ confortabil din produsul acestui pământ şi din puţinul grâu adus de ţăranii din împrejurimi la vechea moară. Fără îndoială că ar

fi putut face avere, dacă mecanismul morii prea vechi, rău reparat, ar fi fost înlocuit cu altul nou, şi dacă cele câteva terenuri, în loc să fie sărăcite prin metode învechite, ar fi încăput pe mâinile unui om inteligent, iubitor de progres. Dar Lepailleur, pe lângă dezgustul lui pentru muncă, mai avea şi un dispreţ adânc pentru pământ.

Era ţăranul obosit de aceeaşi şi aceeaşi iubită, pe care părinţii o îndrăgiseră prea mult şi pe care el ajunsese s-o urască pentru osteneala ce şi-au dat-o s-o facă fecundă, fără să le fi adus vreodată avere şi fericire, lată de ce nu mai avea încredere în ea, o învinuia cu furie că nu mai e rentabilă, că e uzată, prăpădită, asemeni vacilor bătrâne pe care le trimiţi la abator. Şi asta însemna, după părerea lui, un faliment general: al solului care înghiţea seminţele, al cerului care se smintise, al anotimpurilor care nu mai veneau în ordinea lor firească, în sfârşit, un întreg dezastru premeditat, pus la cale de vreo putere demonică împotriva ţăranilor, destul de proşti ca să-şi dăruie mereu, fără niciun folos, vitregiei pământului, sudoarea şi sângele.

— Închipuie-ţi, continuă Marianne, că această Lepailleur a venit cu micuţul ei Antonin, o fărâmă de om de trei ani, şi când am întrebat-o pe când şi ceilalţi, a început să protesteze, spunând că ceilalţi vor rămâne desigur acolo unde sunt. O femeie care n-are mai mult de douăzeci şi patru de ani, iar bărbatul ei douăzeci şi şapte!... Oare şi ţăranii au ajuns aici? Şi eu care îi credeam de modă veche, că fac atâţi copii cât pot.

Cuvintele acestea îi treziră toate gândurile şi preocupările lui Mathieu. Păstră o clipă de tăcere.

— Ţi-a arătat motivele ei, fără-ndoială.

— Oh! cu capul ăla de cal, cu faţa lungă, pistruiată, cu ochii şterşi şi cu gura strânsă de femeie avară, o cred proastă, plină de admiraţie pentru bărbatul ei, pentru că a luptat în Africa şi citeşte gazetele. N-am putut scoate de la ea decât această părere îndărătnică: copiii costă mai mult decât aduc... Dar bărbatul îşi are desigur ideile lui. Cred că

l-ai văzut, nu-i aşa? Omul acela înalt şi subţire, roşu şi slab ca nevastă-sa, cu faţa colţuroasă, ochii verzi şi pometii ieşiţi. Parcă-i tot tună şi-i fulgeră. Şi-am mai înţeles că, dacă nu vrea să mai aibă alţi copii, asta e mai ales din vina lui socru-său, că are trei fete şi un băiat, ceea ce a ştirbit partea de avere ce i se cuvenea nevestei lui. Afară de asta, pentru că meseria de morar nu l-a îmbogăţit pe taică-său, îşi blestemă moara de dimineaţă până seara şi spune întruna că el unul n-o să-l împiedice pe Antonin să se ducă la Paris să mănânce o pâine albă, dacă ar găsi acolo o slujbă bună.

Mathieu regăsea aici, la oamenii de la ţară, aceleaşi argumente pentru restrângerea familiei ca şi la soţii Beauchêne şi Morange: frica de împărţirea moştenirii, nevoia de a urca pe altă treaptă socială, în spaima şi dispreţul lor pentru munca braţelor, setoşi de luxul întrevăzut la oraş. De vreme ce pământul nu mai producea, de ce să te înverşunezi să-l cultivi, când ai convingerea că nu te va îmbogăţi niciodată? Fu cât pe-aci să-i explice şi soţiei aceste lucruri. Dar se mulţumi să spună:

— Se plânge pe nedrept, are două vaci, un cal, şi când e năpădit de muncă poate să-şi ia un ajutor. Noi, ăştia, aveam numai un franc şi cincizeci de bani azi-dimineaţă, şi nici moară, nici vrea bucăţică de pământ... Eu îi găsesc moara straşnică, şi i-o invidiez de câte ori trec pe această punte. Ne vezi în chip de morar şi morăriţă? Am fi foarte bogaţi şi foarte fericiţi!

Gândul acesta îi făcu să râdă. Mai stătură o clipă acolo, privind la clădirea întunecată a morii de la marginea Yeusei. Pârâul îşi purta undele într-o pace adâncă, sălciile şi plopii de pe cele două maluri abia murmurând printre plantele de apă care proiectau pe cristalul său luciri schimbătoare. Apoi, în mijlocul unui pâlc de stejari, se vedea marele şopron, în care se adăpostea roata, clădirile vecine, năpădite de ghirlande de iederă, de caprifoi, de viţă tânără, un adevărat colţ de decor romantic. Dar mai ales, noaptea,

când moara dormea fără nicio lumină, totul respira un farmec de vis şi seninătate.

— Ascultă! spuse Mathieu, coborând vocea, e cineva colo, sub sălcii, la marginea apei. Am auzit un mic zgomot.

— Oh! ştiu răspunse Marianne, cu o veselă blândeţe. Trebuie să fie tânăra pereche ce locuieşte de vreo cincisprezece zile acolo, în căsuţă. O ştii tu pe doamna Angelin, prietena de şcoală a Constancei.

Soţii Angelin, noii lor vecini de la ţară, îi interesau: ea, de aceeaşi vârstă cu Marianne, înaltă, brună, cu părul şi ochii frumoşi, însoriţă de o bucurie continuă şi adorând plăcerea; el, de aceeaşi vârstă cu Mathieu, bărbat chipeş, îndrăgostit nebun, cu o voioşie bravă de muşchetar, cu mustăţile în vânt. Se luaseră din pasiune, având împreună o rentă de zece mii de franci, pe care el, delicat pictor de evantaie, ar fi putut s-o dubleze, dacă n-ar fi fost nebunia lenei dulci în care-l aruncase dragostea pentru soţia sa. Veniseră în primăvara asta să se refugieze în pustiul de la Janville, pentru a se iubi aici în libertate, cu patimă, în mijlocul naturii. Pe potecile pădurii nu-i întâlneai decât pe ei, înlănţuiţi, căutând ascunzişuri neştiute de alţii, peticele de iarbă ascunse sub frunziş. Noaptea, mai ales, umblau pe câmpii, îndărătul gardurilor, de-a lungul malurilor umbroase ale Yeusei, încântaţi când puteau să întârzie lângă apa plină de şopote, la umbra deasă a sălciilor.

— Încă una care nu vrea copii, continuă Marianne. Ea mi-a spus-o deunăzi că s-a hotărât să nu aibă copii înainte de treizeci de ani, ca să se bucure puţin de viaţă, cu soţul ei, fără să şi-o încurce imediat cu o maternitate care i-ar răpi prea mult timp. Şi el o încurajează în această idee, de teamă, cred, să nu-şi deformeze corpul, să nu înceteze să-i mai fie amantă în timpul sarcinii şi al alăptării. Astfel că, oricât s-ar îmbrăţişa de dimineaţă până seara, fac aşa ca să nu se aleagă din asta decât cu plăcerea... La treizeci de ani vor face un băiat mai frumos ca lumina zilei.

Şi cum Mathieu, redevenit grav, continua să tacă, ea

adăugă simplu:

— Dacă vor putea.

El reflecta mai departe. Puteai oare să ştii vreodată cine are dreptate? Nu era oare delicioasă această iubire care nu se gândea decât la sine, trăind din ea însăşi, pe şesul întins? Iar Mathieu îşi aminti de jurământul pe care şi-l făcuse la Paris, ca nici el să nu mai aibă alţi copii.

— Ce vrei? murmură el, în cele din urmă, fiecare trăieşte cum îi place… Poate că-i stingherim, hai la culcare.

Şi porniră agale, urcând din nou drumul îngust care ducea la Chantebled. În faţa lor, precum scânteia depărtată a unui far, vedeau lumina lămpii lucind la o fereastră a pavilionului, o lumină liniştită şi pierdută în mijlocul întunericului dens al pădurilor. Nu mai vorbeau, copleşiţi de tăcerea suverană a nopţii, în drum spre căminul calm unde dormeau copiii lor.

Când intrară în casă, Mathieu închise uşa cu zăvorul; apoi urcară pe dibuite, făcând cât mai puţin zgomot. La dreapta culoarului, parterul se compunea din salon şi sufragerie, iar la stânga, din bucătărie şi o cămară. La primul etaj erau patru camere. Mobilierul lor foarte modest, adus de la Paris, se pierdea în odăile prea mari. Dar nu erau mândri, ei glumeau despre asta. Tot luxul lor consta din câteva perdele orientale, al căror reflex roşu li se părea că dă odăilor o bogăţie extraordinară.

— Desigur, Zoé a adormit, spuse Marianne, neauzind niciun zgomot, nicio suflare.

Şi, într-adevăr, ţăranca ce se aşezase aici ca să împletească lângă lampă, în camera stăpânilor, pentru ca lumina să nu-i supere pe copii, ale căror paturi se găseau în odaia vecină, dormea acum adânc, cu nasul în lucru. Şi pacea unui somn profund venea prin uşa larg deschisă.

Trebuiră s-o trezească încet pe Zoé, să pună capăt scuzelor ei, s-o trimită să se culce, mahmură, buimăcită cum era, îndemnând-o să nu facă prea mult zgomot. Mathieu luă apoi lampa şi trecu în camera copiilor, să-i

vadă şi să-i sărute. Arareori se deşteptau. Aşeză lampa pe sobă şi privi cele trei pătucuri, când Marianne veni după el. În patul din fund, lângă perete, se aflau Blaise şi Denis, cei doi gemeni, nişte ştrengari voinici în vârstă de şase ani, care dormeau mai totdeauna unul în braţele celuilalt. Al doilea pat, lipit de peretele din faţă, era ocupat numai de Ambroise, care împlinise de curând patru ani, un îngeraş de-o rară frumuseţe. Şi mai era aici şi domnişoara Rose, care, înţărcată de trei săptămâni, înflorea, la cele cincisprezece luni ale ei, cu carnea ei albă, în cel de-al treilea pat, un leagăn, unde odihnea pe jumătate goală. Maică-sa o înveli, căci dăduse la o parte plapuma cu mânuţele ei neastâmpărate. Tatăl, la rândul lui, se ocupa în acest timp de perna lui Ambroise, care alunecase. Amândoi umblau fără zgomot, cu mişcări duioase, se aplecau, mergeau şi treceau de la un pătuc la altul, aplecându-se iar asupra gingaşelor chipuri adormite, ca să se asigure dacă dormeau liniştit, dacă nu visau urât. li sărutară, mai stătură puţin, deoarece li se păruse că Blaise şi Denis se mişcă. În sfârşit, mama luă lampa şi plecară, unul după altul, în vârful picioarelor.

După ce Marianne puse lampa în mijlocul mesei din camera lor, lăsând uşa dintre odăi deschisă, ridică din nou glasul şi spuse tare:

— N-am vrut să te neliniştesc când eram afară: Rose m-a îngrijorat astăzi, mi s-a părut că nu prea i-a fost bine şi abia acum pe seară m-am convins că n-are nimic.

Apoi, văzând tresărirea bruscă, paloarea lui Mathieu:

— O! nu-i nimic, n-aş fi ieşit dacă aş fi avut cea mai mică teamă. Ce vrei, cu micuţii ăştia nu poţi fi niciodată liniştit... Haide, culcă-te, a trecut de miezul nopţii.

Începu să se dezbrace şi ea în linişte, fără să-i pese că fereastra rămăsese deschisă, netemându-se de alţi ochi, afară de milioanele de stele din infinitul cerului. După ce-şi scoase rochia, juponul, corsetul, rămase o clipă în faţa oglinzii ca să se pieptene pentru noapte, împletindu-şi părul

bogat al cocului într-o coadă lungă, ce-i ajungea până la genunchi.

Mathieu păru că n-o aude. În loc să se dezbrace, ca ea, se aşezase înaintea mesei, lângă lampă. Îşi deşertă buzunarele, scoase cele cincisprezece monede de aur, cei trei sute de franci, leafa lui pe o lună. După ce le numără, spuse, glumind cu amărăciune:

— Sunt numai cincisprezece, n-au făcut pui pe drum... Iată-i. Mâine vei plăti datoriile.

Spunând aceasta, îi veni o idee. Luă creionul şi înşiră nişte cifre pe-o foaie albă de hârtie din carnetul lui.

— Să spunem doisprezece franci pentru ouă şi lapte, la Lepailleur... Cât ai să-i dai măcelarului?

Aşezată în faţa lui, ea îşi scotea ciorapii.

— Măcelarului? pune douăzeci de franci.

— Şi băcanului, brutarului?

— Nu ştiu exact, dar pune treizeci. De altfel, astea-s toate datoriile.

El făcu socotelile.

— Şaizeci şi doi de franci în total. Dacă din trei sute scazi şaizeci şi doi, rămân două sute treizeci şi opt de franci. Cel mult opt franci pe zi... Ei, bine! iată-ne bogaţi, vom petrece o lună frumoasă, cu patru copii de hrănit, mai ales dacă micuţa noastră Rose se va îmbolnăvi!

În cămaşă acum, şi în picioare, cu minunatele ei picioruşe desculţe pe parchet, cu braţele goale desfăcute într-un gest de farmec şi chemare, ea îl privea victorioasă cu frumuseţea-i de femeie rodnică, cu trupul superb şi sănătos. Părea mirată auzindu-l vorbind astfel şi începu să râdă, încrezătoare şi bine dispusă.

— Ce ai astă-seară, dragul meu? Faci socoteli disperate, tu, care aştepţi mereu ziua de mâine ca pe-o minune, cu convingerea că, dacă vrei să trăieşti, fericit, e de-ajuns să iubeşti viaţa. Cât despre mine, ştii bine că sunt femeia cea mai bogată, cea mai fericită din lume... Vino să te culci, norocul aşteaptă să stingi lampa, ca să poată intra în casă.

Ea glumea şi, jucându-se, dintr-o săritură uşoară, se vârî în pat, apoi rămase cu capul sus, pe pernă, cu braţele peste cearşaf, cu acelaşi gest de dulce chemare. El însă dădu din cap, reîncepu trist să retrăiască, să revadă în gând ziua care trecuse, şi lăsând să-i iasă din gură o droaie nesfârşită de cuvinte.

— Vezi tu, iubita mea, mă doare inima când vin acasă, în sărăcia noastră, după ce-am văzut la alţii atâta belşug şi prosperitate. Ştii cât de puţin invidios sunt, fără ambiţii, fără de râvna de-a mă ridica sau a mă îmbogăţi. Dar vezi? sunt clipe când sufăr pentru voi, da! pentru tine şi pentru copii, când aş vrea să câştig o avere, ca să vă scap cel puţin de mizeria care ne ameninţă... Această familie Beauchêne, cu uzina lor, cu micul lor Maurice, pe care-l cresc ca pe-un viitor prinţ, mă fac să înţeleg destul de bine că vom muri de foame amândoi, cu cei patru copii ai noştri! Şi bieţii Morange, care vor să dea fetei lor o zestre princiară, şi ei sunt mândri în mijlocul luxului fals al noii lor locuinţe, visând la o slujbă de douăsprezece mii de franci, plini de-un amical dispreţ faţă de noi! Nu-ţi mai vorbesc de proprietarii noştri Séguin. Să-i fi văzut etalându-şi milioanele înaintea mea, cu „palatul” lor plin de minuni, strivindu-mă, uitându-se cu milă şi batjocură la mine, din pricina familiei mele numeroase, ei care au înţelepciunea să se mărginească la un băiat şi o fată! Iată-i, în sfârşit, şi pe soţii Lepailleur râzându-şi de noi, cu moara lor, deoarece e limpede că, dacă femeia a venit cu Antonin al ei să-ţi spună că n-are să aibă niciodată un al doilea copil, asta înseamnă că, văzând patru copii la noi, se temea că nu-i vom plăti... Ah, e sigur că noi n-o să avem niciodată o uzină, nicio casă proprie, nici cel puţin o moară, şi niciodată, fără-ndoială, nu voi câştiga douăsprezece mii de franci. Ceilalţi au de toate, iar noi nimic, ăsta-i adevărul. Ca şi tine, scumpa mea, aş face haz de necaz, m-aş arăta răbdător şi chiar vesel, dacă n-aş avea remuşcarea dureroasă, spunându-mi că strâmtorarea tot mai mare în

care ne aflăm e opera noastră... Da, da! suntem vinovaţi de imprudenţă, de lipsă de prevedere.

Pe măsură ce el vorbea, ea dădea tot mai mari semne de uimire. Se ridicase, dezgolindu-se, arătând goliciunea sa fermă şi albă pe care coada-i groasă o brăzda ca un val întunecat, în timp ce pe faţa ei, albă ca laptele, îi scânteiau ochii negri, măriţi.

— Dar ce ai, ce ai astă-seară, dragul meu? repetă ea. Tu, atât de bun, atât de simplu, care nu vorbeşti niciodată de bani, şi te simţi fericit în modestia noastră, vorbeşti acum ca vărul meu Beauchêne... Haide, trebuie să fi avut o zi rea la Paris, vino să te culci, uită-ţi necazurile.

El se ridică, în sfârşit, se dezbrăcă, murmurând încă vorbe înăbuşite.

— O să mă culc, fireşte. Asta nu ne împiedică, totuşi să stăm în această cocioabă şi, dacă ar ploua la noapte, copiii să fie udaţi. Cum vrei să nu fac comparaţii?... Bieţii copii! Sunt şi eu tată ca alţii, şi-aş vrea să-i văd fericiţi!

Şi tocmai voia să se urce în pat, când un scâncet, care i se păru că vine din odaia vecină, îl ţintui în mijlocul camerei. După ce ascultă, cuprins de nelinişte, luă din nou lampa, ca să se întoarcă în odaia copiilor, cu picioarele goale, numai în cămaşă. După vreo două-trei minute, când reveni tăcut, mergând cu multă grijă, o găsi pe mamă ridicată în pat, cu gâtul întins, ascultând atentă, gata să se ducă după el la cel mai mic semn.

— Nu-i nimic, spuse el foarte încet, ca şi cum copiii l-ar fi putut auzi. Rose se dezvelise din nou. Dorm toţi patru ca nişte îngeri.

Apoi, după ce puse lampa pe masă:

— O sting, nu-i aşa?

Dar în momentul când se îndrepta spre fereastră ca s-o închidă, ea îl opri.

— Nu, nu! las-o larg deschisă. E atât de frumos, atât de plăcut! O vom închide mai încolo, înainte de-a adormi.

Şi, ce-i drept, nimic nu se putea compara cu frumuseţea,

cu blândeţea acestei minunate nopţi de primăvară, care intra cu toată liniştea ei întunecată, toată mireasma calmă şi puternică a câmpiilor întinse. În depărtare nu se mai auzea decât răsuflarea adâncă a pământului, aţipit în veşnica lui fecunditate. Totuşi, viaţa se revărsa din această tihnă, se răspândea într-un fior de dorinţă nocturnă, a cărei dragoste fără început şi fără sfârşit agită ierburile, pădurile, apele, câmpiile, până şi în somnul lor. Acum, când lampa era stinsă, se vedeau din camera întunecată stelele strălucitoare tremurând pe cer, o fâşie din cerul imens pe care Parisul continua să-l aprindă cu reflexul lui de crater, acolo, tocmai în faţa patului unde erau culcaţi soţii.

Mathieu o luă pe Marianne în braţe, cu duioşie, apoi strângând-o tare la piept, îmbrăţişare în care o simţea atât de mlădioasă şi robustă, continuă, emoţionat, să-i spună la ureche:

— Scumpa mea, înţelege bine că mă gândesc numai la voi, la copii şi la tine... Ceilalţi, care sunt bogaţi, au înţelepciunea să nu-şi împovăreze familia, iar noi, săracii, ne încărcăm cu copii, unul după altul, fără socoteală. Când stai să te gândeşti puţin, îţi dai seama că e o nebunie curată, cea mai mare imprudenţă... Astfel, naşterea micuţei noastre Rose ne-a dat gata, silindu-ne să ne refugiem aici, pentru că, mai înainte, tot o mai scoteam la capăt, şi nu făceam nici datorii... Ei, ce zici?

Ea nu se mişca, nu-şi desfăcea braţele din dezmierdarea în care-l cuprinsese. O aşteptare, plină de nelinişte, îi încetinise însă bătăile inimii.

— Nu spun nimic, dragul meu. Nu m-am gândit niciodată la asta.

— Dar în sfârşit, continuă el, te vezi din nou însărcinată, ne vezi cu un al cincilea copil? în ziua aceea oricine ar avea dreptul să-şi bată joc de noi şi să ne spună că, dacă suntem nenorociţi, e numai din vina noastră!... Atunci, vezi tu? gândul ăsta îmi umblă prin cap, şi azi am făcut jurământ să ne oprim aici, să facem în aşa fel încât al cincilea copil să

nu mai vină niciodată... Ce zici, scumpa mea?

De data aceasta, fără să vrea, desigur, femeia îşi desfăcu puţin braţele, şi el avu impresia că se înfioară la apropierea lui. O cuprinsese frigul şi-i venea să plângă.

— Cred că ai dreptate. Ce vrei să spun? Tu eşti stăpânul, vom face aşa cum o să vrei...

Dar nu mai era ea, iubita, soţia, pe care-o ţinea îmbrăţişată: era alta, femeia supusă, resemnată să nu mai fie alta decât plăcerea lui. Şi el avea mai ales senzaţia că ea nu pricepe, speriată, parcă, întrebându-se de ce, din ce cauză îi spune el toate acestea.

— Nu te mâhnesc, nu-i aşa, scumpa mea? adăugă el, prefăcându-se că glumeşte. Asta nu ne împiedică să ne jucăm, ştii tu. Şi nimeni nu ne va putea spune nimic, căci toată lumea face aşa, toţi cei despre care ţi-am vorbit procedează la fel... Tu, însă, vei fi mereu nevestica mea adorată.

O trase spre el, o strânse mai tare, îi căută buzele pentru o sărutare, în timp ce ea bâiguia, în silă, într-o revoltă inconştientă a cărnii şi a inimii:

— Da, fără-ndoială, ştiu... Cum o să vrei, tu răspunzi de viitor...

Şi începu să plângă, îşi înfundă capul la pieptul lui, ca să-şi înăbuşe lacrimile, lacrimi mari, a căror şiroire călduţă o simţea şi el. Rămăsese zăpăcit, copleşit de-un fel de silă nedesluşită în faţa acestei dureri, ale cărei pricini ascunse ea nu le-ar fi putut explica. Nemulţumit, mâhnit, se învinuia pe sine:

— Nu plânge, scumpa mea... Sunt stupid, sunt o brută, un om rău, vorbindu-ţi astfel, când tu mă strângi cu atâta duioşie în braţe. Te vei mai gândi şi tu, vom mai vorbi altă dată. Şi nu te necăji, dormi liniştită, ştii, aci, pe umărul meu, ca în serile când ne drăgostim mult.

Era, într-adevăr, un obicei al lor. O ţinea astfel cu capul pe umărul lui până când răsuflarea ei blândă îi spunea că a adormit; numai atunci o aşeza pe perna ei cu grijă, să n-o

trezească.

— Iaca aşa, stai bine, fă nani… N-am să te mai necăjesc.

Ea nu mai plângea, nu mai spunea nimic, ghemuită pe umărul lui, strâns lipită de el. Şi speră că ea va adormi astfel, în timp ce el, cu ochii mari deschişi, continua să chibzuiască, privind cerul nemărginit pe care tremurau stelele.

Lumina cu care Parisul aprindea orizontul, acolo, departe, îi aminti din nou de seara excitantă de la care se întorsese atât de tulburat. Acum Beauchêne o părăsea pe Norine şi se întorcea vesel în patul conjugal. Pentru ce oare, povestindu-i Mariannei tot ce făcuse peste zi, nu îndrăznise să-i vorbească şi despre această aventură a Norinei şi a vărului Beauchêne? Acum îi simţea şi mai mult partea urâtă şi ruşinoasă. Apoi, dezgustat, îşi aminti de murdăria pe care era s-o săvârşească, ducându-se să petreacă noaptea la Sérafine. Ar fi acum acolo. Acest gând, în acest pat, lângă iubita lui soţie, care-i adormea pe umăr, îi era nesuferit ea o remuşcare. Oare nu această dorinţă furioasă de-o oră, ca o pornire bolnăvicioasă, îl mânjise, îi întunecase mintea, îi răscolise carnea? Trebuia să fi fost atacat de vreo otravă ca să nu se mai recunoască, să aibă sentimente şi îndemnuri cum nu le mai avusese niciodată. Începea să se mire el însuşi de cuvintele ce i le spusese soţiei sale; căci, cu siguranţă în ajun, numai gândul că ar putea să-i vorbească despre astfel de lucruri l-ar fi înnebunit şi ţintuit pe loc.

Marianne nu adormea, cu tandra şi obişnuita ei încredere. În zadar închidea ochii şi stătea nemişcată, Mathieu o simţea supărată, nenorocită, neînţelegând cum a fost în stare s-o iubească atât de puţin. Iar gândul îmbogăţirii se şi îndepărtase de el, trebuia să facă un efort să regăsească argumentele unui Beauchêne sau Morange, acea nevoie trufaşă de a trece într-o clasă socială superioară, de a îngrămădi avere pentru o singură fiinţă, de groaza şi ura împărţelii. Dar teoriile auzite la Séguin îl obsedau încă, neputând să nege faptele: cei mai inteligenţi

erau, desigur, cei mai puţin fecunzi, copiii nu răsăreau în număr mare decât pe gunoaiele mizeriei. Dar acesta nu era decât un fapt social care depindea mai ales de starea societăţii unde se producea. Mizeria avea drept cauză nedreptatea oamenilor, iar nu zgârcenia pământului, care ar putea să hrănească naţiuni de zece ori mai mari, în ziua în care s-ar pune la punct problema muncii necesare, repartizată între toţi, pentru sănătatea şi bucuria tuturor. Dacă era adevărat că zece mii de fericiţi preţuiau mai mult decât o sută de mii de nenorociţi, atunci din ce cauză cei o sută de mii de nenorociţi, veniţi de prisos, cum se spunea, pentru ce n-ar aduce ei prinosul lor pentru îmbelşugarea vieţii, ca să fie tot atât de fericiţi, asemenea celor zece mii de privilegiaţi, cărora unii vor să le asigure un trai bun şi egoist castrând natura? Şi gândul acesta a fost ca o revelaţie, ca un suflu dătător de viaţă din infinit, când avu din nou certitudinea că fecunditatea crease civilizaţia, că numai surplusul de oameni, acest spor de nenorociţi, care îşi cereau partea lor legitimă de fericire, ridicase popoarele, din zguduire în zguduire, până la cucerirea definitivă a adevărului şi a dreptăţii. Trebuiau să fie tot mai mulţi pentru ca evoluţia să se poată împlini, pentru ca omenirea să se împrăştie pe tot pământul, să-l populeze, să-l pacifice, să scoată din el toată viaţa sănătoasă şi solidară de care e plin. De vreme ce fecunditatea aducea civilizaţie, iar aceasta o ordona pe cea dintâi, se putea prevedea că, atunci când va veni timpul şi nu va mai fi decât un singur popor înfrăţit pe globul în întregime locuit, se va stabili şi echilibrul definitiv. Dar, până atunci, timp de mii şi mii de ani, se făcuse o operă dreaptă, o operă bună, nepierzând nicio sămânţă, ci încredinţându-le pe toate pământului, ca semănătorul a cărui recoltă nu va fi niciodată prea îmbelşugată, această recoltă de oameni, în care fiecare om în plus este o forţă şi o speranţă.

Acum, prin fereastra deschisă, marele murmur prelung, nelămurit, pe care Mathieu îl auzea venind din noaptea

călduţă de primăvară, nu era altceva decât freamătul veşnicei fecundităţi. Asculta, învăluit de acest fior, ca de uşoara răsuflare a Mariannei, care, nemişcată, deşi nu dormea, nu da alt semn de viaţă decât respiraţia-i uşoară care-i mângâia gâtul. Totul încolţea, creştea, înmugurea în acest anotimp al iubirii. Din cerul nemărginit, din tremurul stelelor, izvora legea universalei împreunări, atracţia care stăpâneşte lumea. Din ţarina vastă, culcată la umbră ca o femeie în braţele bărbatului, se ridicau desfătările spasmului generator, micul susur al apelor fericite, umflate de miliarde de germeni, suspinul larg al pădurilor;, pline de viaţă, de freamătul animalelor în călduri, de copaci umflaţi de sevă, de foşnetul adânc al câmpiilor pe care îl isca pretutindeni încolţirea seminţelor. Şi, desigur, câte grăunţe nu se pierdeau, câte seminţe nu se uscau sau putrezeau, o pierdere imensă, neîncetat înlocuită de natura neistovită. Dar niciodată nu simţise mai bine că, dacă la animale, la plante, viaţa luptă împotriva morţii cu o energie îndârjită, neobosită, numai omul vrea moartea pentru moarte. Pe aceste câmpii de mai, călduţe, extaziate de îmbrăţişarea fecundă a lucrurilor şi fiinţelor, în această clipă, nu existau decât doi îndrăgostiţi, infecunzi de bunăvoie, acea pereche de ucigaşi atât de veseli, atât de încântători, care se îmbrăţişau la marginea Yeusei, sub sălcii, cu rafinamente de patimă sterilă, cântate de poeţi.

Atunci, toate raţionamentele, toate argumentele fură alungate din mintea lui Mathieu şi nu rămase decât dorinţa, nesăţioasa şi veşnica dorinţă care a creat lumea, care o creează în fiecare zi, fără ca zămislirea şi procrearea să poată întârzia o clipă. Dorinţa, tot sufletul universului este aici, forţa care însufleţeşte materia, care face din atomi o inteligenţă, o putere, o suveranitate. Şi nici nu-şi mai supunea dorinţa raţiunii ci, dimpotrivă, era stăpânit, târât de ea ca de-o lege de neînvins, care propagă, perpetuează viaţa. Fusese de ajuns ca respiraţia uşoară a Mariannei nemişcată să-i mângâie gâtul, ca să i se aprindă o flacără în

vine. Ea, însă, era zdrobită, cu chipul îngheţat, cu ochii închişi, fără să poată dormi. Totuşi, din toată fiinţa ei emana acea dorinţă triumfătoare, din mătasea braţelor şi a pieptului ei sol, din mirosul pielii fine şi al părului ei bogat. Maternitatea, în loc s-o urâţească, îi împlinise formele, dându-i o sănătate trainică a membrelor, toată acea frumuseţe strălucitoare a mamei care face din frumuseţea şovăielnică, nehotărâtă a fecioarei un neant.

Mathieu o cuprinse din nou pe Marianne în braţe, într-o îmbrăţişare pătimaşă.

— Ah! scumpa mea soţie, m-am îndoit de noi... Nici eu, nici tu nu vom adormi până nu mă vei ierta.

Ea râse dulce, împăcată aproape, lăsându-se în voia acelei dorinţe, a cărei flacără triumfătoare o simţise ridicându-se între ei.

— O! eu nu m-am îndoit, ştiam că o să te întorci la mine.

Îşi dădură un lung sărut de dragoste, răspunzând parcă la invitaţia drăgăstoasei, fecundei nopţi de primăvară, care intra toată pe fereastră cu stelele-i pâlpâitoare, cu apele, pădurile şi câmpiile cuprinse de suprema voluptate. Seva pământului se ridica, procrea în umbră, îmbălsămată de-un miros de beţie vie. Era năvala germenilor, revărsaţi neîncetat prin lume. Era fiorul împerecherii miliardelor de fiinţe, spasmul universal al fecundării, zămislirea imperioasă şi neîntreruptă a vieţii care dă viaţă. Şi întreaga natură vru încă o dată ca o fiinţă mai mult să fie concepută.

Dar Marianne îl opri pe Mathieu cu un gest, ridicându-se şi trăgând din nou cu urechea înspre odaia copiilor.

— Ascultă!

Amândoi ascultară, se încordară, reţinându-şi răsuflarea.

— Crezi că se trezesc?

— Da, mi s-a părut că aud o mişcare.

Apoi, cum nimic nu se mişca, cum din odaia vecină nu adia decât o adâncă pace de nevinovăţie, ea reîncepu să râdă încet, puţin ironică.

— Cei patru sărmani şi nefericiţi micuţi ai noştri!... Cu

alte cuvinte, n-ai nimic contra, vrei să-l avem şi pe-al cincilea, încă un mic nenorocit?

El îi închise gura cu un sărut arzător.

— Taci, sunt un prost... Ah! pot să-şi râdă oricât de noi şi să ne dispreţuiască. Ai dreptate, noi suntem cei viteji şi înţelepţi.

Şi se abandonară superbei şi divinei neprevederi, Posedându-se, uitară de toate calculele josnice şi nu rămase decât iubirea biruitoare, cu încredere în viaţa pe care o crea fără să mai facă socoteli. Dacă unui din braţele celuilalt ar fi frânat actul, nu s-ar mai fi iubit cu toată fiinţa lor, păstrând, reţinând câte ceva din ei. Legătura vie s-ar fi rupt, şi lui i s-ar fi părut că o consideră ca pe-o străină, după cum ea ar fi crezut că nu mai e nevasta lui. Se dăruiau unul altuia în întregime, fără nicio oprelişte a inimii sau a cărnii, şi viaţa n-avea decât să-şi desăvârşească opera, dacă socotea că e bună.

Ah! ce deliciu, ce beţie desfătătoare în această dragoste absolută în infinitul ei, care e totodată sănătate şi frumuseţe! Fu actul lor de încredere în viaţă, un imn al fecundităţii, creatoarea generoasă, nesecată a lumii. Dorinţa nu mai era decât o speranţă eternă. Iată sământă aruncată pe brazdă, într-un strigăt de fericire nebună: să germineze, aşadar, şi să dea viaţă din nou, umanitate, inteligenţă şi putere! Toată noaptea aceea amoroasă de mai a fremătat de voluptate; stelele şi pământul au căzut în extaz împreună cu soţia. Pe deasupra plăcerii, care trece ca o furtună, rămâne veşnica bucurie omenească, actul suprem al zămislirii, o fiinţă mai mult, nicidecum mizerie, ci putere, mai mult adevăr şi dreptate.

Şi zămislirea acelei fiinţe, acelui atom viu azvârlit printre fiinţe, e măreaţă şi sacră, de-o incalculabilă însemnătate, hotărâtoare poate.

CARTEA A DOUA

I

Fără zgomot, Mathieu se sculă din micul pat pliant de fier în care dormise, alături de patul mare de mahon, unde era culcată Marianne. O privi şi-o văzu cu ochii deschişi, surâzând.

— Cum! nu mai dormi? Şi eu care mă temeam să nu mă mişc, să nu te trezeşti! Ştii că e aproape nouă?

Era la Paris, într-o duminică din mijlocul lui ianuarie. Marianne era însărcinată în şapte luni şi jumătate. La Chantebled, în primele cincisprezece zile ale lui decembrie, fusese o vreme cumplită: ploi reci, apoi zăpadă, un ger groaznic, încât Mathieu, după oarecari şovăiri, primise amabila invitaţie a soţilor Beauchêne, care le puneau la dispoziţie vechiul pavilion modest, de pe strada La Fédération, unde locuise fondatorul uzinei înainte de a zidi superba casă de pe chei. Tocmai murise un bătrân tehnician, care-o ocupa, aşa cum era, mobilată cu simplul mobilier de odinioară. Şi tinerii soţi se instalaseră aici de o lună, socotind că e mai prudent să aştepte naşterea copilului la Paris şi apoi să se înapoieze la Chantebled

pentru convalescenţă, în primele zile frumoase ale lui aprilie.

— Aşteaptă puţin, continuă el, vreau să fac lumină.

Şi se duse să ridice perdeaua. Camera, pe jumătate întunecată, fu luminată de o rază vie a soarelui galben de iarnă.

— Ah, soarele, soarele! ce timp minunat! şi mai e şi duminică! În sfârşit, cred că azi după-prânz voi putea să te plimb puţin cu copiii.

Ea îl chemă, îi luă mâinile, când el se aşeză pe marginea patului, şi plină de veselie îi spuse:

— De vreo douăzeci de minute nici eu nu mai dorm, n-am vrut să mă mişc, dorind să te las să dormi cât mai mult, azi, duminică. Ce spui? suntem grozavi amândoi, nu voiam să ne trezim unul pe altul, deşi eram cu ochii deschişi!

— Oh, zise el, eram atât de fericit crezând că te odihneşti! Acum, duminica, singura mea plăcere e să nu părăsesc această cameră, dimineaţa, să-mi petrec ziua întreagă cu tine şi cu copiii.

Apoi, scoase un strigăt de uimire şi remuşcare.

— Uite, nu te-am sărutat!

Ea se ridicase puţin, cu cotul în cele două perne; şi el o cuprinse în braţe, într-o îmbrăţişare fierbinte. Dar ea scânci încet:

— Vai! scumpule, bagă de seamă!

El simţi o durere adâncă, amestecată cu adoraţie.

— Ţi-am făcut rău! ţi-am făcut rău! Trebuie să fiu o brută ca să te strâng aşa... Oh! scumpă, scumpă nevastă, tu care-mi eşti sfântă şi pe care n-aş vrea să te ating decât cu dezmierdări, ce fericit aş fi să pot lua asupra mea suferinţele tale! Da, aş dori să am mâini de zână, mâini pe care nici să nu le simţi, care să-ţi schimbe durerile în bucurii... Şi eu îţi provoc dureri!

Ea îl linişti.

— Nu, prostule, nu mi-ai făcut niciun rău! Mi-a fost numai frică. Vezi bine că râd.

El o privi şi îi păru de-o strălucire fără seamăn. În cascada soarelui luminos care-i aurea patul, ea însăşi radia de sănătate, de putere şi speranţă. Niciodată părul ei lung şi negru nu-i căzuse pe umeri atât de bogat, niciodată ochii ei mari nu surâseseră cu o veselie mai cutezătoare. Şi, cu faţa plină de bunătate şi dragoste, cu trăsături atât de sănătoase, atât de ferme, ea părea însăşi fecunditatea, buna zeiţă cu pielea splendidă, cu trupul desăvârşit, de-o nobleţe maiestuoasă.

Se simţea pătruns de-o adâncă veneraţie, o adora ca un credincios în faţa Dumnezeului său, în pragul misterului.

— Cât eşti de frumoasă, cât eşti de bună şi cât te iubesc, scumpa mea!

Îi dezveli pântecul cu un gest de pietate. Îl privi, atât de alb, ca o mătase fină, rotunjit şi ridicat ca un dom de catedrală, de unde avea să iasă o lume. Se aplecă, îl sărută cu sfinţenie, punând în acel sărut toată iubirea, toată credinţa, toată speranţa lui. Apoi rămase o clipă, ca un om cucernic în rugăciune, lipindu-şi uşor buzele, cu o prudenţă plină de gingăşie.

— Aici te doare, scumpa mea?... Aici?... Aici?... Ah! cât aş vrea să ştiu şi să te pot lecui!...

Dar se ridică, palid şi înfiorat, simţind deodată o mică izbitură lângă gura lui. Ea începuse să râdă iar, îl apucă, îl trase spre ea, îi puse capul alături de-al ei, pe pernă. Apoi, încet de tot, cu gura la urechea lui:

— Ei, ce? l-ai simţit şi te-ai speriat, prostuţule! Ce vrei! a început să lovească cu picioruşele, se zbate să iasă... Hai, spune-mi, zău, ce ţi-a spus?

— Mi-a spus că mă iubeşti cum te iubesc şi eu, şi că toţi fericiţii din lume nu sunt atât de fericiţi ca mine.

O clipă rămaseră îmbrăţişaţi, în soarele rumen care-i învăluia cu aur. Apoi o aşeză, îi rândui pernele, trese bine plapuma, interzicându-i să se ridice până nu deretică puţin prin cameră. Îşi desfăcu patul, împături cearşaful şi salteaua, strânse patul de fier, pe care îl ascunse sub o

husă. În zadar îl rugase să lase toate acestea, spunându-i că Zoé, servitoarea adusă de la ţară, putea să facă ea această treabă. Se încăpăţâna, răspunzând că slujnica îl plictiseşte, că preferă să se ocupe el singur de soţia lui, să facă tot ce trebuie, în preajma ei. Şi tot el hotărâse să doarmă astfel, în pătucul de fier, ca să-i lase ei patul cel mare, unde-i era frică să n-o stingherească. Şi acum se ocupa de gospodărie, păzind cu grijă uşa camerei, pentru ca scumpa lui soţie să fie numai a lui, fericit că se poate ocupa de treburile cele mai mărunte, crezând că tot nu face destul pentru cultul cu care o înconjura.

— Te rog, întrucât copiii ne lasă în pace, mai rămâi puţin în pat. Te vei odihni.

Cum un fior îl străbătea, îşi dădu seama că în cameră nu e cald şi se mustră că nu se gândise de la început să aprindă focul. Într-un colţ erau câteva buturugi şi surcele.

— Tare-s prost, te las să îngheţi! Cu asta trebuia să încep.

Şi, în timp ce îngenunchease în faţa sobei, ea îi strigă:

— Alta acum! Las-o încolo, cheam-o pe Zoé!

— Nu, nu! ea nu ştie să facă focul, îmi place mie să-l aprind.

Şi avu un râs triumfal când un foc vioi scânteia, umplând camera cu o nouă bucurie. Acum, spunea el, odaia e un adevărat paradis. Dar abia isprăvise cu spălatul şi îmbrăcatul, când peretele din spatele patului începu să răsune de lovituri de pumn.

— Uite! ştrengarii, continuă el vesel, s-au trezit şi ei!... De, azi fiind duminică, să-i lăsăm să intre.

De câteva clipe în camera de alături era o gălăgie ca într-o colivie plină de ciripituri. Se auzea un trăncănit, un zumzet viu întretăiat de izbucniri de râs. Apoi urmară izbituri înăbuşite, fără-ndoială perne şi perniţe care zburau, în timp ce doi pumni mici continuau să bată toba în perete.

— Da, da! zise mama zâmbitoare şi neliniştită, răspundere, spune-le să vină. Vor sparge tot.

Tatăl bătu şi el cu pumnul. Atunci se iscă, de cealaltă parte a zidului, o explozie de izbândă, strigăte de bucurie triumfătoare. Iar tatăl abia avu timp să deschidă uşa, când pe culoar se auzi un tropăit, o îmbrânceală. Era turma care-şi făcea intrarea triumfală. Toţi patru aveau lungi. cămăşuţe de noapte, care le ajungeau până la picioruşele goale, şi tropăiau, şi râdeau, cu părul lor subţire şi negru fluturându-le în vânt, cu feţe trandafirii, cu ochi atât de strălucitori de bucurie candidă încât radiau lumină. Ambroise, deşi era cel mai mic, de cinci ani abia, mergea în fruntea lor, fiind cel mai întreprinzător, cel mai îndrăzneţ. După el veneau gemenii, Blaise şi Denis, mândri de cei şapte ani ai lor, mai chibzuiţi, mai ales al doilea, care-i învăţa pe ceilalţi să citească, în timp ce primul, sfios, cam temător, era visătorul cetei. O aduceau, fiecare de câte-o mână, pe domnişoara Rose, o frumuseţe de îngeraş, smucită când la dreapta, când la stânga, în mijlocul râsetelor tuturor, dar care se ţinea totuşi voiniceşte pe picioare la cei doi ani şi două luni ai ei.

— Ah! ştii, mamă, strigă Ambroise, mie mi-e cam frig! Fă-mi puţin loc!

Dintr-o săritură fu în pat, se vârî sub plapumă, se ghemui lângă maică-sa, astfel că nu i se mai vedea decât capul zâmbitor, cu părul fin şi creţ. Dar ceilalţi doi mai mari, văzând asta, scoaseră un strigăt de luptă, se aruncară şi ei, la rândul lor, şi împresurară cetatea asediată.

— Fă-mi puţin loc! fă-mi puţin loc La spatele tău, mamă! lângă umărul tău, mămico!

Şi jos rămase numai Rose, furioasă, indignată. În zadar încercase şi ea asaltul, căzuse din nou în şezut.

— Şi pe mine, mamă, şi pe mine!

Trebui să fie ajutată, în timp ce se agăţa, se căţăra cu amândouă mânuţele; şi când maică-sa o luă în braţe, avu cel mai bun loc. La început tatăl tremurase la gândul că această ceată de cuceritori, de năvălitori, o vor zdruncina grozav pe biata mamă. Ea însă îl liniştea şi râdea tare,

împreună cu ei. Nu, nu! nu-i făceau niciun rău, nu-i aduceau decât mângâieri plăcute. Şi atunci el se minună, atât de amuzant era acest tablou, de-o frumuseţe adorabilă şi veselă. Ah! frumoasa şi buna mamă Gigogne[2], cum îşi spunea ea însăşi glumind uneori, cu Rose la piept, cu Ambroise dispărut pe jumătate lângă unul dintre şolduri, cu Blaise şi Denis la spatele ei! Era un cuib întreg, ciocuri mici şi trandafirii care se ţuguiau din toate părţile, păr fin şi ciufulit ca nişte fulgi, şi ea însăşi, fragedă şi albă ca laptele, triumfa glorioasă în fecunditatea ei, vibrând de viaţa care o asalta din nou, gata să mai nască o dată.

— E bine, acum e cald, observă Ambroise, căruia îi plăcea confortul.

Denis, înţeleptul, începu să explice de ce făcuseră atâta zarvă.

— Blaise a spus că a văzut un păianjen şi i-a fost frică.

Jignit, frate-său îl întrerupse:

— Nu-i adevărat... Am văzut un păianjen. Atunci am aruncat cu perna în el, ca să-l omor.

— Şi eu! şi eu! gânguri Rose, începând să râdă nebuneşte. Aşa, am izbit perna, poc! poc!

Şi toţi se prăpădeau de râs, se înăbuşeau, găsind lucrul acesta foarte nostim. Adevărul era că se bătuseră cu pernele, pe motiv că vor să omoare un păianjen, pe care numai Blaise spunea că-l văzuse, ceea ce făcea ca faptul să pară îndoielnic. Şi toată progenitura asta era atât de sănătoasă, atât de fragedă, mama şi copiii, în splendoarea cărnii lor trandafirii şi curate, scăldate în razele unui soare generos, încât tatăl nu se mai putu împotrivi pornirii de a-i lua pe toţi în braţe, claie peste grămadă, şi de a-i săruta după cum se nimerea; o joacă ce-i făcea să se tăvălească de râs în mijlocul unei noi explozii de ţipete şi gălăgie.

— O! Ce bine ne distrăm! Ce bine ne distrăm!

— Haide, spuse mama, reuşind să se desprindă puţin,

[2] *Mère Gigogne* în teatrul de păpuşi – femeia cu mulţi copii.

trebuie să mă scol. Nu e bine pentru mine să fac pe leneşa. Şi apoi, copiii trebuie spălaţi şi îmbrăcaţi.

Toaleta se făcu în faţa focului, care ardea cu flăcări mari. Era aproape ora zece, când familia, cu o întârziere de mai bine de o oră, coborî în sufragerie, unde soba de faianţă duduia, pe când din laptele cald, pregătit pentru micul dejun, ieşeau aburi. Pavilionul se compunea, la parter, dintr-o sufragerie şi un salon la dreapta vestibulului, un cabinet de lucru şi o bucătărie la stânga. Iar sufrageria care, ca şi camera de sus, dădea spre strada La Fédération, era plină, dimineaţa, de veselia răsăritului de soare.

Copiii se şi aşezaseră la masă, fiecare cu nasul în ceaşca lui, când se auzi soneria. Şi doctorul Boutan îşi făcu apariţia. O nouă explozie de veselie zgomotoasă, pentru că figura blândă şi ovală a doctorului stârnea bucuria micuţilor. Doar el îi adusese pe toţi pe lume şi-l tratau ca pe-un vechi prieten cu care îşi îngăduiau tot felul de glume. Cum începură să împingă scaunele ca să-i iasă în întâmpinare, mama îi opri cu o vorbă.

— Ia să faceţi bine să-l lăsaţi pe doctor, în pace!

Apoi, veselă:

— Bună ziua, doctore. Îţi mulţumesc pentru soarele frumos de azi, pentru că sunt sigură că dumneata l-ai comandat, ca să mă pot plimba după-prânz.

— Evident că eu. Tocmai treceam să văd cum te simţi după cele ce-ţi prescrisesem.

Şi Boutan, încântat, luând un scaun, se aşează lângă masă, pe când Mathieu, după ce-i strânsese mâna cu prietenie, îi explica de ce se sculaseră târziu.

— Foarte bine, să se odihnească şi să facă apoi cât mai multă mişcare… Văd, de altfel, că nu-i lipseşte pofta de mâncare. Când îmi găsesc pacientele la masă, nu mai sunt medic, ci un prieten în vizită.

Marianne ridică un deget, cu un aer de ameninţare glumeaţă.

— Doctore, prea mă crezi tare, de-o sănătate care mă

umileşte. Mă sileşti să-ţi mărturisesc că simt dureri, despre care nu vorbesc, pentru a nu nelinişti pe nimeni. Dar astă-noapte am avut câteva ore groaznice, nişte sfâşieri de parcă mă rupea cineva în bucăţi.

— Zău? întrebă Mathieu, palid de tot. Ai avut dureri în timp ce eu dormeam?

— Ce importanţă are; prostuţule, răspunse ea cu blândeţe şi la fel de veselă, de vreme ce acum sunt aici şi mănânc cât şapte?

Doctorul dădea din cap cu gravitate.

— Nu te plânge, doamnă, n-ai decât partea dumitale de suferinţă, n-aş putea spune necesară, dar inevitabilă. Faci parte dintre fericitele, voinicele şi vitezele mele paciente; puţine însă au avut sarcini atât de frumoase ca ale dumitale. Dar ce vrei? Se pare că trebuie să suferi.

— O! exclamă ea, accept să sufăr, te necăjesc numai, asta-i tot!

Şi, mai încet, adăugă cu glas profund:

— Să suferi, e chiar bine să suferi. Dacă n-aş suferi, aş putea iubi atâta?

Zgomotul produs de copii cu linguriţele lor acoperi ultimele cuvinte. Convorbirea se opri câteva clipe şi doctorul continuă, în urma unei asociaţii de idei despre care nu pomeni nimic:

— Ştiu că luaţi masa joi la Séguin. Ah, biata femeie! Iată una a cărei sarcină e cumplită.

Cu un gest lăsă să se înţeleagă toată drama, uimirea în care această sarcină neprevăzută aruncase pe soţi, care credeau că luaseră cele mai bune măsuri de precauţie, disperarea femeii, izbucnirile de gelozie ale bărbatului; şi viaţa lor de petreceri mondene continuată totuşi, în pofida certurilor, şi starea de plâns în care femeia se găsea acum, întinsă pe-o canapea, în timp ce soţul, neglijând-o, îşi relua viaţa de flăcău.

— Da, explică Marianne, a stăruit atât de mult că n-am putut refuza. E un capriciu, cred, o dorinţă de a vorbi cu

mine, ca să afle cum fac de sunt atât de voinică şi mereu în picioare.

Un gând neaşteptat îl înveseli din nou pe Boutan.

— Ştii că amândouă sunteţi în aceeaşi situaţie; şi ea aşteaptă evenimentul, ca şi dumneata, cam pe la întâi martie. Joi, vedeţi de vă înţelegeţi, nu cumva să alegeţi aceeaşi zi, că nu voi putea fi deodată şi la una şi la alta.

— Şi verişoara noastră Constance, tot clienta dumitale, întrebă Mathieu în glumă, nu cumva e şi ea în aceeaşi situaţie, ca să nu lipsească nimeni la apel?

— O! nu, nu, ea nu e. Îţi aminteşti că s-a jurat să nu mai fie niciodată însărcinată, şi ea ştie ce să facă pentru a se ţine de cuvânt... Îi doresc să se simtă bine.

Se ridicase, voia să plece, când invazia de care era ameninţat se produse. Fără ca să observe cineva, copiii îşi părăsiseră scaunele, apoi se puseseră în mişcare, după ce se înţeleseseră dintr-o privire. Şi, deodată, inimosul doctor se pomeni cu cei doi mai mari pe umeri, pe când cel mic îl luase de mijloc, iar fetiţa i se agăţase de picioare.

— Hi, hi! Fă ca trenul, hai!

Îl împingeau, îl scuturau, cu râsete nesfârşite, scoţând întruna note ascuţite ca de flaut. Părinţii îi alergaseră în ajutor, indignaţi, certându-i. El îi linişti însă:

— Lăsaţi-i, lăsaţi-i pe micuţi să-mi spună bună ziua! Deoarece, după cum mă învinuieşte amicul nostru Beauchêne, e şi vina mea dacă au venit pe lume, acum trebuie să-i suport... Şi ce e mai drăguţ la copiii dumneavoastră e că sunt sănătoşi, ca şi mama care i-a făcut. Deocamdată nu le cereţi mai mult.

Şi, după ce-i lăsă iar jos pe parchet, sărutându-i pe rând, îi luă mamei mâinile amândouă, adăugând că totul merge de minune, că pleacă liniştit, că poate să-şi ducă sarcina mai departe. Şi, în timp ce tatăl îl însoţi până în vestibul, încă îi mai auzeai glumind şi râzând voioşi.

Imediat după masă, Mathieu vru să iasă cu toţii, pentru ca Marianne să profite de soarele frumos, Îmbrăcaseră

copiii înainte de-a se aşeza la masă; şi nu era mai mult de ora unu, când familia, trecând după colţul străzii La Fédération, se află pe chei.

Această margine a cartierului Grenelle, între Champ de Mars şi străzile populate din chiar centrul cartierului, are o înfăţişare deosebită, caracterizată prin imense spaţii goale, străzi lungi, aproape pustii, întretăiate în unghiuri drepte şi mărginite de uzine cu ziduri înalte, cenuşii, nesfârşite. Mai ales în timpul orelor de lucru nu trece nimeni pe-acolo, ridicând capul nu vezi pe deasupra zidurilor decât coşurile înalte care varsă nori groşi de funingine, dominând acoperişurile vastelor clădiri cu geamurile pline de praf; şi dacă vreo poartă largă stă deschisă, nu se zăresc înăuntru decât curţi mari, pline de fumuri înecăcioase, ticsite cu camioane. Nu se aude alt zgomot decât şuierul strident al ţâşnirilor de aburi, vuietul înăbuşit al maşinilor, bruştele descărcări de fierărie, ce răsună pe pavaj. Duminica, însă, uzinele încetează lucrul şi întreg cartierul se scufundă într-o tăcere de mormânt, căci nu rămân acolo, în zilele de vară, decât suliţele soarelui de flăcări ce înfierbântă trotuarele, iar, în zilele de iarnă, vântul tăios, aducător de zăpadă, bătând de-a lungul străzilor pustii. Se spune că populaţia cartierului Grenelle e cea mai rea din tot Parisul, cea mai nenorocită, cea mai vicioasă, o adunătură de desfrânate muncitoare la fabrică, de josnice prostituate pe care le atrage vecinătatea Şcolii militare şi care târăsc după ele drojdia mahalalei. Şi parcă prin contrast, pe celălalt mal al Senei, se înalţă în faţă surâzătorul cartier burghez Passy: bogatele cartiere aristocrate ale acelei Esplanade des Invalides şi ale foburgului Saint-Germain se întind alături, dincolo de bulevardele măreţe; astfel că uzina Beauchêne, situată pe chei, după cum spunea uneori patronul râzând, sta călare, întorcând spatele mizeriei, cu faţa spre toată prosperitatea, spre toate bucuriile acestei lumi.

Lui Mathieu îi plăceau aceste bulevarde, plantate cu arbori frumoşi, care, din toate părţile, prelungesc Champ de

Mars şi Esplanade des Invalides în largi deschideri pline de aer curat şi de soare. Nu există în Paris un colţ mai liniştit, unde plimbarea să fie mai liberă, mai tihnită, unde să te poţi cufunda în mai multă visare şi mai multă măreţie. El însă adora mai ales cheiul, Quai d'Orsay, atât de lung, atât de variat, care începe din strada du Bac, în plin centru, trece prin faţa Palatului Bourbon, străbate Esplanade, străbate şi Champ de Mars şi sfârşeşte tocmai în bulevardul Grenelle, în împărăţia neagră a uzinelor. Şi ce lărgime maiestuoasă, ce umbrare vechi de sute de ani, la cotitura Senei, de la Manufactura de Tutun până la actuala grădină a Turnului Eiffel! Fluviul se desfăşoară cu o graţie suverană. Aleea se întinde sub cei mai frumoşi arbori din lume. Într-adevăr, mergi pe aici într-o linişte încântătoare, unde marele Paris pare că-şi pune întreaga putere şi tot farmecul.

Până aici voia Mathieu s-o ducă pe scumpa lui suferindă şi pe toţi copiii. Numai că asta era o faptă îndrăzneaţă, trebuia să ai curaj. Picioruşele Rosei, mai ales, inspirau îngrijorare. Fetiţa fu încredinţată lui Ambroise, care, deşi cel mai mic, era de pe-acum un pui de om foarte energic. Mergeau amândoi în frunte, apoi veneau Blaise şi Denis, gemenii. Tata şi mama formau ariergarda. Pe trotuar, alcătuiau un adevărat pension. La început, lucrurile merseră de minune, fireşte că înaintau cu paşi de broască ţestoasă, hoinărind prin soarele călduţ şi vesel. Frumoasa după-amiază de iarnă era de-o puritate, de-o limpezime fermecătoare, foarte rece la umbră, aurită şi catifelată parcă în locurile unde astrul îşi revărsa cascadele de raze. În consecinţă, multă lume ieşise afară la aer – Parisul în straie de sărbătoare, Parisul gură-cască, pe care cea mai mică rază de soare îl face să iasă grămadă la plimbare. Astfel că însăşi Rose, înveselită, încălzită, se ţinea bine, viind să arate la toată lumea că e o adevărată domnişoară. Străbătură Champ de Marş fără ca ea să ceară să fie dusă în braţe. Cei trei băieţi tropăiau pe lespedea trotuarelor,

îngheţată şi sonoră. Defilau cu toţii, era superb.

Totuşi, Marianne se clătina puţin, la braţul lui Mathieu. Era îmbrăcată cu o rochie de stofă verde, ca un fel de halat, care-i ascundea talia. Dar, deja foarte groasă, ştia că se vede şi surâdea cu o îngăduinţă înduioşătoare, mergând cum putea, încet, legănându-se pe şolduri. Şi avea într-adevăr un farmec dulce, nesfârşit, atât de frumoasă în demnitatea ei surâzătoare, oboseala făcând-o şi mai adorabilă, cu acel abandon al trupului pe care divina suferinţă îl înnobila. Unii trecători, izbiţi de frumuseţea ei, se întorceau, o urmăreau cu privirile. Apoi, numărul acelora care-o admirau crescu şi mai mult, dându-şi coate şi-o arătau unul altuia. Ceea ce complica însă situaţia era „pensionul” din faţa ei. Patru copii, o turmă, şi al cincilea pe drum! Scena părea destul de nostimă, te făcea să râzi. Unii chiar se indignau, declarând că o asemenea lipsă de prevedere, expusă în văzul lumii, era o pildă jalnică. Drept care în urma celor doi soţi se auzeau exclamaţii de uimire, zeflemele, compătimiri. Ah! sărmana nevestică, atât de tânără, atât de drăguţă şi în curând cu cinci copii! Bărbatul n-avea, totuşi, o înfăţişare de brută. Iar Mathieu şi Marianne înţelegeau bine, continuau să-şi zâmbească, ignorând pocăinţa, arătând fără sfială, în plina lumină a străzii, rodnicia fericită, în nestrămutata lor convingere că reprezintă forţa, sănătatea şi frumuseţea.

Dar, când ajunseră la copacii cei mari şi desfrunziţi, fură nevoiţi s-o aşeze pe Rose pentru o clipă pe-o bancă, unde, din fericire, soarele mai bătea încă. Nu mai era cald, soarele asfinţea şi, la întoarcere, trebuiră să grăbească puţin paşii. Era totuşi foarte bine – frigul acela iute care îţi înţepa obrajii, cerul larg care se făcuse ca de aur palid, uşor sângeriu. Picioruşele băieţilor tropăiau mai tare, fetiţa înveselită nu plângea. Era ora trei când părinţii, îmbătaţi de bucuria aerului curat, încântaţi de plimbare, împingeau înaintea lor „pensionul”, trecând după colţul străzii La Fédération. Şi aici lumea se îngrămădi, îi privi trecând, dar

păreau oameni cumsecade, pentru că râdeau la copiii aceştia frumoşi, făcând ştrengăreşte cu ochiul tatălui şi mamei, atât de grăbiţi acum.

Înapoindu-se acasă, cam obosită, Marianne se întinse pe o canapea, în salon, unde Mathieu, înainte de a pleca, poruncise ca Zoé să aprindă focul, să fie cald când s-or întoarce. Şi copiii, pe care oboseala îi făcuse pentru o clipă foarte cuminţi, ascultau, în jurul unei măsuţe, o poveste citită de Denis cu glas tare, când se anunţă o vizită. Era Constance căreia, înapoindu-se dintr-o plimbare cu trăsura împreună cu Maurice, îi dăduse în gând să intre ca să afle noutăţi despre Marianne, pe care n-o vedea decât o dată la trei-patru zile, deşi numai o grădină despărţea casa ei de pavilion.

— Eşti suferindă, draga mea? o întrebă ea de cum intră, văzând-o culcată pe jumătate.

— Oh! nu. Dimpotrivă, am făcut o plimbare pe jos de două ore şi acum mă odihnesc.

Mathieu oferise un fotoliu bogatei şi vanitoasei verişoare, care, de altfel, se silea să pară foarte binevoitoare faţă de ei. Îndată ce se aşeză în fotoliu, începu să se scuze că nu poate veni mai des şi le explică toate îndatoririle ei de stăpână a casei, de care era copleşită; în timp ce Maurice, îmbrăcat în catifea neagră, ascuns în fustele ei, n-o părăsea şi-i privea de departe pe cei patru copii care se uitau şi ei la el.

— Ei, bine! Maurice, nu spui bună ziua micuţilor tăi veri?

El se hotărî în sfârşit şi înaintă spre ei. Toţi cinci râmaseră stingheriţi. Se vedeau rar, nu-şi dăduseră încă palme, şi cei patru sălbatici din Chantebled erau cam stingheriţi în faţa acestui parizian cu maniere burgheze.

— Şi toţi ai dumitale sunt bine? urmă Constance, ale cărei priviri ascuţite îl comparau pe băiatul ei cu ceilalţi trei. Micuţul vostru Ambroise a crescut şi cei doi mai mari sunt şi ei foarte voinici.

Fără-ndoială, observaţia ei nu era în avantajul lui

Maurice, înalt şi puternic de altfel, dar palid ca ceara, căci râse silit şi adăugă:

— Vă invidiez mai ales pentru micuţa Rose. O adevărată bijuterie!

Mathieu începu să râdă şi, cu o vioiciune pe care-o regretă imediat, spuse:

— Oh! o invidie uşor de înlăturat, bijuteriile acestea nu sunt scumpe pe piaţă.

— Nu sunt scumpe, nu sunt scumpe, repetă ea serioasă, e părerea dumitale, nu însă şi a mea, ştii bine. Tot omul îşi făureşte fericirea sau nenorocirea după cum îl taie capul.

Şi privirea-i plină de dezaprobare ironică şi dispreţ îi desăvârşi gândul. Ea şi-o plimbă de la cei patru copii, de la această pizmuită carne trandafirie, plină de viaţă şi clocotitoare, la femeia însărcinată din nou, la pântecele ei mare, de unde viaţa avea iar să germineze. Şi se simţea jignită, dezgustată, iritată chiar, ca de-o indecenţă, ca de-un atentat împotriva a tot ce respecta ea: măsura, prudenţa, ordinea. Când aflase de noua sarcină, nu-şi ascunsese dezaprobarea; se resemnase totuşi să nu mai spună nimic, dar nici el nu trebuia s-o provoace, să glumească pe socoteala sterilităţii ei voite. Dacă nu avea o fată era fiindcă nu voia să aibă.

Dorind liniştea, Marianne, care zâmbea la cuvintele poznaşe ale bărbatului ei, se grăbi să schimbe subiectul. Se interesă de Beauchêne.

— Pentru ce nu mi l-ai adus şi pe Alexandre? Sunt opt zile de când n-a mai venit.

— Dar, o întrerupse cu vioiciune Mathieu, ţi-am spus că a plecat aseară la vânătoare. A trebuit să doarmă dincolo de Chantebled, la Puymoreau, ca să bată pădurile dis-de-dimineaţă, şi nu se va reîntoarce, fără-ndoială, decât mâine.

— Ah! da, îmi amintesc. E timp frumos pentru hoinărit prin păduri.

Încă un subiect de discuţie periculos şi Marianne regreta

că-l începuse, deoarece nu ştiai niciodată unde putea fi Beauchêne, când spunea că se află la vânătoare. Pretextul unei vânători în zorii zilei era bun doar ca să nu doarmă acasă şi începuse să abuzeze atâta de el încât Constance ştia, desigur, ce trebuie să creadă. Dar, în faţa acestei căsnicii atât de unite, unde bărbatul nu mai ieşea din casă, mereu prins de grijile gospodăriei, de când nevasta îi era însărcinată, vru să pară curajoasă, liniştită.

— Eu îl silesc să iasă, să-şi mai cheltuiască din energie. E prea viguros şi are nevoie de aer curat, iar vânătoarea îi face foarte bine.

În acest moment se auzi din nou soneria, anunţând o nouă vizită. Era Valérie, care intră cu fiică-sa, Reine. Se-mbujoră toată când o zări pe doamna Beauchêne, atât de puternică era impresia acestui model desăvârşit de bogăţie, pe care se silea să-l copieze. Constance se folosi însă de agitaţia produsă de noua venită şi se ridică, spunând că, din păcate, nu mai poate sta întrucât o aşteaptă acasă o prietenă.

— Lasă-ni-l măcar pe Maurice! o rugă Mathieu. Uite-o şi pe Reine, se vor juca toţi şase împreună, iar după gustare ţi-l aduc eu acasă.

Maurice dădu fuga să se ascundă iar în fustele maică-si. Aceasta refuză.

— Oh! nu, oh!... nu... Ştii bine că ţine regim şi niciodată nu-l las să mănânce în altă parte. Bună seara, plec. Am trecut pe-aici numai ca să aflu ce mai faceţi. Multă sănătate, bună seara.

Şi îşi luă copilul, iar pentru Valérie nu avu decât o strângere de mână familiară şi protectoare, fără niciun cuvânt, ceea ce acesteia i se păru de-o distincţie desăvârşită. Reine îi zâmbi lui Maurice, pe care-l cunoştea puţin. Era delicioasă în ziua aceea, în rochia ei de stofă groasă albastră, cu faţa surâzătoare sub şuviţele ei negre şi dese, semănând atât de bine cu maică-sa de parcă ar fi fost sora ei, mai mică.

Marianne, încântată, o chemă.

— Vino să mă săruţi... O! drăguţa domnişoară! Dar ce frumoasă şi mare s-a făcut! Ce vârstă are?

— În curând treisprezece ani, spuse Valérie.

Se aşezase în fotoliul de pe care se ridicase Constance; şi Mathieu observă expresia îngrijorată a frumoşilor ei ochi. După ce spusese că şi ea trecuse numai ca să afle ce fac şi se minunase că atât copiii cât şi mama arătau aşa de bine, tăcu, întunecată, obsedată de grija ei tăinuită, ascultând cum Marianne îi mulţumeşte fericită că toată această lume n-o uită. Atunci se gândi să le lase singure.

— Reine, micuţa mea, vino cu copiii în sufragerie. O să ne ocupăm de gustare şi să punem masa. Vom petrece de minune.

Propunerea stârni o gălăgie asurzitoare. Lectura fu dată uitării, masa împinsă, iar cei trei băieţi o duseră pe Reine într-o goană nebună, în timp ce Rose, rămasă în urmă, căzând în mâini, îi urma ţipând şi sărind ca o pisicuţă.

Îndată ce se află singură cu Marianne, Valérie oftă.

— O! scumpa mea, ce fericită eşti că poţi, fără să-ţi pese de ce spun alţii, să ai copii atât de frumoşi, după dorinţa dumitale!... Iată o fericire de care eu n-am parte.

Foarte mirată, tânăra femeie se uită la ea.

— Cum aşa? Mi se pare că dumneata eşti liberă s-o dobândeşti şi că amândouă putem face la fel.

— Oh! câtuşi de puţin, scumpa mea, câtuşi de puţin! Dumneata ai gusturi simple, viaţa nu-ţi este orânduită ca a mea. Viaţa ţi-o hotărăşti singur, a noastră e hotărâtă; am cumpănit totul numai pentru Reine şi pentru noi, şi-ar fi o nenorocire dacă ar trebui să schimbăm totul acum.

Apoi, cu o crâncenă disperare:

— Dacă m-aş vedea însărcinată, ca dumneata, dacă aş fi sigură, al nu ştiu ce-aş face, cred că aş înnebuni!

Şi, cu toată stăpânirea de sine, lacrimile o podidiră; îşi acoperi faţa cu mâinile tremurânde.

Din ce în ce mai uimită, Marianne se sculă, îi luă mâinile

cu dragoste, cu vorbe bune, pentru a o linişti, în sfârşit, îi mărturisi că de trei luni avea motive să se creadă însărcinată. La început căutase să se liniştească la gândul că ar putea fi numai o întârziere; dar, în luna asta, îndoiala se schimbase în certitudine, era disperată. Şi îi vorbea despre spaima lor, a ei şi a soţului ei, în faţa acestei sarcini neaşteptate, pentru că erau atât de siguri de prudenţa lor! El, bietul om care o adora, şi-ar fi tăiat mai degrabă un picior decât s-o contrazică în această privinţă. Ea, totdeauna atentă, îşi lua măsurile de pază. Era aşadar de neînţeles, n-ar fi crezut niciodată că star putea întâmpla aşa ceva într-o căsnicie în care amândoi se iubeau şi erau de acord în privinţa asta.

— De vreme ce nenorocirea s-a întâmplat, spuse în cele din urmă Marianne împăciuitoare, Doamne! vă veţi împăca şi cu ea. Cred, totuşi, că micuţul va fi binevenit!.

— Dar e cu neputinţă, cu neputinţă! strigă Valérie, frământându-se, cuprinsă de disperare şi de mânie. Nu putem să rămânem astfel, în mediocritate, toată viaţa... Cred că bărbatul dumitale ţi-a vorbit despre destăinuirea pe care i-a făcut-o al meu. Ştii că, în urma unei oferte binevoitoare din partea lui Michaud, unul dintre vechii lui funcţionari, care are azi o situaţie frumoasă la Creditul Naţional, soţul meu se hotărâse să părăsească uzina Beauchêne, unde n-are niciun viitor, ca să intre şi el la Credit, în vederea unei apropiate situaţii înalte. Numai că, la început, trebuie să primească un loc modest de trei mii şase sute de franci, faţă de cei cinci mii pe care-i câştigă la uzină. Şi cum vrei să îndrăznim să înfruntăm riscul de-a ne mulţumi cu trei sute de franci pe lună, cu o sarcină în perspectivă, o lăuzie, un alt copil de crescut?... Ne făcusem toate socotelile, şi acum acest nefericit copil ni le răstoarnă, ne aruncă în noroi pentru totdeauna.

— Câte raţionamente! zise Marianne, cu aerul ei liniştit, surâzând.

— Dar sunt întemeiate, scumpa mea. Când se prezintă

un prilej şi-l pierzi, s-a terminat pe vecie. Dacă soţul meu nu părăseşte uzina acum, în ziua când norocul ne surâde în altă parte, rămâne de-aci înainte pironit în acest loc, iar toate visele noastre spulberate, odată cu zestrea micuţei Reine, cu traiul nostru fericit şi ambiţiile vieţii noastre întregi… Cum! dumneata, o femeie atât de inteligentă, nu înţelegi acest lucru?

— Ba da, ba da, înţeleg… Dar ce vrei? sunt atât de departe de asemenea socoteli, că mi-e greu, fără-ndoială, să le simt îndreptăţirea. Mă uimeşti şi mă întristezi… Când copiii vin, trebuie să-i acceptăm, pentru că, oricum, aduc bucurie şi bogăţie. Nimic mai simplu.

Valérie protestă, podidind-o din nou lacrimile.

— Spune-i asta bietului meu soţ, care e atât de mâhnit şi ruşinat de isprava pe care a făcut-o. Nu-şi mai vine în fire. Uite! azi, duminică, ştii unde e? A rămas acasă să lucreze, câştigă câţiva gologani în plus faţă de leafă… Dacă trebuie, însă, voi avea destulă voinţă şi pentru el. E atât de slab şi atât de bun!

Apoi, gândurile pe care nu le mărturisea păreau că o înnebunesc de-a binelea. Îşi frânse mâinile, bâigui printre suspine:

— Nu, nu! nu sunt, nu pot să fiu însărcinată! Nu, nu! nu se va-ntâmpla, nu vreau!

Şi se zbătea într-o durere atât de mare încât Marianne, renunţând să-i mai dea sfaturi, o luă drăgăstos în braţe, ca să-i uşureze supărarea, cu atât mai mult cu cât se temea ca suspinele ei să nu fie auzite din odaia alăturată, unde răsunau râsetele zgomotoase ale copiilor. Şi după ce-i şterse lacrimile, o duse dincolo.

— La masă! la masă! strigau băieţii, bătând din mâini şi din picioare.

Era încântător, masa pusă pentru gustare, pe care Mathieu, ajutat de Reine, aşezase în glumă patru compotiere simetrice, cu prăjituri şi dulceţuri. Voind să se amestece şi ei, cei trei băieţi încurcau totul, în timp ce Rose

era cât pe-aci să spargă tot ce-i cădea în mână. Dar atât de bine petreceau cu toţii, şi Reine era atât de drăgălaşă ca mică gospodină! Ea începu să râdă desigur, încă de pe acum, atotştiutoare, când Ambroise îi strigă maică-sii că aceasta era nevestica lui, şi Rose, copilaşul lor. Marianne le spuse să tacă, văzând că Valérie îşi stăpâneşte cu greu lacrimile. Apoi gustară câte ceva, în timp ce copiii mâncau cu lăcomie.

În această duminică frumoasă, la ora nouă seara, copiii erau culcaţi şi zâmbeau îngerilor, când Mathieu şi Marianne se închiseră în camera lor. El vru ca ea să se culce imediat, o înveli, îi potrivi pernele sub cap. După aceea, până la zece, stătu de veghe lângă ea, îi citi câte ceva, pentru că la ora aceea soţia trebuia să bea o ceaşcă de ceai de tei, pe care se încăpăţâna să-l prepare el însuşi, în fiecare seară, repetând că n-are nevoie de servitoare. După ce ea goli ceaşca, îi dori noapte bună, sărutându-l frăţeşte pe amândoi obrajii, deoarece ea îi era acum un lucru sfânt şi glumeau amândoi cu duioşie, spunându-şi domnul şi doamna. Pătucul lui era făcut, se dezbrăcă, stinse lampa, şi-o îndemnă să doarmă. Dar el, cu urechea aţintită, nu închidea ochii, aştepta să-i audă respiraţia uşoară. Şi de câte ori se scula, îi da târcoale, continua să-i vegheze somnul cu un cult religios!

Marianne, pe care Mathieu voia s-o vadă trezindu-se din somn ca o regină, şi o plimba în soarele de iarnă ca pe-o frumoasă prinţesă din basme, era slujită şi adorată de el, seara, în camera lor, ca o divinitate. Era un cult mai înalt şi mai adevărat decât cultul Fecioarei, cultul mamei, mama iubită şi slăvită, îndureratăşi mare, prin durerile ce le suferă pentru veşnica înflorire a vieţii.

II

Era joia în care soţii Froment trebuiau să ia masa la Séguin du Hordel, în casa luxoasă din aleea Antin. Pe la ora zece, Valentine o sună pe Céleste, camerista ei, ca s-o îmbrace, şi aşa să se întindă puţin, cu cochetărie, pe canapeaua din salonaşul de la primul etaj. Chiar ea o rugase pe Marianne să vină mai devreme, pentru că voia să stea de vorbă, simţind irezistibila nevoie de-a se întreţine cu o femeie însărcinată, ca şi ea, despre temerile bolnăvicioase de care era stăpânită.

Ceru o oglindă, se privi, clătină capul cu disperare, atât se găsea de urâţită, cu faţa ei drăgălaşă de femeie blondă, pătată de pistrui, cu zveltul ei trup deformat, prost ascuns sub rochia largă de mătase, de culoarea păunului.

— Domnul e acasă? întrebă ea.

Nu-l mai văzuse de două zile. Pretindea că e prins de afaceri, prânzea şi cina adesea în oraş, apoi dimineaţa se ferea să intre în camera ei, pe motiv că nu voia s-o deranjeze.

— Nu, doamnă, domnul a ieşit pe la nouă şi sunt sigură că nu s-a întors încă.

— Bine… îndată ce vor sosi doamna şi domnul Froment, să-i conduci aici.

Cu un aer obosit, luă o carte, aşteptă.

După cum doctorul Boutan dăduse a înţelege lui Mathieu şi Mariannei, această neaşteptată sarcină a Valentinei era prilej de nesfârşite furtuni în casă. La început, Séguin se mâniase, strigând că acest copil nu putea să fie al lui: era convins că luase cele mai amănunţite precauţii, o învinuia de-a dreptul pe soţia sa că are un amant; şi o gelozie de surugiu, furioasă şi josnică, izbucnind în vorbe murdare, ameninţări cu lovituri, se trezise în omul acela sceptic, care afecta eleganta nepăsare a celui mai rafinat pesimism. Se petrecuseră scene cumplite. Femeia, disperată, ceru apoi ca doctorul Boutan să fie luat ca arbitru. Dar, cu toate că Boutan, după ce vorbise cu soţul între patru ochi, îl

lămurise că se poate foarte bine ca măsurile cele mai. amănunţite să nu fi fost de ajuns, îi citase douăzeci de cazuri în care, tot în condiţiuni asemănătoare, se întâmplase ca femeia să rămână însărcinată, acesta nu se da învins, nu se lăsa convins decât o clipă, pentru a reîncepe cu groaznicele-i învinuiri de îndată ce doctorul pleca. Tuna şi fulgera împotriva acestuia din urmă, numindu-l complice, disperat mai ales de lecţia severă pe care o primea în privinţa precauţiilor luate; fiindcă de la aceste îndeletniciri vinovate venea tot răul, situaţia crudă în care se zbăteau soţii: dacă bărbatul n-ar fi înşelat natura, n-ar fi avut pe suflet îndoiala înfiorătoare că făptura care avea să se nască n-ar fi, poate, a lui. Fireşte că inimosul medic, care socotea măsluirile anormale vinovate de toate nenorocirile, nu uita să-l copleşească cu consecinţele lor nenumărate: depopularea, degenerarea speciei, coruperea familiei mai întâi, apoi distrugerea ei, bărbatul nemaiurmărind decât banul sau plăcerea, femeia nesatisfăcută aruncată în braţele adulterului. Şi Séguin era în permanenţă iritat, cu atât mai mult cu cât asemenea idei condamnau tot ce crezuse şi voise el până acum.

Soţii îşi urmau totuşi viaţa lor mondenă: ea, nemărturisindu-şi sarcina, strângându-se în corset până se înăbuşea, dansând la toate balurile, bând şampanie la supeuri alese, după teatru; el, ascunzându-şi crizele de gelozie ruşinoasă, prefăcându-se că duc viaţa lor obişnuită, cu o ironică nepăsare. De altfel ea, care n-avea încă nimic să-şi reproşeze, voia să-şi păstreze soţul mai mult din orgoliu decât din dragoste: căci, după cum îi spunea uneori, el făcea totul pentru ca, în sfârşit, ea să-şi ia amantul pe care îi reproşa cu atâta mojicie că-l are; şi dacă se chinuia în corset, dacă risca în fiecare seară un avort, o făcea numai ca să poată lupta, ca femeie ameninţată de-a fi părăsită, în ziua când nu va mai fi deşarta mândrie şi plăcerea lui. Dar, într-o noapte, înapoindu-se de la un spectacol-premieră, era cât pe-aci să moară şi a trebuit, de-

a doua zi, să stea mereu acasă: a fost un dezastru, o sarcină grea se declară, care n-o mai scuti nicio oră de suferinţe. De atunci, raporturile dintre soţi se înăspriră, lucrul de care se simţise ameninţată se împlini. El, groaznic de prost dispus, nu putea rămâne lângă ea fără să se certe. Femeia aceasta bolnavă, urâţită, nepotrivită pentru plăcerile lui, îl scotea din fire. Îl dezgusta chiar, lipsea tot mai mult, şi, în curând, îşi reluă obiceiurile de flăcău. Patima jocului, care mocnea în el, se reaprinse, cu o putere de incendiu încă nestins. Nu mai dormi acasă, îşi petrecu nopţile la club. Apoi, femeile puseră stăpânire pe el, femei uşoare, care nu făceau prostia de-a rămâne însărcinate, care se arătau totdeauna desfătătoare şi frumoase, demne de dorit. Când nu mai ai acasă o femeie atrăgătoare, trebuie să te duci să cauţi, în altă parte, altele. Şi, îndată ce se întorcea acasă şi cădea din nou în crizele lui de gelozie, îi venea s-o omoare pe această nenorocită de nevastă suferindă, al cărei pântece i se părea o bătaie de joc şi o ruşine.

Pe la ora unsprezece şi un sfert, Céleste reapăru.

— A venit conaşul? întrebă Valentine repede, lăsând să-i cadă cartea din mână.

— Nu, coniţă, sunt persoanele pe care le aşteptaţi, doamna şi domnul Froment.

— Pofteşte-i… Îndată ce vine conaşul, înştiinţează-mă.

Şi când Marianne şi Mathieu intrară, se ridică, le întinse mâinile cu prietenie, spunând:

— Mă scuzi, doamnă dragă, că am insistat să te osteneşti dumneata să vii la mine; dar, vezi, nu puteam să vin eu la dumneata, şi bunul nostru doctor Boutan îmi spusese cât eşti de viguroasă şi de vitează… Ce drăguţă eşti că ai primit să vii să prânzeşti la mine! Atât de mult doream să te văd, să vorbim puţin! Poftim, ia loc în fotoliul acesta, aici, lângă mine.

Mathieu o privea mirându-se că o găseşte atât de gălbejită, de prăpădită, când o văzuse atât de nostimă în

frumuseţea ei de femeie blondă, în timp ce ea o privea cu insistenţă pe Marianne, izbită de înfăţişarea-i liniştită şi energică, de limpezimea surâzătoare a ochilor ei mari şi senini.

— Ba eu îţi mulţumesc pentru invitaţie, răspunse politicos aceasta. Mişcarea îmi face foarte bine şi am avut plăcerea să pot veni pe jos... O! dacă ai vrea, ai merge şi dumneata ca mine, trebuie numai să ai curaj.

Şi începu o convorbire intimă între amândouă, în timp ce Mathieu deschise cartea rămasă pe măsuţă, pentru a le lăsa să vorbească în voie, făcându-le să creadă că el nici nu le aude. Nu se văzuseră decât arareori, fără să aibă nimic comun, nici idei, nici obiceiuri; dar situaţia lor asemănătoare le apropia. Şi mai ales Valentine avea atâta nevoie să ştie, să afle, să fie încurajată! Vorbi mai întâi despre doctorul Boutan, voind să i se repete că lui nu-i murise niciodată nicio pacientă, că nu există alt mamoş mai bun şi mai îndemânatic. Mirată, Marianne îi atrase atenţia că şi ea trebuie să-l cunoască destul de bine, de vreme ce trecuse de două ori până acum prin mâinile lui. Da, fără-ndoială, dar o mai liniştea când auzea că i se recunosc meritele şi de către alţii. Apoi, la nesfârşit, înmulţi întrebările, reveni asupra fiecărui amănunt, ceru ca cealaltă să-i lămurească ce simte, unde are dureri şi cum se manifestă, cum mănâncă, cum doarme, în sfârşit, să-i descrie toate senzaţiile, gândurile, toată sarcina ei uşoară. Şi cum Marianne, zâmbitoare, curajoasă, îi satisfăcea curiozitatea cu bunătate, ca s-o distreze şi s-o îmbărbăteze, şi-i repeta, liniştită, că totul se va sfârşi cu bine, că va avea încă un băiat, Valentine izbucni deodată în suspine amarnice.

— Oh! am să mor, am să mor, sunt sigură!

Această certitudine a morţii ei apropiate o obseda, fără a îndrăzni s-o spună tuturor. Cu nervii distruşi, în părăsirea în care o lăsa soţul, era un chin de fiecare clipă, prăpastia neagră unde o arunca acel mizerabil copil, care, după ce-i

zdrobise căminul, voia să-i curme şi viaţa.

— Cum să mori? strigă veselă Marianne. Cine moare din aşa ceva?... Ştii ce se spune? că femeile care-şi făuresc asemenea închipuiri lugubre au de obicei cele mai uşoare naşteri.

Mathieu, pe care această amabilă minciună îl făcu să zâmbească, o întări cu convingere, ceea ce o uşură puţin pe disperata ce se înfiora la cea mai mică adiere, însetată de-o vorbă bună, aşteptând întruna să i se promită, chiar cu riscul de-a fi minţită, că va scăpa cu bine. Rămase totuşi tristă când Céleste îşi făcu din nou apariţia şi, fără să aştepte, răspunse întrebării mute din ochii stăpânei.

— Nu, doamnă, nu e conaşul... E femeia din satul meu, despre care v-am vorbit, Sophie Couteau, „Cuţitoaia”, cum e poreclită la Rougemont, şi care se îndeletniceşte cu aducerea de doici la Paris.

La aceste cuvinte, Valentine, care tocmai voia să-şi îndepărteze cu asprime camerista, plictisită că o deranjează, se potoli.

— Ei şi?

— Ei bine, doamnă, e aici... Cum v-am spus, dacă vreţi să-i daţi această însărcinare de pe-acum, ar putea să vă aleagă una foarte bună de la ţară şi să v-o aducă în ziua hotărâtă.

„Cuţitoaia”, care se afla după uşa rămasă întredeschisă, îndrăzni să intre fără a fi poftită. Era o femeie uscăţivă şi vioaie, cu înfăţişare de ţărancă, dar foarte dezgheţată, în urma deselor călătorii făcute la Paris. Faţa-i prelungă, ochii mici şi vii, nasul ascuţit, nu erau lipsite de farmec, de-o bonomie plăcută, impresie alterată oarecum de-o gură vicleană şi lacomă, cu buze subţiri. Şi o rochie de lână de culoare închisă, o pelerină neagră, mitene negre, o bonetă neagră cu panglici galbene, îi dădeau o înfăţişare sărbătorească de ţărancă respectabilă, gătită pentru liturghie.

— Dumneata ai fost doică? o întrebă Valentine,

cercetând-o.

— Da, doamnă, o! acum zece ani, când aveam douăzeci. După aia m-am măritat şi m-am gândit că nu te îmbogăţeşti cu meseria de doică. Atunci, mi-am zis că e mai bine să aduc altele.

Avu un zâmbet uşor, de femeie inteligentă, care parcă voia să spună că meseria asta de vacă cu lapte în slujba burghezilor îi pare o tragere pe sfoară. Dar îi era frică să nu fi spus prea mult.

— Faci oamenilor ce plătesc serviciile pe care le poţi aduce, nu-i aşa, doamnă? Medicul mă prevenise că nu voi mai avea niciodată lapte bun; şi decât să-i hrănesc prost pe bieţii micuţi, am zis că e mai bine să le fiu de folos în alt chip.

— Şi aduci doici la birourile din Paris?

— Da, doamnă, de două ori pe lună, la mai multe birouri, dar mai ales casei Broquette, din strada Roquépine. O casă foarte cinstită, unde nu eşti în pericol să fii înşelată... Atunci, dacă vă face plăcere, v-o aleg pe cea mai bună din câte voi avea, cum s-ar zice crema. Mă pricep, puteţi să vă încredeţi în mine.

Văzând că stăpâna ei nu se hotărăşte, Céleste se crezu datoare să intervină, dornică să explice cum venise „Cuţitoaia” de dimineaţă.

— Când se întoarce la ţară, duce aproape totdeauna cu ea un sugar, copilul unei doici, sau chiar copilul vreunei familii care nu e destul de bogată pentru a plăti o doică în casă, şi-l încredinţează unei femei să-l crească. Aşa se face că a venit să mă vadă, adineauri, înainte de-a merge să ia copilaşul doamnei Menoux, care a născut astă-noapte.

Valentine exclamă repede:

— Ah! negustoreasa de mărunţişuri a născut şi nu mi-ai spus nimic... Hai, spune! cum a fost?

Această doamnă Menoux era femeia unui fost soldat, un vlăjgan chipeş, care avea o leafă de o sută cincizeci de franci pe lună, ca paznic, la un muzeu. Ea îl adora, şi

avusese curajul să deschidă o prăvălioară de mărunţişuri, de unde scotea un câştig aproape cât al lui; astfel că trăiau mulţumitor, foarte fericiţi.

Céleste, care fusese certată, de zeci de ori, pentru nesfârşitele ore petrecute flecărind în mica prăvălie, păru tare mândră, zâmbind oarecum zeflemitor că i se pun astfel de întrebări. Ea se întinse la vorbă, vrând să facă pe grozava.

— Dar totul a mers de minune, doamnă. O naştere foarte uşoară, un băieţel frumos... Trebuie să-i mărturisesc doamnei că azi-dimineaţă am dat fuga să-l văd. O curiozitate foarte firească, nu-i aşa?

Şi, cum Valentine o întreba mereu, cu interes, intră în cele mai mici amănunte.

— De altfel, se afla pe mâini bune. Eu i-am recomandat-o pe doamna Rouche, moaşa din josul străzii Rocher, pentru că una dintre prietenele mele, moşită de ea, mi-a vorbit-o numai de bine. Se-nţelege că nu ca doamna Bourdieu, care are un cabinet particular foarte frumos în stradă Miromesnil, însă e mult mai ieftină şi zău! odată lucrul făcut, e totuna... Cu doamna Rouche nu durează mult; şi nu mai spun cât e de binevoitoare.

Tăcu deodată, văzând că Mathieu îşi aţintise, ochii asupra ei. Oare ce spunea ca domnul acela s-o privească astfel? Se tulbură, privindu-şi talia pe furiş şi îngrijorată. Ea însăşi, însărcinată în şase luni, se strângea tare, gata să se înăbuşe, de frică să nu-şi piardă slujba. Chiar la sosirea ei la Paris, într-un moment de zăpăceală, fusese sedusă de fiul stăpânilor unde servea şi născuse un copil mort, moşită fiind de doamna Rouche, care era de meserie. De data aceasta, copilul trebuia să fie al unui furnizor, dar nici nu voia să audă de aşa ceva, furioasă că făcuse prostia de-a mai rămâne o dată însărcinată, ea care era atât de şireată acum şi care îşi făgăduise să caute numai plăceri, fără urmări. De aceea nu se arăta atât de veselă, şi nici n-o lăuda pe doamna Rouche atât de mult decât pentru că era

hotărâtă să nască, şi de data aceasta, un copil mort, chibzuind de pe-acum să ceară un concediu de-o lună, şi vorbind de biata ei mamă bolnavă la Rougemont, pe care dorea mult s-o revadă, ca să-i închidă ochii.

— Oh! continuă ea, simulând naivitatea, ceea ce vă spun e numai din auzite. Se-nţelege că nu ştiu nimic din proprie experienţă.

Hotărât, fata asta înaltă, oacheşă, cu cap de cal, cu carnea fragedă şi provocatoare nu-i inspira nicio încredere lui Mathieu, care găsea că le cunoaşte prea bine pe moaşe. Continua s-o privească cu un zâmbet în care fata îi citea desluşit părerea.

— Dar, întrebă Marianne, de ce negustoreasa de mărunţişuri despre care vorbeşti nu-şi ţine copilul acasă?

„Cuţitoaia” aruncă o privire piezişă, întunecată şi aspră asupra acestei doamne însărcinate, care, dacă nu voia să facă la fel, n-avea decât să lase pe alţii să-şi vadă de negustoria lor.

— Eh! e cu neputinţă! strigă Céleste, fericită că s-a schimbat vorba. Cum vreţi ca doamna Menoux să-şi ţină copilul acasă, în prăvălia strâmtă cât buzunarul meu? În spatele prăvăliei n-are decât o săliţă, unde dorm şi mănâncă; şi această odăiţă dă într-o curte îngustă, fără aer şi fără lumină: copilul n-ar putea trăi acolo nicio săptămână. Şi, la drept vorbind, nici n-ar avea timp să se ocupe de el; toată ziua stă la tejghea, fără să aibă vreo slujnică, nevoită să gătească singură pentru când bărbatul se întoarce de la muzeu... O, dac-ar putea, ar fi atât de fericită să-şi ţină copilul acasă! Atât de mult se iubesc şi sunt atât de drăguţi amândoi!

— E adevărat, spuse atunci Marianne, întristată, există mame sărmane pe care le compătimesc din toată inima. Dar această femeie nu e săracă, şi ce crudă despărţire o aşteaptă!... Eu n-aş mai putea să trăiesc, dacă mi s-ar lua şi mi s-ar duce copilul într-un loc necunoscut, să-l dea altei femei.

Fără-ndoială, „Cuţitoaia” văzu în asta un atac personal. Îşi luă aerul unei femei cumsecade, duioase cu copiii, înfăţişare cu care amăgea mamele şovăielnice.

— Oh! Rougemont e un loc plăcut. Apoi, nu e departe de Hayeux, şi nu suntem nişte sălbatici, oricum. Aerul e atât de curat încât vin acolo oameni să se vindece. Nu mai vorbesc de copilaşii care ne sunt încredinţaţi: sunt nespus de bine îngrijiţi, vă dau cuvântul meu! Ar trebui să fii fără inimă să nu iubeşti asemenea îngeraşi.

Tăcu însă, văzând cum se uita la ea Mathieu, tot fără să scoată o vorbă. Sub înfăţişarea ei rustică, nu era proastă, şi înţelese, poate, că glasul îi suna fals. De altfel, la ce să-şi laude satul, când doamna asta dorea numai o doică, aici, acasă? Şi începu din nou:

— Atunci, ne-am înţeles, doamnă, vă voi aduce tot ce avem mai bun, un adevărat mărgăritar.

Valentine, care rămăsese parcă tot cu gândul la naşterea uşoară a doamnei Menoux, liniştită puţin, ca de-un semn bun pentru ea, găsi puterea să-şi arate voinţa.

— Nu, nu, nu vreau să mă leg dinainte. Voi trimite pe cineva să vadă doicile pe care le aduci la birou şi vom vedea dacă găsim printre ele ceea ce doresc.

Apoi, fără să se mai ocupe de această femeie, îi făcu semn să plece şi continuă convorbirea cu Marianne.

— Îl vei alăpta şi pe cel care va veni?

— Se-nţelege, ca şi pe ceilalţi. Ştii că soţul meu şi cu mine avem părerile noastre în această privinţă. Ni s-ar părea că n-ar mai fi ai noştri, dacă ar fi crescuţi de-o doică.

— Fără-ndoială, te-nţeleg. O, dacă aş putea şi eu! Însă nu pot, e cu neputinţă.

„Cuţitoaia” rămăsese nemişcată, jignită în încercarea sa inutilă, părându-i rău de darul pe care l-ar fi primit dacă s-ar fi recurs la serviciile ei. Şi îşi puse întreaga ciudă în privirea piezişă pe care i-o aruncă din nou doamnei însărcinate, ce alăpta singură. Se ghicea bine cine erau sărăntocii ăştia, care n-aveau nici măcar cu ce să-şi plătească o doică.

Totuşi, la un semn din ochi făcut de Céleste, salută cu sfială şi dispăru împreună cu camerista.

Imediat după aceea intră Séguin, foarte elegant, ca de obicei, aducând de afară strălucirea ce i-o dădeau bucuriile pe care nu le mai găsea acasă.

— Vă cer iertare, cred că v-am făcut să aşteptaţi. Câteva curse fără sfârşit, vizite pe care nu le mai puteam amâna... Scumpă doamnă, arătaţi minunat... Încântat să-ţi strâng mâna, dragă domnule Froment.

Îşi uita soţia, la care nu intrase de două zile. Abia după câteva clipe se apropie de ea, observând, în fine, privirea plină de mustrare cu care-l urmărea. Şi se aplecă, atingându-i părul cu buzele.

— Ai dormit bine?

— Da, foarte bine, îţi mulţumesc.

Şi îi venea să plângă iar, într-una dintre acele crize nervoase de disperare pe care nu şi le mai putea stăpâni. Reuşi, totuşi, să se domine în faţa oaspeţilor. De altfel, feciorul veni să anunţe că doamna e servită.

Cu paşi mărunţi, sprijinindu-se de braţul Mariannei, Valentine ajunse la masa care era aşezată într-un colţ al vastului cabinet de lucru, a cărui fereastră mare ocupa tot mijlocul faţadei dinspre aleea Antin. Se scuză, cu un jalnic, surâs, că nu ia braţul lui Mathieu, rugându-i pe cei doi bărbaţi să treacă înainte şi să le lase pe ele să meargă cum le e mai uşor. Şi masa era pusă astfel ca amândouă să se simtă bine, aşezate comod, cu picioarele întinse în voie.

Văzând numai patru tacâmuri. Marianne nu se putu opri să nu pună o întrebare, pe care o avea de mult pe buze:

— Dar n-am văzut copiii încă. Nu cumva sunt bolnavi?

— O, nu, mulţumesc lui Dumnezeu! răspunse Valentine. Atâta ar mai lipsi... Dimineaţa le vine învăţătoarea, sunt ocupaţi până la prânz.

Atunci, Mathieu, ale cărui priviri întâlniseră privirile Mariannei, îndrăzni să întrebe şi el la rându-i:

— Nu-i aduceţi să ia masa împreună cu noi?

— Ah, asta nu! strigă Séguin mânios. Destul că-i suportăm când suntem singuri. Nimic mai nesuferit decât copiii, când ai musafiri. Şi nu vă închipuiţi cât de rău crescuţi sunt ai noştri!

Parcă un vânt rece trecuse prin cameră, urmat de câteva clipe de tăcere, în timp ce feciorul aducea ouăle umplute cu trufe.

— Îi veţi vedea, continuă blând Valentine. Îi voi chema la desert.

Dejunul, cu tot caracterul lui de caldă intimitate pe care i-l dădea prezenţa celor două femei însărcinate, a fost foarte ales, copios. După ouă se servi peşte prăjit, o tocăniţă de becaţe şi raci. Drept băutură se servi tot timpul şampanie frapată, vin alb şi vin roşu de Bordeaux.

La observaţia că doctorul Boutan n-ar aproba un astfel de regim, Séguin dădu din umeri.

— Da’ de unde! doctorul nu se dă în lături în faţa unei mese bune. De altfel, a devenit insuportabil cu teoriile lui. Parcă ştii vreodată ce-ţi face bine sau rău?

Nu mai avea înfăţişarea vioaie cu care venise de afară. Ca şi cum toate plictiselile casei, zdruncinată prin neaşteptata sarcină a nevestei, l-ar fi cuprins din nou îndată ce păşea înăuntru; nu putea să stea un ceas acasă fără să devină iar acru, irascibil, aproape grosolan. Sub eleganţa-i desăvârşită, spiritul bolnav, corupător şi dornic de distrugere, brutal şi crud ieşea la iveală, cu atât mai repede acum cu cât trăia în iritarea continuă a vieţii lui tulburate, dezorganizate. Dacă-şi petrecea nopţile la joc de cărţi, dacă se întorcea de la amantele lui, toate erau din vina soţiei care, după expresia lui plină de cruzime, nu mai era o femeie ce se putea folosi. Şi-i purta pică, părea, mai ales, că-i place s-o tortureze, când se întorcea de la petrecerile lui de burlac, plângându-se de tot ce găsea acasă, ţipând că toate, aici, merg din ce în ce mai rău, de parcă ar fi intrat iarăşi într-un iad.

Dejunul avu momente penibile. În câteva rânduri se

schimbară între el şi ea cuvinte tari, jignitoare, tăioase ca nişte săbii. Şi toate acestea din nimic, de la o mâncare ce se servea, de la o observaţie făcută, de la o nimica toată. Pentru un martor neatent, astea n-ar fi avut nicio importanţă; rana era însă prea adâncă, lacrimi veneau iarăşi în ochii femeii triste, în timp ce el rânjea cu aerul său de om de lume, de iubitor de cai, corcit cu un amator de literatură şi artă, punându-şi toată fala într-o poză neghioabă de pesimist, declarând că lumea nu merita nici bomba care ar arunca-o în aer. Totuşi, un cuvânt prea dur o revoltă în aşa hal încât el trebui să se scuze, pentru că-i era teamă atunci când sângele strămoşilor Vaugelade se trezea în ea, c-o să-l zdrobească cu dispreţul ei făcându-l să-nţeleagă că avea să se răzbune într-o zi. O altă adiere rece păru că trece printre florile de pe masă.

Apoi, când Valentine şi Marianne reîncepură să vorbească insistent între ele despre starea lor, despre temerile şi speranţele lor, Séguin sfârşi prin a-şi uşura amărăciunea, destăinuindu-i lui Mathieu supărările ce i le pricinuia vastul domeniu din Chantebled. Vânatul se împuţina din ce în ce, îşi plasa tot mai greu acţiunile de vânătoare, veniturile îi scădeau din an în an. Şi nu ascunse că ar fi foarte mulţumit să scape de Chantebled; unde să găsească, însă, un cumpărător pentru pădurile acestea atât de puţin productive, pentru imensele terenuri sterpe, cu mlaştini şi câmpuri de pietre? Mathieu îl asculta cu atenţie, pentru că se interesase de acest domeniu în timpul lungilor lui plimbări din vara trecută.

— Crezi cu adevărat, întrebă el, că n-ar putea fi cultivat? ... Te cuprinde mila când vezi atâta pământ înţelenit!

— Să-l cultivi! strigă Séguin. Ah! aş vrea să văd şi eu acest miracol! Nu se va putea scoate niciodată din el decât pietre şi broaşte.

Erau la desert, şi Marianne îi aducea aminte Valentinei că-i promisese să cheme copiii, spunându-i cât de fericită ar fi să-i vadă şi să-i sărute, când o nouă întâmplare făcu să-şi

uite iar făgăduiala.

Feciorul se apropiase de stăpâna casei pentru a-i şopti:

— Domnul Santerre întreabă dacă doamna poate să-l primească.

Ea scoase un ţipăt de plăcută surpriză:

— Ah! îşi mai aminteşte de noi?... Da, da, pofteşte-l.

Şi când Santerre se apropie să-i sărute mâna, după o scurtă ezitare, văzând masa pusă şi pe cei patru oaspeţi încă prânzind, ea îi spuse cu ton molatic:

— Cum, n-ai murit, dragă prietene? Au trecut mai bine de cincisprezece zile de când nu te-am văzut... Nu, nu, nu te scuza. E foarte firesc, toată lumea mă părăseşte.

Séguin rânji din nou, strângând mâna tânărului, deoarece reproşul îl viza şi pe el. Adevărul era că Santerre, când îşi văzuse manevrele de-a o seduce întrerupte prin această sarcină inopinată, socotise că e mai bine să-şi rărească vizitele. Ca şi soţul, o găsea pe Valentine mai puţin atrăgătoare, ba chiar o companie nu prea agreabilă. Se resemnase, deci, ca un înţelept, să aştepte evenimentul, amânându-şi atacul hotărâtor pentru mai târziu. Dar, rareori când venea, se arăta cât se poate de afectuos şi de atent, ştiind câtă recunoştinţă îi păstra ea, rănită cum era de brutalităţile lui Séguin.

— Oh! scumpă doamnă, nu vin mai des din discreţie, de teamă să nu vă deranjez! Şi apoi, ştiţi bine că am, în momentul de faţă, o piesă în repetiţie şi toate orele îmi sunt ocupate.

Şi îndată, cu o voce în care vibrau admiraţia şi devotamentul, o copleşi cu complimente:

— Sunteţi încântătoare în această rochie largă, care pe altă femeie ar urâţi-o. Da, da, încântătoare, menţin cuvântul!

Séguin se bucură, văzând în complimentul acesta o bătaie de joc. Fireşte că, în gelozia lui cumplită, niciodată nu-i trecuse prin minte că Santerre ar putea fi sau deveni amantul soţiei sale, pe care aproape că i-o arunca în braţe,

impunându-i o camaraderie perversă, a cărei extremă familiaritate în convorbire o agrava el însuşi. Când, stăpânit de furie, ţipa că copilul nu e al lui, ajungea numaidecât la bănuielile cele mai murdare, învinuind-o că s-a dat vreunui servitor sau a chemat pe vreun trecător de pe stradă. Cât despre Santerre, acesta era doar prietenul lui bun, pe care într-o zi voise să-l ducă la soţia sa, în timp ce se afla în baie, ca să-i arate cât e de caraghioasă în apă.

— Îşi bate joc de tine! spuse el.

Dar Valentine îi mulţumi lui Santerre eu o privire de nesfârşită recunoştinţă. Avea să-şi amintească de vorbele lui.

După ce-i strânse mâna lui Mathieu, Santerre se înclină în faţa Mariannei, pe care stăpâna casei i-o prezentă. Această de-a doua femeie însărcinată, aceste două femei gravide stând faţă în faţă, flancate de cei doi bărbaţi, trebuie să-i fi făcut impresia unei scene foarte hazlii, deoarece îşi ascunse zâmbetul ironic sub o ploaie de amabilităţi, scuzându-se că a venit prea devreme, în timp ce erau la masă. Apoi, dat fiind că Séguin se supăra că se serveşte prea încet, soţia lui îşi îngădui să spună că el era vinovat de întârziere, pentru că se făcuse aşteptat. O nouă ceartă fu cât pe-aci să izbucnească.

Cafeaua şi lichiorurile fură aduse pe-o altă masă, din camera cea mare, după ce feciorul ridicase tacâmurile. Şi Valentine se întinse iar, cu înfăţişarea-i obosită, printre blănurile de pe un divan, rugându-i pe oaspeţi să se servească singuri, întrucât ea nu mai poate să-şi îndeplinească rolul de gazdă. Imediat, însă, Marianne se oferi, şi servi, binevoitoare şi veselă, bucuroasă, explică ea, să stea puţin în picioare. După cafea, turnă coniac în păhăruţe, iar bărbaţilor li se îngădui, să fumeze.

— Ah! dragul meu, spuse Santerre deodată, adresându-se lui Séguin, nu-ţi poţi închipui la ce frumoase operaţii am asistat zilele acestea în clinica doctorului Gaude.

Dar fu întrerupt de o nouă vizită. Baroana de Lowicz se

interesa de starea doamnei. Şi, când fu poftită să urce, alergă spre Valentine şi o îmbrăţişă, strigând:

— Nu voiam să te deranjez, scumpa mea. Sunt foarte fericită că te văd şi pot să-ţi spun că te compătimesc din toată inima.

De altfel, nimerise, după cum adăugă ea, printre cunoscuţi, şi începu să strângă mâna tuturor. Mathieu avu impresia că lui îi strânsese mâna în mod semnificativ, aspru şi scurt, subliniind gestul cu acel zâmbet batjocoritor cu care-l urmărea de când o refuzase. Şi era limpede că faţa ei exprima adânca ironie ce se citise şi pe faţa lui Santerre, de îndată ce-şi aruncase privirea asupra celor două femei gravide, aflate acolo, ca la o mică petrecere. Spectacolul păru s-o amuze mult, în timp ce trupul ei înalt, fierbinte şi mlădios, cu talia subţire, îşi etala frumuseţea provocatoare. Niciodată nu dusese o viaţă mai liberă, mai plină de petreceri, fără altă constrângere decât aceea de a rămâne una dintre femeile de lume cele mai bine primite, cele mai sărbătorite, ale Parisului. Îi făcu complimente Mariannei, verişoara ei.

— Ei bine! draga mea, trebuie să fii fericită, iată al cincilea aproape gata, şi vei putea să te gândeşti la cel de-al şaselea... Nu, nu, te asigur, nu glumesc. Pricep foarte bine că, atunci când iubeşti copiii, poţi să-ţi doreşti o duzină.

— Doisprezece copii, spuse Marianne cu zâmbetul ei liniştit, chiar la asta m-am gândit, e numărul pe care mi l-am fixat.

— Dumnezeule! gemu Valentine, jur că nu voi mai avea altul, dacă nu voi muri din pricina acestuia!

Séguin, rânjind mereu, vru să înceapă din nou convorbirea cu Santerre, pe care sosirea baroanei o întrerupsese.

— Spuneai că ai văzut operaţii frumoase la clinica doctorului Gaude.

Dar baroana interveni iar, cu pasiune:

— Doctorul Gaude! îl cunoaşteţi? Oh! dragă domnule, vă rog vorbiţi-mi despre el. Aud pretutindeni spunându-se că e un om extraordinar.

Romancierul zâmbea cu bunăvoinţă.

— Extraordinar, acesta e cuvântul. Aveam nevoie de nişte însemnări pentru un studiu şi am putut să asist la şapte sau opt operaţii. De altfel, ştiţi că sunt foarte căutate, lumea asistă la ele ca la un spectacol; am regăsit acolo toată lumea bună a Parisului de la premiere, şi chiar câteva doamne... Atunci, Gaude ia o femeie, două sau trei şi, cu măiestrie neobişnuită, cu un brio pe care îţi vine să-l aplauzi, le scoate tot, dar absolut tot, dintr-odată, fără ca operaţia să aibă vreo urmare supărătoare, afirmă el. E uluitor.

Faţa Sérafinei se îmbujorase de înflăcărată admiraţie; şi, întorcându-se spre Valentine, care asculta şi ea cu nesaţ:

— Ce zici? scumpa mea, parcă îţi vine să dai pe acolo, să nu mai fii cum eşti... Un magician, aşa mi l-a descris cineva. Şi băiat frumos, se pare, întotdeauna vesel şi robust. Asta om!

— Dar, întrebă Mathieu, care se înfiorase, femeile pe care le operează sunt bolnave?

— Fără-ndoială, răspunse Santerre, a cărui ironică veselie spori la această întrebare. Cel puţin aşa susţine el.

Până atunci, Séguin se mulţumise să râdă tot mai răutăcios, schimbând priviri pline de înţeles cu romancierul. Disperarea lor pur literară, dorinţa unei exterminări rapide a omenirii, îşi găsea prin Gaude un fericit început de înfăptuire. Şi nu se putu stăpâni, în orgoliul de a-i ului pe tinerii soţi care erau de faţă, să nu vorbească din nou despre neant, ceea ce i se părea de-o nelegiuire elegantă şi supremă.

— Ah! bolnave sau nu, să le taie odată pe toate! Se va termina cu atât mai repede.

Numai Sérafine se înveseli. Cuvintele acestea o îngroziră pe Marianne. Se aşezase, tulburată, privindu-l mai ales pe

Santerre, al cărui ultim roman îşi aminti că-i citise: o poveste de dragoste ce-i păruse idioată, într-atâta ura faţă de copil izbucnea în tot felul de invenţii rafinate şi absurde. Moarte copilului, iată deviza acestei lumi fericite, stricate de plăceri egoiste şi de subtilă scrânteală. li făcu semn din ochi lui Mathieu că e obosită şi că doreşte să se întoarcă acasă, – la braţul lui, încet, pe cheiul însorit. Şi el suferea, în camera asta vastă, încărcată cu lucruri minunate, din cauza unei asemenea demenţe, în mijlocul unor bogăţii atât de rare. Era oare preţul unei civilizaţii ultrarafinate ura aceasta neputincioasă împotriva vieţii, şi care nu mai visa altceva decât s-o distrugă? Ca şi soţia lui, se înăbuşea şi-i făcu semn să-şi ia rămas bun.

— Cum, vreţi să şi plecaţi? zise Valentine. Nu îndrăznesc să te reţin, dacă eşti obosită.

Apoi, când Marianne o rugă să-i sărute, în locul ei, pe cei doi copii:

— E drept, nu i-ai văzut! Nu, nu, aşteaptă, vreau să-i săruţi chiar dumneata.

Dar când apăru Céleste, pe care o sunase, ea spuse că domnul Gaston şi domnişoara Lucie tocmai ieşiseră cu institutoarea. Şi o nouă furtună izbucni, Séguin întrebând-o furios pe soţia lui de când îşi permite institutoarea să iasă cu copiii fără să ceară voie. Aşadar, când voiai să-ţi săruţi copiii, nu-i găseai aici? Erau lăsaţi în seama servitorilor, care conduceau acum casa. Valentine plângea.

— Doamne! spuse Marianne bărbatului ei, când se văzu în sfârşit afară, fericită la braţul lui, Doamne! toţi sunt nebuni în casa asta!

— Da, răspunse Mathieu, toţi sunt nebuni şi, mai ales, nefericiţi.

III

Câteva zile mai târziu, într-o dimineaţă, când Mathieu zăbovise lângă soţia sa şi se grăbea acum să ajungă la birou, pe la ora nouă, trecând prin grădiniţa care despărţea pavilionul de curtea uzinei, se întâlni acolo cu Constance şi Maurice, îmbrăcaţi în haine de blană, ieşind pe jos la plimbare, în aerul îngheţat al frumoasei dimineţi de iarnă.

Beauchêne, care-i însoţea până la grilaj, cu capul gol, mereu robust şi biruitor, strigă cu voioşie:

— Vezi să meargă repede omuleţul nostru! să respire aer proaspăt! Numai aerul şi supa te fac om!

Mathieu se oprise.

— A fost iar bolnav?

— Oh! nu, se grăbi să răspundă mama, foarte veselă şi ea, poate dintr-o nevoie inconştientă de a-şi ascunde unele temeri. Dar doctorul spune că trebuie să facă mişcare, şi cerul e atât de frumos în dimineaţa asta încât plecăm în expediţie. E plăcut, gerul acesta.

— Nu apucaţi pe cheiuri, le mai strigă Beauchêne, luaţi-o spre Invalizi… O să vadă el mulţi alţii, când o să fie soldat!

Şi, după ce mama şi copilul plecară, intră în uzină împreună cu Mathieu şi, adresându-se acestuia din urmă, adăugă cu aerul său de triumfătoare certitudine:

— Ştii că e puternic ca un stejar, mititelul. Dar, ce vrei? femeile sunt întotdeauna îngrijorate… Cât despre mine, sunt, după cum vezi, foarte liniştit.

Apoi, râzând tare:

— Când n-ai decât unul, îl păzeşti.

În dimineaţa aceea, o oră mai târziu, o ceartă furioasă care izbucni între cele două surori, Norine şi Euphrasie, în atelierul femeilor, întoarse pe dos toată uzina. Norine, gravidă în şase luni, putuse până acum să-şi ascundă sarcina, strângându-se până nu mai putea de frică să nu fie bătută de taică-său şi izgonită din atelier. Dar sora ei, Euphrasie, care dormea cu ea, îşi dădea, fireşte, seama şi, minată de asprimea caracterului ei îngrozitor, de

răutăcioasa gelozie cu care o urmărea, nu se sfia să-i arunce aluzii supărătoare, ce-o făceau pe cealaltă să tremure, mereu cu teama-n sân că va fi turnată. Dimineaţa şi seara, frumoasa fată vărsa potop de lacrimi, pentru că făcuse prostia de-a fi lăsat să-i facă acest copil un bărbat care-o părăsea, în faţa căruia nu îndrăznea nici să crâcnească, ca acum să fie la cheremul sluţeniei de soru-sa, atât de arţăgoasă, atât de nesimţitoare şi de aspră. Şi scandalul, de care se temea atât, pe care-l simţea că se apropie, de neînlăturat, se produse în dimineaţa aceea din nimica toată, dintr-o prostie.

În sala vastă şi lungă, micile tocile sfârâiau, cele peste cincizeci de lustruitoare erau aplecate deasupra măsuţelor lor, când un zgomot de arţag le făcu să ridice capetele. La început, Euphrasie o învinovăţise pe Norine, pe şoptite, că i-a luat o bucată de glaspapir.

— Îţi spun că era aici şi te-am văzut cum ai întins mâna. De vreme ce nu-l mai găsesc, tu trebuie să-l fi luat, cu siguranţă.

Norine nu răspundea, ridica din umeri. Nu luase nimic. Atunci cealaltă turbă, ridicând glasul:

— Ieri mi-ai luat uleiul. Toate mi le iei, eşti o hoaţă, da! o hoaţă, auzi?

Vecinele începuseră să rânjească, obişnuite cu certurile dintre cele două surori, care constituiau o distracţie pentru toate. Atunci sora mai mare îşi pierdu răbdarea, se mânie şi ea.

— Ah! mă plictiseşti, la urma urmei! Nu e vina mea dacă faptul că eşti atât de slabă, te face nesuferită… Ce-mi pasă mie de glaspapirul tău?

Lovită în inimă, Euphrasie se îngălbeni. Slăbiciunea, urâţenia ei uscăţivă, atunci când se compara cu sora ei mai mare, atât de fragedă şi trupeşă, erau rănile sângerânde de care suferea. Scoasă din fire, îşi descărcă tot necazul:

— Păi de! cu glaspapirul meu poate că vrei să te freci pe pântec, ca să nu mai crească aşa.

Huiduieli amestecate cu râsete răsunară în tot atelierul. La rându-i, Norine devenise foarte palidă. Se isprăvise, toată lumea avea să afle că e însărcinată! şi numai soru-sa era vinovată de această nenorocire ireparabilă, din cauza căreia tremura de săptămâni de zile! Pierzându-şi sângele rece, îi dădu o palmă. Euphrasie sări numaidecât la ea, îi zgârie faţa cu unghiile, ca o pisică turbată. Bătaia deveni sălbatică, cele două surori rostogolindu-se pe jos, sfâşiindu-se, urlând, în toiul unui asemenea vacarm, încât Beauchêne, Mathieu şi Morange, ale căror birouri erau vecine, alergară să vadă ce se întâmplă.

Lucrătoarele ţipau:

— Dacă e totuşi adevărat că e însărcinată, cealaltă o să-i omoare copilul.

Dar cele mai multe se distrau prea mult ca să se amestece, proclamându-se împotriva nenorocitei, din acea laşitate a femeilor, mândre de iscusinţa de-a nu se lăsa să ajungă în asemenea stare. Voiau şi ele să petreacă, dar copii, asta nu!

— N-au decât să se bată! Le priveşte. Sigur că e borţoasă, se vedea destul de bine; cu atât mai rău pentru ea!

Cei trei bărbaţi alergară numaidecât, dându-le la o parte pe cele care priveau, ca să le poată despărţi pe cele care se băteau. Dar încăierarea era atât de înverşunată, atât de pătimaşă, încât nici prezenţa patronului nu putea s-o oprească. Nu-l vedeau, vacarmul creştea. Şi, ca să-l domine, trebui să strige cu glasu-i baritonal:

— La naiba! ce-nseamnă asta? Cine mi-a adus asemenea ticăloase?… Aveţi de gând să isprăviţi tărăboiul, sau vă dau pe toate afară!

Mathieu şi Morange se aruncaseră asupra celor doua surori, silindu-se să le oprească loviturile. Dar numai vocea tunătoare, ameninţarea de zeu olimpic a lui Beauchêne făcu linişte deodată. Speriate, îmblânzite, muncitoarele se dădură înapoi, se aşezară pe furiş în faţa măsuţelor lor, în

timp ce Norine şi Euphrasie se ridicau gâfâind, cu părul smuls, cu hainele rupte, orbite încă de atâta turbare, că abia recunoşteau persoanele de faţă.

— Aţi înnebunit! continua Beauchêne, cu amploarea magistrală a autorităţii sale. Unde s-a mai văzut ca două surori să se bată ca nişte hamali? Şi v-aţi găsit tocmai în atelier, în orele de lucru, să vă luaţi de păr!... Ia spuneţi, ce e? ce s-a-ntâmplat?

În clipa aceea moş Moineaud, pe care un binevoitor se dusese să-l caute jos, spunându-i că cele două fete ale lui se sfâşie, acolo sus, intră eu aerul său liniştit şi nepăsător de muncitor care a început să îmbătrânească şi pe care cei douăzeci şi cinci de ani de muncă grea îl şi împietriseră. Nimeni nu-l observă însă, şi turbata de Euphrasie, care era cu spatele la el, apucată de un nou acces de mânie înverşunată, suspinând, temându-se că va fi pedepsită, dorind să se dezvinovăţească, îi strigă Normei:

— Da, te-am învinovăţit că mi-ai luat glaspapirul şi e adevărat că mi l-ai luat, şi n-am minţit nici când ţi-am spus că puteai să te freci cu el pe pântec, dacă nu voiai să mai crească!

Râsete înăbuşite izbucniră din nou printre muncitoare. Apoi se făcu linişte deplină. Norine însărcinată! Neaşteptata descoperire îl zgudui atât de tare pe Mathieu încât, devenind bănuitor, îl ţintui cu privirea pe Beauchsne. Dar acesta primi lovitura cu semeţie, doar cu o uşoară tresărire, plictisit că aude divulgându-se, în împrejurări atât de neprevăzute, un fapt care trebuia neapărat să devină public într-o zi sau alta. Rămase acelaşi om frumos şi puternic, luând un aer demn, în timp ce Euphrasie continua să-şi înjosească sora înnebunită.

— Hai? îndrăzneşte să spui că nu eşti borţoasă, putoare ordinară! De mult ştiu că eşti însărcinată... Cred că n-ai de gând să minţi, nu-i aşa? Ia uitaţi-vă aici!

Cu un gest violent, o apucase pe Norine de halat, halatul acela lung de lucru, cu care până acum reuşise să-şi

ascundă talia; şi, înfigând mâna în satinul rupt în timpul încăierării, îl sfâşie de tot, de la un capăt la celălalt, astfel că pântecele Norinei ieşi la iveală, pântecele acela dureros, de sărmană fată sedusă, pe care ea îl vedea cu disperare crescând şi pe care ar fi vrut să-l zdrobească cu toată puterea pumnilor săi! Nimeni nu mai putea să tăgăduiască, copcile rochiei se rupseseră, iar pântecele ieşea, se revărsa. Norine, tremurând, îşi acoperi faţa şi izbucni în lacrimi.

— E un scandal, un scandal de neîngăduit! se grăbi să adauge Beauchêne, ridicând din nou glasul. Domnişoară Euphrasie, îţi ordon să taci, nu vreau să mai aud niciun cuvânt!

Se bâlbâi puţin, deoarece îi era frică, poate, ca aceasta turbată să nu-i ştie povestea şi s-o spună cu glas tare, în nebunia de care era cuprinsă. Sora cea mare însă nu prea avea încredere în cea mică şi nu-i destăinuia nimic. El simţi acest lucru, când privirea lui întâlni ochii înlăcrimaţi ai nenorocitei fete, o privire de sărmană fiinţă slabă, atât de umilă, atât de pierdută, făgăduind orice, numai să n-o părăsească cu desăvârşire. Robusta lui înfăţişare de stăpân atotputernic îşi recăpătă calmul, în timp ce Euphrasie încheia, cu vocea ei subţire şi uscată:

— O! eu! domnule Beauchêne, nu mai am nimic de spus. De când am aflat acest lucru, simţeam că mă înăbuş; cu atât mai rău dacă află şi tata!

Tatăl rămăsese în spatele ei şi auzise întreaga poveste ruşinoasă. Ce ghinion că se dusese cineva să-l cheme! Era un om obosit de necazurile oamenilor săraci, căruia nu-i plăceau buclucurile şi care-şi spunea că, oricât ar munci, nu va ajunge niciodată să biruie murdăriile vieţii. Ajunsese să se împace cu soarta inevitabilă, ştiind că băieţii şi fetele o luau razna de cele mai multe ori, şi-şi pregătea dinainte un colţ liniştit, făcându-se că nu vede.

Dar iată că-l sileau să se supere! Şi când înţelese că fusese văzut în sală, fu într-adevăr la înălţime, cuprins de-o

adevărată indignare, văzându-se astfel dezonorat în faţa lumii. Se aruncă asupra Norinei cu pumnul ridicat, cu glasul tremurând.

— Deci e adevărat, nu tăgăduieşti?... Ah! nenorocito, am să te omor!

Din nou Mathieu şi Morange interveniră, oprindu-l pe tatăl care striga mereu:

— Să plece, să plece numaidecât, sau se întâmplă o nenorocire! Şi să n-o mai prind că-i calcă piciorul pe-acasă, să n-o mai găsesc acolo diseară, dacă nu vrea s-o arunc pe fereastră!

Norine, înspăimântată, o şterse, urmărită de blestemele părinteşti. Îşi înnodă părul ei frumos, îşi potrivi halatul zdrenţuit şi, dintr-o săritură, fu la uşă, dispărând în mijlocul tăcerii de gheaţă a atelierului.

Atunci Beauchêne deveni împăciuitor.

— Haide, scumpul meu Moineaud, linişteşte-te, curaj! După un asemenea scandal, negreşit că nu pot s-o mai ţin pe Norine, pe care, de altminteri, şi starea ei ar fi silit-o să părăsească atelierul. Dumneata ştii însă cât te preţuim cu toţii. Ceea ce s-a întâmplat, nu-i aşa? nu te împiedică să fii, totuşi, un bun muncitor şi un om cumsecade.

Moineaud păru foarte mişcat.

— Fără-ndoială, domnule Beauchêne. Numai că ni-i e greu să înghit o asemenea porcărie.

Dar patronul stărui.

— Eh! nu e vina dumitale, nu dumneata eşti vinovat... Uite! dă-mi mâna.

Şi Beauchêne strânse mâna lui Moineaud, care plecă foarte măgulit, mişcat până la lacrimi. Euphrasie, triumfătoare, îşi reluase locul în faţa măsuţei. Toate muncitoarele, ameninţate de-a fi concediate la cel mai mic zgomot, lucrau fără o şoaptă, cu nasul în micile lor tocile.

Mathieu rămase uluit, păstrându-şi gândurile pentru sine, dar hărţuit de numeroase întrebări, la care nici el nu îndrăznea să-şi dea răspuns. Îl urmărise cu privirea, din ce

în ce mai surprins, pe Beauchêne, care se retrăgea maiestuos, om cu mână de fier, mulţumit că restabilise ordinea. Apoi, cum pentru a se reîntoarce în biroul lui trebuia să treacă prin acela al lui Morange, rămase mirat văzându-l pe contabil prăbuşit în jilţul său, cu o figură disperată, aproape plângând.

— Ce ai, amice?

În timpul scenei cumplite din atelierul femeilor, Morange nu scosese nicio vorbă; dar paloarea lui, mâinile care îi tremurau erau dovada emoţiei prin care trecea.

— Ah! dragul meu, murmură el în sfârşit, nu poţi să-ţi închipui ce efect au asupra mea poveştile acestea despre sarcini. Îmi tremură picioarele.

Atunci, Mathieu îşi aduse aminte de destăinuirea disperată pe care Valérie i-o făcuse Mariannei şi pe care aceasta i-o repetase în aceeaşi seară. Îi făcea rău să-l vadă pe bietul om prăpădit în halul ăsta, sub ameninţarea că va avea al doilea copil; şi, cu toată uimirea lui, că cineva ar putea suferi astfel din cauza unei perspective atât de frumoase, vru să-l încurajeze.

— Da, ştiu, nevastă-mea mi-a spus şi mie noutatea ne care i-a adus-o soţia dumitale. Nu mai ai nicio îndoială, vasăzică, lucrul e sigur?

— O! dragul meu, cât se poate de sigur. E ruina noastră. Cum aş mai putea acum să părăsesc uzina şi să-mi încerc norocul la Creditul Naţional, primind, la început, o situaţie mai puţin importantă? Iată-ne pentru totdeauna înotând în sărăcie, cum spune biata nevastă-mea... Se tânguie de dimineaţă până seara. Chiar azi-dimineaţă am lăsat-o înlăcrimată şi, uite, mi se rupe inima. Eu unul m-aş fi obişnuit cu ideea asta, ea însă a făcut din mine un ambiţios, punându-şi atâta încredere în mine încât sufăr că nu-i pot asigura luxul şi plăcerile pe care le doreşte atât de mult... Apoi, mai e şi micuţa noastră Reine. Cum să-i facem zestre, cum s-o măritǎm, scumpa de ea, atât de inteligentă, atât de drăgălaşă, demnă de-un prinţ. Vezi, mi-a pierit

somnul, nevastă-mea îmi repetă mereu lucruri care-mi umblă prin cap, încât nu mai ştiu pe ce lume trăiesc.

Şi bietul om, atât de simţitor, cu inima atât de slabă şi voinţa atât de mediocră, schiţă un gest de disperare, ca pentru a-i arăta cât era de nefericit în ciuda ambiţiei sale încăpăţânate, în ciuda dorinţei exasperate de-a se îmbogăţi, cu care soţia sa îl chinuia:

— Lasă! totul se aranjează, spuse Mathieu politicos, îl veţi adora pe micuţ.

Morange strigă îngrozit:

— Nu, nu! nu vorbi aşa! Ei bine, dacă te-ar auzi Valérie, ar crede că-i doreşti nenorocirea. Nu vrea în ruptul capului să mai aibă un copil.

Apoi, coborând glasul, ca şi cum cineva ar fi putut să-l audă, adăugă misterios, străbătut câte-un fior:

— Să ştii că mi-e frică. E în stare să facă vreo prostie în rătăcirea ei.

Dar se opri, de teamă să nu fi vorbit prea mult. De azi-dimineaţă, după o noapte întreagă de discuţii şi lacrimi, după ceasuri de zbucium în dormitorul întunecat, gândul acesta groaznic îl obseda. Nu era, oare. şi el hotărât?

— Ce vrei să spui? întrebă Mathieu.

— Nimic, nebunii de femeie... În sfârşit, bunul meu prieten, ai în faţa dumitale pe omul cel mai nenorocit de pe pământ. Îi invidiez până şi pe oamenii care spargi pietre pe drum.

Două lacrimi mari îi alunecară pe obraji. Se lăsă o tăcere apăsătoare. Se linişti apoi şi continuă, amintindu-şi de Norine, fără s-o numească:

— D-apoi fata aceea, dă-mi voie să-ţi spun! încă una căreia atât îi mai lipsea: un copil! S-ar spune că-i un blestem: totdeauna femeile care nu vor, alea fac copii. Acum a ajuns pe drumuri: fără bani, fără pâine, fără lucru, nimeni care s-o ajute; şi cu un plod în burtă... Îmi venea să plâng adineauri văzând-o cu bietul ei pântece. Iar patronul o alungă. Nu există nicio dreptate.

Mathieu avu o bănuială.

— Poate că, în cele din urmă, tatăl copilului îi va veni în ajutor.

— Oh, crezi? răspunse contabilul, cu un zâmbet trist, care spunea mult. Nu spun nimic, nu mă amestec. Dar, fireşte, ai ochi, auzi uneori lucruri pe care ai prefera să nu le ştii... Toate astea sunt odioase! Greşeala e a naturii, care a orânduit lucrurile atât de rău: imediat te pomeneşti cu un copil, doar pentru o clipă de plăcere, de care, în prostia ta, nu ştii să te fereşti. Într-adevăr, îţi încurcă viaţa.

Şi Morange, cu un gest de filosof dezamăgit, îşi continuă, descurajat, meseria de contabil, în timp ce Mathieu reintră, în sfârşit, în biroul său.

După-prânz, câteva ore mai târziu, după ce se întoarse de la masă, aflându-se singur, cufundat în schiţa unei noi maşini de semănat, tresări auzind deodată în spatele lui o tuse uşoară. Era o fetiţă de vreo doisprezece ani, care intrase şi închisese uşa fără zgomot şi care sta acolo, cine ştie de când, înainte de-a îndrăzni să-i vorbească.

— Cine eşti? şi ce vrei de la mine?

Ea nu se tulbură; avu un zâmbet discret.

— M-a trimis mama să vă spun că aţi fi foarte amabil dacă aţi binevoi să coborâţi o clipă.

— Dar cine eşti tu?

— Sunt Cécile.

— Cécile Moineaud!

— Da, domnule.

Mathieu înţelese. Trebuia să fie vorba despre jalnica poveste a Norinei.

— Şi unde mă aşteaptă maică-ta?

— Vă aşteaptă afară, pe stradă, acolo în dos. Şi mi-a spus să vă anunţ că, dacă nu veniţi, va fi o mare nenorocire pentru toţi.

El o privea: era prea înaltă, crescuse prea repede, cu părul decolorat, faţa ştearsă de pe-acum, resemnată, ca a mamei sale, dârdâind de frig, în rochiţa subţire şi sub şalul

care îi acoperea capul. O mare milă îl cuprinse şi îi spuse s-o ia înainte; fetiţa se strecură în coridor, coborî scara cu mlădierea unei nevăstuici, cu precauţiile de care se folosise şi la venire. Apoi, la poarta uzinei, zări o altă ştrengăriţă, de opt ani cel mult, care îi aştepta şi merse înaintea lor, după ce le aruncase o privire plină de înţeles.

— Cine mai e şi asta?

— E soră-mea cea mică, Irma.

— Ce făcea la poartă? De ce n-aţi urcat împreună?

— Ştiţi! a rămas de pândă, să vadă dacă nu suntem spionate. Cunoaştem bine uzina; mama ştie că nu suntem proaste.

Şi, părăsindu-l, alergă spre Irma, o fetiţă drăgălaşe, blondă ca Norine, dar mai delicată, cu o figură fină şi bolnăvicioasă.

— Nu e bine să ne vadă cineva mergând împreună. Urmaţi-ne, domnule.

Şi el le urmă. Mergeau înainte, la douăzeci de metri, cu pas leneş de haimanale care trag chiulul de la şcoală. Totuşi, nu era o zi de hoinărit, fiindcă soarele se ascunsese, sufla un vânt rece, măturând străzile, drepte şi pustii, şi ridicând fulgii îngheţaţi, de care trotuarele erau albite. Pe gerul acesta de iarnă, cartierul muncitoresc se cufundase într-o tristeţe mohorâtă. Pe cele două margini ale străzilor largi, de-a lungul nesfârşitelor ziduri cenuşii, nu se mai auzea, ieşind din uzinele închise decât suflul regulat al aburilor, care ţâşneau ca nişte horcăieli de trudă şi de suferinţă. Şi, în această singurătate jalnică, la întretăierea a două străzi, ca şi cum ar fi vrut să-i supravegheze pe cei ce se apropiau, mama şi fiica aşteptau, în picioare pe trotuar, în vântul îngheţat care le biciuia, dârdâind de frig amândouă, bătrâna cu o bonetă neagră, tânăra cu capul înfăşurat într-o broboadă de lână roşie.

Când îl zări pe Mathieu, Norine începu din nou să plângă. Faţa ei fragedă şi drăgălaşe, albă ca laptele, atât de veselă, atât de cutezătoare de obicei, era acum brăzdată de

lacrimi. Se vedea că-şi exagerează niţeluş disperarea, ca să pară mai interesantă.

— Ah! domnule, gemu, tânguindu-se, mama, ce bun sunteţi că aţi venit! Toată speranţa ne e numai în dumneavoastră.

Înainte de a da lămuriri, ea se întoarse către micuţele Irma şi Cécile, care se pironiseră lângă sora lor mai mare, dornice să afle despre ce e vorba, curioase şi înfierbântate de toată aventura.

— Ia luaţi-o, voi două, fuga înainte şi opriţi-vă, tu pe strada asta, iar tu pe cealaltă, staţi la pândă şi înştiinţaţi-mă dacă vedeţi pe cineva venind.

Dar fetiţele nu se clintiră, fără ca mama, de altfel, să se mai ocupe de ele. Rămaseră cu ochii lucind, fiind numai urechi.

— Cunoaşteţi, spuse femeia Moineaud, nenorocirea care ne-a lovit. Parcă n-am fi avut destule necazuri şi aşa!... Ce să ne facem, Dumnezeule?

Şi începu la rândul ei să plângă, lacrimile înecându-i glasul. Mathieu, care n-o văzuse de mai bine de un an, o găsea îmbătrânită, o femeie bătrână sadea la cei patruzeci şi trei de ani ai ei, prăpădită de numeroasele sarcini, în timpul cărora se omora muncind şi după care se scula prea curând, fără niciun fel de precauţii, cu părul şi dinţii din ce în ce mai rari. Dacă se resemna, ca un suflet bun şi supus ce era, cu faţa cenuşie, ponosită înainte de vreme, afla totuşi plăcere şi mângâiere povestindu-şi nenorocirile; uită pentru o clipă întâmplarea fiicei sale mai mari, care le punea vârf la toate, şi începu să numere nenorocirile abătute asupra lor de şase luni încoace.

— Ce e drept, Victor al nostru a fost primit la uzină când a împlinit şaisprezece ani. Asta ne-a mai uşurat, fiindcă, dacă sunt opt persoane într-o casă, e ceva când încă unul îşi câştigă pâinea. Dar mai rămân trei care n-aduc nimic, aste două puştoaice şi micuţul Alfred, cel din urmă, de care m-aş fi lipsit bucuroasă. Şi mai e şi bolnăvicios, era să-l

pierd, poate ar fi fost mai bine şi pentru el, şi pentru noi. Nu mai vorbesc de Irma, nodul ăsta de fetiţă, care nu e deloc voinică; şi medicamentele costă destul... Ce să vă mai spun despre moartea lui Eugene, fiul nostru cel mai mare, care era soldat în colonii. L-aţi cunoscut la uzină, nu-i aşa? înainte de-a pleca în armată. Într-o dimineaţă, o adresă din partea cârmuirii ne-a înştiinţat că a murit de dizenterie. Să mai faci copii, ca să ţi-i omoare, fără să poţi măcar să-i mai săruţi o dată şi fără să ştii unde le e mormântul!

Un suspin al Norinei îi aminti necazul de acum.

— Da, da, ajung şi-aici... Ah! să faci copii, domnule, din fericire acest lucru nu mă mai priveşte! Mi-am făcut suma şi e singura fericire pe care o aşteptam – prea devreme îmbătrânită pentru vârstă mea – să nu mai fiu femeie. Acum, bietul meu Moineaud se poate amuza cât vrea, că nu mă mai tem de urmări.

Vântul sufla, frigul era atât de aspru încât Mathieu îşi simţi mustăţile acoperindu-i-se de promoroacă. Voi să curme discuţia.

— Copilele au să răcească. Spune-mi ce doreşti?

— Vai! domnule, pentru nenorocirea Norinei vreau să vă rog, ştiţi bine. Ruşinea asta ne mai lipsea. Mi-a povestit fata totul, numai eu o mai sprijin puţin; căci, vă întreb, ce mi-ar folosi dacă m-aş pune cu bătaia pe ea?... Dar ce să se facă ea acum, când Moineaud a dat-o afară, ameninţând-o cu moartea dacă o mai prinde pe-acasă? Nu e om rău Moineaud, dar trebuie să înţeleg că nu poate să accepte în faţa lumii o asemenea ruşine. Copiii, nu-i aşa, îi faci fără să te gândeşti, apoi cresc, îi iubeşti, oricum; şi cu băieţii mai merge cum mai merge, sunt ca nişte păsărele, du-te unde vrei, fă ce-ţi place, după ce-ai ieşit din cuib; dar fetele, te doare inima când le vezi că încep să calce strâmb... Moineaud e cătrănit rău, zice că are să spargă tot – e firesc, nu?

Mathieu o aprobă, dând din cap. Era obişnuita poveste a căsniciilor de muncitori cu familie numeroasă: tatăl, om bun

de fapt, nu se îngrijeşte deloc de cuibul prea plin; mama, prea ocupată, nu poate să-şi supravegheze copiii în chip fatal, copiii calcă alături, mânia părintească se trezeşte când greşeala s-a săvârşit; şi totul duce, drept încheiere, la destrămarea familiei şi, în societate, la o viaţă distrusă şi pierdută, în chip mizerabil.,

Obosită, văzând că misiunea cu care o însărcinase pe maică-sa se tărăgăna, Norine începu să scâncească mai tare, murmurând între două suspine:

— Spune-i dumnealui că ţi-am povestit tot.

În sfârşit, soţia lui Moineaud atinse cumplitul subiect. Coborî glasul:

— Da, domnule, Norine mi-a spus că dumneavoastră sunteţi singura persoană care poate să facă ceva pentru noi, fiindcă aţi văzut-o, într-o seară, cu tatăl copilului ei, şi-aţi putea în consecinţă să fiţi martor că nu minte... Înţelegeţi de ce Moineaud nu trebuie să afle nimic. Niciodată nu-i vom spune numele lui; şi, în ziua când întâmplarea ar face ea el să afle, aş fi cea dintâi care l-aş ruga să se poarte ca şi când n-ar şti nimic: sunt ani şi ani de când lucrează în uzină, ar fi un dezastru dacă ar fi silit s-o părăsească... Vedeţi bine că nu vrem să facem scandal. Nici fiică-mea, nici eu nu vom povesti întâmplarea, pentru că n-avem nimic de câştigat. Dar, în acelaşi timp, Norine nu poate să rămână pe drumuri, pe tatăl copilului ei nu-l va lăsa inima s-o părăsească astfel. De aceea vă rugăm pe dumneavoastră să-i vorbiţi, să obţineţi de la el un ajutor, pe care nu l-ar refuza nici unui câine, dacă l-ar întâlni în drum pe-un asemenea timp.

Tremura în umilinţa ei de femeie sărmană, atât de îngrozită de viaţa-i mizerabilă încât rămânea uimită de propria ei îndrăzneală cutezând să învinuiască astfel un personaj puternic, de care depindea soarta tuturor alor săi. Deodată, zărindu-le pe cele două micuţe, Irma şi Cécile, care o ascultau cu atenţia încordată, îşi vărsă focul asupra lor.

— Ce căutaţi aici? Vă spusesem doar să vă duceţi să vă uitaţi pe cele două străzi... Haide! luaţi-o din loc! copiii nu trebuie să audă ce vorbesc oamenii mari.

Liniştite, fetiţele se încăpăţânară. Prea se distrau; se prefăcură că se depărtează; şi mama le uită din nou.

Foarte mişcat, Mathieu şovăia, totuşi. Prevedea ce avea să-i răspundă Beauchêne. De aceea căută motive pentru a explica de ce refuză să intervină.

— Sărmană femeie, te înşeli în ce priveşte trecerea de care mă bucur. Mă tem că am să dau greş.

Dar Norine nu-l lăsă să-şi isprăvească fraza. Văzu că trebuie să se amestece. Nu mai plângea, încetul cu încetul îi veni inima la loc.

— Ascultaţi, mama nu vă spune ceea ce voia să vă spună. La urma urmei, nu eu l-am urmărit pe acel domn, ci el a alergat după mine, nu mi-a dat pace până n-am consimţit la tot ce dorea. Şi acum mă părăseşte aşa, parcă nici nu m-ar mai cunoaşte! Totuşi, dacă aş fi rea, as putea să-i pricinuiesc multe supărări... Sunt o fată cinstită şi vă jur că înainte de-a face prostia să mă duc cu el...

Era gata să mintă, spunând că a fost fecioară când o avusese Beauchêne. Dar trebuie să fi citit în ochii lui că e informat; şi socoti că e mai cuminte să nu insiste în faţa maică-sii, căreia nu găsise cu cale să-i mărturisească prima greşeală. Nu era alta decât obişnuita poveste a muncitoarelor drăguţe ca ea, având educaţia atelierului şi a străzii, corupte de la doisprezece ani, ştiind totul, dar ferindu-se din calcul, ştiind exact cât preţuiesc. Foarte şireată, cu toată naivitatea ei aparentă, aşteptase mult timp un prilej mai bun. Apoi, ca atâtea altele, într-o clipă de zăpăceală, se dăruise pe gratis unui prieten, care o ştersese în aceeaşi seară. Ca să îndrepte greşeala, se aruncase mai târziu în braţele patronului milionar, ca o fată deşteaptă a Parisului, doritoare şi ea să urce o treaptă mai sus, să guste plăceri mai rafinate, luxul pe care-l sorbea cu ochii în magazinele marilor cartiere. Numai că în

Beauchêne găsise un desfrânat de-un egoism atât de sălbatic, de-o inconştienţă atât de desăvârşită faţă de tot ce nu era interesul sau plăcerea lui, încât ieşise din aventura asta înşelată, frustrată în chipul cel mai nedemn, după ce dăduse tot, tinereţea-i desfătătoare, frăgezimea delicioasă, carnea ei ca laptele, un adevărat ospăţ de primăvară, nealegându-se cu alt câştig decât cu nenorocitul acela de copil, deznodământ firesc, în faţa căruia fetele rămân zdrobite, ca sub o neaşteptată lovitură de trăsnet.

— În sfârşit, continuă ea disperată, n-o să-ndrăznească să spună că nu e copilul lui. Ar fi o minciună sfruntată. N-are decât să-şi amintească datele, e limpede ca lumina zilei. Eu mi-am făcut socotelile, şi pot să-i dovedesc oricând va voi… Vă-nchipuiţi, domnule, că nu sunt în stare să spun minciuni despre un lucru atât de grav. Ei, bine! vă jur că n-am cunoscut alt bărbat afară de el, el e tatăl copilului, tot atât de adevărat cum e adevărat că mama e aici şi mă aude. Înţelegeţi, jur şi aş jura chiar cu capul sub ghilotină… Spuneţi-i asta, domnule, spuneţi-i, şi vom vedea dacă are inima să mă lase pe drumuri.

Tonul ei era atât de sincer, atât de profund, încât Mathieu fu convins. Cu siguranţă că nu minte. Acum începuse mama să plângă, cu sughiţuri înăbuşite; iar cele două fetiţe, copleşite de emoţia scenei, se boceau, cu feţele scăldate în lacrimi. Cu sufletul tulburat, cedă şi el.

— Doamne! voi face o încercare, însă nu vă promit că am să reuşesc… Am să vă anunţ, dacă voi putea obţine ceva.

Mama şi fiica îi luaseră mâinile şi voiau să i le sărute. Hotărâră ca Norine să doarmă la o prietenă, aşteptând să i se decidă soarta. Şi, pe strada pustie, unde nu se auzea decât mugetul, gâfâind, al uzinelor vecine, îngrozitorul vânt, ce spulbera zăpada, sufla mai rece, biciuindu-le pe cele patru fiinţe nenorocite, care dârdâiau de frig în subţirile lor haine sărăcăcioase. Plecară cu feţele înroşite, mâinile umflate de degerături, ca purtate de groaznicul fior al iernii nemiloase. Şi el le privi dispărând, pe cele trei fete

care scânceau, strânse în jurul mamei înlăcrimate.

Când Mathieu ajunse la uzină, îi păru rău că se obligase oarecum, fiindu-i frică să nu le fi lăsat decât iluzii bietelor femei. Cum avea să înceapă? ce să spună? Şi întâmplarea voi ca, intrând în birou, să-l găsească acolo pe Beauchêne, care, dorind să fie informat despre proiectul unei maşini, îl aştepta.

— Unde ai fost, dragă? E un sfert de oră de când am trimis să te caute pretutindeni.

Mathieu căuta un motiv de scuză, când îi veni în gând să se folosească de acest prilej şi să grăbească lucrurile, spunând adevărul. Şi făcu acest lucru cu mult curaj, povesti cum veniseră fetiţele să-l caute, pe urmă convorbirea avută cu Norine şi cu maică-sa, chiar în clipa aceea.

— În sfârşit, dragă Alexandre, nu te supăra că mă amestec în afacerea asta. Împrejurările mi se par destul de grave şi mă fac să trec peste neplăcerea ce mi-o pricinuieşte faptul de-a te necăji. Şi tot nu ţi-aş fi spus nimic, dacă nu mi-ai fi făcut oarecari destăinuiri.

Beauchêne îl ascultase, întâi uimit, cuprins de-o surdă mânie, care-i aduse sângele în obraz. Se înăbuşea, strângea pumnii, gata parcă să spargă tot. Se prefăcu apoi că-l apucă o poftă nebună de râs, o veselie plină de dispreţ, ale cărei hohote sunau fals.

— Dar bine, dragul meu, ăsta e şantaj curat... De ce te amesteci? nu te credeam atât de naiv, şi frumos rol te pun să joci... Carevasăzică mama şi chiar surorile mai mici îi ţin isonul. E nemaipomenit, devine hazliu... Şi, nu-i aşa, ai fost împuternicit cu un ultimatum! Trebuie să recunosc copilul; dacă nu, îmi vor pricinui multe neplăceri... Nu, nu, într-adevăr e magnific!

Începuse să se plimbe în lung şi în lat, pufnind, ţipând, foarte plictisit în fond, jignit, mai ales, că i se poate întâmpla un accident atât de ridicol tocmai lui, un tip atât de şmecher. Deodată se opri.

— Ascultă, e vorba de-o glumă! Spune-mi dumneata

care, în definitiv, nu eşti prost, ai accepta o asemenea paternitate? O fată care s-a culcat anul trecut cu un ucenic al negustorului de vinuri! O fată care de pe-atunci trebuie să fi făcut cele mai mari porcării! N-a trebuit decât să-i fac un semn. Ca ea găseşti câte vrei pe stradă.

Şi cum Mathieu vru să-l întrerupă, protestând, ca să-i împărtăşească convingerea că nenorocita nu minte, îi închise gura cu violenţă.

— Nu, nu, taci, ascultă-mă... Sunt sigur, înţelegi? sigur că am luat toate precauţiile. Mă pricep eu în astea, dragul meu. Ar fi într-adevăr deplorabil dacă, reuşind să evit un asemenea dezastru cu soţia mea, m-aş apuca să mă port cu o amantă ca un licean care nu cunoaşte trucurile. Pun mâna în foc că mititelul va trebui să-şi caute alt tată.

Totuşi, se vedea că nu era atât de sigur, pentru că începu o discuţie cu privire la ziua în care fata ar fi rămas gravidă. Se încurcă, se contrazise, i se demască minciuna. Adevărul e că nu putea să fie însărcinată din prima seară, seara în care el îi făcuse destăinuiri lui Mathieu, înainte de-a se întâlni cu muncitoarea la colţul străzii Caumartin. Dar o revăzuse adesea după aceea, cuprins de pofte frenetice, timp de trei sau patru luni, până în ziua când, dându-şi seama că e însărcinată, i se făcuse silă de ea, găsind-o urâtă şi incomodă şi grăbindu-se să rupă orice legătură, ca să scape de răspundere.

Acum o deprecia, zicea că n-a fost decât o amantă efemeră, cu frumuseţea ei provocatoare, ca şi cum n-ar mai fi putut înţelege cum de fusese atât de prost să se coboare până la un asemenea capriciu.

Patronul îşi făcu din nou apariţia, vanitos, autoritar, strigându-şi trufaşa inconştienţă:

— Să te culci cu una dintre muncitoarele tale mai merge, deşi e curată prostie; dar să ai un copil cu ea, ah! nu, nu, e-o adevărată tâmpenie, şi-ar bate toată lumea joc de mine, m-aş duce de râpă!

Isprăvise totuşi cu învinuirile violente; şi, neliniştit că

Mathieu tace, aşteptând să-i treacă prima furie, ca să poată pleda în favoarea tristei Norine, se îngrozi de această tăcere şi se lăsă pe-un scaun, gâfâind, ocărând.

— Şi-apoi, chiar admiţând asta, să zicem că mi-am pierdut o clipă minţile. Ţi se mai întâmplă: când te-ai ghiftuit uneori, nu mai ştii ce faci. Dar, chiar şi în cazul acesta, e oare de-ajuns, pentru ca o haimana să-mi pună un copil în cârcă? Un copil! Dar asta o priveşte, cu atât mai rău pentru ea! E riscul meseriei. Cine mă poate asigura că, în vremea aceea, nu s-a culcat cu doi sau trei bărbaţi pe săptămână? Cum să te mai descurci printre atâţia! Sigur că nici ea nu ştie de la ce domn are frumosul dar. Atunci, cum sunt şi eu amestecat în treaba asta, ca un mare nătărău, fata, având motive să mă vâre în bucluc, înscenează o mică poveste. Un om bogat, un patron, care se va feri de scandal – poţi scoate de la el o avere. Şantaj, dragul meu, şantaj şi nimic altceva?

Se lăsă o tăcere apăsătoare! Mathieu începuse, la rândul lui, să se plimbe prin biroul prea încălzit de-o sobă mare de faianţă. Mai aşteptă puţin, înainte de-a începe să vorbească, în timp ce, sub duşumeaua care tremura, se auzea vuietul continuu al uzinei în plin lucru. Şi, în sfârşit, spuse ceea ce avea de spus, cât mai simplu cu putinţă: convingerea lui că Norine nu minte, amănuntele pe care i le dăduse, lacrimile celor două femei, şi că s-ar săvârşi o cumplită neîndurare ca această nenorocită să fie lăsată pe drumuri. Presupunând chiar că e copilul altuia, fusese totuşi amanta lui, nu putea să-i refuze un ajutor, acum, când era atât de nemilos părăsită.

— Vrei să pari mai rău decât eşti în realitate. Sunt convins că te vei mai gândi şi că vei face ce trebuie. Un om galant ca dumneata se poartă frumos, ce naiba!

— Dar, dacă o ajut cu ceva, strigă Beauchêne încolţit, neliniştit, se va spune pretutindeni că e copilul meu. Şi atunci îi va fi uşor să mi-l arunce în cârcă.

Din nou se lăsă tăcerea; se auzi ţâşnitul strident al unei

conducte din care scăpau aburi, în fundul curţii. Apoi spuse stingherit, după oarecare şovăire:

— Ameninţă că va face scandal?... Mi-a fost o clipă teamă să nu se ducă la nevastă-mea. Ar fi grozav de supărător.

Mathieu îşi reţinu un zâmbet. Simţi că-l câştigase:

— Mai ştii... Nu e rea fata. Dar când femeile sunt la ananghie, devin capabile de cele mai mari nebunii... De altfel, n-a avut nicio pretenţie, nici nu mi-a explicat ce cere, mi-a spus doar atât, că nu poate să rămână pe drumuri pe asemenea vreme, pentru că taică-său a alungat-o... Dacă vrei să-mi ştii părerea, m-am gândit c-ar fi bine s-o internăm, chiar de mâine, la o moaşă. Pentru că e însărcinată în şase luni, vor fi patru sau cinci luni de plată, o hârtie de cinci sute de franci, sumă rotundă. Şi totul s-ar rezolva bine.

Beauchêne se ridică cu o mişcare bruscă, se duse până la fereastră; apoi, întorcându-se:

— Mă cunoşti şi ştii că n-am inimă rea, nu-i aşa? şi nu mi-e de cinci sute de franci mai mult sau mai puţin, de care voi fi păgubit. Dacă m-am mâniat, e numai ideea că sunt furat, care mă scoate din sărite... Dar, din moment ce e vorba de-o operă de binefacere, o, Doamne! nu zic ba. Totuşi, cu o condiţie: nu vreau să am niciun amestec, nici nu vreau să ştiu ce ai de gând să faci. Caută o moaşă, du-o pe domnişoara unde vrei, eu plătesc nota şi-atâta tot. Bună ziua, bună seara.

Scoase un oftat adânc, uşurat, ca scăpat de-o dandana care nu voia să spună că-l plictiseşte. Şi îşi luă din nou aerul de om superior, victorios, sigur de victorie în toate luptele vieţii. Glumi chiar. Biata Norine, în realitate nu era supărat pe ea, fiindcă nu mai văzuse niciodată o piele ca a ei, adevărată mătase, frăgezime de trandafir; şi ea se pedepsise cea dintâi cu copilul ăsta nenorocit, care o diformase, de n-o mai cunoşteai. Apoi, arătând o desăvârşită stăpânire de sine, discută proiectul maşinii, despre care venise să-i ceară lămuriri, dovedind, în

interesele sale de patron, o inteligenţă vie, o agerime nemaipomenită.

Abia plecase, că apăru din nou, deschise uşa şi repetă:

— Nu uita, mai ales, să-i spui ce condiţie pun, mai întâi… Ne-am înţeles, despre copil nici nu vreau să ştiu că există. Să facă ce vrea cu el, numai să nu mi se vorbească niciodată despre el.

Chiar în aceeaşi seară, în familia Beauchêne se produse un fapt îngrozitor. Tocmai când se pregăteau să se aşeze la masă, micul Maurice căzu pe parchet leşinat. Leşinul ţinu aproape un sfert de oră; şi părinţii, înnebuniţi, ţipau, se certau, învinuindu-se unul pe altul că au silit copilul să iasă de dimineaţă pe asemenea ger; era vădit că răcise în timpul acelei plimbări afurisite, cel puţin aşa spuneau ei, ca să-şi potolească îngrijorarea. Mai ales Constance, în timp ce-şi ţinea fiul în braţe, îl şi văzu mort. Pentru prima oară se făcea simţit fiorul teribil al morţii, şi mama se gândi c-ar putea să-l piardă. Simţi că inima i se sfâşie, şi o durere atât de cumplită o cuprinse încât abia atunci îşi descoperi înfocata dragoste maternă. Dar femeia ambiţioasă, cea care visa o împărăţie pentru fiul ei, unicul moştenitor, viitorul prinţ al averii îngrămădite, înzecite, suferi îngrozitor. Dacă l-ar pierde, n-ar rămâne fără copii? Şi de ce să nu mai aibă unul? De ce această îndărătnicie nechibzuită de-a refuza, prin toate mijloacele, să mai aibă un copil? Regretul acesta o străpunse ca o scăpărare de fulger şi îi simţi nemiloasa arsură până-n adâncul inimii. Între timp, Maurice îşi venise, totuşi, în fire, mâncase chiar cu destulă poftă. Numaidecât Beauchêne începuse să ridice din umeri, glumind pe socoteala spaimei lipsite de judecată a femeilor. În zilele următoare, nici Constance nu se mai gândea la acest lucru.

IV

A doua zi, când Mathieu se apuca să-şi îndeplinească misiunea delicată cu care fusese însărcinat, îşi aminti de cele două moaşe, ale căror nume le auzise rostite la dejun, în familia Séguin, de către Céleste, fata din casă. O înlătură mai întâi pe doamna Rouche, despre care fata vorbise atât de ciudat, spunând că „treaba se face repede” şi că dă dovadă de „o adevărată bunăvoinţă”. Voia să ia informaţii, însă, despre doamna Bourdieu, moaşa care, ocupând o căsuţă întreagă în strada Miromesnil, primea acolo şi pensionare. Şi parcă îşi amintea că aceasta din urmă fusese odinioară, la începutul meseriei, moaşa doamnei Morange când o născuse pe fiica ei, Reine, ceea ce făcu să-i dea prin mine ca, înainte de toate, să-l întrebe pe Morange.

Acesta, la lucru în biroul său, păru tulburat de la prima întrebare.

— Da, o prietenă i-o recomandase pe doamna Bourdieu nevestei mele… Dar de ce mă întrebi?

Şi-l privea speriat, ca şi cum numele doamnei Bourdieu cădea ca o lovitură de trăsnet peste preocupările lui, ca şi când ar fi fost brusc surprins în flagrant delict. Poate că acest lucru trezea în el vreo obsesie neclară, tot ce-l frământa chinuitor, fără să poată lua încă o hotărâre. Şi rămase o clipă cam palid, cu buzele tremurânde.

Apoi, fără voie, îi scăpă o mărturisire, când înţelese dintr-un cuvânt al lui Mathieu că era vorba să-i găsească un adăpost Norinei.

— Chiar azi-dimineaţă mi-a vorbit soţia de doamna Bourdieu… Nu ştiu cum a venit vorba. Înţelegi, e atât de mult de atunci încât n-am putea să-ţi dăm informaţii precise. Se pare însă că şi-a făcut foarte bine meseria şi că azi conduce o reputată maternitate… Încearcă dumneata însuţi, poate că vei găsi acolo ceea ce cauţi.

Mathieu îi urmă sfatul. Totuşi, cum i se spusese că pensiunea era scumpă la doamna Bourdieu, trecu peste părerile preconcepute ce le avea şi se duse, mai întâi, în

josul străzii Rocher, ca să se intereseze direct despre doamna Rouche. Dar însăşi înfăţişarea casei îl îngheţă; o casă neagră din vechiul Paris, acolo unde strada cobora în pantă repede, şi a cărei intrare întunecoasă şi împuţită ducea într-o curte mică, spre care dădeau cele câteva camere sărăcăcioase, ocupate de moaşă. Mirosea a canal şi a crimă. Deasupra intrării, pe o firmă suspectă, o tăbliţă galbenă, se vedea scris, neîndemânatic, cu litere mari, numele doamnei Rouche. Când sună, o servitoare cu şorţul murdar îl introduse într-un salonaş ca de pensiune ieftină, împuţit de-un miros de bucătărie; şi imediat se află în faţa unei doamne de vreo treizeci şi cinci-treizeci şi şase de ani, îmbrăcată în negru, o fiinţă uscăţivă, cu obrazul de culoarea plumbului, cu părul rar, decolorat, cu un nas mare, care i se lăţea pe toată faţa. Cu vorba ei moale şi groasă, cu gesturile ei de pisică prudentă şi cu un veşnic zâmbet ca de miere acrită, îi făcu impresia unei femei oribile, personificarea sugrumării fără violenţă, a intervenţiei tăcute care aruncă în neant viaţa ce încă nu există. De altfel, îi spuse că nu primeşte în pensiune femei decât cu opt sau zece zile înainte de naştere, pentru că n-are destule camere; asta puse capăt cercetării lui şi plecă scârbit, cu inima strânsă de groază.

În strada Miromesnil, situată între străzile La Boëtie şi Penthievre, căsuţa cu trei etaje, unde se afla mica maternitate a doamnei Bourdieu, avea cel puţin o înfăţişare mai plăcută, cu faţada curată şi ferestrele împodobite cu perdeluţe de muselină albă. O firmă frumoasă arăta că acolo locuieşte o moaşă de primul rang, cu casă de naşteri şi pensiune pentru doamne... Dugheana de la parter era ocupată de un negustor de plante medicinale, ale cărui pachete cu ierburi mirositoare îmbălsămau intrarea. Alături, uşa gangului sta închisă mereu, ca la o casă particulară; iar gangul acesta, bine măturat, dădea, în fund, într-o curte destul de largă, înconjurată de-un mare zid cenuşiu, îndărătul căruia se ascundea cazarma din strada vecină.

Era chiar vesel şi ţi se demonstra că aici, deşi se auzeau sunetele tobelor şi goarnelor răzbind mai slab prin grosimea zidului, nu te supărau. La primul etaj, aşezate de-a lungul culoarului, se aflau: salonul, cabinetul doamnei Bourdieu, camera ei, sufrageria comună şi bucătăria; apoi, la al doi] ea şi al treilea, erau camerele pensionarelor, douăsprezece cu totul, unele cu trei-patru paturi, altele cu un singur pat – acestea, fireşte, mai scumpe. Iar doamna Bourdieu, pe atunci în vârstă de treizeci şi doi de ani, domnea acolo, femeie frumoasă, brună, cam grasă şi cam scundă, dac cu o faţă rotundă şi veselă, cu pielea foarte albă, ceea ce-o ajutase mult să reuşească şi să dobândească pentru casă o serioasă reputaţie de curăţenie. Se spunea, ce-i drept, că nu trebuie să scotoceşti prea mult prin colţuri; dar numai invidia era izvorul acestor răutăţi. Niciodată până acum nu se auziseră zvonuri compromiţătoare. De curând fusese autorizată de către Asistenţa Publică, instituţie care-i trimitea lăuze când nu mai avea paturi la spitale. Şi aceasta părea o dovadă certă despre onorabilitatea aşezământului, astfel că, zice-se, toată clientela era foarte serioasă şi distinsă.

Mathieu trebui să discute cu doamna Bourdieu, pentru că ea îi ceru, la început, două sute de franci pe lună; şi cum el se indignă, ea era cât pe-aci să se supere, ridicând tonul, în ciuda cumsecădeniei.

— Dar, dragă domnule, cum vreţi să ies la socoteală? Niciuna dintre noi nu face avere. Ca să obţinem diploma, trebuie să petrecem doi ani într-o maternitate, ceea ce ne costă o mie de franci pe an. Apoi, cheltuielile de instalare, şi cât mai tragem pe dracu de coadă până ce ne facem o clientelă; aşa se explică faptul că multe dintre noi o apucă pe căi greşite. Şi chiar atunci, când ai ajuns să-ţi rostuieşti, numai Dumnezeu ştie cu câte sacrificii, o casă ca a mea, necazurile se ţin lanţ: niciodată nu eşti liniştită, ai o răspundere în fiece clipă, ameninţări la cea mai mică imprudenţă, pentru cea mai mică neglijenţă în operaţii şi la

folosirea instrumentelor. Nu mai vorbesc despre supravegherea poliţiei, vizitele neprevăzute ale inspectorilor, mii de precauţii de luat, pe care nici nu vi le puteţi închipui.

Nu se putu opri să surâdă, când Mathieu, cu un gest, o făcu să priceapă că e informat şi că nicio inspecţie nu neliniştise cândva vreo moaşă.

— Da, da, fără-ndoială, ne descurcăm. Dar aici pot să se prezinte oricând, niciodată nu mă vor găsi în neregulă. Numai când eşti cinstită poţi să faci afaceri bune. În consecinţă, din cele treizeci de paturi ale mele, am întotdeauna peste douăzeci şi cinci ocupate de doamne din toate clasele sociale. Cu singura condiţie să se supună regulamentului, să-şi plătească pensiunea, ori administraţia să plătească pentru ele, şi nu le întreb nici măcar de unde vin. Nici nume, nici adresă; secretul profesional mă opreşte să dau la iveală chiar ceea ce aş afla din întâmplare. Sunt libere, n-au de ce să le fie teamă, şi dacă ne înţelegem cu privire la doamna în numele căreia vă prezentaţi, n-aveţi decât să mi-o aduceţi în ziua hotărâtă; va găsi la mine adăpostul cel mai discret şi mai sănătos.

Dintr-o ochire, cu marea ei experienţă, judecase cazul: vreo fată însărcinată, de care un domn vrea să scape cuviincios. Acestea erau afacerile cele mai bune. Şi când auzi că e vorba de-o pensiune de patru luni, deveni culantă şi acceptă preţul de şase sute de franci, cu condiţia ca doamna să doarmă într-o cameră cu trei paturi, cu încă două femei. Totul fu pus la punct, iar pensionara fu adusă chiar în seara aceea.

— Te cheamă Norine, fata mea. Foarte bine, mi-a de-ajuns. Te voi interna imediat ce-ţi vor duce sus bagajul. Eşti drăgălaşă ca un îngeraş şi sunt sigură că vom fi bune prietene amândouă.

Doar după cinci zile, Mathieu veni s-o vadă pe Norine, ca să afle cum se simte la doamna Bourdieu. Când se gândea la soţia sa, la scumpa lui Marianne, însărcinată, pe care o

înconjura cu un devotament atât da duios, cu un cult al respectului şi tandreţei, îl durea inima, era cuprins de-o nesfârşită milă pentru sarcinile ruşinoase, ascunse, batjocorite, pentru toate femeile îndurerate care se blestemă că sunt mame. Gândul la dezgustul şi oroarea în care maternitatea poate s-o arunce pe femeie, până-n noroi, până la crimă, îl chinuia ca a profanare; şi niciodată nu se simţise, în dragostea lui pentru omenire, de-o bunătate mai vibrantă. Apoi, trebuise să vorbească iar cu Beauchêne, care protestase aflând că nu e de-ajuns o hârtie de cinci sute de franci. Reuşise, în cele din urmă, să scoată de la el ceva bani pentru rufărie, şi chiar câţiva gologani de buzunar, zece franci pe lună. Şi voia să-i ducă bietei fete primii zece franci.

Băteau orele nouă, când Mathieu se prezentă în strada Miromesnil. O servitoare, care se urcase s-o înştiinţeze pe Norine, coborî spunând că o găsise încă în pat, dar că domnul putea să vină, deoarece doamna sta culcată singură în cameră. Şi îl conduse până sus, îi deschise o uşă, la al treilea etaj, spunând:

— Doamnă, iată-l pe domnul.

Recunoscându-l pe Mathieu, Norine izbucni într-un râs zeflemitor de fată frumoasă.

— Ştiţi că vă ia drept tatăl copilului! Şi foarte rău că nu e aşa, pentru că sunteţi un om tare drăguţ!

De altfel, îşi pieptănase frumosu-i păr blond cu îngrijire, strângându-l într-un coc mare, îşi pusese un capot, sta în capul oaselor în pat, cu două perne la spate, foarte curată, foarte albă, ca o fată cuviincioasă şi cuminte. Ridică până sus cearşaful, ca să nu i se vadă goliciunea, cu un gest instinctiv de pudoare, ceea ce arăta câtă candoare îi rămăsese în decăderea ei.

— Eşti bolnavă? o întrebă el.

— Nu, dar mă răsfăţ. Ni se îngăduie să rămânem în pat, şi atunci mă scol târziu. E o schimbare pentru mine, care mă sculam la ora şase, pe-un frig cumplit, ca să mă duc la

fabrică… Vedeţi că am şi foc; şi priviţi camera, mă simt aici ca o prinţesă.

Se uită de jur împrejur. Era o cameră destul de mare, tapetată cu hârtie gri-deschis, decorată cu floricele albastre. Cele trei paturi mici de fier erau aşezate – două unul lângă altul, şi al treilea de-a curmezişul, despărţite între ele printr-o măsuţă de noapte şi un scaun. Mai erau acolo un scrin, un dulap, un mobilier sărăcăcios, desperecheat, de cameră de hotel închiriată cu luna. Dar prin cele două ferestre care dădeau spre zidul cel mare şi cenuşiu, în spatele căruia se afla cazarma, intra, în clipa asta, un soare luminos, ale cărui raze lunecau printre cele două case înalte, învecinate.

— Da, nu e trist, murmură el.

Se întorsese spre patul din fund şi tăcu, zărind în picioare, în faţa patului, o făptură lungă, negricioasă, pe care n-o văzuse până acum. Era o fată înaltă, fără vârstă, uscăţivă, slabă, cu o faţă severă, cu ochi stinşi şi buze palide. N-avea nici şolduri, nici piept, talia dreaptă, ca o scândură necioplită. Tocmai strângea curelele unei valize, puse pe patul desfăcut, lângă o mică geantă de voiaj.

Apoi, cum se îndrepta spre uşă, fără să se uite măcar la vizitator, Norine o opri.

— Aşadar, gata, te duci să achiţi nota de plată?

Ea păru că se gândeşte, până să înţeleagă; şi, liniştită, cu un pronunţat accent englezesc:

— *Yes,* nota de plată.

— Dar ai să te întorci, nu-i aşa? Îmi voi putea lua rămas bun de la dumneata.

— *Yes, yes.*

După ce plecă, Norine îi explică lui Mathieu că o chema Amy, că înţelegea puţin limba franceză, dar că cu greu putea să îngâne câteva cuvinte. Şi i-ar fi înşirat toată povestea, dacă Mathieu nu s-ar fi aşezat lângă ea, întrerupând-o.

— În sfârşit, după cum văd, toate merg bine şi eşti

mulţumită.

— O! desigur, foarte mulţumită. Niciodată n-am avut parte de aşa ceva, hrănită şi îngrijită, răsfăţată de dimineaţă până seara, fără să fac nimic. Ştiţi, aş vrea un singur lucru: ca asta să ţină cât mai mult începuse să râdă, foarte veselă, nesinchisindu-se de viitor, negândindu-se deloc la mica fiinţă care creştea. În zadar încercă el să-i trezească simţul maternităţii, întrebând-o ce are de gând să facă după aceea şi ce planuri avea. Ea nici nu pricepu, crezu că-i vorbeşte despre tatăl micuţului şi ridică din umeri, spunând că puţin îi pasă, că n-a fost niciodată atât de proastă încât să se bizuie pe el. Maică-sa venise s-o vadă a doua zi după ce intrase aici. Dar nici vizita asta nu-i lăsa vreo iluzie, nu conta nici pe familia el, unde nu se găsea pâine pentru toţi. Ei şi ce? Are să vadă ea. O fată drăguţă, la vârsta ei, se descurcă totdeauna. Şi se întindea în patul ei alb, fericită că se simte fragedă şi ispititoare, năpădită de lenea aceea călduţă, cuprinsă – acum că le cunoştea – de dorinţa de-a nu mai avea decât asemenea dimineţi de trândăveală, atât de plăcut mângâietoare.

Pe urmă stărui cu mândrie asupra bunei întreţineri, asupra onorabilităţii casei, ca şi cum şi-ar fi făcut din asta o aureolă. Se ridicase cu o treaptă socială mai sus.

— Nu se-aude o ceartă, un cuvânt urât. Toată lumea e foarte corectă. Desigur, e casa cea măi curată din tot cartierul, şi nu pot să spun nimic, vă puteţi uita în toate colţurile, nu veţi găsi pic de gunoi. Desigur că aici nu se primesc numai prinţese, dar, odată ce ştii să te porţi, nu-i aşa? n-are importanţă de unde vii.

Şi vru să dea un exemplu.

— De pildă, uitaţi-vă! al treilea pat, acolo, lângă patul englezoaicei… Ei bine! e ocupat de-o slujnicuţă de optsprezece ani. Şi-a dat adevăratul ei nume, o cheamă Victoire Coquelet, şi nici nu-şi ascunde povestea. Sosind din satul ei, iat-o că intră, la Paris, la un om de afaceri veros, şi fiul acestuia, un lungan de douăzeci de ani, îi face un copil,

în bucătărie la ea, cinci zile după sosire. Ce vreţi? abia venise de la ţară, încă zăpăcită de aventura asta, fără să-şi dea bine seama ce s-a petrecut... Fireşte, mama lunganului a dat-o afară. Sărmana puştancă a fost adunată de pe drumuri de către „Asistenţa publică” şi adusă aici. Vă asigur, însă, că e foarte drăguţă, foarte harnică, atât de curajoasă încât, cu toată starea ei, slugăreşte pe altă tânără însărcinată, care ocupă o cameră separată, acolo, în dosul peretelui ăsta. E îngăduit, femeile sărace le pot servi aci pe cele bogate... Cât despre cealaltă tânără persoană, care nu şi-a dat decât numele de Rosine, o! e-o aventură cu care Victoire a fost pusă la curent...

Uşa se deschise, ea se întrerupse şi strigă:

— Ei! e chiar Victoire.

Şi Mathieu văzu intrând o fetişcană palidă, care, la optsprezece ani, părea numai de cincisprezece, cu părul roşu zbârlit, ciufulit, cu nasul în vânt, ochii mici, gura mare. Părea nedumerită, zăpăcită încă de ceea ce i se întâmplase, privind oamenii ca şi cum le-ar fi cerut lămuriri. Şi, dincolo de această sărmană fiinţă, avu deodată viziunea miilor de biete făpturi pe care provincia le trimite pe trotuarele Parisului şi a căror poveste e aceeaşi, un lung cortegiu de servitoare însărcinate şi alungate, în numele virtuţii burgheze. Ce va deveni fata asta? câte locuri va mai ocupa şi câte alte sarcini o aşteptau?

— Amy n-a plecat? întrebă ea. Vreau să-mi iau rămas bun de la ea.

Când zări valiza tot lângă pat şi după ce Norine îl prezentă pe Mathieu ca pe-un prieten foarte discret, amândouă începură să-i povestească tot ce ştiau despre englezoaică. Nu se putea spune nimic precis, fiindcă bălmăjea o limbă imposibilă, era foarte puţin expansivă de altfel, aşa că nu ştiau nimic despre viaţa ei. Totuşi, se spunea că mai venise o dată în casa asta, cu trei ani în urmă, să scape de primul ei copil. Şi, a doua oară, ca şi întâia, sosise într-o dimineaţă, fără să se anunţe, cu opt zile

înainte de naştere; apoi, după ce zăcuse în pat trei săptămâni şi scăpase de copil, pe care îl trimitea la „Copiii găsiţi”, se întorcea în ţara ei, lua liniştită vaporul care-o adusese. Făcea chiar o mică economie, călătorind la fiecare sarcină cu un bilet dus şi întors.

— E foarte comod, spuse Norine. Se pare că sunt o mulţime care ne vin în felul acesta din străinătate. Când oul e zămislit la Paris, ar fi prea şiret acela care i-ar găsi cojile pe-aici… Cred că asta e o călugăriţă, nu una ca acelea pe care le avem noi în Franţa, ci una dintre femeile care trăiesc toate împreună în aceeaşi casă, ca nişte călugăriţe din Olanda. Întotdeauna e eu nasul vârât în cărţile de rugăciune.

— În orice caz, reluă Victoire, cu un ton convins, e foarte cumsecade, nu e frumoasă, ce-i drept, însă foarte politicoasă şi deloc vorbăreaţă.

Tăcură, deoarece Amy se întorcea. Mathieu, în care se trezise curiozitatea, o privi. Ce lucru straniu, fata asta înaltă, atât de puţin, potrivită pentru dragoste, scândura asta galbenă, atât de uscată, atât de necioplită, care venea periodic, între două drumuri cu vaporul, să scape de grijă în Franţa! Şi de ce grijă, şi cu cită linişte, cu câtă tărie sufletească, fără nicio emoţie la plecare, fără niciun gând pentru copilul lăsat în ţară străină! Nu aruncă nici măcar o privire în această cameră unde suferise, ci se pregătea doar să-şi ia uşoru-i bagaj, când celelalte două, mult mai emoţionate decât ea, vrură s-o sărute.

— Mergi sănătoasă, îi spuse Norine, drum bun.

Englezoaica îi întinse obrazul, apoi o sărută pe păr pe fata asta frumoasă, grasă şi în plină tinereţe, cu o grijă plină de pudoare.

— Yes, bun, bun… şi dumneata…

– Şi gândeşte-te la noi, la revedere, nu-i aşa? adăugă Victoire prosteşte, după ce-o sărută cu sete pe amândoi obrajii.

De data aceasta Amy zâmbi trist, fără să răspundă nimic.

Apoi nici nu se mai întoarse şi ieşi cu pasul ei liniştit şi hotărât după slujnicuţa buimăcită, care striga:

— Ce proastă sunt! Venisem doar să-ţi spun că domnişoara Rosine vrea să-şi ia rămas bun de la dumneata! Repede, repede, hai cu mine!

Îndată ce Norine rămase din nou singură cu Mathieu, după ce-şi trăsese mai întâi, cu o drăgălaşă mişcare decentă, pătura care-i alunecase în timpul îmbrăţişărilor, începu iar să istorisească.

— Cât priveşte întâmplarea domnişoarei Rosine, despre care v-am vorbit şi pe care o ştiu de la Victoire, nu e deloc nostimă... închipuiţi-vă că e fata unui bijutier foarte bogat. Fireşte că nu-i ştim numele, nici cel puţin cartierul unde se află magazinul. A împlinit nu de mult optsprezece ani, are un frate de cincisprezece, Iar tatăl e om de patruzeci şi patru. Veţi vedea îndată pentru ce vă spun vârsta lor... Iată că, într-o zi, bijutierului îi moare nevasta, şi ştiţi ce face ca s-o înlocuiască? Două luni după înmormântare, vine într-o seară la fiică-sa Rosine şi se culcă foarte liniştit cu ea. Ce zici? prea e de tot! Se mai întâmplă uneori la oamenii săraci. Prin Grenelle ştiu destule care păţesc la fel. Dar la burghezi, oameni care au bani să-şi plătească toate femeile care le plac! Şi ceea ce mă indignează mai mult nu e faptul că taţii pretind aşa ceva, ci faptul că fiicele consimt... Dar domnişoara Rosine e atât de blândă, atât de amabilă, că n-a vrut pesemne să-l supere pe taică-său. Oricum, au păţit-o amândoi! Au închis-o aici ca într-o celulă; nimeni nu vine s-o vadă; şi închipuiţi-vă că s-a dat ordin ca pruncul să dispară. Straşnic plod, frumoasă figură ar face în lume!

Un potop de vorbe repezite, în faţa uşii, o întrerupse. Ea îşi puse un deget pe gură, recunoscând vocea domnişoarei Rosine, care o însoţea pe Amy. Şi încet de tot:

— Vreţi s-o vedeţi?

Şi, înainte ca Mathieu să-i răspundă, o chemă înăuntru. Acesta, îngheţat de ceea ce auzise, fu surprins când văzu că intră o fetişcană adorabilă, de-o uimitoare frumuseţe de

fecioară oacheşă, cu cosiţe negre, cu nişte ochi albaştri de-o puritate neprihănită. În privirea ei se citea nevinovăţia şi mirarea, o castitate de-o nesfârşită gingăşie. Părea că nici nu-şi dă seama de starea ei, însărcinată în şapte luni, cam în acelaşi timp cu Norine. Ce jale, Dumnezeule! şi ce maternitate înfiorătoare, în scandal şi în crimă, mânjind dragostea şi pângărind viaţa, dând naştere acestui oribil prunc incestuos, care trebuie suprimat socialmente, ca un monstru!

Norine voia cu orice preţ s-o aşeze lângă ea.

— Domnişoară, stai puţin aici. Domnul este o rudă care a venit la mine… Ştii câtă plăcere îmi faci…

Mathieu era uimit de prietenia care se înfiripa atât de repede între aceste femei, venite din toate clasele sociale, din toate colţurile lumii. Chiar între Rosine şi Victoire, stăpâna şi sluga, era o frăţie vădită, acelaşi biet pântece, aceeaşi plămădire de viaţă, în dureri. Deosebirile se năruiau; ele se regăseau, toate simple femei, adesea fără nume, picate aici din necunoscut, ca să nu mai fie decât nişte făpturi îndurerate, egale prin nenorocire şi greşeală. Dintre cele trei care erau de faţa, două o răsfăţau, fără-ndoială, pe cealaltă cu duioşia respectuoasă a femeilor de rang inferior; totuşi, aceasta din urmă, care primise o educaţie aleasă, care cânta la pian, se purta cu ele prieteneşte, stând de vorbă împreună ore întregi, încredinţându-le chiar micile ei taine.

Astfel că toate trei, uitând de Mathieu, începură să-şi împărtăşească una alteia cele ce auziseră prin casă.

— Ştii, spuse Victoire, că doamna Charlotte, doamna aceea distinsă, care stă în camera vecină, a născut astă-noapte?

— Trebuia să fie cineva surd să nu audă, spuse Norine.

Domnişoara Rosine spuse cu aerul ei candid:

— Eu n-am auzit nimic.

— Fiindcă odaia noastră desparte camera dumitale de-a ei, explică Victoire. Dar asta nu-i nimic. Partea nostimă e că

doamna Charlotte vrea să plece imediat. A şi trimis după o trăsură.

Celelalte două protestară cu uimire. Voia oare să moară? O femeie care, pare-se, a avut o naştere atât de grea, care era toată o rană, sângerândă încă, se ridica, lua trăsura şi se ducea acasă! însemna peritonită sigură. Ce, era nebună?

— Păi de! zise iar slujnicuţa, când nu poţi face altfel decât cu riscul unor nenorociri şi mai mari! Vă închipuiţi că biata doamnă ar prefera să rămână liniştită în patul ei. Dar amintiţi-vă ce se spunea... Nu-i aşa, domnişoară Rosine, că dumneata ştii mai multe, de vreme ce doamna a prins simpatie pentru dumneata şi ţi~a povestit destul din viaţa ei?

Într-adevăr, Rosine recunoscu că ştie multe. Iar Mathieu ascultă, cu inima strânsă, încă o poveste sfâşietoare. Doamna Charlotte, o brunetă de treizeci de ani, înaltă, cu trăsături fine şi ochi frumoşi, plini de duioşie, cu o gură fermecătoare, exprimând bunătatea, se numea probabil doamna Houry, dar nimeni nu era absolut sigur de acest lucru; ceea ce părea, însă, sigur era că avea un soţ voiajor comercial, trimis să cumpere din Persia şi India covoare, broderii, draperii pentru un mare magazin. Se spunea că e un om brutal, de-o gelozie cumplită, că o bruftuluia pe nenorocită cum scotea o vorbă. Ea cedase consolatoarei ispite de a-şi lua un amant, un om foarte tânăr, se zicea, un simplu funcţionăraş care o fericea cu dezmierdările lui. Din păcate, rămase gravidă.

La început nu se îngrijoră prea mult, căci soţul ei plecase pentru un an. Îşi făcuse socotelile: avea să nască şi să se restabilească până la sosirea lui. În consecinţă, când se temu că sarcina începe să se cunoască, se mulţumi să-şi părăsească frumosul apartament din apropierea străzii Rennes şi se refugie la ţară. Iar aci, cu două luni înainte de sorocul probabil al naşterii, primi de la soţ o scrisoare în care-o vestea că-şi va grăbi întoarcerea. De atunci îşi poate oricine închipui în ce groază trăia biata femeie. Îşi mai făcu

o dată socotelile, pierzându-şi capul, înspăimântată de probabilităţi întemeiate pe fapte de care nu-şi mai aducea bine aminte. În sfârşit, când crezu că trebuie să nască, peste vreo cincisprezece zile, veni să se închidă, ca într-o mănăstire, la doamna Bourdieu, în cea mai mare taină; şi chinul ei crescu când o nouă scrisoare o înştiinţă că soţul ei soseşte la Marsilia pe douăzeci şi cinci ale lunii. Era în şaisprezece, aşadar peste nouă zile. Numără zilele, apoi orele. Va naşte mai înainte de termen, va naşte mai târziu? Mântuirea sau pierzania ei se hotăra fără voia ei, în mijlocul nesfârşitelor crize de lacrimi, din care ieşea zdrobită şi cuprinsă de-o spaimă din ce în ce mai mare. Cea mai mică vorbă scăpată de moaşă o făcea să tremure. Şi îi punea întrebări în fiecare clipă, cu biata ei faţă înspăimântată, înnebunită de groază. Nicicând vreo nenorocită creatură nu plătise cu asemenea chinuri bucuria unei iubiri de-o oră. În ziua de douăzeci şi cinci, dimineaţa cum era în culmea disperării, fu apucată de dureri şi, de bucurie, începu să-i sărute mâinile doamnei Bourdieu, cu toată crâncena ei suferinţă. Ca o culme a nenorocului, durerile ţinură toată ziua şi aproape toată noaptea, şi-ar fi fost, totuşi, pierdută, dacă soţul n-ar fi rămas să doarmă o noapte la Marsilia. Asta însemna că nu va sosi decât în noaptea următoare, iar ea, născând cam pe la cinci dimineaţa, avu astfel timp până seara să se întoarcă acasă, să simuleze o boală, o hemoragie neaşteptată, care o silise să stea în pat. Dar ce groaznică lăuzie, ce curaj înspăimântător la femeia asta încă plină de sânge, sfâşiată, pe jumătate muribundă, care se întorcea la căminul ei!

— Deschideţi uşa, ceru Norine, vreau s-o văd trecând.

Victoire deschise larg uşa dinspre coridor. De câteva clipe se auzeau zgomote în camera vecină. Curând, apăru şi doamna Charlotte, clătinându-se, ca beată, susţinută de două femei, care aproape că o târau. Ochii ei frumoşi, galeşi, gura-i plină de farmec şi de bunătate nu arătau decât suferinţă; până şi distincţia-i de femeie firavă

dispărea în nefericita ei prăbuşire. Totuşi, când văzu uşa deschisă, vru să se oprească, o chemă pe Rosine cu o voce stinsă, cu un zâmbet vag.

— Vino, fata mea, aş vrea să te sărut... Ah! nu mă simt deloc în putere, dar poate că voi fi în stare să merg până la capăt... Adio, fetiţa mea, şi voi, micuţele mele. Fiţi mai fericite.

O luară şi ea dispăru.

— Ştiţi că a născut un băiat, zise Victoire. N-a avut până acum niciun copil şi de-atâta vreme îl dorea! Dar s-a necăjit atâta în timpul sarcinii, că pruncul a murit după două ore.

— Mare noroc pentru ea! declară Norine.

— Fără-ndoială, confirmă Rosine binevoitoare, cu figura ei feciorelnică. În asemenea împrejurări copiii nu pot să facă plăcere nimănui.

Mathieu le asculta încremenit. Rămăsese în ochi cu groaznica vedenie, de neuitat, a acelei năluci care tocmai trecuse, acea martiră necunoscută care pleca cu rana deschisă, această tragică osândită a naşterilor tăinuite şi vinovate. Le revedea, de asemenea, pe celelalte trei: pe Amy, cea plecată departe, care îşi lepădase, cu atâta asprime, povara pe pământ străin; Victoire, sclava aiurită, carne pentru plăcerea stăpânului vremelnic, un prim copil mâine, pe urmă altul şi iar altul; Rosine, îngăduitoarea incestuoasă, atât de blândă, atât de bine crescută, care-şi purta, cu un zâmbet dulce, monstrul ce va fi strivit, pentru ca să poată fi mai târziu o soţie pângărită şi stimată. În ce infern intrase, în ce oribilă prăpastie de nelegiuiri şi suferinţe? Şi această casă de naşteri era cea mai curată, cea mai onestă din cartier! Şi, la drept vorbind, era nevoie de asemenea adăposturi pentru blestemăţiile sociale, de aziluri tainice în care nefericitele femei însărcinate să poată veni să se închidă ca în mănăstiri. Nu vedeai aici decât compromisul necesar, toleranţa care făcea posibilă lupta împotriva avortului şi a pruncuciderii. Divina maternitate se împotmolea în acest noroi ascuns, superbul act al vieţii

ajungea în haznaua asta. S-ar fi cuvenit ca naşterea să fie slăvită printr-un cult, iar ea nu mai era decât o mârşăvie într-o casă deocheată, mama înjosită, pângărită, respinsă, copilul blestemat, urât, renegat. Tot eternul şuvoi de seminţe care circulă în vinele lumii, întreaga omenire în germene care umflă pântecele soţiilor, precum pământul semănat primăvara, deveneau o recoltă de ocară, coruptă de mai înainte, purtând pecetea infamiei. Câtă forţă, câtă sănătate, câtă frumuseţe pierdută! Le simţea acum pe toate venind aici din necunoscut, le compătimea pe toate aceste femei însărcinate, şi pe acelea pe care sărăcia le arunca în stradă, şi pe acelea ce erau nevoite să se ascundă, clandestinele, vinovatele, care-şi dădeau nume false, născând în taină copii aruncaţi suferinţei anonime, din care ieşeau. Apoi se înduioşă, în durerea care-i strângea inima; nu era totuşi viaţa, nu trebuia oare să încuviinţăm toate zvâcnirile sevei în marea pădure omenească? Şi cei mai viguroşi stejari nu erau, de cele mai multe ori, tocmai aceia crescuţi, în ciuda tuturor piedicilor, printre mărăcini şi pietre?

Când Norine rămase din nou singură cu Mathieu, îl rugă să vorbească cu doamna, ca să-i permită să bea şi cafea neagră la dejun. Dat fiind că el îi dădea zece franci pe lună, bani de buzunar, îi va plăti doamnei în plus. Şi îl rugă să plece, îi ceru să-i promită că o va aştepta jos, în salon, în timp ce ea se îmbracă.

Jos, Mathieu greşi la început; deschise o uşă, văzu sufrageria, o cameră mare, ocupată de-o masă lungă şi în care bucătăria de alături răspândea un miros de lături; apoi, în faţă, în sala de aşteptare, mobilată cu piese de mahon şi decorată cu rips decolorat, două femei care stăteau de vorbă îi spuseră că doamna Bourdieu e ocupată. Se aşeză atunci într-un fotoliu mare, scoase un ziar din buzunar, vru să citească. Pălăvrăgeala celor două femei îl interesa însă şi ascultă. Una era vădit o pensionară a casei, sosită în ultima perioadă a unei sarcini grele, care-o

prăpădise; era galbenă, abătută, cu faţa descompusă. Şi înţelese că şi cealaltă, gata să nască şi ea, venise să se-nţeleagă cu moaşa, ca s-o primească în ziua următoare. Drept care, îi punea întrebări celei dintâi, dornică să ştie dacă se simţea bine acolo, cum se mânca, cum era îngrijirea.

— Oh! n-o s-o duci rău aici, mai ales dumneata care ai ceva bani, explica, încet, biata femeie suferindă. Pe mine m-a trimis „Administraţia”; bineînţeles că aici m-aş simţi de o sută de ori mai bine decât acasă, dacă n-aş fi atât de îngrijorată din pricina micuţilor mei, pe care i-am lăsat singuri. Ţi-am spus că am trei copii şi Dumnezeu ştie cum sunt îngrijiţi, pentru că soţul meu nu e prea cumsecade. De câte ori nasc, întotdeauna se întâmplă acelaşi lucru: fuge de la muncă, bea, umblă creanga, aşa că nici nu sunt sigură că-l găsesc acasă când mă înapoiez. E ca şi cum mi-aş fi lăsat copiii pe drumuri. Înţelegi cum mă roade, când eu am aici tot ce-mi trebuie, sunt bine hrănită, stau la căldură, în timp ce bieţii mei copilaşi n-au, poate, nici pâine, nici foc... Ce zici? Straşnică ispravă să mai fac unul, ca să sporească şi mai mult nenorocirea noastră, a tuturor!

— Aşa e, aşa e, murmură cealaltă, care abia asculta, cu gândul numai la propria-i mizerie. Bărbatul meu e funcţionar. Dacă vin aici, o fac ca să avem mai puţină bătaie de cap, mai ales că locuinţa noastră e incomodă şi neîncăpătoare. De altfel, n-am decât o fetiţă de doi ani, care a rămas la doică, la una dintre verişoarele mele. Acum va trebui s-o iau, ca să duc în locul ei pe cel care vine. Câţi bani cheltuiţi, Doamne, Dumnezeule!

Dar fură oprite din vorbă. O doamnă în negru, ci! faţa voalată, intră, introdusă de-o servitoare, care o rugă să-şi aştepte rândul. Mathieu fu cât pe-aci să se ridice. Cum şedea cu spatele, o recunoscu într-o oglindă pe doamna Morange. După o clipă de şovăire, toaleta asta neagră, voalul des, îl hotărâră să se înfunde din nou în fotoliul său, prefăcându-se că e adâncit în lectură. Desigur, ea nu-l

vedea; iar el, aruncând câte-o privire piezişă în oglindă, nu-i pierdea, din ochi, nicio mişcare.

— Ceea ce m-a hotărât să vin aici, deşi costă mai scump, continuă soţia funcţionarului, e c-am jurat să nu mai intru pe mâinile aceleia care m-a moşit la naşterea fetiţei. Prea văzusem multe acolo, şi ce murdărie, ce scârbă!

— Cine e aia? întrebă cealaltă.

— Oh! o bestie, care ar trebui să stea în puşcărie. Nu! nici nu-ţi poţi închipui ce cocină, o casă umedă ca un puţ, camere infecte, nişte paturi de-ţi vine să verşi, şi ce hal de îngrijire, ce hrană! Afară de asta, cred că nici în codru nu se săvârşesc atâtea crime ca acolo. Nu pricep cum de nu intervine poliţia. Am auzit de la fete (obişnuitele casei) că acolo eşti sigură că vei naşte un prunc mort. Plodul născut mort e specialitatea casei. Preţul se stabileşte dinainte. Nu mai spun că ticăloasa practică şi avortul în stil mare. Cât timp am stat acolo, pot spune că pe trei doamne care veniseră la ea le-a scăpat de sarcină cu o vergea de perdele.

În clipa asta Mathieu observă că Valérie, nemişcată, fără niciun gest, asculta cu înfrigurare. Nici nu întorsese capul spre cele două femei; dar, sub voaletă, ochii ei frumoşi luceau de parcă ar fi avut febră.

— Aci, observă muncitoarea, nu vezi astfel de lucruri. Doamna Bourdieu n-ar face niciodată asemenea ticăloşii…

Cealaltă coborî vocea.

— Totuşi, mi s-a povestit că a făcut şi ea o dată, da! pentru o contesă pe care i-o trimisese o persoană cu vază. Şi nici nu e prea mult de-atunci.

— Ah! dacă e vorba de oameni foarte bogaţi, n-am ce să spun. Toate fac la fel, se-nţelege… Asta nu împiedică să fie o casă onestă.

Se făcu din nou tăcere. Apoi, femeia continuă, fără nicio legătură:

— Dac-aş fi putut măcar să muncesc până-n ultima zi! De data asta însă bietul meu pântece e-n asemenea hal că a

trebuit să-mi las lucrul de două săptămâni încoace. Dar n-am de gând să mă răsfăţ aici; am s-o şterg chiar şubredă încă! De-ndată ce voi putea merge. Copilaşii m-aşteaptă... Zău, mă faci să-mi pară rău că nu m-am dus s-o caut şi eu pe femeia ăia murdară despre care vorbeai. M-ar fi scăpat de copil. Unde stă?

— Păi e doamna Rouche, pe care toate slujnicele şi toate târfele din cartier o cunosc bine. Îşi are vizuina în josul străzii Rocher, o casă împuţită, în care n-aş mai intra pentru nimic în lume ziua nămiaza mare, acum când ştiu ce grozăvii se petrec acolo.

Tăcură, apoi plecară. Doamna Bourdieu se şi ivise în pragul cabinetului. Şi cum Mathieu nu se ridică, ascuns de spătarul înalt al fotoliului, Valérie intră la moaşă. El o văzuse, cu ochii aprinşi, ascultând din nou ultimele vorbe ale celor două femei. Lăsă ziarul să-i cadă pe genunchi şi se cufundă în gânduri chinuitoare, obsedat de istorisirile acestor femei, şi se înfiora gândindu-se la toate ticăloşiile ce se petreceau în beznă. Cât timp se scursese? habar n-avea; un zgomot de glasuri îl scoase din gândurile lui.

Doamna Bourdieu o conducea pe Valérie. Avea aceeaşi faţă blândă, grasă şi fragedă, surâdea chiar cu un aer matern; în timp ce tânăra femeie, speriată, părea să fi plâns, pentru că faţa îi era încinsă de supărare şi ruşine.

— Nu eşti cuminte, draga mea copilă, spui nişte prostii pe care nu vreau să le-ascult. Du-te repede acasă şi fii cuminte.

După ce Valérie plecă, fără să spună o vorbă, doamna Bourdieu fu mirată zărindu-l pe Mathieu, care se ridicase în picioare. Deodată deveni serioasă, nemulţumită, desigur, că vorbise. Dar Norine apăru şi ea, iar convorbirea se învioră, fiindcă moaşa manifesta multă simpatie pentru fetele drăguţe. Când eşti frumoasă, zicea ea, multe lucruri ţi se iartă. Cafeaua neagră fu îngăduită, de vreme ce Norine se oferea s-o plătească din buzunarul ei. Iar după ce Mathieu îi făgădui fetei că va mai veni s-o vadă, plecă şi el.

— Data viitoare, vă rog să-mi aduceţi portocale! îi strigă de pe scară frumoasa fată, îmbujorată şi râzând de bucurie.

Când Mathieu coborî spre strada La Boëtie, se opri brusc. În colţul străzii o zărise pe Valérie stând, pe trotuar, de vorbă cu un bărbat, în care îl recunoscu pe Morange, soţul ei. O bruscă certitudine îl năpădi: Morange venise cu soţia sa, o aşteptase pe stradă, în timp ce ea urcase la doamna Bourdieu; iar acum stăteau amândoi, speriaţi, nehotărâţi, necăjiţi, sfătuindu-se. Nici nu mai simţeau îmbrânceala trecătorilor, ca nişte bieţi oameni căzuţi într-un torent furios, asurziţi de primejdia de moarte în care se aflau, deveniţi prada inertă a soartei. Spaima lor era vădită, o luptă groaznică se dădea în sufletele lor. De zece ori îşi schimbară locul, pradă zbuciumului care-i chinuia. Se duceau, veneau, băteau pasul pe loc, apoi iar se opreau, ca să reînceapă discuţia, în şoaptă, nemişcaţi, ca înţepeniţi în neputinţa de a suprima faptele. O clipă, Mathieu simţi o mare uşurare, îi crezu salvaţi, întrucât trecuseră de colţul străzii La Boëtie şi se întorceau spre Grenelle, cu paşi abătuţi şi resemnaţi. Dar se opriră din nou, mai, bâiguiră câteva cuvinte în disperarea lor. Şi i se strânse îngrozitor inima văzându-i că fac drumul întors, coborând din nou strada La Boëtie, apoi mergând pe strada Pepiniere, până-n strada Rocher.

Mathieu îi urmărise, tremurând şi ruşinat, ca şi ei. Bănuia unde se duc, dar voia să aibă cumplita certitudine. Cu treizeci de paşi înainte de mizerabila casă neagră din vechiul Paris, în locul unde cobora panta străzii Rocher, se opri, ascunzându-se după o poartă, încredinţat fiind că nefericita pereche avea să arunce priviri bănuitoare în jurul ei. Şi faptul se adeveri: soţii Morange, ajunşi în faţa intrării întunecoase şi împuţite, trecură de ea, după ce, mai întâi, aruncaseră o privire piezişă spre dubioasa tăbliţă galbenă; apoi se întoarseră, asigurându-se că nu-i vede nimeni. Nu mai şovăiră, ci intrară, femeia întâi, bărbatul după aceea, deoarece dorea pesemne ca el să fie-n preajma ei. Nu mai

rămăsese nimic din ei, în afară de fiorul groaznic al crimei. Vechea casă dărăpănată, care mirosea a canal şi a omor, parcă îi înghiţise.

Cuprins, ca şi ei, de acelaşi fior, Mathieu, pironit în locul unde se oprise, îi însoţea cu gândul, depănând în minte tot ce ştia. Ii vedea trecând prin gang pe bâjbâite, străbătând curtea jilavă, introduşi de servitoarea cu şorţul murdar, primiţi în salonaşul ca de hotel deocheat de către doamna Rouche, eu nasul mare de asasină vicleană, cu veşnicu-i zâmbet de miere acrită. Iar sus se târguiau, se cădea la învoială. Aici nu mai era vorba numai de maternitatea clandestină, de sarcinile blestemate, de naşterile vinovate şi dezonorante, care-i răniseră inima la doamna Bourdieu; aici era vorba despre asasinatul josnic şi laş, de spurcatul avort care suprimă viaţa în embrion. Pruncuciderea era mai puţin ucigaşă; scăderea natalităţii se agrava şi mai mult prin această strangulare a germenului sau a foetusului, practicată pe ascuns, în întuneric, în asemenea condiţii încât n-ai fi putut afla numărul înspăimântător, care creştea din zi în zi. Fete seduse care nu-l pot denunţa pe tată în persoana seducătorului, servitoare pentru care copilul e o povară cu neputinţă de suportat, femei măritate care nu vor să fie mame, cu sau fără consimţământul bărbatului, toate veneau, pe furiş, spre această prăpastie, toate sfârşeau în hruba asta de josnică ruşine, atelier de pervertire şi nimicire. Coasa mârşavă a provocatoarelor de avorturi, vergeaua de perdele, lucra fără zgomot, mii de vieţi ajungeau la canal, într-o mlaştină de noroi.

În timp ce, sub soarele luminos, un fluviu de fiinţe creştea şi se revărsa, în veşnicul clocot al sevei, micile mâini uscăţive ale doamnei Rouche striveau germenii, în fundul vizuinii sale întunecoase, care mirosea a carne prăjită şi a sânge. Şi nu exista profanare mai criminală, ocară mai josnică adusă veşnicei fecundităţi a pământului.

V

Marianne simţi, în dimineaţa aceea de 2 martie, primele dureri chiar în zorii zilei. La început n-a vrut să-l trezească pe Mathieu, care dormea aproape de ea, în pătucul de fier. Apoi, pe la ora şapte, când îl auzi mişcându-se, crezu că e mai cuminte să-l prevină. El se ridicase să-i sărute mâna care-i atârna de sub plapumă.

— Da, da, scumpul meu, iubeşte-mă, răsfaţă-mă... Cred că azi se întâmplă...

De trei zile aşteptau evenimentul, miraţi de mica întârziere. Într-o clipă, el fu în picioare, speriat.

— Te doare?

Dar ea începu să râdă, ca să-l liniştească.

— Nu, încă nu prea tare. Începe un pic... Deschide fereastra, pregăteşte totul. Om vedea.

Când deschise oblonul, un soare vesel inundă camera. Vastul cer de dimineaţă era de-un splendid albastru-deschis, fără un nor. O boare de primăvară timpurie se făcu simţită, în timp ce, în grădina vecină, se zărea o mare tufă de liliac aproape înmugurit, gingaş ca o dantelă.

— Ia, priveşte, priveşte, păpuşico, ce frumos el Ah! Ce fericire! Scumpul nostru micuţ se va naşte pe-un timp însorit!

Apoi, înainte de-a se îmbrăca, se aşează lângă ea. pe marginea patului, privind-o de aproape, sărutându-i ochii.

— Haide, priveşte-mă, ca să ştiu... Nu sunt încă prea mari durerile, nu-i aşa că nu suferi prea tare?

Ea continua să zâmbească, luptând chiar în clipa aceea împotriva unor junghiuri sfâşietoare; şi când putu, în sfârşit, să vorbească:

— Te asigur că nu! zise ea. Mă simt foarte bine. Trebuie să fim cuminţi, pentru că trecem printr-un moment greu... Sărută-mă tare, foarte tare, ca să-mi dai curaj, şi să nu-ţi fie

prea milă de mine, că mă face să plâng.

În timp ce surâdea, fără voia ei, ochii i se umplură de lacrimi. El o cuprinse cu pasiune şi gingăşie, o strânse la piept într-o lungă îmbrăţişare, pe jumătate goală cum era, simţind lipit de trupul său trupul acela îndurerat, zvâcnind, zguduit de fiorul sfânt al naşterii.

— Ah, femeie, femeie adorată, ai dreptate, trebuie să fim veseli, să sperăm! Aş vrea să-ţi dau tot sângele meu, ea să sufăr împreună cu tine şi ca, cel puţin, iubirea mea să-ţi. dea încredere şi putere!

Se cufundară în sărutări, o duioşie adâncă le aduse liniştea în inimi, îi făcu să râdă şi să glumească din nou. Ca şi cum această caldă emoţie ar fi liniştit-o, încetă să mai sufere, într-una dintre acele acalmii dinaintea marilor crize. Mai că-i veni să creadă că poate se înşelase. Drept care îl sfătui ca, după ce va fi pus totul în ordine, să se ducă la birou, ca de obicei. El refuză, avea să trimită vorbă că nu merge azi la serviciu. Şi pe când se îmbrăca, după ce-şi făcuse patul, vorbiră despre hotărârile ce trebuiau luate. Servitoarea urma să se ducă imediat să cheme îngrijitoarea, o femeie din cartier, angajată cu cincisprezece zile înainte. Dar, mai întâi, avea să îmbrace copiii, al căror vesel tărăboi începea să se audă din camera de alături. Hotărâseră că, în ziua când ea va naşte, cei patru drăcuşori se vor duce să petreacă ziua la soţii Beauchêne, Constance spunând amabil că, în ziua aceea, micuţul ei Maurice îi va pofti la dejun. În schimb, erau tare îngrijoraţi de faptul că doctorul Boutan se afla, din ajun, lângă doamna Séguin, care de douăzeci şi patru de ore se zbătea în dureri cumplite fără să poată naşte. Astfel, teama celor două femei se dovedea întemeiată: năşteau amândouă în aceeaşi zi. Şi ce complicaţie, dacă încă nu se isprăvise la Séguin, dacă doctorul n-o putea părăsi pe biata Valentine, de la care nu avuseseră veşti bune aseară, pe la unsprezece, înainte de culcare!

— Mă duc acolo, spuse Mathieu. Voi afla cum stau

lucrurile şi îl voi aduce pe Boutan.

Când bătu ora opt, totul era pus la punct. Îngrijitoarea venise, ocupată cu pregătirea celor necesare. Copiii, îmbrăcaţi, aşteptau să fie duşi la micul lor prieten Maurice, de cealaltă parte a grădinii. Rose, după ce-şi sărutase mama, începuse să plângă, fără să ştie de ce, vrând să rămână acasă; dar Blaise, Denis şi Ambroise, cei trei băieţi, o luară cu ei, explicându-i că este o proastă, că trebuie s-o lase pe mama să se ducă singură la piaţă, dacă hotărâse ca, în ziua aceea, să le cumpere frăţiorul a cărui sosire apropiată le fusese anunţată. Şi începuseră din nou să se joace, să ţipe şi să bată din picioare, în salon, când deodată, se auzi soneria.

— Poate că e doctorul! strigă Mathieu, care rămăsese lângă Marianne şi acum se grăbea să coboare.

Dar în vestibul se găsi în faţa lui Morange şi a fiicei lui, Reine. La început nu-i văzu faţa, dar se miră de vizita lui atât de matinală, atât de neaşteptată, încât nu putu să-şi ascundă uimirea.

— Cum, dumneata eşti, dragă prietene?

Glasul contabilului îl izbi, atât era de schimbat, de slab, ca sugrumat de spaimă, încât îl străbătu un fior.

— Da, eu sunt... Am venit, aş vrea să-mi faci un serviciu...

Şi, cum îi auzea pe copii în salon, o duse acolo şi pe Reine, care zâmbea.

— Du-te, scumpa mea, nu fi îngrijorată, joacă-te cu micii tăi prieteni. Voi veni să te iau. Sărută-mă.

Când se întoarse, după ce închisese uşa, Mathieu îi văzu faţa, o faţă lividă şi descompusă, cuprinsă de-o spaimă îngrozitoare, acum când nu-şi mai dădea osteneala să se-ascundă înaintea fetei.

— Dumnezeule! sărmane prieten, ce s-a întâmplat?

Un moment bâigui, stăpânindu-şi lacrimile, atât de zdruncinat că nu putea să vorbească.

— Ce să fie, îmi moare nevasta... Nu acasă, în altă parte.

Îţi voi povesti totul... Reine crede că maică-sa e plecată într-o călătorie şi i-am spus că sunt silit să plec şi eu. Vă rog să mi-o ţineţi pe Reine aici, cât va fi nevoie... Dar nu numai atât, am luat o trăsură, te iau cu mine, trebuie să vii cu mine, chiar acum.

Cu toată mila lui profundă, Mathieu schiţă un gest de refuz.

— Oh! mi-e cu neputinţă, astăzi nu. Îmi naşte soţia.

Năuc, Morange îl privi o clipă, ca şi cum o nouă nenorocire s-ar fi abătut asupra lui. Apoi, fu cuprins de-un tremur puternic, un val de amărăciune îl otrăvea şi-i strâmba gura.

— Ah! da, e-adevărat, nevasta dumitale era gravidă, şi acum naşte, da, e firesc. Înţeleg, vrei să fii de faţă la fericitul eveniment... Dar nu face nimic, prietene, vei veni cu mine, sunt sigur că vei veni cu mine, fiindcă sunt prea nenorocit, prea nenorocit. Te încredinţez că singur nu mă voi întoarce acolo unde vreau să te duc, nu mai pot, nu mai am putere, am nevoie de cineva, de cineva care să fie cu mine, o, te rog, te implor!

Era atâta spaimă, atâta durere în cuvintele acestea care tremurau, bâiguite, încât Mathieu se simţi mişcat până-n fundul sufletului. Îl vedea pe bietul om, slab şi sensibil, lipsit de curaj, singur de acum înainte, fără voinţă, ca un copil căzut în apă care se îneacă.

— Aşteaptă puţin, îi spuse, mă duc să văd dacă pot să te însoţesc.

Urcă iute să spună Mariannei că poate se întâmplase o mare nenorocire în familia Morange şi că venise contabilul să-l roage să-i dea o mână de ajutor. Imediat Marianne hotărî că Mathieu nu-l putea refuza pe Morange, cu atât mai mult cu cât ea nu avea dureri. Poate că se înşelase. Şi îi veni o idee: pentru că Morange era cu trăsura, Mathieu putea să treacă mai întâi pe la soţii Séguin, să-l prevină pe doctorul Boutan şi să i-l trimită, dacă e liber; după aceea să se ducă liniştit să-i facă prietenului serviciul cerut.

— Ai dreptate, eşti o femeie de ispravă, îi spuse Mathieu sărutând-o din nou, din toată inima. Ţi-l trimit pe Boutan şi mă întorc cât mai repede cu putinţă.

Jos, intră în salon, îşi sărută copiii şi pe Reine, care părea că nu bănuieşte nimic, plină de voioşie la gândul că avea să meargă şi ea la acest dejun la soţii Beauchêne. Chemă servitoarea, îi porunci ca toţi micuţii să fie duşi acolo imediat, sub ochii lui. După ce-i scoase el însuşi prin grădină, nu-i slăbi din ochi până nu trecură pragul casei vecine.

Morange, rămas în vestibul, fără a se mai gândi să-şi revadă fetiţa, umbla de colo până colo, mistuit de groază şi de nerăbdare.

— Gata? gata? repetă el, năuc. Doamne! să ne grăbim.

Apoi, în trăsură, se prăbuşi zdrobit, prăpădit, cu ochii închişi, cu o mână peste obraz. Înainte de-a se urca, Mathieu îl întrebase dacă ar putea să treacă prin aleea Antin; şi la răspunsul lui că tocmai acesta era drumul, dăduse birjarului adresa lui Séguin. În faţa casei coborî, scuzându-se. Află de la o cameristă că doamna născuse, în sfârşit, dar pare-se nu se terminase complet; se linişti totuşi când Boutan îi trimise vorbă că, până într-o oră, va fi la căpătâiul doamnei Froment.

Când se urcă din nou în trăsură, birjarul se aplecă cerând adresa.

— Îţi cere adresa.

— Adresa, adresa... Ah! da, aşa-i. Strada Rocher, acolo jos, unde începe să urce. Nu ştiu numărul. E acolo o dugheană cu cărbuni.

Mathieu înţelese. Văzuse, ştia. Încă de-atunci, de când venise Morange, pe jumătate nebun, spunându-i că soţia sa trage să moară, simţise fiorul crimei, care-i îngheţase obrajii. La doamna Rouche murea Valérie!

Morange simţi pesemne nevoia să se spovedească, să dea câteva lămuriri cel puţin. Începu să vorbească, redeveni. febril. Dar nu se putu hotărî să spună de la

început adevărul, şi încercă să mintă.

— Da, Valérie se dusese la o moaşă ca s-o consulte. Şi, în timp ce aceasta o examina, se declarase o hemoragie atât de puternică încât i-a fost cu neputinţă s-o oprească.

— Şi n-ai chemat un medic?

Întrebarea asta fu de ajuns ca să-l facă să-şi piardă cumpătul.

O clipă căută, se bâlbâi:

— Un medic, se-nţelege... Un doctor ar fi scăpat-o, poate. Dar mi s-a spus că totul ar fi de prisos.

Şi mărturisirea îi scăpă într-un suspin, într-o revoltă a crudei lui disperări.

— M-au ţinut de mâini, m-au închis, nu m-au lăsat să alerg să chem un medic... Eu aş fi spart tot, aş fi sărit pe fereastră, când am înţeles că sărmana mea nevastă era pierdută, când am văzut sângele care curgea. Şi dacă ai şti ce-mi spuneau: că sunt nebun, că ne vor băga pe toţi la ocnă!... Însăşi Valérie s-a supărat pe mine. Celelalte îmi astupau gura cu mâinile, ca să-mi înăbuşe ţipetele, spunându-mi că nu e nimic, că se opreşte... Ah! mizerabilele, ticăloasele!

Îi mărturisi totul, vorbi despre vergeaua de perdele, fierul scârbos şi grosolan, folosit, totuşi, de-o mână pricepută, dar care se găsise, poate, în faţa unui organ căzut prea jos şi pe care unealta îl perforase cu o lovitură mai dură. Se produsese imediat o hemoragie, împotriva căreia moaşa luptase la început zadarnic. Apoi, pe la ora zece, avusese oarecare speranţă. Dar la miezul nopţii bolnava suferise pe neaşteptate o sincopă.

— Închipuie-ţi că eram acolo de la ora şapte seara, femeia aceasta voind ca lucrul să se facă după ce se întunecă, spunând că nu are nevoie de lumină, că o lumânare îi era de ajuns şi că ora asta îi convine mai bine din toate punctele de vedere... La ora două noaptea mă aflam încă în camera aceea nenorocită, unde hotărâsem ca Valérie să rămână cinci sau şase zile, până se va întrema.

Şi încă nu-şi venise în fire, tot leşinată, albă, rece ca gheaţa, fără alt semn de viaţă decât o uşoară respiraţie... Atunci, ce voiai să fac? Acasă, Reine trebuie să fi înnebunit de grijă, pentru că-i spusesem că o duc pe mama la gară şi că mă întorc numaidecât. M-au dat afară, mi s-a spus că poate voi avea o surpriză plăcută la întoarcere, azi-dimineaţă; nu ştiu cum am ajuns acasă şi m-am gândit la dumneata ca să mă ajuţi, într-atâta m-am simţit de neputincios să mă mai întorc acolo singur... Dumnezeule! Dumnezeule! sărmana mea soţie, în ce hal vom găsi-o, oare?

Acum, după ce se perpelise de nerăbdare, spunând că trăsura abia se mişcă, fu din nou cuprins de-un tremur la gândul că înainta, că în curând va afla totul. Arunca asupra străzilor priviri de groază, iar în spate simţea frigul jilav al casei înspăimântătoare, ca şi cum ar fi simţit că se apropie de ea.

— Prietene, nu mă condamna. Dacă ai şti cât sufăr!

Mathieu, nefiind în stare să găsească ce să spună, se mulţumi să-i ia mâna, să i-o strângă îndelung într-a sa. Şi dovada asta de compătimire, de iertare, îl mişcă până la lacrimi pe bietul om.

— Mulţumesc, mulţumesc!

Dar trăsura se opri şi Mathieu spuse birjarului să-l aştepte. De altfel, Morange se şi repezise în casă, iar tovarăşul lui trebui să alerge ca să-l ajungă. De cum ieşiră de sub razele soarelui vesel, care încălzea această dimineaţă strălucitoare, dădură mai întâi de semiîntunericul gangului puturos, cu zidurile dărăpănate şi mucegăite. Străbătură apoi curtea verzuie, ca un fund de puţ, urcară scara năclăită, otrăvită de miros de zoaie, şi ajunseră la uşa gălbuie, înnegrită de jegul mâinilor. Pe timp frumos, casa duhnea şi mai mult a infamie.

În urma violentului sunet de clopot, slujnicuţa cu şorţul îngălat veni să deschidă. Dar, când îl recunoscu pe vizitator şi îl văzu însoţit de un prieten, vru să-i lase pe amândoi în

strâmta cameră de aşteptare.

— Domnule, domnule, aşteptaţi…

Şi fiindcă Morange o îndepărta cu brutalitate:

— Am primit ordin, domnule, să nu vă dau voie să intraţi. Lăsaţi-mă, mai întâi, să anunţ pe doamna.

El nu discută, nu rosti niciun cuvânt, o dădu la o parte cu umărul, şi trecu. Mathieu îl urmă, în timp ce servitoarea, dezmeticindu-se, plecă în grabă s-o caute pe moaşă.

Morange coti prin coridor, se duse până-n fund, până la uşa cunoscută. O deschise cu o mână de om năucit, bâjbâind, tremurând. Fata aceea care-l împiedicase să intre, camera asta astfel păzită, îl înnebuniseră. Şi ce cameră plină de hidoşenie şi groază, când intrară acolo! Era luminată dinspre curte printr-o fereastră îngustă, prăfuită, care nu lăsa să pătrundă înăuntru decât o lumină slabă ca într-o pivniţă. Sub tavanul afumat, între cei patru pereţi a căror umezeală dezlipise bucăţi întregi din tapetul de culoare mov, întreg mobilierul era format dintr-un scrin cu marmura spartă, o măsuţă care se clătina, două scaune pe jumătate rupte, un pat de mahon pictat, la încheieturile căruia se vedeau încă urme de paraziţi. Şi aci, în josnicia asta sordidă, pe acest pat scârnav, tras încă în mijlocul odăii, zăcea Valérie, rece, moartă de şase ore. Capul ei adorabil, de-o paloare de ceară, ca şi cum tot sângele trupului i s-ar fi scurs prin rana criminală, se odihnea sub revărsarea părului ei negru, despletit. Faţa ei rotundă şi fragedă, atât de veselă şi drăgălaşă, atât de învăpăiată de dorinţa de lux şi de plăceri, pe când trăia, căpătase, după moarte, o înspăimântătoare seriozitate, o deznădăjduită părere de rău pentru tot ce părăsea în chip atât de îngrozitor.

Cearşaful îi lunecase, lăsând să i se vadă puţin pieptul, pieptul puţin prea plinuţ, dar de-o frumuseţe de care bărbatul ei era mândru ori de câte ori îmbrăca o rochie decoltată. O mână, cea dreaptă, foarte palidă, foarte subţire, parcă lungită de neantul în care cădea, se odihnea

peste cearşaf, pe marginea patului. Era moartă, era singură, fără un suflet lângă ea, fără o lumânare.

Înmărmurit, Morange o privea. Părea că doarme, cu ochii închişi pentru totdeauna. Dar el nu se lăsă înşelat, nu-i mai auzea slaba respiraţie, buzele îi erau închise şi extrem de albe. Scârboşenia acestei camere, groaza îngheţată pe faţa femeii moarte, părăsite astfel, singură, asemenea unei asasinate, căsăpite la o margine de drum, îl lovi drept în inimă atât de crunt încât rămase năuc. Îi luă mâna şi, simţind-o ca de gheaţă, scoase doar un suspin înăbuşit pornit parcă din străfunduri. Şi căzu în genunchi, îşi rezemă obrazul de mâna ei albă ca de marmură, fără o vorbă, fără un suspin, ea şi cum ar fi vrut să îngheţe şi el în acest abis, să intre odată cu ea în frigul morţii. Şi nu se mai mişcă.

Mathieu rămăsese şi el nemişcat, îngrozit de acest sfârşit oribil, de această năruire în care nefericiţii soţi se prăbuşiseră. Groaznica tăcere continua, când auzi, în sfârşit, un zgomot uşor, ca apropierea unei pisici prudente. Pe uşa rămasă larg deschisă intră doamna Rouche, înaintă cu expresia ei blândă şi liniştită, ştearsă şi discretă, în veşnica-i rochie neagră. Nasul ei mare, iscoditor, se întoarse numaidecât spre domnul de-a cărui vizită îşi aminti, din ziua când părea că are o doamnă de internat aici. Desigur, domnul n-o îngrijoră de fel: îl cântări din ochi şi rămase atât de liniştită, încât îl uimi. Părea numai pătrunsă de compătimire pentru bietul soţ, prăbuşit lângă moartă. Privirea el binevoitoare spunea: „Ce accident, ce tristeţe, cât suntem de miei în faţa întâmplărilor neplăcute ale vieţii!” Apoi, când Mathieu vru să intervină. să-l ridice şi să-l îmbărbăteze pe nefericit, ea îl opri şoptindu-i:

— Nu, nu, lasă-l, îi face bine... Veniţi, domnule, vreau să vă vorbesc.

Şi îl duse cu ea. Dar, pe culoar, trecu un suflu de groază, ţipete surde se auziră, din depărtare răsună o chemare. Şi, tot fără să se emoţioneze, deschise o uşă, îl pofti înăuntru, spunându-i:

— Vă rog să mă aşteptaţi aici.

Era cabinetul de lucru al moaşei, o cameră strâmtă, cu mobile îmbrăcate în catifea roşie uzată, cu un mic birou de mahon, şi acolo văzu o tânără femeie cu capul gol, desigur o lăuză de curând sculată din pat, atât de palidă era încă, şi care cosea alene, pe jumătate lungită într-un fotoliu mare.

Când femeia ridică ochii, Mathieu o recunoscu, uimit, pe Céleste, camerista doamnei Séguin. Şi ea tresări, înmărmurită de neaşteptata întâlnire, atât de speriată de această apariţie inexplicabilă încât nu-şi putu stăpâni un strigăt, care făcea cât o mărturisire:

— Vă rog, domnule Froment!… Să nu spuneţi doamnei că m-aţi găsit aici.

El îşi aduse aminte atunci că, de trei săptămâni, Céleste obţinuse de la Valentine îngăduinţa de-a se duce pentru câteva zile la Rougemont, satul ei, lângă maică-sa care era pe moarte. Regulat soseau scrisori de la ea. Stăpâna ei îi scrisese chiar, cerându-i să se întoarcă la data când avea să nască; dar camerista îi răspunsese că maică-sa era în agonie şi n-o putea părăsi astfel, că-i aştepta din oră-n oră sfârşitul, care de altminteri nu sosise încă. Şi Mathieu o găsea pe fata asta la doamna Rouche, lăuză de-o săptămână cel mult.

— Aşa e, domnule, eram însărcinată. Am băgat de seamă într-o zi că vă uitaţi bănuitor la mine. Numai bărbaţii observă asemenea lucruri. Niciodată doamna n-a avut nici cea mai mică bănuială, atât de bine mă feream. Atunci, vedeţi, îmi venea greu să-mi pierd locul şi am spus că mama e bolnavă; o prietenă a mea, „Cuţitoaia”, îmi primeşte acolo la ţară scrisorile şi pune răspunsurile mele la poştă… Firește, nu e frumos să minţi, dar ce vreţi să facem noi, fetele sărace, pe care nişte laşi şi sperjuri ne lasă, în ticăloşia lor, însărcinate?

Ceea ce nu mărturisea era faptul că născuse pentru a doua oară şi că, de data aceasta, lucrurile nu merseseră atât de bine ca prima oară. Anul trecut, aproape la aceeaşi

dată, doamna Rouche o scăpase repede de-un prunc, născut mort, unul dintre cei mai frumoşi născuţi-morţi pe care-l reuşise, cu marea ei îndemânare, din care îşi făcuse o specialitate. De data aceasta, deşi abia în şapte luni, copilul se născuse viu, destul de voinic. Totuşi, avea destui sorţi să moară; dar viaţa se împotriveşte adesea. Obiceiul casei interzicea însă pruncuciderea, de aceea făcuseră apel la „Cuţitoaia”, care rămânea speranţa supremă, groapa comună, în asemenea supărătoare cazuri. Şi ea venise să ia copilul, să-l dea la doică, la Rougemont, chiar a doua zi după naştere. O fi şi murit până acum.

— Înţelegeţi, domnule, că eu nu mă pot cocoloşi ca o cucoană. Doctorii spun că trebuie să stai cel puţin douăzeci de zile la pat, ca să te refaci. Eu am stat în pat şase zile şi m-am sculat azi, că să mai prind putere şi să mă pot întoarce la serviciu începând de luni. Până atunci, vedeţi, fac treabă, cârpesc puţin rufăria doamnei Rouche, care e foarte bună cu mine... Cred, nu-i aşa? că domnul va consimţi să păstreze secretul.

Mathieu încuviinţă cu un semn din cap. O privea pe fata asta în vârstă abia de douăzeci şi cinci de ani, deloc frumoasă, cu capul ei lung ca de cal, dar cu carnea fragedă, cu dinţi strălucitori, şi o vedea trecând astfel de la o sarcină la alta, aruncând prunci morţi în pământ, seminţe rău încolţite, pe care umezeala le putrezea. Îi era groază şi milă de ea.

— Domnul să mă ierte, dacă-l întreb... N-ar putea să-mi spună dacă doamna a născut şi ea?

Şi când îi răspunse că doamna Séguin trebuie să fi născut la ora asta, dar că suferise aproape patruzeci şi opt de ore:

— Nu mă mir deloc, doamna e atât de firavă... Totuşi, sunt fericită. Mulţumesc, domnule.

În clipa asta, doamna Rouche îşi făcu apariţia, închise uşa fără zgomot, furişându-se ca de obicei. După înăbuşitele ţipete de spaimă care-l cutremurară, în apartament se lăsă din nou o tăcere mormântală. Ea se

aşează în faţa micului birou, îşi rezemă cotul, păstrând aceeaşi expresie calmă şi binevoitoare, după ce-l rugă, foarte politicos, pe Mathieu să binevoiască să ia loc pe scaun. Făcu semn Célestei să rămână pe loc: era o prietenă, o confidentă, o fată de încredere, în faţa căreia puteai vorbi.

— Domnule, n-am măcar cinstea să vă ştiu numele, am înţeles însă numaidecât că am de-a face cu un om distins şi înţelept, care cunoaşte viaţa. De aceea am vrut îndeosebi să vă spun că disperarea prietenului dumneavoastră mă îngrijorează puţin, o! dar numai pentru el. Nu vă închipuiţi criza de nebunie pe care abia am putut să i-o potolim, astă-noapte. Mă tem că, dacă îl apucă iar nebunia, să nu se dedea la acte ale căror urmări periculoase le bănuiţi, desigur. Se-nţelege că lovitura pe care a primit-o e groaznică, mă vedeţi şi pe mine profund tulburată, n-am putut să închid ochii din clipa nenorocirii. Vă daţi seama că nici pe departe nu se vor aranja lucrurile, dacă va face prostia, cu riscul celor mai grave răspunderi, să-şi strige zadarnic, în gura mare, durerea, încă o dată, vă jur că mă gândesc mai mult la dânsul decât la mine, fiindcă eu, o! Doamne! eu ies întotdeauna din încurcătură.

Mathieu înţelegea foarte bine. Nu-i poţi face pe alţii să-şi simtă mai bine complicitatea decât lăsându-i să priceapă că, dacă ar fi atât de proşti încât să denunţe crima prin vorbe imprudente, ei, cei dintâi, ar fi urmăriţi şi condamnaţi.

— Trebuie să respectăm sfâşietoarea durere a bietului meu prieten, răspunse el cu răceală. Nu va fi nevoie să-i spun nimic ca să procedeze cu judecată, deoarece a cumpănit, desigur, tot ce l-ar putea aştepta, în cumplita lovitură care-l copleşeşte.

Se făcu tăcere. Doamna Rouche îl privea cu aerul ei liniştit şi un surâs nestăpânit îi flutura pe buzele subţiri.

— Văd bine, domnule, că mă luaţi drept o criminală, o asasină… Ah, dacă aţi fi fost aici când acest sărman domn a

venit cu doamna lui! Au plâns ca nişte copii, s-au aruncat la picioarele mele, pentru că la început nu voiam. Şi cum îmi mulţumeau, ce făgăduieli de veşnică recunoştinţă, când am sfârşit prin a consimţi. Lucrurile au ieşit însă prost, o conformaţie anormală, desigur; m-a înşelat într-atâta încât a urmat o mare nenorocire. Oare nu eu, în primul rând, sunt cea mai disperată şi mai ameninţată? Credeţi oare că eu n-am necazurile şi temerile mele? Să stea acasă bărbaţii şi femeile care, după ce ne-au oferit banii lor, nu ştiu să accepte riscurile.

Se însufleţea, toată mica ei făptură tremura de convingerea care o stăpânea.

— Dar ce-am făcut eu fac toate moaşele! şi toţi medicii fac la fel! Desfid pe oricare dintre noi care n-ar face-o, ascultând destăinuirile jalnice de fiecare zi!... Ah! domnule, dacă aş putea să vă ascund în acest cabinet, dacă aţi asculta pe nenorocitele care vin aici, v-aţi schimba părerea. O biată negustorească îmi pică aici, se jumătate moartă, izbită în pântece cu piciorul de către bărbatul ei, plângând cu lacrimi fierbinţi şi spunându-mi că nu-i trebuie copil: nu credeţi că am făcut bine provocându-i avortul? Săptămâna trecută îmi vine o ţărăncuţă de la o fermă, însărcinată în şase luni, sosind pe jos din Beauce, alungată de pretutindeni, bătută cu pietre de către Copii, silită să doarmă în căpiţe de fân şi să fure mâncarea câinilor; nu credeţi că a fost încă o operă de binefacere, dacă am scăpat-o imediat de copil, ca să nu-şi mai târască prea multă vreme nenorocita ei povară? Şi toate femeile acelea care-mi vin din provincie, care n-au de făcut decât un salt de la gara Saint-Lazaire până aici, burgheze, muncitoare, jurându-mi că-şi vor ucide copilul, dacă nu le scap de el! Şi toate femeile din Paris, care n-au decât aceeaşi ameninţare pe buze, multe fete sărmane, dar şi multe cucoane bogate, fericite, respectate! Toate, toate, pricepeţi! sunt hotărâte să facă orice, să rişte să se otrăvească cu tot felul de doctorii, să le lase să cadă de pe scară, cu speranţa că o

lovitură le va salva, moşindu-se singure, pândind copilul, înăbuşindu-l sau aruncându-l pe stradă. Atunci, ce vreţi să fac? Credeţi că nu se găsesc destule cadavre micuţe în canaluri şi în haznale? Dacă le-am refuza, nu credeţi că numărul pruncuciderilor s-ar dubla? Fără să mai ţinem socoteală de ajutorul caritabil ce-l dăm acestor triste fiinţe, nu e oare acesta un derivativ necesar, un act prevăzător de înţelepciune socială, care evită atâtea drame şi crime?... Eu, domnule, când mă aflu în faţa unui om inteligent ca dumneavoastră, nu-mi ascund felul meu de a vedea, care e foarte limpede. Sunt trei categorii: A face astfel ca femeia să nască un prunc mort, ceea ce mi se pare un lucru legal, pentru că femeia, din liberul ei arbitru, are dreptul, nu-i aşa? să dea sau să nu dea viaţă. Apoi vine avortul, care e în ochii mei un lucru supărător, discutabil, un drept la care nu trebuie să consimţi decât în cazuri excepţionale, fără să mai vorbim despre primejdiile pe care le prezintă. Şi, în sfârşit, pruncuciderea, o adevărată crimă, pe care-o dezaprob în totul... Credeţi-mă, domnule, vă jur că niciodată, un prunc născut viu n-a fost ucis la mine în casă. Mama sau doica fac pe urmă ce vor, nu mă mai priveşte.

Triumfa, jura pe cinstea ei, cu mâna în sus, văzând în tăcerea, străbătută de-un fior, a lui Mathieu încuviinţarea profund tristă a unui om care nu găsea ce să răspundă. Şi cum el făcu un gest, ca şi când ar fi vrut să scape din iadul acela, ea continuă cu vioiciune:

— Încă un cuvânt, domnule... Iată un exemplu! În casa din faţă, la un bancher foarte bogat, se afla la începutul iernii o slujnicuţă blondă, fermecătoare, o minune! Şi iată că, fireşte, rămâne însărcinată, şi vine la mine să mă vadă, însă prea târziu ca, după principiile mele, să mai îndrăznesc să intervin. În plus, socoteam că mititica asta prea locuia aproape de mine, ceea ce e periculos, din cauza bârfelilor... Trecură două luni... Într-o dimineaţă, pe la ora şase, bucătăreasa, din aceeaşi casă, vine repede să mă cheme, mă duce discret pe scara de serviciu, ca să mă urce la

etajul al şaselea, în camera pe care o ocupa împreună cu slujnicuţa blondă. Şi ce credeţi că găsesc într-unul dintre cele două paturi? Pe mica nenorocită, cu picioarele desfăcute, într-un lac de sânge, cu mâinile încleştate, crispate încă pe gâtul copilului, pe care-l strangulase între timp, abia născut, şi ea însăşi moartă, domnule, moartă în urma unei înspăimântătoare hemoragii, încât sângele trecuse prin saltea şi somieră, şi cursese pe jos. Dar cel mai ciudat lucru a fost că cealaltă bucătăreasă, care dormea la doi metri cel mult de ea, nu auzise nimic, niciun ţipăt, nicio răsuflare. Nu şi-a dat seama de cele întâmplate decât când s-a trezit din somn. Închipuiţi-vă pe biata fată stăpânindu-şi durerea, înăbuşindu-şi ţipetele, aşteptând pruncul ca să-l sugrume cu mâinile înfrigurate! Apoi, iat-o, sleită de puteri, după ultimul efort, lăsând să i se scurgă tot sângele din vine, adormind şi ea, la rându-i, în acelaşi somn ca şi mica făptură, de pe care mâinile ei înţepenite nu se mai descleştaseră. Fireşte, am spus bucătăresei că asta nu mă priveşte, şi-am trimis-o după un medic care să constate decesul… Dar o să mă credeţi, dacă o să vreţi, domnule, că de la întâmplarea asta nu-mi mai vin în fire. Da, simt o adevărată remuşcare că am refuzat-o pe biata fată. Şi vă întreb încă o dată, dacă i-aş fi provocat avortul, aţi fi aruncat oare cu pietre în mine, n-aş fi făcut în realitate o faptă bună?

— Ah! se-nţelege! strigă Céleste, care urmărise cu lăcomie povestirea.

Mathieu simţi cum i se rupe inima. Atinsese ultima treaptă a ororii şi nu putea să coboare mai jos. Era, fireşte, supremul iad al maternităţii. Şi îşi amintea ce văzuse la doamna Bourdieu, maternitatea vinovată şi clandestină, servitoare seduse, soţii adultere, fiice incestuoase venind să nască în taină, fără nume, fiinţe triste şi anonime, care se scufundau în necunoscut, Apoi aici, la doamna Rouche, era crima făţarnică, fetusul ucis înainte de-a căpăta viaţă, născându-se mort sau expulzat prin violenţă, încă

neformat, murind cum dă de aer. Apoi, în alte părţi, peste tot, pruncuciderea, omorul pe faţă, copilul născut viu strangulat, sfârtecat în bucăţi, uneori, învelit într-un ziar, părăsit într-un gang. Numărul căsătoriilor nu descrescuse, natalitatea scăzuse însă la un sfert, şi toate canalurile marelui oraş duceau la vale micile cadavre. În aceste mocirle ale decăderii omeneşti vedea acum infamia obscură, vântul atâtor drame, al atâtor asasinate tăinuite, suflându-i peste obraz. Şi grozăvia era că această femeie, asasina josnică şi laşă, vorbea cu glas tare, părea convinsă de misiunea ei, spunându-i adevăruri care-l zăpăceau. Maternitatea nu ajungea la această nebunie ucigătoare decât din vina blestemăţiilor sociale, din pervertirea amorului şi nedreptatea legilor. Se pângărea dorinţa divină, flacăra nemuritoare a vieţii, şi nu mai rămânea decât împreunarea trecătoare care lasă femeile însărcinate, la întâmplare. Tresărirea mamelor la prima mişcare a copilului se prefăcea într-un fior de groază, în teama de-a aduce la lumina zilei rodul temut al unei nesocotinţe, în nevoia de a-l strivi în germene, ca pe-o buruiană pe care n-o vrei. Un strigăt de egoism se înălţa: nu ne mai trebuie copii, nimic care ne-ar strica socotelile băneşti sau ne-ar nărui ambiţiile! Moarte vieţii de mâine, trăiască plăcerile de azi!

Toată societatea muribundă scotea acest strigăt nelegiuit, care vestea sfârşitul apropiat al naţiunii. Iar Mathieu, care simţise Parisul atât de rău însămânţat, cu nouă luni mai înainte, în seara când se văzuse el însuşi pe punctul de-a ceda nebuniei libertine, a înşelăciunii, constata acum ce mâini ticăloase şi vinovate culegeau recolta. Se-nţelege că multe seminţe se pierdeau, aruncate pe trotuarul banal, uscate, arse; şi câte deşeuri în timpul cultivării, câte spice se prăpădeau din cauza brutalităţii şi a mizeriei! Asta nu era încă nimic; mâini sângeroase continuau opera de irosire, când sosea recolta. Parisul rău însămânţat, rău recoltat – era opera diabolică a avortului voluntar, toate puterile morţii luptând împotriva vieţii, în

faţa nepăsătoarei firi, care creează bogăţia nesfârşită a germenilor, pentru nesfârşita recoltă, adevărată şi dreaptă.

Atunci, Mathieu se ridică spunând:

— Vă repet, doamnă, că nici nu vreau să ştiu ce s-a petrecut aici. Dar prezenţa acestei moarte nu constituie oare, aici, cea mai mare primejdie?

Doamna Rouche schiţă iar zâmbetul ei fin.

— Da, supravegherea e destul de severă. Din fericire, mai avem câte-un prieten, ici şi colo. Am trimis să se declare decesul, medicul va veni şi va constata un avort spontan.

Se ridicase şi ea cu aceeaşi expresie blândă şi discretă, plină de milă pentru faptele hidoase care se petreceau pe acest pământ. Luă apoi o atitudine de modestie jignită, făcu un gest amical, vrând parcă să-i închidă gura, când Céleste izbucni:

— Să ştiţi, domnule, că e foarte adevărat tot ce v-a spus dumneaei. Nu există femeie mai bună pe lume, ţi-ai da viaţa pentru ea… Bună seara, domnule, nu uitaţi ce mi-aţi făgăduit.

Înainte de plecare, Mathieu vru să-l revadă pe Morange, să încerce să-l smulgă de acolo, dacă s-ar putea, îl găsi fără lacrimi, stând lângă soţia sa moartă, într-o stare de prostraţie în care durerea parcă pierise! De la primele cuvinte, nenorocitul îl opri, eu o voce foarte stinsă, ca venind din depărtare, ca şi cum se temea să n-o tulbure pe cea care dormea pe vecie.

— Nu, dragul meu, nu, nu-mi spune nimic, orice mi-ai spune ar fi inutil… Ştiu care e crima mea şi niciodată n-am să mi-o iert. Dacă *ea* e aici, e pentru că eu am consimţit. O adoram totuşi, n-am dorit niciodată altceva decât fericirea ei, toată slăbiciunea mea e că am iubit-o prea mult. N-am nicio scuză, eram bărbat, şi-ar fi trebuit să mă arăt mai înţelept, când ea înnebunise, trebuia s-o fac să înţeleagă că ne pregăteam să săvârşim un omor, pentru care am fi, desigur, pedepsiţi… Ah, Doamne! cum o înţeleg, cum o iert

pe scumpa şi îndurerata fiinţă! Cu mine s-a sfârşit, sunt un netrebnic, mi-e silă de mine!

Întreaga sa mediocritate, întreaga sa duioşie răbufneau în această mărturisire a slăbiciunii lui. Şi continuă, fără ca glasul să i se reînsufleţească, să se mai ridice, din adâncul fiinţei lui zdrobite, goală acum pentru totdeauna:

— Voia să fie veselă, bogată, fericită. Era doar atât de firească dorinţa ei, o femeie atât de inteligentă şi frumoasă! Eu n-aveam decât o bucurie, să-i fac toate gusturile, să-i satisfac toate ambiţiile... Cunoşti noua noastră locuinţă, cheltuisem prea mult cu ea. Apoi a mai venit şi povestea aceea cu „Creditul Naţional”, în sfârşit speranţa unei îmbogăţiri rapide. Când am văzut-o ca nebună la gândul că mă împovărează cu al doilea copil, am înnebunit şi eu odată cu ea, ajungând să cred că singura salvare era suprimarea sărmanului micuţ... Şi ea e aci, Dumnezeule! Ştii, era un băieţel, noi care-l doriserăm atâta, noi care am luat această hotărâre numai pentru că aveam siguranţa că e fată şi ne temeam că va trebui să-i facem zestre! Şi mititelul nu mai este, nici ea nu mai este, eu i-am omorât. N-am vrut ca pruncul să trăiască, şi copilul a luat-o pe mamă.

Glasul acesta fără lacrimi, fără violenţă, ca un clopot auzit din depărtare, îl sfâşia pe Mathieu. În zadar căuta să-l mângâie, vorbindu-i despre Reine.

— Ah! da, ai dreptate, o iubesc mult pe Reine. Seamănă mult cu maică-sa... Mi-o ţii la dumneata până mâine dimineaţă, nu-i aşa? Să nu-i spui nimic, las-o să se joace, am să-i vorbesc eu despre nenorocirea asta... Şi te rog să nu mă chinuieşti, să nu mă iei de aici. Îţi făgăduiesc că voi fi foarte cuminte, voi sta aici, liniştit, ca s-o veghez. Nu mă va auzi nimeni, nu voi stingheri pe nimeni.

Apoi, vorbele i se încurcară, vocea i se sugrumă, nu mai bâiguia decât fraze nelămurite, gândindu-se la viaţa lui zdrobită.

— Ea, care iubea atât de mult viaţa, să plece aşa

deodată, în chip atât de înspăimântător... Ieri, la ora asta, mergea, vorbea, o simţeam lângă mine, voiam să-i cumpăr o pălărie pe care-o văzuse... Dumnezeule! pentru că şi eu eram vinovat, de ce nu m-a luat şi pe miile împreună cu copilul?

Văzându-l atât de zdrobit şi totuşi atât de calm, Mathieu se hotărî să-l părăsească. Coborî, se urcă în cupeul care-l aşteptase. Ah! ce uşurare să revezi străzile însorite, animate de mulţime, să respiri aerul curat, care intra prin cele două uşi ale cupeului, larg deschise! Ieşind din întunericul acela dezgustător, sorbea până în adâncul plămânilor aerul vastului cer, strălucind de sănătate şi bucurie. Şi chipul Mariannei, pe care se grăbea să-l revadă, se ridicase în faţa lui, ca făgăduinţa mângâietoare a unei apropiate victorii a vieţii, ca o răscumpărare ce compensa toate ruşinile şi nedreptăţile. Scumpa femeie! ea era deci cea sănătoasă, cea vitează, pe care veşnica speranţă o ţinea pe picioare! ea care, chiar în toiul durerilor, lăsa să triumfe iubirea, să sporească opera fecundităţii, contribuind astfel la propăşire, la efortul de mâine! Şi mersul lent al cupeului îl scotea din fire, ardea de nerăbdare să se afle mai curând în căsuţa luminoasă şi mirosind plăcut, ca să asiste la poemul vieţii, la această sărbătoare augustă a sosirii unei fiinţe noi, cu atâta suferinţă şi atâta bucurie, veşnicul imn omenesc!

Sosind, fu surprins de veselia luminoasă a căsuţei. Soarele strălucea acolo peste tot. Pe scară era un buchet de trandafiri care tocmai fusese scos din camera gravidei şi care parfuma scara. Apoi, imediat ce pătrunse în cameră – o risipă de rufărie albă, o adevărată ninsoare de rufe, împrăştiate din belşug pe mobilele pline de soare. O fereastră pe jumătate deschisă lăsa să intre înăuntru primăvara timpurie. Dar numaidecât observă că îngrijitoarea e singură.

— Cum! Doctorul Boutan nu e încă aici?

— Nu, domnule, n-a venit nimeni... Doamna suferă mult.

Mathieu se apropie de Marianne, care, extrem de palidă, eu ochii închişi, părea într-adevăr chinuită de dureri atroce. El se mânie, spunând că au trecut aproape două ore de când doctorul îi promisese că va veni imediat.

— Şi eu, scumpa mea, care te las atât de mult singură! Credeam că el e lângă tine... Doamna Séguin a născut, ar trebui să fie aici.

Încet, Marianne deschise ochii, se sili să zâmbească. Dar nu putu să vorbească imediat, apoi spuse încet, cu o voce întretăiată:

— De ce te superi? Dacă nu vine, trebuie să se fi produs vreo complicaţie... De altfel, ce să-mi facă? Trebuie să aştept.

Şi o contracţie atât de puternică îi tăie vorba încât tot trupul îi fu zguduit, cutremurat, în timp ce gemete adânci îi ieşeau din piept. Lacrimile îi şiroiau pe obraji.

— Oh! scumpo, scumpo, murmură Mathieu, plângând şi el, e cu putinţă să suferi atât de mult? Şi eu care speram că totul va merge foarte bine!... Ultima oară n-ai avut asemenea dureri.

Ea se linişti, îşi regăsi zâmbetul blând.

— Ultima oară am crezut că n-are să mai rămână mare lucru din bietul meu pântece. Nu-ţi mai aminteşti. Credemă, e întotdeauna la fel, trebuie să plătim scump fericirea. Nu te nelinişti, însă, sunt atât de fericită să accept totul... Aşază-te aici, lângă mine, şi nu mai vorbi. Cea mai mică zdruncinătură îmi sporeşte durerile.

Atunci, încet, duios, el îngenunche, îi luă mâna de pe marginea patului, îşi apăsă obrazul pe fărâma de carne goală, ca şi cum ar fi vrut să intre întreg în ea şi să ia astfel parte la suferinţă. Brusc, o amintire subită îl tulbură, îşi aduse aminte că acelaşi fusese şi gestul lui Morange, careşi punea cu aceeaşi dezmierdare obrazul aprins pe mâna îngheţată a moartei Valérie. În viaţă şi în moarte se creau aceleaşi legături. Dar toată febra nefericitului nu izbutise să încălzească această mână de marmură, în timp ce Mathieu,

dimpotrivă, simţea bine că, prin acest contact, îi lua femeii, în chinuri grele, o mică parte din suferinţa care o chinuia. Suferea cu ea, auzea până şi cea mai mică undă de durere care-o străbătea, o uşura în opera comună de zămislire a vieţii, în ora aceasta de îngrijorare, în care orice bucurie omenească se plăteşte. Această operă comună n-o voise el din seara în care, cedând veşnicei dorinţi, se uniseră amândoi într-o flacără de voluptate fecundă? De atunci ea devenise şi mai mult a lui, iar el se simţise şi mai mult al ei, identificându-se tot mai mult unul cu altul, pe măsură ce sarcina înaintată o făcea pe Marianne să se simtă, încetul cu încetul, tot mai plină de el, în valul vieţii în care se contopeau. Grija cu care o înconjurase după aceea, duioşia eu care veghease ca un servitor credincios, dorinţa de-a o scuti de cele mai mici supărări, de a-i da bucuria zilei care începe, speranţa zilei care va veni, toate acestea nu erau în ochii lui decât prea mica lui participare la truda necesară spre a duce la bun sfârşit procrearea lor comună. Când eşti tată cinstit, când doreşti ca copilul tău să fie voinic şi frumos, trebuie s-o iubeşti pe mama gravidă cum ai iubit-o şi pe soţia îndrăgostită, în seara zămislirii, cu o sfântă ardoare, cu o nesecată pasiune, ca şi cum ai vrea să fii absorbit, să dispari în ea. Şi singura lui părere de rău, acum, când o vedea că suferă atât de mult, era că nu putea să fie pentru ea decât o mică uşurare, o mângâiere, în loc de a-i împărtăşi suferinţele, aşa cum împărţise cu ea fericirea.

La gândul acesta, Mathieu încercă o durere cumplită. Trecură minute, apoi o oră, două. Doctorul Boutan nu mai sosea. Servitoarea trimisă la soţii Séguin se înapoiase, spunând că doctorul vine în urma ei. Şi aşteptarea începu din nou. Marianne îl silise pe Mathieu să se aşeze, lăsându-şi mâna în mâinile lui. Amândoi, palizi din pricina aceluiaşi chin, tăceau, nu schimbau decât rar cuvinte duioase de îngrijorare. Amândoi cunoşteau marea şi buna suferinţă, aceea din efortul căreia se naşte viaţa, în misterul care

vrea ca orice creaţie să fie dureroasă. Iar durerea aceasta îi contopea, îi ridica pe culmile unei iubiri atât de frumoase încât nicio tristeţe nu-i mai frământa, iar camera, dimpotrivă, strălucitoare de pasiunea lor, intona încă de-acum triumful.

Se auzi soneria. Mathieu, nerăbdător, se grăbi să coboare. Şi când dădu de doctorul Boutan jos, la scară, îi spuse:

— Ah! doctore, doctore…

— Nu mă dojeni, dragă prietene. Nu-ţi poţi închipui prin ce spaimă am trecut. Biata femeie era să moară în două-trei rânduri, pe când mă aflam lângă ea. În sfârşit, născuse, când o criză de eclampsie a fost cât pe-aci să se producă. Tocmai de asta mă temeam, de la-nceput… Slavă Domnului! o cred în afară de orice primejdie.

Apoi, în timp ce-şi scotea pălăria şi paltonul, în sufragerie:

— Cum vrei ca o femeie să nască uşor, când încă dintr-a şasea lună se strânge în corset până se sufocă, iese în lume, merge la teatru, pretutindeni, mănâncă şi bea orice, fără să ia nicio precauţie! În plus, biata femeie e de-o nervozitate care te îngrijorează, şi mai are şi grave supărări conjugale. Nu-i nevoie de mai mult ca să te cureţi… Dar toate astea nu te interesează. Să ne vedem de ale noastre…

Când intră sus, cu umerii lui drepţi, cu faţa rumenă, cu ochii vii şi zâmbetul lui discret, Marianne îl primi cu aceeaşi mustrare:

— Oh! doctore, doctore…

— Iată-mă, scumpă doamnă. Îţi jur că n-am putut să vin mai curând. De altfel, îţi mărturisesc că n-aveam nicio teamă în privinţa dumitale, atât te ştiam de curajoasă şi solidă.

— Dar sufăr îngrozitor, doctore.

— Cu atât mai bine! aşa trebuie. Se va termina mai repede, dacă durerile sunt normale şi puternice.

Şi râdea, era vesel, glumea, spunându-i că ar fi putut până acum să se obişnuiască cu „bube” de felul ăsta. Ce însemnau patru sau cinci ore de suferinţă, când lucrurile mergeau bine, în chip firesc, fără cel mai mic motiv de îngrijorare? Apoi, după ce-şi pusese un şorţ mare, alb, şi-o examinase amănunţit pe pacientă, strigă cu admiraţie:

— E minunat, n-am văzut niciodată o prezentare mai prielnică. Mai înainte de-o oră îl vom avea pe scumpul micuţ... Ah! e o plăcere, iată un lucru făcut cum trebuie, vorba femeilor cumsecade!

Cu vioiciune, ajutat de îngrijitoare, pregăti totul, rufăria şi celelalte. Întâmpina fiecare geamăt al Mariannei cu câte-o vorbă bună, îi repeta întruna să nu se împotrivească durerii, să se forţeze, ca să grăbească naşterea. Apoi, în timpul unei acalmii, cum ea voia să afle noutăţi despre doamna Séguin, doctorul se mulţumi să-i răspundă că are o fetiţă, sporind disperarea soţului, Şi, tot aşa, şi Mathieu, întrebat despre vizita lui la Morange, îi spuse numai că Valérie e foarte bolnavă. De ce-ar fi întristat-o în lupta ei cu suferinţa, aducându-i toate veştile rele de afară? Ultimele dureri începeau atât de cumplite încât îi smulgeau ţipete puternice, la intervale regulate, la fel cu strigătele pădurarilor care, în truda lor, despică stejarii. Cu capul dat pe spate, cu ochii închişi, se opintea la fiecare contracţie violentă a muşchilor, care făcea să-i tresalte pântecele gol, pântecele sacru, ce se deschidea ca pământul sub sămânţă, să facă loc vieţii. Atunci, Mathieu înnebunit, nu mai putu sta locului. Ţipetele acestea necontenite îl sfâşiau, îşi simţea el însuşi membrele sfârtecate, ca şi cum i-ar fi fost smulse. Se depărta de pat, se întorcea apoi ca să se aplece asupra capului ei drag, atât de chinuit, şi din ai cărei ochi închişi curgeau lacrimi fierbinţi; şi săruta cu evlavie aceşti sărmani ochi plini de lacrimi, pe care le sorbea.

— Dragul meu, spuse atunci doctorul, ar trebui să pleci, mă stingherești.

În clipa aceea intră şi servitoarea, spunând că domnul

Beauchêne e jos şi întreabă cum merge. Iar Mathieu, înecat în suspine, ca înnebunit, coborî imediat.

— Ei bine, dragul meu, ce se aude? Constance mă trimite să văd ce se întâmplă la voi… S-a terminat?

— Nu, nu, încă nu, spuse bietul soţ tremurând.

Celălalt începu să râdă, ca un om fericit că nu mai trece prin asemenea emoţii. Nu-şi stinsese trabucul, avea aceeaşi figură superbă, fericit că trăieşte.

— Şi apoi voiam să-ţi spun că cei trei copii ai dumitale nu se plictisesc deloc! Ah, ştrengarii! Au mâncat cu o poftă de lupi, iar acuma sar, ţipă! Nu ştiu cum poţi trăi într-o asemenea gălăgie… Şi-am mai trimis şi după cei doi puşti, ai lui Séguin, la mătuşa unde măicuţa lor îi lăsase ca să poată naşte în linişte. Se joacă împreună cu ceilalţi, dar sunt cam adormiţi, le e frică să nu se murdărească… Cu al nostru şi „fata ceea mare” cu numele Reine, care pare de pe-acum o mică femeie, sunt în total şapte. E cam mult pentru nişte oameni care se încăpăţânează să nu aibă decât unul.

Gluma asta îi stârni şi mai mult râsul de om petrecăreţ care, la rândul său, se înfruptase dintr-un prânz îmbelşugat. Dar numele de Reine îl săgetă pe Mathieu în inimă. O revedea, acolo, departe, pe patul murdar, pe Valérie moartă şi, lângă ea, pe Morange, veghind zdrobit.

— Şi se joacă şi „fata ceea mare”? întrebă el.

— O! ca o nebună. Se joacă de-a mama cu ceilalţi. Numai că nu vrea să aibă decât un singur copilaş. Pe ceilalţi cinci îi socoteşte simpli servitori… Ce femeie delicioasă va fi peste trei-patru ani!

Se opri puţin, răsuflă, încetă să râdă un moment.

— Nenorocirea e că Maurice al nostru s-a plâns iar azi-dimineaţă de picioare. Creşte atât de repede băiatul ăsta, se face atât de voinic!… Maică-sa a trebuit să-l aşeze pe-o canapea, în mijlocul celorlalţi şase, şi, înţelegi, i se rupe inima că nu poate să sară şi să strige şi el ca ei. Bietul băieţaş!

O clipă ochii i se împăienjeniră, şi-un nor parcă îi întunecă faţa. Poate simţea şi el trecând acel rece suflu misterios care, într-o seară, o îngheţase pe Constance, înfiorând-o în faţa fiului ei leşinat. Dar umbra îi dispăru îndată de pe chip şi, de parcă o inconştientă asociaţie de idei se stabilise în mintea lui, îşi reveni şi. Întrebă vesel:

— Ascultă, fiindcă veni vorba, ce e cu frumoasa blondă, încă nu s-a întâmplat?

Mathieu se miră, apoi înţelese că-l întreba dacă Norine nu născuse.

— Încă nu, poate peste vreo lună, ştii bine.

— Eu! nu ştiu absolut nimic, şi întrebarea mea e stupidă, într-adevăr, căci nu vreau să ştiu nimic. După ce voi fi plătit totul, repetă-i din partea mea: nici ea, nici copilul, mai ales, nimic nu există pentru mine.

În clipa aceea glasul îngrijitoarei răsună sus pe scară;

— Conaşule, conaşule, veniţi repede!

Şi însuşi Beauchêne îl zori să urce.

— Du-te, du-te, dragă prietene. Voi aştepta puţin, să aflu dacă am o verişoară sau un verişor.

Intrând în cameră, Mathieu rămase ca orbit. Prin fereastra ale cărei perdele erau ridicate până sus intra o jerbă de raze de soare atât de strălucitoare încât ai fi spus că e o solie de bună prevestire. Şi-l văzu pe doctor, în şorţ alb, care, cu mâinile lui de chirurg sacru, ajuta sosirea copilului, în pragul vieţii. Şi o auzi pe Marianne, iubita, adorata lui Marianne, scoţând un ţipăt puternic, ţipătul suprem al mamelor, ţipătul unei vieţi noi, nebun de durere, de bucurie şi speranţă, căruia îi răspunse, aproape în aceeaşi clipă, scâncetul desluşit ai noului-născut salutând lumina zilei. Faptul era îndeplinit, încă o fiinţă urma celorlalte, în văpaia strălucitoare a soarelui.

— E băiat, spuse doctorul.

Mathieu se aplecase să sărute din nou, într-un elan de duioşie, de nesfârşită recunoştinţă, ochii frumoşi, încă plini de lacrimi, ai Mariannei. Dar, printre lacrimi, surâdea acum,

şi obrazul ei arăta o bucurie luminoasă, asemeni strălucirii aurorei, şi era atât de fericită, deşi tot mai tremura de suferinţa prin care trecuse.

— Oh! scumpă, scumpă soţie, cât ai fost de bună şi de curajoasă, şi cât de mult te iubesc!

— Da, da, sunt foarte fericită, iar eu te voi iubi şi mai mult, cu toată dragostea asta cu care tu m-ai copleşit!

Doctorul Boutan interveni, oprind-o să mai rostească vreun cuvânt. Şi nu înceta să laude frumuseţea copilului, glumind, repetând, în pasiunea lui pentru familiile numeroase, că cel mai bun mijloc pentru a aduce pe lume copii atât de frumoşi e să-i aduci cât mai des. Când tatăl şi mama se adoră, când nu recurg la orori care să înşele natura, când trăiesc o viaţă sănătoasă, cinstită, feriţi de moravurile urâte ale lumii, cum vreţi să nu iasă minunaţi copiii a căror zămislire e învăluită în atâta iubire? Şi râdea, un râs de om cumsecade, aşa cum era.

Dar Mathieu ieşise buzna din cameră, strigând pe scară:

— E băiat!

— Bine! răspunse de jos, cam în zeflemea, Beauchêne, aveţi acum patru, fără să mai numărăm şi fata. Felicitările mele... Alerg să-i dau vestea şi Constancei.

Ah! camera asta de luptă şi izbândă, în care Mathieu se întoarse ca într-o glorie triumfală! Marianne fremăta încă de suferinţa prin care trecuse, dar ce suferinţă sfântă, suferinţa asta a vieţii în veşnică lucrare! câtă speranţă nemărginită, deschizându-i viitorul, îi umplea acum farmecul bucuriei, mândria biruitoare de-a fi născut.! În zadar îşi continua moartea opera necesară; câmpul rău semănat, rău cultivat, în van rămăsese gol, pe alocuri, prin transformarea în deşeuri a unor seminţe; recolta va fi şi mai bogată totdeauna, graţie dărniciei divine a îndrăgostiţilor, pe care-i aprindea dorinţa creatoare a lumii. Şi compensaţia nu întârzia, viaţa ţâşnea de pretutindeni în mlădiţe viguroase, mişuna într-o parte, când coasa trecuse pe partea cealaltă, izbucnea, în ceasul acesta, aici, în această

cameră plină de bunătate, de veselie şi tandreţe, ca pentru a răscumpăra alte sarcini vinovate şi clandestine, alte naşteri înspăimântătoare şi criminale. O singură fiinţă care se năştea, sărmană fiinţă goală, cu ţipăt slab de pasăre zgribulită, era imensa comoară de viaţă sporită, era veşnicia asigurată. Şi, după cum în seara zămislirii, toată noaptea aceea sublimă de primăvară, cu parfumul ei, intrase în casă pentru ca întreaga fire să ia parte la îmbrăţişarea fecundă, tot astfel şi astăzi, în clipa naşterii, soarele fierbinte dogorea aici, dând viaţă, cântând poemul vieţii eterne prin dragostea eternă.

CARTEA A TREIA

I

— Îţi spun că n-am nevoie de Zoé ca să-i fac baie! striga Mathieu supărat. Rămâi în pat şi odihneşte-te.

— Dar, răspundea Marianne, trebuie ca servitoarea să-ţi pregătească baia şi să-ţi aducă apă caldă.

Ea râdea, având aerul că se amuză de cearta lor, şi, până la urmă, râse şi el.

De două zile se reinstalaseră în micul pavilion pe care-l închiriaseră de la familia Séguin, la liziera pădurii, lângă Janville. Atât erau de grăbiţi să se vadă iar la ţară încât Marianne făcuse imprudenţa, în ciuda sfatului doctorului, să vină acolo la cincisprezece zile după naştere. Dar o primăvară timpurie însorea atât de plăcut această lună a lui martie încât ea se simţea doar puţin obosită de călătorie. Iar a treia zi, într-o duminică, Mathieu, care nu se ducea la birou şi îşi făcea o plăcere petrecându-şi ziua lângă ea, o rugase să se scoale abia spre amiază, la ora prânzului.

— Să vedem, repetă el, pot foarte bine să mă ocup puţin de copil, în timp ce tu te odihneşti. Destul îţi baţi capul cu el, de dimineaţă până seara. Şi pe urmă, dacă ai şti ce

plăcere îmi face să trăiesc iar aici cu tine şi cu micuţul nostru scump în camera asta!

Se apropie de ea, sărutând-o blând; şi, pufnind iar în râs, ea îi înapoie sărutarea. Şi, într-adevăr, amândoi se regăseau aici ca într-o vrajă. Nu era oare camera în care se iubiseră, anul trecut, unde petrecuseră noaptea aceea fericită, noaptea fecundă? Primăvara timpurie o poleia cu aur, o încălzea, larg deschisă cum se afla spre vastul cer, spre câmpia renăscută, fremătătoare de sevă. Şi cât li se părea de vie şi de veselă, plină încă de amintirea dragostei lor, acum când pruncul înflorea aici lângă ei!

Marianne se aplecă peste leagănul de alături, lipit de patul ei.

— Domnul Gervais doarme adânc. Priveşte-l numai! N-o să te lase inima să-l trezeşti.

Şi amândoi rămaseră o clipă aşa, uitându-se la el cum doarme. Ea îl cuprinsese pe soţul ei de după gât, lipindu-se de el, părul li se amesteca, respiraţia li se contopea, râzând de plăcere deasupra leagănului în care se odihnea frageda creatură. Era un copil frumos, cu pielea albă şi trandafirie; dar trebuia să fii tatăl sau mama ca să te ocupi astfel de această gângurire, de-o gânganie abia adusă pe lume, ale cărei forme abia mijeau. Apoi, cum, fără să vadă încă, pruncul deschidea ochii, rămânând cu ei plini de misterul lumii de unde venea, părinţii ţipară de emoţie.

— Ştii că m-a văzut?

— Desigur. Şi pe mine, când m-a privit, a întors capul.

— Oh, îngeraşul!

Nu era decât o iluzie. Dar feţişoara aceasta drăgălaşă, atât de plăpândă încă, atât de mută, le spunea atâtea lucruri, pe care nimeni nu le-ar fi auzit. Se regăseau în el contopiţi amândoi, descopereau asemănări surprinzătoare, care-i făceau să dezbată ore, zile întregi, căruia din ei îi semăna mai mult. Fiecare se încăpăţâna, de altfel, să declare că era leit chipul celuilalt.

Fireşte că, îndată ce deschise ochii, domnul Gervais

începu să ţipe cât îl ţinea gura. Dar Marianne era neînduplecată; baia înainte de toate, pe urmă suptul. Zoé aduse o cană cu apă caldă, apoi pregăti cada mică în faţa ferestrei, la soare. Şi Mathieu se încăpăţână să scalde el copilul, îl spălă timp de trei minute cu un burete moale, pe când Marianne, din pat, conducea operaţiile, râzând de gingăşia exagerată cu care îl manevra, ca şi cum ar fi ţinut în mâini vreun zeu abia născut, fragil şi sacru, pe care degetele lui se temeau să nu-l rănească. De altminteri, continuau să se minuneze împreună de această adorabilă scenă. Cât era de drăgălaş în apă, cum sclipea la soare, cu carnea lui trandafirie. Şi cât de cuminte era de asemenea, fiindcă era o minune să-l vezi brusc tăcând şi arătându-se foarte mulţumit, îndată ce simţea dezmierdarea învăluitoare a apei calde! Niciodată vreun tată sau vreo mamă n-avuseseră asemenea comoară!

— Acum, spuse Mathieu, după ce Zoé îi ajutase să-l usuce cu un prosop moale, să-l cântărim pe domnul Gervais.

Era o treabă complicată, pe care o făcea şi mai anevoioasă dezgustul profund ce-l manifesta copilul faţă. de ea. Se zbătea, se mişca pe talger, încât nu puteai să-i afli greutatea adevărată, ca să i se poată stabili exact diferenţele la cântărire, creşterea ce varia între o sută optzeci şi două sute de grame, de la o săptămână la alta. Tatăl, de regulă, îşi pierdea răbdarea. Trebuia să intervină mama.

— Uite! pune cântarul lângă patul meu, pe masă, şi dă-mi copilul învelit în prosop. Vom scădea pe urmă greutatea prosopului.

Dar, în clipa aceea, se produse năvala sălbatică din toate dimineţile. Cei patru copii, care începuseră să se îmbrace singuri, cei mari ajutând celor mici, şi pe care, de altfel, îi mai ajuta şi Zoé, îşi făcură apariţia, se năpustiră, în goană, ca nişte mânji lăsaţi în libertate. Săriră de gâtul tatălui, se repeziră la patul mamei, ca să le spună bună dimineaţa,

când, văzându-l pe Gervais pe Cântar, rămaseră pironiţi de interes şi admiraţie.

— Ia te uită! întrebă Ambroise, cel mai mie, de ce-l mai cântăreşte o dată?

Cei doi mai mari, gemenii Blaise şi Denis, răspunseră împreună:

— Ţi s-a spus, pentru ca mama să ştie dacă n-au înşelat-o la cântar când l-a cumpărat din Piaţa Madeleine!

Dar Rose, nesigură încă pe picioare, se căţăra în pat, se agăţa de balanţă, ţipând cu glasu-i ascuţit:

— Vleau văd! Vleau văd!

Şi cât pe-aci să răstoarne tot. Trebuiră să-i dea afară imediat, pentru că acum toţi patru se îngrămădeau, în» tinzând mânuţele.

— Dragii mei, spuse tatăl, faceţi-mi plăcerea şi duceţi-vă să vă jucaţi afară. Luaţi-vă pălăriile de soare şi nu vă depărtaţi de fereastră, ca să vă auzim.

În sfârşit, Marianne reuşi să-l cântărească exact, în ciuda plânsetelor şi zvârcolirilor domnului Gervais. Şi câtă bucurie: câştigase într-o săptămână două sute zece grame! După ce pierduse în greutate în primele trei zile, ca toţi noii-născuţi, iată-l crescând ca o bună şi sănătoasă plantă omenească! Îl şi vedeau umblând, frumos şi voinic. Aşezată în capul oaselor, în pat, mama îl înfăşă bine, cu mâinile ei dibace, glumind, răspunzând fiecăruia din ţipetele lui:

— Da, da, ştiu, ne e tare foame, tare foame... Acuma vine, supa e pe foc, i-o vom servi domnului fierbinte.

De cum se trezise, îşi făcuse toaleta de duminică, îşi pieptănase în sus părul superb, într-un coc mare, care-i lăsa gol gâtul alb, îmbrăcată simplu cu o frumoasă bluză de flanelă albă, împodobită cu dantelă, nelăsând să i se vadă decât un pic braţele goale. Şi, cu spatele rezemat de două perne, continuă să râdă, îşi scoase din bluză unul dintre sânii ei tari, de războinică, umflat de lapte acum, îmbobocit ca o mare floare a vieţii, albă şi trandafirie; în acest timp, copilul, lacom, orbecăind, îşi plimba mânuţele, pipăia cu

buzele. Şi când găsi ce dorea, începu să sugă cu putere, bând tot laptele mamei, ca şi cum, din adânc, ar fi sorbit până la sânge.

Printre hohote de râs, ea scoase un ţipăt uşor de durere.

— Ah, drăcuşorul ăsta mă mănâncă, iar m-a muşcat de sfârc!

Apoi, când Mathieu vru să lase o perdea, văzându-i inundaţi de soare:

— Nu, nu, lasă-ne soarele! urmă ea. Nu ne supără, ne aduce toată primăvara în vine.

El se întoarse, rămase locului, încântat de privelişte. Astrul îşi arunca săgeţile de foc, viaţa ardea acolo într-o înflorire de sănătate şi frumuseţe. Nu se putea concepe o irumpere mai triumfătoare, un simbol mai sacru al eternităţii vieţii: un copil la sânul mamei. Procrearea continua, mama se mai dăruia încă, întreagă, timp îndelungat, hrănea ca să desăvârşească omul, îşi deschidea izvorul vieţii, care se revărsa din, trupul ei peste lume. Nu-şi smulsese copilul din măruntaiele ei, gol şi plăpând, decât pentru a-l pune la sânul ei cald, nou culcuş de iubire, unde se încălzea şi se hrănea. Şi nimic nu părea mai simplu, nici mai necesar. Ea însăşi, pentru frumuseţea, pentru sănătatea amândurora, era, în mod firesc, doica, după ce fusese creatoarea. În veselia, în speranţa fără margini pe care o răspândeau în jurul lor nu era decât măreţia naturală a tot ce creşte plin de sănătate, în chip logic, îmbogăţind seminţia omenească.

În clipa aceea, Zoé, după ce dereticase prin cameră, urca iar cu un buchet mare de liliac într-un vas, anunţând că domnul şi doamna Angelin, întorcându-se de la o plimbare matinală, erau jos şi întrebau ce face doamna.

— Spune-le să vină sus, zise Marianne veselă. Acum pot să-i primesc.

Soţii Angelin erau tânără pereche de îndrăgostiţi, care locuiau într-o căsuţă din Janville, cutreierau ca nişte nebuni potecile singuratice, amânând copilul pentru mai târziu, ca

să nu-i încurce, să nu le strice viaţa rătăcitoare, plină de dezmierdări egoiste. Ea era încântătoare, brună, înaltă, bine făcută, întotdeauna veselă, lacomă de plăceri. El, băiat frumos, blond, cu umeri laţi, cu înfăţişare mândră, de muşchetar, cu mustaţa şi barbişonul în vânt. În afară de cei zece mii de franci rentă, care le îngăduia să trăiască comod, el mai câştiga câte ceva, pictând evantaie drăguţe, înflorite cu trandafiri, şi femeiuşti în atitudini drăgălaşe. De aceea viaţa lor de până atunci nu fusese decât un prilej de dragoste, o neîntreruptă ciripi re. Spre sfârşitul verii trecute, în urma întâlnirilor zilnice, legaseră cu soţii Froment o strânsă prietenie.

— Se poate intra, nu vă deranjăm? se auzi de pe scară vocea sonoră a lui Angelin.

Şi, după ce doamna Angelin, încă vibrând după plimbarea în soarele primăverii, o îmbrăţişă pe Marianne, se scuză că venise aşa de dimineaţă.

— Închipuie-ţi, scumpa mea, abia aseară am aflat că aţi sosit de alaltăieri. Nu vă aşteptam decât peste opt-zece zile... Şi, cum treceam pe lângă casa voastră, n-am putut rezista, am vrut să ştim... Ne iertaţi, nu-i aşa?

Apoi, fără să mai aştepte răspunsul, cu o vioiciune de piţigoi zăpăcit, îmbătat de libertate:

— Iată-l şi pe noul domnişor! un băiat, nu-i aşa? Şi toate au mers bine, se vede. O, cu dumneata lucrurile merg întotdeauna bine... Doamne! cât e de mic şi de gingaş! Priveşte, Robert, cât de drăgălaş suge. Parcă e o păpuşă... Ce spui? e nostim, e nostim! E foarte amuzant.

Soţul, văzând-o cum se înveseleşte, se apropie, se minună, ca să spună şi el ca ea.

— Ah, da, într-adevăr, e drăguţ... I-am văzut pe unii groaznici, care rămân slabi, vineţi, ca nişte pui jumuliţi... Când sunt albi şi graşi, sunt agreabili.

— Dar, spuse Mathieu râzând, când o să vă dea brânci inima, să puteţi avea şi voi unul la fel? Sunteţi făcuţi amândoi ca să fabricaţi unul superb.

— Nu, nu, de asta nu poţi fi sigur niciodată… Şi apoi, ştiţi, Claire nici nu vrea să audă de copil înainte de-a împlini treizeci de ani. Mai putem aştepta cinci ani, trăind puţin pentru noi amândoi… Când Claire o avea treizeci de ani, om vedea…

Totuşi, doamna Angelin era sedusă, nu se mai sătura privind copilul, ispitită, cuprinsă de dorinţa unei jucării noi, răscolită desigur până în fundul sufletului şi de-o bruscă trezire a instinctului matern. Nu era deloc rea; dimpotrivă, sub nepăsarea ei de femeie îndrăgostită, era de-o nesfârşită bunătate.

— O, Robert, murmură ea blând, dacă am avea şi noi unul!

La început soţul se revoltă, apoi glumi:

— Cu alte cuvinte eu nu-ţi mai sunt de ajuns. Ştii bine că timp de nouă luni, cât ţine sarcina, şi încă alte cincisprezece, cât durează alăptatul, nu ne vom putea nici măcar săruta. Ceea ce însemnează doi ani fără nici cea mai mică dezmierdare… Nu e aşa, dragă prietene, că un bărbat cu judecată, care are grijă de sănătatea mamei şi a copilului, nu se atinge de femeia sa în tot timpul acesta?

Mathieu începu să râdă împreună cu el.

— Cam exagerezi. Dar, în tot cazul, e un pic de adevăr în ceea ce spui. Cel mai bun lucru, ce-i drept, e să te abţii.

— Să te abţii, auzi Claire? Vai! urât cuvânt! Vrei tu asta? … Şi dacă nu pot, dacă mă duc aiurea?

Roşind, cele două tinere femei râdeau la rândul lor, se pretau la obişnuitele glume asupra acestui delicat subiect. Nu li se putea oare oferi acest mare, acest dulce semn de afecţiune, care consta în a le rămâne credincios şi a aştepta? Să meargă în altă parte, dar e groaznic, ţi-e mai mare scârbă.

— Lasă-l să spună! conchise doamna Angelin. Mă iubeşte prea mult, nici nu mai ştie dacă există şi alte femei.

Totuşi, o teamă, o gelozie, începeau s-o frământe. Şi, ceea ce nu îndrăznea să spună cu glas tare, în timp ce-o

privea pe Marianne, era întrebarea dacă o sarcină n-ar deforma-o, nu l-ar îndepărta pe soţ de ea, în cazul când, poate, s-ar urâţi. Desigur, această femeie veselă şi fragedă, eu pruncul ei frumos la sân, în patul alb, în plin soare, era un tablou splendid. Dar existau şi bărbaţi cărora le era groază de acest lucru. Iar această tainică dezbatere se traduse prin cugetarea:

— De altfel, s-ar putea foarte bine să nu alăptez eu. Am lua o doică.

— Evident, spuse bărbatul. Niciodată nu te-aş lăsa să alăptezi, ar fi o nerozie!

Imediat însă îi păru rău de această brutalitate şi-i ceru iertare Mariannei. Îi explică apoi că, în ziua de azi, nicio mamă n-ar mai consimţi să se chinuiască cu alăptatul, dacă dispune de-o situaţie materială mai bună.

— Oh! eu, spuse Marianne, cu zâmbetul ei liniştit, şi dacă aş avea o sută de mii de franci venit, mi-aş alăpta singură toţi copiii, de-ar fi doisprezece la număr. Cred, de altminteri, că m-aş îmbolnăvi, dacă micuţul acesta drag nu m-ar uşura de laptele care mă inundă: pentru sănătate îmi suge astfel laptele. Şi, pe urmă, mi-aş închipui că nu l-am făcut eu până la capăt, m-aş simţi vinovată de suferinţele lui cele mai mici, da! o mamă criminală, o mamă care nu se interesează de sănătatea, de viaţa copilului ei!

Îşi aplecase asupra micuţului frumoşii ei ochi duioşi şi-l privea cum suge lacom, cu o privire plină de dragoste, fericită chiar atunci când îi pricinuia vreo durere, încântată când „o sorbea” tare, cum spunea ea. Şi continuă, eu o voce ca în vis:

— Copilul meu să fie încredinţat alteia, o! nu, niciodată, niciodată! aş fi prea geloasă, nu vreau să fie decât al meu, ieşit din mine, desăvârşit de mine. N-ar mai fi copilul meu, dacă alta l-ar desăvârşi. Şi nu mă gândesc numai la sănătatea lui fizică, vorbesc de toată fiinţa lui, de inteligenţa şi inima ce le va avea, pe care eu, numai eu, trebuie să i le dau. Dacă, mai târziu, l-aş vedea prost şi rău,

aş crede că cealaltă mi l-a stricat... Scumpul, scumpul meu copil iubit! când suge atât de tare, simt că trec toată în el, e o desfătare.

Ea îşi ridică ochii, îl văzu la picioarele patului pe Mathieu, care o privea foarte mişcat. Şi adăugă veselă:

— Şi ţie îţi aparţine, şi ţie!

— Ah! strigă el, întorcându-se spre cei doi îndrăgostiţi, are dreptate. Toate mamele ar trebui s-o asculte şi să aducă iar obişnuinţa în Franţa ca ele să-şi hrănească singure copiii! Ar fi lucrul cel mai frumos! Şi nu e, într-adevăr, frumuseţea cea mai strălucitoare şi cea mai înaltă?

Soţii Angelin începuseră iar să râdă, din politeţe. Nu păreau deloc convinşi, în singura şi egoista lor dorinţă de-a rămâne numai amanţi. Şi culmea a fost un mic accident neprevăzut, veşnica neputinţă omenească. Cum domnul Gervais termina să sugă, Marianne observă că făcuse ceva în scutece. Ea se înveseli şi mai mult şi nu se sfii deloc să ia un scutec curat şi să primenească copilul. Ceru buretele, îl spălă, îl şterse. Sub soarele luminos, toaleta aceasta, trupşorul gol şi trandafiriu nu era pentru ea decât o bucurie mai mult. Totuşi, cei care n-au copii pot privi cu alţi ochi. Iar soţii Angelin se ridicară, luându-şi rămas bun.

— Aşadar, peste nouă luni? întrebă ştrengăreşte Mathieu.

— Să zicem optsprezece, răspunse soţul, dacă vom socoti şi lunile de chibzuire.

Chiar atunci se iscă o larmă sub fereastră, ţipetele ascuţite ale unor miei sălbatici lăsaţi în voia lor, pentru că Ambroise, azvârlind o minge, o agăţase într-un pom. Blaise şi Denis aruncau cu pietre în ea, Rose sărea, ţipând, ca şi cum spera să-şi întindă braţele până acolo. Soţii Angelin rămăseseră surprinşi şi îngrijoraţi.

— Dumnezeule! murmură Claire, ce-o să fie când o să aveţi doisprezece?

— Dar, spuse Marianne încântată, casa ni s-ar părea pustie, dacă n-ar ţipa... La revedere, scumpă prietenă, voi veni să te văd îndată ce voi putea ieşi.

Lunile martie şi aprilie au fost superbe, convalescenţa Mariannei s-a terminat în chip fericit. Căsuţa retrasă, pierdută în frunziş, trăia într-o continuă bucurie. Mai cu seamă fiecare duminică era o adevărată sărbătoare, când tatăl nu se ducea la birou. În celelalte zile, pleca de dimineaţă; nu se întorcea decât pe la ora şapte, întotdeauna grăbit, copleşit de muncă. Şi, cu toate că aceste neîncetate alergături nu-i stricau buna dispoziţie, începea să fie preocupat de viitor. Până acum niciodată strâmtorarea în care se vedea familia nu-l îngrijorase. N-avea nicio dorinţă de parvenire, nici de bogăţie, ştia că soţia lui, ca şi el, n-avea alt vis de fericire decât să trăiască acolo, foarte simplu, o viaţă cinstită, sănătoasă, în linişte şi dragoste. Dar, cu toate că nu visa puterea unei situaţii înalte, satisfacţia unei averi mari, se întreba cum va putea trăi, oricât de modest, acum, când familia i se mărea neîncetat. Dacă ar fi să mai vină şi alţi copii, ce va face, cum va găsi strictul necesar, când fiecare nouă naştere i-ar impune noi griji? Când faci copii mereu, trebuie ca, pe măsură ce guriţele se deschid şi ţipă că le e foame, să-ţi creezi resurse, să scoţi din pământ din iarbă verde mijloace de trai, altfel lipsa de prevedere ar fi de-a dreptul o crimă. Cinstit fiind, nu poţi să scoţi pui la întâmplare, ca pasărea, să laşi ouăle în voia soartei, pentru a fi strânse de altul. Gândurile acestea îl năpădeau, cu atât mai mult cu cât strâmtorarea creştea în casă de la naşterea lui Gervais într-atât încât Marianne nu mai ştia cum s-o scoată la capăt, până la sfârşitul lunii, cu toate economiile făcute. Până şi cele mai mărunte cheltuieli trebuiau discutate, trebuiau să facă economie la untul pentru tartinele copiilor, să-i lase să-şi poarte bluzele până deveneau zdrenţe. Şi în fiecare an, ca o culme a nevoilor, copiii creşteau, cerând tot mai multe cheltuieli. Trebui să-i dea pe cei trei mai mari la o mică şcoală din Janville, ceea ce nu costa încă prea mult. Dar anul viitor nu va trebui oare să-i trimită la liceu, şi de unde bani? Problemă grea, o grijă ce sporea cu fiecare clipă, care

le strica întrucâtva primăvara minunată, a cărei sosire umplea de flori câmpia întinsă.

Şi Mathieu, culmea, avea convingerea că va rămâne veşnic în postul de desenator la uzina Beauchêne. Chiar admiţând că, într-o bună zi, i se va dubla salariul, nu cu şapte sau opt mii de franci pe an şi-ar putea permite să realizeze visul unei familii numeroase, crescând liberă şi mândră, ca o pădure bogată, nedatorându-şi puterea, sănătatea şi frumuseţea decât pământului, buna mamă a tuturor, de unde îşi scotea toată seva. Şi de aceea, de când se reîntorsese la Janville, în desele lui plimbări acolo, pământul îl ispitea, îl ţintuia parcă, în timp ce-şi făcea tot felul de planuri vagi, din ce în ce mai mari. Se oprea minute întregi în faţa unui lan de grâu, la marginea unei păduri stufoase, pe malul unei bălţi, ale cărei ape luceau în soare, printre mărăcinii unei întinderi de pământ pietros. Tot felul de proiecte nedesluşite se-nvălmăşeau atunci în mintea lui, visări nehotărâte, atât de vaste, atât de ciudate, pe care nu le împărtăşise încă nimănui. nici măcar soţiei. Ar fi fost luat în râs, desigur, fiindcă nu trecuse de clipa aceea tulbure şi plină de fiori în care inventatorii simt trecând peste ei duhul descoperirii, înainte chiar ca ideea întreagă să se formuleze. De ce nu s-ar adresa pământului, veşnica doică? de ce nu s-ar apuca să desţelenească, să facă să dea roade aceste terenuri imense, pădurile, şesul pustiu, pământurile pietroase, care îl înconjurau şi nu produceau nimic? de ce – de vreme ce era drept ca fiecare om să-şi capete partea lui de bunuri, să-şi creeze mijloace de existenţă – n-ar dobândi, cu fiecare nou copil, o nouă bucată de pământ rodnic, care l-ar face să trăiască, fără să păgubească cu nimic comunitatea? Dar asta era tot, nimic nu se preciza încă, şi realizarea se risipea în cel mai frumos dintre vise.

Familia Froment era la ţară de o lună, când Marianne, complet restabilită, veni într-o seară până la podul de pe Yeuse, împingând înainte-i căruciorul lui Gervais, ca să-l aştepte pe Mathieu, care trebuia să se întoarcă devreme.

Şi, într-adevăr, el fu aici înainte de ora şase. În seara aceea. frumoasă, ei îi veni ideea să facă un uşor înconjur, trecând pe lângă moara lui Lepailleur, în josul râului, cu intenţia să cumpere ouă proaspete.

— Sunt de acord, spuse Mathieu. Ştii că-mi place foarte mult vechea lor moară romantică. Ceea ce nu m-ar împiedica s-o dărâm şi s-o construiesc din nou, cu un motor nou, dacă ar fi a mea.

În curtea vechii construcţii, acoperită pe jumătate cu iederă, având un farmec de legendă, cu roata-i încărcată de muşchi, lâncezind printre nuferi, îi găsiră pe soţi, bărbatul roşcovan, înalt şi uscat, femeia tot atât de uscăţivă, tot atât de roşcovană ca şi el, amândoi tineri şi aspri. Copilul, Antonin, sta jos, pe pământ, făcând o groapă cu mânuţele lui.

— Ouă, spuse femeia Lepailleur, se înţelege, doamnă, trebuie să fie.

Dar nu se grăbi, ci se uită la Gervais, adormit în cărucior.

— Ah! e ultimul dumneavoastră copil? E dolofan şi drăgălaş. Nu v-aţi pierdut vremea degeaba.

Dar Lepailleur nu putu să-şi stăpânească un râs batjocoritor. Şi cu familiaritatea ţăranului faţă de orăşeanul pe care-l ştie strâmtorat:

— Vasăzică, cu acesta aveţi cinci, domnule. Noi, oamenii săraci, nu ne-am putea îngădui aşa ceva.

— Pentru ce? întrebă liniştit Mathieu. Oare n-aveţi această moară, n-aveţi pământ, ca să poată munci şi braţele care ar veni, şi a căror muncă v-ar dubla veniturile, vi le-ar tripla?

Aceste vorbe simple fură ca o plesnitură de bici, sub care Lepailleur se-ncovoie. Şi încă o dată îşi vărsă tot năduful. Ah! nu moara lui hodorogită avea să-l îmbogăţească, pentru că, de pe urma ei, nu se procopsise nici bunicu-său, nici taică-său! Cât despre pământ, frumoasă zestre îi mai adusese nevastă-sa – nişte ţarini unde nimic nu voia să crească, pe care în zadar le uzi cu sudoarea frunţii, fără să

poţi scoate nici măcar cheltuielile făcute pentru procurarea bălegarului şi seminţelor!

— Mai întâi, continuă Mathieu, moara dumitale ar trebui să fie reparată, să-i înlocuieşti vechiul mecanism, sau, mai bine zis, să instalezi aici un motor cu aburi.

— Să-mi repar moara! să pun un motor cu aburi! e curată nebunie! şi de ce să fac acest lucru? de vreme ce o lună din două stau degeaba, de când ţăranii aproape c-au renunţat să mai semene grâu.

— Şi apoi, urmă Mathieu, dacă pământul dă o recoltă proastă asta e din pricină că-l cultivi rău, după o metodă învechită, fără îngrijiri, fără maşini, fără îngrăşăminte.

— Iar maşini, iar caraghioslâcurile astea, care au ruinat biata omenire! Ah! le ştiu, aş vrea să te văd pe dumneata cultivând mai bine pământul, silindu-l să-ţi dea ceea ce el nu vrea!

Se supără de-a binelea, fu cuprins de-o violenţă brutală, aruncând asupra pământului vitreg toate învinuirile pe care i le sugerau lenea şi încăpăţânarea lui. Călătorise, luptase în Africa, nu se putea spune că trăise în vizuina lui, ca un animal neştiutor. Când s-a întors, însă, de la regiment, s-a simţit deodată dezgustat, când a înţeles că s-a sfârşit cu cultura pământului şi că niciodată acesta nu le va mai da altceva să mănânce decât pâine uscată. Pământul era în stare de faliment, ca şi bunul Dumnezeu, ţăranii nu mai credeau în el, atât era de îmbătrânit, de secătuit, de istovit. Până şi soarele o luase razna – zăpadă în iulie, furtuni în decembrie – o întreagă răsturnare a anotimpurilor, ce distrugea dinainte recoltele!

— Nu, domnule, nu mai e cu putinţă, s-a isprăvit. Pământ, muncă nu mai există. Suntem prădaţi, ţăranul care se omoară muncind nu va mai avea în curând nici apă să bea. De aceea, vedeţi, mai degrabă m-aş arunca în râu decât să-i mai fac nevestei mele un copil, pentru că nu e de niciun folos să dai viaţă unor nenorociţi, iar Antonin va avea cel puţin cu ce să trăiască, după moartea noastră, dacă va

rămâne singur… Şi-l vedeţi pe Antonin, ei bine! vă jur că nu voi face din el ţăran, dacă nu vrea. Dacă-i va da ghes cartea, dacă va voi să se ducă la Paris, ah! Dumnezeule mare! îi voi spune că are dreptate, că numai Parisul e bun pentru băieţii voinici, hotărâţi să-şi încerce norocul… N-are decât să vândă tot, să-şi rişte recolta acolo, pe caldarâm. Numai acolo cresc gologanii, şi-am o singură părere de rău, că nu mi-am încercat norocul şi eu cât mai era încă vreme.

Mathieu începu să râdă. Nu era oare ciudat că el, orăşan, bacalaureat, om de ştiinţă, visa să se întoarcă la pământ, la mama comună a muncii şi a bogăţiei, în timp ce ţăranul acesta, fiu de ţăran, blestema, afurisea pământul, şi nu avea altă ambiţie decât să-l vadă renegat de fiul său? Niciodată o nepotrivire mai plină de înţeles nu-l tulburase atât de mult; era exodul dezastruos al celor de la ţară, care se agrava din an în an, slăbind şi vătămând naţiunea.

— N-ai dreptate, spuse el pe-un ton vesel, ca să îndepărteze orice asprime din discuţie. Nu trăda ţărâna, ea e o veche iubită care se va răzbuna. În locul dumitale, aş scoate din ea tot ce-aş dori, îngrijind-o cât mai mult. Ea rămâne azi, ca şi în prima zi, marea soţie fecundă, şi-ţi zămisleşte întotdeauna însutit, când o iubeşti cu o dragoste adevărată.

Dar Lepailleur protesta, ridica pumnii.

— Nu, nu, m-am săturat de târfa asta!

— Ştii ce! continuă Mathieu, eu unul mă mir că nu s-a găsit încă un flăcău harnic şi inteligent care să scoată ceva din această imensă proprietate, lăsată în voia soartei, acest Chantebled, din care Séguin-tatăl visase odinioară să facă un domeniu regesc. Sunt aici vaste terenuri înţelenite, păduri din care s-ar putea tăia o parte, pârloage care ar putea uşor să fie redate culturii. Ce ispravă frumoasă, ce creaţie pentru un om!

O clipă, Lepailleur rămase cu gura căscată. Apoi începură să curgă zeflemelile:

— Dar bine, domnule, eşti nebun, iartă-mă că ţi-e spun!…

Să cultivi Chantebled-ul, să desţeleneşti pământul ăsta pietros, să te înglodezi în mlaştinile astea! Ei! ai îngropa milioane, fără să poţi recolta o baniţă de ovăz de-aici. E-un colţ blestemat, pe care tatăl bunicului meu l-a văzut aşa cum e şi pe care fiul nepotului meu îl va găsi la fel... Ei bine! nu sunt curios, dar mi-ar plăcea să-l cunosc pe nătângul care s-ar încumeta la o asemenea nebunie. Nu mă sfiesc să spun că şi-ar pierde şi pantalonii.

— Mai ştii? încheie Mathieu liniştit. E de-ajuns să iubeşti ca să faci minuni.

Soţia lui Lepailleur, care se dusese să aducă douăsprezece ouă, rămăsese acum gură-cască în faţa bărbatului ei, plină de admiraţie, auzindu-l cum vorbeşte atât de bine unui orăşean. Amândoi erau perfect de acord, în mânia lor de oameni zgârciţi, că trebuie adunaţi banii cu lopata, cu muncă grea, cum şi în ambiţia de a face din fiul lor un domn, pentru că numai domnii puteau să se îmbogăţească. Când Marianne îşi luă rămas bun, după ce-şi pusese ouăle sub perna căruciorului lui Gervais, femeia i-l arătă, politicos, pe Antonin al ei, care, făcând o groapă, scuipa în ea.

— O! e tare isteţ, ştie de pe acum să citească şi vrem să-l dăm la şcoală. Dacă i-o semăna lui taică-său, vă asigur că n-o să fie prost!

Zece zile mai târziu, într-o duminică, în timp ce Mathieu se plimba cu Marianne şi copiii, avu revelaţia supremă; în mintea lui se făcu lumină deplină, hotărâtoare pentru viaţa lor, a tuturor. Plecaseră după prânz, îşi făcuseră chiar planul să ia gustarea afară, în plină câmpie, prin iarba înaltă. Şi după ce cutreieraseră potecile, trecuseră prin desişuri, rătăciseră prin locuri sterpe, se reîntorseseră la marginea pădurii, ca să se aşeze sub un stejar. De acolo vedeau desfăşurându-se vasta întindere, de la micul pavilion, fostul loc de întâlnire ăl vânătorilor, unde locuiau ei, până la depărtatul sat Janville; la dreapta se afla întinsul platou mlăştinos, de unde porneau largi povârnişuri secate

şi sterpe, ale căror vâlcele se pierdeau, pe urmă, la stânga; în timp ce, în spatele lor, se adânceau pădurile, nişte păduri crescute din crânguri nesfârşite, despărţite prin luminişuri, ierburi neatinse vreodată de coasă. Şi nicio vietate în jurul lor, nimic altceva decât firea lăsată în starea ei de sălbăticie, de-o măreţie calmă, sub scânteierea soarelui acelei minunate zile de aprilie. Toată seva îngrămădită părea că umflă pământul dintr-un rezervor de viaţă necunoscut, subteran, ale cărui valuri le simţeai clocotind în copacii robuşti, în plantele revărsate, în creşterea abundentă a mărăcinilor şi urzicilor care năpădeau pământul. O mireasmă de dragoste nepotolită, o mireasmă puternică şi pătrunzătoare emana din ele.

— Nu vă depărtaţi prea mult, strigă Marianne copiilor. Vom sta aici, sub stejarul acesta, şi vom lua mai încolo o gustare.

Blaise şi Denis tocmai alergau, în galop, urmaţi de Ambroise, întrecându-se la fugă, în timp ce Rose îi chema supărată, dorind să se joace de-a culesul florilor. Erau îmbătaţi de aerul curat, aveau buruieni până şi în păr, ca nişte mici fauni scăpaţi în crâng. Apoi se întoarseră făcură buchete. Pe urmă, plecară din nou, alergară încă, fraţii cei mari cu surioara cea mică în cârcă, în goană nebună.

În tot timpul plimbării, destul de lungă, Mathieu rămăsese însă îngândurat, cu ochii rătăcind în juru-i. Uneori, când Marianne. Îi vorbea, n-o auzea, rămas pe gânduri în faţa unui ogor necultivat, a unui colţ de pădure, cotropit de mărăcini, a unui izvor de apă care ţâşnea, ca să se piardă în noroi. Totuşi, ea simţea că în inima lui nu era nici nepăsare, nici tristeţe; căci îndată ce se întorcea spre ea, râdea cu poftă şi cu drag. Chiar ea, adesea, îl trimitea, spre binele lui, să colinde câmpia, singur; şi dacă bănuia că un zbucium adânc îl frământa, aştepta încrezătoare ca Mathieu să-i vorbească.

Cum în acest timp se cufundase din nou în visurile lui, cu privirea în depărtare, cercetând desfăşurarea imensă a

variatelor terenuri, ea scoase un ţipăt uşor:

— Oh! priveşte, priveşte!

Sub stejarul cel mare, îl aşezase pe domnul Gervais, în căruciorul lui, printre buruienile în care i se scufundau roţile. Şi, în timp ce ea pregătea o căniţă de argint pentru gustare, observase cum copilul ridicase capul şi îi urmărea mâna, în care argintul scânteia, în lumina soarelui, Ea reîncepu experienţa şi din nou copilul urmări cu ochii steaua, a cărei strălucire, pentru întâia oară, lucea în aurora tulbure a vederii lui.

— Ah! să nu-mi spuneţi că mă înşel, că mi se pare! Vede limpede acum, e sigur... Frumosul meu îngeraş, scumpa mea comoară!

Se aruncase asupra lui să-l sărute, sărbătorind întâia lui privire... Şi, pe urmă, fu bucuria primului zâmbet.

— Uite, uite! spuse la rândul său Mathieu, care se aplecase lângă ea, cuprins de aceeaşi încântare, uite că-ţi zâmbeşte acum! Zău! îndată ce văd limpede, omuleţii ăştia încep să râdă!

Şi ea însăşi izbucni în hohote de râs.

— Ai dreptate, râde, râde! Ah, cât e de nostim, cât sunt de mulţumită!

Şi mama şi tatăl râdeau din toată inima, râdeau împreună, în faţa acelui râs de copil, abia perceput, trecător, ca un uşor tremur pe apa limpede a unui izvor.

În veselia lor, Marianne îi chemă pe ceilalţi patru, care săreau în jurul lor, prin frunzişul fraged.

— Haide, Rose! haide, Ambroise! Blaise şi Denis!... E ora gustării, veniţi repede la masă.

Ei alergară şi masa fu pusă pe-un aşternut de iarbă proaspătă. Mathieu desfăcu coşul atârnat dinaintea căruciorului şi mama scoase din el tartinele, începând împărţirea. Se lăsă o mare tăcere, toţi patru muşcau cu lăcomie, înghiţeau cu mare poftă, de-ţi era mai mare dragul. Dar se auziră nişte ţipete; era domnul Gervais care-şi pierdea răbdarea, nefiind servit el cel dintâi.

— Ah! da, aşa e, te-am uitat, spuse Marianne veselă. Vei avea şi tu partea ta... Deschide ciocul, scumpul meu.

Cu un gest simplu şi liniştit, îşi desfăcu larg bluza, scoase un sân alb, cu pielea ca mătasea, al cărui sfârc trandafiriu era plin de lapte, ca un mugur din care avea să răsară floarea vieţii. Şi toate le făcu sub soarele care-o scălda în aur, în faţa vastei câmpii care-o vedea, fără să se ruşineze sau să-i pese că e goală, pentru că şi pământul era gol, plantele şi copacii erau goi, gâlgâind de sevă. Apoi, aşezându-se în iarba înaltă, dispăru aproape în ea, în mijlocul acestei erupţii de verdeaţă, a acestei revărsări crescânde a germenilor lui aprilie; în timp ce, la sânul ei care ieşea gol din bluză, copilul sugea, cu înghiţituri lacome, laptele călduţ, întocmai cum nenumăratele ierburi sugeau viaţa pământului.

— Ce foame! strigă ea. Să nu mă mai ciupeşti atât de tare, lacomule mic!

Dar Mathieu rămăsese în picioare, fermecat de primul zâmbet al copilului, înveselit de foamea lui de lup, de laptele acesta care curgea în lume, de tartinele pe care le înghiţeau ceilalţi. Şi iar fu cuprins de visul lui de a crea, se lăsă purtat de gânduri spre un viitor de care era obsedat, fără să fi vorbit încă nimănui despre asta.

— Ei bine! e timpul să mă apuc de treabă, să întemeiez un regat, dacă vreau ca aceşti copii să aibă hrană de ajuns ca să crească. Şi trebuie să ne mai gândim şi la cei ce vor veni mâine, cei care vor lungi masa an de an... Vrei să ştii şi tu, vrei să-ţi spun?

Ea ridicase ochii, atentă, surâzătoare.

— Da, spune-mi taina ta, dacă a sosit clipa... Oh! simţeam eu bine că porţi în tine o mare speranţă. Dar nu te întrebam nimic, aşteptam.

El nu răspunse direct, cuprins de revoltă, aducându-şi deodată aminte de ceva.

— Ştii că acest Lepailleur e un leneş şi un netot, cu toată şiretenia lui aparentă. Există o mai nelegiuită prostie decât

să-ţi închipui că pământul şi-a pierdut rodnicia, că e pe cale să dea faliment ţarina, veşnica mamă, veşnica viaţă? Ea e vitregă numai pentru fiii răi, pentru proşti, pentru încăpăţânaţi, pentru mărginiţi, pentru cei ce nu ştiu nici s-o iubească, nici s-o cultive. Dacă ar veni însă un fiu inteligent, care ar înconjura-o cu adoraţia unui cult, care i s-ar dărui cu trup şi suflet, care s-ar pricepe s-o lucreze, servindu-se de toate mijloacele noi ale ştiinţei, ajutat şi de experienţă, desigur că am vedea-o tresărind, zămislind fără răgaz, acoperindu-se de nenumărate recolte... Ah! pe aici se spune că acest domeniu al Chantebledului n-a fost niciodată productiv şi că niciodată nu va produce altceva decât mărăcini. Ei bine! va veni omul care-l va transforma, care va face din el un pământ nou, al bucuriei şi al belşugului!

Apoi, deodată, întorcându-se, cu braţul întins, arăta, rând pe rând, locurile despre care vorbea.

— Acolo, în spate, sunt mai bine de două sute de hectare de pădurice, care se întind până la fermele Mareuil şi Lillebonne. Sunt despărţite prin rarişti de pământ excelent, legate de mari goluri, din care s-ar putea obţine lesne păşuni admirabile, pentru că se găsesc acolo numeroase izvoare... Dar mai ales izvoarele sunt atât de bogate în ape, aici, spre dreapta, încât au schimbat vastul platou într-un fel de mlaştină întretăiată de bălţi, plantată cu trestie şi stuf. Închipuie-ţi un spirit îndrăzneţ, un desţelenitor, un cuceritor care ar seca aceste terenuri, le-ar elibera de apele abundente prin câteva canale, uşor de construit; iată un imens câmp cucerit, redat culturii, unde grâul ar creşte cu o putere extraordinară... Şi nu e totul, mai rămâne pământul din faţa noastră, aceste povârnişuri line, de la Janville la Vieux-Bourg, peste două sute de hectare lăsate aproape în paragină, din cauza uscăciunii, a sărăciei solului pietros. Ar fi foarte simplu, n-ar mai trebui decât să dirijezi acolo, sus, izvoarele captate, apele în prezent stătătoare şi să le reverşi, să irighezi cu ele pantele sterpe, care, încetul cu

încetul, ar deveni de-o fertilitate nemaipomenită… Am văzut totul, am studiat totul. Cred că sunt aici cel puţin cinci sute de hectare de pământ, din care un om întreprinzător şi îndrăzneţ poate să facă domeniul cel mai rodnic. O adevărată împărăţie a grâului, o întreagă lume nouă poate lua naştere prin muncă, cu ajutorul apelor binefăcătoare şi al soarelui, părintele nostru, izvorul de eternă existenţă.

Marianne îl privea, îl admira, în timp ce el fremăta, exaltat de evocarea visului său. Ea fu speriată, însă, de măreţia unei astfel de speranţe şi nu putu să-şi stăpânească un strigăt de îngrijorare şi de prudenţă:

— Nu, nu, e prea mult, tu vrei imposibilul. Cum poţi să crezi că vom avea vreodată toate acestea, că bogăţia noastră se va întinde peste tot ţinutul! Şi de unde atâta capital, atâtea braţe, pentru astfel de cuceriri?

El rămase o clipă mut, ca buimăcit de-o zguduire, readus la realitate. Apoi, luându-şi înfăţişarea de om înţelept şi inimos, începu să râdă.

— Ai, dreptate, visez, spun prostii. Ambiţia mea nu merge încă atât de departe încât să vreau să fiu regele Chantebledului. Totuşi, e adevărat ce-ţi povestesc, şi de ce-ar fi rău să visezi proiecte mari, ca să-ţi dea curaj şi: încredere?… Deocamdată, sunt hotărât să încerc să cultiv pământul, oh! cu modestie, fireşte, pe câteva hectare, pe care Séguin mi le va ceda, fără-ndoială, pe-un preţ ieftin, împreună cu pavilionul în care locuim. Ştiu că proprietatea lui, blocată prin închirieri pentru vânătoare, e o povară. Şi, mai târziu, vom vedea dacă pământul vrea să ne iubească şi să vină la noi, după cum noi venim la el… Haide, haide, scumpă femeie, dă viaţă acestui mic mâncăcios, iar voi, scumpii mei, beţi şi mâncaţi, prindeţi puteri, pământul e-al celor sănătoşi şi mulţi!

Blaise şi Denis îi răspunseră mai luând câte-o tartină, în timp ce Rose golea paharul de apă amestecată cu puţin vin, pe care i-l dăduse Ambroise. Dar mai ales Marianne era

sărbătoarea fecundităţii înflorite, izvorul vigorii şi ai cuceririi, cu sinul gol, pe care-l sugea Gervais din toate puterile. Atât de tare sugea, că i se auzea plescăitul buzelor, ca murmurul uşor al unui izvor la obârşie, subţirele pârâu de lapte care trebuia să se umfle şi să devină fluviu. În jurul ei, mama asculta izvorul acesta ţâşnind de pretutindeni şi revărsându-se. Nu numai ea hrănea; seva din aprilie umfla ogoarele, cutremura, cu un freamăt, pădurile, ridica ierburile înalte, în care ea era cufundată. Şi, sub ea, din sânul gliei în continuă zămislire, simţea acest val care o cuprindea, o umplea, care-i da întruna lapte, pe măsură ce laptele curgea din sânul ei. Era valul de lapte ce curge peste lume, valul vieţii eterne pentru eterna recoltă a omenirii. Şi, în acea zi veselă, de primăvară, câmpia strălucitoare, plină de cântece şi de miresme, în care era scăldată, triumfa de această frumuseţe a mamei care, cu sânul gol în soare, sub ochii orizontului nemărginit, îşi alăpta copilul.

II

A doua zi, după o dimineaţă de muncă încordată, la biroul uzinei, Mathieu, ale cărui lucrări erau foarte înaintate, se gândi să se ducă la doamna Bourdieu, ca să afle ce se mai întâmplă cu Norine. Ştia că născuse de cincisprezece zile şi dorea să vadă cu ochii lui cum îi merge mamei şi copilului, ca să împlinească până la capăt misiunea cu care-l însărcinase Beauchêne. De altfel, întrucât acesta nu mai pomenise nimic despre acele lucruri, îl preveni numai că va lipsi după-prânz, fără să-i spună motivul absenţei. Ştia însă ce uşurat va fi patronul când va afla că aventura e terminată, copilul dispărut şi mama în braţele altui amant.

Ajuns în strada Miromesnil, la moaşă, trebui să se urce în camera Norinei, pentru că se afla încă în pat, aproape restabilită, urmând ca joia următoare să părăsească acea casă. Fu însă surprins când văzu lângă pat, dormind în leagăn, copilul, de care credea că se descotorosise.

— În sfârşit, aţi venit! strigă veselă lăuza. Voiam să vă scriu, ca să vă mai văd, cel puţin, înainte de plecarea mea. Şi sora mea cea mică v-ar fi adus scrisoarea.

Cécile era într-adevăr acolo cu cealaltă soră, cea mai mică, Irma. Mama Moineaud, neputând să-şi lase casa, le trimisese după veşti, dându-le pentru sora cea mare, lăuza, trei portocale, care luceau pe masa de noapte. Amândouă fetiţele veniseră pe jos, fericite de drumul lung ce-l făcuseră, privind curioase strada şi prăvăliile. Acum erau încântate de casa asta frumoasă, unde o găseau culcată pe sora lor cea mare; fără să mai vorbim că pruncul, această păpuşă vie, aflat după perdeaua de muselină, le aţâţase o vie curiozitate.

— Vasăzică totul s-a petrecut cu bine, s-a terminat? întrebă Mathieu.

— Oh! de minune. Mă ridic din pat aşa câte puţin, de cinci zile, şi în curând voi pleca... Nu sunt prea bucuroasă de asta, deoarece ştiţi că aici am fost foarte răsfăţată; timpul minunat pe care l-am petrecut se apropie de sfârşit! ... Nu-i aşa, Victoire, că pe stradă nu vom găsi saltele atât de bune şi o mâncare atât de gustoasă?

Mathieu o recunoscu în clipa aceea pe Victoire slujnicuţa, care cârpea rufe lângă patul ei. Născuse cu opt zile înaintea Norinei şi acum era pe picioare, a doua zi urmând să plece. Dar până atunci muncea câte puţin, servind-o pe Rosine, domnişoara cea bogată, candida incestuoasă, de care abuzase taică-său, care născuse în ajun şi ocupa încă odaia de alături, unde era singură. În camera cu trei paturi, nu atât de frumoasă, dar înveselită de razele soarelui, Norine şi Victoire nu mai avuseseră altă tovarăşă, de când Amy, scăpată de copil, se reîntorsese acasă cu vaporul.

Lăsând cusutul, slujnicuţa ridicase capul.

— Se înţelege că n-o să mai lâncezim în pat şi n-o să mai avem lapte cald dimineaţa la sculare.. Totuşi, nu e chiar aşa plăcut să vezi mereu zidul ăsta înalt şi cenuşiu din faţă. Nu poţi trăi toată viaţa fără să faci ceva.

Norine râdea, dădea dezaprobator din cap, ca o fată frumoasă, care nu era, pesemne, de aceeaşi părere. Apoi, cum cele două surori mai mici o stinghereau, vru să scape de ele:

— Aşadar spuneţi, pisicuţelor, că tata e încă atât de supărat pe mine încât nu trebuie să mă întorc acasă?

— Oh! explică Cécile, nu mai e chiar atât de supărat, dar ţipă mereu că l-ai făcut de râs, că toată mahalaua îl va arăta cu degetul. Mai trebuie să-ţi spun că Euphrasie i-a împuiat capul, mai ales de când e vorba să se mărite.

— Cum! Euphrasie e pe cale să se mărite? Nu mi-aţi spus-o.

Şi făcu o mutră foarte jignită, mai cu seamă când surorile, vorbind amândouă deodată, îi povestiră că viitorul soţ e August Bénard, zidarul cel tânăr şi vesel, care locuia deasupra lor. I se aprinseseră călcâiele după fată, deşi nu era deloc frumoasă, slabă la optsprezece ani ca o lăcustă, dar, în ochii lui, fără-ndoială, voinică şi muncitoare.

— Să le fie de bine. Nu vor trece nici şase luni şi îl va lua la bătaie, atât e de rea… Să-i spuneţi mamei că nu-mi pasă de voi, că n-am nevoie de nimeni. N-am ajuns încă pe drumuri, voi căuta de lucru, voi găsi eu pe cineva să mă ajute… Auziţi, să nu mai veniţi pe-aici, să nu mă mai plictisiţi!

Irma, sensibilă la cei opt ani ai ei, începu să plângă.

— De ce ne iei la rost? Noi n-am venit să te supărăm. Voiam să te întreb dacă copilaşul ăsta e al tău şi dacă putem să-l sărutăm înainte de plecare.

Imediat, Normei îi păru rău de violenţa şi necazul ei. Le numi iar pisicuţele sale, le sărută cu duioşie, repetându-le că trebuie să plece, dar că pot să mai vină s-o vadă, dacă le

face plăcere.

— Spuneţi-i mamei că-i mulţumesc pentru portocale... Cât despre micuţ, n-aveţi decât să-l priviţi, dar, mai ales, nu-l atingeţi, pentru că, dacă s-ar trezi, ar face o muzică de nu ne-am mai putea înţelege...

Şi pe când cele două fetiţe se aplecau, informate încă de pe-acum, arzând de curiozitate ca nişte mici femeiuşti ce erau, Mathieu aruncă şi el o privire. Văzu un prunc foarte sănătos, voinic, cu o faţă lată, cu trăsături puternice. Şi i se păru că seamănă grozav cu Beauchêne.

În momentul acela intră doamna Bourdieu, însoţită de-o femeie în care o recunoscu pe Sophie Couteau, „Cuţitoaia", trepăduşa despre care-şi amintea că o întâlnise la familia Séguin în ziua când venise să le propună o doică. Desigur că şi ea îl recunoscuse pe domnul a cărui soţie gravidă, mândră că alăptează singură, părea atât de puţin dispusă să-i încurajeze negoţul. Dar se prefăcu că-l vede pentru prima oară, discretă profesional, fără nicio curiozitate de altfel, de când atâtea necazuri îi treceau prin mâini. Cele două fetiţe plecară numaidecât.

— Ei bine! fata mea, o întrebă doamna Bourdieu pe Norine, te-ai mai gândit, te-ai hotărât ce-ai să faci cu bietul mititel care doarme atât de drăgălaş aici?... Iată şi persoana despre care ţi-am vorbit. Vine din Normandia, de două ori pe lună, aduce doici la Paris şi, de fiecare dată, ia de aici sugari ca să fie crescuţi acolo... De vreme ce te încăpăţânezi şi nu vrei să-l alăptezi singură, ai putea cel puţin să nu-l laşi în voia soartei, să i-l încredinţezi ei, până când vei avea posibilitatea să-l iei înapoi... Sau, dacă eşti hotărâtă să-l părăseşti cu totul, ne va face serviciul să-l ducă numaidecât la „Copiii-Găsiţi".

Norine fu cuprinsă de-o mare tulburare; îşi lăsă iar capul pe pernă, cu minunatu-i păr blond despletit, cu faţa întunecată, bolborosind:

— Doamne! Dumnezeule! iar mă chinuieşti.

Şi îşi acoperi ochii cu mâinile, ca şi cum n-ar mai fi vrut

să vadă.

— Asta mi-e consemnul, domnule, îi explică lui Mathieu moaşa, coborând glasul şi lăsând o clipă pe tânără mamă cu gândurile ei. Ni se recomandă să facem tot ce ne stă în putinţă pentru ca lăuzele, mai ales acelea care sunt în situaţia ei, să-şi alăpteze singure copilul. Ştiţi, fără-ndoială, că astfel se salvează, adesea, nu numai copilul, ci şi mama, de tristul viitor ce-o ameninţă. De aceea, oricât ar vrea ea să-l părăsească, noi îl ţinem lângă ea cât mai mult cu putinţă, îl hrănim cu biberonul, aşteptând să vedem dacă simţul matern nu se trezeşte în ea, dacă prezenţa micuţei făpturi n-o înduioşează. În nouă cazuri din zece se întâmplă că, îndată ce-i dă sânul, mama e învinsă, îl păstrează. Iată de ce îl găsiţi pe acest copil încă aici.

Mathieu, foarte tulburat, se apropie de Norine, cu faţa cufundată în părul ei bogat, cu mâinile pe obraji.

— Haide, doar nu eşti rea, eşti o fată bună. De ce nu l-ai hrăni dumneata însăţi, de ce nu l-ai păstra pe scumpul micuţ?

Atunci ea îşi descoperi faţa congestionată şi fără lacrimi.

— Oare tatăl copilului a venit vreodată să mă vadă? Nu, nu pot să-l iubesc pe copilul unui om care se poartă atât de urât cu mine. Numai faptul că-l ştiu aici în leagăn mă umple de mânie.

— Dar scumpul copilaş n-are nicio vină. Îl osândeşti pe el şi te pedepseşti şi pe dumneata, pentru că rămâi singură, în timp ce copilul ar putea să-ţi fie o mare mângâiere.

— Nu, vă spun că nu! Nu vreau, n-am putere să cresc un copil aşa, la vârsta mea, fără ca bărbatul care mi l-a făcut să fie în preajmă, ca să mă ajute. Ştim ce suntem în stare, nu-i aşa? Ei bine! Oricât m-aş cerceta, nu pot să fiu atât de curajoasă şi de proastă… Nu, nu, şi iar nu!

El tăcu, înţelegând că nimic nu putea să-i biruie nevoia de libertate, care o stăpânea în adâncul sufletului. Cu un gest, îşi arătă amărăciunea, fără să fie nici indignat, nici mâniat pe ea, scuzând-o că era astfel plămădită, o fată

frumoasă, îmbătată de toate dorinţele oraşului.

— Bine! ne-am înţeles, nimeni nu te sileşte să-l alăptezi, reluă doamna Bourdieu, făcând o ultimă încercare. Dar nu e deloc frumos să-l părăseşti. De ce să nu-l încredinţezi doamnei, care l-ar duce la o doică, ceea ce ţi-ar permite să-l iei înapoi cândva, când vei fi găsit de lucru? Nici n-ar costa mult, tatăl ar plăti, fără-ndoială.

De data aceasta Norine se supără.

— El să plătească! Hm! nu-l cunoaşteţi. Nu fiindcă n-ar putea, căci e bogat, are milioane. Dar omul ăsta n-are decât o dorinţă: ca micuţul să dispară, să fie aruncat într-o groapă; şi, dacă ar fi îndrăznit, mi-ar fi spus să-l omor... întrebaţi-l pe domnul dacă mint. Vedeţi bine că tace... Eu ar trebui să plătesc, când n-am niciun ban, când mâine, poate, voi fi pe drumuri, fără lucru, fără pâine! Nu, nu, de o mie de ori nu, nu pot!

Şi, cuprinsă de-o adevărată criză de nervi şi disperare, începu să plângă în hohote.

— Vă rog, lăsaţi-mă în pace... Sunt cincisprezece zile de când mă chinuiţi cu copilul ăsta, lăsându-l aici, lângă mine, tot crezând c-am să-l alăptez. Mi-l aduceţi, mi-l puneţi pe genunchi, ca să-l privesc şi să-l sărut. Mereu mă siliţi să mă ocup de el, să-l fac să ţipe, sperând că mi se va face milă şi că îi voi da să sugă... Ei, Doamne! nu înţelegeţi, aşadar, că dacă întorc capul, dacă nu vreau nici să-l sărut, nici măcar să-l văd, e tocmai pentru că mi-e frică să nu mă las prinsă, să nu-l iubesc ca o tâmpită, ceea ce ar fi o mare nenorocire şi pentru el, şi pentru mine. Va fi mai fericit singur... Pricepeţi! Vă rog, să mi-l ia numaidecât, să nu mă mai chinuiască!

Căzuse din nou cu capul pe pernă şi plângea în hohote, despletită, cu umerii aceia frumoşi, pe jumătate goi, în tulburarea ei.

Mută, nemişcată, „Cuţitoaia” rămăsese în picioare, la capătul patului, aşteptând. În rochia-i de lână de culoare închisă, cu boneta neagră împodobită cu panglici galbene,

avea înfăţişarea unei ţărănci gătite de duminică; şi faţa ei lunguiaţă, această mică mască de lăcomie şi vicleşug, se silea să exprime o bonomie plină de milă. Deşi afacerea era ca şi pierdută, ea recurse totuşi la reclama obişnuită.

— Trebuie să ştii, doamnă, că puişorul dumitale s-ar simţi la Rougemont ca la el acasă. În tot ţinutul nu există aer mai curat; multe persoane au venit de la Bayeux la noi ca să se vindece. Şi ăştia micii, dacă ai vedea cum sunt de bine îngrijiţi, cât sunt de răsfăţaţi! Tot ţinutul se ocupă numai cu asta: toţi iau pe micuţii parizieni să-i răsfeţe şi să-i iubească. Şi nici nu te-ar costa mult, am o prietenă care mai are trei sugari, şi cum îi creşte cu biberonul, fireşte, nu i-ar strica să aibă patru, l-ar hrăni şi pe-al dumitale pe lângă ceilalţi. Uite, asta nu-ţi spune nimic, nu te ispiteşte?

Când văzu, însă, că singurul răspuns erau lacrimile Norinei, făcu un gest neaşteptat, de femeie energică, ce n-are timp de pierdut. În toate călătoriile ei, pe care le făcea o dată la cincisprezece zile, îndată ce-şi lăsa pe la birouri lotul de doici, se grăbea să dea, în câteva ore, o raită pe la moaşe, de unde agăţa sugarii pentru a-i lua cu ea, astfel încât să poată prinde trenul în aceeaşi, seară, cu încă două sau trei femei, care o ajutau la căratul „puişorilor”, cum spunea ea. De data aceasta era cu atât mai grăbită cu cât doamna Bourdieu, care o folosea la tot felul de treburi, o rugase să ducă imediat copilul Norinei la „Copiii-Găsiţi”, dacă nu-l ia cumva la Rougemont.

— Aşadar, continuă ea, întorcându-se spre moaşă, voi lua numai copilul celeilalte doamne. Cel mai bun lucru ar fi s-o văd imediat, ca să ne înţelegem în totul… După aceea am să mă întorc să-l iau, ca să-l duc acolo repede-repede, pentru că trenul meu pleacă la ora şase.

După ce ieşiră ca să treacă alături, la Rosine, care născuse în ajun, nu se mai auziră, în tăcerea apăsătoare din odaie, decât bocetele Norinei, ce continua să plângă în hohote. Mathieu se aşezase lângă leagăn, privind cu nesfârşită milă sărmana făptură care continua să doarmă în

linişte. Şi Victorie, slujnicuţa, care rămăsese ca mută în tot timpul scenei, prefăcându-se absorbită de grija cusutului, rupse tăcerea aceasta grea şi începu să vorbească încet, neîntrerupt, fără să ridice ochii de pe ac.

— Ai foarte multă dreptate că nu-ţi încredinţezi copilul acestei femei îngălate! Oricum ar fi la azil, tot mai bine decât în mâinile ei. Cel puţin aşa va avea noroc să trăiască. De aceea m-am încăpăţânat şi eu ca dumneata, cerând să-l ducă pe-al meu imediat acolo... Ştii că eu sunt cam de pe lângă satul ei, da! sunt de la Berville, la şase kilometri de Rougemont, şi-o cunosc pe „Cuţitoaia”, la noi se vorbeşte destul despre ea. Halal să-i fie: mai întâi a vrut să se pricopsească şi ea cu un plod şi l-a făcut în te miri ce şanţ, numai ca să fie doică; apoi, când şi-a dat seama că nu poate să fure îndeajuns vânzându-şi laptele propriu, a început să vândă laptele altora. Bună meserie de muiere ticăloasă, pentru care nu trebuie să ai nici inimă, nici suflet. Mai pune că a avut pe urmă norocul să se mărite cu un vlăjgan puternic şi grosolan, pe care-l duce acum de nas şi care o ajută. Şi el aduce doici şi duce bebeluşi, când e mult de lucru. Amândoi laolaltă au mai multe crime pe conştiinţă decât toţi asasinii ghilotinaţi... Primarul din Berville, om de ispravă, un orăşean retras la ţară, spunea că Rougemont e ruşinea întregului ţinut. Ştiu că Rougemont şi Berville s-au duşmănit întotdeauna. Dar asta nu-i împiedică întru nimic pe locuitorii din Rougemont să se ruşineze, făcându-şi meseria lor murdară cu sugarii din Paris. Acum toţi locuitorii s-au apucat de treaba asta, tot satul n-are altă meserie, şi-ar trebui să vezi cum s-au organizat ca să bage în groapă câţi mai mulţi cu putinţă. Te asigur că marfa nu stă mult în case. Cu cât se aduc mai mulţi, cu atât mor mai mulţi şi se câştigă mai bine... Şi atunci, nu-i aşa? se explică de ce „Cuţitoaia” se lăcomeşte să aducă în fiecare săptămână cât poate de mulţi.

Ea repeta aceste lucruri îngrozitoare, spunea până la capăt tot ce ştia, cu un aer buimac de fată naivă, pe care

Parisul n-o învăţase încă să mintă.

— Şi altădată era şi mai rău. L-am auzit pe tatăl meu spunând că trepăduşele astea, pe vremea lui, aduceau fiecare câte patru-cinci bebeluşi deodată. Adevărate pachete pe care le legau cu sfoară şi le purtau sub braţ. În gări le aşezau pe băncile din sălile de aşteptare; într-o zi, o trepăduşă din Rougemont uită chiar unul, ceea ce dădu loc la un adevărat scandal, pentru că se găsi copilul mort. Apoi, să fi văzut prin trenuri ce îngrămădire de plozi care plângeau de foame. Mai ales iarna, pe zăpezile cele mari, îţi era mai mare mila văzându-i cum tremurau, vineţi de frig, înveliţi numai în zdrenţe de scutece. Adesea murea câte unul, iar micul lui cadavru era dat jos la prima staţie şi înmormântat în cimitirul cel mai apropiat. Îţi închipui în ce stare ajungeau cei ce nu mureau pe drum. La noi sunt mult mai bine îngrijiţi porcii, pentru că nimeni nu i-ar lăsa, desigur, să călătorească astfel. Tatăl meu zicea că asta ar fi stors lacrimi până şi pietrelor. Acum însă există mai multă supraveghere, trepăduşele astea nu mai au voie să aducă decât un singur copilaş o dată. Ele, însă, fac pungăşii şi aduc câte doi; după aia se descurcă, au femei care le ajută, se folosesc de cele care se întorc la ţară. Astfel, „Cuţitoaia” născoceşte tot felul de viclenii ca să scape de asprimea legii. Cu atât mai lesne cu cât tot Rougemont-ul închide ochii, fiind prea. interesat să meargă bine negoţul, neavând decât teama ca nu cumva poliţia să-şi vâre nasul în treburile, satului... Dar în zadar trimite guvernul inspectori, în fiecare lună, în zadar cere cărţulii, semnătura primarului, timbrele comunei, e ca şi cum ar bate apa în piuă. Nu le împiedică pe isteţele femei să-şi continue în linişte negoţul, – să trimită cât mai mulţi prunci pe lumea cealaltă. Am la Rougemont o verişoară care ne-a spus într-o zi: „Femeia lui Malavoire a avut noroc, a mai pierdut patru luna trecută”.

Victoire se opri o clipă, ca să bage aţă în ac. Norine plângea mereu. Mathieu, amuţit de groază, asculta, eu ochii aţintiţi asupra copilului adormit.

— Fireşte, continuă slujnicuţa, se vorbeşte mai puţin azi decât altădată despre Rougemont. Totuşi„ceea ce auzi te dezgustă să mai faci copii.. Cunoaştem trei sau patru doici care nu fac două parale. Ştiţi că obiceiul e ca sugarii să fie hrăniţi cu biberonul, dar dacă aţi vedea ce biberoane, niciodată spălate, de-o murdărie respingătoare, cu lapte îngheţat iarna şi acru vara! Femeia lui Vimeux găseşte că biberonul costă prea scump şi-i hrăneşte pe toţi ai ei cu supă: asta îi trimite mai iute pe lumea cealaltă, toţi au burţile umflate, de-ai crede că stau să plesnească. La femeia lui Loiseau îngălarea e atât de mare că trebuie să-ţi astupi nasul când te apropii de colţul unde dorm copiii pe cârpe vechi, în murdăriile lor. La familia Gavette femeia se duce la câmp cu bărbatul ei, astfel că bieţii sugari, întotdeauna trei sau patru, sunt lăsaţi în paza bunicului, un bătrân de şaptezeci de ani, schilod, care nu-i în stare nici găinile să le oprească să ciugulească ochii micuţilor. Şi mai frumos e la femeia lui Cauchois, care, neavând pe nimeni să-i păzească, îi leagă de leagăn, ca nu cumva să cadă jos şi să-şi spargă capul. În orice casă din sat ai intra, ai găsi acelaşi lucru peste tot. Nu există casă care să nu facă negoţ cu astfel de marfă. În jurul satului nostru sunt sate în care femeile fac dantelă, altele în care se face brânza, altele în care se face cidru. Numai la Rougemont funcţionează un abator de copii.

Deodată, încetă să coasă, se uită la Mathieu, cu ochii ei limpezi, plini de nevinovăţie şi spaimă.

— Dar şi mai frumos e ce face Couillard, o hoţoaică bătrână, care a stat cândva şase luni în închisoare, şi acum locuieşte afară din sat, înspre pădure... Niciodată n-a ieşit un copil viu de la femeia lui Couillard. Asta e specialitatea ei. Când vezi o trepăduşă, pe „Cuţitoaia” de pildă, aducându-i un copil, îţi dai seama numaidecât, ştii ce înseamnă asta. „Cuţitoaia”, desigur, a şi negociat moartea micuţului. Afacerea se încheie foarte simplu, părinţii dau o sumă de trei sau patru sute de franci, cu condiţia ca

micuţul să fie păstrat acolo până la prima împărtăşanie; şi-ţi dai seama că în opt zile moare, fiindcă n-ai decât să laşi o fereastră deschisă, cum făcea o doică pe care a cunoscut-o taică-meu, şi care, iarna, când avea o jumătate de duzină de bebeluşi, deschidea uşa larg, apoi pleca să se plimbe puţin... Astfel, de pildă, copilaşul de alături, cel pe care „Cuţitoaia” s-a dus să-l vadă, sunt sigură că-l va duce la femeia Couillard, căci am auzit-o ieri pe domnişoara Rosine învoindu-se cu ea, punând la cale o fără-de-lege, pentru patru sute de franci, bani-gheaţă, ca să nu mai aibă după aceea grijă de nimic.

Trebui să tacă, văzând-o pe „Cuţitoaia” intrând singură, fără doamna Bourdieu, ca să ia copilul Norinei. Aceasta, pe care povestirile slujnicuţei o făcuseră să-şi uite zbuciumul, nu mai plângea şi o asculta cu foarte mult interes. Dar când o văzu pe trepăduşă, se aruncă cu faţa în pernă, cuprinsă parcă de teamă, nemaiavând putere să vadă ceea ce avea să se întâmple. Mathieu se ridicase de pe scaun, cutremurat şi el.

— Carevasăzică ne-am înţeles, îl iau, spuse „Cuţitoaia”. Doamna Bourdieu mi-a dat în scris, pe-o hârtie, câteva îndrumări, data şi circumscripţia. Îmi mai trebuie numele de botez... Cum vrei să-l cheme?

Norine nu răspunse la început. Apoi, cu un glas chinuit, înăbuşit în pernă:

— Alexandre!

— Bine! Alexandre... Dar ar fi bine să-i mai dai un nume, ca să-l poţi recunoaşte cândva, dacă ţi-ar veni pofta să-l cauţi.

Din nou trebui să i se smulgă Norinei răspunsul:

— Honoré!

— Bine! Alexandre-Honoré! Numele acesta, ultim, e al dumitale, iar cel dintâi, nu-i aşa? e numele mic al tatălui... Acum e bine, am tot ce-mi trebuie. Dar e ora patru, n-am să mă pot întoarce cu trenul de ora şase dacă nu iau o trăsură. E tocmai la dracu-n praznic, dincolo de Luxemburg. Şi-o

trăsură costă… Cum să facem?

În timp ce se văicărea, ca să vadă dacă nu cumva ar putea scoate ceva de la fata asta înnebunită de amărăciune, lui Mathieu îi veni deodată ideea să meargă până la capătul misiunii lui, însoţind-o el însuşi la „Copiii-Găsiţi”, ca să poată fi în măsură să-i spună lui Beauchêne că pruncul fusese predat în faţa lui. De aceea spuse că se dă jos, ca să oprească un cupeu, şi că o va duce acolo.

— Vreau, se-nţelege, îmi convine… Să plecăm! E păcat să-l trezim pe micuţ, aşa de bine doarme, totuşi trebuie să-l „împachetăm”, dacă-i aşa.

Cu mâinile ei uscate, obişnuite să umble cu astfel de marfă, luase copilul, poate cam prea brutal, uitându-şi cumsecădenia alintătoare, odată ce era obligată să-l ducă la „concurenţă”. Pruncul se trezi şi începu să ţipe tare.

— Ei, drace! nu va fi deloc plăcut dacă o să ne facă astfel de muzică în trăsură… Să plecăm, iute!

Dar Mathieu o opri puţin.

— Norine, nu vrei să-l săruţi?

La cele dintâi ţipete, fata necăjită se vârâse iar în aşternut, ducându-şi mâinile la urechi, sfâşiată la auzul lor.

— Nu, nu, luaţi-l, numaidecât, nu mă mai faceţi să sufăr!

Şi închidea ochii, şi îndepărta cu mâinile chipul cu care nu-i dădeau pace. Totuşi, când simţi că trepăduşa pune copilul pe pat, fu cuprinsă de-un fior, se ridică, schiţă în aer un sărut înfocat, care nimeri scufiţa. Abia întredeschise ochii înceţoşaţi de lacrimi şi nu văzu decât vaga nălucă a acestei biete făpturi ţipând şi zbătându-se, în clipa în care era aruncată în necunoscut.

— Mă omorâţi, luaţi-l, luaţi-l!

În cupeu copilul tăcu deodată, fie că legănarea trăsurii îl linişti, fie că era impresionat de scârţâitul roţilor. „Cuţitoaia”, care-l luase în braţe, tăcu la început, păru că se uită la trotuarele pe care lucea un soare senin; în timp ce Mathieu, simţind pe genunchii săi picioarele sărmanei fiinţe, visa îndurerat. Apoi, deodată, e a vorbi, continuându-

şi cu glas tare gândurile.

— Cuconiţa aceea n-a făcut bine ca nu mi l-a încredinţat mie; l-aş fi rostuit atât de bine, ar fi crescut de minune la Rougemont. Dar ce să-i faci, toate îşi închipuie că numai gândul la negustorie ne îndeamnă să le chinuim. Vă întreb, mă rog, dacă mi-ar fi dat cinci franci pentru osteneala mea şi mi-ar fi plătit drumul înapoi, s-ar fi ruinat oare? O fată frumoasă ca ea găseşte întotdeauna bani... Ştiu bine că, în meseria noastră, sunt unele care nu-s deloc cinstite, care fac negoţ, cer recompense, duc pe urmă sugarii la gazde cât mai ieftine, înşelându-i şi pe părinţi şi pe doică. Dar nu e deloc frumos să faci din aceste mici fiinţe drăgălaşe obiecte de vânzare, parcă ar fi păsări sau legume. În astfel. de negoţ cred şi eu că inima ţi se înăspreşte şi că-i înghesuieşti, că-i treci din mână în mână, fără să ai mai multă grijă de ei decât de-o marfă oarecare... Dar eu, domnule, sunt o femeie cinstită, sunt autorizată de primarul satului, am un certificat de moralitate, pe care-l pot arăta oricui. Şi, dacă o să vă duceţi vreodată la Rougemont, întrebaţi de Sophie Couteau; o să vi se spună că e o femeie muncitoare, care nu datorează nimănui un ban.

Mathieu nu putu să se împiedice de a o privi, ca să vadă cum de avea obrazul să se laude aşa. Îl uimea această trăncăneală, venind ca un răspuns la tot ce spusese Victoire, ca şi cum trepăduşa, cu instinctul ei de ţărancă vicleană, ghicise învinuirile ce i se aduceau, Când se simţi iscoditǎ până în adâncul sufletului de privirea lui pătrunzătoare, se temu că nu minţise cu destulă neruşinare, că se trădase poate prin vreo neglijenţă oarecare, deoarece nu mai stărui, deveni mai blândă, nu mai lăudă decât raiul de la Rougemont, unde copiii erau primiţi, hrăniţi, îngrijiţi, răsfăţaţi, ca nişte copii de prinţ. Apoi, tăcu din nou, văzând că domnul nu mai deschide gura. Zadarnic încerca să-l convingă. Şi cupeul gonea, gonea, mereu; străzi după străzi, aglomerate, zgomotoase; trecură Sena, ajunseră la Luxemburg. Numai după ce lăsară

grădina în urmă, „Cuţitoaia” mai spuse:

— Cu atât mai bine dacă coconiţa aceea îşi închipuie că pruncul ei va fi mai câştigat trecând pe la „Copiii-Găsiţi”… Ştiţi, domnule, nu critic administraţia, dar sunt multe de spus. Avem destui sugari la Rougemont pe care ni-i trimite, şi vă asigur că nici aceştia n-o duc mai bine, mor tot ca şi ceilalţi… în sfârşit, fiecare să facă aşa cum îl taie capul. Dar aş vrea să ştiţi şi dumneavoastră, ca mine, tot ce se petrece acolo.

Cupeul se opri în susul străzii Denfert-Rochereau, înainte de-a ajunge la vechiul bulevard exterior. Acolo se întindea un zid mare, cenuşiu, o instituţie publică cu faţada severă; şi la capătul acelui zid, „Cuţitoaia” intră cu copilul pe-o portiţă descuiată, simplă, ca într-o liniştită casă burgheză. Mathieu o urmase. Dar nu stărui s-o însoţească până la biroul care te înfricoşa, unde o doamnă primea copiii, fiind prea emoţionat, temându-se să nu i se pună întrebări, de parcă ar fi fost părtaş la o crimă. În zadar trepăduşa îi spuse că doamna nu-l va întreba nimic, că se păstrează cel mai mare secret; preferă să rămână într-o sală de aşteptare, care dădea în mai multe camere închise, unde şedeau, până le sosea rândul, persoanele ce veneau să-şi lase copiii acolo. Şi el o privi până când dispăru, ducând cu ea copilaşul, tot foarte cuminte, cu ochii tulburi, mari deschişi.

Aşteptarea, care nu ţinu totuşi mai mult de douăzeci de minute, îi păru grozav de lungă. O tăcere de moarte domnea în această cameră de aşteptare căptuşită cu tăblii de stejar, severă, tristă, mirosind a spital. Nu auzea decât un scâncet slab de nou-născut, pe care-l acopereau uneori adâncile suspine, înăbuşite poate, ale unei mame în aşteptare, în fundul unei camere vecine. Şi amintirile acestea îi purtau gândurile înapoi, la vechea lădiţă, la cutia rotundă care se învârtea în perete: mama se furişa, vâra

înăuntru copilul, suna o dată, apoi îşi lua tălpăşiţa[3]. El, prea tânăr, n-o văzuse funcţionând decât într-o melodramă, la teatrul Porte-Saint-Martin. Dar câte întâmplări nu-i veneau în minte: coşuri aduse de oameni săraci, din provincie, şi lăsate de căruţaş, copii de ducese, pe care oameni veneau pe furiş să-i facă uitaţi, şiruri de muncitoare triste descotorosindu-se în umbră de rodul seducerii! Câte lucruri păreau schimbate, lădiţa rotitoare suprimată, depunerea nevoită să se facă pe faţă, şi această intrare goală şi severă de azil, şi întreg aparatul unei administraţii care ia date, nume, obligându-se, în acelaşi timp, să păstreze inviolabila taină! Ştia că, după unii, prin suprimarea lădiţelor, s-ar fi dublat numărul avorturilor şi al pruncuciderilor. Totuşi, în fiecare zi opinia publică osândeşte mai mult atitudinea societăţii de ieri în faţa faptelor săvârşite, ideea că trebuie să te împaci cu răul, să-l indigui, să-l canalizezi ascunzându-l, ca un loc de scurgere necesar, în timp ce adevăratul rol al unei societăţi libere trebuie să fie, dimpotrivă, acela de a-l prevedea, de a-l combate şi a-l distruge în germene. Singurul mijloc de a împuţina numărul copiilor abandonaţi e să cauţi să le cunoşti numele, să le încurajezi, să le ajuţi, să le creezi condiţii necesare ca să poată fi mame. În clipa asta, însă, nu mai raţiona, doar inima îi era cuprinsă de o milă şi o îngrijorare din ce în ce mai mare, la gândul atâtor crime, ruşini, dureri îngrozitoare, care bântuiseră anticamera unde se afla el. Doamna aceasta, care primea copiii, din fundul micului ei birou misterios, câte confidenţe groaznice trebuie să fi auzit, ce defilare de suferinţe, de nemernicii, de nenorociri trebuie să fi văzut! Un vânt vijelios împingea spre ea epavele trotuarului, corupţia celor de sus, nelegiuirile, toate chinurile necunoscute. Aici se afla portul naufragiaţilor, groapa tenebroasă care înghiţea roadele osândite ale nefericitelor femei. Şi, cum aşteptarea se prelungea, văzu

[3] Acest sistem de abandonare a copiilor se practica pe timpuri la azilul de „Copii-Găsiţi”.

alte trei nenorocite sosind: una era desigur o sărmană muncitoare, fină şi drăguţă, totuşi, atât de slabă, atât de palidă, a cărei privire rătăcită îi aminti un fapt divers, pe care-l citise: o fată asemănătoare, care, după ce-şi lepădase copilul, se dusese să se înece; cealaltă îi păru o femeie măritată, vreo nevastă de muncitor, cu o familie prea numeroasă, neizbutind să hrănească o gură în plus; a treia trebuie să fi fost vreo desfrânată, înaltă, puternică, cu o mutră obraznică, una dintre acelea care, în timp de şase ani, aduc aici trei sau patru copii unul după altul, aşa cum arunci dimineaţa găleata cu lături în stradă. Şi ele se repeziră la rând, apoi auzi cum sunt băgate în camere separate, în timp ce el, cu inima înlăcrimată, simţind cum asprimea destinului apasă asupra făpturilor omeneşti, continua să aştepte.

Când „Cuţitoaia" reapăru, în sfârşit, cu braţele goale, nu rosti nicio vorbă, şi nici Mathieu nu-i puse vreo întrebare. Se urcară astfel, tăcând, în trăsură. Şi abia după vreo zece minute, în timp ce trăsura luneca prin îmbulzeala străzilor aglomerate, „Cuţitoaia" pufni în râs. Apoi. cum însoţitorul ei, mereu tăcut şi posomorât, nu binevoi a s-o întrebe care e cauza acestei veselii neaşteptate, sfârşi prin a-i spune cu glas tare:

— Ştiţi pentru ce râd?... Dacă v-am lăsat să aşteptaţi cam mult acolo, motivul a fost că am întâlnit ieşind din birou pe o prietenă a mea, infirmiera azilului. Trebuie să vă spun că infirmierele duc pruncii la doicile din provincie... Ei bine! prietena mea mi-a povestit că pleacă mâine la Rougemont cu alte două infirmiere, şi că vor avea, cu siguranţă, în grămadă, şi pe micuţul pe care i l-am încredinţat.

Şi râse iar, sec, un râs care-i schimonosea faţa mieroasă.

— Ce spuneţi? Nu e nostim? Mama s-a împotrivit să mi-l dea mie ca să-l duc la Rougemont şi iată că, totuşi, îl vor trimite acolo! Sunt lucruri sortite să se întâmple aşa oricât te-ai împotrivi!

Mathieu nu răspunse. Dar un fior rece ca gheaţa îi

trecuse prin inimă. Era adevărat, soarta se împlinea, nemiloasă. Ce avea să devină sărmana făptură? Cărei morţi apropiate, cărei vieţi pline de suferinţă, de mizerie sau de osândă fusese lepădată cu atâta brutalitate, ca un căţel smuls la întâmplare dintre puii abia fătaţi, pentru a fi aruncat în stradă?

Şi trăsura continua să alerge; nu se mai auzea decât scârţâitul roţilor. Abia când coborâră în strada Miromesnil, în faţa casei de naşteri, „Cuţitoaia” începu să se văicărească, văzând că e ora cinci şi jumătate, convinsă că va pierde trenul, cu atât mai mult cu cât avea încă Unele socoteli de pus la punct şi mai trebuia să-l ia pe celălalt copil de acolo de sus. Mathieu, care voia să reţină trăsura, ca să-l ducă la Gara de Nord, avu dureroasa curiozitate să ştie totul, să fie de faţă la plecarea trepăduşelor. Şi o linişti, spunându-i că o aşteaptă, dar să se grăbească. Apoi, când îi răspunse că va mai zăbovi un sfert de oră, se gândi s-o revadă pe Norine şi se urcă şi el.

Când intră în cameră, o găsi singură, în mijlocul patului, în capul oaselor, mâncând una dintre portocalele aduse de surorile ei mai mici. Mânca flămândă, cu o lăcomie de fată voinică, desfăcea feliile cu grijă, le sugea cu toată gura ei roşie şi fragedă, cu ochii pe jumătate închişi, cu carnea fremătând sub valul părului despletit, ca o pisică voluptuoasă care linge o farfurie cu lapte. Intrarea lui neaşteptată o făcu să tresară. Şi când îl recunoscu pe vizitator, zâmbi stingherită:

— S-a făcut, spuse Mathieu cu simplitate.

Ea nu răspunse numaidecât, îşi şterse degetele cu batista. Trebui, totuşi, să vorbească.

— Nu m-aţi prevenit că o să vă întoarceţi şi nu vă aşteptam… în sfârşit, s-a făcut, e mai bine. Vă asigur că nu se putea altfel.

Şi vorbi despre plecarea ei de-aci, întrebă dacă ar mai putea intra la uzină, îi afirmă că se va duce, în tot cazul, să se prezinte acolo, să vadă dacă patronul va avea

îndrăzneala s-o arunce în stradă.

— Ştiţi, nu pentru că mi-ar fi ruşine, nici că l-aş regreta, că n-o să mai întâlnesc în viaţa mea unul mai porc ca el.

Apoi, minutele se scurseră, foarte lungi, şi convorbirea deveni penibilă, Mathieu abia răspunzând, când, în sfârşit, „Cuţitoaia” reapăru ca o furtună, încărcată din nou, în braţe cu celălalt copil.

— Să ne grăbim, să ne grăbim! astea nu mai termină cu socotelile lor, sunt gata să se bată, numai să nu-mi dea un ban mai mult!

Dar Norine o reţinu.

— E copilul domnişoarei Rosine. Te rog, arată-mi-l.

Ea îi dezveli obrazul şi se minună:

— O, cât e de mare, cât e de frumos! Iată unul care nu vrea altceva decât să trăiască.

— La dracu! observă filozofând trepăduşa, întotdeauna se petrece la fel. Din moment ce stinghereşte pe toată lumea, poţi fi sigură că e superb.

Norine, înveselită, înduioşată, îl privea cu ochii dezmierdători ai femeilor captivate întotdeauna la vederea unui copil. Şi începu o frază:

— Ce păcat, cum poate cineva să aibă inima…

Dar se opri, schimbă vorba.

— Da, ce durere, când eşti silită să părăseşti asemenea îngeraşi!

— Bună seara! rămâi sănătoasă! zise „Cuţitoaia”. Mă faci să pierd trenul. Biletele de întoarcere sunt la mine, celelalte cinci femei mă aşteaptă la gară. Mi-ar face o muzică!

Şi, în timp ce-o porni în goană, Mathieu se luă după ea. Pe scară, pe care ea o coborî sărind câte patru trepte deodată, fu cât pe-aci să cadă cu uşoara-i povară. Apoi, când se urcă în cupeu şi acesta porni:

— Uf! bine că s-a terminat… O vedeţi pe aceea, domnule? N-a vrut să dea cincisprezece franci pe lună şi o învinovăţeşte pe buna domnişoară Rosine, care mi-a dat patru sute de franci, ca puiul ei să fie îngrijit până la prima

lui împărtăşanie!... într-adevăr, micuţul e superb. Priviţi-l! Ah! când dragostea face copii, îi face frumoşi. Păcat numai că cei mai frumoşi sunt, adesea, cei care mor mai repede.

Mathieu îl privea cum sta pe genunchii trepăduşei, în locul copilului Norinei. Era înfăşat într-un scutec foarte alb, având o cămăşuţă foarte fină, împodobită cu dantele, ca un fiu de prinţ osândit, dus cu mare fast la locul execuţiei. Şi îşi amintea de povestea monstruoasă, tatăl în patul fiicei, după trei luni de la moartea mamei, copilul incestului născut în loc clandestin, lăsat împreună cu o anumită sumă de bani în seama doicii care-l va suprima în linişte, lăsând ca din întâmplare o fereastră sau o uşă larg deschisă. Micuţul, abia venit pe lume, cu un chip delicat, pe care se întrezărea, de pe acum, o frumuseţe îngerească, era foarte cuminte, nu ţipa deloc. Un fior de groază păru că-l trece.

În curtea gării Saint-Lazaire „Cuţitoaia” sări repede din trăsură.

— Mulţumesc, domnule, aţi fost foarte amabil... Sunt la dispoziţia doamnelor pe care le cunoaşteţi, dacă o să vreţi să mă recomandaţi!

Atunci, Mathieu, coborât pe trotuar, fu martorul unui spectacol care îl mai reţinu o clipă. Cinci femei cu înfăţişare de ţărănci, fiecare având în braţe un prunc, se aflau, în îmbulzeala de călători şi bagaje, alergând buimăcite, ca nişte ciori înfometate, cu ciocurile lor mari galbene şi agitate, cu aripile negre bătând neliniştite. Apoi, când, în sfârşit, o zăriră pe „Cuţitoaia”, se auzi un croncănit, toate cinci năpustindu-se asupra ei într-un zbor furios şi lacom. Şi după un violent schimb de ţipete şi lămuriri răutăcioase, toate şase se adunară, se repeziră spre vagoane, cu panglicile bonetelor fluturând, cu fustele umflate, ducând sugarii, întocmai ca păsările de pradă, care se tem să nu le fie primejduită întoarcerea la câmpul cu cadavre. Se repeziră prin fumul şi şuierul locomotivei şi se făcură nevăzute.

Mathieu se trezi singur în imensa mulţime. Astfel, în

fiecare an, ciorile acestea piază-rea luau din Paris câte douăzeci de mii de copii, pe care nimeni n-avea să-i mai vadă. Nu era de ajuns ca sămânţa omenească să fie risipită, aruncată plăcerilor pe trotuarul încins, nu era de ajuns ca secerişul să fie rău făcut, că se pierdea grozav de mult prin avorturi şi pruncucideri, mai trebuia ca această recoltă vie să fie prost întreţinută în hambar, ca jumătate să se prăpădească, strivită, ucisă. Deşeul continua, hoaţe şi ucigaşe adulmecând câştigul, soseau din cele patru zări şi duceau departe, cât puteau lua cu braţele, viaţa abia înfiripată, abia gângurind, ca s-o dea pradă morţii. Ca nişte hăitaşi, pândeau pe la uşi, miroseau de departe carnea nevinovată. Şi marea cărăuşie gonea spre gări, trepăduşele goleau leagănele, sălile spitalelor şi maternităţilor, ascunzişurile discrete ale Administraţiei, camerele deocheate ale moaşelor, cocioabele mizerabile ale lăuzelor fără foc şi fără pâine. Toate pachetele vii erau puse grămadă, înghesuite, expediate, zvârlite în necunoscut asasinatului inconştient sau voluntar. Jafurile treceau ca vijelia, coasa dobora spicele în fiecare oră, neştiind ce e acela sezon mort. Aşa cum fuseseră rău semănaţi, rău seceraţi, pruncii aveau să fie şi rău hrăniţi. De aci proveneau pierderile monstruoase, copiii născuţi să trăiască şi pe care îi omorau, răpindu-i de lângă mamă, singura doică al cărei lapte era hărăzit să dea viaţă.

Un val de sânge încălzi inima lui Mathieu când, deodată, se gândi la Marianne, femeia voinică şi sănătoasă, care-l aştepta pe podul Yeusei, în mijlocul câmpiei vaste, cu micul lor Gervais la sân. Cifrele pe care le citise îi apărură în minte. În unele regiuni, care se îndeletniceau cu industria crescătoriei de copii, mortalitatea sugarilor era de cincizeci la sută; în cazul cel mai bun, de patruzeci, iar în cazul cel mai rău de şaptezeci la sută. Într-un singur secol se aprecia că muriseră şaptesprezece milioane. Multă vreme media mortalităţii totale se statornicise între o sută şi o sută douăzeci de mii pe an. Guvernările cele mai sângeroase,

marile măceluri ale celor mai cumpliţi cuceritori nu cunoscuseră asemenea masacre. Era o bătălie uriaşă, pe care Franţa o pierdea în fiecare an, năruirea întregii puteri, abatorul tuturor speranţelor. Inevitabil, la capăt se profila harababura, pieirea prostească a naţiunii. Şi Mathieu, cuprins de groază, fugi, nemaisimţind decât nevoia mângâietoare de-a o revedea pe Marianne, în tihna, în înţelepciunea şi în sănătatea lor.

III

Într-o joi dimineaţă, Mathieu lua masa la doctorul Boutan, în micul apartament de la mezanin, în care locuia de peste zece ani, pe strada Universităţii, în dosul Palatului Bourbon. Printr-o contradicţie, de care el însuşi râdea, acest apostol pătimaş al fecundităţii era celibatar; iar el justifica asta spunând, cu aerul său de om cumsecade şi glumeţ, că aşa ar fi mai liber să le moşească pe nevestele altora. Din cauza permanentei îmbulzeli a numeroasei sale clientele, n-avea timp liber decât la ora mesei; astfel că, atunci când un prieten dorea să discute ceva serios cu el, prefera să-l invite la masa lui, foarte modestă, de burlac: un ou, un cotlet, o ceaşcă de cafea, înghiţite în grabă.

Mathieu dorea să-i ceară un sfat într-o problemă gravă. După alte două săptămâni de gândire, visul lui de-a încerca să cultive pământul, să smulgă din haos acest domeniu al Chantebledului dispreţuit, necunoscut de nimeni, îl obseda până într-atât încât suferea că nu îndrăzneşte să ia o hotărâre. În fiecare zi, creştea în el nebiruita nevoie de a zămisli, de a perpetua viaţa, dorinţa de neînvins a omului care a aflat ce trebuie să facă pentru a crea sănătate, putere, bogăţie, gânduri care nu-l lăsau să doarmă. Dar ce

splendid curaj, ce speranţă luminoasă îi trebuia ca să rişte un lucru în aparenţă nebunesc, căruia doar el îi prevedea înţelepciunea şi profunzimea! Şi cu cine să discute în libertate despre chestiunea asta, cui să-i împărtăşească, ultimele lui şovăiri? Când îi veni ideea să-l consulte pe Boutan, îi ceru numaidecât o întâlnire. Era confidentul de care avea nevoie, un spirit înţelegător, cinstit, căruia îi plăcea viaţa, o inteligenţă vie, depăşind limitele profesiunii sale, capabil să vadă dincolo de primele greutăţi ale începutului.

Îndată ce se aflară faţă-n faţă, de o parte şi de alta a mesei, Mathieu i se destăinui cu însufleţire, îi expuse în întregime visul lui, poemul lui, cum îi spunea el râzând. Fără să-l întrerupă, doctorul îl ascultă, vădit cucerit de emoţia cu care vorbea despre planurile sale de creator, în sfârşit, când trebui să se pronunţe:

— Doamne! nu pot să-ţi dau niciun sfat practic, prietene, pentru că n-am sădit în viaţa mea măcar o salată. Pot să adaug chiar că proiectul dumitale mi se pare atât de îndrăzneţ încât orice om de meserie, dacă l-ai consulta, te-ar abate de la el, cu siguranţă, aducând argumentele cele mai serioase, cele mai convingătoare. Îmi vorbeşti însă despre opera asta cu o încredere extraordinară, cu o dragoste fierbinte, care mie, profanul, îmi dau certitudinea absolută că vei reuşi. Pe de altă parte îmi cânţi în struni; sunt mai bine de zece ani de când nu încetez să demonstrez nevoia ce-o are Franţa – dacă vrea să vadă înflorind din nou familiile numeroase – de-a se reîntoarce cu pasiune la cultivarea pământului, de-a părăsi oraşele pentru a trăi la ţară o viaţă sănătoasă şi fecundă. Cum vrei să nu te aprob? Bănuiesc chiar că ai venit aici, ca toţi cei care-mi cer sfaturi, cu gândul să găseşti în mine un frate gata pentru aceeaşi luptă.

Şi amândoi râseră din toată inima. Apoi, cum Boutan îl întrebă cu ce capital ar vrea să înceapă, Mathieu îi explică, în linişte, planul său de-a nu face nicio datorie, de-a începe

numai cu câteva hectare, dacă ar trebui, convins fiind de virtutea cuceritoare a muncii. El ar fi conducătorul, şi-ar găsi şi braţele necesare. Singura lui preocupare era de a-l convinge pe Séguin să-i cedeze fostul pavilion de vânătoare, precum şi câteva hectare împrejur, plătibil pe cale de anuităţi şi fără bani peşin. Şi, consultându-l pe doctor în această privinţă:

— Oh! îl cred foarte dispus, răspunse acesta. Ştiu că ar fi încântat să vândă, până într-atât îl stânjeneşte acest imens domeniu necultivat, în nevoia lui din ce în ce mai mare de bani... Ştii şi dumneata că totul merge din ce în ce mai rău în căsnicia lui.

Se întrerupse însă din discreţie, doar pentru a-l întreba:

— Dar pe amicul nostru Beauchêne l-ai înştiinţat că vrei să părăseşti uzina?

— Nu, încă nu. Chiar te rog să păstrezi secretul, căci doresc să pun totul la punct înainte de a-i spune despre ce e vorba.

Erau la cafea, şi doctorul, grăbindu-se, îi oferi să-l ia în trăsura lui, ca să-l conducă până la uzină, unde se ducea şi el, pentru că doamna Beauchêne îl rugase să vină o dată pe săptămână, într-o anumită zi, să constate starea sănătăţii lui Maurice. Copilul, care suferea mereu de picioare, avea şi un stomac atât de delicat, atât de slab, încât trebuia să ţină un regim sever.

— Stomacul copiilor nehrăniţi de mamă, continuă Boutan. Viteaza dumitale soţie nu cunoaşte neajunsurile acestea, ea îşi poate lăsa copiii să mănânce tot ce doresc. Bietului Maurice, patru cireşe în loc de trei îi provoacă o indigestie... Vasăzică ne-am înţeles, te duc la uzină. Dar trebuie să trec mai întâi prin strada Roquépine, să aleg o doică. Sper că nu voi sta mult acolo... Hai să plecăm!

În trăsură îi povesti că se ducea la biroul de doici tocmai pentru familia Séguin. Se petrecea o întreagă dramă în casa aceea, Séguin încăpăţânându-se, a doua zi după naştere, apucat din nou de-o scurtă criză de duioşie pentru

soţia lui, să aleagă el însuşi doica pentru Andrée, fetiţa născută în ajun. Pretindea că se pricepe şi alesese o fată robustă, cu aparenţă de uriaşă, cu sâni enormi. Dar, de două luni, copilul se prăpădea văzând cu ochii, şi doctorul chemat constatase că fetiţa moare pur şi simplu de foame. Fata cea voinică nu avea lapte sau, mai bine zis, laptele ei, supus analizei, fusese găsit prea slab, neîndeajuns de hrănitor. Greu lucru, schimbarea unei doici! Furtuna se dezlănţuise în casă. Séguin trântea uşile, ţipând că nu se mai ocupă de nimic.

— Aşadar, încheie Boutan, iată-mă însărcinat să aleg şi să le trimit o nouă doică. Şi e urgent, fiindcă sunt foarte îngrijorat de biata Andrée, mititica. Ţi se rupe inima de asemenea copii.

— Dar, întrebă Mathieu, de ce n-a alăptat-o mama?

Doctorul făcu un gest disperat.

— Ah! dragul meu, pretinzi prea mult de la ea. Cum vrei dumneata ca o pariziană din burghezia înstărită, cu viaţa pe care o duce, cu luxul pe care crede că e datoare să-l menţină în casă, cu recepţiile, mesele, seratele, necontenitele ieşiri în oraş, cu tot felul de obligaţii mondene, să-şi ia asupra ei datoria, opera curajoasă şi îndelungată a alăptării unui copil? Asta înseamnă cincisprezece luni de abnegaţie şi de renunţare. Şi nu mai vorbesc de femeile îndrăgostite, geloase, care, între copil şi bărbat, îl aleg pe acesta din urmă, se păstrează numai pentru el, de frică să nu le părăsească. Astfel, această tânără doamnă Séguin îşi bate joc de lume când îşi dă aere de disperată, spunând că ar fi vrut din suflet să-şi alăpteze copilul, dar n-a putut pentru că n-a avut lapte. Nici măcar n-a încercat; pentru că ar fi putut, fără îndoială, la fel de bine ca oricare alta, să-şi alăpteze primul copil. Astăzi desigur că nu dragostea pentru soţul ei o mai împiedică, o! nu, e sigur, din păcate, că nu mai e în stare de-un asemenea efort, cu viaţa idioată şi risipită pe care a dus-o... Şi culmea e că, după trei-patru generaţii de mame care nu alăptează,

termină toate prin a spune adevărul, că nu mai pot alăpta, căci glanda mamară se atrofiază, îşi pierde puterea de secreţie. Vezi, asta ne aşteaptă, prietene, o specie de femei nenorocite, detracate, neîmplinite în maternitate, în stare poate să mai nască, din întâmplare, dar cu desăvârşire incapabile să alăpteze.

Mathieu îşi aminti atunci de ceea ce văzuse la moaşa Bourdieu şi la „Copiii-Găsiţi”. Îi împărtăşi gândurile sale lui Boutan, care schiţă din nou obişnuitul lui gest de disperare. După părerea sa, rămânea de înfăptuit o mare operă de solidaritate omenească şi de salvare socială. Fără-ndoială, o fericită acţiune filantropică se desena încă de pe-acum, se înfiinţau multe şi bune case de naşteri particulare, se creau instituţii de caritate. Dar în faţa plăgii cumplite, imense, mereu sângerânde, aceste soluţii limitate rămâneau iluzorii, nu indicau decât calea bună de urmat. Ceea ce trebuia erau măsuri generale, legi care să salveze naţiunea; femeia ajutată, ocrotită încă din primele zile grele ale sarcinii, scutită de muncile aspre, devenind o fiinţă sacră; mai târziu, să i se îngăduie să nască în linişte, în taină, dacă asta e dorinţa ei, fără să i se ceară nimic altceva decât să fie mamă; apoi. femeia şi copilul îngrijiţi, ajutaţi în timpul lăuziei, după aceea în lunile de alăptare, până în ziua când femeia, odată copilul pus pe picioare, să poată fi din nou o soţie sănătoasă şi viguroasă. Pentru asta trebuia să se ia o serie de precauţiuni, să se creeze case, adăposturi pentru femei gravide, maternităţi secrete, aziluri pentru lăuze, fără să mai vorbim de legile de ocrotire, nici de asistenţa în timpul alăptării. Ca să combată răul, înspăimântătorul deşeu al naşterilor, moartea măturând ca viscolul pe cei mici, nu există decât un singur leac energic: preîntâmpinarea lui. Numai prin măsuri preventive se va putea opri îngrozitoarea hecatombă a noilor născuţi, această plagă veşnic deschisă în pântecele naţiunii, pe care o secătuieşte şi o ucide câte puţin în fiecare zi.

— Şi, continuă doctorul, tot ce-am spus se poate rezuma

la acest, adevăr: mama trebuie să-şi alăpteze copilul... În democraţia noastră, femeia, îndată ce rămâne însărcinată, devine augustă. Ea este simbolul măreţiei, al puterii, al frumuseţii. Fecioara nu e decât neantul, mama e veşnicia vieţii. Îi datorăm un cult social, ar trebui să fie religia noastră. Când vom şti să adorăm mama – patria, mai întâi, apoi omenirea vor fi salvate... De aceea aş vrea, dragul meu, ca imaginea mamei alăptându-şi copilul să fie cea mai înaltă expresie a frumuseţii omeneşti. Ah! dar cum să le convingem pe parizienele noastre, pe toate franţuzoaicele noastre, că frumuseţea femeii e să fie mamă, cu un prunc pe genunchi? în ziua când moda aceasta se va înscăuna, precum aceea a pieptănăturii cu părul pe tâmple sau fustele strâmbe, vom deveni naţiunea-regină, stăpânii lumii!

Şi râse, un râs dureros în deznădejdea lui, că nu ştie cum să schimbe moravurile, ca să se instaureze iar moda familiilor numeroase, ştiind bine că nu poţi revoluţiona un popor decât schimbându-i concepţia despre frumos. Şi conchise:

— Pe scurt, nu cer decât ca mamele să-şi alăpteze singure copiii. Orice mamă care nu alăptează, când poate s-o facă, e o mare vinovată... Apoi, în anumite cazuri, când mama se află absolut în imposibilitate să-şi îndeplinească datoria, există biberonul, care, bine întreţinut, întrebuinţat cu grijă, laptele fiind sterilizat, dă rezultate mulţumitoare... Cât despre doica departe de casă, asta înseamnă moartea aproape sigură a copilului; ba chiar şi doica în casă e un compromis, ruşinos, un izvor nesecat de rele, adesea chiar o îndoită crimă, îndoită sacrificare conştientă atât a copilului mamei, cât şi a copilului doicii.

Trăsura se opri pe strada Roquépine, în faţa biroului de plasare a doicilor.

— Pun rămăşag, continuă doctorul vesel, că n-ai intrat niciodată într-un „birou de doici”, deşi eşti tată a Cinci copii.

— Pe legea mea, nu! răspunse Mathieu.

— Ei bine! coboară, vino să vezi. Trebuie să cunoaştem totul.

Biroul din strada Roquépine era cel mai important, cel ce se bucura de cea mai bună reputaţie în cartier. Era ţinut de doamna Broquette, o blondă de vreo patruzeci de ani, cu o figura impunătoare, puţin congestionată, strânsă întotdeauna în corset şi îmbrăcată cu o rochie uzată de mătase, de culoare ruginie. Dar, deşi această doamnă însemna demnitatea, prestanţa casei, având misiunea să dea informaţii clientelei, sufletul, agentul în continuă activitate, era domnul Broquette, soţul ei, un omuleţ în vârstă de cincizeci de ani, cu nasul ascuţit, cu ochii vii, de-o vioiciune de nevăstuică, însărcinat cu poliţia biroului, cu supravegherea şi educaţia doicilor, el le primea, le spăla, le învăţa să zâmbească, să fie amabile, le repartiza în camere, le oprea să mănânce prea mult. De dimineaţă până seara nu-l vedeai decât pe el, umblând, ocărind, terorizând această îngrozitoare lume de feţe murdare, grosolane, adesea mincinoase şi hoaţe. Casa, o fostă mică reşedinţă particulară dărăpănată, cu parterul umed, singura parte deschisă clientelei, şi cu cele două etaje de câte şase camere fiecare, aranjate ca dormitoare, nu era decât un fel de casă cu camere de închiriat, de-un soi ciudat, unde dormeau noaptea doicile cu pruncii lor. Era un du-te vino de continue sosiri, de continue plecări, o galopadă neîntreruptă de ţărănci sosite dimineaţa, târând după ele cufere, cărând copii în faşă, umplând camerele, coridoarele, sălile comune cu ţipete sălbatice şi mirosuri grele, în mijlocul celei mai respingătoare dezordini a bagajelor despachetate. Mai era în casă şi domnişoara Broquette, pe numele ei mic Herminie, o fată palidă de cincisprezece ani, gălbejită de anemie, înaltă şi lipsită de sânge, care-şi plimba languros virginitatea searbădă prin această forfotă de cărnuri expuse, prin acest flux şi reflux de doici cu sânii mai mult sau mai puţin doldora de lapte.

Boutan, foarte bine informat despre casă, intră însoţit de Mathieu. Intrarea principală, destul de largă, era închisă în fund de o uşă cu geamuri, care dădea într-un fel de curte, unde era plantat un copăcel subţire, în mijlocul unui rond de gazon, putred de umezeală. La dreapta acestei intrări se afla biroul unde doamna Broquette, la cererea clienţilor, chema doicile, care şedeau cu pruncii lor în camera alăturată, mobilată numai cu o masă albă de lemn, unsuroasă, în mijloc, şi câteva bănci de-a lungul pereţilor. În birou se vedea o mobilă veche stil Empire, de catifea roşie, o măsuţă de mahon, o pendulă aurită, bucăţi pătrate de dantelă aruncate pe spătarul fotoliilor. Apoi, la stingă intrării, lângă bucătărie, se afla sufrageria comună, două mese lungi, acoperite cu muşama, înconjurate de o mulţime de scaune, în neorânduială, pe jumătate rupte, cu paiele scoase. Cu tot măturatul zilnic, bănuiai în colţurile mai întunecoase stăruind murdăria, îngrămădită de multă vreme acolo. Din prag te izbea o duhoare acră, mirosul de prăjeală de la bucătărie, putoarea laptelui înăcrit, a scutecelor nespălate, a rufăriei murdare a acestor ţărănci cu cămăşile împuţite.

Dar, când Boutan împinse uşa biroului, o găsi pe doamna Broquette ocupată: prezentând unui domn bătrân, care şedea pe-un scaun, mai multe doici. Ea îl recunoscu pe doctor şi făcu un gest de dezolare.

— Nu, nu, vezi-ţi de treabă, îi spuse el oprind-o. Nu sunt grăbit, mai aşteptăm.

Prin uşa deschisă, Mathieu o zări pe Herminie, fata patroanei, cufundată într-unul dintre fotoliile de catifea roşie de lângă fereastră, visătoare, absorbită de citirea unui roman, în timp ce maică-sa, în picioare, îşi lăuda marfa cu aerul ei demn, dirijând defilarea doicilor prin faţa domnului bătrân, care sta mut şi nu se putea hotărî.

— Hai să vedem grădina, spuse doctorul râzând.

Într-adevăr, în prospecte asta figura ca una dintre reclamele stabilimentului, de-a avea o grădină, aer curat,

chiar un copac, în sfârşit, ca la ţară. Deschiseră uşa cu geamuri şi găsiră pe o bancă, lângă copac, o femeie voluminoasă, venită fără-ndoială chiar în clipa aceea, şi care ştergea dosul copilului ei cu o bucată de ziar. Ea însăşi era îngălată, picată aici fără să se fi spălat încă. Într-un colţ se vedea bucătăria încărcată cu mormane de străchini crăpate şi alte ustensile vechi, unsuroase sau roase de rugină. În capătul celălalt se deschidea, dincolo de-o uşă cu geamuri, sala de aşteptare a doicilor; şi aici arăta totul ca o hazna: zdrenţe atârnate, scutece murdare, zvârlite pe jos, să se usuce. Erau singurele flori ale acestui colţ de natură.

Dar, deodată, domnul Broquette ţâşni, fără să se ştie de unde ieşise. Îl zărise pe Boutan, un client care trebuia servit cu multă grijă.

— Doamna Broquette e ocupată?... Niciodată nu voi admite ca dumneavoastră să staţi aici. Poftiţi, poftiţi, vă rog.

Ochii lui mici de nevăstuică se aţintiseră asupra fetei aceleia murdare care-şi ştergea copilul; şi, foarte plictisit de această privelişte, stăruia din răsputeri să nu-i lase pe domni să viziteze mai departe părţile mai retrase ale casei. Doctorul tocmai îl condusese pe prietenul lui până la uşa cu geamuri a sălii comune şi, privind înăuntru, la doicile care se făceau comode, nemaicontrolându-se, nu fură martorii unui spectacol prea plăcut. Se descheiau, se întindeau, căscau de-a lungul orelor întregi de trândăvie şi toropeală petrecute aici, lungite pe bănci, lâncezind în aşteptarea clienţilor; îşi uşurau braţele aşezând, ca pe nişte pachete, copilaşii pe masă, care era ticsită cu plozi; tot felul de murdării mânjeau podeaua, hârtii unsuroase, coji de pâine, cârpe soioase. Şi celor doi bărbaţi li se strânse inima în faţa acestui staul, acestui grajd atât de rău întreţinut.

— Vă rog, domnule doctor, urmaţi-mă, repeta domnul Broquette.

În sfârşit, înţelese şi el că trebuia să aplice pedepse; să dea un exemplu, ca să salveze bunul renume de curăţenie

al casei. Şi se năpusti asupra fetei grăsune.

— Ia spune, hai, puturoaso, n-ai putea oare să iei puţină apă călduţă să-ţi speli plodul?... Şi, mai întâi, ce cauţi aici? De ce nu te-ai urcat imediat să te speli?... Aştepţi să-ţi torn eu o găleată de apă în cap?

Şi o sili să se ridice, o goni, împingând-o din urmă, zăpăcită, speriată. Şi, după ce-o împinse astfel până la scară, conducându-i apoi pe cei doi domni în faţa biroului, se văită:

— Ah! doctore, dacă aţi şti cu câtă greutate reuşesc să le fac pe fetele astea să se spele măcar pe mâini! Noi, care suntem atât de curaţi! Noi, care ne mândrim cu curăţenia casei! Când se vede un fir de praf undeva, pot să jur că nu e vina mea.

Dar, de când fata se urcase, o larmă îngrozitoare se făcea auzită la etajele superioare. Vreo ceartă, vreo bătaie, desigur. De pe scara aceasta, unde publicul nu era admis, se revărsa uneori, ca dintr-un canal de scurgere, un val de necuviinţe, amestecate cu tot felul de puturoşenii. Şi, cum duhoarea pestilenţială aducea şi un dezgustător vacarm, din ce în ce mai mare, treaba asta deveni de nesuferit.

— Vă cer iertare, spuse în cele din urmă domnul Broquette. Doamna vă va primi numaidecât.

Şi alergă, zbură pe scară, sprinten, în tăcere. Şi imediat se auzi un nou scandal. Apoi, casa se cufundă brusc într-o linişte de moarte. Nu se mai auzi în birou decât vocea doamnei, care continua cu multă demnitate să-şi laude marfa.

— Ei bine! dragul meu, îi explică Boutan lui Mathieu, plimbându-se cu el de la un capăt la altul al sălii de la intrare, încă nu e nimic ce vezi aici, această faţă materială a lucrurilor. S-ar cuveni să-ţi arăt şi cealaltă faţă a sufletelor! Şi te rog să observi că această casă e una dintre cele mai bune, pentru că există văgăuni şi mai rele, pe care poliţia e silită să le închidă uneori, pentru contravenţii foarte grave... Se-nţelege că sunt supravegheate, fără

îndoială că există regulamente severe, care le silesc pe doici să nu vină decât cu livrete, cu certificate de moralitate, cu tot felul de acte, pe care trebuie să le vizeze, din prima zi, la Prefectură, unde li se dă ultima autorizaţie. Dar şi astea nu sunt decât precauţiuni foarte iluzorii, care nu împiedică şarlatania, nici înşelătoriile cu privire la adevărata vârstă a laptelui, nici ca pruncii bolnavi să fie înlocuiţi cu alţii dolofani, nici ca, uneori, fetele din nou însărcinate să se dea drept proaspăt lăuze. Nici prin cap nu-ţi trec toate şiretlicurile criminale, toate minciunile ucigaşe pe care aceste femei sunt în stare să le născocească, dintr-o aprigă, extraordinară lăcomie de bani... Şi asta are o explicaţie: numai faptul că-şi aleg meseria de doică le pune, pentru mine unul, pe cea mai joasă treaptă umană. Nu există ocupaţie mai revoltătoare, mai înjositoare. Multe fete, chiar cuminţi până atunci, se duc la bărbat cum sunt duse vacile ia taur, pentru a avea lapte. Copilul, în ochii doicii de profesie, e numai o necesitate prealabilă, un mijloc de negoţ. Ca atare, după ce l-a făcut şi poate fi mulsă, ce-i mai pasă dacă pruncul moare? N-o mai interesează. E ultimul grad de inconştienţă stupidă, de josnicie animalică... Şi iată urmarea criminală a târgului ruşinos care se încheie, căci dacă pruncul, căruia doica îi vinde laptele, moare adesea din pricina acestui lapte, care nu e acela al propriei sale mame, se întâmplă, aproape întotdeauna, ca şi copilul doicii să moară din pricină că a fost dus ca un pachet care produce încurcături, şi pus îndată la aceeaşi hrană cu dobitoacele; astfel că sunt două victime, şi amândouă mamele sunt la fel de vinovate de omor, de omorul cel mai alarmant, cel mai laş, uciderea acestor sărmane fiinţe abia născute, a căror dispariţie nu tulbură nepăsarea nimănui, când, dimpotrivă, ar trebui să ne facă pe toţi să scoatem un strigăt puternic de dezaprobare şi spaimă în faţa acestui masacru stupid al dragostei şi al speranţelor noastre... Ah! prăpastia e fără fund şi toată ţara va cădea în ea, va pieri acolo, dacă nu

vom înceta să plătim acest tribut monstruos neantului!

Cum, stând de vorbă, cei doi bărbaţi, se opriseră în faţa uşii sufrageriei, şi ea rămase o clipă deschisă, zăriră înăuntru pe „Cuţitoaia” stând la masă, între două ţărănci tinere, cu înfăţişare plăcută şi îmbrăcate curat. Toate trei, deşi trecuse de ora mesei, mâncau cu poftă mezeluri, din hârtie, fără furculiţă; şi aveai toate motivele să crezi că trepăduşa, sosită cu o clipă mai înainte, după ce-şi depusese lotul ei de doici, se grăbea să se întremeze puţin, ca să-şi poată vedea de celelalte curse ce le mai avea de făcut, împreună cu acestea două. Sufrageria, cu mesele jilave de vin, cu pereţii pătaţi de grăsime, te trăsnea, răspândea până şi în gang un miros de spălător murdar.

— O cunoşti pe „Cuţitoaia”! strigă Boutan, după ce Mathieu îi vorbise despre întâlnirile lui. Atunci, dragul meu, ai pătruns crima până în fund. „Cuţitoaia” e un căpcăun... Şi unde mai pui că, în splendida noastră organizare socială, ea e o rotiţă folositoare şi, fără-ndoială, voi fi fericit să-mi îndeplinesc misiunea, alegând pe una dintre doicile aduse de ea!

Doamna Broquette, extrem de binevoitoare, îi pofti în birou. După ce reflectase îndelung în faţa a tot ce casa îi oferea mai bun în materie de sâni hrănitori, bătrânul domn plecase, fără să aleagă nimic, spunând că are să mai vină.

— Sunt oameni care nu ştiu ce vor, declară judicios doamna Broquette. Nu e vina mea, vă rog de mii de ori să mă iertaţi, domnule doctor... Şi dacă doriţi cumva o doică bună, veţi fi mulţumit fiindcă mi-au sosit chiar acum unele foarte bune... Am să vi le arăt.

Herminie nici nu catadicsise să-şi ridice nasul din roman. Şedea cufundată în fotoliu, citind întruna, cu faţa-i delicată de fecioară anemică, obosită şi plictisită. Puţin mai la o parte, Mathieu, după ce luase loc pe-un scaun, se mulţumi să privească, în timp ce Boutan, ca un comandant trecând trupa în revistă, sta în picioare, foarte atent, cu ochii la orice amănunt. Şi defilarea începu.

Mai întâi, doamna Broquette, deschizând uşa care da din birou în sala comună, aduse, fără grabă, cu mişcările cele mai distinse, crema doicilor sale, în grupuri mici de câte trei, fiecare cu pruncul ei în braţe. Trecură astfel vreo douăsprezece, care de care mai diferită, foarte deosebite una de alta, unele scunde cu mâinile şi picioarele mari, altele înalte ca nişte prăjini, brune cu părul aspru, blonde cu carnea foarte albă, unele sprintene, altele molatice, când urâte, când plăcute. Toate aveau însă acelaşi zâmbet tâmp şi neliniştit, aceeaşi legănare a femeilor stânjenite şi timide, mutre sperioase de servitoare, de sclave vândute în piaţă, îngrijorate că nu găsesc cumpărător. Se ofereau, se dăruiau, aveau gingăşii de sărmane fete stângace, luminate îndată de-o bucurie lăuntrică, atunci când clientul părea interesat, şi, dimpotrivă, brusc întunecate la faţă, aruncând priviri duşmănoase vecinelor, când acestea păreau că le iau înainte. Veneau în şir ca gâştele şi tot aşa plecau, călcând greoaie pe duşumea, obosite şi buimăcite. Şi din cele douăsprezece, doctorul alese trei, după o scurtă cercetare. Apoi, din cele trei opri numai una, ca s-o supună unui examen temeinic.

— Se vede bine că domnul doctor se pricepe, îşi permise să spună doamna Broquette cu un zâmbet linguşitor. N-am de multe ori asemenea mărgăritare... Abia a sosit, altfel n-ar mai fi aici, cu siguranţă. Şi răspund de ea ca de mine însămi faţă de domnul doctor, pentru că am mai plasat-o şi altădată.

Era o fată de vreo douăzeci şi şase de ani, oacheşă, de statură mijlocie, destul de voinică, cu faţa lată şi comună, cu fălci puternice. Dar, pentru că mai servise, ştia să se poarte.

— Deci, nu eşti la primul dumitale copil?.

— Nu, domnule, e al treilea.

— Şi nu eşti măritată?

— Nu, domnule.

Boutan păru satisfăcut, pentru că, deşi e o dovadă de

purtare rea, fetele nemăritate care au născut sunt de preferat ca doici. Sunt mai supuse, mai iubitoare şi mai ieftine, şi n-au în spatele lor grija unei familii, a unui bărbat, care devine o continuă teroare.

Fără s-o mai descoasă, doctorul, după ce-i cercetă actele, certificatele, livretul, o supuse unui examen general. Îi cercetă gura, gingiile, constată că are dinţi albi şi sănătoşi. Trecu apoi la ganglionii gâtului, o duse chiar într-un cabinet vecin, pentru un examen mai intim. Pe urmă, când o aduse înapoi, drept încheiere, îi studie amănunţit sânii, dezvoltarea glandei, forma sfârcului ţâţei, cantitatea şi calitatea laptelui. Îi stoarse câteva picături în palma lui, îl gustă, îl privi la lumină.

— E în regulă, e în regulă, repeta el din când în când.

În sfârşit, se ocupă şi de copil, pe care mama îl lăsase pe un fotoliu şi care sta acolo, cu ochii deschişi, cuminte. Era un băieţel de trei luni cel mult, sănătos şi voinic. După ce se uită la tălpile picioarelor şi la palme, îi cercetă mucoasa gurii şi a anusului, pentru că trebuie să te temi întotdeauna de sifilisul ereditar. Nu descoperi niciun defect.

O clipă înălţă capul şi întrebă:

— Cel puţin, copilul acesta e al dumitale?

— O, domnule!… De unde vreţi să-l fi luat?

— Ei, fata mea, se poate împrumuta.

Cercetarea se sfârşise. El nu se pronunţă însă imediat, privind-o încă în tăcere, stingherit parcă de un lucru de care nu-şi da bine seama, deşi femeia părea că îndeplineşte toate condiţiile cerute.

— Toţi sunt sănătoşi în familia dumitale? N-ai avut niciodată rude care au murit de oftică?

— Niciodată, domnule.

— Fireşte, nici nu mi-ai spune. Ar trebui ca livretele, să aibă o pagină şi pentru astfel de informaţii… şi dumneata eşti cumpătată, nu bei?

— O, domnule!

De data aceasta ea se supără, se indignă şi el trebui s-o

liniştească. De altfel, faţa i se lumină de o mare bucurie, când doctorul, cu gestul unui om care îşi încearcă norocul făcând o alegere care comportă întotdeauna o parte de risc, declară:

— Ei bine! ne-am înţeles, te angajez… Dacă pruncul dumitale va putea să plece imediat, te voi duce chiar astă-seară la adresa pe care ţi-o dau… Cum te cheamă?

— Marie Lebleu.

Fără să-şi îngăduie să se amestece în aprecierile unui doctor, doamna Broquette îşi păstrase totuşi măreţia, aerul ei de doamnă înstărită, care era firma morală şi burgheză a casei. Ea se întoarse către fiică ei:

— Herminie, du-te să vezi dacă doamna Couteau mai e aici.

Dar, cum tânără domnişoară îşi ridică încet ochii înceţoşaţi şi spălăciţi, fără măcar să se mişte, mama socoti că trebuie să facă ea însăşi treaba asta. Şi o aduse înapoi pe „Cuţitoaia”, care se pregătea să plece cu cele două fete drăguţe. Acestea din urmă rămaseră s-o aştepte la intrare.

Doctorul puse la punct chestiunea banilor, optzeci de franci pe lună doicii, patruzeci şi cinci de franci biroului pentru cheltuieli, reprezentând locuinţa şi hrana acesteia, bani pe care părinţii puteau să-i oprească, lucru ce nu se întâmpla niciodată. Mai rămânea problema pruncului de dus îndărăt la ţară, încă treizeci de franci, fără a mai pune la socoteală bacşişul trepăduşei.

— Eu plec din nou astă-seară, spuse „Cuţitoaia”, Vreau să iau şi copilaşul. Ziceaţi că e în bulevardul Antin? Ştiu, ştiu, acolo, în casa aceea, stă şi o cameristă, din satul meu… Marie poate să se ducă numaidecât. Peste două ore, după ce-mi termin treburile, vin să-i iau copilul.

În clipa aceea, prin uşa întredeschisă, Boutan le zări, în antreu, pe cele două tinere ţărănci, care râdeau, se îmbrânceau, jucându-se ca nişte pisici.

— Ia spune-mi, de ce nu mi-au fost arătate şi acestea? Sunt drăguţe… Tot doici sunt?

— Doici? Nu, nu! răspunse „Cuţitoaia” cu zâmbetul ei discret. Sunt fete care mi-au fost încredinţate ca să le plasez.

Intrând, îi examinase eu o privire piezişă pe Mathieu, prefăcându-se, de altfel, că nu-l recunoaşte. Rămăsese pe scaun, asistând la această examinare a unor animale de vânzare, trăgând cu urechea, apoi, la târgul mamei care se vinde – tăcut, cu inima strânsă puţin câte puţin de milă, şi de revoltă. După aceea fu cuprins de-un fior, când trepăduşa se întoarse spre copilaşul frumos şi cuminte de care spunea că o va scăpa pe doică. Şi o revedea, cu celelalte cinci, la gara Saint-Lazaire, zburând, ducând fiecare câte-un prunc abia născut, ca nişte ciori negre, năpustite pe-un hoit. Şi jaful reîncepea, iarăşi vieţi şi speranţe răpite marelui Paris, un nou convoi criminal spre neant, de astă dată sub ameninţarea unui dublu asasinat, după cum spunea doctorul, doi copii în primejdie de moarte, copilul doicii şi acela al mamei.

În sfârşit, cum Boutan şi Mathieu plecau, însoţiţi de saluturile până la pământ ale doamnei Broquette, o regăsiră la intrare pe „Cuţitoaia” şi pe domnul Broquette în toiul unei discuţii. Acesta din urmă tremura încă, după o ceartă avută cu măcelarul, pentru că el bruftuia, neîncetat, furnizorii, dădea doicilor sale să mănânce cele mai proaste bucăţi, provizii stricate, cumpărate pe preţuri reduse; la fel, făcea economii şi la spălatul rufelor, lăsând să se umple de jeg tot ce nu se vedea. Şi acuma şuşotea, nas în nas cu „Cuţitoaia”, aruncând ocheade celor două fete frumoase, care continuau să râdă. Fără îndoială îi venise o idee, un loc bun unde să le ducă…

— Toate meseriile! se mulţumi doctorul să spună, urcându-se din nou în trăsură.

Ajunseseră la uzină când, chiar în faţa uşii, avură o întâlnire care-l tulbură din nou pe Mathieu. Era Morange, cu fiica sa Reine, care îl însoţea la birou, după prânz, amândoi în doliu mare. A doua zi după ce Valérie fusese

înmormântată, îşi reluase munca lui de contabil, descurajat, într-o resemnare de om zdrobit care aproape că semăna cu uitarea. De atunci se vedea limpede că părăsise orice proiect ambiţios de a pleca din uzină, pentru a-şi găsi, în altă parte, un post mai bun. Totuşi, nu avu puterea de-a se hotărî să-şi părăsească apartamentul, de aci înainte prea mare şi prea scump: soţia lui trăise acolo şi voia să trăiască şi el tot acolo; apoi, îşi mai îngăduia acest lux, ca să-i facă plăcere fiicei sale. Toată slăbiciunea, toată afecţiunea sufletului său se revărsa asupra copilei, a cărei asemănare cu maică-sa îl tulbura. O privea ore întregi, cu ochii în lacrimi. O mare pasiune începea să-l stăpânească, nu mai avea alt vis decât s-o înzestreze cât mai bine, să fie fericit prin ea, dacă ar mai putea fi; şi devenise zgârcit: făcea economii la toate, în afară de cele necesare fetei, îşi făcea planuri secrete cum să-şi caute lucrări suplimentare, ca să-i poată asigura o viaţă mai bună şi să-i mărească zestrea. Fără ea ar fi murit de plictiseală şi singurătate. Devenise raţiunea lui de a fi.

— Da, răspunse ea la o întrebare a lui Boutan, cu zâmbetul ei drăgălaş, îl însoţesc pe sărmanul meu tăicuţ, ca să fiu sigură că face o mică plimbare înainte de a reîncepe lucrul. Altfel se închide în camera lui şi nu se mai clinteşte.

Morange schiţă un gest vag, ca pentru a se scuza, într-adevăr, acasă, distrus de durere şi de remuşcări, trăia în camera lui, înconjurat de portretele soţiei, la toate vârstele, vreo cincisprezece fotografii, pe care le atârnase pe pereţi.

— E foarte frumos azi, domnule Morange, continuă Boutan, ai făcut bine că ai ieşit la plimbare.

Bietul om ridică ochii uimit, privi soarele, ca şi cum îl vedea pentru prima oară.

— Adevărat, e frumos… Şi apoi, e mai bine pentru Reine să iasă puţin la aer.

Şi o privi cu multă duioşie pe fata atât de încântătoare, atât de trandafirie, îmbrăcată în rochie neagră, de doliu. Întotdeauna îi era teamă să nu se plictisească în lungile ore

când o lăsa acasă singură, numai cu servitoarea. Pentru el singurătatea era cumplită, plină de imaginea aceleia pe care o plângea, învinovăţindu-se c-a omorât-o!

— Tăicuţu' nu vrea să mă creadă că, la vârsta mea, nu te plictiseşti niciodată, spuse tânără fată cu voioşie. De când biată mama nu mai e cu noi, trebuie să fiu o mică gospodină... Şi, de-altminteri, baroana vine uneori să mă ia.

Şi scoase un uşor ţipăt văzând o trăsură care se oprise la marginea trotuarului. Un cap de femeie se aplecase peste portieră, o recunoscuse.

— Uite, tăicuţule, e baroana. Se vede că a fost pe la noi, şi Claire i-o fi spus că te-am însoţit aici.

Într-adevăr, aşa se întâmplase. Morange se grăbi s-o ducă pe Reine la trăsură, din care Sérafine nici măcar nu coborî. Şi când fiică-sa, dintr-o săritură zglobie, dispăru în cupeu, el mai stătu o clipă, mulţumind cu căldură, foarte fericit că scumpa lui copilă avea să se distreze un pic. Apoi, după ce privi îndelung în urma cupeului dispărut, intră în uzină, îmbătrânit deodată, gârbovit, ca şi cum durerea i-ar fi căzut din nou pe umeri, copleşindu-l într-atât încât îi uită pe cei doi bărbaţi şi nici nu-i salută măcar.

— Bietul om! murmură Mathieu, pe care apariţia capului Sérafinei, batjocoritoare, ca învăpăiată de părul ei roşu, îl îngheţase.

În aceeaşi clipă, de la una dintre ferestrele casei, Beauchêne, cu un gest, îl chemă pe Mathieu, invitându-l să urce împreună cu doctorul. Cei doi îi găsiră pe Constance şi pe Maurice în salonaş, unde tatăl venise să-şi bea cafeaua şi să fumeze un trabuc. Boutan examină imediat copilul, care începuse să se ţină mult mai bine pe picioare; dar stomacul rămânea tot delicat; cea mai mică abatere de la regim îi aducea complicaţii supărătoare. Şi în timp ce Constance, a cărei îngrijorare maternă crescuse foarte mult, deşi n-o mărturisea, îi punea doctorului tot felul de întrebări şi-l asculta cu sfinţenie, Beauchêne îl luă pe Mathieu la o parte.

— Ia spune-mi, de ce nu mi-ai povestit că toate s-au terminat acolo?

Râdea cu obrajii îmbujoraţi, trăgând din trabuc şi scoţând nori groşi de fum.

— Da, am întâlnit-o ieri pe frumoasa blondă.

Liniştit, Mathieu răspunse că aştepta să fie întrebat, ca să-i dea socoteală de rezultatul misiunii lui, dorind să nu atingă el cel dintâi acest subiect penibil. Fiindcă suma de bani primită îi ajunsese, nu-i mai rămânea decât să-i arate facturile, un mic dosar, pe care i-l ţinea la dispoziţie. Şi începuse să-i dea unele amănunte, când Beauchâne îi curmă vorba, cu o bucurie care făcea să-i strălucească faţa.

— Ştii ce s-a întâmplat aici? A avut îndrăzneala să se întoarcă şi să ceară de lucru, nu mie, bineînţeles, ci şefului atelierului femeilor. Din fericire, prevăzusem cazul, ordinele mele erau categorice şi şeful i-a. răspuns că n-o poate reprimi, pentru bunul renume al casei. Sora ei, Euphrasie, care se mărită săptămâna viitoare, e încă în atelier. Le vezi luându-se iarăşi de păr? Şi, în sfârşit, locul ei nu mai e aici, la mine, ce dracu!

Se duse să-şi ia păhăruţul de coniac de pe şemineu, îl goli şi se întoarse, spunând cu aerul lui vesel:

— E o fată prea frumoasă ca să mai muncească.

Mathieu tăcu la auzul acestor cuvinte îngrozitoare.

Ştia, încă din ajun, dat fiind că o întâlnise pe Norine la ieşirea ei de la doamna Bourdieu, că, nedorind să-şi reînceapă viaţa de certuri cu părinţii, ceruse pentru câteva nopţi găzduire unei prietene, care trăia cu amantul ei. După zadarnica ei încercare de la uzina Beauchêne, se mai prezentase la alte două întreprinderi; dar adevărul e că nu se omora cu firea. În timpul sarcinii, în cele patru luni de lâncezeală, dimineţile petrecute în pat o dezgustaseră pentru totdeauna de viaţa aspră de muncitoare. Acum mâinile ei erau albe şi moi, nu mai simţea decât nebiruita dorinţă de-a duce o viaţă de femeie întreţinută, cu plăceri uşoare, visate din copilărie, de-a lungul trotuarului parizian.

— Aşadar, continuă Beauchêne, cum îţi spuneam, dragul meu, am întâlnit-o. Şi ghiceşte în ce condiţii? foarte dichisită, drăguţ gătită, la braţul unui băiat mătăhălos şi bărbos, care o sorbea din ochi... S-a isprăvit, îţi spun că s-a isprăvit! Poţi să-ţi închipui ce uşurat mă simt, şi acum îmi vine să râd!

Şi oftă din rărunchi, parcă i s-ar fi luat de pe inimă o greutate de cincizeci de kilograme De la supărătoarea lui aventură, se încurcase, mai întâi, cu o femeie măritată, apoi se despărţise de ea, cuprins de spaima de-a nu cădea într-o nouă cursă; acum se întorcea la simplele fete de stradă, fete de-o noapte, escapade fără urmări, singurele de, altfel pe care le iubea temperamental, a căror blândă supunere îi sătura lăcomia sexuală. Era pe deplin fericit, niciodată nu păruse mai triumfător, mai mulţumit de sine.

— Vezi, dragul meu, eram sigur! Aminteşte-ţi ce ţi-am spus întotdeauna. Numai pentru asta era făcută, nu pentru altceva, se vedea cât de colo. Întâi visează cai verzi pe pereţi, vor să se păstreze pentru vreun prinţ, care să le plătească foarte scump; apoi se duc cu cel dintâi băiat de prăvălie, după aceea încearcă să se agaţe de vreun nătâng de burghez cumsecade, dacă se mai găseşte aşa ceva pe lume, şi când lovitura a dat greş, îşi iau repede un amant, apoi altul, şi altul, câţi dă Dumnezeu!... Uf! nu mai e treaba mea! Călătorie bună şi-i doresc mult succes!

O pornise spre soţia lui şi spre doctor, când o amintire i se trezi în minte şi-l făcu să întrebe încet:

— Îmi spuneai că pruncul...

Şi când Mathieu îi povesti că el însuşi îl dusese la „Copiii-Găsiţi”, ca să fie sigur că va fi lăsat acolo, îi strânse mâna cu putere.

— Perfect! Îţi mulţumesc, dragul meu... Iată-mă liniştit.

Începu să fredoneze un cântec şi veni să se aşeze lângă Constance, care continua să-l consulte pe doctor. Îl luase pe genunchi pe micul Maurice şi-l privea cu afecţiune şi gelozie, ca o adevărată burgheză, veghind asupra sănătăţii

unicului ei fiu, pe care-l adora şi din care voia să facă un prinţ al industriei şi al banului. Deodată exclamă:

— Carevasăzică, doctore, eu aş fi vinovată… Crezi, într-adevăr, că un copil hrănit de mamă are totdeauna o constituţie mai bună, mai rezistentă la bolile copilăriei?

— O! fără nicio îndoială, doamnă.

Beauchêne, morfolindu-şi trabucul, dădu din umeri şi izbucni în hohote de râs.

— Fii pe pace! micuţul nostru va trăi o sută de ani; femeia din Bourgogne care l-a alăptat era cât un munte… Aşadar e lucru hotărât, doctore, vei stărui ca alăptarea maternă obligatorie să fie decretată pe cale parlamentară?

Boutan râse şi el:

— O, Doamne! de ce nu?

Pe loc, această problemă fu pentru Beauchêne un subiect de glume nesfârşite, argumentând că o astfel de lege ar răsturna toate obiceiurile şi moravurile, viaţa mondenă ar fi oprită în loc, saloanele închise, ca o consecinţă a alăptării impuse tuturor mamelor; nicio femeie n-ar mai avea sâni frumoşi, odată trecută de treizeci de ani, iar bărbaţii ar fi siliţi să se organizeze în sindicat, să aibă un serai unde să găsească femei de rezervă, în timp ce ale lor s-ar mărgini numai la funcţiile de doică.

— Cu alte cuvinte, vrei o revoluţie?

— Da, o revoluţie, spuse doctorul blajin. O vom face!

IV

Mathieu puse la punct marele său proiect, desţelenirea Chantebledului, lucrare care trebuia să scoată din pământul în sfârşit trezit la viaţă o fecunditate nemaipomenită. Şi lucrul fu hotărât, în ciuda oricărei prudenţe, într-o superbă

îndrăzneală plină de. Încredere şi speranţă.

Într-o dimineaţă îl preveni pe Beauchêne că va părăsi uzina la sfârşitul lunii. În ajun avusese cu Séguin o lungă convorbire, se asigurase că acesta îi va ceda, bucuros, fostul pavilion de vânătoare şi vreo douăzeci de hectare împrejur, în condiţii foarte avantajoase. După cum avea motive să creadă, Séguin se afla într-o situaţie bănească încurcată; se spunea că pierduse la cărţi sume mari, plătise foarte scump amantele, şi avea o viaţă ce nu putea duce decât la un dezastru, de când căsnicia i se destrămase; se plângea mereu de veniturile ridicole pe care i le aduceau imensele terenuri necultivate din Chantebled, arendate doar unor asociaţii de vânătoare. Gândul lui statornic era să vândă; dar cui, unde să găsească un cumpărător pentru câteva mlaştini, bălării şi mărăcinişuri? De aceea fu încântat de afacerea propusă de Mathieu, sperând că, dacă o asemenea experienţă ar reuşi, va putea scăpa până la urmă de întreaga proprietate. Mai avură şi alte întrevederi, şi consimţi să vândă fără bani peşin, plata făcându-i-se doar prin anuităţi, prima anuitate urmând să fie achitată după doi ani de la data vânzării. Se învoiră totuşi să se mai întâlnească, pentru a pune la punct ultimele amănunte înainte de-a definitiva actul. Şi, într-o luni, pe la ora zece, Mathieu se îndreptă spre casa boierească din bulevardul Antin, pentru a parafa înţelegerea.

Chiar în dimineaţa aceea, Céleste, camerista, primi pe la ora opt, în camera de păstrat rufăria, unde stătea de obicei, vizita doamnei Menoux, mica negustorească de pe strada învecinată; născuse de curând, şi acest fapt o preocupase foarte mult pe doamna Séguin, pe-atunci gravidă şi înspăimântată de sarcină. Negustoreasa nu-şi putea părăsi modesta prăvălioară decât dis-de-dimineaţă, lăsând-o în paza fetiţei portăresei. Mai întâi, aştepta ca soţul ei, fost militar, om chipeş, pe care-l adora şi de care era adorată, să plece la muzeu, unde slujea ca paznic; apoi pleca şi ea repede după târguieli şi se întorcea iute ca să câştige, în

dugheana întunecoasă, unde soţii abia aveau loc să se învârtească, câţiva gologani care, împreună cu leafa bărbatului, îi făceau aproape oameni bogaţi. Relaţiile cu vecina ei Céleste deveniseră şi mai strânse de când „Cuţitoaia” îi dusese copilul, pe micul ei Pierre, la Rougemont, ca să-l dea acolo la doică, în cela mai bune condiţii posibile, pentru treizeci de franci pe lună. Ba „Cuţitoaia”, foarte binevoitoare, se oferise chiar să vină în fiecare lună, când sosea la Paris, să ia dânsa cei treizeci de franci, fapt care o scutea de plictiseala trimiterii banilor prin poştă, şi dând mamei putinţa să aibă veşti proaspete despre micuţul ei. Drept care, când venea sorocul, dacă „Cuţitoaia” întârzia o singură zi, doamna Menoux alerga speriată la Céleste, întotdeauna mulţumită, altminteri, să stea o clipă de vorbă cu fata asta, care era din satul unde se afla şi micul ei Pierre.

— Mă ierţi, nu-i aşa? domnişoară, că te deranjez atât de dimineaţă. Mi-ai spus că cocoana dumitale n-are nevoie de dumneata înainte de ora nouă... Şi ştii, pentru că n-am veşti despre copil, m-am gândit că poate ai primit vreo scrisoare de acasă.

Mică, slabă şi blondă, doamna Menoux, fiica unui biet funcţionar, avea o faţă delicată, palidă, de-o fermecătoare tristeţe. De aici îi venea, desigur, admiraţia pătimaşă pentru soţul ei, un bărbat înalt şi frumos, care-ar fi putut s-o frângă cu două degete. Şi de-o dârzenie, de-un curaj de neînfrânt; s-ar fi omorât muncind, numai ca el să-şi aibă cafeaua şi coniacul după fiecare masă.

— Ah, mi-e foarte greu, totuşi, că l-am trimis pe Pierre al nostru atât de departe. Eu, pe lângă necazul că nu-mi văd bărbatul toată ziua, iată că am şi un copil pe care nu-l văd deloc! Nenorocirea e că trebuie să trăim. Cum să-l fi ţinut în fundătura asta de dugheană, unde de dimineaţă până seara n-am nicio clipă de răgaz pentru mine?... Ceea ce nu mă opreşte să plâng şi acum că n-am putut să-l alăptez; şi când soţul meu vine acasă, suntem ca nişte nătărăi, nu

vorbim decât despre el... Carevasăzică dumneata, domnişoară, spui că acest Rougemont e un sat foarte sănătos, că niciodată nu sunt pe-acolo boli rele?

Dar fu întreruptă de sosirea altui oaspete matinal, care o făcu să scoată un ţipăt de bucurie.

— O, doamnă Couteau, cât sunt de mulţumită că te văd, ce grozavă inspiraţie am avut să vin aici!

În toiul exclamaţiilor de plăcută surpriză, trepăduşa le povesti că sosise cu un tren de noapte, cu un lot de doici, şi că, după ce le depusese în grabă în strada Roquépine, îşi începuse îndată alergăturile.

— După ce i-aş fi dat bună ziua Célestei, în treacăt, mă gândeam să vin la dumneata, scumpă doamnă... Dar, fiindcă te găsesc aici, putem să încheiem socotelile pe luna asta, dacă vrei.

Speriată, doamna Menoux o privea.

— Şi micul meu Pierre ce face?

— N-o duce rău, n-o duce rău... Ştii, nu e prea voinic, nu poţi spune că e un copil gras. Dar e atât de micuţ, atât de drăgălaş, cu faţa lui puţin cam palidă... Sigur, dacă sunt unii mai dolofani, sunt şi alţii mai slăbuţi.

Îşi muia glasul, căutând cuvinte care s-o nelinişteascâ pe mamă, fără ca, totuşi, s-o aducă la disperare. Era tactica ei obişnuită: să tulbure inima, ca să poată scoate, apoi, din spaima maternă, cât mai mulţi bani. De astă dată văzu, pesemne, că poate să împingă lucrurile mai departe, să născocească chiar o uşoară boală a copilului.

— Totuşi, trebuie să vă spun, pentru că eu nu ştiu să mint, şi, afară de asta, e şi datoria mea... Ei da! a fost bolnav îngeraşul, şi încă nu e tocmai înzdrăvenit.

Foarte palidă, doamna Menoux îşi împreună mâinile mici şi subţiri.

— Dumnezeule! o să moară!

— Nu, nu! îţi spun doar că e ceva mai bine... Ah! zău, nu îngrijirea îi lipseşte, ar trebui să vezi cum îl răsfaţă femeia lui Loiseau! Când copiii sunt drăgălaşi, ştiu ei prea bine să

se facă şi iubiţi! Toţi din casă îl iubesc, şi ce de bani s-au mai cheltuit cu el! Medicul a venit de două ori, s-au cumpărat şi medicamente... Numai că toate astea costă.

Cuvântul căzu ca o lovitură de măciucă. Apoi, fără să lase mamei speriate, care tremura, timpul să se reculeagă:

— Vrei să facem socoteala, dragă doamnă?

Doamna Menoux, care avea de gând să facă o plată înainte de-a se întoarce acasă, fu foarte bucuroasă că luase bani la ea. Căutară un petic de hârtie, să facă socotelile. Întâi, plata lunii: treizeci de franci; după aceea, cele două vizite ale medicului, şase franci; şi cu medicamentele, făcea zece franci.

— Ah! voiam să-ţi spun că a murdărit atâta rufărie din cauza diareii, că ar trebui să mai dai trei franci pentru săpun. Aşa ar fi drept, fără să mai punem la socoteală alte mici cheltuieli, pentru zahăr, ouă, aşa că eu, în locul dumitale, ca să arăt că sunt o mamă cu adevărat bună, aş mai da cinci franci. Patruzeci şi cinci de franci cu totul, îţi convine?

Cu toată tulburarea ei, negustoreasa avu impresia că e furată, că i se speculează durerea. Şi făcu un gest de surpriză şi de revoltă la gândul că trebuie să dea atâţia bani, banii pe care-i câştiga cu atâta greutate. Câtă aţă, câte ace trebuia să vândă până să adune asemenea sumă! Şi lupta ei, între nevoia de a face economii şi dragostea şi îngrijorarea ei, ar fi înduioşat până şi inimile cele mai tari.

— Dar toate astea fac o jumătate de lună în plus.

„Cuţitoaia” redeveni pe loc aspră.

— Şi ce vrei? nu e vina mea! Totuşi, nu poţi să-ţi laşi copilul să moară. Cred că nu asta doreşti. Atunci, trebuie să suporţi cheltuielile necesare. Şi, dacă nu mai ai încredere în mine, spune-mi, vei trimite banii direct, te vei descurca singură. Iar pentru mine va fi o uşurare, fiindcă, în treaba asta, şi eu pierd destulă vreme şi-mi dau multă osteneală, că întotdeauna sunt proastă de bună!

Doamna Menoux se lăsase convinsă, înfiorându-se din

nou şi biruită, când altă greutate se ivi. N-avea la ea decât aur, două monede de câte douăzeci de franci şi una de zece. Cele trei monede străluceau pe masă. „Cuţitoaia” le privea cu ochii ei galbeni şi ficşi.

— Dar nu-ţi pot da restul de cinci franci, n-am niciun ban la mine… Tu, Céleste, n-ai cumva să dai rest doamnei?

Se hotărâse să pună întrebarea, dar cu un astfel de ton şi o astfel de privire încât cealaltă pricepu.

— N-am niciun ban la mine.

Se lăsă o tăcere adâncă. Apoi, cu inima zdrobită, cu un gest de resemnare disperată, doamna Menoux n-avu încotro.

— Păstrează cei cinci franci pentru dumneata, doamnă Couteau, pentru că-ţi dai atâta ostenealã. Şi, Dumnezeule mare! fă să-mi aducă noroc banii ăştia, ca, cel puţin, copilaşul să mi se facă mare şi frumos, ca taică-său!

— O! cât despre asta, garantez! strigă entuziasmată trepăduşa. N-are nicio importanţă această uşoară diaree, dimpotrivă! Eu văd destui pruncuşori, şi nu uita ce-ţi prezic: al dumitale va fi nemaipomenit. Cum nu se poate mai frumos!

Când doamna Menoux plecă, „Cuţitoaia” o copleşise cu atâtea linguşiri, atâtea făgăduieli, încât ea se simţea foarte bine dispusă şi foarte veselă, nemaipărându-i rău de bani, visând la ziua în care micul ei Pierre se va întoarce cu obrajii bucălaţi şi viguros ca un stejar.

Îndată ce uşa se închise, Céleste începu să râdă, cu râsul ei atât de obraznic.

— Ce-ai mai dus-o cu zăhărelul! Pun rămăşag că copilul n-a avut nici măcar guturai.

„Cuţitoaia” îşi luă mai întâi o figură demnă.

— Spune-mi mai degrabă că mint. Copilul nu e bine, într-adevăr.

Veselia cameristei spori şi mai mult,

— Nu! ştii că ai haz grozăvindu-te la mine! Ascultă, te cunosc, ştiu ce înseamnă când ţi se mişcă vârful nasului!

— Copilul e foarte slăbuţ, repetă trepăduşa cu glasul înmuiat.

— Oh! de asta nu mă îndoiesc. Totuşi, aş vrea să văd reţetele medicului, şi săpunul, şi zahărul... Mie, ştii bine, că puţin îmi pasă. Acestei doamne Menoux îi dau bună ziua, bună seara, şi atâta tot. Ea îşi are treburile ei, eu pe-ale mele... Ca şi tine; tu ai interesele tale, cu atât mai bine dacă poţi stoarce cât vrei.

Dar „Cuţitoaia" schimbă vorba, întrebând-o dacă n-are vreun strop de băutură, căci călătoriile, noaptea, îi întorceau stomacul pe dos. Şi Céleste, râzând întruna, scoase din fundul unui dulap o sticlă de malaga, începută, şi o cutie cu biscuiţi. Era ascunzătoarea ei, cu provizii furate din cămară. Apoi, cum trepăduşa îşi exprima teama ca nu cumva doamna să dea peste ele, făcu un gest de dispreţ şi batjocură. Nici vorbă de aşa ceva; cucoana sta cu nasul în ligheanele şi borcănaşele ei! Nicio primejdie s-o cheme mai înainte de a-şi da cu tot felul de sulimanuri, ca să rămână frumoasă.

— Numai de copii mi-e frică, de Gaston şi Lucie ai lor, broscoii care-mi stau mereu în spinare, pentru că părinţii nu se ocupă deloc de ei şi îi lasă, de dimineaţă până seara, să se joace aici, sau la bucătărie... Şi, din cauza asta, nu îndrăznesc să închid uşa, de teamă să nu se năpustească în ea cu picioarele şi cu pumnii.

După ce aruncă o privire iscoditoare pe culoar şi se aşezară amândouă la masă, nu trecu mult şi se încinseră la vorbă, îşi spuseră una alteia ce aveau pe suflet. Ajunseră până la sfruntata neruşinare, până la inconştienţa dezgustătoare de a spune tot ce ştiau. Céleste, sorbindu-şi cu înghiţituri mici paharul cu malaga, o întreba ce mai e nou pe acasă, iar „Cuţitoaia" nu mai minţea, spunea acum adevărul brutal, între doi biscuiţi. La soţii Vimeux murise, după cincisprezece zile de la sosirea lui la Rougemont, ultimul copil al cameristei, cel pe care doamna Rouche, prevenită prea târziu, nu putuse să-l scoată mort la

naştere; şi soţii Vimeux, care-i erau oarecum veri, îi trimiteau salutări, rugând-o pe ea s-o anunţe totodată că-şi mărită fata. La femeia Gavette, bătrânul care îngrijea de sugari, în timp ce familia era la câmp, căzuse peste foc cu un prunc în braţe; fuseseră totuşi salvaţi, numai micuţul se pârlise puţin. Soţia lui Cauchois, nu prea nemulţumită în realitate, se temea să nu aibă neajunsuri, fiindcă îi muriseră dintr-odată patru, din cauza unei ferestre care rămăsese deschisă, noaptea, din nebăgare de seamă; toţi patru erau mici parizieni, doi de la „Asistenţă” şi doi trimişi de doamna Bourdieu, moaşa. De la începutul anului parcă era un făcut: câţi soseau, aproape tot atâţia erau îngropaţi. Până şi primarul spunea că prea mulţi mureau şi că, în felul ăsta, comunei îi va ieşi până la urmă nume rău. Şi era sigur că femeia Couillard va primi, ea cea dintâi, într-o bună zi, vizita jandarmilor, dacă nu va avea grijă să păstreze cel puţin unul viu, din când în când.

— O! această Couillard!... Închipuie-ţi, draga mea, îi adusesem unul, un adevărat Isus, copilaşul unei domnişoare drăguţe, pe care tatăl ei, mi se pare, o mângâiase prea de-aproape. Patru sute de franci, ca să-l crească până la prima împărtăşanie. A trăit cinci zile... Nu zău, e prea de tot. M-a apucat o furie! Am întrebat-o pe Couillard dacă are de gând să-mi feştelească obrazul... Pe mine numai inima asta bună pe care o am mă va pierde. Nu pot să rezist când îmi cere cineva un serviciu; şi numai Dumnezeu ştie cât de mult iubesc copiii! N-am trăit niciodată decât pentru ei. Aşa de pildă tu, dacă ai mai avea unul...

— Ah! asta nu! strigă Céleste revoltată. M-am ars de două ori, ştiu acum să mă feresc.

— E o presupunere. Dacă ai mai avea unul, ţi-aş spune: „Fata mea, nu-l mai încredinţa femeii Couillard, nu trebuie niciodată să-l ispiteşti pe bunul Dumnezeu”. La urma urmei, suntem amândouă nişte femei cinstite, nu-i aşa? şi eu mă spăl pe mâini, pentru că, deşi îi duc acolo pe aceşti

îngeraşi, nu-i hrănesc eu. Când ai conştiinţa împăcată, dormi liniştită.

— E drept, încheie Céleste, părând profund convinsă.

Şi, în timp ce se înduioşau astfel, golind paharele de malaga, o vedenie roşie se ridica în faţa ochilor lor, cumplitul Rougemont, cu cimitirul ticsit cu mici parizieni, satul spurcat şi însângerat, ca un abator, de laşe asasinate, a cărui turlă se ivea, paşnic, la orizontul vastelor câmpii. De-a lungul culoarului se auziră însă tropăituri şi camerista se repezi să-i izgonească pe Gaston şi pe Lucie, care veneau în grabă.

— Plecaţi! n-am nevoie de voi, mama voastră vă interzice să veniţi aici.

Apoi se întoarse furioasă.

— Aşa e întotdeauna! nu pot şi eu să spun sau să fac ceva, fără să mă împiedic de ei. Să se mai ducă şi cu doica!

— Pentru că veni vorba, reluă „Cuţitoaia”, ai auzit că a murit şi pruncul Mariei Lebleu? Trebuie să i se fi scris. Un copil atât de frumos! parcă i-ar mătura vântul, ce vrei! Şi, la urma urmei, copil de doică, copil de sacrificiu.

— Da, mi-a spus că i s-a scris. Dar m-a implorat să nu-i povestesc doamnei, fiindcă asta face întotdeauna impresie proastă. În realitate, puţin îi pasă, de vreme *te* are iar lapte acum. Pedeapsa pentru ea constă într-aceea că, dacă copilul ei a murit, nici fetiţa cucoanei nu merge prea bine.

Trepăduşa ciuli urechile.

— A! nu-i merge bine?

— Nu. Într-adevăr! Şi nu din cauza laptelui; are lapte din belşug şi foarte bun. Dar n-am mai văzut în viaţa mea o asemenea căpăţânoasă, mereu mâniată, brutală, obraznică, trântind uşile, spunând că va sparge tot, la cea mai mică observaţie. Şi apoi bea într-un mod dezgustător, ah, da, cum nu-i e îngăduit unei femei să bea.

O licărire de bucurie scânteia, încetul cu încetul, în ochii spălăciţi ai „Cuţitoaiei”, care dădea mereu din cap, ca şi cum ar fi vrut să spună că se aştepta la asemenea lucruri.

În colţul acela al Normandiei, la Rougemont, toate femeile beau mai mult sau mai puţin; fetiţele aduc la şcoală, în fundul coşuleţului, sticluţe cu rachiu. Dar Marie Lebleu era dintre acelea care cădeau sub masă şi se putea spune că, în tot timpul ultimei ei sarcini, nu se mai trezise din beţie. Nu acesta era mijlocul de-a avea mame sănătoase şi copii voinici.

— Dragă, o cunosc, e nesuferită. Numai că medicul care a ales-o nu mi-a cerut părerea, nu-i aşa? De altfel, nici nu mă priveşte, o aduc, îi duc copilul înapoi, nu ştiu, n-am văzut, burghezii n-au decât să se descurce singuri.

Céleste izbucni într-un hohot de râs.

— Nu, nici nu-ţi poţi închipui ce viaţă infernală duce aici! Se bate cu lumea, a aruncat o carafă în capul vizitiului, i-a spart doamnei un vas mare de flori; pe toţi îi face să tremure, ţinându-i într-o spaimă continuă, că cine ştie ce ispravă o să mai facă. Şi, pe urmă, dacă ai vedea ce feste le joacă, numai ca să poată bea. Când au băgat de seamă că-i place băutura, au încuiat toate lichiorurile. Atunci, ştii ce-a născocit? Săptămâna trecută a dat pe gât o sticlă întreagă de melisă şi s-a îmbolnăvit, dar bolnavă nu glumă! Altă dată au surprins-o bând apă de colonie, direct dintr-un flacon, din cele ce se găsesc în camera de toaletă. Acum cred că se cinsteşte cu spirtul care i se dă pentru reşou… îţi vine să mori de râs. Tare mă mai distrez, mă stric de râs în colţul meu!

Şi se înăbuşea, bătea din palme, râdea cu lacrimi de boroboaţele care tulburau viaţa stăpânilor, în timp ce trepăduşa, gâdilată parcă de asemenea poveşti caraghioase, începuse şi ea să se strâmbe de râs, într-un acces de veselie sălbatică. Dar deodată se linişti.

— Păi atunci au s-o dea afară!

— Nici vorbă. Dacă ar fi îndrăznit, asta s-ar fi şi întâmplat.

Se auzi soneria. Célestei îi scăpă o înjurătură.

— Bine! Iată că mă sună cucoana s-o frecţionez. N-ai o clipă de linişte.

Dar „Cuţitoaia” se şi ridicase, serioasă, cu gândul numai la potlogăriile ei, gata de plecare.

— Nu, nu, fetiţo, du-te la treburile tale. Am o idee, mă duc s-o caut pe una dintre doicile aduse azi-dimineaţă, o fată de care garantez ca de mine însămi. Peste o oră mă întorc aici cu ea şi vei primi şi tu un mic dar dacă mă ajuţi s-o bag aici.

Şi dispăru, în timp ce camerista, până să răspundă la a doua chemare a soneriei, punea la loc, fără nicio grabă, în fundul dulapului, malaga şi biscuiţii.

În ziua aceea, pe la ora zece, Séguin trebuia să plece cu soţia şi prietenul lor Santerre să dejuneze la Mantes, ca să încerce un automobil cu motor electric, pe care-l comandase la un preţ ridicat. Se pasionase pentru acest sport nou al marilor viteze, mai puţin din plăcere personală cât din dorinţa de a fi întotdeauna în primele rânduri ale ahtiaţilor după mode noi. Astfel, cu un sfert de oră mai devreme, se şi afla în sala mare, plină de bibelouri, care-i servea de birou, îmbrăcat într-un costum de sport, executat după indicaţiile lui, compus din pantaloni şi haină verzuie de catifea reiată, pantofi galbeni şi o pălărioară de piele. Glumi pe socoteala lui Santerre, când acesta se înfăţişă în haine de oraş, îmbrăcat într-un costum gri-deschis, foarte plăcut ca aspect.

A doua zi după ieşirea din lăuzie a Valentinei, romancierul devenise iar intimul, comeseanul casei. Nimic nu-i mai întuneca veselia, nu-l mai indispunea înfăţişarea unei femei urâţite de sarcină şi putea să reia cu ea plăcutul roman întrerupt, sigur fiind acum de biruinţă. Şi chiar Valentine, salvată de groaznica ei teamă de moarte, scăpată de maternitatea pe care o socotea drept cea mai cumplită dintre catastrofe, simţise, cu o mare uşurare, nevoia de a recâştiga timpul pierdut, aruncându-se nebuneşte în valul petrecerilor, în vârtejul extravagant al vieţii mondene. Din nou fină şi drăgălaşă, regăsindu-şi tinereţea şi aerul ei de băieţandru, nu simţise niciodată

asemenea poftă de distracţii, împinsă, din ce în ce mai mult, de logica inflexibilă a faptelor, să-şi lase copiii în grija servitorilor, să-şi părăsească, zilnic, tot mai mult, casa, ca să-şi facă toanele după cum o tăia capul, mai ales că soţul ei făcea la fel, în bruştele lui accese de gelozie şi brutalitate, care izbucneau din senin, fără motiv, în chip prostesc. Era o căsnicie iremediabil ratată, o familie distrusă, ameninţată de cel mai mare dezastru, şi Santerre trăia acolo în largul lui, îi grăbea distrugerea, acceptat, firește, de către soţ, cu care continua să se întreacă în discuţii filosofice şi literare pesimiste, aşteptând ca femeia să-i cadă în braţe.

Scoase un strigăt de admiraţie când Valentine apăru, în sfârşit, într-o delicioasă toaletă de voiaj şi o tocă de amazoană. Şi, cum pleca, ’ spunându-le că se va întoarce imediat, după ce-şi va fi văzut pe micuţa ei Andrée şi va fi dat ultimele ordine doicii:

— Grăbeşte-te! îi strigă soţul. Eşti nesuferită, niciodată nu eşti gata!

În clipa asta fu anunţat Mathieu, şi Séguin îl primi, totuşi, ca să-i spună cât regretă că nu poate sta de vorbă mai temeinic în ziua aceea cu el. Totuşi, înainte de a fixa o nouă întâlnire, voia să ia notă de noile condiţii pe care cumpărătorul dorea să le pună vânzării, şi anume să-şi rezerve dreptul exclusiv de-a cumpăra, mai târziu, în anumite condiţii, cu bucata şi la date fixe, întreg domeniul. Îi făgădui să examineze atent propunerea, când o zarvă neaşteptată îi curmă vorba: se auzeau ţipete din depărtare, tropăieli sălbatice, uşi trântite cu putere.

— Ce e asta? ce e asta? murmură el, întorcându-se spre pereţii care se cutremurau.

Dar uşa se deschise şi Valentine reapăru, speriată, roşie de fiică şi mânie, cu micuţa Andrée în braţe, care gemea zbătându-se.

— Da, da, comoara mea, nu plânge, nu-ţi va mai face rău… Nu, nimic, taci!

Şi o aşează în fundul unui fotoliu larg, unde copilul tăcu numaidecât. Era o fetiţă încântătoare, dar încă destul de firavă pentru cele patru luni ale ei, încât nu se vedeau pe faţa-i palidă decât frumoşii ei ochi mari.

— Dar spune-mi ce s-a întâmplat? întrebă Séguin mirat.

— Ce să se întâmple, dragul meu? Am găsit-o pe Marie beată ca un hamal, prăbuşită peste leagăn, gata să-mi înăbuşe fetiţa. Câteva clipe încă, şi-ar fi omorât-o… Beată la ora zece dimineaţa, s-a mai pomenit? Observasem că bea, ascundeam lichiorurile, speram s-o mai pot ţine, pentru laptele ei foarte bun. Şi închipuiţi-vă ce-a băut: alcoolul pentru maşina de spirt! Sticla goală rămăsese lângă ea.

— Dar, în sfârşit, ce-a spus?

— A vrut să mă bată, foarte simplu, Când am început s-o zgudui, s-a aruncat asupra mea, beţivă furioasă, înjurând ca un surugiu. De abia am avut timp să fug cu fetiţa în braţe, în timp ce ea se baricada în cameră, unde s-a apucat să sfarme mobilele. Ia ascultă!

Într-adevăr, prin pereţi se auzea un zgomot depărtat, ca de masacru. Toţi se uitau unul la altul; se lăsă o mare tăcere, plină de emoţie şi teamă.

— Atunci? întrebă în cele din urmă Séguin, cu glas scăzut.

— Atunci, dragul meu, ce vrei să-ţi spun? Femeia asta e o fiară sălbatică, nu pot s-o mai las în grija ei pe Andrée, că ne-o omoară. Am adus copilul aici şi nu i-l voi mai duce înapoi, se-nţelege. Îţi mărturisesc că nici eu n-aş îndrăzni să intru în camera ei… Va trebui s-o dai pe uşă afară, după ce-i vei fi făcut socoteala.

— Eu, eu! strigă el.

Apoi, începând să se plimbe prin cameră, biciuit de mânia ce clocotea în el, izbucni:

— Ştii că începe să-mi fie silă de toate istoriile astea idioate. Cu sarcina ta, cu lăuzia, cu doicile tale acum, casa a devenit de nesuferit, vom ajunge să ne batem de dimineaţă până seara… La început mi s-a spus că prima, pe

care o alesesem cu atâta grijă, n-are lapte bun. Pe urmă, iată că a doua are lapte bun, după cât se pare, dar se îmbată şi înăbuşă copilul. Şi acum o să vină o a treia, o altă ticăloasă, care o să ne înnebunească şi o să ne dea gata... Nu, nu, e prea mult, nu vreau!

Valentine, care se liniştise, deveni agresivă:

— Ce? ce nu vrei? N-are niciun sens ceea ce spui... Avem un copil şi ne trebuie o doică. Tu însuţi, dacă ţi-aş fi spus că vreau să-l alăptez, mi-ai fi răspuns că e o tâmpenie. Dacă m-ai vedea mereu cu fetiţa în braţe, ai pretinde că nu mai poţi să stai acasă. Şi apoi, nici nu vreau să alăptez, nici nu pot... După cum spui şi tu, vom lua o a treia doică, e foarte simplu, imediat, cum ne-o fi norocul.

El se oprise, deodată, în faţa micuţei Andrée, care, speriată de umbra asta mare, începu să ţipe. Poate că nici n-o vedea, orbit de mânia care-i urcase sângele la cap, după cum nu putu să-i vadă nici pe Gaston şi pe Lucie, care alergaseră la auzul ţipetelor şi rămăseseră pironiţi, la uşă, de curiozitate şi spaimă; şi, cum nimeni nu se gândea să-i dea afară, şedeau acolo, văzând şi auzind tot.

— Trăsura ne aşteaptă jos, continuă Séguin, silindu-se ca vocea să-i pară liniştită. Să ne grăbim, să plecăm.

Uimită, Valentine îl privi.

— Hai, fii om cu scaun la cap. Pot eu să-mi las copila, când n-am pe nimeni cui s-o încredinţez?

— Trăsura ne aşteaptă jos, repetă el tremurând. Să plecăm degrabă.

Şi cum de astă dată soţia lui se mulţumea să ridice din umeri, fu cuprins de turbare, de una dintre acele crize de subită dementă, care-i provocau accese de violenţă, chiar când era lume de faţă, arătându-şi atunci, în furia lui, plaga înveninată de care suferea, acea absurdă gelozie, născută din fraudele conjugale cu care păcălea natura, primele motive ale dezastrului. Ar fi strivit copilul care plângea, această sărmană şi mică fiinţă atât de plăpândă, ca fiind vinovată de toate, ca o piedică astăzi în calea plimbărilor şi

plăcerilor ce şi le făgăduise şi a căror realizare îi părea de-o importanţă hotărâtoare. Şi cu atât mai bine dacă acum era aici un prieten, un alt bărbat, ca să-l audă..

— A! nu vrei să vii? Crezi că mă interesează fata ta? E oare a mea? Nu-ţi face iluzii, dacă mă prefac că o accept, o fac numai pentru a avea linişte. Dar ştiu eu ce ştiu, nu-i aşa? şi tu ştii de asemenea, fiindcă numai noi doi putem să ştim. Da, mi-aduc aminte, îmi amintesc cum s-au petrecut lucrurile, şi totuşi ajung la convingerea că fata nu e a mea... Nu eşti decât o curvă, iar copila ta e o bastardă; şi-aş fi un mare nătărău să mă împiedic de-un copil pe care ţi l-ai făcut în cine ştie ce cameră de hotel obscur. Nu veţi fi mulţumite, voi două, decât atunci când mă veţi fi alungat din casă... Nu vrei să vii, nu-i aşa? Bună seara! mă voi plimba singur.

Şi, ca un trăsnet, Séguin plecă fără să-i adreseze un cuvânt lui Santerre, care rămăsese tăcut, uitând complet că Mathieu e acolo şi aşteaptă un răspuns. Acesta din urmă, uluit de tot ce auzise fără voia lui, nu îndrăznise să se retragă, de teamă ca plecarea lui să nu pară a fi urmarea scenei la care asistase. Nemişcat, întorcea capul, se uita la micuţa Andrée, care ţipa mereu, se uita la ceilalţi doi copii, Gaston şi Lucie, muţi de spaimă, ghemuiţi unul în altul, după fotoliul în care scâncea sora lor.

Valentine se prăbuşi pe un scaun, cu mâinile tremurând, sufocată în hohote de plâns.

— Ah! cum se poartă cu mine, ah! mizerabilul!... Şi eu care era cât pe-aci să mor, care am suferit atâta şi mai sufăr încă din cauza acestui copil nenorocit, care e al lui, o jur înaintea lui Dumnezeu!... Nu, nu! s-a terminat, niciodată nu mă va mai atinge, nici chiar cu vârful degetelor. Mai bine mă omor, da! mă omor, decât s-o iau de la capăt, să mă expun din nou unei asemenea mârşăvii.

Erau ţipetele, bâiguite printre lacrimi, ale femeii brutalizate de bărbat, pe care o scot din fire chinurile unei maternităţi blestemate, foarte hotărâtă ca, de acum

înainte, să-şi caute plăcerea acolo unde o va găsi, deoarece căsnicia îi era distrusă.

Santerre, care stătuse până atunci deoparte, părea că aşteaptă. Se apropie de ea cu blândeţe, îndrăzni să-i ia mâna, cu un gest de compătimire afectuoasă, spunând cu jumătate glas:

— Hai, scumpă prietenă, linişteşte-te... Ştii bine că nu eşti singură, că nu eşti părăsită... Sunt lucruri care nu te pot atinge. Linişteşte-te, nu mai plânge, te implor, îmi rupi inima.

Devenea cu atât mai afectuos cu cât bărbatul se arătase mai brutal, ştiind în ce rouă delicioasă scaldă şi înmoaie inima unei femei brutalizate dezmierdările. Mâna lui cuceritoare urcase până la gingaşa încheietură a mâinii ei, lăsată în voia lui, vârfurile mustăţii îi atingeau cârlionţii răzvrătiţi de pe frunte. Şi se aplecă şi mai mult, învăluind-o în întregime, coborându-şi şi mai mult glasul, gata s-o adoarmă doar cu o şoaptă. Abia câteva cuvinte se mai auziră.

— Nu-ţi mai face sânge rău. Lasă prostiile astea... Ţi-am mai spus că nu-i decât un nepriceput.

De două ori cuvântul „nepriceput” reveni, cu un fel de compătimire ironică; şi ea păru că înţelege, căci zâmbi vag, printre lacrimile care încetau să-i mai curgă, murmurând şi ea, foarte încet:

— Da, da, ştiu... Eşti bun, îţi mulţumesc. Şi ai dreptate, prea aş fi proastă acum... Ah! orice s-ar întâmpla, numai să fiu şi eu puţin fericită!

Mathieu văzu limpede cum îşi desprindea uşor mâna, după ce-i strânsese şi ea mâna lui Santerre. Era mângâierea acceptată, întâlnirea amânată până acum şi acceptată, în sfârşit, pentru o zi apropiată. Şi toate acestea păreau fireşti, în dezastrul sufletesc în care se afla, în drumul inevitabil spre adulter al soţiei viciate de către soţ, al mamei care refuzase să-şi alăpteze copilul. Totuşi, un ţipăt scos de Andrée o făcu să se ridice în picioare,

tremurând, trezită la situaţia reală. Dacă biata fiinţă era atât de plăpândă şi murea pentru că nu supsese laptele mamei, şi aceasta era expusă, în egală măsură, pericolului prăbuşirii totale, prin refuzul ei de-a o alăpta, de-a o purta la sânul ei, asemeni unui scut de neînvinsă apărare. Viaţa, salvarea uneia prin cealaltă, sau pierderea amândurora! Fără-ndoială, în clipa asta avu conştiinţa limpede a primejdiei, căci un sentiment de revoltă o desprinse de Santerre şi alergă să-şi ia copila, ca s-o liniştească, copleşind-o cu sărutări, ca şi când ar fi vrut să facă din ea o pavăză împotriva ultimei nebunii pe care simţea că e gata s-o săvârşească. Şi ce jale! să-i vezi şi pe ceilalţi doi copii acolo, privind şi ascultând! Apoi, când băgă de seamă că şi Mathieu aşteaptă încă, o cuprinse din nou plânsul, încercă să explice lucrurile şi ajunse chiar să ia apărarea soţului ei.

— Iertaţi-l, sunt momente când îşi pierde capul… Doamne! ce-am să mă fac cu copila asta? Acum n-o mai pot alăpta, s-a isprăvit! E înspăimântător să fii atât de buimăcită încât să nu mai ştii ce trebuie să faci!… Ce se va întâmpla cu mine, Dumnezeule?

Jenat, dându-şi seama că-i scapă, de când şi-a luat fetiţa în braţe, Santerre încercă să intervină, s-o recucerească prin cuvinte linguşitoare. Dar ea nu-l asculta şi era gata să-şi amâne lupta pentru altă dată, când o neaşteptată întâmplare îi aduse victoria.

Céleste, care intrase fără zgomot, aştepta ca doamna să binevoiască a-i permite să vorbească.

— Prietena mea a venit să mă vadă, doamnă, ştiţi, femeia din satul meu, Sophie Couteau, şi fiindcă a adus cu ea o doică…

— E aici o doică?

— Da, doamnă, şi încă una foarte frumoasă, foarte bună.

Apoi, văzând tresărirea de bucurie a stăpânei sale, bucuria ei de a fi astfel salvată pe neaşteptate, deveni şi mai zeloasă.

— Să nu se obosească coniţa să ţină fetiţa. În braţe.

Coniţa nu e învăţată... Dacă îmi îngăduie coniţa, am să-i aduc această doică.

Valentine o lăsă să-i ia copilul, respirând fericită şi uşurată. În sfârşit, cerul n-o părăsea! Dar nu fu de părere să i se aducă doica, cuprinsă din nou de groază la ideea că, dacă cealaltă, care era beată în camera ei, ar ieşi şi ar întâlni-o pe cea nouă, ar fi în stare să-i bată pe toţi şi să înceapă iar să spargă totul! Pe urmă, vru cu tot dinadinsul să-i ia cu ea pe Santerre şi Mathieu, mai ales pe acesta din urmă, care sigur se pricepea la treaba asta, spunea ea, deşi el protestă. Numai pe Lucie şi Gaston îi opri, cu tot dinadinsul, s-o urmeze.

— N-avem nevoie de voi, staţi aici, jucaţi-vă. Iar noi. ceilalţi, să mergem, toţi, dar încet, în vârful picioarelor, ca să nu simtă cealaltă.

Valentine puse să se închidă cu grijă uşile camerei de albituri. „Cuţitoaia" era acolo, în picioare, cu o fată voinică, de vreo douăzeci şi cinci de ani, care ţinea în braţe un copil superb. Fata, o brună cu fruntea mică, cu faţa lată, îmbrăcată foarte curat, schiţă un salut de doică stilată, care a mai slujit la burghezi bogaţi şi care ştie să se poarte. Dar Valentine era extrem de încurcată, se uita la doică, se uita şi la copil, ca o femeie nepricepută, ai cărei copii – primii doi – fuseseră alăptaţi într-o cameră vecină cu a ei, fără ca ea să se fi îngrijit sau amestecat vreodată, în disperarea ei, m timp ce Santerre sta deoparte, apelă la priceperea lui Mathieu, care refuză din nou să se amestece. Şi abia atunci „Cuţitoaia", după ce se uită chiorâş la domnul ăsta pe care-l întâlnea pretutindeni în calea intereselor ei, îşi îngădui să intervină.

— Doamna vrea să aibă încredere în mine?... Să-şi amintească doamna că îmi îngăduisem să-i ofer serviciile mele şi, dacă le-ar fi primit, ar fi scăpat de multe neajunsuri. Cât despre Marie Lebleu, care e o fiinţă nesuferită, aş fi putut, desigur, s-o previn pe doamna, când venisem să-i iau copilul. Dar, din moment ce medicul

doamnei o alesese, se-nţelege că nu mai puteam să spun nimic. Că are lapte bun, are! numai că şi gura îi merge tot atât de bine, şi bea întruna... Aşadar, dacă acum doamna vrea să aibă încredere în mine...

Şi se-ntindea la vorbă, nu mai isprăvea, se mândrea cu cinstea meseriei, lăuda calitatea mărfii oferite.

— Ei bine! doamnă, vă spun că o puteţi lua pe Catiche cu ochii închişi. E ceea ce vă trebuie, nu găsiţi alta ca ea în tot Parisul. Uitaţi-vă cât de bine arată, cât e de voinică, ce sănătate! şi copilul, vedeţi, nu vrea decât să trăiască! E măritată, e adevărat, are şi o fetiţă de patru ani, acolo, la ţară, cu bărbatu-său; vedeţi, totuşi, nu e o crimă să fii femeie cinstită... în sfârşit, doamnă, o cunosc şi răspund de ea cu capul meu. Dacă nu veţi fi mulţumită, eu, doamna Couteau, vă dau banii înapoi.

Valentine făcu un gest de plictiseală, grăbită cum era să termine, şi cedă. Consimţi chiar să dea o sută de franci pe lună, deoarece Catiche era măritată. De altfel, îi explică trepăduşa, era scutită să plătească cheltuielile biroului de doici; iată patruzeci de franci economisiţi, în afară de cazul că doamna se va gândi la osteneala pe care şi-a dat-o ea. Ar mai fi treizeci de franci pentru drumul copilului, la întoarcere. Mărinimoasă, Valentine făgădui să dubleze suma. Şi totul era pus la cale cât mai bine, se simţea uşurată, când îşi aduse aminte de cealaltă, care se baricadase în cameră. Cum s-o scoată de acolo, ca s-o instaleze liniştită pe Catiche în locul ei?

— Cum? strigă „Cuţitoaia”, vă e frică de Marie Lebleu? Ah! să nu mă plictisească, dacă vrea să-i mai găsesc serviciu... Vorbesc eu cu ea!

De îndată, Céleste, după ce-o aşeză pe Andrée pe un pled ce se afla acolo, lângă copilul doicii, pe care aceasta îl lăsase din braţe ca să-şi arate sânii, propuse s-o conducă pe trepăduşă în camera Mariei. O tăcere de moarte domnea acolo în clipa aceea, şi „Cuţitoaia” nu făcu decât să-şi spună numele: intră apoi, şi câteva minute nu se auziră

decât şoaptele glasului ei aspru. Când ieşi de acolo, o linişti pe Valentine, care venise tremurând să asculte.

— Vă garantez că am trezit-o!... Daţi-i ce i se cuvine pe luna asta. Îşi face bagajul şi pleacă.

Şi, întorcându-se din nou în camera de albituri, Valentine făcu socotelile şi mai adăugă cinci franci, pentru acest nou serviciu. Dar o ultimă greutate se ivi. „Cuţitoaia” nu putea să se mai întoarcă, seara, să ia copilul acestei Catiche, şi ce să se facă cu el în tot timpul zilei?

— Ei! spuse ea în sfârşit, îl iau, totuşi, îl voi lăsa la birou, înainte de-mi încep alergăturile. Îi vor da acolo biberonul, tot trebuie să se obişnuiască cu el, nu-i aşa?

— Se-nţelege! spuse în linişte mama.

Şi în momentul când „Cuţitoaia” era gata să plece, după tot felul de saluturi şi mulţumiri, şi se întorcea să ia pruncul, avu o clipă de şovăire în faţa celor doi copii culcaţi pe pled, unul lângă altul.

— Drace! murmură ea, nu trebuie să greşesc.

Cuvântul păru caraghios, toţi se înveseliră, Céleste izbucni în hohote de râs, în timp ce Catiche râdea şi ea, arătându-şi dinţii albi. Şi „Cuţitoaia”, apucând pruncul cu mâinile ei lungi şi strâmbe, îl luă cu ea. Încă unul luat, cărat acolo, cu jafurile neîncetate care-i aruncau pe aceşti micuţi abatorului uman.

Numai Mathieu nu râsese. Îşi adusese deodată aminte de convorbirea lui cu Boutan, de activitatea demoralizatoare a acestei meserii de doică, de târgul ruşinos, de crima comună a celor două mame, fiecare din ele primejduind viaţa copilului său: mama leneşă care cumpăra laptele celeilalte, mama venală care şi-l vindea pe al ei. Inima îi îngheţă privind cum e luată sărmana fiinţă, plină încă de sănătate, se uită şi la cealaltă, care rămâne de pe acum atât de firavă. Şi ce soartă le va aştepta! ce vânt va bate într-o societate atât de prost alcătuită şi coruptă, jertfind pe una sau pe cealaltă, sau poate pe amândouă? Şi toate parcă se întunecară, oameni şi lucruri, înspăimântându-l.

Dar Valentine îi şi conduse pe amândoi bărbaţii în vastul salon luxos, atât de încântată, atât de uşurată, încât îşi regăsise întreaga inconştienţă neruşinată, pasiunea pentru tumult şi plăcere. Şi cum Mathieu îşi lua, în sfârşit, rămas bun, îl auzi pe Santerre care-i spunea triumfător, ţinându-i un moment mâna într-a lui:

— Atunci, pe mâine?

— Da, da, pe mâine! spuse ea, capitulând, fără apărare de-aci înainte.

Opt zile mai târziu, Catiche era, vădit, regina casei. Andrée începuse să se învioreze, cântărea în fiecare zi mai mult; şi în faţa acestor rezultate toţi se înclinau, puterea doicii se impunea, absolută. Le era atât de frică să nu fie nevoie s-o înlocuiască şi pe ea, încât închideau ochii, mai dinainte, în faţa eventualelor sale greşeli. Asta era a treia, o a patra ar fi omorât copilul, ceea ce făcea ca ea să fie indispensabila, providenţiala, cea care trebuia ţinută cu orice preţ. De altfel, părea fără defecte, era ţăranca liniştită şi vicleană, ştiind să-şi ducă stăpânii de nas, storcind de la ei tot ce se putea stoarce. Succesul ei, în familia Séguin, se întemeia pe o dibăcie, pe o putere extraordinară. La început lucrurile fură cât pe ce să iasă prost, pentru că ea se izbi de-o tactică asemănătoare celei pe care Céleste o ducea, la rândul ei, cu o iscusinţă nemaipomenită. Amândouă erau, însă, femei prea inteligente ca să nu se înţeleagă până la urmă. Atribuţiile lor nefiind aceleaşi, se învoiră să dea asalturi paralele. Şi de atunci se susţinură una pe alta, îşi împărţiră imperiul şi amândouă duceau casa de râpă.

Catiche tronă, ceilalţi" servitori o slujiră, stăpânii fură la picioarele ei. Se păstrau, pentru Catiche, cele mai bune bucate, îşi avea porţia ei de vin, pâinea ei, tot ce era mai gustos, mai hrănitor. Lacomă, leneşă, trufaşă, se lăfăia zile întregi, sucind oamenii şi lucrurile după toanele ei. Îi făceau pe plac în toate, să n-o supere, să nu i se strice cumva laptele. Cea mai slabă colică a ei ridica toată casa în

picioare. Într-o noapte avu o indigestie şi alergară la toţi medicii din cartier. Singurul cusur era că-i cam plăcea să pună mâna; se întâmplă să şterpelească din rufăria uitată prin casă; dar doamna se făcu că nu vede. Mai era şi capitolul darurilor cu care o încărcau, ca să fie cât mai mulţumită. În afară de darul obişnuit, la primul dinte al copilului, se foloseau de cele mai neînsemnate prilejuri; îi dăruiră un inel, o broşă, cercei. Fireşte, era doica cea mai arătoasă din Champs-Elysées, cu blănuri pe ea, bonete scumpe, împodobite cu panglici lungi, care străluceau de-ţi luau ochii. Nicicând vreo doamnă nu-şi plimbase mai măreţ trândăvia! Au mai fost apoi şi cadourile stoarse pentru bărbatul ei, pentru fetiţa de acasă, de la ţară. În fiecare săptămână erau trimise pachete, cu coletăria rapidă. În dimineaţa când se află că pruncul luat de „Cuţitoaia” a murit de-o bronşită afurisită, i se dădu cincizeci de franci, ca şi cum i l-ar fi plătit. În sfârşit, mai avură şi o ultimă spaimă, când soţul ei veni s-o vadă; căci teama ca nu cumva să întârzie cu el în vreun colţ fu atât de mare încât nu-i lăsară singuri niciun minut, iar pe el îl expediară repede acasă, cu buzunarele pline. După o anemică, după o beţivă, o doică însărcinată ar fi fost cel mai mare dezastru, cu atât mai mult cu cât lucrul acesta era frecvent în cartier, iar la contesa d’Espeuille, o vecină, doica păzită ca ochii din cap rămăsese însărcinată, spre uimirea tuturor, având legături ascunse cu vizitiul doamnei. Catiche se arăta indignată. Şi cum micuţei Andrée îi mergea din ce în ce mai bine, ajunse atotputernică, şi până la urmă îngenunche toată casa sub domnia-i despotică.

În ziua în care Mathieu veni să semneze actul de vânzare, prin care i se ceda fostul pavilion de vânătoare şi douăzeci de hectare de pământ, rezervându-i-se dreptul de a putea să cumpere şi alte porţiuni din domeniu, în anumite condiţii, îl găsi pe Séguin gata să plece la Le Hâvre, unde îl aştepta un prieten, un englez bogat, cu iahtul său, pentru o plimbare de o lună pe coasta Spaniei. Se spunea că aceşti

domni luau şi femei cu ei.

— Da, spuse el cu înfrigurare, făcând aluzie la nişte pierderi mari de bani la cărţi. Plec din Paris, n-am noroc aici, în momentul de faţă... Şi dumitale, dragă domnule, îţi doresc mult curaj şi reuşită deplină! Ştii cât de mult mă interesează încercarea dumitale.

Mathieu străbătea Champs-Elysées, grăbindu-se s-o vadă mai curând pe Marianne, la Chantebled, foarte emoţionat de actul hotărâtor pe care-l săvârşise, fremătând de speranţe şi încredere, când, într-o alee singuratică, avu o ciudată nălucire. Un cupeu aştepta, iar înăuntru recunoscu profilul viclean al lui Santerre. Şi cum o femeie voalată se furişa şi se urca repede alături, se întoarse: nu era oare Valentine? Avu certitudinea că ea este, pe când trăsura plecă, cu perdelele lăsate.

Apoi, pe aleea cea mare, mai avu o dublă întâlnire; îi văzu pe Gaston şi Lucie, istoviţi de atâta joc, târându-se, cu feţe ofilite, în lipsa de supraveghere a Célestei, distrată şi foarte ocupată în acel moment să se hârjonească cu un băieţandru de la băcănia învecinată; în timp ce, mai departe, Catiche, superbă, atotstăpânitoare, gătită ca un idol trufaş al alăptării venale, o plimba pe micuţa Andrée, făcând să-i fâlfâie în soare lungile panglici purpurii.

V

În ziua când fu dată prima lovitură de sapă, Marianne veni, cu Gervais în braţe, să se aşeze lângă muncitori, fericită, emoţionată de această operă de încredere şi speranţă pe care Mathieu o începea cu atâta îndrăzneală. Era o zi senină şi caldă, din mijlocul lui iunie, sub un cer larg şi pur, plin de speranţă şi încurajare. Şi, cum copiii erau

în vacanţă, se jucau printre ierburi şi se auzeau ţipetele ascuţite ale micuţei Rose, care se distra fugărindu-i pe cei trei băieţi.

— Vrei tu să dai prima lovitură de sapă? o întrebă vesel Mathieu.

Dar ea îşi arătă sugarul.

— Nu, nu? eu le am pe ale mele… Dă-o tu. Tu eşti tatăl!

El era acolo, cu doi oameni sub ordinele sale, gata el însuşi să lucreze din greu cu braţele pentru înfăptuirea ideii sale, atât de mult timp dezbătută şi plănuită. Foarte prudent, foarte cuminte, îşi asigurase un an de existenţă modestă, închinată cu totul muncii, printr-un inteligent sistem de asociaţie şi împrumut rambursabil asupra câştigului care, fără a-l îneca în datorii, avea să-i îngăduie să aştepte prima recoltă. Şi îşi juca pur şi simplu viaţa în aşteptarea viitoarei recolte, dacă pământul i-ar fi refuzat-o încrederii şi muncii lui. Rămânea însă plin de credinţă, de încredere, sigur de biruinţă, pentru că iubea şi voia. Energia aceasta creatoare se trezise în el de când i se născuse ultimul copil şi izbucnise din ce în ce mai vie, cu o putere extraordinară. Cu figura-i blândă, când era învinuit de îndărătnicie în privinţa visului său nebunesc cu Chantebled, răspundea râzând că va sfârşi, într-adevăr, prin a deveni un bun profesor de educaţie a voinţei. Îl pasiona să muncească, să creeze. Şi, într-o dimineaţă, o înveselise pe Marianne, spunându-i că descoperise, în sfârşit, de ce amândoi doreau şi făceau atâţia copii. Nu era asta oare voinţă, energie, acţiune vie şi umană, şi – cea mai puternică din lume – viaţa liberă şi biruitoare?

— Carevasăzică s-a făcut, strigă el plin de încredere. Fie ca pământul să ne fie o mamă bună!

Şi dădu lovitura de sapă. Asta se petrecea în stânga fostului pavilion de vânătoare, într-un colţ al vastului podiş mlăştinos, inundat din toate părţile de izvoare şi unde nu creşteau decât trestii. Nu era vorba, deocamdată, decât de asanarea câtorva hectare de pământ, captând aceste

izvoare, apoi canalizându-le, ca să ude coastele nisipoase şi uscate care se întindeau până la linia ferată. Mulţumită unei cercetări atente, descoperise că lucrările acestea vor fi uşor de executat, câteva jgheaburi de irigaţie fiind de ajuns, favorizate de poziţia şi natura terenurilor, Chiar în asta sta adevărata lui descoperire, fără să mai vorbim că era convins că dăduse de stratul de humus îngrămădit pe platou, şi că o rodnicie nemaivăzută se va ivi acolo îndată ce plugul va fi trecut. Şi lovitura lui de sapă nu era decât actul descoperitorului, al creatorului care începe săpatul şanţurilor deschizând drum liber izvoarelor captive, pentru asanarea înaltelor terenuri umede şi fecundarea terenurilor mai joase, goale şi sterpe, pe care seceta le pârjolea.

Dar Gervais, căruia i se făcuse foame, desigur, din cauza aerului tare, începuse să ţipe. Avea acum trei luni şi jumătate şi era un băiat zdravăn, care nu glumea când venea ora mesei. Creştea ca unul dintre tinerii pomi din pădurea vecină, strălucea de sănătate, avea mânuţe care nu mai lăsau ceea ce apucau, ochi luminoşi în care se jucau râsul şi lacrimile, dar, mai ales, un cioc de pasăre lacomă, întotdeauna deschis, dezlănţuind o adevărată furtună când mama îl lăsa să aştepte.

— Da, da, ştiu că eşti aici... Hai, taci! nu ne mai asurzi.

Îşi desfăcu bluza şi-i dădu să sugă. Iar acum nu se mai auzea decât un tors ca al unei pisicuţe fericite, un supt pe nerăsuflate, frământând carnea albă ca să stoarcă cât mai mult. Izvorul binefăcător începuse să curgă, nesecat parcă. Şiroitul uşor al laptelui şopotea, şopotea, la infinit; ai fi spus că-l auzi coborând, răspândindu-se, în timp ce Mathieu continua să sape şanţul, ajutat acum de cei doi bărbaţi, flăcăi voinici care-şi cunoşteau meseria.

Se ridică, îşi şterse fruntea şi, cu firea lui liniştită şi hotărâtă, zise:

— E o meserie pe care trebuie numai s-o înveţi. Peste câteva luni voi fi un ţăran sută în sută... Priveşte aici, mlaştina asta, înverzită de plante acvatice. Izvorul care o

alimentează şi face din ea o mocirlă plină de noroi e aici, în tufişul ăsta de buruieni înalte. Şi când şanţul va fi deschis, până la marginea pantei, acolo jos, vei vedea balta secând, iar izvorul ţâşnind şi reluându-şi cursul, ducând departe apa binefăcătoare.

— O! spuse Marianne, fie ca izvorul să fecundeze toate aceste pământuri pietroase, fiindcă nimic nu e mai trist decât un pământ sterp. Ce fericite vor fi când vor bea ca să-şi astâmpere setea şi să reînvie!

Se întrerupse brusc, pentru a-l mustra pe Gervais, cu nelipsitu-i zâmbet încântător:

— Ia spune-mi, domnule, nu s-ar putea să nu mai sugi atât de tare? Aşteaptă să vină, ştii bine că: totul e pentru tine.

Cazmalele celor doi bărbaţi răsunau, şanţul înainta repede în pământul gras, în curând apa avea să curgă până în vinele uscate ale pământului nisipos, din apropiere, ca să le fecundeze. Iar şiroitul slab al laptelui îşi continua susurul uşor de izvor nesecat, nesfârşit, curgând din sânul mamei în gura copilului ca dintr-o fântână a vieţii veşnice. Curgea mereu, dăruia carne, gândire, muncă şi putere. În curând avea să-şi amestece susurul cu murmurul izvorului eliberat, când acesta va coborî, prin şănţuleţe, spre pământurile pârjolite; şi va fi acelaşi pârâu, acelaşi fluviu revărsându-se încetul cu încetul şi ducând! viaţa peste tot pământul, marele fluviu de lapte nutritor curgând prin vinele lumii, creând fără încetare, aducând tot mai multă tinereţe şi tot mai multă sănătate, în fiecare primăvară.

Apoi, patru luni mai târziu, veni timpul semănatului pe acelaşi loc, îndată ce Mathieu şi cu oamenii lui isprăviseră arăturile de toamnă. Marianne se afla tot acolo, într-o zi înnourată, dar foarte caldă, atât de caldă încât putu să se aşeze iar jos, pe iarbă, şi veselă, să-i dea sânul micului ei Gervais. Acesta împlinise de curând opt tuni şi era un adevărat personaj. Creştea văzând cu ochii, câte puţin în fiecare zi, în braţele mamei, la pieptul ei cald, de unde îşi

sorbea existenţa. Nu se dezlipea deloc de ea, precum sămânţa care rămâne în pământ câtă vreme planta nu s-a dezvoltat. Şi chiar în primul fior al lui noiembrie, la apropierea iernii care avea să adoarmă grăunţele în fundul brazdelor, el îşi afunda mutrişoara înfrigurată în căldura sinului mamei, sugând şi mai liniştit, ca şi cum fluviul vieţii s-ar fi ascuns şi adunat sub pământ.

— Ah! spuse ea râzând, domniei-voastre nu vă e cald, e timpul să vă căutaţi adăpost pentru iarnă.

Mathieu, cu sacul de seminţe la brâu, venea iar spre ei, aruncând grăunţele cu o mişcare largă, ritmică, împrăştiindu-le. Auzise şi se opri, ca să răspundă:

— Să sugă şi să doarmă, aşteptând să vină iar soarele. La seceriş vom avea un om.

Apoi, arătând câmpia întinsă pe care o însămânţa cu cele două ajutoare aht sale:

— Seminţele vor creşte şi vor rodi, când Gervais al nostru va umbla şi va vorbi… Iată, iată izbânda noastră!

Şi era mândru pe bună dreptate. Acum, patru sau cinci hectare din platou erau secate de mlaştini, desţelenite, netezite; şi se întindeau ca un covor negru, gras, mulţumită mraniţei îngrămădite acolo, în timp ce şănţuleţele care le brăzdau duceau apa izvoarelor spre coastele apropiate. Pentru a reda culturii aceste terenuri sterpe, trebuia să aştepte ca umezeala să le fi pătruns şi să le fi fertilizat. Aceasta avea să fie munca în anotimpurile viitoare, când viaţa urma să însufleţească, încetul cu încetul, tot domeniul. La început era de ajuns ca trezirea să se facă pe aceste câteva hectare, de pe urma cărora să poată plăti primele cheltuieli, să trăiască şi să vestească tuturor minunea.

— Se va însera, reluă el. Trebuie să ne grăbim.

Şi Mathieu plecă iar, aruncând grăunţele cu pumnii, împrăştiindu-le cu gesturi largi şi ritmice. În timp ce Marianne, calmă şi zâmbitoare, îl privea depărtându-se, micuţei Rose, care era acolo, îi veni şi ei pofta să semene, îl

însoţi, luă un pumn de ţărână şi-l aruncă în vânt. Cei trei băieţi o zăriră, Blaise şi Denis dădură fuga mai întâi, apoi se grăbi să-i ajungă şi Ambroise, toţi semănând cu mâinile pline. Şi râdeau nebuneşte, se învârteau ca într-un stol fără sfârşit în jurul tatălui lor. O clipă se păru că Mathieu, în acelaşi ritm cu care încredinţa brazdelor boabele de grâu aşteptate, îi semăna şi pe copiii lui adoraţi, îi înmulţea, fără să ţină seama, la nesfârşit, pentru ca un întreg mic popor de viitori semănători să se nască, prin gestul lui, şi să populeze întreg pământul.

Marianne avu însă o surpriză: văzu deodată în faţa ei familia Angelin, cei doi soţi îndrăgostiţi, venind tiptil pe o potecă. Înainte de a se închide, numai ei doi, pentru toată iarna, în căsuţa lor din Janville, îşi plimbau dragostea de-a lungul drumurilor pustii, îngălbenite de ultimele frunze. Şi în timp ce rătăceau astfel prin câmpiile depărtate, strânşi unul lângă altul, erau atât de adânciţi în iubirea lor, încât nu mai vedeau nimic în faţă: astfel că, ridicând capetele, scoşi din visarea lor de întâlnirea neaşteptată, se mirară de această ţarină nouă, de lucrările despre care, totuşi, auziseră. Mathieu sfârşise prin a li se părea un original, care, în loc să iubească pământul şi să vrea să-i facă prunci şi lui, ar fi trebuit să se mulţumească cu fermecătoarea lui soţie. Şi, de altminteri, aceste lucruri erau atât de departe de ei!

Cu toate acestea, începură să vorbească, se prefăcură că se minunează de rezultatele obţinute, doar aşa, din dorinţa de a fi amabili. În continua lor bucurie, ceea ce era delicios la ei e că voiau ca toată lumea să fie fericită ca ei.. Până acum viaţa lor nu fusese decât o sărbătoare; ea, dăruindu-se, în întregime, numai încântării de a fi adorată, el, iubit, vânjos, bogat, pictând câteva evantaie doar din plăcerea de a semăna pe ele stoluri de femei şi de flori.

Dar doamna Angelin, rămasă în picioare, la braţul soţului ei, rezemată drăgăstos de umărul lui, părea să fi căzut într-o vagă visare, cu ochii la Mathieu, care, după ce-i salutase, continua să arunce seminţele, cu gestul său larg. Şi,

deodată, impresionată, fără-ndoială, de jocul copiilor, de roiul acesta de mici făpturi vesele, ca împrăştiate de mâinile semănătorului, învârtindu-se în jurul lui, spuse cu o voce mai domoală, fără aparentă tranziţie:

— Am pierdut de curând o mătuşă, o soră a mamei, care a murit, desigur, de supărare că n-a avut copii. Se măritase cu un vlăjgan voinic, înalt de aproape doi metri, ea însăşi trupeşă, înaltă, foarte frumoasă, şi-mi amintesc de disperarea ei când întâlnea femei mici de statură – nişte stârpituri acolo – împovărate de-o familie numeroasă... Bărbatul îşi făcuse o situaţie înfloritoare; aveau de toate, bani, sănătate, prieteni mulţi. Dar nimic din toate acestea nu-i mulţumea, i-am văzut întotdeauna mâhniţi, dorind unica bucurie, de care n-aveau parte, nişte băieţi şi fete, ca să le înveselească trista şi goala lor casă... Şi amărăciunea aceasta o încercaseră din primul an de căsătorie, uimiţi la început că nu văd nimic venind, pe urmă din ce în ce mai îngrijoraţi, pe măsură ce anii sterpi urmau unul după altul, disperaţi, până la urmă, când li se dovedi definitiv groaznica sterilitate. Nici nu vă închipuiţi câte n-au încercat – medici, ape, leacuri, o luptă de peste cincisprezece ani, fără odihnă, tot mai ruşinaţi de atâtea strădanii fără folos, ascunzându-se ca de-un beteşug sau de-o greşeală... Şi încă, în nenorocirea lor, avură delicateţea de-a nu se învinui unul pe altul, de a-şi trăi amarul ca doi bieţi oameni loviţi, deopotrivă; căci am auzit vorbindu-se de o altă căsnicie, care devenise un infern, deoarece nici bărbatul, nici femeia nu voiau să-şi ia asupra lor neşansa de-a fi sterp... Ah! scumpa şi trista mea mătuşă, parcă o văd mereu, mâhnită, purtându-şi pretutindeni doliul de mamă, sufocată de lacrimi, când, de Anul Nou, ne îmbrăţişa pe noi, micile ei nepoate. S-a stins mistuită ca de-o remuşcare, de fiece clipă, şi sunt convinsă că şi sărmanul ei soţ bătrân o va urma curând, atât de singur şi prăpădit a rămas.

Urmă o tăcere, în timp ce vastul cer cenuşiu de noiembrie era străbătut de-o lungă şi dulce înfiorate.

— Dar eu credeam, observă Marianne, că nici dumneata nu vrei să ai copii.

— Eu, Dumnezeule mare! cine ţi-a spus una ca asta?... Nu vreau copii acum, pentru că fiecare lucru trebuie să vină la timpul său, nu-i aşa? La vârstă noastră ne mai putem bucura puţin de plăcerea iubirii... Dar îndată ce ne va veni mintea la cap, veţi vedea. Ne trebuie patru: doi băieţi şi două fete.

Râsul ei drăgălaş de femeie îndrăgostită se stinse într-o nouă tăcere, străbătută din nou de respiraţia uşoară a pământului, de pe-acum adormit sub nemărginirea pustie.

— Şi dacă, reluă Marianne, aşteptând prea mult, va fi prea târziu?

Uimită, doamna Angelin o privi. Apoi se porni din nou pe-un râs nebunesc.

— O! ce tot spui? Să n-avem şi noi copii! Dacă ai şti ce curioasă mi se pare ideea asta!

Se întrerupse stânjenită, ruşinată de lucrurile pe care nu le înţelegea destul, şi nu mai îngână decât cuvinte de plăcere şi dezmierdare, cu o gângurire de turturică îndrăgostită.

— Haide, haide! dragul meu, eşti dator să te aperi... Să n-avem copii, fugi de-acolo!

— E ca şi cum ai spune, doamnă, strigă Angelin glumeţ, întărind aluziile galante, că nu va răsări niciun spic de grâu în câmpia însămânţată de bărbatul dumitale!

Amândouă femeile se înveseliseră atunci, roşind puţin şi oarecum stingherite. Şi, în clipa aceea, însoţit de cei doi oameni ai lui, Mathieu se întorcea, azvârlind mereu buna sămânţă şi încredinţând-o pământului, cu mişcări largi, care păreau că umplu orizontul. Timp de săptămâni, bobul avea să doarmă, lăsat în voia muncii obscure a germinării, a efortului subteran al vieţii, care va înflori mai târziu, sub razele soarelui de vară. Era repaosul necesar, existenţa sorbită din tezaurul comun, din imensul lac al puterilor, care scaldă solul cu izvorul nesecat din care se hrăneşte

veşnicia fiinţelor. Însuşi Gervais adormise pe jumătate la sânul Mariannei, sugând, sorbind acum atât de încet încât şiroirea laptelui nu mai era decât un murmur abia simţit, o uşoară tresărire a seminţei care hibernează, hrănită de eternul fluviu viu care curge prin vinele pământului.

Trecură două luni, era în ianuarie, într-o zi foarte geroasă, când familia Froment primi vizita neaşteptată a lui Séguin şi a lui Beauchêne, veniţi pentru a vâna raţe sălbatice prin bălţile încă necanalizate ale platoului Era duminică, toată familia se afla strânsă în vasta bucătărie, înveselită de-un foc uriaş; în timp ce, prin ferestrele luminoase, se zărea câmpia întinsă, albă de chiciură, încremenită şi adormită sub această raclă de cristal, ca o moartă sfântă care îşi aşteaptă învierea în aprilie. Şi în ziua aceea, când se iviră musafirii, Gervais dormea şi el în leagănul lui foarte alb, ca amorţit din pricina vremii, gras, totuşi, ca ciocârliile pe timp friguros, aşteptând şi el numai trezirea, ca să reapară în toată puterea dobândită, adunată dintr-odată hotărâtoare şi triumfătoare.

Familia dejunase, în voioşie, şi acum, înainte de căderea nopţii, cei patru copii se adunaseră în faţa ferestrei, în jurul unei mese, cufundaţi într-un foc distractiv care-i pasiona. Cei doi gemeni, Blaise şi Denis, ajutaţi de celălalt băiat, Ambroise, clădeau un sat întreg din bucăţi de carton şi clei. Făcuseră case, o primărie, o biserică şi o şcoală. Iar Rose, căreia îi interziseseră să pună mâna pe foarfece, n-avea voie să umble decât cu cleiul şi se mânjise până la urechi. În liniştea desăvârşită, prin care răzbăteau din când în când râsetele copiilor, tatăl şi mama se aşezaseră, unul lângă altul, în faţa focului, gustând cu satisfacţie această tihnă duminicală, după munca grea din cursul săptămânii. Trăiau aici foarte simplu, ca nişte ţărani adevăraţi, fără niciun lux, fără altă distracţie decât bucuria de a fi împreună. Toată bucătăria veselă, plină de lumina flăcării, respira acea uşoară viaţă primitivă pe care o trăieşti în apropierea pământului, lecuit astfel de necesităţi artificiale, de ambiţii

şi plăceri. Şi nicio bogăţie, nicio putere n-ar fi putut să compenseze desfătarea unei asemenea liniştite după-amieze de intimitate fericită, în timp ce ultimul născut îşi dormea somnul lui bun, fără să i se audă măcar respiraţia.

Beauchâne şi Séguin dădură buzna, ca nişte vânători ghinionişti, frânţi de oboseală, cu faţa şi mâinile îngheţate. În noianul exclamaţiilor de surpriză cu care fură primiţi, afurisiră ideea nefericită pe care o avuseseră de-a se fi încumetat să părăsească Parisul pe-o asemenea vreme.

— Închipuie-ţi, dragul meu, spuse Beauchêne, că n-am văzut nici urmă de raţă. Se-nţelege că e prea frig pentru raţe. Şi nu ştii ce vânt îngheţat suflă acolo sus, pe platou, în mijlocul mlaştinilor şi mărăcinişurilor zbârlite de chiciură... Ce să-ţi mai spun, am dat naibii vânătoarea. Daţi-ne numai un pahar de vin fiert şi ne întoarcem repede la Paris.

Séguin, şi mai posac, se dezmorţea în faţa focului, şi, în timp ce Marianne se grăbea să fiarbă vinul, vorbi despre câmpiile desţelenite, peste a căror vastă întindere pustie tocmai trecuse. Dar sub stratul de gheaţă unde ele dormeau amorţite, ascunzând misterul germinaţiei, el nu văzuse şi nu înţelesese nimic, îngrijorat de-o afacere financiară care se arăta atât de prost, şi temându-se de pe acum că nu i se vor plăti banii. De aceea îşi îngădui să fie ironic.

— Ia spune, dragul meu, tare mi-e teamă să nu-ţi fi pierdut vremea în zadar pe-acolo. M-am uitat în treacăt şi nu mi-a făcut o impresie prea bună. Cum te poţi hrăni cu iluzia că vei recolta ceva pe un teren putred, unde de secole nu creşte decât trestie?

— Trebuie să avem răbdare, răspunse calm Mathieu. Să mai vii pe-aici prin iunie, să vezi.

Beauchêne îi întrerupse.

— Cred că avem un tren la patru. Să ne grăbim, că ar fi păcat să-l pierdem, nu-i aşa, Séguin?

Şi-i aruncă o privire de complice vesel, vreo escapadă pe care o hotărâseră împreună, ca nişte soţi care înţeleg să

profite din plin de ziua lor liberă de vânătoare. Apoi, după ce băură, încălziţi, bine dispuşi, începură să se mire şi să protesteze.

— Dragul meu, declară Beauchâne, e uimitor cum poţi trăi în singurătatea asta, în plină iarnă. Poţi să şi mori! Şi eu sunt pentru muncă, dar, pe urmă, ce dracu! mai trebuie să şi petrecem.

— Dar şi noi petrecem destul, spuse Mathieu, arătând cu un gest bucătăria rustică, la care se restrângea frumoasa lor viaţă de familie.

Cei doi, urmărindu-i gestul, priviră încremeniţi pereţii împodobiţi cu obiecte de bucătărie, mobilele grosolane, masa pe care copiii îşi continuau construcţiile, după ce-şi întinseseră obrajii sărutărilor distrate ale musafirilor. E sigur că ei nu concepeau deloc plăcerile de acest fel, căci dădură din cap, stăpânindu-şi râsul batjocoritor. Într-adevăr, pentru ei asta era o viaţă nemaipomenită, de-un gust foarte ciudat.

— Veniţi să-l vedeţi pe micul meu Gervais, spuse Marianne cu duioşie. Doarme, să nu mi-l treziţi.

Din politeţe, amândoi se aplecară deasupra leagănului, minunându-se că un copil de zece luni poate fi atât de voinic. Era şi foarte cuminte. Numai când se deştepta îi asurzea pe toţi. Şi apoi, dacă un copil frumos ar fi de ajuns pentru a-ţi face viaţa fericită, cât de vinovaţi ar fi oamenii care şi-o strică de bunăvoie! Se întoarseră lângă foc şi se grăbiră să plece îndată ce se dezmorţiră.

— Carevasăzică e lucru stabilit, întrebă Mathieu, nu vreţi să rămâneţi ca să cinaţi cu noi?

— Ah, nu, nici pomeneală! răspunseră amândoi într-un glas.

Şi dorind să repare impresia proastă pricinuită de acest refuz nepoliticos, Beauchêne glumi şi acceptă invitaţia pentru mai târziu, când se va încălzi vremea.

— Pe onoarea mea, avem treburi la Paris… Vă făgăduiesc însă că vom veni cu toţii când se va face frumos, să

petrecem aci o zi întreagă, da! cu nevestele şi copiii. Şi ne vei arăta rezultatele muncilor dumitale, şi vom vedea noi dacă ai avut dreptate... îţi doresc tot binele, dragul meu! La revedere, verişoară! La revedere, copii, fiţi cuminţi!

Se mai schimbară sărutări, strângeri de mână, apoi cei doi bărbaţi plecară. Şi când liniştea mângâietoare coborî din nou, Mathieu şi Marianne se aflară iarăşi, în acelaşi loc, în faţa focului scânteietor, în timp ce copiii îşi terminau satul, – cu mare risipă de clei, iar Gervais îşi continua somnul lin, răsuflând uşor. Visaseră oare? ce vânt neaşteptat, venit dinspre ruşinile şi suferinţele Parisului, suflase peste blinda şi îndepărtata lor linişte? Afară câmpia îşi păstra rigiditatea de gheaţă. Numai focul intona viitoarea speranţă a trezirii. Şi, pe neaşteptate, Mathieu, după câteva minute de visare, începu să vorbească, ca şi cum ar fi găsit în sfârşit explicaţia hotărâtoare, răspunsul la tot felul de întrebări grave, pe care şi le pusese de multă vreme:

— Dar oamenii aceştia nu iubesc, nu sunt în stare să iubească. Bani, putere, ambiţie, plăcere, da! astea pot să le aibă, dar nu pot iubi. Bărbaţii aceştia, care-şi înşală nevestele, nu-şi iubesc nici amantele. Pe ei nu i-a înflăcărat niciodată marea dorinţă, dorinţa divină care e sufletul lumii, focarul de viaţă eternă. Şi asta explică totul. Cel care n-are nicio dorinţă, care nu iubeşte, e fără curaj şi fără putere. Nu poţi să zămisleşti, nu poţi să creezi decât prin iubire. Cum vrei ca bărbaţii de astăzi să descopere splendida forţă a unei familii numeroase, dacă le lipseşte dragostea, care-şi îndeplineşte, fără nicio restricţie laşă, misiunea ei de a crea viaţă? Ei mint, trişează, pentru că nu iubesc. Pe urmă suferă, alunecă spre cele mai cumplite decăderi morale şi fizice, pentru că nu iubesc. La capăt se află nu numai durerea, dar şi prăbuşirea unei societăţi putrede, care trosneşte din încheieturi, sub ochii noştri, în fiecare zi, tot mai mult... Iată, aşadar, adevărul pe care-l căutam! Numai dorinţa şi iubirea te pot mântui! Cel care va iubi, care va

zămisli, care va crea, este izbăvitorul revoluţionar, făuritorul de oameni ai unei lumi ce se va naşte.

Niciodată nu pricepuse atât de limpede că familia lui, că soţia lui şi cu el erau altfel. În clipa de faţă acest lucru îi apărea cu o evidenţă, cu o strălucire extraordinare; comparaţiile se impuneau, şi viaţa lor atât de simplă, eliberată de grija aprigă a banului, dispreţul lor pentru lux, pentru deşertăciunile lumii, tot zbuciumul lor comun pus în muncă, în această viaţă dorită, zămislită, glorificată, tot felul lor de a fi, care le era bucuria şi puterea, nu ţâşnea decât din izvorul eternei energii, din iubirea a cărei dorinţă divină îi înflăcăra. Dacă mai târziu victoria va fi a lor, dacă vor lăsa, într-o zi, în urma lor opere, sănătate şi fericire, toate nu vor fi decât rezultatul puterii lor de-a iubi, curajul de a zămisli oameni, această familie numeroasă izvorâtă din ei ca o recoltă, ca un sprijin şi o cucerire. Iar certitudinea asta neaşteptată îl exaltă, îi aprinse în vine o astfel de pasiune încât se aplecă spre soţia sa, emoţionată că-l aude vorbind astfel, ca s-o sărute cu înfocare pe gură. Era divina dorinţă care trecea ca o dogoare de flacără. Dar ameţită ea însăşi, cu ochii arzători, Marianne avu totuşi puterea să-l oprească, cu un zâmbet uşor de mustrare, spunându-i:

— Sst! Sst! o să-l trezeşti pe Gervais. Mai târziu, când el nu va mai avea nevoie de mine.

Şi rămaseră aşa, mână în mână, strângându-şi degetele cu putere, într-o muţenie încântătoare. Se însera, camera se umplea de o linişte târzie, în timp ce copiii, la masa lor de joc, scoteau ţipete de încântare în faţa satului lor terminat, printre căpăţelele de lemn care figurau copaci. Şi ochii înduioşaţi ai părinţilor priveau departe, prin fereastra luminoasă, până la semănătura adormită acolo, sub cristalul de chiciură, apoi se-ntorceau spre leagănul ultimului Ier născut, unde dormea şi speranţa.

Şi mai trecură două luni. Gervais tocmai împlinise un an, şi zile frumoase, timpurii grăbeau trezirea pământului. Într-

o dimineaţă, când Marianne şi copiii ieşiră la plimbare ca să-l întâmpine pe Mathieu pe platou, rămaseră uimiţi, atât de mult transformaseră primele raze solare, într-o săptămână, vasta câmpie cucerită din băltoacele de odinioară. Nu se mai vedea decât un imens covor de catifea verde, o întindere fără sfârşit, deasă şi puternică, unduind grâul înverzit de-o gingaşă frăgezime, de smarald. Niciodată nu se vestise o recoltă atât de minunată. De aceea, în dimineaţa călduţă şi radioasă de aprilie, în mijlocul acestei câmpii, ieşite în sfârşit din somnul hibernal, fremătând de noua-i tinereţe, familia se bucură de această sănătate, de această rodnicie în devenire, care părea că-i întrece toate speranţele. Şi nespusa lor bucurie crescu şi mai mult când văzură, deodată, că micuţul Gervais, eliberându-se din primele cătuşe, se trezeşte la viaţă şi prinde puteri vădite. Cum el se zbătea în cărucior, şi maică-sa îl ridicase de acolo, iată-l că-şi luase avânt şi, clătinându-se, făcuse patru paşi, ca să se agaţe cu amândouă mânuţele de picioarele lui taică-său. Atunci se auzi un strigăt de imensă bucurie:

— Uite-l că merge, merge!

Ah! gânguririle acestea ale vieţii, aceste elanuri neîntrerupte ale micilor făpturi, prima privire, primul zâmbet, primul pas, câtă fericire aduc ele în inima soţilor! Sunt încântătoarele trepte ale primei copilării, pe care părinţii le pândesc, le aşteaptă cu nerăbdare, le salută cu exclamaţii de izbândă, ca şi cum fiecare din ele ar fi o cucerire, o nouă intrare în viaţă. Copilul a crescut, copilul se face om. Şi apoi mai vine primul dinte, care iese. ca un vârf de ac din gingia roză; şi pe urmă primul cuvânt îngăimat, „tata” şi „mama”, pe care-l înţelegi cu multă bunăvoinţă, prin gânguritul nedesluşit, un tors de pisicuţă, un ciripit de pasăre guralivă. Viaţa îşi desăvârşeşte opera, tatăl şi mama sunt întotdeauna covârşiţi de admiraţie şi înduioşare în faţa acestei înfloriri din carnea şi sufletul lor.

— Să vezi, spuse Marianne, că va veni iar la mine...

Gervais! Gervais!

Şi copilul se întoarse, după o şovăire, încercă să plece, îşi reluă drumul, făcu iar cei patru paşi, cu braţele întinse şi bătând aerul, ca într-o cumpănă.

— Gervais! Gervais! îl chemă Mathieu la rândul său.

Şi copilul se întoarse iar, şi de zece ori vrură ca el să-şi înceapă din nou călătoria, în mijlocul ţipetelor de veselie, atâta era de drăgălaş şi hazliu, de-ţi venea să mori de râs.

Apoi, văzându-i pe ceilalţi patru, entuziasmaţi, împingându-l şi jucându-se prea tare cu el, Marianne îl luă dintre ei. Şi încă o dată, în acest loc, scufundată, împreună cu el, în ierburile tinere, îi dădu sânul, spunându-i în glumă că-şi meritä ospăţul, deşi nu venise încă ora mesei. De altfel, pruncul era întotdeauna gata, şi numaidecât îşi afundă faţa grăsuţă, grăbit în lăcomia lui, şi nu se mai auzi decât uşorul susur al laptelui care începea din nou să curgă prin vinele lumii ca să hrănească viitoarele recolte.

În această clipă avu loc o întâlnire. De-a lungul câmpiei trecea un drum mai scurt, în stare destul de proastă, care ducea spre un târguşor vecin. Şi tocmai atunci se ivi acolo o căruţă zdruncinată prin făgaşe, minată de-un ţăran atât de absorbit de priveliştea terenurilor desţelenite încât şi-ar fi lăsat calul să urce pe-o movilă de pietre, dacă femeia, care era lângă el, n-ar fi tras repede de hăţuri. Calul se opri şi omul strigă în zeflemea:

— Asta ţi-e aşadar isprava, domnule Froment?

Mathieu şi Marianne îi recunoscură pe soţii Lepailleur, oamenii de la moară. Ştiau că la Janville erau luaţi în râs pentru nebunia încercării lor, pentru ideea ce le venise să semene grâu pe mlaştinile platoului. Mai ales Lepailleur se distingea prin glumele grosolane pe seama acestui parizian care, bucurându-se de-o situaţie bună, fiind un domn, avusese prostia să se facă ţăran, să-şi vâre gologanii în ţarina asta vicleană, care-i va înghiţi şi pe el, şi pe copilaşii lui, ca şi gologanii săi, fără să le dea, în schimb, nici măcar atâta făină cât să-i sature pe toţi. Dar priveliştea ogorului îl

înmărmurise. Nu mai trecuseră pe acolo de multă vreme, n-ar fi crezut vreodată că sămânţă o să răsară atât de deasă, pentru că repetase, de sute de ori, că niciun bob nu va încolţi, atât era de putred acest pământ. Dar, deşi îl sugruma o surdă mânie, văzând că prorocirea lui dăduse greş, se încăpăţână, nevrând să se dea bătut, luându-şi un aer de sceptică ironie.

— Cu alte cuvinte, crezi că va rodi?... Ah! nu se poate spune că n-a răsărit. Numai să vedem dacă va avea puterea să se coacă.

Şi cum Mathieu zâmbea liniştit, în speranţa, în certitudinea lui:

— Ah! vezi bine, continuă el, căutând să-i otrăvească bucuria, când vei ajunge: să cunoşti pământul acesta, ai să vezi că e la fel cu acele femei neruşinate de la care, până la urmă, nu ştii niciodată dacă vei avea plăcere sau necaz. Am mai văzut eu asemenea recolte care se anunţau măreţe; apoi a fost de-ajuns o trădare a ticăloasei, o furtună, o vijelie, uneori o nimica toată, o toană, şi totul se prăpădea, era un dezastru!... Dar dumneata eşti încă prea tânăr în meserie, nenorocirea îţi va desăvârşi ucenicia.

Soţia sa, care-l asculta vorbind atât de bine, aprobându-l cu o mişcare din cap, i se adresă Mariannei:

— Nu ca să te descurajeze, doamnă, îţi vorbeşte bărbatul meu aşa. Ştii, pământul e ca şi copiii. Unii trăiesc, alţii mor, unii îţi aduc numai bucurie, alţii te omoară cu necazurile. Dar, dacă socoteşti bine, dai întotdeauna mai mult decât primeşti şi, oricum, tot înşelat rămâi până la urmă. Vei vedea, vei vedea!

Încet, fără să răspundă, Marianne îşi ridicase ochii încrezători spre Mathieu, tulburată de prorocirile acestea rele. Şi Mathieu, iritat o clipă de câtă ignoranţă vedea în ei, de invidia şi ambiţia lor prostească, se mulţumi să glumească:

— Chiar aşa, vom vedea... Când fiul dumitale, Antonin, va fi prefect, iar cele douăsprezece fiice ale mele doar nişte

ţărănci, te voi pofti la nunţile, lor, căci moara dumitale, pe care vei fi nevoit s-o reclădeşti, înzestrată cu un splendid motor cu aburi, are să macine tot grâul de pe domeniul meu, de acolo, la dreapta, la stânga, de pretutindeni.

Gestul lui îmbrăţişa pământuri atât de vaste încât morarul, jignit, aproape se supără, neplăcându-i să fie luat peste picior. Dădu calului o puternică lovitură de bici şi căruţa plecă, hurducăind prin făgaşe...

— Grâul care răsare nu e grâu la moară... La revedere şi noroc bun, totuşi!

— Mulţumesc, la revedere!

În timp ce copiii alergau şi căutau ciuboţica-cucului timpurie printre muşchi, Mathieu se aşeză o clipă lângă Marianne, pe care o simţea tremurând. Nu-i spuse nimic, o ştia destul de tare, plină de-o încredere de nezdruncinat spre a birui ea însăşi teama în care ameninţările viitorului puteau să-i arunce inima ei de femeie. El se aşezase cu simplitate acolo, atât de aproape de ea că o atingea, privind-o, zâmbindu-i. Şi se linişti imediat, îşi recăpătă şi ea surâsul, în timp ce micuţul Gervais, pe care vorbele răutăcioşilor încă nu-l tulburau, continua să sugă cu mai multă putere, fără să piardă o înghiţitură, cu plescăiturile lui lacome, copleşit de plăcere şi fără griji. Izvorul laptelui curgea, curgea fără încetare, umplea micile membre din zi în zi mai puternice, se răspândea în pământ, umplea lumea, hrănea viaţa crescută în fiecare oră, izbucnită într-o eternă înflorire. Nu oare acesta era răspunsul de încredere şi speranţă la orice ameninţare a morţii, biruinţa sigură a vieţii, copiii frumoşi care vor creşte mereu sub soare, frumoasele recolte ale căror covoare verzi se vor ridica mereu din pământ, în fiecare primăvară? Mâine, o dată mai mult, în glorioasa zi a secerişului, grâul se va fi copt, copiii vor deveni bărbaţi.

Şi aşa se întâmplă că, trei luni mai târziu, familiile Beauchêne şi Séguin, ţinându-şi făgăduiala, veniră cu toţii, bărbaţi, femei şi copii, să-şi petreacă la Chantebled după-

amiaza unei duminici, îl hotărâseră până şi pe Morange să ia parte la petrecere, cu Reine a lui, după ce uneltiseră împreună să-l scoată, pentru o zi, din dureroasa prăbuşire în care trăia. Îndată ce toată lumea asta bine îmbrăcată se dădu jos din tren, ea îşi propuse să arce platoul ca să vadă faimoasele ogoare, pentru că toţi erau foarte curioşi, atât li se părea de bizară şi inexplicabilă ideea pe care-o avusese Mathieu de-a se întoarce la cultivarea pământului, de-a deveni ţăran. El râdea eu poftă şi avu, cel puţin, satisfacţia de a-i vedea profund surprinşi, când, cu un gest, le arătă câmpul, care se întindea la nesfârşit, sub nemărginirea cerului albastru, marea tulpinilor verzi, înalte acum, a spicelor grele, legănându-se la cea mai mică adiere. În după-amiaza caldă şi splendidă, aceasta era fecunditatea triumfătoare, o mână de seminţe pe care solul gras, pământul negru îngrămădit de atâtea veacuri, le hrănise cu o sevă minunată, determinând această primă şi îmbelşugată recoltă, ca pentru a glorifica eternul izvor de viaţă care zace în măruntaiele pământului. Laptele cursese, grâul creştea pretutindeni, într-o revărsare de energie, crea sănătate şi putere, vorbea despre munca omului, bunătatea şi solidaritatea umanităţii. Era marea binefăcătoare, hrănitoare, unde se va astâmpăra orice foame, unde ziua de mâine se va putea naşte din vijelia aceasta de lujere, care ducea vestea cea bună de la un capăt la celălalt al zării. Niciodată nu strălucise, sub un soare mai frumos, un câmp atât de victorios. Nici Constance, nici Valentine, nu fuseseră prea impresionate, nepăsătoare în faţa acestor ierburi, cu capul plin de alte ambiţii; nici Morange, de altfel, care, cu o privire vagă şi stinsă, părea că se uită fără să vadă. Dar Beauchêne şi Séguin se minunau, aducându-şi aminte de vizita lor din ianuarie, când pământul îngheţat dormita încă în tainele lui. Nu bănuiseră nimic, rămâneau uluiţi în faţa acestei miraculoase treziri, a acestei fertilităţi cuceritoare, care schimbase un colţ de platou mlăştinos şi sălbatic într-un câmp de bogăţie vie. Şi mai ales Séguin nu

contenea cu admiraţia-i plină de laude, sigur fiind acum că va fi plătit, sperând chiar că Mathieu va mai trata cumpărarea unei noi părţi din domeniu.

Pe urmă, de-ndată ce se întoarseră la fostul pavilion, transformat în mică fermă, şi se aşezară în grădină, în aşteptarea cinei, veni vorba despre copii. Marianne îl înţărcase în ajun pe Gervais; seara îi dăduse pentru ultima oară să sugă; şi el era acolo, în mijlocul acestor doamne, nesigur încă pe picioare, mergând totuşi de la una la alta, cu o expresie de voioşie, în ciuda necontenitelor lui căderi pe spate sau în nas. Era un copil vesel, care nu se supăra, pentru că era sănătos, fără îndoială. Ochii lui mari şi limpezi îi râdeau necontenit, mânuţele i se întindeau prietenos şi era foarte alb, foarte roz, foarte voinic, un omuleţ încă de pe-acum, în ciuda celor numai cinsprezece luni şi jumătate ale lui. Fluviul de lapte trecuse şi prin el, era creşterea fericită din bunul izvor matern, splendida înflorire în pământul unde germinase sămânţa. Iar Constance şi Valentine îl admirau, în timp ce Marianne glumea, depărtându-l de la sân de câte ori, cu gestul lui obişnuit, îşi întindea mânuţele cu lăcomie.

— Nu, nu! domnule, s-a sfârşit... Acum vei mânca numai supă!

— Ce groaznic lucru sunt şi înţărcările astea! spuse Constance. V-a lăsat să dormiţi astă-noapte?

— O! da, pentru că avea bunul obicei să nu sugă niciodată noaptea. Dar azi-dimineaţă a fost uimit şi a început să ţipe. Vedeţi, acum e destul de cuminte. Nici cu ceilalţi n-am avut mai multe necazuri.

Beauchêne, în picioare, asculta, fumând satisfăcut eternu-i trabuc; şi Constance îl luă ca martor.

— Aveţi noroc, deoarece ţi-aminteşti, dragul meu, ce-am păţit cu Maurice când a plecat doica. Trei nopţi n-am putut dormi. Cred, Dumnezeu să mă ierte! că şi acesta e unul dintre motivele pentru care n-aş mai vrea vreodată să am al doilea copil.

Ea râdea şi Beauchêne strigă:

— Uite, priveşte-l pe Maurice al tău cum se joacă, şi să-mi mai spui că e bolnav!

— Dar nici nu spun asta, dragul meu, e foarte sănătos acum. Şi, de altminteri, nici n-am fost vreodată îngrijorată, ştiu că e foarte voinic.

În grădină, printre alei şi chiar printre brazdele de flori, se încinsese un joc pe cinste între cei opt copii aflaţi acolo.

Erau cei patru ai casei, Blaise, Denis, Ambroise şi Rose; apoi Gaston şi Lucie, băiatul şi fetiţa soţilor Séguin, care renunţaseră s-o mai aducă şi pe Andrée, ultima lor odraslă; erau şi Reine şi Maurice. Şi acesta din urmă părea acum, într-adevăr, foarte zdravăn pe picioarele lui, deşi încă palid, în ciuda feţei lui pătrate, cu fălci puternice. Maică-sa îl privea alergând, atât de fericită, atât de mândră de visul ei împlinit, încât devenea amabilă chiar cu măruntele ei rude, a căror stabilire la ţară i se părea o decădere de neînţeles, ce-i scotea pentru totdeauna din lumea ei. Nu mai existau pentru ea.

— Ah! vezi bine, continuă Beauchêne, nu fac des copii, dar şi când îi fac, sunt bine croiţi, nu-i aşa, Mathieu?

Îndată păru că regretă această glumă; pleoapele îi tremurară puţin, un fior uşor îi îngheţă obrajii, când întâlni privirea fostului său desenator aţintită în ochii lui, o privire limpede, în care-l văzuse apărând pe celălalt, copilul Norinei, aruncat undeva, nu se ştie unde. Se făcuse tăcere, ţipetele ascuţite ale băieţaşilor şi fetiţelor care se jucau de-a v-aţi ascunselea răsunară, în timp ce nişte umbre mici treceau în zbor prin lumina soarelui: copilaşii blestemaţi din casele moaşelor, din spitale şi de la „Administraţie”, cei mici de tot, abia născuţi, luaţi şi duşi de trepăduşe, părăsiţi în voia soartei, prin colţuri, morţi de frig şi de foame, poate. Era înspăimântătoarea pierdere voluntară a recoltei omeneşti, şi câtă spaimă, câtă durere în inimă!

Mathieu nu găsise niciun cuvânt să răspundă. Tulburarea lui crescu şi mai mult când îl zări pe Morange, prăbuşit pe-

un scaun, privindu-l pe micuţul Gervais cum râde şi umblă, absorbit de tabloul acestei copilării atât de vesele şi sănătoase, ochii lui tulburi umplându-se încetul cu încetul de lacrimi. Oare şi el văzuse trecând fantoma morţii, chemată de către copilul pe care refuzase să-l aibă, băiatul atât de mult dorit odinioară, care pierise înainte de a trăi? În acest colţ de grădină însorită, pe care jocul nebunatic al copiilor o umplea cu veselia lor turbulentă, nălucile acestea tragice evocau cocina oribilă, întreaga maternitate însângerată, asasinată.

— Cât de drăgălaşă e Reine a dumitale! spuse Mathieu, ca să-l scoată din obsesia remuşcărilor. Priveşte-o cum aleargă, atât de copilăroasă, ca şi cum n-ar fi în curând fată de măritat!

Morange, care-şi ridicase încet capul, îşi privi fiica; şi, în ochii lui încă înlăcrimaţi, apăru un zâmbet, o adoraţie. Cu cât fata se făcea mai mare, observa că-i seamănă mai mult mamei sale; şi avea pentru ea o mare pasiune, în care se topiseră toate celelalte afecţiuni, dorinţele şi egoismul lui omenesc. Nimic nu mai exista pentru el decât dorinţa s-o facă şi mai frumoasă, foarte fericită şi foarte bogată. Acest gând devenise pentru el un fel de ispăşire, singura bucurie la care putea să mai spere. Dar şi această bucurie nu era lipsită de-o umbră de gelozie, la gândul că un bărbat va veni desigur într-o zi să i-o răpească şi că va rămâne singur, în neagra-i pustietate, singur, cu umbra moartei.

— Oh! s-o mărit, şopti el, nu încă! N-are decât paisprezece ani.

Toată lumea se miră, oricine i-ar fi dat optsprezece, atât era de voinică, dezvoltată de timpuriu, frumoasă ca o adevărată femeie. Şi, într-adevăr, din bogatul ei păr negru, din pielea fragedă de culoarea chihlimbarului, din toată făptura ei, se desprindea un parfum de iubire precoce, ca şi pasiunea pentru plăceri şi pentru lux care o consumase pe maică-sa, dar care la ea era şi mai accentuată, se trăda până şi în jocurile ei, prin dăruirea întregii ei fiinţe, în

exuberanţa gesturilor şi strigătelor.

— Adevărul e, continuă tatăl, măgulit în pasiunea lui, că de pe-acum mi-a fost cerută în Căsătorie. Ştiţi că baroana de Lowicz binevoieşte să vină uneori s-o ia la plimbare, iar într-o zi mi-a povestit că un arhimilionar străin s-a îndrăgostit nebuneşte de ea... N-are decât să mai aştepte! Mai am timp, vreo cinci-şase ani, s-o ţin lângă mine.

Şi nu mai plângea, ci schiţă un zâmbet uşor, cu satisfacţia omului egoist, fără să observe răceala cu care fusese întâmpinat numele baroanei Sérafine, însuşi Beauchêne găsind că societatea sorei sale era compromiţătoare şi cam nepotrivită pentru o fată tânără.

Marianne, contrariată că lâncezeşte conversaţia, o întrebă pe Valentine, în timp ce Gervais se aşeza, pe furiş, pe genunchii ei:

— De ce n-aţi adus-o şi pe scumpa şi micuţa Andrée? Aş fi fost fericită s-o pot săruta. Şi apoi, s-ar fi jucat cu domnişorul acesta care, după cum vedeţi, nu mă lasă o clipă în pace.

Dar Séguin nici nu-i lăsă soţiei sale timp să răspundă.

— A, bine! nu, atunci n-aş fi venit eu! De ajuns că i-am târât după noi pe ceilalţi doi. O ştrengăriţă afurisită, care întruna ne sparge urechile de când a plecat doica!

Valentine spuse atunci că, într-adevăr. Andrée nu era deloc cuminte. Fusese înţărcată la începutul săptămânii, şi Catiche, după ce terorizase casa timp de mai bine de-un an, prin crunta tiranie a domniei ei, o lăsase la plecare în tot felul de încurcături. Ah! Catiche asta! putea să se laude că o costase scump, dată afară aproape cu sila, ca o regină forţată să abdice, încărcată cu daruri, pentru ea, pentru bărbatul şi fetiţa ei de acasă! Şi acum, zadarnic angajaseră o dădacă ce hrănea copilul cu biberonul, Andrée tot ţipa, de dimineaţă până seara. Mai constatase că cealaltă, Catiche, luase cu ea o mulţime de rufe, fără a mai pune la socoteală că lăsase în urma ei întreg personalul corupt şi dezorganizat, astfel că stăpânii se văzuseră siliţi să

concedieze toţi servitorii. Această îngrozitoare nevoie de a ţine în casă o doică nu constituia oare un motiv suficient ca tinerele căsnicii să se ferească să aibă copii?

— Ei, aş! răspunse Marianne binevoitoare, când copiii sunt sănătoşi, toate celelalte se uită.

— Ei! Crezi dumneata că Andrée e sănătoasă! exclamă Séguin, căzând într-unul dintre accesele sale de brutalitate. Desigur că această Catiche a înzdrăvenit-o; dar, după aceea, nu ştiu ce i-a făcut, că din copilă n-au mai rămas decât pielea şi oasele.

Şi pentru că soţia lui se pregătea să protesteze, se supără:

— Ce? nu cumva mint? Şi ceilalţi doi copii ai noştri, care sunt aici, au nişte figuri ca de ceară. Din cauză că nu te ocupi destul de ei, evident... Ştii bine că Santerre îi numeşte avortoni.

Autoritatea lui Santerre rămânea neştirbită pentru el; şi Valentine se mulţumi să ridice uşor din umeri; în timp ce persoanele de faţă, oarecum stingherite, se uitau la Gaston şi Lucie, care, într-adevăr, printre ceilalţi copii, îşi pierdeau iute răsuflarea, rămâneau în urmă, neîncrezători şi ursuzi.

— Dragă prietenă, o întrebă Constance pe Valentine, oare scumpul nostru doctor Boutan nu ţi-a spus cumva că tot răul vine din pricină că nu ţi-ai alăptat singură copiii? Pe mine m-a felicitat că l-am alăptat pe-al meu.

Când se rosti numele lui Boutan, se auzi o batjocură pe ton amical. Ah! Boutan, Boutan! era şi el ca toţi specialiştii. Séguin rânji, Beauchêne glumi pe seama alăptării materne obligatorii, decretată de Cameră. Numai Mathieu şi Marianne tăcură.

— Fireşte, draga mea, continuă Constance întorcându-se spre aceasta din urmă, că nu glumim pe socoteala dumitale. De altminteri, copiii dumitale sunt într-adevăr superbi, nimeni nu spune altceva.

Marianne, înveselită, schiţă un gest, ca şi cum ar fi vrut să răspundă că puteau să glumească pe seama ei, că e

mulţumită de-a fi un prilej de amuzament. Dar, în aceeaşi clipă, observă că Gervais, profitând de neatenţia ei, îi scotocea prin bluză şi căuta raiul pierdut. Şi-l dădu jos.

— Ah! nu, nu, domnule! ţi-am spus doar că s-a sfârşit... Vezi bine că toată lumea ar râde de noi.

Şi ceea ce se întâmplă atunci fu fermecător. Înduioşat, Mathieu o privea pe Marianne. Se întorcea din nou la el, odată datoria împlinită, după ce dăduse viaţă copilului, hrănindu-l cu fiinţa ei. Era soţia, îndrăgostita, care se trezea iar cu senzaţia atât de plăcută că înţărcase un prunc; era o primăvară nouă, un ogor nou, odihnit, încă fremătând de rodnicie. Niciodată nu i se păruse atât de frumoasă, în frumuseţea ei atât de calmă şi deplină, în acest triumf al maternităţii fericite, ca divinizată de fluviul acela de lapte care izvorâse din ea, curgând peste tot pământul. Un întreg imn de glorie se ridica, slavă izvorului de viaţă, glorie mamei adevărate, aceleia care hrăneşte după ce a născut, căci alte mame nu există; celelalte nu sunt decât nişte creatoare incomplete şi laşe, vinovate de incalculabile dezastre. Şi văzând-o astfel, în mijlocul copiilor ei viguroşi, ca o bună zeiţă, în statornică rodnicie, gata pentru ziua de mâine, simţi că o adoră, că o doreşte aprig, cu flacăra nestinsă a soarelui nemuritor. Apărea dorinţa divină, suflul fierbinte care zvâcneşte în câmpii, care palpită în izvoare şi pluteşte în aer zămislind în fiecare clipă miliarde de vietăţi. Poate că nu-l ameţise decât parfumul abia simţit al părului ei, ca o mireasmă de floare depărtată. Poate că între ei nu fusese decât tandreţea cuceritoare a unui simplu schimb de priviri, prin care amândoi îşi luau înapoi, reciproc, ceea ce, fiind al unuia, aparţinea şi celuilalt. Şi fu delicios extazul în care se cufundară, uitând de restul lumii, de toţi cei ce se aflau acolo. Nu-i mai văzură, nu mâi simţiră decât nevoia să-şi aparţină unul altuia, să-şi spună că se iubesc, că venise timpul când dragostea înfloreşte din nou. El îi întinse gura, ea îşi apropie buzele şi se sărutară.

— Ei bine! nu vă sfiiţi, strigă Beauchêne cu vioiciune

ştrengărească. Dar ce v-a apucat?

— Vreţi să plecăm? adăugă Séguin.

Şi în timp ce Valentine râdea ca o nebună, iar Constance rămânea stânjenită, cu un aer de mironosiţă, Morange avu cuvinte de adânc regret, pe care le rosti cu un glas înecat în lacrimi:

— Ah! câtă dreptate aveţi!

Miraţi de gestul lor, pentru că n-avuseseră de gând să-l facă, Mathieu şi Marianne rămaseră o clipă buimăciţi, privindu-se încremeniţi. Apoi izbucniră în hohote de râs şi se scuzară veseli. Să iubeşti! să iubeşti! să poţi iubi! asta-i sănătatea deplină, asta înseamnă să vrei totul şi să poţi totul!

— Cu alte cuvinte, continuă Beauchêne zeflemitor, i-a venit rândul şi celui de-al şaselea! Chiar la noapte!

Gervais o pornise, cu mersul lui încă şovăielnic, să şi-i caute iar pe cei trei fraţi mai mari şi pe sora lui, care conduceau jocul celorlalţi copii într-un straşnic galop, prin grădina însorită.

— Fireşte, al şaselea! spuse Mathieu, în timp ce Marianne consimţea, cu un semn drăgălaş din cap.

Şi, cu gestul lui larg, care arăta vasta câmpie, unde se săvârşea, în bătaia vântului, apropiata şi îmbelşugata recoltă, repetă:

— Al şaselea, de vreme ce avem cu ce-l hrăni!

Era strigătul omului energic, plin de voinţă, care-şi făgăduia să nu aducă pe lume un copil fără să-i asigure, în acelaşi timp, partea lui de hrană. Aşa i se părea cinstit, conştiinţa lui îşi regăsise seninătatea, datorită acestei soluţii de-a nu arunca în lume paraziţi. Pe măsură ce familia va creşte, domeniul se va mări, cucerind noi câmpii fertile smulse mlaştinilor, mărăcinişului şi pietrişului. Şi ţarina, şi femeia desăvârşi-vor laolaltă opera de creaţie, biruind cele mai grele piedici, înaintând mereu spre mai multă viaţă, mai multă bogăţie şi putere.

CARTEA A PATRA

I

Trecură patru ani. Şi, în timpul acestor patru ani, Mathieu şi Marianne avură încă doi copii, o fată la sfârşitul primului an şi un băiat după al treilea. Şi, de fiecare dată, în timp ce familia sporea, creştea şi domeniul renăscut al Chantebledului, întâia oară cu douăzeci de hectare noi de pământ gras, smuls mlaştinilor platoului, a doua oară cu o bună bucată de teren împădurit şi alta plină de bălării, pe care izvoarele captate începeau să le fertilizeze. Era nebiruita cucerire a vieţii, fecunditatea proliferând la căldura soarelui, munca mereu creatoare, fără odihnă, înfruntând obstacole şi dureri, compensând pierderile, punând, în fiecare clipă, în vinele pământului, tot mai mult energie, tot mai multă sănătate şi bucurie.

Dar, în ziua când Mathieu se duse la Séguin să se înţeleagă cu el pentru cumpărarea pădurilor şi pârloagelor, o găsi la el pe Sérafine. Séguin, încântat că i se plăteşte regulat la scadenţele hotărâte, bucuros că vinde astfel, bucată cu bucată, domeniul acesta necultivat, care-l stingherea atât de mult, se ţinea de învoială, iscălea cu

bucurie fiecare cedare nouă. Şi în ziua aceea voia chiar să-l reţină pe Mathieu la cină. Acesta însă era grăbit să se întoarcă la Chantebled, unde îl aştepta secerişul. Atât de zorit, încât Sérafine, tăcută şi surâzătoare până atunci, interveni în momentul când el spuse că trebuie să ia repede o trăsură spre Gara de Nord, ca să nu piardă trenul.

— Am trăsura mea jos şi tocmai merg în direcţia aceea. Vrei să te conduc?

El o privi şi nu vru să pară ridicol, arătând că-i este frică de ea, după atâţia ani de la despărţirea lor, sigur de altfel că e invulnerabil.

— Fireşte că vreau, mulţumesc pentru bunăvoinţă.

Îndată ce cupeul, căptuşit cu mătase verde, îi duse unul lângă altul, în trapul vioi al calului, ea se arătă de-o sinceritate fermecătoare, foarte înduioşată şi foarte prietenoasă.

— Ah! dragul meu, nu ştii câtă plăcere îmi faci acceptând să petreci aceste câteva minute în intimitatea mea. Ai întotdeauna aerul că fugi de mine, s-ar spune într-adevăr că tremuri de frică să nu mă vezi aruncându-mă asupra dumitale. Fără îndoială, mi s-a întâmplat să visez, o clipă, că am să retrăiesc orele a căror amintire mi-e atât de plăcută. Dar, o, Doamne! cât de departe sunt acum aceste lucruri! şi câtă dreptate ai că nu vrei să mai rişti nimic, acceptând riscul unei realităţi noi! Îţi jur, aşadar, că singura mea dorinţă e să-ţi fiu prietenă, şi adaug că eşti singurul bărbat căruia i-am păstrat acest loc frumos în inima mea. De aceea mi-ar face multă plăcere să mă destăinuiesc dumitale, să-ţi spun ceea ce nu povestesc nimănui, bărbaţilor nici vorbă, se-nţelege, dar nici măcar femeilor. Dacă vei fi drăguţ cu mine, vom fi prieteni sinceri, şi asta mi-ar face mult, mult bine.

Era într-adevăr emoţionată. Prin ce minune omul acesta, care o dispreţuia după ce-o posedase, o mai putea înduioşa pe ea, atât de dură cu bărbaţii pe care-i vâna, ca să-i distrugă şi apoi să-i arunce la grămada comună? Se arătă

ca o soră şi gustă o plăcere încă necunoscută mărturisindu-i totul, plângându-i-se.

— Nu mai sunt atât de fericită cum s-ar crede, scumpul meu prieten, trăiesc acum într-o teamă continuă... Da, n-ai ştiut, nimeni n-a ştiut, era cât pe-aci să am un copil. Am avut norocul să scap de el, avortând la trei luni. Dar iată-mă ameninţată de aceeaşi năpastă de pe-o zi pe alta... Şi desigur că dumneata, care eşti un înţelept, ai să-mi spui să mă căsătoresc şi să am copii Dar ce vrei? nu-i o treabă pentru mine, nu sunt decât o îndrăgostită, şi chiar o îndrăgostită oarecum pretenţioasă, dumitale pot să-ţi mărturisesc, dumitale care ştii cum stau lucrurile,

Cu toată melancolia ei, râsul îi sună neliniştitor, în timp ce ochii începuseră să-i scânteieze iar, în neruşinarea pătimaşă a obrajilor ei îmbujoraţi, cu părul aţâţător de culoarea flăcării. Adevărul era că exasperata ei nevoie carnală sporea pe măsură ce înainta în vârstă. Mărturisea cu orgoliu cei treizeci şi cinci de ani ai ei, de-o frumuseţe provocatoare încă, cu umerii şi pieptul ca marmura, fără o cută. Pretindea chiar că e din ce în ce mai tânără, mai înflăcărată, mai înfometată, şi singura ei plictiseală nu era că îmbătrâneşte, ci suferea ea numai de faptul că nu ştie cum să-şi satisfacă plăcerile, în toată libertatea, fără riscul dezastruos al urmărilor. Până atunci, cu o stăpânire incomparabilă, reuşise să-şi păstreze intactă situaţia mondenă de văduvă bogată, primită pretutindeni, liberă să-şi schimbe amanţii în fiecare lună, să-şi ia câte doi deodată, ba chiar o jumătate de duzină, numai să nu-i ştie nimeni, ascunşi în taina apartamentului ei de la parter, atât de ermetic închis, din strada Marignan, şi fără să-i dea vreodată în vileag. Se şoptea că într-unele seri de nebunie erotică se travestea, ca nesăţioasele împărătese ale vechii Rome, în servitoare, şi bătea trotuarele mahalalelor deocheate în căutarea masculilor brutali, a căror violenţă o dorea. Căuta monştri, nu exista împerechere cât de sălbatică fără ca ea să nu ardă de curiozitatea de a-i

cunoaşte sfâşierea. Şi fireşte că primejdia de a rămâne însărcinată sporea, în înhăitările acestea frenetice, cu oameni uneori beţi, care în treburile astea nu puneau nicio gingăşie.

Mathieu, oarecum surprins la început de asemenea destăinuiri, simţi mai apoi un fel de milă şi îngrijorare pentru ea, ca faţă de-o bolnavă. Şi, la rându-i, râse fără voie, gândindu-se la toţi aceşti trişori, bărbaţi şi femei, de care era plină lumea, şi care, în ciuda eforturilor lor încăpăţânate de-a păcăli natura, ieşeau totuşi până la urmă ei înşelaţi de ea.

— Erai atât de sigură de măsurile de precauţie pe care le luai! îi spuse el cu oarecare ironie. Nu te mai pricepi?

— Parcă ştii vreodată! strigă ea. Sunt unii oameni atât de neîndemânatici, fără să mai vorbesc de împrejurări. Nu te poţi feri totdeauna.

Apoi, uită că e femeie: nu mai erau decât doi bărbaţi care stau de vorbă fără nicio reticenţă. Şi, eu o îndrăzneală trufaşă şi sălbatică, în care izbucneau toate dorinţele ei nesăţioase, adăugă cu trufie:

— De altfel, mi-e groază şi scârbă de aceste trucuri. Există ceva mai josnic, mai prostesc? Toată dragostea e astfel diminuată, stricată, ucisă. Închipuie-ţi doi amanţi supraveghindu-şi delirul, neavând în cap decât preocuparea de-a nu se iubi până la capăt! Mai bine să-şi întoarcă imediat spatele, să nu înceapă nimic, pentru că nu sfârşesc nimic. Îţi declar că sunt revoltată din cauza asta, indignată, şi că aş fi, de fiecare dată, pentru marele risc, dacă nu mi-ar fi teamă să nu mă compromit, să nu-mi pierd liniştea, ceea ce mă face la fel de laşă ca şi altele.

Şi continuă, cu liniştea ei netulburată, cerându-i să înţeleagă că, deşi avusese curiozităţi perverse, dornică să guste din tot felul de iubiri, s-a îndepărtat repede de ele ca de nişte fleacuri, jucării fără urmări, ce-o lăsau mai iritată, mai înfometată încă. Şi mereu revenea la discuţia despre bărbat, despre actul normal, dar din plin, cu o poftă de

căpcăun, pe care n-o putea mulţumi decât încleştările puternice, totale, fără sfârşit. Ca atare, tocmai această poftă o înfuria împotriva înşelăciunilor necesare, în groaza ei de-a avea un copil, şi care o făcea să dorească cu înfrigurare mijlocul de-a se păzi, fără a sacrifica nimic din plăcerile ei. Gândul acesta o obseda, visa nopţi fără ispăşire, nopţi fără teamă, fără constrângere, în care s-ar dărui foamei sexuale în toată voia, într-un deplin triumf frenetic, în biruinţa ei asupra naturii.

Când aduse iar vorba despre sarcina pe care o pierduse, fără a mărturisi că-şi provocase avortul, Matineu bănui până la urmă adevărul.

— Lucrul cel mai rău, dragul meu, e că pierderea sarcinii m-a lăsat foarte beteagă. A trebuit să mă dau pe mâna unui medic şi am găsit, din fericire, în cartierul meu, un tânăr foarte de treabă, fără pretenţii prea mari, oh! cu desăvârşire necunoscut, unul dintre acei medici cum sunt atâţia, pe care însă l-am preferat unei celebrităţi, deoarece cu el îmi fac de cap şi sunt mai sigură că se păstrează secretul, pentru că nimeni nu-l observă când vine la mine. Iată, sunt aproape trei luni de când mă îngrijeşte şi tot nu-mi redă liniştea; pretinde că, la cel mai mic contact, de-aci înainte, pot să rămân iar însărcinată, fiindcă ceva înăuntru s-a deplasat, s-a lăsat mai jos, cred. Şi vezi-mă sub această continuă ameninţare! ceea ce ar însemna să nu mai îndrăznesc să îmbrăţişez un bărbat! Şi atunci micul meu medic mi-a vorbit, ce-i drept, despre o operaţie, dar mi-e frică, grozav de frică!

Mathieu schiţă un gest de uimire.

— Şi e gravă boala dumitale?

Ea înţelese, încercă să-şi ia vorba înapoi, şi făcu o mutră disperată:

— Sigur că da, nu ţi-am spus că mă simt rău de tot? Sunt zile în care am dureri de nesuportat. Iar dacă medicul meu a început să-mi vorbească despre operaţie, probabil că bănuieşte ceva serios, nu prea ştiu bine ce. De altfel, el nu

e chirurg şi ar vrea să mă ducă pur şi simplu la celebrul Gaude, ca să mă examineze şi să mă opereze, dacă va fi nevoie… Oricum, parcă-mi îngheaţă spatele, cred că niciodată nu voi avea curajul să mă hotărăsc.

Într-adevăr, un fior uşor se ivi în ochii ei aprinşi, şi, cu toată dorinţa ei aprigă, tremura încă de groaza cuţitului care o îngheţa. Lupta se da acum între teama şi visul ei de a scăpa nepedepsită.

După ce o privi, Mathieu nu mai avu nicio îndoială.

— Din câte ştiu eu, spuse el cu blândeţe, cred că acest fel de operaţii sunt foarte riscante. Nu trebuie să recurgi la ele decât în cazuri extreme, când te ameninţă o primejdie de moarte. Altfel, sărmanele operate se expun la multe nenorociri, la multe dezamăgiri.

— O! strigă ea cu înflăcărare, îţi închipui, sper, că, dacă mă voi lăsa ciopârţită, o voi face numai dacă va fi absolută nevoie, după ce, mai întâi, mă voi fi informat. Gaude, mi se pare, va opera în curând pe una dintre fiicele lui Moineaud, îl cunoşti pe moş Moineaud, care e şi acum la uzina fratelui meu. Dacă voi avea chef, mă voi duce s-o văd, după aceea, ca să-mi dau puţin seama.

— Una dintre fetele lui Moineaud, repetă el, cu un aer de amară surpriză. Nu poate fi decât Euphrasie, cea care s-a măritat abia de patru ani, şi a şi făcut trei copii, dintre care două fete gemene. Tocmai am luat-o la mine, ca să le vin în ajutor bieţilor oameni, pe Cécile, una dintre surorile mai mici, care merge pe şaptesprezece ani; dar mi-e teamă că nu voi putea face nicio treabă cu ea, căci, la cea mai mică oboseală, trebuie să stea în pat. În ziua de azi, aceste fete din popor sunt nevropate, dezechilibrate, ca nişte ducese. Există, ce-i drept, părinţi care n-au niciun pic de noroc cu numeroşii lor copii, şi asta mă întristează, pentru că, fără să mai ţinem socoteală de funestele condiţii sociale, sau de nefericitele cazuri individuale, abuzaţi de ele ca să triumfaţi împotriva mea, voi toţi cei care vă limitaţi familia, când n-o distrugeţi cu desăvârşire.

Şi începu să râdă din nou, cu poftă, uitându-şi necazurile. Şi când trăsura se opri:

— Iată că am ajuns la gară! Şi eu care mai aveam atâtea lucruri să-ţi povestesc!... în sfârşit, cred că nu te îndoieşti cât sunt de fericită că m-am împăcat cu dumneata. Era o prostie să laşi impresia că tremuri în faţa mea, ca şi cum nu m-ai crede în stare să ţin la dumneata ca o adevărată prietenă! Te încredinţez că asta mă linişteşte şi că sunt încântată că am un confident, da! un confident căruia îi voi putea spune orice... Haide! o sinceră strângere de mână, ca între camarazi!

Îşi strânseră mâna şi el privi cum trăsura se îndepărtează, foarte surprins de această Sérafine, pe care n-o bănuise atât de chinuită, într-un târziu, de nevoia mărturisirii. Poate că, alegând un fost amant, descoperea o senzaţie nouă despuierii sale morale. Dar spre ce fel de viaţă de zbuciume supreme se mai îndrepta încă, în dorinţa ei de a gusta plăcerea nepedepsită şi fără de sfârşit!

Mainfroy, medicul din cartierul ei, era un băiat înalt şi slăbuţ, în vârstă de treizeci de ani, corect şi cu o faţă proaspătă şi gravă. Totdeauna în redingotă, începea să-şi facă una dintre acele clientele de femei, care asigură unor doctori mediocri, necunoscuţi, venituri frumuşele; şi principiul lui era să se arate grav, în faţa celor mai uşoare indispoziţii, să dea mai ales importanţă celor mai mici tulburări nervoase, ascultând văicărelile cu răbdare, recomandând din belşug leacuri, fără să cedeze vreodată dorinţei nătânge de a cădea în braţele vreunei paciente: căci orice femeie care se dă medicului ei este, fireşte, o clientă care nu plăteşte. Aceasta a fost cauza puterii lui asupra Sérafinei; ea îl ascultă pe acest băiat frumos care, pur şi simplu, nu vru să înţeleagă nimic. Chemat de ea, la întâmplare, prin camerista care alergă să-l caute într-o noapte când, în urma pierderii sarcinii, avu o bruscă şi violentă criză de nervi, el observă, la prima examinare, tertipurile care provocaseră avortul. Dar nu spuse nimic, ci

o sperie, prefăcându-se că bănuieşte o afecţiune care ar supăra-o toată viaţa, dacă ar deveni cronică. Ea se lăsă astfel cu totul pe mâna lui, neliniştită că-l Vede dând din cap cu reticenţe, cu vorbe îngăimate numai pe jumătate, evocând tot felul de înspăimântătoare infirmităţi. El se considera, de altminteri, de o perfectă cinste profesională, nici mai bun, nici mai rău decât marea majoritate a celorlalţi medici din cartier, şi cu siguranţă că, personal, n-ar fi abuzat de încrederea vreunui bolnav, în afară de răsfăţurile medicale pe care şi le îngăduia faţă de doamne; asta nu-l oprea însă să fie, în anumite împrejurări, furnizorul anumitor chirurgi celebri, aducându-le cliente şi încasându-şi comisionul, cu cugetul împăcat. Ce se întâmpla după aceea nu-l mai privea. Nu făcea decât servicii de intermediar binevoitor, şi prinţului ştiinţei, marele operator, îi incumba rolul să răspundă, să vadă şi să acţioneze.

De atunci, vreme de aproape un an, între Mainfroy şi Sérafine se jucă o comedie lentă, în care fiecare putu să se considere în mod sincer înşelat. Nici n-ar mai fi ştiut să spună care din doi vorbise primul despre o posibilă operaţie. Medicul venea aproape regulat, în fiecare săptămână; ea îl chema mereu, dacă se făcea aşteptat, îl silea să reia tratamentul, îşi exagera păsul, vorbea de dureri cumplite. Şi pentru că era nerăbdătoare, ajunseseră să vorbească uneori amândoi despre această operaţie, care cu siguranţă o va scăpa de toate necazurile. Multă vreme dăduse el din cap, abţinându-se să vorbească despre viitor, preferind să păstreze o clientă ca ea, care plătea bine. Dar sfârşi prin a se teme că o va pierde, că va renunţa la serviciile lui de intermediar, ducându-se singură la această „mântuire”, care o obseda ca o dorinţă arzătoare. Înţelesese perfect, bănuia că suferinţele ei sunt suportabile, că ar fi putut să se resemneze să rămână cu o simplă inflamaţie cronică, de care s-ar fi vindecat, de altfel, de mult, dacă ar fi ştiut să-şi cruţe nopţile. Din clipa aceea, el se prefăcu că nu mai speră în vindecare, spunând că ar fi

nevoie, în orice caz, de un tratament de luni de zile. Apoi, cu boli de felul acesta, nu ştii niciodată ce te aşteaptă: poate că se găsea în faţa unei complicaţii care scăpa diagnosticului său. Într-o zi rosti cuvântul „chist”, fără să afirme nimic; şi imediat veni vorba despre Gaude, operaţia fiind hotărâtă în principiu. Dar mai trecură zile în şir, pentru că ea îşi manifesta spaima, o spaimă reală, cumplită, în care intrau tot felul de îngrijorări cu privire la urmările posibile. De câte ori o vizita, îl întreba cu patimă, îndârjindu-se, vrând să ştie, mai ales, ce se va întâmpla cu dorinţele ei de femeie. Unele prietene o speriaseră, povestindu-i că pe urmă nu mai eşti femeie, că devii frigidă, frustrată de plăcerea sexuală. De această frică se împiedica ultima ei şovăire: să suprime funcţia, suprimând organul, să suprime copilul, ah! da, se-nţelege, n-avea alt scop, nu s-ar lăsa operată decât ca să scape de sarcină; dar să suprime dorinţa, să ucidă plăcerea pe care ardea de dorinţă s-o păstreze intactă, eliberată de orice datorie, stăpână pe viitor, asta ar fi o păcăleală groaznică, de pe urma căreia ar muri de ruşine şi mânie. Şi el râdea încet, ridica din umeri, spunând că informaţiile acestea sunt simple bârfeli, şi afirmând că, în nouă cazuri din zece, femeile operate întineresc, rămân fragede până la cincizeci de ani, devin, dimpotrivă, mult mai pătimaşe, şi că tocmai acesta era unul dintre neajunsurile operaţiei.

În ziua când Mainfroy îi dădu această asigurare, Sérafine îl rugă să tacă, cuprinsă parcă de-o pudică îngrijorare. Dar toată faţa ei aprinsă radia.

— Oh! doctore, te vezi oare apoi nevoit să mă îngrijeşti, ca să mă liniştesc?... Glumesc, râd, dar te asigur că, de ieri, sufăr oribil. Şi e groaznic să te gândeşti că, poate, porţi în tine o boală neiertătoare... Ce vrei? mi-e foarte frică, dar mă supun: mă vei duce să mă vadă Gaude, şi-l voi lăsa să mă opereze, pentru că spui că face minuni.

— Se-nţelege, spuse Mainfroy, toate gazetele vorbesc despre ultima lui operaţie. De câteva luni a avut succese

uimitoare... Ştiţi că a pus-o pe picioare pe muncitoarea aceea, Euphrasie, despre care v-am vorbit. S-a întors acum acasă mai sănătoasă ca oricând, şi cazul dumneavoastră se aseamănă oarecum cu al ei, căci mi s-a vorbit de-un chist de natură malignă.

Sérafine exclamă surprinsă:

— Ia uite! îmi propusesem să mă duc s-o văd şi s-o iscodesc. Mai aştepţi, nu-i aşa? înainte de a-i cere lui Gaude să mă primească.

De când se măritase cu Auguste Bénard, tânărul şi voiosul zidar care se îndrăgostise de mica ei făptură aspră şi slăbănoagă, Euphrasie Moineaud locuia pe strada Caroline, în Grenelle, într-o odaie mare, care servea de bucătărie, sufragerie şi dormitor. Mai era şi o cămăruţă îngustă, întunecoasă, pe care mai târziu, când avură trei copii, după patru ani abia, o folosiră punând în ea patul celor două fetiţe mai mari, gemenele. Leagănul celui mic, un băieţel, rămase la picioarele patului părinţilor. Şi Euphrasie, care părăsise uzina, mult prea ocupată acasă cu mica ei familie, săvârşea aici minuni de curăţenie, domnea ca o regină absolută, straşnică şi ascultată de toţi, când nişte dureri înspăimântătoare, după ultima ei naştere, o, paralizaseră parcă. Se vede că se apucase prea repede de anumite treburi; luptă multă vreme, îşi aduse la disperare bărbatul, care tremura înaintea acestei lăcuste roşii, cât era el de vlăjgan, într-atâta îl subjugase, îl stăpânise ea cu izbucnirile caracterului ei nesuferit. În sfârşit, consimţise să se ducă la spital; şi acum se întorcea de la clinica lui Gaude operată, vindecată, se spunea. De cincisprezece zile ziarele vorbeau despre acest ultim triumf al celebrului chirurg, povestind întâmplarea impresionantă a acestei tinere muncitoare, măritată, cinstită, atinsă de-o boală grea şi scăpată de-o moarte sigură, redată bărbatului şi copiilor ei mai sănătoasă, mai viguroasă decât oricând. Era capodopera, exemplul hotărâtor dat doamnelor pe care operaţia le-ar ispiti.

În dimineaţa în care Sérafine veni, pe la unsprezece, la soţii Bénard, dornică să se informeze, găsi toată familia acasă. Bénard, al cărui şantier se găsea în apropiere, era de faţă şi-şi sorbea supa pe-un colţ de masă; în timp ce Euphrasie, în picioare, mătura, ţipând la cei trei micuţi, care făceau mereu gunoi. Şi chiar mama-Moineaud, care urcase pentru o clipă să afle ce face fiică-sa, şedea pe marginea unui scaun, cu mâinile sub şorţ, cu figura ei ştearsă şi suferindă, foarte îmbătrânită în anii din urmă.

— Da, îi explică Sérafine, am aflat despre vindecarea dumitale, şi am vrut mai întâi să te felicit, amintindu-mi că te-am cunoscut la uzină când erai tânără de tot; şi, întrucât am o prietenă în situaţia dumitale, m-a împins curiozitatea să-ţi pun câteva întrebări.

Bieţii oameni erau uluiţi de vizita aceasta neaşteptată. O cunoşteau pe baroană, fel de fel de poveşti circulaseră printre muncitorii uzinei despre bogăţia ei de necrezut şi despre viaţa ei. extraordinară. Totuşi, când ea binevoi să ia loc pe-un scaun, zidarul se aşeză din nou la masă, să-şi termine de mâncat supa; în timp ce mama-Moineaud, aşezându-se din nou pe scaun, recădea în tăcerea ei prostească.

— Dumnezeule! doamnă, povesti Euphrasie, tot în picioare, rezemată de mătură, sigur e că lucrurile n-au mers prea rău. Eu una nu voiam să merg la spital, deoarece doctorul Boutan, care ne-a îngrijit adesea gratuit, îmi spusese, după ce mă văzuse, că pot să mă vindec foarte bine şi la mine acasă, dar cu multă răbdare şi multă grijă. Dar, afară de faptul c-ar fi trebuit să am mereu grijă de mine, mă sfătuia, mai ales, să nu fac nimic; şi cum să nu faci nimic, când ai bărbat şi copii? Aşa că, într-o zi, nemaiputând răbda durerile, m-am hotărât.

— Şi operaţia s-a făcut numaidecât? întrebă Sérafine.

— Oh! nu, nu, doamnă, pe atunci nici nu era vorba de operaţie. Întâia oară când mi s-a pomenit despre asta m-am supărat, am vrut să plec, la gândul c-or să mă schilodească

şi că bărbatul meu se va dezgusta de mine. Asta-i făcea să râdă pe domnii de-acolo şi până la urmă îmi spuseră că, dacă vreau să mor, e treaba mea. Timp de opt zile încă m-au lăsat aşa, repetându-mi că am să mor într-o lună de zile negreşit. Înţelegeţi că nu e plăcut să-i laşi să-ţi taie mâinile şi picioarele; cu atât mai mult că, atunci când îi rugam să-mi explice şi mie ce vor să-mi facă, nici nu-mi răspundeau, sau vorbeau ca de-un lucru fără consecinţe, care se face zilnic şi de pe urma căruia nu suferi nicio durere. Dar nici nu vă puteţi închipui câte femei consimt să facă lucrul ăsta; câte trei, câte patru erau duse în fiecare dimineaţă în sala de operaţie, apoi erau aduse înapoi, spunându-le că de acinainte sunt vindecate... Şi aşa m-am hotărât şi eu, la rândul meu, s-o fac de bunăvoie, şi sunt foarte mulţumită azi că s-a făcut.

— Totuşi, o întrerupse Bénard cu gura plină, ar fi putut foarte bine să mă înştiinţeze şi pe mine, duminică, când am stat mai bine de-un ceas lângă tine, că-ţi vor scoate totul. Mi se pare că ăsta e un lucru care nu-l poate lăsa indiferent pe bărbat şi n-ar trebui să se facă fără încuviinţarea lui... Nici pe tine nu te-au prevenit, şi-ai rămas cu gura căscată când ai aflat că nu mai ai nimic în tine.

Euphrasie se mânie şi, cu un gest, îl făcu să tacă:

— Ba da, am fost prevenită... Adică, nu mi-au spus limpede de tot; dar vedeam eu bine ce se întâmplă cu celelalte femei şi ştiam că nu mă voi întoarce la tine întreagă... Dar, ce vrei? ceva mai mult, ceva mai puţin, haida-de! n-are doar de ce să-ţi pară rău, de vreme ce nu se vede. Prefer asta decât o tăietură pe obraz.

El însă continua să cârtească, cu nasul în supă:

— Nu-s de părere. Trebuia să mă înştiinţeze. Trebuia să te lămurească şi pe tine, de la început, că, o dată ce-ţi scoate totul dinăuntru, nu vei mai putea avea niciodată copii.

Şi începu iar să mănânce, în toiul furtunii pe care o dezlănţuise.

— Taci! iar o să mă îmbolnăveşti… Nu-i de-ajuns că avem trei copii? Crezi că te lăsam să-mi faci o droaie, cum a făcut proasta de maică-mea, biata de ea?… Spuneţi şi dumneavoastră, doamnă, trei copii pentru nişte bieţi oameni ca noi nu-i de-ajuns?

— O! Dumnezeule, strigă Sérafine veselă, şi trei sunt prea mulţi!… Şi operaţia e foarte dureroasă?

— Nu simţi nimic, doamnă, fiindcă dormi. Când te trezeşti, nu-i deloc plăcut, dar e suportabil.

— În sfârşit, eşti vindecată?

— Da, vindecată, aşa mi-au spus. Mai înainte aveam dureri în şale şi în coapse de-mi venea să ţip. Acum am numai, din când în când, mici crize, şi m-au încredinţat că nu voi mai simţi nimic, când totul se va cicatriza.

Ceea ce o plictisea era faptul că nu mai avea putere. Toată ziua şi-o pierdea cu gospodăria, veşnic cu mătura în mână, în mania ei pentru curăţenie, un adevărat chin pentru soţul ei, silit să nu scuipe, să nu se mişte, să-şi lase la uşă ghetele de zidar. Mai erau apoi cei trei copii, pe care-i spăla, îi înghiontea pentru orice fărâmă de gunoi. Şi obosind repede de când se întorsese de la spital, cădea pe câte-un scaun, se înfuria, disperată că nu mai e bună de nimic.

— Vedeţi, doamnă, după zece minute obosesc de-a binelea, continuă ea, lăsând mătura şi aşezându-se. În sfârşit, trebuie răbdare, pentru că m-au încredinţat că voi fi mai voinică decât înainte.

Amănuntele acestea n-o interesau deloc pe Sérafine, obsedată de-un singur gând, fără să fi găsit până atunci cuvintele potrivite pentru a-i pune această întrebare delicată. În cele din urmă îndrăzni, fără nicio jenă, privindu-l pe Bénard cu neruşinarea ei nepăsătoare.

— Bărbaţii consimt să n-aibă copii, dar se supără de-ndată ce nu găsesc plăcerea la ei acasă; şi când femeia nu le-o mai poate da, atunci e cea mai mare nenorocire ce se poate întâmpla într-o căsnicie.

Zidarul înţelese şi se înveseli, izbucnind în hohote de râs.

— O! doamnă, cât despre asta, n-am de ce să mă plâng. Dacă aş asculta-o, de când mi s-a întors de la spital, n-am mai înceta să ne distrăm!

Ruşinată, furioasă, Euphrasie îi făcu iar semn să tacă, ca o femeie cinstită ce era, căreia nu-i plăceau vorbele grosolane. Şi Sérafine, foarte bine dispusă şi ea, încântată de informaţia căpătată, ştiind în sfârşit ceea ce atât de mult dorea să afle, vru să se ridice de pe scaun, când mama-Moineaud, tăcută şi adormită până atunci, absentă parcă la tot ce se spunea, începu să trăncănească, încet, fără să se oprească:

— Adevărat că proasta de maică-ta, biata, s-a lăsat să i se facă o droaie de copii. Dar nu-i pare rău de asta. pentru că-i făcea plăcere bărbatului ei. Totuşi, nici el nici ea nu sunt răsplătiţi deloc... El, bietul, se deşală mereu la uzină, singurul care mai lucrează acolo, de când Victor a plecat la militărie, ca să crape, poate, cine ştie unde, ca şi Eugen al nostru. Dintre cei trei băieţi ai noştri, n-a mai rămas acasă decât ultimul, haimanaua ceea de Alfred, care fuge de la şcoală cât poate, bate uliţele de dimineaţă până seara, mai stricat la şapte ani decât erau altădată băieţii la cincisprezece. La fel stau lucrurile şi cu cele patru fete ale noastre; n-o mai am decât pe Irma, prea tânără încă pentru măritiş, şi pentru care tremur să n-o văd apucând într-o zi pe căi greşite, atât de puţin îi place să muncească. Şi tu era cât pe-aci să mori. Acum, iată că şi Cécile a intrat în spital. Cât despre nenorocita de Norine...

Şi dădu din cap disperată, apoi îşi continuă văicăreala nesfârşită, vorbind despre fiecare copil în parte, stăruind asupra puţinei bucurii ce avusese de pe urma lor, plângându-l şi pe tată, care aproape de douăzeci şi cinci de ani, ca un cal în manej, învârteşte tocila, fără să aibă de la ei altă bucurie decât aceea că i-a făcut. De altfel şi bieţii copii, zburaţi acum din cuib, împrăştiaţi în voia soartei, nu erau mai fericiţi decât părinţii lor, se apucau să toarne

copii, care nici ei nu vor fi mai fericiţi. Şi aducându-şi iar aminte de Norine, înduioşându-se, fu întreruptă cu violenţă:

— Oh! ştii mamă, strigă Euphrasie, că te-am oprii să-i rosteşti numele în faţa mea... E o ruşine! Dacă aş întâlni-o, aş pălmui-o... Am auzit că a mai născut un copil, şi Dumnezeu ştie ce-a făcut cu el! în ziua în care leneşa ta de Irma va călca strâmb, să ştii că exemplul Norinei va fi pierdut-o.

Toată vechea ei ură împotriva surorii mai mari, fata aceea durdulie şi frumoasă, atât de robită plăcerii, se trezea în această gospodină slabă şi uscată, care-i încovoia pe cei din preajmă sub trufia cinstei ei. Şi nici maică-sa, nici soţul nu îndrăzniră să mai adauge un cuvânt, de frică să nu-i provoace o criză contrazicând-o.

— Parcă spuneai că şi fiica dumitale, Cécile, a intrat în spital? întrebă Sérafine, din nou curioasă.

— Vai! da, doamnă. Avusese norocul ca domnul Froment să binevoiască s-o ia la ferma pe care-o exploatează, ca să-i ajute la gospodărie. Dar s-a îmbolnăvit, se plângea de-un nod care-o înăbuşea şi de-un piron al cărui vârf îi trecea parcă prin cap. Apoi, deodată, durerea i s-a lăsat în şale şi în coapse, aşa că nu mai poate să facă o mişcare fără să urle, şi e vorba să i se facă aceeaşi operaţie ca şi bietei Euphrasie.

— O fată de şaptesprezece ani, totuşi, nu e lucru de şagă! spuse Bénard, care, sfârşindu-şi supa de băut, se ridicase.

— Nu e mai grozavă decât mine, nici vorbă! strigă sora înţepată. Şi de ce să nu se opereze dacă trebuie? Doar dacă doreşte cu orice chip să moară.

— Nu, două dintre fetele mele e prea mult! murmură mama-Moineaud, cuprinsă din nou de resemnare.

Sérafine îşi luă rămas bun, mulţumind şi dând fiecăruia dintre copii câte o monedă de douăzeci de bani, să-şi cumpere prăjituri, pentru care toată familia o binecuvântă. Şi a doua zi îl rugă pe Mainfroy să-i aducă veşti despre

Cécile, hotărâtă să nu facă nimic până nu va cunoaşte şi rezultatul acestei noi operaţii. Când îi confirmă că Cécile se află la clinica lui Gaude, aşteptă ca fata să fie operată. Peste trei săptămâni doctoraşul ei binevoi s-o însoţească, într-o dimineaţă, s-o vadă pe tânăra fată în sala unde, culcată încă, se afla în convalescenţă. Şi a fost ca o reconfortare pentru curiozitatea ei aprinsă.

La spital Gaude domnea peste cele trei saloane de femei ca stăpân atotputernic şi slăvit. Era un chirurg de prima clasă, o inteligenţă demnă de admirat, vesel şi brutal, având o mână sigură şi o îndemânare fără seamăn. Trăia stăpânit de orgoliul iscusinţei sale, vădit fără scrupule, incapabil însă de calcule josnice, de fapte deocheate de pungaş; şi, dacă aduna bani, dacă îşi avea hăitaşii lui, o adevărată antrepriză cu mari beneficii, o întreagă exploatare a clientelor bogate, era fericit când, mai mult decât cu banii, se alegea cu satisfacţii de; amor-propriu. Profesa în plină lumină a publicităţii, şi-ar fi invitat tot Parisul în jurul mesei lui de operaţii. Picturi, gravuri, desene de tot felul îl făcuseră popular, înfăţişându-l operând în halatul lui mare şi alb, legat peste piept, cu mâinile goale, frumos ca un zeu, care taie şi dispune de viaţă. El singur era în măsură să deschidă un pântec, să se uite înăuntru şi apoi să-l coase la loc cu o artă magistrală. Uneori îl mai deschidea o dată, să vadă mai bine. Mulţumită antisepsiei, operaţia era o jucărie, un fleac îl hotăra s-o facă, chiar simpla plăcere de a-şi da seama de caz. Câte femei veneau, tot atâtea erau operate. Dacă se întâmpla o greşeală de diagnostic, dacă se afla în faţa unui organ sănătos, tot găsea ceva de făcut, nevoind să coase la loc fără să fi tăiat ceva. Şi, de la un capăt la celălalt al Parisului, succesele lui chirurgicale răspândeau. celebrau această măiestrie uimitoare pe care-o dobândise, exercitându-şi mâna pe sărmanele mii de femei, în această clinică de spital, succese care făceau din el idolul acoperit cu aur, castratorul suveran al tuturor detracatelor milionare.

Când Sérafine, adusă de Mainfroy, intră în marele salon alb, cu mici paturi albe, ocupate de femei cu figurile albe, fu surprinsă găsindu-l pe Mathieu la căpătâiul acelei Cécile operată de câteva zile. Aflase şi el de operaţie şi venise s-o vadă, din simpatie şi milă pentru soarta ei atât de tristă. Stătea acolo, în picioare, tăcut, în timp ce, în pat, Cécile plângea în hohote. La şaptesprezece ani rămăsese subţire şi plăpândă, o lungană cu braţe, umeri şi piept de fetiţă. Pe pernă, părul ei decolorat se despletise, faţa-i slabă era galbenă, brăzdată de suferinţă şi amărăciune. Şi cu buzele tremurânde, cu ochii înroşiţi, plângea, plângea în hohote, într-o criză de inconsolabilă disperare.

— Dar ce are? întrebă Sérafine. N-a reuşit operaţia? Are dureri?

— Ba da, operaţia a reuşit, răspunse Mathieu. Se pare că e o capodoperă, o performanţă atât de strălucită încât asistenţa ar fi aplaudat bucuros. Şi chiar adineauri îmi spunea că n-a simţit nicio durere.

— Atunci de ce plânge cu atâta disperare?

O clipă, Mathieu tăcu. Apoi, cu milă şi duioşie:

— I s-a spus abia acum că, dacă se va mărita, nu va avea niciodată copii.

Încremenită, Sérafine se uită la fata aceea plăpândă, cu trupul atât de slab.

— Cum, pentru asta? îi pare rău de asta?

Mathieu se întoarse spre ea, cu ochii în ochii ei, foarte serios, văzând-o că-şi stăpâneşte un zâmbet ironic.

— Da, se pare... se pare că sunt şi fete nenorocite, bolnave şi fără un ban pe care gândul că nu vor avea niciodată copii le face să sufere.

Sérafine se apropie de pat şi vru să-i uşureze suferinţa, să-i oprească lacrimile, ca să-i poată pune câteva întrebări. Fata răspunse, în sfârşit, dându-şi la o parte părul decolorat de pe chipul ei chinuit şi silindu-se să-şi înghită lacrimile.

— Nu mai ai dureri, scumpa mea fetiţă?

— Nu, doamnă, deloc.

— Dar ai suferit mult în timpul operaţiei?

— Nu, doamnă, nu pot să spun asta, nu ştiu.

Şi iar începu să plângă, să plângă şi mai tare, ca o disperată. Gândul la operaţie îi amintea că i s-a scos totul dinăuntru, că nu va avea niciodată copii, niciodată, niciodată! Nu ştia nimic despre dragoste, nici despre maternitate, era o fată a străzii, dar care rămăsese fecioară, printre destrăbălările din jurul ei. Şi în această fecioară, astfel ciopârţită în floarea vârstei, ţipa durerea că nu va fi mamă, un ţipăt instinctiv de disperare furioasă, ca şi cum n-ar fi fost al ei, şi care izbucnea atât de puternic, fără ca fluviul acela de lacrimi să-l poată potoli.

În această clipă se produse o mare bucurie în salon. Gaude apăru, dar nu în cadrul vizitelor lui obişnuite, aşa cum făcea uneori, ca să aducă micului şi supusului său popor de femei castrate mărturia unei griji părinteşti. Era însoţit numai de un intern, un băiat zdravăn numit Sarraille, cu ochii vicleni pe un chip grosolan şi comun. Gaude, un bărbat înalt, frumos, roşcovan, ras cu îngrijire, cu o faţă pătrată, veselă şi brutală, strălucea într-adevăr de inteligenţă şi putere, de-o autoritate suverană, cu familiarităţi de principe bun care binevoieşte să pară omenos. Şi când văzu că una dintre bolnavele sale, cea pe care o numea „micul meu juvaer”, plânge atât de tare, veni spre ea, vrând să-i afle motivul supărării. Apoi, informat despre ce e vorba, avu un zâmbet de amabilă iertare.

— Te vei consola, micul meu juvaer. E un lucru de care te consolezi uşor, ai să vezi asta mai târziu.

Şi nu se căsătorise, trăind ca celibatar înveterat, în chip de bărbat sterp, a cărui ultimă filosofie era un adânc dispreţ pentru oameni. Cu cât mai puţini, cu atât mai bine. Această rasă de neghiobi şi de bandiţi se înmulţea şi aşa destul. Nu era nevoie să-l încurajezi prea mult, ca să-l vezi triumfând după fiecare femeie castrată, după fiecare sămânţa blestemată pe care-o strivea în ou. Şi se povesteau multe despre succesele lui de amant prudent, printre pacientele

sale, acelea care, sigure că n-aveau ce să rişte, se amuzau cu el, foarte multe după cât se spunea, un întreg serai de femei sterpe, mai ales curând după ce cuţitul îşi îndeplinise rolul şi se găseau în prima lor clipă de fericire, după operaţie.

Dar Mainfroy, după ce-l trase un moment la o parte, i-o recomandă pe baroana de Lowicz. Îşi zâmbiră, schimbară câteva amabilităţi mondene, se stabili o înţelegere imediată, de la cea dintâi privire; o întâlnire fu fixată pentru săptămâna viitoare, acasă la ilustrul chirurg. Cum el se depărta, continuând să facă înconjurul salonului, după un ultim salut, întinse mâna modestului şi corectului confrate Mainfroy, strângând-o pe-a ei cu energie; afacerea era încheiată. Cécile plângea întruna, cu faţa ascunsă în păr. Nu mai răspundea, nu mai asculta nimic. Trebuiră s-o lase în pace.

— Atunci te-ai hotărât, după cum văd, spuse Mathieu pe când ieşea odată cu Sérafine. E foarte grav.

— Ce vrei? sufăr prea mult, răspunse ea liniştită. Şi pe urmă, nu mai pot trăi cu grija asta; trebuie să termin odată.

Sérafine fu operată peste cincisprezece zile, într-un sanatoriu ţinut de călugăriţe, pe strada Lille. Era un fel de mănăstire înconjurată de grădini, unde Gaude, în mijlocul unei neprihănite linişti de schit, castra femeile numite de el „marile sale doamne”. Nu fu asistat decât de Sarraille, care, cu mutra lui bovină, cu capul între umeri, cu barba lui rară şi părul aspru lipit de tâmple, nu era deloc iubit de femei; dar Gaude ştia că acesta îi este un câine credincios, un băiat energic, răzvrătit din cauza antipatiei pe care o inspira, hotărât la orice treabă, în dorinţa lui de a parveni repede. Şi, fireşte, operaţia fu o minune, un miracol de îndemânare şi repeziciune, organul fu scos, zburã, dispăru, ca în mâinile abile ale unui scamator. Şi nefiind bolnavă, ci robustă, în plină putere, Sérafine suportă operaţia în chip admirabil, avu o convalescenţă rapidă şi reapăru în lume triumfătoare, strălucind de sănătate, ca după o cură în Alpi

sau pe ţărmul mării albastre. Revăzând-o atunci, Mathieu fu uimit de veselia ei impertinentă, de înflăcărarea dorinţelor întârâtate, într-atât încât figura ei rumenă parcă ardea în toată neruşinata ei biruinţă de a fi în sfârşit stearpă, de a se putea da, de a se sătura fără teamă, iar ochii, mereu la pândă, mărturiseau nopţile ei, alcovul ei deschis străzii, dezlănţuirea şi prăpădul plăcerilor ei.

Într-o dimineaţă, când Mathieu luă masa la Boutan, vorbiră despre ea. Doctorul era la curent, foarte bine informat despre toate aceste practici. Vorbi despre ele cu o voce foarte tristă, care se mânia încetul cu încetul:

— Gaude e măcar un chirurg de primul rang şi-mi place să cred că se lasă ispitit numai de pasiunea pentru arta lui. Dacă ai cunoaşte, însă, practicile curente la care se dedau ceilalţi – cei care-i urmează pilda – şi ce rău înfricoşător sunt pe cale să facă patriei, omenirii!... Să castrezi astfel o femeie e pur şi simplu o crimă, când nu e absolută nevoie. Trebuie să fie primejdie de moarte, trebuie ca orice intervenţie medicală să fie considerată ca insuficientă. Din douăzeci de femei operate astăzi, cel puţin cincisprezece s-ar putea vindeca printr-o îngrijire înţeleaptă. Să luăm de pildă aceste două cazuri, cele două fiice ale lui Moineaud: am îngrijit-o pe Euphrasie; nu suferea, desigur, decât de-o inflamaţie cronică, foarte dureroasă, într-adevăr, dar cu un tratament sever s-ar fi vindecat; în ce-o priveşte pe Cécile, care a trecut de asemenea prin mâinile mele, este expusă la grave accidente nervoase şi suferă de nevralgii intense. Să operezi femei anemice, să operezi femei bolnave de nervi, e curată nebunie, o ispravă vrednică de casa de nebuni, de puşcărie! Au ajuns, după cum mi s-a spus, să încerce castrarea nebunelor furioase pentru a le calma... Ce vrei? e nebunia zilei, dementa care se îmbină, îmi închipui, cu lăcomia de onorarii grase. De sus până jos, de la mare la mic, se pricopsesc cu această înfiorătoare industrie producătoare de femei sterpe. Iată o femeie măritată pe care dumnealor o spintecă şi scot din ea ciorchinele vieţii în

plină germinaţie. Iată o fecioară mutilată, la care s-au suprimat mugurii maternităţii înainte chiar de-a fi înflorit. Se taie, se taie, se taie mereu şi pretutindeni. Pentru cea mai mică bubă, pentru cel mai mic beteşug bănuit, dumnealor taie, chiar de-ar fi să arunce organul sănătos la gunoi, dacă s-au înşelat cumva. Adesea nici femeia nu e prevenită, nici soţul, nici familia, şi nu se află ce-au făcut din ea decât citind foaia de observaţii. Basta! n-are nicio importanţă, o femeie mai puţin, o soţie şi o mamă mai puţin!... Şi ştii unde am ajuns. În spitale sunt operate între două şi trei mii de femei pe an. Cifra e cel puţin de două ori mai mare în clinicile particulare, unde nu există nici martori supărători şi niciun fel de control. Numai la Paris, de cincisprezece ani încoace, numărul operaţiilor trebuie să fi fost de treizeci până la patruzeci de mii. În sfârşit, se apreciază că în Franţa sunt vreo cinci sute de mii, adică jumătate de milion, de femei cărora li s-a cosit, li s-a smuls floarea maternităţii, ca o buruiană rea... O jumătate de milion, Dumnezeule mare! o jumătate de milion de fiinţe inutile, de monştri!

Rostise cifrele acestea cu un strigăt puternic de mânie şi încheie cu un dispreţ plin de durere:

— Lucrul cel mai grav e că, în toate acestea, există numai minciună, înşelătorie şi hoţie. Statisticile acelea publicate pentru gloria lor sunt mincinoase. Ele înşală pe pacientele de mâine, le jefuiesc, neîmplinind aproape niciodată speranţele pe care le-au dat. Toată această modă de castrare e astfel întemeiată pe-o vastă înşelătorie, fiindcă nu e vorba aci dacă operaţia în sine reuşeşte, ci ar trebui să le urmărim apoi pe operate, să observăm ce devin, care sunt rezultatele definitive, din punct de vedere individual şi social. Şi ce groaznice dezamăgiri atunci, în ce iad înspăimântător de suferinţe, decăderi şi dezastre nimerim! Un organ nu se vindecă suprimând o funcţie, se creează monştri, ţi-o repet, şi monştrii sunt negaţia oricărei sănătăţi, vieţi prăpădite, nimicite, omenire asasinată. În

zece ani cuţitul castratorilor de femei ne-a făcut mai mult rău decât gloanţele prusace în anul acela groaznic.

La Chantebled, Mathieu şi Marianne întemeiau, creau, făceau copii. Şi în cei patru ani care trecură ieşiseră din nou biruitori în veşnica luptă dintre viaţă şi moarte, prin sporirea continuă a familiei şi a pământului fertil, care era însăşi existenţa, bucuria şi puterea lor. Dorinţa îi cuprindea cu vâlvătăi de flacără, dorinţa divină îi fecunda, graţie puterii lor de a iubi, de a fi buni şi sănătoşi; şi energia lor, voinţa acţiunii, calmul şi curajul în munca necesară, creatoare şi îndrumătoare a omenirii îndeplinea restul. Dar în timpul primilor doi ani, numai după o luptă statornică obţinură izbânda. Avură două ierni grele, cu zăpezi şi îngheţuri; apoi, când începură să bată vânturile de martie, căzu grindina, şi vijeliile culcară grâul la pământ. După cum îi ameninţase Lepailleur, sfidându-i cu râsul omului plin de invidie şi neputinţă, se păru că ţarina se făcuse vitregă, ingrată faţă de munca lor, nepăsătoare faţă de pierderile lor. În cei doi ani o scoaseră la capăt numai mulţumită celorlalte douăzeci de hectare cumpărate de la Séguin. În partea de apus a platoului, o bucată întinsă de pământ gras, cucerit din nou în lupta cu mlaştinile, a cărui primă recoltă, în ciuda îngheţurilor sporadice, a fost uimitoare. Mărindu-se mereu, domeniul devenea puternic şi suporta vitregiile timpului. Avură de asemenea mari necazuri în familie, cei cinci copii născuţi până atunci le provocară multe griji, multe oboseli. Ca şi pentru pământ, se da o luptă zilnică, cu grijile, cu temerile ei; câte-o izbândă în fiecare zi. Gervais, ultimul copil, era cât pe-aci să moară în urma unei febre păcătoase. Micuţa Rose, şi ea, îi făcu să treacă printr-o puternică emoţie, dar nu-şi pricinuise alt rău decât o scrântitură, căzând dintr-un copac. În schimb, ceilalţi trei, Blaise, Denis şi Ambroise, sănătoşi ca nişte stejari tineri, erau marea lor bucurie. Şi când Marianne născu al şaselea copil, o fetiţă, căreia îi puseră numele Claire, Mathieu sărbători noul dar al iubirii lor, încântat de

acest spor al puterii şi al norocului.

Apoi, în următorii doi ani, veşnicele lupte, tristeţile şi bucuriile continuară, sfârşind cu aceleaşi biruinţe. Marianne născu iar, Mathieu cuceri alte pământuri. Mereu multă trudă, multă viaţă cheltuită, multă viaţă realizată. De astă dată trebui să mărească domeniul, întinzându-l spre pârloagele şi pantele nisipoase şi pietroase, unde nu creştea nimic de secole. Izvoarele platoului, captate, răspândite peste aceste terenuri necultivate, le fertilizau încet-încet, acoperindu-le cu o vegetaţie bogată. La început fură dezamăgiţi; se temură chiar de-o înfrângere, atât de multă voinţă şi răbdare le trebui în efortul lor creator. Dar recoltele întrecură şi aci aşteptările, în timp ce defrişări chibzuite, făcute pe terenurile împădurite, cumpărate mai înainte, aduceau beneficii mari şi le dădeau ideea ca mai târziu să cultive şi aceste vaste rarişti, până acum năpădite de mărăcini. Copiii creşteau, pe măsură ce domeniul se întindea. Cei trei băieţi mai mari, Blaise, Denis şi Ambroise, fură înscrişi la un liceu din Paris, unde se duceau, veseli, în fiecare zi, cu primul tren, şi se întorceau seara. Ceilalţi trei, micul Gervais şi fetiţele Rose şi Clăire, creşteau încă în voie, în mijlocul naturii. Din partea acestora nu aveau decât obişnuitele necazuri, dureri care încetau după o dezmierdare, lacrimi pe care le usca o rază de soare. Dar, la al şaptelea copil, Marianne născu atât de greu încât Mathieu tremură un moment de teamă că o pierde. Întorcându-se din ograda de păsări, căzuse; şi sfâşiată de dureri cumplite, fu nevoită să se culce în pat; a doua zi născu, la opt luni, fără ca Boutan, chemat în grabă, să poată să-şi ia răspunderea ei sau a copilului. Au tras o spaimă grozavă, şi numai organismul ei sănătos şi firea ei înţeleaptă o salvară, în timp ce copilul însuşi, micuţul Grégoire, recâştiga timpul pierdut, recăpătând viaţă la sânul ei, ca la izvorul firesc al oricărei existenţe. Când Mathieu o văzu din nou surâzând, cu micuţul ei scump în braţe, o sărută cu pasiune, triumfând încă o dată, dincolo

de toate supărările şi toate durerile. Încă un copil, altă bogăţie şi putere, o nouă forţă aruncată în lume, un alt câmp însămânţat pentru ziua de mâine.

Era tot opera cea mare şi bună, opera fecundităţii, care se-ntindea pe pământ şi prin femeie, biruind distrugerea, creând mijloace de hrană fiecărui copil nou, iubind, voind, luptând, muncind în suferinţă, mergând fără-ncetare spre mai multă viaţă, spre mai multă speranţă.

II

Trecură doi ani. Şi în timpul acestor doi ani Mathieu şi Marianne avură încă un copil, o fetiţă. Şi de astă dată, în timp ce familia se mărea, domeniul Chantebled creştea de asemenea, pe platou, cu încă treizeci de hectare de pădure, până la câmpiile de lângă Mareuil, pe când pe costişe alte treizeci de hectare de pârloage îl prelungeau până la satul Monval, de-a lungul căii ferate. Dar mai ales pentru că fostul loc al întâlnirilor vânătoreşti, pavilionul dărăpănat, devenise neîncăpător, a trebuit să zidească o întreagă fermă, clădiri, hambare şi şoproane, grajduri şi staule, pentru recolte, pentru slugi şi vite, al căror număr se înmulţea cu fiecare nouă întindere a domeniului, ca într-o arcă prosperă. Era cucerirea nebiruită a vieţii, fecunditatea care sporea sub soare, munca mereu creatoare, fără întrerupere, în pofida tuturor piedicilor şi suferinţelor, compensând pierderile, punând, în fiecare clipă, în vinele pământului, mai multă energie, mai multă sănătate şi mai multă bucurie.

Mathieu se ducea la Paris, mai des decât ar fi vrut, pentru afaceri, în relaţii permanente cu Séguin, chemat pentru vânzări, cumpărări şi tot felul de comenzi. Într-o

dimineaţă fierbinte din primele zile ale lui august, venind să vadă un nou model de maşină de secerat la uzină, nu-i găsi acasă nici pe Constance, nici pe Maurice, plecaţi în ajun cu Beauchêne, care, după ce-i dusese şi-i instalase la mare, înspre Houlgate, trebuia să se întoarcă lunea următoare. Şi după ce examină maşina, al cărei mecanism nu-i plăcu, nu-i rămase decât să urce şi să-i strângă mâna bunului Morange, mereu ţintuit la biroul său, în faţa registrelor, atât vara cât şi iarna.

— Ah! cât de amabil eşti că nu vii niciodată pe-aici fără să-mi spui şi mie bună ziua. Că doar nu ne cunoaştem de ieri!

— Nu, nu! şi ştii bine cât de multă afecţiune am pentru dumneata.

Morange era acum liniştit, revenit la viaţă, râzând ea în zilele bune. De la groaznica moarte a soţiei sale adorate se ramolise şi mai mult, plângea din te miri ce şi era mai bun şi mai sfios. Cu desăvârşire chel, încă de la patruzeci şi şase de ani, îşi îngrijea din nou barba frumoasă, de care era mândru. Şi numai Reine înfăptuise această minune, fata asta care-i făcea iar viaţa fericită şi în care an de an, pe măsură ce creştea, revedea tot mai mult imaginea soţiei moarte, pe care atât o plânsese. Acum, la douăzeci de ani, Reine era Valérie întreagă, la vârsta când se căsătorise cu ea, şi care reînvia în frageda-i frumuseţe, ea să-l mângâie, cu o fermecătoare duioşie. Aşa încât fantoma celei moarte, a îngrozitoarei moarte, întinsă pe patul soios şi însângerat, se ştersese parcă, înlocuită de această înviere luminoasă, plină de farmec şi veselie, de care casa era plină. Încetase să mai tremure la cel mai mic zgomot, păstrând din chinurile remuşcărilor numai senzaţia unei greutăţi apăsătoare pe inimă, o durere amorţită, pe care spaima n-o mai răscolea. Începuse s-o iubească pe Reine cu o dragoste nebună, nemărginită, alcătuită din îmbinarea tuturor iubirilor. Tinereţea lui renăştea, i se părea că se căsătorise în ajun, retrăia cu femeia dorită, care i se întorsese

fecioară, care începea din nou să iubească, printr-o graţie divină a soartei. Şi toată patima asta era pentru o făptură sfântă, pe care nu putea s-o atingă, din care făcea o divinitate inaccesibilă, în faţa căreia rămânea în genunchi.

— Dacă ai fi drăguţ, spuse el, ai veni să iei masa cu mine... Nu ştii că sunt văduv de aseară?

— Cum văduv?

— Da, da, Reine a fost poftită, pentru trei săptămâni, la un castel din Loiret. Baroana de Lowicz m-a rugat să i-o las, să se ducă cu ea la nişte prieteni. Şi, ce să-ţi spun, până la urmă am cedat, văzând ce dorinţă nebună o cuprinsese pe scumpa mea copilă să alerge pe câmpii, prin păduri. O fiinţă pe care n-am dus-o niciodată mai departe de Versailles, gândeşte-te!... Totuşi, tare aş fi avut poftă de refuz.

Mathieu schiţă un zâmbet.

— O! n-ai fi fost în stare să te împotriveşti dorinţei fiicei dumitale!

Şi era adevărat. Aşa cum Valérie domnea odinioară ca suverană absolută în căsnicie, Reine devenise acum atotputernica voinţă căreia el i se supunea. Descumpănit la moartea soţiei sale, disperat şi fără nicio călăuză în viaţă, cauza principală a liniştii, a sănătăţii regăsite era desigur faptul că o tovarăşă adorată îl domina, îl îndruma din nou, îl mărginea la unica dorinţă de a i se supune şi a-i plăcea. De aceea nu mai trăia decât pentru ea.

— Se va întoarce la dumneata măritată, continuă Mathieu cu oarecare maliţiozitate, deoarece cunoştea sentimentele părintelui.

Atunci Morange se întunecă, deveni nervos.

— Sper că asta nu se va întâmpla, i-am atras atenţia baroanei. Reine e încă o copilă şi n-are zestrea pe care vreau să i-o dau, ca să găsească un bărbat vrednic de ea. Pentru asta muncesc, se va vedea într-o zi... Nu, nu! mă iubeşte prea mult, nu-mi va face supărarea să se mărite fără voia mea. Şi ea ştie că n-a sosit încă momentul, că de

astă dată aş muri dacă nu mi-aş realiza visul, toată fericirea la care nădăjduiam alături de soţia mea, fericirea pe care o aştept de la scumpa mea copilă... Şi dacă ai şti cât suntem de fericiţi în colţişorul nostru! Fireşte, o las toată ziua singură, dar ar trebui să vezi bucuria noastră când ne revedem seara! E atât de nevinovată, n-are nevoie să se mărite încă, de vreme ce nimic nu e gata şi nimic n-o zoreşte.

Zâmbi din nou, continuând:

— Hai, vino să iei masa la mine... Vom vorbi despre ea, îţi voi dezvălui micile mele taine, ce visez şi ce pregătesc; şi apoi îţi voi arăta şi ultima ei fotografie, de acum opt zile. Ar fi atât de frumos să-mi ţii companie, când ea nu-i aici, să mâncăm numai noi doi, ca nişte holtei! în locul ei vom pune un buchet... Ei? ne-am înţeles, te aştept la prânz.

Lui Mathieu îi fu imposibil să-i facă această mare plăcere.

— Nu, mi-e cu neputinţă, am prea multe treburi în dimineaţa asta... Dar, ştii ceva! poimâine sunt nevoit să mă întorc iar la Paris. Dacă îţi convine atunci, făgăduiesc să iau masa cu dumneata.

Rămase stabilit, îşi strânseră veseli mâna, şi Mathieu îşi continuă cursele, prânzi într-un mic restaurant din aleea Clichy, unde un interes îl reţinuse. Apoi, în timp ce cobora pe strada Amsterdam, ca să se ducă la un bancher din strada Caumartin, îi veni în minte, ajungând la răspântia străzii Londres, să scurteze drumul, luând-o prin pasajul Tivoli, care dă în strada Saint-Lazaire printr-un îndoit portal, ale căror bolţi joase taie, cum s-ar zice, orice circulaţie a trăsurilor. Pasajul acesta e, deci, puţin frecventat, nefiind folosit decât de pietoni, de oamenii din cartier, de parizieni deprinşi cu labirinturile marelui oraş; şi nici el nu-şi aducea aminte să mai fi trecut pe-aici de ani de zile. Plin de curiozitate, se uita la colţul acela uitat din vechiul Paris, la ulicioara umedă, care rămâne întunecoasă chiar în zilele cu soare, la casele sărăcăcioase, cu faţadele roase de lepră, cu dughene strâmte şi obscure, la toată mizeria aceea

dezgustătoare, putred de veche, când deodată o întâlnire neaşteptată îl încremeni. Uimit că dă acolo de-un cupeu boieresc cu atelaj luxos staţionând cu roţile în noroi, văzu ieşind, din cea mai murdară casă, două femei, care se urcară iute în cupeu şi plecară. Cu toate că erau voalate, o recunoscu pe Sérafine însoţită de Reine. O clipă se îndoi că ar fi Sérafine, pe care n-o mai văzuse de câteva luni, atâta i se păru de ciudată şi schimbată; dar nu putu să se înşele în ce-o privea pe Reine, a cărei figură drăgălaşă, atât de gingaşă şi veselă se întorsese spre el, fără să-l zărească. Cupeul se pierdu în droaia de trăsuri care umplea strada Saint-Lazaire, şi el rămase pironit locului, zăpăcit. Cum! fata aceasta frumoasă, pe care tatăl ei o credea într-un castel lângă Orléans, nu părăsise aşadar Parisul? Şi aici, în fundul unei asemenea văgăuni oribile, o aducea baroana, pe furiş, în loc s-o plimbe sub arborii seculari ai vreunui parc? Inima i se strânse de groază, bănuind întâmplări înspăimântătoare. Privea casa cu două etaje, joasă, deochiată, împuţită de mizerie, care trăda josnicia. Desigur vreo casă de toleranţă, dar ce ruşinoasă, pentru cine ştie ce desfrâuri scandaloase! Apoi, ispita de a şti mai mult fu prea puternică; porni de-a lungul unei alei întunecoase şi rău mirositoare şi ajunse într-o curte verzuie ca un fund de hazna, unde nu găsi niciun portar căruia să i se adreseze. Niciun suflet de om, niciun zgomot. Porni îndărăt fără să înţeleagă, când văzu pe-o uşă o tăbliţă de aramă pe care era scris: „Clinica doctorului Sarraille”, şi deodată fu pe deplin luminat. Îşi aduse aminte de elevul lui Gaude, de faţa lui lată, cu botul bovin; şi, mai ales, îşi aminti de cele câteva cuvinte ale doctorului Boutan, care cunoştea personajul. Ce să fie oare? poate vreo boală ascunsă, poate o consultaţie cerută în mare secret? Şi se depărtă, înfrigurat, nedorind să meargă până la capătul bănuielilor sale, izbit, deodată, de-o asemănare cumplită, de aceeaşi silă aici în pasajul Tivoli, la Sarraille, ca şi acolo, în strada Rocher, la doamna Rouche: aceeaşi intrare împuţită,

aceeaşi curte năclăită de noroi, aceeaşi vizuină a ruşinii şi crimei. Ah! cât de frumos era, prin soarele cald de august, pe largile bulevarde ale Parisului în plină muncă, în truda lui de toate zilele!

Era o întâmplare firească, cu urmări de neînlăturat. Reine, crescută în apriga dorinţă de bani, în pasiunea pentru plăceri, se făcuse mare şi aştepta o viaţă plină de lux, iar amânarea continuă a acestui trai dorit îi întărită poftele ei de fată frumoasă. Pe când trăia maică-sa, o auzea mereu visând numai la toalete, la trăsuri, la continue petreceri; şi, mai târziu, rămânând singură cu tatăl ei, continuase să se hrănească cu aceleaşi ambiţii. Lucrul cel mai grav fu atunci când încetă să mai fie supravegheată, petrecând zile întregi numai în tovărăşia servitoarei, plictisindu-se repede de muzică şi de lectură, stând toată ziua pe balcon, să vadă dacă nu cumva vine cel Făt Frumos din basme, încărcat de aur, s-o scoată din mediocritate şi s-o ducă spre o viaţă împărătească de distracţii nesfârşite, pe care părinţii i-o făgăduiseră formal. Nu exista nimic altceva, dorea numai ca visul să i se împlinească, cu simţurile trezite de-o pubertate precoce, cu carnea fierbinte, gata pentru orice senzaţii, iar lungile ei ore de aşteptare şi trândăvie îi ascuţiseră curiozitatea. Şi veni doar Sérafine s-o ia, care o duse pe aleile din Blois, pe la spectacolele îngăduite tinerelor fete, la început numai amuzată de figura încântată a acestei copile, în care simţea zvâcnind o fărâmă din pasiunea pentru plăceri după care ea însăşi tânjea. Apoi, când fata crescu şi deveni femeie, baroana fără să se fi gândit cu tot dinadinsul s-o pervertească, o duse la serbări mai puţin nevinovate, la teatre mai puţin inocente, unde, până la urmă, ea află totul. Atunci, fata decăzu repede; prietenia lor deveni tot mai intimă, uitară diferenţa de vârstă şi trecură la destăinuiri atât de libere încât ajunseră să nu-şi mai ascundă nimic. Făcând din plăceri o religie, un crez, se întâlniseră amândouă în acelaşi cult pătimaş. Astfel, cea mai vârstnică, nemaiavând de-aci

înainte alte scrupule, îi dădea celei tinere numai sfaturile experienţei sale: să se ferească de scandal, să-şi păstreze reputaţia mondenă neatinsă, să nu destăinuiască niciodată nimic din viaţa ei, să evite mai ales sarcina, care e cea mai rea mărturie, o nenorocire fără leac. Şi, într-adevăr, timp de aproape un an, tânăra fată veni adesea să ia ceaiul, între cinci şi şapte, la prietena ei; în apartamentul discret din strada Marignan întâlnea bărbaţi amabili, fără ca accidentul atât de temut să se producă, atât de iscusită era, încă de pe-acum, în a nu da decât ce trebuia să dea, pentru un amuzament de-o oră, ferindu-se de urmări.

Inevitabilul era însă în mers. Într-o zi, Reine fu sigură că a rămas gravidă. Cum ajunsese la această nenorocire? Nici ea n-ar fi putut să spună, îngrozită de clipa aceea de uitare, de care nu-şi mai aducea aminte, în spaima ei pentru ziua de mâine. Îşi văzu tatăl, care o adora, zdrobit de această grozăvie, plângând în hohote, murind. Nu era nimic de făcut: bărbatul avea soţie şi copii, era un înalt funcţionar care frecventa casele de toleranţă; şi, de altminteri, asemenea sarcini, în astfel de condiţii, nu implică nicio răspundere. Când Reine, plângând în hohote, înnebunită de spaimă, se destăinui prietenei sale Sérafine, aceasta era cât pe-aci s-o bată: în primele clipe ale furiei sale de regină nestăpânită, căreia o întâmplare idioată îi strică plăcerile. Apoi, frica de-a nu se compromite ea însăşi, de-a nu-şi vedea spulberată îndelunga-i ipocrizie mondenă, o făcu să-şi recapete întreaga îndrăzneală şi calmul. O sărută, o consolă pe fata întristată, îi jură că n-o va părăsi şi că o va scoate cu faţa curată din această nenorocire. Numaidecât se gândise la avort; aşteptă câteva zile, îi vorbi, în sfârşit, dar nu reuşi decât să-i provoace o nouă criză de spaimă, urmată de lacrimi. Multă vreme Reine crezuse că maică-sa, după cum i se povestea, murise de pe urma unei naşteri; şi numai printr-o indiscreţie a baroanei, într-una dintre conversaţiile lor intime, aflase adevărul, tertipurile criminale, moartea ei într-o odaie mizeră; aşa încât,

cuprinsă de-o teamă superstiţioasă, îşi ieşea din minţi, ţipa că va muri cu siguranţă, ca şi maică-sa, dacă va recurge la aceleaşi practici. De altminteri, Sérafine reflectă; găsi, până la urmă, că o moaşă e prea primejdioasă; trebuia să i te încredinţezi cu totul, şi aceea de care se servise ea însăşi pentru nevoile ei o. făcea şi azi să se înfioare, amintindu-şi de lăcomia, josnicia şi ameninţările ei. Şi un alt plan îi încolţi în minte, mai nebunesc, triumfător, gândul că tânără ei prietenă ar trebui să se folosească de prilejul acesta ca să se opereze ca şi ea, ceea ce ar scăpa-o, dintr-odată, de nenorocirea actuală şi ar lecui-o pentru totdeauna de teama de-a fi mamă. Ea îi vorbi despre asta, mai întâi cu prudenţă, îi povesti ceea ce auzise despre unii chirurgi care se înşelaseră, crezând că vor descoperi o tumoare, iar la operaţie se găsiseră în faţa unui fetus. De ce nu s-ar adresa unuia dintre aceşti medici? Cu atât mai mult cu cât operaţia nu. prezenta nicio primejdie; şi se dădea pe ea drept exemplu, vorbea despre liniştea pe care-o gusta acum, de toate voluptăţile ei neruşinate, de tot neastâmpărul ei senzual, ascunzându-şi oboseala pe care nu voia să şi-o mărturisească încă, o bruscă ofilire care-i vătăma, încă de pe-acum, cu câteva riduri, frumuseţea plină de trufie. Când văzu că hotărârea ei nu mai era neclintită, îi vorbi de tatăl ei, îi arătă că, în cazul acesta, ar putea să rămână lângă el, pentru că dânsul tot nu se împăca eu gândul că o va mărita, şi că ea însăşi prefera să trăiască liberă, fără legături şi obligaţii. Ar fi oare puţin lucru să iubească când şi cum va voi, după un capriciu de-o clipă, să se dăruiască bărbatului pe care l-ar dori, sigură că nu va fi niciodată mamă, că va putea, mereu, s-o ia de la capăt? Ar rămâne pe deplin stăpână pe viaţa ei, ar cunoaşte, ar gusta din toate beţiile trupului fără frică şi fără remuşcări. Ar fi de-ajuns să fie doar destul de dibace pentru a-şi păstra secretele plăcerilor, o mică comedie, îngăduită de altfel, uşor de jucat. Şi când o văzu liniştită, hotărâtă, începu s-o sărute cu patimă, încântată de această nouă adeptă, atât

de tânără, atât de frumoasă, numind-o scumpa ei fiică.

Din clipa aceea mai trebuia doar să afle unde să-l găsească pe chirurgul ce-ar consimţi să facă operaţia. Nu se gândi nicio clipă la Gaude, un personaj prea suspus şi pe care nu-l socotea în stare să se aventureze într-o asemenea treabă. De altfel, imediat îşi găsise omul, pe Sarraille, elevul lui Gaude, cel care-l ajutase pe maestru s-o opereze chiar pe ea. Îl cunoştea bine, îi ascultase confidenţele, în orele ei de convalescenţă, îl ştia furios din pricina urâţeniei lui, a chipului grosolan şi gălbejit, cu câteva fire ele barbă, cu părul aspru lipit de tâmple, care-l împiedica pentru totdeauna – spunea el înveninat de disperare – să aibă trecere pe lângă femei, clientele sale. Era falimentul existenţei lui, viitorul închis, căderea în noroi, poate chiar închisoarea. Fiu unic al unui ţăran sărac, fusese silit să trăiască precum un câine de pripas, în căutarea unei coji de pâine, în timp ce studia medicina la Paris, petrecându-şi nopţile în muncă umilitoare ca să-şi poată plăti taxele. Apoi, astăzi, după anii petrecuţi ca intern în spital, în ciuda protecţiei lui Gaude, care aprecia sârguinţa acestui om posac, era din nou la pământ. Cu o clientelă clandestină, îşi deschisese, ca să aibă ce mânca, acea clinică suspectă din pasajul Tivoli, unde trăia ca vai de el din fărâmiturile altora, din cazurile dificile pe care alţii binevoia să i le lase. Lucrul cel mai grav era că-l mistuia o poftă sălbatică de a parveni imediat, pândind veşnic ocazii, neresemnat, visând, totuşi, că va cuceri lumea şi plăcerile ei, chiar de-ar fi fost să plătească cu propria lui viaţă, întocmai ca un jucător elegant. Astfel că Sérafine găsi în el exact omul căutat. Simţise nevoia să-i înşire o întreagă poveste, socotind că e inutil să-i pună conştiinţa la o încercare prea grea, printr-o complicitate pe faţă, mărturisită. Reine era o nepoată a ei, pe care familia i-o trimisese din provincie să consulte un medic cu privire la cazul ei ciudat, cu privire la durerile cumplite pe care le simţea în partea de jos a pântecelui, deşi, după toate aparenţele, era perfect sănătoasă, li

îndrugă verzi şi uscate, aşa că Sarraille, după o primă examinare, declară organul dur şi inflamat, şi pe urmă puse diagnosticul: tumoră, li mai făcură câteva vizite, Reine se prefăcea că se simte din ce în ce mai rău, scotea ţipete la cea mai mică atingere. În sfârşit, operaţia fu hotărâtă, ca singura salvare cu putinţă. Se înţeleseră ca bolnava să fie operată chiar în clinica din pasajul Tivoli, unde, după aceea, convalescenţa va mai dura două-trei săptămâni. Sérafine născocise atunci minciuna cu cele trei săptămâni de odihnă, de viaţă în aer liber, în acel castel din Loiret, unde spunea că o duce pe tânără ei prietenă. Şi când Mathieu le surprinsese ieşind de la Sarraille, ele tocmai aranjaseră totul definitiv, pentru a doua zi. Chiar în seara aceea, când se întoarse la baroană, care o găzduia în aşteptarea operaţiei, Reine scrise tatălui ei o scrisoare foarte afectuoasă, plină de amănunte hazlii, care trebuia pusă la poştă de către o persoană binevoitoare de acolo, din satul acela depărtat, de lângă castel.

A treia zi, după cum făgăduise, Mathieu veni să ia masa la Morange, în apartamentul acestuia din bulevardul Grenelle. Îl găsi vesel şi fericit ca un copil.

— Ah! eşti punctual, vei aştepta, însă, o clipă, pentru că servitoarea a întârziat puţin din cauza maionezei... Poftim în salon.

Era acelaşi salon de totdeauna, tapetat cu hârtie gri-deschis cu flori de aur, cu mobilă stil Louis XIV, lăcuită în alb, cu pianul de palisandru negru, unde îşi amintea că fusese primit de Valérie cu mulţi ani în urmă. Toate se degradau aci, sub praf; simţeai, părăsită şi nefolosită, o cameră în care nu se intra aproape niciodată.

— Fără-ndoială, explică Morange, apartamentul e prea mare pentru noi doi. Dar mi-ar fi sângerat inima dacă l-aş fi părăsit. Şi, pe urmă, avem şi noi micile noastre destinderi... Reine îşi petrece tot timpul în camera ei. Vino să vezi ce drăguţ e la ea, ce bine şi-a rânduit totul. Vreau să-ţi arăt două vaze pe care i le-am dăruit.

Camera, în albastru-deschis, cu mobilă din lemn de picipen vernil[4], nu se schimbase deloc. Cele două vaze de cristal emailat erau foarte frumoase. De altfel, se vădea acolo o mare risipă de lucruri drăgălaşe, daruri de tot felul, surprize cu care tatăl îşi copleşea fata. Şi umbla în vârful picioarelor, ca într-un loc sacru, vorbea încet, cu un zâmbet fericit de om pios, care iniţiază un profan în cultul idolului. Apoi îl duse, cu un aer misterios, în celălalt capăt al apartamentului, în camera lui, unde nu se clintise nimic de la moartea soţiei sale şi unde păstra ca nişte relicve aceleaşi mobile de tuya, acelaşi tapet galben. Dar mesele, şemineul, pereţii erau acoperiţi cu fotografii, o uriaşă colecţie a tuturor portretelor mamei pe care izbutise să le adune, colecţie mărită cu nenumărate portrete ale fetei, făcute din şase în şase luni, începând din copilărie.

— Vino, vino de vezi, fiindcă ţi-am promis să-ţi arăt ultimul portret al fiicei mele, Reine… Priveşte.

Şi îl duse înaintea unui mic sanctuar, aşezat cu sfinţenie pe o masă, în faţa ferestrei. Cele mai frumoase portrete se aflau acolo, plasate într-un chip simetrie, încadrând două dintre ele, care erau puse la mijloc: ultimul portret al fetei şi unul al mamei, la aceeaşi vârstă, amândouă una lângă alta, frumoase şi surâzătoare, ca două surori, gemene.

Ochii lui Morange se umplură de lacrimi. El bâigui, într-un extaz plin de duioşie:

— Ei, ce spui? Nu e chiar Valérie a mea, atât de iubită, atât de plânsă, pe care micuţa mea Reine mi-a redat-o până la urmă? Te asigur că e aceeaşi femeie. Vezi bine că nu visez, că una a înviat-o pe cealaltă, cu aceiaşi ochi, aceeaşi gură, acelaşi păr. Şi cât e de frumoasă!… Stau aici, în faţa lor, ceasuri întregi, dragul meu: ele sunt Dumnezeul meu!

Mathieu, emoţionat şi el până la lacrimi faţă de asemenea adoraţie, simţi un fior rece care-l îngheţa

[4] Pin răşinos din America de Nord.

înaintea acestor două imagini, a acestor două femei atât de asemănătoare, una moartă, cealaltă acolo, într-un loc necunoscut, care de două zile îl obseda ca o ameninţare. Dar servitoarea îi anunţă că homarul şi maioneza sunt gata, iar Morange îl pofti vesel să treacă în sufragerie, unde lăsă fereastra larg deschisă, ca să se poată bucura, de pe balcon, de frumoasa privelişte. Erau puse numai două tacâmuri. În schimb, în locul unde de obicei sta Reine se afla un mare buchet de trandafiri albi.

— Şezi aici, la dreapta ei, spuse el, râzând cu bunătate. Suntem totuşi trei.

Şi până la desert fu mereu vesel. După homar, servitoarea aduse cotletele, apoi nişte anghinare. Şi el, care de obicei vorbea puţin, se arătă deosebit de expansiv, ca şi cum ar fi vrut să-i dovedească oaspetelui că e un om cuminte, inteligent şi prudent, pe care soarta trebuia până la sfârşit să-l răsplătească, orice s-ar fi întâmplat. Îşi însuşea vechile teorii ale soţiei sale, explicându-i că avusese dreptate să nu se împovăreze cu copii, că marea lui fericire era să se poată gândi numai la mica lui Reine. Dacă şi-ar fi reluat viaţa de la capăt, n-ar fi vrut-o decât tot numai pe ea. Dacă n-ar fi intervenit groaznica moarte, care îl copleşise atâta vreme, ar fi intrat la „Creditul Naţional" şi astăzi ar avea, poate, milioane.

Dar nimic nu era pierdut, tocmai pentru că avea numai o fată; şi începu să-i povestească despre visele lui, despre zestrea pe care i-o aduna, despre soţul vrednic de ea pe care dorea să i-l găsească, despre înalta situaţie socială pe care avea s-o cucerească, sfera superioară la care va ajunge el însuşi până la urmă, mulţumită ei; numai dacă nu cumva ea ar prefera să nu se mărite, ceea ce ar fi raiul pentru amândoi, deoarece gândul ascuns de-a o ţine lângă el îi răscolise mari ambiţii, pe care le mărturisi. O asculta în toate împrejurările, o simţea ambiţioasă ca şi maică-sa, lacomă de viaţă luxoasă, de plăceri, de petreceri, şi se gândise să joace la Bursă, să dea o mare lovitură, apoi să

se retragă, să aibă trăsură şi casă la ţară. Alţii, mai proşti ca el, reuşiseră. Nu aştepta decât o ocazie prielnică.

— Orice-ai spune, dragă prietene, un copil unic e singura soluţie care-ţi îngăduie să-i dai cele mai mari şanse în viaţă. O singură făptură scumpă în inimă, şi să ai braţele libere, ca sări poţi agonisi o avere.

În timp ce servitoarea aducea cafeaua, strigă cu voioşie:,

— Era să uit, nu ţi-am spus că Reine mi-a şi scris, oh! o scrisoare atât de afectuoasă, atât de veselă, în care îmi dă tot felul de amănunte amuzante despre sosirea ei acolo, despre o lungă plimbare făcută chiar în prima zi... Azi de dimineaţă am primit-o.

În timp ce se scotocea prin buzunare, Mathieu simţi că-l trece un fior de gheaţă, venit parcă de acolo, din locul acela dubios.

De două zile încerca să se liniştească, să găsească o explicaţie favorabilă întâlnirii din pasajul Tivoli. Dejunul atât de vesel cu acest om de treabă părea să-i înece până la urmă temerile într-un vag coşmar. Dar, deodată, minciuna asta, scrisoarea trimisă evident din Paris, îl cufundă din nou în jalnica-i nelinişte, în faţa părintelui atât de iubitor, atât de fericit, în timp ce acolo, departe, se împlinea destinul fetei.

— Scumpa mititică! continuă Morange, citind unele fraze din scrisoare, a fost copleşită de atenţii, i s-a dat o cameră frumoasă tapetată în roşu, cu un pat mare, în care se pierde. Cearşafurile sunt brodate, mă rog! şi sticle de parfum pe masa de toaletă, şi covoare peste tot. O, sunt oameni foarte bogaţi, din cea mai înaltă aristocraţie, după cum mi-a povestit baroana... Mai departe. Baroana a dus-o numaidecât pe scumpa copilă în parc, unde s-au plimbat timp de două ore, printre cele mai minunate flori. Sunt alei, cu arbori seculari înalţi cât naosul unei biserici. Sunt şi bazine mari, cu lebede care înoată. Apoi sere unde cresc plante rare, care parfumează aerul... Ştii că nu sunt deloc vanitos, totuşi îmi face plăcere să ştiu că fata mea e

primită, într-un asemenea castel. Să petreacă, deci, odorul meu, să fie fericită!

Citind, uită să-şi bea cafeaua. Deodată, uşa se deschise şi se găsiră în faţa unei apariţii uluitoare, atât de neaşteptate, că se făcu o tăcere adâncă. Baroana îşi făcuse apariţia.

Cu gura căscată, Morange o privea, fără să priceapă.

— Cum? dumneavoastră sunteţi... Reine e aici, aţi adus-o acasă?

Se ridicase involuntar, să privească în antreu, crezând că fiica lui zăbovea acolo, pentru a-şi scoate pălăria. Şi se întoarse, repetând:

— Aţi adus-o acasă pe Reine? Unde e?

Foarte palidă, Sérafine nu se grăbea să răspundă, părând, totuşi, hotărâtă. Rămânea în picioare, cu statura ei înaltă şi semeaţă, gata să înfrunte cele mai mari primejdii şi să le biruie. Îi întinsese lui Mathieu o mână ca de gheaţă, dar care nu tremura, fericită parcă de prezenţa lui. În sfârşit vorbi, foarte liniştită:

— Da, vi-o aduc. I s-a făcut cam rău, aşa deodată, şi am crezut că e mai prudent s-o aduc acasă... E la mine.

— Vai! atât spuse el, zăpăcit.

— A cam obosit-o călătoria, vă aşteaptă.

El continua s-o privească, cu ochii holbaţi, încremenit de această poveste, fără să pară că-şi dă seama de tot ce era neverosimil în spusele ei, fără să se gândească măcar s-o întrebe de ce, dacă fiica lui era bolnavă, n-o adusese de-a dreptul acasă, aici.

— Deci, aţi venit să mă luaţi?

— Da, grăbiţi-vă.

— Bine! lăsaţi-mă numai să-mi iau pălăria şi să poruncesc servitoarei să-i pregătească odaia.

Şi ieşi, dispăru o clipă, deocamdată nu prea îngrijorat, dar atât de speriat încât era preocupat numai să-şi caute pălăria, mănuşile, ca să nu se facă aşteptat.

Îndată ce el nu mai fu în odaie, Sérafine, care-l urmărise

cu privirea, îşi îndreptă pieptul trufaş, ca o războinică ce-şi ia avânt înaintea luptei crâncene pe care-o prevedea. Pe faţa ei palidă, sub flăcările părului roşu, ochii ei cu scântei de aur ardeau într-o văpaie întunecată. Întâlni privirea lui Mathieu, se uitară unul la altul în tăcere, ea cu un curaj sălbatic, el mai palid decât ea, tremurând, cuprins de-o bănuială cumplită.

— Ce s-a întâmplat? întrebă el în cele din urmă.

— O groaznică nenorocire, dragul meu! Fata lui a murit.

El îşi înăbuşi un ţipăt, împreunându-şi mâinile, cu un gest de milă sfâşietoare.

— Moartă!... Moartă acolo, la Sarraille, în fundul acelei văgăuni?

La rândul său, se cutremură şi ea; era cât pe-aci să ţipe de uimire şi de teamă.

— Ştiai?... Cine ţi-a spus, cine ne-a trădat?

Dar se dezmetici îndată, îşi recăpătă curajul, mărturisind totul, cu o voce înceată şi grăbită:

— Vei vedea dacă sunt laşă. Nu mă ascund, fiindcă eu am vrut să vin aici să-l iau pe tatăl ei... E adevărat, când a rămas însărcinată, mi-a venit ideea operaţiei, ca s-o scap de acest copil şi de alţii. De ce n-ar fi reuşit şi la ea, când eu o scosesem atât de bine la capăt? Şi a trebuit să se producă accidentul, cel mai neaşteptat, cel mai idiot, o pensă care a cedat, pare-se, astă-noapte, în timp ce infirmiera dormea, aşa că azi-dimineaţă biata micuţă a fost găsită moartă, într-un lac de sânge... Şi era atât de înfocată, atât de frumoasă! O iubeam mult, mult...

Glasul i se frânse, trebui, să se întrerupă, în timp ce lacrimi mari îi stingeau, în ochi, scânteile aurii, care, de obicei, îi făceau ca de jeratic. Mathieu n-o văzuse niciodată plângând astfel; lacrimile acestea puseră vârf emoţiei sale, în groaza pe care i-o pricinuia adevărul, în sfârşit cunoscut, în întregime.

— Am sărutat-o încă o dată, atât de albă, atât de rece, continuă ea, şi imediat am venit aici. Trebuia să termin

odată cu povestea asta, sărmanul om trebuie să fie prevenit, ştiu bine că numai eu îi pot spune totul. Oh! înfrunt primejdia!... Dar pentru că eşti aici, vino cu noi. Te iubeşte, nu vom fi numai noi doi. Cu atât mai mult cu cât, în trăsură, va trebui să-l pregătim pentru năprasnica lovitură.

Ea tăcu, deoarece Morange intră din nou. El surprinse, fără-ndoială, şoaptele lor, îi privi, frământat de bănuieli. Probabil că reflectase, că-şi revenise puţin, în timp ce-şi căuta peste tot mănuşile. Vocea sa tremura acum, în spaima ce începea să-l cuprindă:

— Spune-mi, te rog, nu e o boală gravă?.

— O! nu, răspunse Sérafine, care nu îndrăznea încă să-i dea prima lovitură.

— Atunci ar fi trebuit să mi-o aduci de la gară direct aici. Era mai simplu.

— Evident. Dar n-a vrut ea, de teamă să nu vă sperie... Sunteţi gata? Să plecăm degrabă.

Morange coborî cu paşi greoi, fără să spună un cuvânt. Mintea lui fierbea acum, îl frământau tot felul de presupuneri. De vreme ce, dimineaţa, el era la birou, Reine n-ar fi putut oare să vină acasă, chiar să se culce? nu avea aşadar să se teamă că-l va speria. Neliniştea lui creştea atât de mult că nu îndrăznea să mai pună întrebări, în frica lui mută de necunoscut, care i se deschidea în faţă ca o prăpastie. Dar când îl văzu şi pe Mathieu urcându-se cu ei în trăsură, deveni şi mai palid şi nu-şi putu opri strigătul:

— Cum? vii şi dumneata, de ce?

— Nu, nu! nu vine cu noi, se grăbi să răspundă baroana. Îl vom lăsa în drum, are treburi prin apropiere.

Dar timpul se scurgea repede; Morange se frământa, înnebunit, pradă din ce în ce mai mult presimţirii teribilului adevăr. Cum cupeul înainta repede, gata să treacă podul, Sérafine se gândi că el ar putea observa că se depărtau prin bulevardul Antin, fără să se oprească acasă la ea. Şi începu să-i îndruge o poveste, reveni la boala bietei Reine, lăsă, puţin câte puţin, să se-nţeleagă că scumpa copilă

trebuie să fie atinsă de-o maladie gravă, care va necesita desigur o operaţie. El o asculta, o privea, cu faţa chinuită, cu ochii tulburi. Apoi, când cupeul străbătu Champs-Elysées, văzu clar că nu se duc la baroană; un hohot de plâns îi zgudui tot trupul, în această trezire bruscă, în convingerea că fiica lui fusese deja operată, pentru că i se vorbea astfel despre operaţie. Mathieu îi luase cu blândeţe mâinile tremurânde, plângând împreună cu el, în timp ce Sérafine începea să mărturisească şi-l informa că, într-adevăr, operaţia se făcuse. Dacă se ascunsese, dacă născocise şederea la ţară, era doar ca să-l scutească de tot felul de chinuri. Şi îndrăzni să susţină că, fără îndoială, toate vor merge foarte bine de aci înainte, vrând să-i dea un nou răgaz, aşteptând câteva învârtiri de roţi ale trăsurii înainte de a-l zdrobi sub ultima lovitură. Totuşi, el nu se liniştea, nebun de spaimă, privind la amândouă portierele cu o zvâcnire sălbatică de fiară pe care o ţii închisă, vrând să ştie pe ce drum, în ce loc necunoscut, îngrozitor, îl duceau astfel. Deodată, cum cupeul ieşea în faţa gării Saint-Lazaire, după ce străbătuse străzile La Boëtie şi Pepiniere, recunoscu panta repede, casele negre din strada Rocher, ce coborau până la răspântia străzii Rome. Pentru el asta fu încă o sclipire de fulger, adevărul întreg, orbitor, care-l izbi ca o lovitură de trăsnet, amintindu-i groaznica imagine, soţia lui moartă, întinsă acolo, pe patul mizer şi murdar, pătat de sânge.

— Mi-a murit fata, mi-a murit fata, mi-au ucis-o!

Cupeul se strecura, prin învălmăşeala de trăsuri şi pietoni. Ajunse apoi repede în strada Saint-Lazaire, coti pe sub una dintre arcadele strâmte ale pasajului Tivoli şi se opri în ulicioara aproape pustie, umedă, murdară şi întunecoasă. Morange se zbătea, sălbatic, nebun, cu amândouă mâinile ţinute de Mathieu, orbit şi el de lacrimi, în timp ce Sérafine, foarte atentă, foarte stăpână pe ea, îl ruga să tacă, gata să-i închidă gura cu degetele-i subţiri, dacă ar continua să geamă, ca un nenorocit dus la tortură.

Ce voia să facă? nici el nu ştia: să urle, să sară din trăsură, ca să alerge mai repede, nu ştia unde. Şi când cupeul se opri, cu roţile în noroi, în faţa casei suspecte, încetă deodată să se mai zbată, lăsându-se în voia celorlalţi doi, care îl coborâră şi îl duseră ca pe-un obiect oarecare. Dar de îndată ce ajunse la intrarea întunecoasă şi rău mirositoare, a cărei umezeală rece îi căzu pe umeri ca un giulgiu, amintirea i se redeşteptă, sălbatică, cu o putere de evocare îngrozitoare: era aceeaşi intrare de atunci, cu pereţii crăpaţi şi mucegăiţi; şi, în sfârşit, aceeaşi curte verzuie, fetidă, ca un fund de hazna. Totul reînvia, drama groaznică începea din nou, mai înfiorătoare. Şi ce cartier – zarva asta, forfota continuă din faţa gării Saint-Lazaire, această înghesuială necurmată de plecări şi sosiri, această piaţă vastă, unde parcă se aduna lumea întreagă cu febrele ei, ca pentru a se îneca acolo, în necunoscut! Şi aici, la dreapta, la stânga, pe această parte a străzii Rocher, în colţul acesta necunoscut al pasajului Tivoli,ca în două văgăuni scârnave, unde toate neruşinările, aşteptate, pândite la fiecare tren, puteau să se ascundă; ce adăposturi înfricoşătoare ale mizeriei şi crimei erau aceste două prăpăstii ale morţii: casa de naşteri a doamnei Rouche şi clinica doctorului Sarraille!

În picioare, în mijlocul micului său cabinet de consultaţii, o cameră întunecoasă, abia mobilată, otrăvită de miros de eter, Sarraille aştepta, într-o veche redingotă neagră, cu ochii neîndurători şi hotărâţi, afundaţi în faţa-i grosolană şi deosebit de palidă. Numaidecât, Morange, împleticindu-se, privind în toate părţile, cu o expresie rătăcită de idiot, în timp ce dinţii îi clănţăneau, ca şi cum ar fi fost cuprins de-un frig cumplit, începu să ţipe iar, să repete întruna:

— Unde e? Arătaţi-mi-o, vreau s-o văd!

În zadar Sérafine, ajutată de Mathieu, continua să-i vorbească, căuta să-l ameţească cu cuvinte de încurajare, pentru a mai câştiga câteva minute, sperând că-i va uşura puţin suprema lovitură a spectacolului ce-l aştepta. El îi da

la o parte şi bâiguia mereu aceleaşi vorbe, învârtindu-se prin cameră, cu încăpăţânarea lui de animal ce caută o scăpare:

— Arătaţi-mi-o, vreau s-o văd! Unde e?

Apoi, cum Sarraille credea că trebuie să-i vorbească şi să-l pregătească şi el, Morange păru deodată că-l zăreşte, se îndreptă furios spre el, strângând pumnii, gata să-l zdrobească.

— Aşadar, dumneata eşti medicul, dumneata ai omorât-o!

Scena fu îngrozitoare: tatăl, cu braţele ridicate, proferând injurii şi ameninţări, tot ce-i venea la gură, durerea şi turbarea unui sărman om slab, căruia i s-a smuls inima; în timp ce medicul, la început foarte demn şi foarte corect, iertându-i violenţa, se supără în cele din urmă şi începu să ţipe, la rândul său, că fusese înşelat şi că nu era răspunzător, după nedemna comedie jucată de această tânără doamnă. Cuvinte foarte grele au fost rostite, medicul dând totul pe faţă: sarcina fetei, durerile simulate, situaţia critică în care îl pusese, făcându-l s-o opereze de-o tumoare, când era pur şi simplu gravidă.

Se înşelase, desigur, până şi profesorii lui aveau asemenea erori pe conştiinţă. Nimeni nu este infailibil, şi cum tatăl se repezise la el, numindu-l mincinos şi asasin şi urlând că-l va târî înaintea justiţiei, celălalt îi declară că şi el voia asta şi că va povesti acolo toată întâmplarea Atunci, distrus, nefericitul om se clătină şi se prăbuşi pe-un scaun sub neîncetatele lovituri ale acestor dezvăluiri ruşinoase. Fata lui gravidă, o, Dumnezeule mare! Fata lui criminală, complice şi victimă! Parcă cerul se prăbuşea, era sfârşitul lumii. Şi plângea în hohote, şi bâiguia întruna, cu gesturi dezordonate de nebun, care băteau aerul ca pentru a îndepărta din jurul său atâtea năruiri.

— Sunteţi nişte asasini!… Sunteţi nişte asasini, toţi nişte asasini!… Veţi înfunda ocna, toţi, toţi, la ocnă!

Sérafine, care se aşezase lângă el, vru să-i apuce din nou

mâinile, luptând din răsputeri, vitejeşte, ca să-l învingă.

— Nu! sunteţi nişte asasini, toţi sunteţi nişte asasini!... Veţi înfunda ocna, dumneavoastră cea dinţii!

Ea nu-l asculta şi-i vorbea mereu, şoptindu-i cuvinte de mângâiere, îi amintea cât de mult o iubise ea pe micuţa scumpă, devotamentul ei, neîncetata dorinţă de-a o face fericită.

— Nu, nu! dumneavoastră sunteţi asasina!... La ocnă, la ocnă, cu toţi asasinii!

Între timp, lăsând-o pe Sérafine să-l înfrunte, Sarraille îi luă pe Mathieu deoparte, căci bănuia în el un eventual martor, dacă lucrurile s-ar complica. Îi explică operaţia, rezecţia întregului organ, printr-o tehnică simplă, tăind legăturile, ceea ce nu cerea mai mult de trei minute. Numai că se putea ivi oricând marele pericol al unei hemoragii. Din această cauză nu voise să folosească decât pense noi, ca să strângă arterele, a căror cicatrizare se obţinea prin strivire. Se folosise de opt pense şi avusese chiar prevederea să se asigure, seara, că se găseau bine puse la locul lor, controlând şi numărând micile mânere; şi uite ghinionul! Una dintre ele se desprinsese în timpul nopţii, arcul cedând, fără-ndoială din cauza unui defect de fabricaţie; şi era singura lui remuşcare, regretul, acum, de-a fi întrebuinţat pense noi, de care nu era răspunzător, vinovat fiind, desigur, numai de prea mult zel. Apoi, contribuise, fireşte, şi somnul adânc al infirmierei, slăbiciunea operatei, care nici măcar nu simţise cum i se scurge aproape tot sângele şi murise, fără-ndoială, într-o mare linişte, ca şi cum ar fi adormit. Şi cu o îndrăzneală şi un calm nemaipomenit, susţinu mereu că uterul care purta sarcina, greu şi dur, ar fi înşelat pe oricare dintre confraţii săi, în faţa afirmaţiilor atât de categorice ale tinerei fete, ale cărei pretinse dureri aveau un sfâşietor accent de sinceritate.

— Oh! sunt foarte liniştit, şopti el, şi baroana de Lowicz, care-i aci, mă acoperă, de altfel, cu desăvârşire, fiindcă a

minţit şi domnia-sa, m-a minţit cu povestea aceea a unei nepoate pe care părinţii o trimiteau din provincie. Pot fi denunţat, dar sunt gata să răspund înaintea justiţiei... O operaţie magistrală, o reuşită completă, pentru care profesorul meu Gaude m-ar fi invidiat!

Rămânea totuşi livid, cu chipul său pocit într-o contracţie nervoasă, cu ochii lui cenuşii, holbaţi, scânteind de-o mocnită înverşunare împotriva soartei. Destinul se îndârjea, nu acceptase riscurile unei asemenea trebi decât în speranţa de-a legă pe urmă, de soarta lui, pe baroana complice; şi iată că o întâmplare idioată era, poate, cât pe-aci să-l trimită la Curtea cu juraţi. Şi nu era nici măcar sigur că va mai primi mia de franci pe care i-o promisese această femeie; îi cunoştea zgârcenia şi nu i-ar fi plătit decât din dragoste pentru mica sa prietenă. Era, de data aceasta, cea mai crudă înfrângere pe care o suferise în furia lui neputincioasă de-a silui norocul.

Mathieu se întoarse lângă Sérafine, care nu încetase o clipă să-l asurzească pe Morange cu sfaturile şi mângâierile ei. Îi luase iar mâinile între ale ei; îl pisa cu aceleaşi vorbe despre devotamentul şi profunda ei jale, cu teama ei de-a vedea târâtă în noroi scumpa amintire a moartei, dacă el n-ar fi destul de înţelept să păstreze groaznicul secret. Îşi recunoştea partea ei de vină, spunea cât e de vinovată, şi vorbea despre veşnica ei remuşcare. Dar, Dumnezeule mare! toate astea trebuiau îngropate odată cu scumpa lor fetiţă, ca să nu crească pe mormântul ei decât flori curate, regretele unanime pentru atâta tinereţe şi pentru atâta nevinovată frumuseţe! Şi, puţin câte puţin, Morange se muia, ceda din slăbiciunea inimii lui, în timp ce cuvântul „asasin”, pe care îl repeta mereu, dintr-o maniacă încăpăţânare, se auzea tot mai rar, până nu mai fu decât o şoaptă bâiguită şi înăbuşită de lacrimi. Fiica lui târâtă în faţa justiţiei, corpul ei spintecat şi expus în faţa tuturor, pângărit, gazetele relatând crima şi vorbind despre infamiile din această văgăună, unde o regăsea acum, nu,

nu! nu putea să dorească un asemenea lucru, şi femeia asta avea dreptate. Neputinţa de-a o răzbuna sfârşi prin a-l distruge, a-l sfâşia în bucăţi, ca şi cum l-ar fi snopit cineva în bătăi, ca şi cum i-ar fi zdrobit mădularele. Capul îi era gol, inima îngheţată, abia zvâcnind... Recădea într-un fel de copilărie, îşi împreună mâinile, se rugă ca un băieţaş fricos, cu bâiguiri plângăreţe, în toată groaza şi în toată resemnarea unei biete făpturi care cere îndurare şi suferă cumplit.

— Nu voi face nimănui niciun rău, nu-mi faceţi niciun rău... Arătaţi-mi-o numai, vreau s-o văd.

Învingătoare, în sfârşit, Sérafine vru să se ridice. Dar trebui ca Mathieu s-o ajute, atât de zdrobită era ea însăşi, de istovită, de sleită de puteri. Faţa îi era leoarcă de sudoare şi trebui să se sprijine o clipă de braţul pe care i-l oferise el; apoi îl privi; încet-încet, venindu-şi în fire, cu statura ei trufaşă, triumfând de-a fi fost tare până la capăt, lovită, totuşi, şi şovăielnică în hotărârea de a-şi apăra viaţa ei de plăceri. Mathieu se miră văzând-o atât de îmbătrânită, ca şi cum semnele de ofilire, pe care le observase şi mai înainte, ar fi sporit pe neaşteptate, brăzdându-i în mii de cute obrazul palid.

Morange îşi întindea mâinile tremurânde şi repeta amarul şi copilărosul său vaiet:

— Vă rog, arătaţi-mi-o, vreau s-o văd... Nu voi face nimănui niciun rău, voi sta lângă ea foarte liniştit.

În cele din urmă, Sarraille îi împlini dorinţa, de vreme ce acum părea resemnat. Fu sprijinit şi dus în camera aceea groaznică, la capătul unui mic culoar. Mathieu şi Sérafine intrară împreună cu el, în timp ce doctorul se opri în pragul uşii, care rămase larg deschisă.

Era aceeaşi cameră, camera groazei şi a ororii, în care soţul, cu opt ani mai înainte, îşi găsise soţia moartă. Aceeaşi fereastră plină de praf, care nu lăsa să intre înăuntru decât lumina verzuie din curte, acelaşi mobilier de cameră de hotel ordinar şi suspect, zăcând în murdărie,

între cei patru pereţi goi, tapetaţi cu hârtie decorată cu flori roşii şi dezlipită de igrasie. Şi acolo, în fundul acelei mizerii, pe un pat slinos, tatăl îşi găsea de astă dată fiica, pe mica lui Reine, idolul, divinitatea, al cărei unic cult îi umplea viaţa. Adorabilul cap al copilei, de-o paloare de ceară – fiindcă tot sângele i se scursese din trup prin rana criminală – se odihnea în valul revărsat al părului ei negru. Faţa ei rotundă şi fragedă, atât de gingaşă şi veselă, arzând de dorinţa de lux şi de plăceri, pe când trăia, luase după moarte o gravitate teribilă, un regret disperat pentru tot ce părăsea în chip atât de înspăimântător. Murise şi era singură, fără niciun suflet lângă ea, fără o lumânare. O acoperiseră numai cu cearşaful până la bărbie, după cum, în cameră, în loc de orice altă dereticare, se mulţumiseră să spele, sub pat, balta de sânge care se formase din sângele scurs prin saltea. Şi pata aceea mare şi umedă de pe duşumea, neştearsă bine şi roşietică, vorbea încă despre înfricoşătoarea dramă.

Împleticindu-se, ameţit de durere, Morange se oprise. Valérie, Reine, care din două? Ştia bine că mama reînviase în fiica ei, că ea se reîntorsese astfel pentru a retrăi o mică parte din viaţa ei de dragoste cu el. Ştia bine că întruchipaseră întotdeauna una şi aceeaşi femeie, şi dovada era, acum, că fata pleca din lume ca şi maică-sa. Reînfloritã o clipă în frumuseţea ei, în lumina soarelui, intra în moarte pe aceeaşi groaznică. poartă. O asasinaseră de două ori. Acum se isprăvise, nu se va mai întoarce. Şi el, nenorocitul, suporta această tortură, pe care niciun om n-a cunoscut-o, de a-şi pierde de două ori femeia adorată, de a asista de două ori la cruda pângărire, la furtuna de ruşine şi de crimă ce-i sfâşia inima.

Căzu în genunchi şi plânse îndelung; şi când Mathieu vru să-l ridice, el şopti, cu voce înceată, abia desluşită:

— Nu, nu, lasă-mă, s-a sfârşit… Au plecat una după alta, şi numai eu sunt de vină. Altădată o minţisem pe Reine, spunându-i că maică-sa plecase într-o călătorie; şi iată că

deunăzi m-a minţit ea pe mine, cu această poveste a unei invitaţii într-un castel. Dacă m-aş fi împotrivit, acum opt ani, clipei de nebunie a sărmanei mele Galerie, dacă n-aş fi asistat, neputincios, la uciderea ei, azi sărmana mea Reine n-ar fi trecut, la rândul ei, prin aceeaşi oribilă aventură. E vina mea, eu, numai eu le-am ucis. Scumpele mele suflete! ce ştiau ele? oare nu eram eu aci, ca să le iubesc, să le apăr, să le călăuzesc şi să le fac fericite! Şi eu le-am omorât, eu sunt asasinul!

Şi se prăbuşea, îşi înghiţea suspinele, clănţănindu-i dinţii, cuprins de-un frig de moarte.

— Nenorocitul, nătângul de mine, numai pentru că le-am iubit prea mult le-am ucis... Erau atât de frumoase, aveau atâtea motive ca să dorească să fie bogate, vesele, fericite! Una după alta îmi stăpâniseră inima, nu trăiam decât în ele, prin ele, pentru ele. Când cea dintâi n-a mai fost aici, cealaltă, la rândul ei, a devenit voinţa mea; am luat de la capăt visul şi ambiţia, pe care mama le nutrise, în singura dorinţă de-a le realiza pentru fiică, în care se redeştepta toată iubirea mea... Şi le-am ucis; în această îndoită crimă m-a făcut să cad nebunia de-a urca, de-a dobândi o avere, sacrificând tot ce am avut mai bun: întâi sărmana fiinţă, care, suprimată în chip năprasnic, a luat-o pe mamă, apoi însuşi sufletul fiicei mele, corupt prin exemplul său, arzând în aceeaşi înfrigurare şi sfârşind în aceeaşi baltă de sânge... Ah! când mă gândesc că nu mai departe de azi-dimineaţă îndrăzneam să mă cred fericit de-a nu avea decât această fată, ca s-o pot iubi numai pe ea! Ce stupid blestem împotriva vieţii, împotriva iubirii! Iat-o acum moartă, moartă în urma mamei sale, şi eu sunt singur de tot, nu mai am pe nimeni să iubesc, pe nimeni care să mă mai iubească... Nici soţie, nici fiică, fără nicio dorinţă, fără nicio voinţă, singur de tot, complet singur, pentru totdeauna!

Era ţipătul supremei renunţări; se prăbuşi la pământ, nimicit, ca o zdreanţă omenească; avu doar putere de a-i strânge amândouă mâinile lui Mathieu, bâiguind încă:

— Nu, nu, lasă-mă, nu-mi spune nimic... Numai dumneata aveai dreptate! Am refuzat viaţa, şi viaţa până la urmă mi-a luat totul înapoi.

Mathieu îl sărută plângând; mai rămase câteva minute în această tragică văgăună, însângerată de cel mai înfiorător sfârşit de viaţă la care luase parte până atunci, cu sufletul îndurerat. În fine plecă, lăsând-o pe Sérafine să aibă grijă de bietul om, pe care îl trata ca pe-un copilaş bolnav şi din care putea să facă acum tot ce voia.

La Chantebled, Mathieu şi Marianne întemeiau, creau, făceau copii. Şi din cei doi ani care trecură ieşiră din nou biruitori din veşnica luptă între viaţă şi moarte, mărindu-şi mereu familia şi pământul fertil, care era însăşi viaţa, bucuria şi puterea lor. Dorinţa trecea ca o văpaie; divina dorinţă îi fecunda, graţie puterii lor de a iubi, de a fi buni şi sănătoşi; şi energia lor făcea restul: voinţa de a munci, liniştea şi curajul cu care se devotau muncii folositoare, făuritoare şi orânduitoarea lumii. Dar în timpul acestor doi ani nu dobândiseră victoria fără o luptă stăruitoare. Erau tot la începutul anevoios al cuceririi; adesea plânseră de durere şi teamă. Cum fostul loc al întâlnirilor vânătoreşti, strâmtul pavilion, nu le mai ajungea, avură multă bătaie de cap, fiind nevoiţi să construiască, încetul cu încetul, o întreagă fermă, cu diferite clădiri, cu grajduri, staule, hambare. Banii luaţi cu împrumut reprezentau sume mari, uneori recoltele slabe îi făceau să trăiască sub ameninţarea de-a nu putea plăti devizele antreprenorilor. Cu cât exploatarea se întindea, cu atât era nevoie de-un număr mai mare de vite, de cai, de servitori şi servitoare, un întreg personal, un întreg material, a căror supraveghere zilnică îi copleşea de treburi, până când copiii aveau să se facă mari, ca să-i poată uşura de-o parte din muncă. Mathieu luase conducerea muncilor agricole, îmbunătăţindu-le fără încetare, în continuu efort de chibzuinţă şi acţiune, spre a sili pământul să dea întreaga viaţă care dormea în măruntaiele lui. Marianne conducea ferma, supraveghea

staulele, mulgerea vacilor, curtea de păsări, se dovedea un contabil de mâna întâi, ţinea socotelile, plătea, încasa. Şi cu toate necazurile care se iveau necontenit, cu toate întâmplările nefericite, cu toate greşelile de neînlăturat, totuşi norocul – în ciuda tuturor dezamăgirilor şi pierderilor – era de partea lor, atât erau de curajoşi şi înţelepţi în lupta lor neîntreruptă de fiecare zi.

Apoi, în afară de noile clădiri, domeniul se mai mări cu încă treizeci de hectare de coaste nisipoase, până la satul Monval, în timp ce, pe platou, alte treizeci de hectare de pădure îl prelungiră dincolo de Mareuil. Lupta lui Mathieu cu aceste coaste sterpe devenea tot mai aprigă, tot mai eroică, pe măsură ce-şi mărea activitatea. Dar tocmai asta era ideea genială, căci sfârşea prin a învinge, prin a le fertiliza tot mai mult, în fiecare anotimp, mulţumită izvoarelor binefăcătoare cu care le uda din toate părţile. Tot astfel, şi pe platou, deschisese drumuri largi prin noile terenuri împădurite pe care le cumpărase ca să stabilească comunicaţii şi, după aceea, să-şi realizeze planul ce-l avea de a transforma rarişte în păşuni, unde îşi va duce vitele, aşteptând ca mai târziu să se poată ocupa şi cu creşterea vitelor. Din toate părţile, acum, în această străduinţă, tot mai mare, de a crea, bătălia pornise şi sporea fără încetare; iar şansele unei victorii decisive creşteau de asemenea; pierderile posibile, în urma unei recolte proaste, erau compensate de recolta uriaşă care se revărsa de pe alte ogoare. Tot aşa se întâmpla cu copiii, care se măreau, în timp ce domeniul se întindea; cei care rămâneau puţin în urmă păreau că-i împing înainte pe ceilalţi. Cei doi gemeni, Blaise şi Denis, în vârstă de paisprezece ani acum, obţineau la liceu premii cu cunună, lăsându-l cam ruşinat pe Ambroise, mai mic decât ei cu doi ani, şi care, deşi avea mintea ascuţită şi ingenioasă, adeseori se gândea la altceva decât. la lecţii. Ceilalţi patru, Gervais, cele două fete, Rose şi Claire, ca şi ultimul, Grégoire, prea mici ca să poată fi trimişi zilnic la scoală, la Paris, creşteau în aer

curat, fără prea multe zgârieturi şi cucuie. Şi când la sfârşitul acestor doi ani Marianne născu al optulea copil, o fetiţă de astă dată, Louise, nu suferi, din fericire, atât de mult ca la naşterea lui Grégoire, care, era cât pe-aci s-o coste viaţa. Totuşi se restabili foarte greu, pentru că părăsise patul prea curând, ca să spele rufe. Când Mathieu o văzu iar în picioare şi surâzând, cu scumpa micuţă în braţe, o sărută cu pasiune, triumfând, încă o dată, peste toate necazurile şi peste toate durerile. Încă un copil, încă un strop de bogăţie şi putere, o nouă forţă aruncată în lume, încă un ogor însămânţat pentru ziua de mâine.

Şi aceasta era tot marea operă, opera cea bună, opera fecundităţii, care creştea datorită deopotrivă ţarinei şi femeii, triumfând peste distrugeri, creând mijloace de hrană fiecărui nou copil, iubind, voind, luptând, muncind, în suferinţă, şi mergând fără încetare spre mai multă viaţă, spre mai multă speranţă.

III

Trecură doi ani. Şi în timpul acestor doi ani, Mathieu şi Marianne mai avură un copil, o fetiţă. Şi de astă dată, în timp ce familia se mărea, domeniul Chantebled se lărgi de asemenea, în partea de vest a platoului, pe toate terenurile mlăştinoase, unde urma să fie secate bălţile şi captate izvoarele. Acum toată această parte a domeniului fusese cumpărată. Peste o sută de hectare de pământ, unde nu crescuseră până atunci decât plante acvatice, sortite de-aci înainte cultivării, dădeau recolte îmbelşugate. Şi noile izvoare folosite, canalizate din toate părţile, porniră acolo, ca, în cele din urmă, să ducă viaţa binefăcătoare, fertilizând coastele nisipoase. Era cucerirea de neînvins a vieţii;

fecunditatea sporind sub soare, munca mereu creatoare, fără întrerupere, peste toate piedicile şi suferinţele, compensând pierderile, turnând, în fiecare clipă, în vinele pământului, tot mai multă energie, tot mai multă sănătate şi bucurie.

De astă dată, în statornicele legături de afaceri pe care Mathieu le întreţinuse cu Séguin, acesta fu primul care-l zori să mai cumpere o parte din domeniu; îşi dădu chiar silinţa să-l hotărască să ia dintr-odată tot ce mai rămăsese, pădurile, pârloagele, aproape încă două sute de hectare. Avea mereu nevoie de bani şi-i oferea avantaje, preţuri reduse. Dar Mathieu, foarte înţelept, nu primi. Avu prudenţa de-a nu se îndepărta de planul lui dintâi, adică de-a nu înfăptui decât pe etape, pe măsura nevoilor şi după puterile lui. Apoi, pentru dobândirea totalităţii pârloagelor, de-a lungul drumului de fier, spre răsărit, se ivise o greutate: era acolo o porţiune de pământ, foarte arid, tăind în două aceste pârloage, câteva hectare aparţinând lui Lepailleur, proprietarul morii, care nu se folosise niciodată de el. Şi de aceea Mathieu, trebuind să desemneze un lot de pământ, tocmai alesese, către apus, ceea ce mai rămânea din înaltele terenuri mocirloase; şi adăuga că, bucuros, avea să negocieze mai târziu, pentru aceste pustietăţi, când morarul îi va fi cedat bucata lui de pământ. De altfel, de când cu întinderea neîntreruptă a domeniului, se ştia pizmuit de acesta, urât într-atâta, încât credea că e bine să nu se grăbească cu cumpărarea, încredinţat că nu va reuşi. Séguin protestă, pretinse că va şti el să-l pună la locul lui pe acel om, lăudându-se chiar că va obţine bucata de pământ pe nimica toată, în ziua în care va interveni. Şi, desigur, cum nu-şi pierdea nicicând speranţa că va scăpa de acest lot, odată cu celălalt, se încăpăţână, vru să dea ochi eu Lepailleur, să încheie târgul cu el, înainte de-a semna actul de vânzare al terenurilor de sus.

Trecură câteva săptămâni. Apoi, când Mathieu veni la locuinţa lui Séguin din bulevardul Antin să semneze actele

de vânzare-cumpărare, nu-l găsi la întâlnirea pe care acesta i-o fixase printr-o scrisoare. Un servitor, care-l lăsă singur în marele hol de la primul etaj, îi spuse că domnul trebuie să se înapoieze cu siguranţă, deoarece îi dăduse ordin să-l roage pe Mathieu să aştepte. Rămas în picioare, vizitatorul făcu câţiva paşi şi privi, vădit impresionat de aspectul de lentă degradare în care se găsea această cameră luxoasă ce-o admirase altădată, cu stofele ei bogate, cu colecţiile de obiecte rare, cu bibelourile şi splendidele legături ale cărţilor. Toate aceste minunăţii mai erau încă acolo, dar într-o părăsire care le încremenea, le răpea strălucirea, ca pe nişte fantezii demodate, dispreţuite, roase de aci-nainte de praful aşternut pe ele.

În veşnica plictiseală de care era cuprinsă mintea lui strâmtă, pe care i-o mistuia numai nevoia de-a se afişa, de a-şi exagera nebunia la modă, renunţând la aerele lui de mare amator de artă, care acum îl preocupa atât de puţin, Séguin afectase la început o pasiune extravagantă pentru noile sporturi, pentru beţia vitezei; apoi, revenise ia singura şi adevărata lui patimă, calul. Voise să aibă; un grajd propriu, ceea ce îi grăbea ruina, atât de multă, de înverşunată vanitate punea în acest lucru. Marea; avere, pe care i-o ştirbiseră amantele şi jocurile de noroc, i-o distrugeau acum caii. Se spunea că joacă la Bursă; ca să-şi scoată paguba, dominat de orgoliul stupid de; a-şi da aere de om atotputernic, pe care îl informau miniştri. Şi pe măsură ce pagubele sale creşteau, sub ameninţarea unei apropiate prăbuşiri, nu mai rămăsese din; omul deştept, din moralistul care discuta neîncetat cui Santerre despre literatură şi sociologie, decât neputinciosul înăcrit, decât pesimistul la modă, prins în propria-i capcană, cel care-şi ratase propria existenţă, pe punctul de a nu mai fi – în ura lui din ce în ce mai vădită exasperată de viaţă – decât un factor de corupţie şi de moarte.

Şi când Mathieu se opri, după ce dăduse, cu paşi mărunţi, ocol camerei, intră o fată blondă, înaltă şi

frumoasă, având cel mult douăzeci şi cinci de ani, îmbrăcată, cu o rochie de mătase neagră, pe care o purta cu eleganţă! şi simplitate. Ea scoase un strigăt uşor, scotocind cu privirea prin colţurile camerei.

— Vai, credeam că copiii sunt aici!

Şi zâmbind vizitatorului, intră totuşi, prefăcându-se că venise anume să aranjeze hârtiile pe masa ce-i servea de birou lui Séguin, cu un aer de stăpână a casei, care vrea, în faţa lumii, să-şi afirme drepturile ei de supraveghere, şi control.

Mathieu o cunoştea, pentru că o văzuse, de vreun an, încoace, instalându-se şi comandând în casă, în timp e Valentine arăta din ce în ce mai mult dezgust pentru grijile gospodăriei. O chema Nora, era germană, institutoare şi profesoară de pian. Valentine o angajase mai ales pentru a-i supraveghea pe copii, de când trebuise s-o concedieze pe Céleste. Fosta cameristă, cu toate vicleniile ei, de astă dată mai ghinionistă, făcuse prostia să se culce cu un factor poştal, şi acum, din nou însărcinată, nu mai izbutise să ascundă acest lucru. De altfel, Séguin era cel care, după ce se arătase brutal, cu ocazia concedierii cameristei, ţipând că e scandalos şi demoralizant pentru cele două fete ale lui, o adusese aici pe Nora, o perlă pe care, spunea el glumeţ, o furase de la una dintre prietenele lui. Şi în curând se văzu limpede că e amanta lui. Evident, n-o introdusese în casa lui decât cu scopul de-a o poseda aici, în voie, şi, mai ales, de-a o ţine prizonieră în locuinţa sa. Părea să fie nebun de gelos, una dintre acele gelozii bolnăvicioase, care şi astăzi încă îl făcea uneori să se arunce furios, cu pumnii ridicaţi, asupra soţiei sale, deşi între ei încetaseră orice relaţii. Fata asta blondă, înaltă şi frumoasă părea într-adevăr făcută pentru a îndreptăţi cele mai grave îngrijorări, cu buzele ei senzuale, în priviri cu o revoltătoare lipsă de pudoare, aşa cum toată era un animal superb, râzând prosteşte şi cu răutate.

— Îl aşteptaţi pe domnul Séguin, spuse ea, în sfârşit. Ştiu

că v-a dat întâlnire, se va întoarce cu siguranţă.

Mathieu, care o studia, foarte interesat, vru să facă o încercare:

— A ieşit poate cu doamna? Ştiu că ies împreună adeseori.

— Cum? cu doamna Séguin? strigă ea, râzând în chipul cel mai necuviincios pentru o simplă institutoare. Sunteţi foarte greşit informat, domnule! Niciodată nu se duc în acelaşi loc... Cred că doamna e la predică, dacă nu cumva s-o fi dus în altă parte.

Şi, batjocoritoare, insolentă, începu din nou să se învârtească prin cameră, ca şi cum şi-ar fi dat osteneala să facă puţină ordine, atingându-l uşor pe vizitator cu volanele rochiei, din acea nevoie instinctivă pe care părea s-o aibă de-a se oferi de îndată ce se găsea singură cu un bărbat.

— Vai, ce mai casă! continuă ea cu glasul pe jumătate, cu aerul că-şi vorbeşte sieşi. Cât e de părăsit bietul domn! ... Treaba ar merge mai bine dacă doamnă n-ar fi ocupată de dimineaţă până seara!

Valentine ocupată! Ca să guşti toată ironia acestor vorbe, trebuia să ştii, ca Mathieu, că, de şase luni, nu trăia decât pentru fericirea de-a fi reluat legăturile cu Santerre, după o ruptură de aproape trei ani. Acum îndrăznea chiar să-l primească în domiciliul conjugal, unde se închideau, reţinându-l în salonul ei după-amiezi întregi; şi fără îndoială că despre ceea ce făceau acolo împreună, despre aceste ocupaţii dubioase vorbea în batjocură institutoarea. Santerre, după ce-o cucerise pe Valentine cu atitudinea lui de afectuoasă mângâiere pe vremea când o credea indispensabilă succeselor sale de romancier, se purtase apoi cu ea în mod sălbatic, cu brutalitatea unui nemilos egoism, de-ndată ce-i devenise inutilă, supărătoare chiar.

Disperată de această ruptură, ea îşi uimise atunci prietenele cu zelul ei religios, reîncepând practicile religioase, ca şi altădată, la maică-sa, în casa vechilor Vaugelade, de-un catolicism atât de fanatic. Regăsea în ea

sângele lor şi nu renunţa la apucăturile, ei libere, deprinse în anturajul prietenilor soţului ei, decât ca să afişeze o exagerată şi absurdă intoleranţă, obsedată de noi gânduri nebuneşti, în numele bunului Dumnezeu. Ca şi muzica lui Wagner, religia Romei devenise învechită, demodată: îi trebuia sângeroasa sosire a lui Antichrist ca să spele păcatele lumii. Se spunea despre Valentine că încercase chiar să-şi ia un alt amant, dar faptul nu era dovedit. Séguin, care considera religia o simplă formă de eleganţă, se apropiase iar o clipă de ea, măgulit, ducând reîmpăcarea până la a merge el însuşi regulat la biserică. Dar aproape imediat certurile conjugale reîncepuseră, şi mai ofensatoare, fără ca vreo nouă împăcare să mai fie posibilă de-aci înainte. Şi, de când Nora îl preocupa exclusiv, unic obiect al geloziei lui, ajunsese să dorească puţină linişte în casă, readucându-l la ei în cămin pe bunul prieten de odinioară, Santerre, pe care-l întâlnea mereu la club. Aceasta se întâmplase foarte simplu. Romancierul sfârşise prin a se sătura de succese, şi, convins că, după ce storsese de la femei tot ce ele puteau să-i dea, nu-i mai rămânea, în mod rezonabil, decât să se căsătorească sau să se oploşească în cuibul altuia. Şovăia încă la gândul căsătoriei, atât din principiu, cât şi din ură personală. Avea, ca şi Séguin, patruzeci şi unu de ani; Valentine mergea pe treizeci şi şase; nu era oare aceasta vârsta fără riscuri, când e înţelept să te gândeşti la una dintre acele legături temeinice şi durabile, pe care lumea îngăduitoare le tolerează? Ea, fireşte J Mai bine ea decât alta, pentru că o cunoştea, o femeie bogată, cu multe relaţii, în prezent evlavioasă, împlinind toate condiţiile dorite. Şi, în prăbuşirea finală, traiul casei se rânduise astfel: tatăl cu institutoarea, mama cu bunul prieten, pe când cei trei copii rămâneau, ca vai de ei, să crească în mijlocul ruinei.

Deodată, izbucniră nişte ţipete ascuţite, iar Mathieu fu foarte mirat de-un zgomot îngrozitor ca de galop, de-o neaşteptată năvală în cameră. Era Andrée, care alerga,

speriată, urmărită de Gaston, şi repetând:

— Nono, Nono, vrea să mă tragă de păr!

Fata avea cel mai frumos păr din lume, mătăsos, bălai, fluturând în jurul adorabilului ei cap de fetiţă, o femeiuşcă la zece ani, cu un farmec discret şi dulce; în timp ce fratele ei, cu patru ani mai mare decât ea, slăbuţ, uscat ca şi tatăl lui, avea, pe chipu-i roşcovan ca lama de cuţit, nişte ochi de-un albastru de oţel, sub o frunte îngustă, de om încăpăţânat. În sfârşit, o prinse şi o trase puternic de păr.

— O, ticălosul! nu-l lăsa, Nono! strigă ea, plângând cu sughiţuri şi ascunzându-se în fustele institutoarei.

Dar Nora o respinse, certând-o.

— Taci, Andrée! Veşnic faci ce faci şi mănânci bătaie. Nu se mai poate aşa.

— Eu nu i-am făcut nimic, citeam, explică fetiţa, cu faţa în lacrimi. A venit să-mi smulgă cartea din mână, după aceea s-a aruncat asupra mea… Atunci ara început să fug…

— E o proastă; niciodată nu vrea să se joace, răspunse Gaston simplu, cu un râs zeflemitor. E spre binele tău dacă te trag de păr, îl face să crească mai lung.

Institutoarea începu şi ea să râdă, ca el, găsind gluma foarte nostimă. Îi dădea întotdeauna dreptate, lăsându-l să domnească ca un stăpân temut peste cele două surori, îngăduindu-i chiar, ca o fată binevoitoare ce era, ghiduşiile ce i le făcea personal: să-i vâre, de pildă, o mână rece în decolteul spatelui, sau să-i sară în cârcă pe neaşteptate.

Şi Mathieu era mirat, chiar indignat puţin; în timp ce intră doctorul Boutan. Micuţa Andrée, care-l iubea pentru bunătatea şi zâmbetul lui, alergă împăcată în întâmpinarea lui, întinzându-i fruntea.

— Bună ziua, copila mea… Am s-o aştept pe măicuţa voastră, care mi-a telegrafiat azi-dimineaţă şi care, pare-se, nu s-a înapoiat încă. De altminteri, am sosit mai devreme… Uite! dragul meu Mathieu, şi dumneata eşti aici?

— Da, îl aştept pe domnul Séguin.

Schimbară o strângere de mână afectuoasă. Apoi,

doctorul, care aruncase Norei o privire piezişă, se. Întoarse spre ea, întrebând-o dacă doamna Séguin e bolnavă, pentru că-l chemase telegrafic. Ea răspunse sec că nu ştie. Şi când o întrebă din nou, arătându-se îngrijorat de Lucie, pe care n-o vedea aici cu Andrée şi Gaston, ea spuse în cele din urmă:

— Lucie s-a culcat.

— Cum, culcată? Atunci ea e bolnavă?

— Oh! nu, nu e bolnavă!

El o privi din nou, eu ochii lui sfredelitori, ce păreau că vor să pătrundă până în fundul sufletului ei. Apoi încetă s-o mai întrebe.

— Bine, voi aştepta.

Nora părăsi în sfârşit camera, luând cu ea pe Gaston şi pe Andrée, îmbrâncindu-i puţin, stânjenită, mâniată parcă de această privire scrutătoare care o urmărea şi care nu o părăsi nici pe ea şi nici pe cei doi copii, lăsaţi în grija ei, decât atunci când trecură pragul camerei,

Boutan se întorsese iar spre Mathieu. O clipă stătură aşa, faţă în faţă, tăcuţi. Amândoi ştiau, amândoi clătinară din cap. Iar doctorul vorbi cel dintâi, cu glasul pe jumătate:

— Ei! ce spui de domnişoara? Pe mine, dragul meu, mă îngheaţă. I-ai observat gura şi ochii care, de altminteri, sunt superbi? Niciodată n-am văzut mai limpede crima în asemenea splendoare de trup... Să sperăm că mă înşel!

Se făcu din nou tăcere. Începuse, la rândul lui, să se învârtească prin cameră; şi când se opri, făcu un gest ca pentru a arăta cât pare această cameră de părăsită, ca pentru a arăta lumii întregi catastrofa jalnică în care casa întreagă era ameninţată să se prăbuşească.

— Era fatal; ai prevăzut, ai urmărit desfăşurarea faptelor, nu-i aşa?... Ştiu bine că unii îşi bat joc de mine, că mă cred un biet maniac, un medic specialist, obsedat numai de cazurile tratate de el. Dar ce vrei? dacă mă încăpăţânez, e din convingerea că am dreptate... De pildă, în privinţa familiei Séguin, nu e vădit că tot răul a purces de la primele

fraude conjugale, când bărbatul şi femeia s-au pervertit, exasperaţi în încăpăţânarea lor de a nu mai voi să aibă copii? De atunci se poate spune că a început ruina căsniciei lor. Şi totuşi au mai făcut un copil fără să-şi dea seama, într-un moment de uitare; şi iată bărbatul detracat, nebun de gelozie prostească, şi iată femeia bătută, părăsită împinsă spre toate prăbuşirile. Dublul adulter era de aşteptat până la urmă cu asemenea temperamente, în luptă îndârjită, enervându-se şi otrăvindu-se reciproc, în mijlocul celor mai hidoase ispite mondene. Astăzi ruptura e completă, unitatea familiară distrusă, amanta domnului şi amantul doamnei instalaţi în casă, rapida prăbuşire în adulterul repetat mereu şi oriunde, în adulterul dezgustător care se întinde, sporeşte, pentru că acum sunt aici patru fiinţe care-l practică. Turbez din cauza asta, e adevărat! Şi dacă-ţi vorbesc despre acest lucru, o fac ca să mă uşurez, deşi n-am pretenţia că-ţi spun ceva nou.

Se mânia, el care era atât de blând. Vocea lui joasă căpăta o claritate, o energie deosebită.

— Se face mult zgomot în jurul nevrozei noastre moderne, al degenerării noastre, al copiilor noştri din ce în ce mai firavi, aduşi pe lume de femei bolnave, destrăbălate, înnebunite. Dar înaintea oricăror altor cauze mai puţin grave, frauda e prima, cauza cea mare, cea care otrăveşte viaţa la izvoarele ei! Numai frauda, frauda universală, premeditată, încăpăţânată, lăudată, ne aruncă în această de creptitudine timpurie, care ne va da lovitura de moarte! … Gândeşte-te! nu poţi să înşeli un organ fără să fii pedepsit. Închipuieşte-ţi un stomac ce s-ar hrăni în permanenţă cu momeală, al cărei conţinut indigest ar excita fără încetare trupul, nedându-i niciodată nimic să digere! Orice funcţiune care nu se îndeplineşte în mod normal devine o permanentă primejdie de tulburări. Exciţi femeia, nu-i satisfaci decât spasmul, te mărgineşti numai la mulţumirea poftei, care e doar momeala generatoare, fără să consimţi la fecundare, care e scopul, actul necesar şi

indiscutabil. Şi vrei totuşi ca în organismul acesta îngheţat, biciuit, abătut de la menirea lui, să nu se declare groaznice dezordini, decăderi, perversiuni!... Adaugă la asta că, dacă soţul a înşelat natura, amantul o va înşela cu atât mai mult. E o întrecere de fiece clipă. De îndată ce frica de-a avea un copil nu mai înfrânează poftele, organul e pus în slujba plăcerii uşoare, repetate, istovitoare. Am văzut cazuri de-o înverşunare, de-o brutalitate de necrezut. Fără-ndoială, nu îndrăznesc să cer oamenilor înţelepciunea animalelor, care îşi au anotimpul lor. Ar trebui, totuşi, ca pruncul să nu fie proscris în chip nemilos, să fie lăsat, din când în când, câte unul, pentru restabilirea funcţiunii desfiinţate. Câte femei bolnave, iritate, distruse de practicile frauduloase n-am văzut înzdrăvenindu-se, datorită unei sarcini! Şi câte altele n-au căzut din nou pradă aceloraşi suferinţe de îndată ce-au refuzat să trăiască din nou viaţa aşa cum trebuie ea trăită!... Pentru că, înţelegi bine, dragul meu, aici e tot răul. Natura înşelată se răzbună. Cu cât omul se înşală şi se perverteşte mai mult, cu atât populaţia slăbeşte şi decade. Ajungem astfel la faimoasa noastră neurastenie modernă, la apropiatul nostru faliment fizic şi moral. Uită-te la soţiile din ziua de azi şi compară-le cu nevestele trupeşe de odinioară. Pe femeile noastre, pervertite sexual, excitate, înnebunite, noi le aducem în halul acesta prin viciile noastre, prin arta şi literatura noastră, prin idealul nostru de-a avea o familie restrânsă, sacrificată îndârjitelor ambiţii de-a dobândi bani şi putere. Moarte copilului, şi prin asta moarte femeii însăşi, moarte nouă înşine, moarte bucuriei, sănătăţii, puterii!... Şi spune-mi, te rog, dacă ai întrevăzut vreodată mai limpede sfârşitul unei societăţi decât în casa asta, în camera asta cu bibelouri rare, de-un lux agonizant? Nu asişti oare aici la marea dramă actuală, la imoralitatea dezgustului de viaţă, a infecundităţii voite şi propovăduite? La ce bun să trăieşti, de vreme ce fiecare fiinţă care se naşte înseamnă un nenorocit în plus? Fraudele au desăvârşit opera de distrugere; o ceartă de alcov a

dezorganizat căsnicia, soţul de o parte, femeia de cealaltă, şi iată-i pe cei trei bieţi copii pe mâna acestei fete, a institutoarei, prost crescuţi, în voia soartei, expuşi celor mai mari primejdii. Oh, sărmanele făpturi, pe ele le plâng, mai cu seamă; nu pot veni aici fără să n-am o strângere de inimă!

Boutan continuă, mai încet; spuse cât de mult o iubea pe micuţa Andrée. Era atât de drăgălaşă, atât de afectuoasă, atât de deosebită de ceilalţi încât maică-sa, glumind uneori, o învinuia pe doică, pe Catiche, de-a fi făcut din ea un copil al ei, hrănită parcă cu lapte de vacă de fermă, docilă, de semăna prea puţin cu restul familiei, întotdeauna liniştită şi surâzătoare, fără să se înfurie la repetatele cicăleli ale fratelui ei. Cât despre Gaston, nu-i plăcea, pentru că era brutal, cu mintea îngustă, exagerând falsa distincţie a tatălui său, dar mai încăpăţânat, mai dur, mai egoist, mai convins de superioritatea lui, care nu admitea nici măcar să fie pusă în discuţie. Bar cea mai curioasă i se părea doctorului a fi Lucie, în vârstă atunci de doisprezece ani, subţirică, palidă şi delicată, cu părul blond spălăcit şi ochii de-un albastru şters, înecaţi în visuri. Dezvoltată prea de timpuriu, împotriva tuturor previziunilor, se îmbolnăvise din această pricină, revoltată de spaimă şi dezgust în faţa sângelui periodic care o făcea femeie. Şi, de când o pusese pe picioare, urmărea, studia la ea cele mai curioase fenomene – o silă tot mai pronunţată faţă de senzaţiile trupeşti, un fel de misticism precoce, a cărui exaltare o arunca în. Închipuirile cele mai ciudate, cu îngeri, cu fecioare de-o puritate, de-o candoare imaterială. Orice vietate, orice forfotă de viaţă, un muşuroi de furnici, un roi de albine, un cuib de păsări cu pui încă golaşi o tulburau, o făceau să sufere, provocându-i adevărate greţuri. Şi spunea, în chip de glumă, că aceasta era într-adevăr fiica pesimismului părinţilor, prin oroarea ce i-o inspira trupul fecund, viu şi cald.

Dar, în această clipă, intră Valentine, cu obişnuita ei

grabă, totdeauna în întârziere, totdeauna speriată de vreo întâmplare neprevăzută. La treizeci şi şase de ani părea fără vârstă, tot atât de slabă, tot atât de vioaie ca şi atunci când o născuse pe Andrée, cu aceleaşi şuviţe blonde de păr în vânt, cu aceeaşi figură mică, fină şi uscăţivă. Mai fericită decât altele, după cum spunea doctorul, nu făcea decât să se pârguiască, să scadă şi mai mult, la flacăra perversiunilor.

— Bună ziua, domnule Froment... Bună ziua, doctore... Vai! doctore, te rog să mă ierţi. Închipuie-ţi că am fost la biserica Madeleine să ascult începutul predicii abatelui Levasseur, cu gândul. că am s-o şterg apoi, pentru că îţi dădusem întâlnire. Şi iată că te-am uitat cu desăvârşire, într-atât m-a cucerit abatele, da, m-a cucerit în întregime, în întregime, de n-a mai rămas nimic din mine.

Era încă entuziasmată, cu ochii pierduţi. Găsea totuşi că abatele e cam moale, cochetând cu ideile moderne, pentru că părea să creadă într-o posibilă înţelegere dintre religie şi ştiinţă.

Boutan o întrerupse surâzând.

— V-au revenit durerile nevralgice?

— Mie nu, nu!... Nu pentru mine te-am rugat să vii, ci pentru Lucie, care, hotărât lucru, mă îngrijorează. Nu mai pricep nimic ce e cu fata asta... Mă crezi că azi-dimineaţă n-a vrut să se scoale din pat? Când am aflai: asta, m-am dus s-o văd; întâi, nici nu mi-a răspuns, ci s-a întors cu faţa la perete. După aceea, la toate întrebările mele, mi-a spus de zece, de douăzeci de ori, că vrea să intre la mănăstire, fără să-mi dea vreo explicaţie, cu faţa albă ca varul, cu ochii ficşi... Ce părere ai despre această nouă ţicneală?

— Dar, întrebă doctorul, nu s-a petrecut nimic astă-noapte, sau aseară?

— Astă-noapte nu, nimic, după câte ştiu... Aseară, nici atât. Seara a fost foarte liniştită. Eram singură acasă, n-am ieşit nicăieri; şi prietenul nostru Santerre, venind devreme, mi-a cerut o ceaşcă de ceai; m-am retras cu el în salonaş,

după ce-am sărutat copiii, ca să nu ne mai bată capul... S-au dus la culcare, ca de obicei.

— A dormit, nu s-a plâns de nimic?

— Asta nu ştiu. Nu pare că suferă. Nu cred să fie bolnavă, deoarece îţi dai seama că n-aş mai fi ieşit azi după-masă dacă aş fi avut cea mai mică bănuială. Totuşi, am vrut să te consult imediat, atât de mult mă supără acest lucru, o asemenea încăpăţânare de-a nu voi să se scoale din pat!... Să trecem în camera ei, doctore, s-o muştruluieşti cum se cuvine şi s-o pui repede pe picioare.

Séguin apăru şi el. Auzise ultimele cuvinte ale soţiei sale şi se mulţumi doar să strângă mâna, în tăcere, lui Boutan, în timp ce Valentine îl lua cu ea. Apoi se scuză faţă de Mathieu.

— Iartă-mă, dragă domnule Froment, că te-am făcut să mă aştepţi. Mi s-a îmbolnăvit un cal, un cal de curse extraordinar, în care-mi pusesem mari speranţe. În sfârşit, toate merg rău... Dar să vorbim despre afacerea noastră, în privinţa căreia, de altfel, am dat greş cu desăvârşire.

Se înfurie apoi împotriva lui Lepailleur, care ceruse pentru câteva hectare de pârloage, acea nenorocită fâşie de pământ, un preţ atât de exagerat încât de-aci înainte orice tocmeală devenea imposibilă. Morarul, de. altfel, lăsase să se vadă surda lui mânie pentru succesele lui Mathieu pe acele câmpuri întinse şi necultivate, lăsate pradă mărăcinilor de veacuri întregi, unde el ar fi pus rămăşag că nu va creşte niciodată vreun spic, dar pe care le acopereau acum recolte îmbelşugate. Era, din această pricină, exasperat împotriva acestui pământ, îl ura tot mai mult, socotindu-l vitreg, nedrept şi atât de aspru cu el, fiu de ţăran, dar atât de darnic cu burghezul acela, căzut ca din cer, ca să revoluţioneze ţinutul. Şi mai spunea, rânjind, că mărăcinişurile acestea valorau aur în prezent, de vreme ce existau vrăjitori care făceau să crească grâul din piatră seacă.

— Ştii că mi-am dat osteneala să mă duc eu însumi să-l

văd. Altă dată venise să-mi ofere pe-un preţ de nimic bucata lui de pârloagă şi eu nu voisem, fireşte, căci doream de pe-atunci să mă descotorosesc de tot domeniul. Ba m-a mai luat şi în zeflemea, făcându-mă să pricep prostia ce-o făcusem. L-aş fi pălmuit... Are acum şi el o fetiţă?

— Da, pe micuţa Thérèse, răspunse Mathieu care zâmbea, pentru că fusese sigur de mai înainte de rezultatul demersului. Anul trecut a avut această nenorocire, cum spune el. Nici azi nu i-a trecut încă supărarea; întâi s-a înfuriat pe soţia lui, după aceea pe întreaga societate, pe toţi sfinţii şi chiar pe Dumnezeu. E un om vanitos şi răzbunător.

— Da, până şi eu trebuie să-l fi jignit, pentru că nu mi-am arătat admiraţia pentru piciul său, Antonin, care, la numai doisprezece ani, şi-a luat, pare-se, diploma de studii la şcoala din Janville, unde trece drept un fenomen.. Mathieu continua să râdă încet.

— Bine! bine! nu mă mai mir de nereuşita dumitale. Într-o zi, când îi sfătuiam să-l trimită pe Antonin la o şcoală de agronomie, bărbatul şi femeia erau cât pe-aci să mă bată. Visează să facă din el un domn.

În sfârşit, afacerea era ratată şi Séguin nu se putea mângâia, căci trebuia să renunţe la gândul că-l va convinge pe Mathieu să cumpere anul acesta şi alte pământuri, în afară de ultimele bălţi de pe platou, spre apus. De altminteri, actul de cesiune era gata şi-l iscăliră amândoi. Rămâneau însă două loturi; într-o parte, aproape o sută de hectare de pădure, lângă Lillebonne; în cealaltă, toate pârloagele, până la Vieux-Bourg, pe care limba de pământ a lui Lepailleur le despărţea de terenurile sărace, cumpărate mai înainte.

— Ţi-aş fi oferit condiţii mai bune şi ai fi profitat de ele, repetă Séguin, pe care nevoia de bani îl hărţuia. Dumneata eşti însă un om înţelept, ştiu că nu te voi putea convinge, dacă te-ai hotărât să aştepţi, să nu asculţi decât de necesităţile ce se ivesc a doua zi după izbândă. Noroc bun,

aşadar; am tot interesul.

Relaţiile lor fuseseră totdeauna foarte corecte, dar cam reci. Tocmai îşi strângeau mâna, când uşa se deschise, fără ca vreun servitor să-şi dea osteneala să anunţe.

— Ia te uită! dumneata eşti, spuse liniştit stăpânul casei. Te credeam la repetiţia generală a prietenului dumitale, Maindron.

Santerre intră, cu surâsul lui puţin obosit de om abil, copleşit de noroc. Se îngrăşase mult, umflat de succese, cu frumoşii lui ochi negri, cu privirea mereu blândă, cu barba totdeauna îngrijită, care-i ascundea gura răutăcioasă. El cel dintâi simţise venind apropiatul faliment al romanelor de alcov, al aventurilor din garsoniere. Şi o urmase pe Valentine în ţicneala ei religioasă, scriind acum cărţi unde era vorba de convertiri, unde triumfa spiritul de autoritate catolic, pe care-l reîntrona moda actuală. Aceasta, de altfel, nu făcuse decât să-i sporească dispreţul pentru turma umană.

— O! piesa lui Maindron, răspunse el, nu-ţi închipui ce platitudine! încă un adulter, e dezgustător până la urmă! E de necrezut cum publicul, supus la un asemenea regim, nu se revoltă până la urmă; se pare că triştii! noştri psihologi, care bagă în pământ, în chip atât de! lugubru, vechea societate, au făcut din ea o putreziciune, ca să sfârşească astfel în noroi... Eu nu m-am schimbat. Numai legea divină e suverană, dacă vrei să ucizi dorinţa. Şi Dumnezeu, ca o supremă fericire, va nimici lumea.

Apoi, când observă că Mathieu îl priveşte încremenit, amintindu-şi, fără-ndoială, de vechiul lui rol de romancier în haine negre, ce conducea dansul lumii şi îngropa toată această societate elegantă pe care o exploata, se mulţumi să scurteze vorba, adăugând:

— Am fugit de la teatru... E un timp admirabil, am o trăsură jos, veniţi cu mine la „Pastelişti”?

— O! nu, dragul meu, eu, cel puţin, nu, spuse Séguin, cu aerul său nepăsător. „Pastelиştii” mă plictisesc. Vezi dacă

Valentine n-are altceva de făcut.

Şi, prin gestul care-i însoţea aceste cuvinte, îi dăruia propria soţie, cu acea încredere de soţ, decis să nu ştie nimic. În zece rânduri era cât pe-aci s-o ucidă pe Valentine, turbat de gelozie, învinuind-o de trădare murdară. Apoi, fără să dea vreo explicaţie rezonabilă, fără nicio logică, îl tolerase mereu pe Santerre: acesta, se-nţelege, nu prezenta nicio importanţă. Sau, cel puţin, dacă soţul ignorase multă vreme vreo legătură probabilă, se resemnase mai târziu în faţa faptului împlinit. Şi, mai ales, de când avusese straşnica idee de a aduce iar amantul în casă, ca să trăiască el însuşi liber acolo, îi îngăduia să vină la orice oră, să se aciuieze în căminul său, să iasă la plimbare cu soţia lui, să se înapoieze cu ea, toţi trei ca nişte buni prieteni, râzând, discutând, ca şi altă dată, cu o eleganţă forţată şi dezamăgită.

— Nu doar că ţin la „Pastelişti”... Asta sau altceva. Important e să omorâm o după-amiază. Maindron m-a dat gata cu primul lui act... Doamne! ce zile idioate trăim!

— Tot e bine când nu sunt decât idioate! Sirius mi s-a îmbolnăvit, iată-mi grajdul dezorganizat, toate ghinioanele Aş isprăvi bucuros!

— Nu zău? Sirius e bolnav! Sărmane prieten, dacă ai vrea s-o sfârşim împreună... Lâncezesc, mi-e lehamite de viaţă!

— Eu o scuip, o vărs. Ah, ce lucru scârbos!

Se făcu tăcere, apoi Séguin reîncepu, lipsit de vlagă:

— Carevasăzică, dragul meu, nicio altă nenorocire pe ziua de azi?

— Nu. Cărămizile încă nu-mi cad în cap. Dar o să vină.

— Să sperăm. Şi pământul ăsta ticălos, cu forfota lui dezgustătoare de vietăţi, care continuă să se rotească... Dacă Sirius e bolnav, totul s-a sfârşit!

Mathieu, plictisit, se ridicase să plece, când o servitoare veni să spună, pe larg, că doamna îl roagă pe domnul să urce numaidecât la ea, în camera domnişoarei Lucie, pentru că domnişoara se încăpăţânează şi nu vrea să

asculte. Şi Séguin continuă să glumească, cu nepăsarea lui ironică, rugându-i pe cei doi bărbaţi să-l însoţească, spre a-l ajuta, spunea el, s-o convingă din timp pe această mică femeie de atotputernicia bărbătească.

În camera Luciei se petrecea o scenă nemaipomenită. Fetiţa, culcată pe spate, îşi trăsese plapuma până la bărbie, ţinând-o cu amândouă mânuţele crispate, ca şi cum ar fi vrut să lupte, să împiedice să fie trasă din patul din care se încăpăţâna să nu se mai mişte. Nu i se vedea decât faţa slabă şi albă, încremenită, cufundată în părul ei bălai şi despletit, în timp ce ochii, de-un albastru şters, îi erau aţintiţi cu îndârjire în tavan, cu o expresie de hotărâre sălbatică. Când o văzuse pe maică-sa intrând cu doctorul Boutan, privirea i se întunecase, umbrită de-o durere cumplită. Dar nimic nu tresărise în ea, respiraţia uşoară a pieptului ei slab nu ridica nici măcar plapuma şi timp de câteva minute refuzase să răspundă, eu chipul ca de mort.

— Eşti aşadar bolnavă, scumpa mea copilă? Maică-ta mi-a spus că azi-dimineaţă n-ai vrut să te scoli din pat... Ce te doare?

Ea rămase stană de piatră, fără să scoată o vorbă, fără o mişcare.

— Ştii că e foarte urât să-i îngrijorezi astfel pe părinţii tăi, încăpăţânându-te de a nu-mi da posibilitatea să te ajut. Fii drăguţă şi spune-mi ce ai. Te doare burta?

Ea rămase moartă, fără să-şi descleşteze gura, fără să mişte un deget.

— E drept că te credeam mai cuminte, ne faci tuturor multe necazuri... Trebuie totuşi să ştiu ce ai, ca să te vindec.

Şi cum de astă dată el înainta, schiţând gestul de a-i degaja şi a-i lua mâna, ea avu o tresărire de revoltă atât de vie, şi strânse atât de tare plapuma în jurul gâtului, încât doctorul trebui să renunţe să-i ia pulsul, nevrând s-o forţeze.

Valentine, care aştepta tăcută, se supără.

— Într-adevăr, scumpa mea, abuzezi de răbdarea noastră, e curată nebunie, şi până la urmă am să-l chem pe tatăl tău, ca să te înveţe minte... De azi-dimineaţă te agăţi de pat şi nici nu vrei să ne spui ce ai. Vorbeşte, cel puţin, explică-ne ce e cu tine, ca să ştim ce avem de făcut. Ai să te plângi de cineva?

Apoi, cum Lucie recăzuse în încremenirea ei ca o moartă, mama, după sfatul doctorului, o chemă pe Nora, institutoarea, pentru ca să-i pună el însuşi câteva întrebări. Când fata cea înaltă şi blondă apăru, i se păru că observă la copilă acelaşi tremur ca în clipa când voise s-o atingă, aceeaşi nevoie de-a se ascunde, de-a dispărea cu desăvârşire.

Întrebată, Nora, în picioare, la căpătâiul patului, răspunse zâmbind liniştită, cu acea nepăsătoare neruşinare cu care râdeau mereu frumoşii ei ochi de creatură superbă.

— Nu ştiu nimic, domnule. Fireşte că nu eu duc copiii la culcare. Aseară domnişoara Lucie părea sănătoasă... Trebuie să se fi culcat ca de obicei, la ora obişnuită, după ce se dusese în salonaş să-şi sărute mama, care primea o vizită. Eu, ca în toate serile, am intrat apoi numai o clipă în camera ei, să-i urez noapte bună. Ce vreţi să vă mai spun? Nu ştiu nimic mai mult.

În timp ce vorbea, nu-şi luă ochii ei mari de la fetiţă, părând foarte liniştită, de altfel, cu aerul provocator şi sigur totodată că ea nu va spune nimic, că nu putea spune nimic. O bucurie interioară, ca la amintirea unei poveşti hazlii, i se ivi apoi pe buze, descoperindu-i dinţii albi de tânără lupoaică. Aceasta fu prea mult; copila izbucni în hohote de plâns spasmodice, de îndată ce vaga privire a ochilor ei albaştri, fixată cu îndărătnicie în tavan, coborî şi întâlni cealaltă privire atât de batjocoritoare, atât de aprinsă, care apăsa asupra ei.

— Oh, să mă lase în pace, să nu-mi vorbească nimeni, să nu mă privească nimeni!... Vreau să mă duc la mănăstire! Vreau să mă duc la mănăstire!

Era strigătul pe care-l scosese, şi de dimineaţă, femeia precoce din ea, copilă încă, cuprinsă de dezgust faţă de sexul ei. Acum continua să strige cu o furie şi mai mare, fără să mai înceteze. Şi în încăpăţânarea ei de-a nu se scula din pat, de-a nu îngădui nimănui de-aci înainte să-i vadă măcar pielea mâinilor, era voinţa de-a se îngropa, de-a muri pentru lume, cu toată fiinţa ei trupească, în ura pentru senzaţia fizică. Ar fi dorit să se tragă perdelele, să nu mai fie scăldată în lumina zilei. Ar fi vrut să fie singură pentru totdeauna, să nu mai simtă apropierea şi căldura unei alte fiinţe, în neantul unui mormânt, ca să scape de groaza de a trăi, de a simţi viaţă. În jurul ei şi în ea.

— Vreau să mă duc la mănăstire! Vreau să mă duc la mănăstire!

Atunci, Valentine, crezând-o nebună de-a binelea, trimise să-l cheme pe Séguin. Şi, în aşteptarea lui, începu din nou s-o dojenească, foarte părinteşte, foarte demn.

— Într-adevăr, mă întristezi tare mult. La vârsta ta nu se vorbeşte aşa, că te duci la mănăstire, ca şi cum n-ai găsi în familia ta decât motiv de întristare şi de suferinţă. Cred că eu mi-am făcut întotdeauna datoria şi n-am, din fericire, să-mi reproşez nimic... Cunoşti desigur îndeajuns adâncile mele sentimente religioase şi te-am crescut îndeajuns în respectul religiei noastre ca să-mi fie îngăduit să-ţi spun că-l superi pe Dumnezeu amestecându-l într-un capriciu de copil bolnav... Nu te duci la mănăstire decât atunci când eşti ascultător; iar lui Dumnezeu nu-i plac fetele care le jignesc pe mamele lor, când n-au primit de la ele decât pilde frumoase.

Ochii micuţei Lucie se aţintiseră acum asupra ochilor mamei sale. Şi pe măsură ce aceasta vorbea, sărmanii ei ochi de fiinţă nevinovată, zguduită în nebunia ei de puritate divină, se măreau de spaimă, exprimau cea mai crudă durere, orice respect nimicit, dragostea suprimată, tot chinul unui mic suflet de copil în care se destrăma iubirea filială.

În clipa asta intră Séguin, urmat de Santerre şi de Mathieu. În timp ce Valentine continua, explicându-i cazul, apelând la autoritatea lui de părinte, el păstra în colţul gurii aceeaşi uşoară cută de ironie, ca şi cum ar fi vrut să spună: „Ce vrei, draga mea, i-ai crescut atât de prost încât au toane idioate”. Când mama termină, el se întoarse spre doctor, care, cu un gest, îi arătă neputinţa sa de-a interveni, de vreme ce fetiţa nu voia să se lase examinată. Se uită apoi la Nora, cu bunăvoinţă, văzând-o şi pe ea zâmbind, ca şi el, de scena asta ridicolă. Şi se prefăcea că-l ia de martor pe Mathieu, înainte de a-şi da părerea, în vreme ce Santerre, căruia îi plăcea liniştea, crezu că va putea aranja lucrurile în mod glumeţ.

— Cum aşa, micuţa mea Lucette, e adevărat tot ce spune mama? Nu, nu! se înşală, nu-i aşa? tu eşti foarte cuminte… Haide, vreau să te sărut, mă vei săruta şi tu, şi totul se va sfârşi. Cât despre tata şi mama, am eu grijă, te vor ierta.

Râdea zgomotos şi înainta cu obrazul întins. Dar, în faţa acestui obraz de bărbat, a chipului acesta cu ochi mari şi strălucitori, cu buzele groase, pe jumătate acoperite de barba-i stufoasă, Lucie se cutremură, dând semne de-o groaznică tulburare, de-o scârbă plină de spaimă.

— Nu te apropia, nu vreau… O, să nu mă săruţi, să nu mă săruţi!

Santerre n-o lua în seamă, se încăpăţâna s-o apuce, ca şi cum s-ar fi jucat, sperând astfel să-i potolească toanele.

— De ce nu te-aş săruta, Lucette? Doar te sărut în fiecare zi.

— Oh, nu, nu mai vreau… Lasă-mă, fie-ţi milă!… oh, nu, nu! dumneata nu, să nu mă mai săruţi niciodată!

Şi cum el împingea jocul până la capăt, cu toate ţipetele ei, fata se ridică, se aruncă înapoi, ferindu-se de gura lui ca de-un fier roşu care ar fi ars-o. Cearşaful pe care şi-l strânsese atât de tare în jurul gâtului îl aruncă acum, ca să fugă, uitând, ca o nebună, orice pudoare, şi arătându-şi umerii slabi, corpul gingaş de femeiuşcă în devenire. Şi-i

clănţăneau dinţii de groază, înnebunită de mârşăvia oamenilor, plângând, bâiguind.

Apoi, când crezu că el o va prinde, că o va apuca, că o va săruta, ea, încremenită, mută, încăpăţânându-se să nu mai trăiască, cu o silă nemaipomenită, dezvălui taina ruşinoasă care o obseda din dimineaţa aceea.

— Nu mă săruta! Niciodată, niciodată, să nu mă mai săruţi... îţi spun că te-am văzut aseară în salonaş cu mama... Vai, ce murdărie, ce murdărie!

Santerre, pălind, se trase înapoi. Se părea că o tăcere, un frig de moarte se lăsau din tavan. Toţi aşteptară, cu ochii holbaţi, fără să facă vreun gest ca să împiedice acum inevitabilul, ireparabilul.

Lucie, întârâtată, înnebunită, continua:

— Nono a venit aseară pe când mă pregăteam să mă culc, ca să mă cheme şi să-mi arate ceva nostim... A făcut o gaură mare în uşă şi se amuză seara privind... Am crezut că Gaston făcea prostii cu Andrée şi m-am dus în picioarele goale, în cămaşă. Şi ce-am văzut, ce-am văzut! Oh! sunt tare nenorocită, să mă ducă la mănăstire, să mă ducă la mănăstire, numaidecât!

Căzu din nou pe pat, trase peste ea toată plapuma, ca şi cum ar fi vrut să se ascundă, şi se întoarse cu faţa la perete, nemaivoind nici să vadă, nici să audă. Şi când fiorii puternici care încă o zguduiau încetară, păru ca o moartă.

La auzul acestei divulgări ieşite din gura copilei în faţa tuturor, Séguin simţi cum îi năvăleşte sângele în obraz, cum se redeşteaptă gelozia brutală, care-l ducea cu gândul la omor; şi nemaiţinând seamă de Santerre, devenit livid, se întoarse spre Valentine atât de ameninţător încât Mathieu se pregăti să intervină, împreună cu doctorul. Dar, aproape imediat, aceştia îl văzură stăpânindu-se, cu aceeaşi cută batjocoritoare în colţul gurii, când o zări din nou pe Nora, puţin palidă, în picioare, lângă pat, uimită că fata îndrăznise să vorbească despre aşa ceva, tot superbă de altfel, ba chiar obraznică. Numai Valentine îndrăzni să se indigneze,

să-şi arate revolta, într-un strigăt de mândrie şi autoritate, în care se regăsea sângele familiei Vaugelade, oricât de viciat.

Înaintă spre institutoare, şi-i spuse de la obraz::

— E o infamie ce-ai făcut dumneata, domnişoară. Nici ultima târâtură, din cea din urmă casă de toleranţă, n-ar fi avut o astfel de idee mârşavă, să pângărească copilăria într-un chip atât de prostesc, atât de murdar, să distrugă orice respect, orice: dragoste dintre o mamă şi fiica ei. Eşti o femeie bolnavă, sau cea mai mare ticăloasă... Pleacă, te alung.

Abia atunci Séguin, care nu scosese încă niciun cuvânt, binevoi în sfârşit să intervină, cu autoritate de stăpân. Spuse cu aceeaşi mână rece şi surâzătoare:

— Iartă-mă, draga mea, dar nu sunt de acord ca Nora să plece. Va rămâne... N-o să întoarcem acum casa pe dos, schimbând obiceiurile cu care ne-am desprins atât de bine, ori de câte ori ţicnită asta de Lucie va avea noaptea vise urâte... Doctore, te rog să-i dai un purgativ şi să-i faci nişte duşuri reci... Şi, mai ales, să nu mai aud de năluciri, de cai verzi pe pereţi, că altfel mă supăr.

Când Mathieu ieşi în stradă, însoţit de doctor, după ce acesta din urmă se mărginise să prescrie un calmant, îşi strânseră mâna în tăcere. Apoi, cum Boutan se urca în trăsură, spuse fără ocol:

— E limpede? nu e oare vorba de prăbuşirea despre care ţi-am vorbit mai adineauri?... O societate în agonie, în ura ei pentru o viaţă normală şi sănătoasă! Toate decăderile, averea împuţinată, irosită zi de zi, familia tot mai restrânsă, pângărită, nimicită! Cele mai rele blestemăţii grăbind descompunerea finală, fete de doisprezece ani mistice, isterice, pradă de timpuriu dezgustului pentru orice fecunditate, dorind moartea trupească într-o mănăstire!... Ah, bine mai stăm, nenorociţii ăştia doresc cu tot dinadinsul sfârşitul lumii!

La Chantebled, Mathieu şi Marianne întemeiau, creau,

făceau copii. Şi în răstimpul celor doi ani care urmară ieşiră din noii biruitori în veşnica luptă: a vieţii împotriva morţii, prin această sporire continuă a familiei şi a pământului fertil, care devenise însuşi sensul existenţei lor, bucuria şi puterea lor. Dorinţa trecea prin ei ca o văpaie, divina dorinţă îi fecunda, graţie puterii lor de a iubi, de a fi buni, de a fi sănătoşi; iar energia lor, voinţa de a înfăptui, calmul şi curajul cu care se devotau muncii folositoare, făuritoarea şi orânduitoarea lumii, făcea restul. Şi în timpul acestor doi ani rămaseră iar învingători, dar după o luptă statornică. Pe măsură ce domeniul creştea, capitalul de rulment devenea tot mai mare, înmulţea problemele. Datoriile de la început fuseseră totuşi plătite şi putură, de atunci, să renunţe la sistemul greoi al asocierii şi al împrumuturilor rambursabile asupra câştigurilor pe care fuseseră nevoiţi să le practice la început. Nu mai exista acum decât un singur şef, un patriarh, al cărui gând era să-şi întemeieze familia pe însuşi domeniul său, să nu aibă alte ajutoare, alţi asociaţi, decât copiii lui. Pentru fiecare dintre ei cucerea câte-un nou ogor, dăruia o patrie micului său popor. Mai târziu, rădăcinile, tot ce leagă şi hrăneşte, vor fi aici, chiar dacă mai mulţi dintre ei s-ar împrăştia şi ar porni în lume să-şi dobândească diferite situaţii sociale. Aşadar, şi de astă dată, ce extindere hotărâtoare constituia acest din urmă lot de mlaştini, care înlesnea cultivarea întregului platou, mai mult de o suta de hectare! Acum putea să se mai nască un copil, va avea şi el partea lui de hrană, va creşte grâu şi pentru pâinea lui de toate zilele. Şi de îndată ce muncile fură terminate, ultimele izvoare captate, terenurile drenate şi desţelenite, în primăvara următoare fu o privelişte încântătoare, când vasta şi întreaga întindere verde, cât puteai să vezi cu ochii, vestea un seceriş triumfal. Acest tablou splendid răscumpăra toate lacrimile, toate grijile chinuitoare din primele zile de muncă agricolă.

Apoi, la această realizare a lui Mathieu, se mai adăugară, în timpul acestor doi ani, şi naşterile succesive ale

Mariannei. Nu era doar fermiera pricepută care-l ajuta la exploatare, ţinea socotelile, se ocupa de nevoile lăuntrice. Rămânea soţia adorabilă şi adorată, pe care dorinţa divină o fecunda, mama care, după ce a adus copilul pe lume, după ce a terminat să-l alăpteze, devenea educatoarea, institutoarea lui, pentru a-i dărui şi mintea, şi sufletul ei. Bună „ouătoare”, bună crescătoare, spunea Boutan, cu râsul lui blând. Să faci mulţi copii, asta nu înseamnă decât o predispoziţie fiziologică, pe care o au multe femei, fără îndoială; dar fericita împlinire e atunci când aceste femei se găsesc şi în sănătoase condiţii morale., ca să-i poată creşte bine. Ea, atât de înţeleaptă, atât de veselă, era mândră că obţine totul de la copiii ei numai prin blândeţe şi bunătate. Era de ajuns să fie îndrăgită, ca să fie şi ascultată, respectată, înconjurată de-un adevărat cult, pentru că era foarte frumoasă, foarte bună şi foarte iubită. Iar sarcina ei nu era deloc uşoară, în mijlocul celor opt copii, a căror treptată înmulţire îi îngreuia răspunderea. Ca în tot ce făcea, punea şi aici multă ordine; îi lăsa pe cei mai mari să vegheze asupra celor mici, îi acorda fiecăruia partea lui de duioasă autoritate, şi ieşea biruitoare din cele mai grele încurcături, făcând să domnească asupra tuturor adevărul şi dreptatea. Cei mai mari, Blaise şi Denis, care aveau şaisprezece ani, şi Ambroise care împlinea paisprezece, îi cam scăpau din mâini, încăpuţi acum pe mâna tatălui lor. Ceilalţi cinci, însă, de la Rose, cu cei unsprezece ani ai ei, până la Louise, de doi ani, şi ajungând la Gervais, Claire şi Grégoire, cu diferenţe între ei de câte doi ani, o înconjurau mereu ca o mică turmă; noul venit îl înlocuia totdeauna pe micuţul care-şi lua zborul, îndată ce simţea că i-au crescut aripile. Şi de astă dată, după aceşti doi ani, Marianne mai născu o fetiţă, Madeleine, al nouălea copil. Naşterea a fost uşoară; dar avusese cu zece luni mai înainte un avort spontan, în urma unor mari oboseli. De aceea, când Mathieu o revăzu în picioare şi surâzând, cu scumpa micuţă Madeleine la sân, o îmbrăţişă cu pasiune, triumfând încă o

dată peste toate necazurile şi durerile. Încă un copil, încă un pas înainte pe drumul bogăţiei şi al puterii, o nouă forţă aruncată în lume, un alt ogor însămânţat pentru ziua de mâine.

Şi toate acestea erau opera cea mare, opera cea bună, opera de fecunditate ce se întindea pe pământ şi prin femeie, învingând distrugerea, creând mijloace de hrană fiecărui nou copil, iubind, voind, luptând, muncind în suferinţă, mergând necontenit spre mai multă viaţă, spre mai multă speranţă.

IV

Mai trecură doi ani. Iar în timpul acestor doi ani, Mathieu şi Marianne avură încă un copil, o fetiţă. Şi da data aceasta, pe măsură ce familia creştea, sporea şi domeniul Chantebled, la est de platou, cu toate pădurile care mai erau de vânzare, până la depărtatele ferme din Mareuil şi Lillebonne, Acum, toată partea de nord a domeniului era cumpărată, aproape două sute de hectare de pădure, întretăiate de largi poiene, până la urmă legate între ele printr-un sistem de drumuri. Şi, transformate în păşuni naturale, aceste pajişti înconjurate de copaci, udate de izvoarele din apropiere, le îngăduiră să întreiască numărul vitelor şi să încerce crescătoria în stil mare. Era cucerirea de neînvins a vieţii, fecunditatea întinzându-se sub soare, munca mereu creatoare, fără întrerupere, în ciuda piedicilor şi a suferinţelor, compensând pierderile, punând în fiecare clipă în vinele pământului tot mai multă energie, tot mai multă sănătate şi bucurie.

De când soţii Froment deveneau nişte cuceritori, ocupaţi cu întemeierea micului lor imperiu, în plin mers pe drumul

belşugului temeinic, acela al pământului, soţii Beauchêne nu mai glumeau pe socoteala ciudatei lor idei de-a se stabili la ţară, ca nişte ţărani amatori, cultivatori de ocazie, cum le spuneau la început. Miraţi, convinşi, încă de mai înainte, de toate aceste succese, erau mai atenţi faţă de ei, considerându-i, de aci înainte, ca pe nişte rude bogate; bine voiau să-i viziteze uneori, încântaţi de această mare fermă fremătătoare, plină de larma vieţii, răsunând de prosperitate. Şi s-a întâmplat ca, într-una dintre aceste vizite, Constance s-o reîntâlnească pe doamna Angelin, vechea ei prietenă din pension, pe care, de altminteri, niciodată n-o uitase cu desăvârşire. Tânără pereche, care cu zece ani mai înainte venise să-şi plimbe, pe potecile singuratice de la Janville, dragostea zburdalnică, schimbând sărutări lacome în dosul fiecărui gard, îşi cumpărase până la urmă o căsuţă la marginea satului, unde, în fiecare an, îşi petrecea zilele fericite. Dar nu mai era nepăsarea duioasă de odinioară. Doamna Angelin se apropia de treizeci şi şase de ani; şi, de şase ani, de când ea şi soţul ei îşi ţineau cuvântul dat, de-a înceta să mai fie amanţi frauduloşi cu începere de la vârsta de treizeci de ani, de şase ani de când se purtau ca nişte soţi serioşi, aşteptând copilul pe care şi-l făgăduiseră, copilul se încăpăţâna să nu vină. În zadar îi doreau cu toată dragostea fierbinte ce-o avea unul pentru altul; îmbrăţişările rămâneau sterpe, ca lovite de sterilitate, prin îndelungatul egoism ce caracterizase plăcerea lor. Iar casa se cufunda într-o tristeţe tot mai adâncă: el, frumosul muşchetar, aproape cărunt, cu vederea slăbită, disperat că abia mai Vede să-şi picteze evantaiele la care lucra; ea, cu. râsul atât de vesel, cuprinsă de spaimă în faţa acestei orbiri ce-l ameninţa, îngrijorată de noaptea şi tăcerea ce le cotropeau căminul, din ce în ce mai rece.

Cum legaseră din nou prietenia, doamna Angelin, acum când venea la Paris pentru cumpărături, se ducea uneori la Constance, să bea o ceaşcă de ceai, pe la ora patru, înainte de a lua trenul înapoi. Într-o zi, cum erau singure, izbucni

într-un hohot de plâns, destăinuindu-şi toată spaima şi nefericirea.

— Ah, scumpa mea, n-ai să ştii niciodată cât suferim. Când ai un copil, nu-ţi poţi închipui în câtă durere cade o căsnicie care nu poate să aibă unul şi-l doreşte, oh! din toate puterile. Bietul meu soţ mă iubeşte în continuare, dar văd bine: e convins că vina e a mea şi asta îmi sfâşie inima; plâng de una singură ore întregi. Vina mea! Parcă ar îndrăzni cineva să afirme a cui e vina, a bărbatului sau a femeii? Dar nu-i spun asta, pentru că ar înnebuni. Şi dacă ne-ai vedea pe amândoi în casa noastră goală, atât de descurajaţi, mai ales de când boala lui de ochi îl face ursuz! Ah! am da orice ca să avem un copil lângă noi, să facă gălăgie, să ne încălzească inima, acum când viaţa a început să îngheţe în noi şi în jurul nostru!

Constance o privea foarte surprinsă.

— Cum! scumpa mea, nu poţi să ai un copil la vârstă de numai treizeci şi şase de ani? Am crezut întotdeauna că, atunci când vrei unul, îl poţi face, dacă eşti sănătoasă şi robustă cum eşti dumneata... De altminteri, te poţi trata, găseşti mereu în gazete astfel de anunţuri.

Un nou val de lacrimi o sufocă pe doamna Angelin.

— Mă sileşti să-ţi spun tot... Vai! draga mea prietenă, de trei ani mă îngrijesc şi de peste şase luni sunt în tratamentul unei moaşe din strada Miromesnil; iar dacă mă vezi atât de des în timpul verii, e din cauză că mă duc la consultaţiile ei. Îmi dă cele mai frumoase speranţe, dar nimic... Azi a fost mai sinceră, a părut descurajată, iată pentru ce nu mi-am putut stăpâni adineauri lacrimile. Iartă-mă.

Apoi, cu mâinile împreunate, într-o înflăcărată exaltare, profund convinsă:

— Doamne! Doamne! când mă gândesc că sunt femei atât de fericite, femei care au atâţi copii câţi vor ele. Iată! verişoara dumitale, doamna Froment, de pildă! Câte glume nu s-au făcut pe seama ei, cât de mult au blamat-o toţi, şi

eu cea dintâi! Ei bine! i-am cerut iertare, pentru că acest lucru e în cele din urmă prea frumos, prea înălţător, acest şir neîntrerupt de naşteri, atât de uşoare, atât de reuşite. Şi cât de mult o invidiez, ah, scumpa mea! încât mă bate gândul să mă duc într-o seară să-i fur unul, unul dintre aceşti copii, ce răsar atât de simplu din ea, ca fructele abundente într-un pom viguros Doamne! Doamne! să fie oare pentru că am aşteptat prea mult? Vina noastră, a amândurora, să fie oare pentru că am lăsat să se usuce ramura, împiedicând-o să rodească în anotimpurile cu sevă bogată?

La auzul numelui verişoarei sale, Constance devenise gravă, clătinase din cap. Întotdeauna o dezaprobase pentru sarcinile ei succesive, cu adevărat scandaloase, şi din cauza cărora va ispăşi într-o bună zi, desigur.

— Nu, nu! draga mea, să nu cazi în cealaltă exagerare. Un copil, se-nţelege; nu există femeie, nu există mamă care să nu-i simtă imperios nevoia. Dar această droaie, această turmă, nu, nu! e o ruşine, o nebunie... Fără-ndoială că acum, când Marianne e bogată, poate să spună că-i este îngăduit să fie neprevăzătoare. Admit că e aci o scuză. Dar oricum, îmi păstrez ideile mele, vei vedea că mai devreme sau mai târziu va fi aspru pedepsită.

Totuşi, în seara aceea, când doamna Angelin plecă, Constance rămase pe gânduri, tulburată de destăinuirile ei. Era uimită că, la vârsta lor, nu mai puteau avea un copil, când îl doreau. Şi de unde venea fiorul rece pe care-l simţise atunci trecându-i prin vine? De ce mister, de ce frică de viitor fusese astfel abia atinsă, în cea mai tainică simţire din adâncul inimii sale? Această senzaţie neplăcută de altfel era nedesluşită, abia percepută, nici măcar o presimţire, nimic decât un uşor fior instinctiv al fecundităţii ei compromise, pierdute, poate. Nici nu s-ar fi oprit la gândul acesta, dacă regretul că n-are un al doilea fiu n-ar fi străbătut-o cu spaimă în ziua când tristul Morange, fulgerat de moartea tragică a singurei lui fiice, rămăsese singur. De

când fusese atât de năprasnic părăsit, nenorocitul trăia într-un fel de amorţeală, becisnicia unui bun funcţionar mediocru, tipicar, făcându-şi slujba în chip mecanic. Scoţând cu greu o vorbă, foarte corect, foarte blând, îşi reluase serviciul de contabil, ca un om înfrânt pentru totdeauna, care nu mai trebuia să părăsească uzina, unde salariul i se urcase la opt mii de franci. Nu se prea ştia ce-ar putea face el cu o asemenea sumă, prea mare pentru un om cu un trai atât de restrâns, atât de ordonat, fără a cheltui vreun ban, fără a i se cunoaşte vreun alt capriciu, în afară de acela de a-şi menţine apartamentul său, devenit prea mare de aci-nainte, şi pe care, totuşi, îl păstrase cu încăpăţânare, închizându-se acolo şi ducând o viaţă de om invidios, zăvorit într-o sălbatică singurătate. Şi tocmai această durere zdrobitoare o tulburase un moment până la înduioşare pe Constance, făcând-o să plângă împreună cu Morange, în primele zile, ea, care atât de greu vărsa o lacrimă. Desigur că, reflectând aproape inconştientă asupra propriului ei caz, gândul la celălalt copil pe care l-ar fi putut avea stăruia încă; îi revenea în orele tulburi când, din străfundul maternităţii sale redeşteptate, neliniştite, se ridicau temeri obscure, ori spaime bruşte, pe care nu şi le cunoscuse niciodată. Totuşi, fiul ei Maurice, după o plăpândă adolescenţă, ce avusese nevoie de multe îngrijiri, era acum un tânăr frumos de nouăsprezece ani, la fel de palid, însă cu o înfăţişare robustă. Îşi terminase de curând studiile destul de bine, şi-l ajuta de pe-acum pe tatăl său la conducerea uzinei; iar maică-sa, în adoraţie faţă de el, nu-şi pusese niciodată mai mari speranţe în singurul ei fiu ca acum, văzându-l stăpânul de mâine al acestei uzine, a cărei bogăţie o va spori şi mai mult şi care îi va dărui împărăţia banului şi a puterii.

Acest cult pe care Constance îl avea pentru fiul ei, eroul de mâine, creştea mai ales de când tatăl lui scădea în ochii ei, decădea pentru ea în fiecare zi, tot mai mult, până la dispreţ şi dezgust. Era o decădere logică, pe care ea nu

putea s-o oprească, şi căreia ea însăşi, în mod fatal, îi grăbea etapele. La început, când închidea ochii asupra primelor lui infidelităţi; asupra nopţilor petrecute în afară de casă, cu fete de stradă, nu voia să vadă în ele decât manifestarea unor pofte prea brutale cu care o distrugea, dornică totodată să evite pe cât posibil ghinionul de-a rămâne însărcinată. Totuşi, îl suportase timp îndelungat, dintr-un sentiment al datoriei, ca să-l păstreze, să-l ferească de greşeli ireparabile. Asta până în ziua când neînţelegerile intime izbucniseră în chip fatal, el, din ce în ce mai brutal, aducând din afară tot felul de exigenţe, ea, revoltată în cele din urmă, dezgustată de aceste lucruri care-o lăsau atât de rece, de altfel de pe-acum suferind din cauza îndârjirii lui în măsluirile de-a nu avea copii, în nopţile ce urmau meselor copioase cu lichioruri şi trabucuri. El avea patruzeci şi doi de ani, bea prea mult, mânca prea mult, fuma prea mult. Se îngrăşa, devenea astmatic, cu buzele fleşcăite, cu pleoapele grele, nemaiferchezuindu-se ca altădată, neglijându-şi ţinuta, având gusturi grosolane, glume necuviincioase. Dar, mai cu seamă, se înhăita cu oameni de jos, aluneca spre desfrânări josnice, care-l ispitiseră totdeauna, în lăcomia, lui de femei uşoare, care se dăruiau total, fără fasoane. Aşa că acum, când în căminul conjugal era ca şi lipsit de satisfacţii trupeşti, se lăsa târât în cele mai abjecte aventuri. Dispărea, dormea prin oraş, minţea cu neruşinare, nici măcar nu-şi da osteneala să mintă. Cum ar mai fi putut Constance să lupte, ea, care abia dacă mai avea tăria să suporte, din când în când, urâcioasa corvoadă, numai pentru ca ruptura să nu fie definitivă? Se simţea neputincioasă şi, în cele din urmă, îi lăsase întreaga libertate, deşi nu ignora nimic din viaţa lui de plăceri scârnave. Şi ceea ce era mai grav pentru ea era faptul că ruinarea treptată a acestui bărbat zdravăn, halul de decădere fizică şi morală în care-l aducea abuzul de prostituate cu care o înşela, avea repercusiuni asupra uzinei, care se ducea de râpă. Omul de altădată, extrem de

muncitor, patronul plin de energie şi neobosit, se împotmolea, pierdea simţul afacerilor fructuoase, nu mai găsea putere pentru acţiunile mari. Trândăvea dimineaţa în pat, lăsa să treacă trei-patru zile fără să-şi inspecteze atelierele, trecea cu vederea dezordinea, risipa, ce creştea în aşa măsură încât inventarul, atât de prosper odinioară, învedera din an în an pagube care se agravau. Şi ce sfârşit pentru acest om egoist, acest desfrânat, atât de vesel, atât de exuberant şi plin de energie! Pentru el, care proclamase totdeauna că banul, capitalul înzecit, graţie muncii altora, e unica putere demnă de dorit, şi pe care acum banii prea mulţi, excesul de destrăbălări, îl aruncau, printr-o ironie a soartei, în ghearele ruinei lente, în desăvârşita incapacitate a neputincioşilor!

O supremă jignire avea s-o rănească pe Constance şi s-o facă să capete o profundă silă pentru soţul ei. Scrisori anonime, josnice răzbunări ale unor servitori concediaţi, o informară despre legăturile amoroase ale lui Beauchêne cu Norine, muncitoare din fabrică, fata care, rămânând însărcinată în urma aventurii ei, născuse în ascuns un băiat, pe care-l făcuse să dispară. Şi, după zece ani, Constance nu putea nici astăzi să se gândească la aventura aceea murdară fără ca întreaga ei fiinţă să se revolte. Se-nţelege că n-ar fi vrut să-i facă ei acel copil; dar ce ruşine, ce murdărie, să i-l facă acelei fete! Unde îl aruncaseră? mai trăia oare? afundat în ce mârşăvie? Rămânea buimăcită la gândul acestei maternităţi apărute din desfrâu, la voia întâmplării, la gândul acestei maternităţi pe care el i-o furase, şi care o lăsa uimită că simte, acum, un chinuitor regret, tocmai pentru că ea o refuzase cu atâta îndărătnicie. S-ar fi zis că, în fiinţa ei, mama, pe măsură ce se depărtase de el, din dezgust, crescuse, cu duioşii şi cu invidii, cu toată acea flacără a devotamentului, a abnegaţiei, a pasiunii, pe care nu le cunoscuse niciodată ca soţie. Din cauza asta îşi dăruia acum viaţa întreagă adoratului ei Maurice, din care făcea un zeu, renunţând

până şi la îndreptăţită ei ură. Hotărâse că el nu trebuie să sufere de pe urma nemerniciei tatălui său, şi. mai mult din cauza lui păstra această atitudine mândră, cu o extraordinară putere sufletească; se prefăcea că nu ştie nimic, nefăcând niciodată mustrări soţului şi rămânând pentru el, în faţa lumii, femeia respectuoasă ce fusese întotdeauna. Chiar şi atunci când erau între patru ochi, până şi în alcov, ea tăcea, ocolea explicaţiile, certurile. Burgheza ruşinoasă, femeia cinstită, era departe de-a se gândi la un amant, la o răzbunare posibilă. Dimpotrivă, părea că, în ura ei pentru desfrâul bărbatului, se legase mai strâns de cămin, trup şi suflet cu fiul ei, ocrotită de el tot atât cât şi de severa ei cinste sufletească şi trupească. Şi jignită, scârbită, ascunzându-şi dispreţul, aştepta triumful acestui fiu care va purifica, va salva uzina cu o încredere arzătoare în puterea lui; dar rămânea foarte uimită şi îngrijorată în zilele când, aşa deodată, fără nicio cauză lămurită, uşorul fior misterios o îngheţa, îi pricinuia remuşcări pentru cine ştie ce greşeală mai veche, de care nu-şi aducea aminte.

Constance reveni cea dintâi la destăinuirile făcute de doamna Angelin. Se arătă plină de interes, foarte înduioşată. Apoi, când biata femeie stearpă, pe care dorinţa de-a avea un copil o înnebunea, îi mărturisi că fiecare vizită la moaşă o deznădăjduia şi mai mult, păru că ar vrea s-o consoleze şi se oferi cu afecţiune.

— Îmi îngădui, dragă prietenă, să te însoţesc într-o zi? Poate că-mi va spune mie ceea ce nu îndrăzneşte să-ţi spună dumitale.

Surprinsă, doamna Angelin schiţă un gest obosit, ca un refuz.

— Oh! la ce bun? N-ai să afli mai mult decât ştiu eu. Şi-aş fi mâhnită să te fac să-ţi pierzi timpul fără niciun folos.

— Ba deloc! Timpul meu îţi aparţine într-o împrejurare atât de gravă. Şi nu vreau să-ţi ascund că sunt curioasă să vorbesc şi eu cu această moaşă, atât de mult mă uimesc

lucrurile pe care mi le povesteşti.

Atunci, îşi dădură întâlnire, hotărând ca joia viitoare, după-amiază, să meargă împreună la doamna Bourdieu, în strada Miromesnil.

Tocmai în joia aceea, pe la ora două, când Mathieu, sosit la Paris să vadă o batoză, la uzina Beauchêne, mergea liniştit pe jos, pe strada Boëtie, se întâlni cu Cécile Moineaud, care ducea un pacheţel legat cu grijă. Se apropia de douăzeci şi unu de ani, rămăsese subţirică, foarte palidă şi slăbită după ce fusese operată, dar fără tulburări grave. Mathieu îi păstrase, după cele câteva luni pline de necazuri petrecute de ea la fermă, o mare afecţiune; se adăugase mai târziu o compătimire duioasă, când o văzuse în groaznica ei suferinţă, plângând în hohote de disperare că nu va mai putea fi mamă. Şi, de când ieşise din spital, se ocupă de ea, îi căută o muncă uşoară; şi-i găsi de lucru la un fabricant, un prieten al său, unde să cartoneze, să încleieze cutii, singura muncă fără prea multă osteneală pe care puteau s-o facă sărmanele ei mâini subţiri, mâini de copilă, care nu mai crescuseră, de îndată obosite. De când nu mai era femeie, ai fi spus că e o fetişcană oprită din creştere, deşi nu întâlnea o dată un copil fără să nu râvnească să-l îmbrăţişeze şi să-l acopere cu sărutări. Foarte îndemânatică, cu degetele sale subţiri, ajunsese totuşi să câştige doi franci pe zi lucrând la micile ei cutii. Şi cum suferea foarte mult la părinţii ei, mereu înfricoşată acum de brutalitatea celor din jur, jefuită în fiecare săptămână de câştigul ei, nu mai visa decât să-şi aibă odăiţa proprie, să găsească puţinii bani care să-i îngăduie să se mute într-o cameră, unde ar fi atât de liniştită, de fericită, că nu mai e bruftuluită. Mathieu plănuia să-i facă o frumoasă surpriză, dându-i într-o bună zi aceşti puţini bani de care avea nevoie.

— Unde te duci atât de grăbită? o întrebă el vesel.

Ea rămase puţin tulburată de această întâlnire; şi, stingherită, răspunse mai întâi cam într-o doară:

— Mă duc în strada Miromesnil să fac o vizită.

Apoi, văzându-l tot atât de bun, oricând gata să-i vină în ajutor, îi spuse numaidecât tot adevărul. Biata Norine, soră-sa, născuse de curând pentru a treia oară, la doamna Bourdieu. Încă o poveste lamentabilă, pentru că sarcina asta, a treia, se ivise într-o perioadă de dezmăţ a vieţii ei, în timp ce trăia cu un domn din lumea bună, care-i mobilase o cameră drăguţă. Şi cum acest domn foarte bine dispăruse imediat, ea fusese constrânsă, ca să poată trăi, să-şi vândă din mobilă, fericită că putuse, cu ultimele două sute de franci, să nască din nou la doamna Bourdieu, fiindu-i groază de spital. La treizeci şi unu de ani nu mai era de glumit.

— Niciodată n-a fost rea cu mine, continuă Cécile. M-am dus s-o văd, căci o plâng din toată inima. Azi îi duc puţină ciocolată. Şi dacă i-aţi vedea băieţaşul... e un îngeraş.

Ochii îi străluciră şi râse cu o duioşie care îi lumină faţa mică şi palidă. Era o minune să vezi cum fosta ştrengăriţă deşănţată, această haimana de pe străzile cartierului Grenelle, devenise, sub loviturile brutale ale vieţii, o creatură sensibilă şi delicată; o mamă declasată, părând că a rămas tot fetiţă, fremătând de dragoste şi atât de gingaşă încât un zgomot prea tare ameninţa s-o sfarme ca pe-un obiect de sticlă. Odată suprimată funcţia, se părea că instinctul maternităţii se înverşunase în ea.

— Ce nenorocire că se încăpăţânează să scape de el, ca şi de ceilalţi doi! Totuşi, de data asta, pruncul ţipa atât de tare încât i-a dat să sugă. Dar asta o face numai deocamdată; spune că nu vrea să-l vadă crăpând de foame lângă ea... Mie îmi face rău această cruzime: să poţi să ai un copil şi să nu vrei să-l ţii. Atunci îmi pusesem în gând să potrivesc lucrurile cum nu se poate mai bine. Ştiţi că vreau să plec de la părinţii mei. Aş fi închiriat o cameră mai mare, aş fi luat-o pe sora mea cu băieţelul ei la mine, i-aş fi arătat şi ei să decupeze şi să lipească cutiuţe şi astfel am fi trăit toţi trei foarte fericiţi... Cât am fi muncit de frumos, bucuroase că suntem libere, că nu mai suntem silite să

facem lucruri care ne scârbesc!

— Şi ea n-a vrut? întrebă Mathieu.

— Mi-a spus că sunt. nebună, şi are puţină dreptate, pentru că n-am niciun ban pentru a închiria o cameră. Ah! dacă aţi şti cât sunt de amărâtă!

Mathieu, care abia îşi ascundea emoţia, reluă cu tonul cel mai liniştit:

— O cameră e uşor de închiriat. Ai putea găsi un prieten care să te ajute. Dar mă îndoiesc foarte mult c-ai putea s-o convingi vreodată pe sora dumitale să-şi ţină copilul, deoarece cred că-i cunosc părerea în privinţa asta. Ar trebui să se petreacă o minune.

Cécile îl privea cu vioiciune, cu mintea ei ageră. El era adevăratul prieten. Doamne! visul ei se va realiza oare? în sfârşit, spuse curajoasă:

— Domnule, dumneavoastră sunteţi atât de bun cu noi că ar trebui să-mi faceţi o mare favoare. Să veniţi chiar acum cu mine şi s-o vedeţi pe Norine. Numai dumneavoastră sunteţi în stare. să-i vorbiţi şi s-o hotărâţi, poate... Să mergem încet, mă înăbuş, atât sunt de mulţumită!

Foarte mişcat, Mathieu începu să meargă alături de ea. Trecură de colţul străzii Miromesnil; iar inima îi bătea şi lui când urcară scara casei de naşteri. Zece ani trecuseră! îşi amintea de grozăvia de atunci; o revăzu trecând pe Victoire Coquelet, mica făptură zăpăcită, rămasă gravidă cu fiul stăpânilor ei, fără să ştie cum; faţa candidă a Rosinei, incestuoasă şi feciorelnică, precum un crin tragic; chipul înspăimântător al doamnei Charlotte, încă sângerândă, sfâşiată toată de rodul adulterului, întorcându-se în patul conjugal ca să mintă, ca să moară, poate, în el şi pe urmă, după ce nenorociţii copii veneau pe lume, apărea profilul fioros al „Cuţitoaiei”, ucigaşa, gata oricând să care pruncii, încărcându-i şi descărcându-i ca. pe nişte pachete supărătoare. Parcă ieri s-ar fi petrecut toate, deoarece casa nu se schimbase deloc; i se părea, chiar că mai vede, pe uşile etajelor, aceleaşi pete de grăsime.

Şi sus, în cameră, Mathieu fu şi mai mult năpădit de senzaţia că venise acolo în ajun. Era aceeaşi cameră, cu tapetul gri-deschis, decorat cu floricele albastre, cu mobilierul sărăcăcios, desperecheat, de odaie ieftină de hotel. Cele trei paturi de fier erau aşezate la fel: două unul lângă altul şi al treilea de-a curmezişul. Pe unul dintre ele adăsta un geamantan închis, lângă un săculeţ, bagaje modeste, cărora nu le dădu nicio atenţie la început, dar care desăvârşeau asemănarea cu ce fusese înainte. Şi în faţa ferestrelor însorite, în spatele zidului înalt şi cenuşiu, aceleaşi trâmbiţe din cazarma vecină intonau aceleaşi marşuri.

Stând pe patul desfăcut, Norine, care tocmai se îmbrăcase şi se simţea acum destul de zdravănă, îşi alăpta copilul.

— Cum! Dumneavoastră sunteţi, domnule! strigă ea, recunoscându-l pe Mathieu. Cécile e foarte drăguţă că va aduce aici. Dumnezeule! câte s-au mai întâmplat de atunci! Asemenea amintiri nu te întineresc deloc.

El o privi şi i se păru într-adevăr foarte îmbătrânită, veştejită repede, ca anumite blonde care, trecând de treizeci de ani, nu mai au nicio vârstă. Totuşi, rămânea plăcută, puţin cam prea grasă, cu un aer plictisit, deşi părea să-şi fi păstrat nepăsarea, alcătuită acum din mult „lasă-mă să te las”.

Cocile vru să dea explicaţii, imediat.

— Iată-ţi ciocolata... M-am întâlnit cu domnul Froment pe stradă; şi dumnealui e atât de bun, îmi poartă atâta grijă încât a binevoit să se intereseze de planul ce mi l-am făcut de-a închiria o cameră, unde ai sta şi tu, să lucrezi cu mine... Atunci l-am rugat să vină sus să te vadă şi să vorbim o clipă, ca să te convingă să nu-l părăseşti pe acest sărman micuţ. Vezi că nu vrea nimeni să te ia prin surprindere odată ce te înştiinţez.

Emoţionată, Norine se frământă, protestă.

— Ce mai e şi cu povestea asta! Nu, nu, nu vreau să mă

chinuiţi, sunt destul de nenorocită!

Mathieu interveni de îndată, făcând-o să priceapă că la vârsta ei viaţa de plăceri nu mai are haz, că aveau să urmeze căderi din ce în ce mai cumplite, dacă s-ar întoarce din nou la viaţa ei fără vreo ocupaţie. Şi văzu că şi ea era de aceeaşi părere în privinţa asta; femeia îi vorbi cu amărăciune despre viaţa ei de fată uşuratică, o dezamăgită care nu moi aşteaptă de la bărbaţi decât mizerie, minciuni şi lovituri. Era cruda realitate de care se sfarmă visul fericirii; visul pe care şi-l făuresc atâtea drăguţe muncitoare pariziene, corupte chiar din atelier, căutând să se vândă scump, ca să-şi asigure luxul, devorat cu privirile în vitrinele marilor magazine, apoi bătând trotuarele, după ce n-au obţinut de la bărbaţi, drept preţ al frumuseţii lor, decât singura şi groaznica înşelătorie a acestor sarcini nedorite, aceşti sărmani copii de care vor să se scape, în furia lor de-a fi fost trase pe sfoară. Acum Norine era disperată: fără pâine, fără posibilitatea vreunei meserii, fără tinereţe şi fără speranţă. Dar ce putea să facă? Dacă ajungi în mocirlă, trebuie să rămâi acolo.

— Ah! da, da, da! m-am săturat de viaţa asta blestemată, pe care o crezi atât de veselă, atât de amuzantă, când eşti tânără, şi care nu-ţi oferă adesea nici măcar cu ce să-ţi astâmperi foamea, fără să mai vorbim de tot felul de murdării... Ştiţi, azi parcă am o piatră de gât, atât mi-e de silă de viaţă... De altminteri, nici nu mai pot să mă salvez, tot viaţa asta mă aşteaptă, şi mă întorc acolo, până când mă vor aduna din cine ştie ce colţ de stradă, ca să crăp la spital.

Spusese aceste cuvinte cu tăria sălbatică a unei femei care, deodată, are viziunea limpede a destinului de care nu va putea să scape. Apoi, se uită la copilul care sugea mereu.

— E mai bine ca el să-şi urmeze drumul lui, şi eu pe al meu. În felul acesta nu ne vom stânjeni unul pe altul.

Glasul i se înmuiase, în timp ce, pe faţa-i mâhnită, se

vedea o nemărginită blândeţe. Şi Mathieu, mirat, văzând-o cuprinsă din nou de-o emoţie despre care nu vorbea, se grăbi să spună iar:

— Să-şi urmeze drumul său, înseamnă să urmeze cea mai scurtă cale spre moarte, acum când ai început să-l hrăneşti.

Ea se enervă din nou.

— Şi e vina mea? N-am vrut să-i alăptez. Ştiţi care erau părerile mele şi m-am mâniat, era cât p-aci să mă bat cu doamna Bourdieu, când mi l-a pus cu de-a sila în braţe. Pe urmă, ce vreţi? Ţipa atât de tare de foame, sărmana fiinţă, părea că suferă atât de mult din cauză că mă împotrivesc, încât am avut slăbiciunea să-l las să sugă puţin, cu hotărârea fermă însă că n-o voi mai face a doua zi. Dar a doua zi iar a început să ţipe, şi a trebuit să-i dau din nou să sugă... Toate spre nenorocirea mea. Nimeni n-a avut milă de mine, m-au împins şi mai mult, tot mai mult în nenorocire, de vreme ce a şi sosit ziua în care voi fi silită să mă scap de el, ca şi de ceilalţi doi.

Ochii i se umplură de lacrimi. Era povestea, destul de obişnuită, a fetei devenite mamă, pe care o hotărăşti, în cele din urmă, să-şi alăpteze copilul câteva zile, în speranţa că se va ataşa de el, că nu va putea să se mai despartă de el. Se procedează astfel mai ales pentru salvarea lui; nu există altă doică mai bună decât doica firească, mama. Simţise instinctiv această capcană sentimentală; şi se zbătea, ţipa, pe bună dreptate, că nu se începe o asemenea treabă, ca apoi s-o părăseşti. Îndată ce avea să consimtă, avea să fie prinsă; egoismul ei avea să fie învins, sub valul de milă, de dragoste şi speranţă care urma să-i inunde inima. Sărmana fiinţă nu cântărea mult; era firavă, gălbejită, în prima zi de alăptare. Din clipa aceea, pruncul fusese cântărit în fiecare dimineaţă, iar foaia cu graficul care-i indica greutatea fusese atârnată pe perete, la capătul patului. La început, mama nu se prea interesase de această foaie, aruncând asupra ei uneori câte-o privire

indiferentă. Dar pe măsură ce curba se ridicase, indicând limpede cât profitase copilul, arătase o atenţie din ce în ce mai mare. Deodată curba coborâse în urma unei indispoziţii a pruncului. Şi, din ziua aceea, aşteptase cu înfrigurare ora cântăririi, uitându-se numaidecât la foaie, să vadă dacă linia urcă. Apoi, când curba începuse să urce continuu, izbucnise în râs de bucurie; se pasiona pentru linioara asta atât de subţire care suia mereu şi-i arăta că pruncul ei era salvat şi că toată această greutate, toată această putere dobândită, o scotea numai din ea, din laptele ei, din sângele, din carnea ei. Acum desăvârşea aducerea lui pe lume, iar simţul matern, trezit în cele din urmă, îmbobocea în ea, într-o înflorire a dragostei.

— Dacă vrei să-l ucizi, repetă Mathieu, n-ai decât să-l smulgi de la sânul dumitale. Priveşte-l cu ce plăcere suge, drăguţul de el!

Într-adevăr, pruncul sugea cu poftă. Şi ea izbucni în hohote de plâns.

— Doamne! iar începeţi să mă chinuiţi... credeţi că acum o să-mi pară bine să mă despart de el? Mă siliţi să vă spun lucruri care mă fac să plâng noaptea, când mă gândesc la ele. Ştiţi că n-am fost rea niciodată, nu-i aşa? Când vor veni să-mi ia copilul, mi se va sfâşia inima... Acum sunteţi mulţumiţi amândoi că vă spun asta? Ce-aţi câştigat aducându-mă într-o asemenea stare, de vreme ce nimeni nu poate să facă nimic în chestiunea asta, iar el trebuie să fie aruncat cât colo, în timp ce eu mă voi întoarce la gunoi, pentru măturoiul ce mă aşteaptă!

Plângând şi ea, Cécile o îmbrăţişă, sărută copilul, depănându-şi iar visul, arătând pe larg cât de fericiţi vor fi toţi trei într-o cameră drăguţă, pe care şi-o închipuia plină de bucurii neîntrerupte, ca un paradis. Cutioarele nu erau greu de decupat, nici de lipit. Când Norine va învăţa, să le facă, ea, care e voinică, va câştiga poate trei franci. Cinci franci pentru. ele amândouă, nu era oare o avere? Nu puteau creşte copilul, şi toate lucrurile urâte nu vor lua oare

sfârşit, nu vor fi uitate? Şi Norine, din ce în ce mai obosită, se lăsa învinsă, încetă să mai spună *nu.*

— Mă zăpăciţi, nu mai ştiu; faceţi cum veţi crede de cuviinţă… Ah! bineînţeles că ar fi o mare fericire pentru mine să-mi ţin acest micuţ scump.

Încântată, Cécile bătu din palme, în timp ce Mathieu, foarte emoţionat, rostea simplu aceste cuvinte adânci:

— Dumneata l-ai salvat pe el, şi el te salvează pe dumneata..

Chiar în Clipa aceea intră o făptură deşirată, îmbrăcată în negru, o fată înaltă, uscăţivă, slabă, cu faţa severă, cu ochii stinşi, cu buzele albe. Unde mai văzuse el oare scândura asta lungă, abia cioplită, talia asta plată, fără şolduri, fără piept? Şi, deodată, înmărmurit, o recunoscu, era Anny, englezoaica, pe care o revedea neschimbată, după zece ani, cu aceeaşi vârstă, aceeaşi rochie, aceeaşi senină expresie a străinei, ce nu cunoştea nici măcar limba ţării unde venea să-şi lepede copilul. Acum recunoştea pe patul de alături – geamantanul închis, precum şi săculeţul. Pentru a patra oară năştea în această casă, şi de data aceasta, ca şi prima oară, debarcase aici într-o frumoasă dimineaţă, fără să se anunţe, cu opt zile înainte de naştere; apoi, după ce stătuse în pat trei săptămâni şi scăpase de copil, trimiţându-l la „Copiii-Găsiţi”, se înapoia liniştită în ţara ei, luând vaporul ce-o adusese.

Cum se pregătea să plece cu bagajele ei uşoare, Norine o reţinu.

— Ai achitat totul, acolo jos, ne părăseşti?… Sărută-mă şi sărută-mi şi copilaşul.

Englezoaica atinse cu buzele capul gol al sugarului, tulburată de acest trupşor venit acum pe lume, atât de călduţ, atât de fraged…

— Şi călătorie bună, mai spuse Norine.

— *Yes…* bună ziua, bună ziua…

Ea plecă, fără să arunce măcar o ultimă privire în camera în care suferise. Mathieu rămase înmărmurit, ta şi altă dată,

în faţa acestei fete înalte, atât de puţin făcută pentru dragoste, care venea periodic, între două vapoare, să nască în Franţa. Şi în ce chip, Dumnezeule mare! şi cu ce sânge rece, fără nicio emoţie la plecare, fără niciun gând pentru copilul părăsit aiurea!

— Va ajunge până la o jumătate de duzină, continuă Norine, după ce englezoaică plecase. Unde mai pui că nu învaţă deloc franţuzeşte, de când tot vine să nască la noi; zadarnic am întrebat-o cu ce se ocupă în Anglia, n-am reuşit să scot de la ea nici două vorbe. Dacă o fi într-o mănăstire, cum se spune, asta dovedeşte că poţi să-ţi faci de cap oriunde te-ai afla... Iată una care ar avea nevoie să alăpteze, pentru ca un copil s-o oprească să mai ia vaporul atât de des!

Norine râdea acum, era fericită, cu sufletul mai uşurat. Vru neapărat să se scoale, să se dea jos din pat cu copilul în braţe, dornică să-şi însoţească sora şi prietenul până la primul etaj.

De o jumătate de oră, Constance şi doamna Angelin se închiseseră cu doamna Bourdieu, în mare consfătuire. Cea dintâi se ferise să-şi spună numele, jucând numai rolul unei prietene binevoitoare care-şi însoţeşte prietena într-o împrejurare delicată. Dar moaşa, cu instinctul ei profesional, bănuia o clientă posibilă în această doamnă atât de curioasă, care o copleşeşte cu anumite întrebări. Fusese o scenă dureroasă: obosită de stăruinţele disperate ale doamnei Angelin, înţelegând că nu poate, în mod delicat, s-o mai amăgească cu speranţe deşarte, se hotărâse s-o facă să înţeleagă că orice tratament i se părea de prisos. Nenorocita femeie izbucnise în lacrimi, plângându-şi sterilitatea, în timp ce Constance ţipa, cerea explicaţii, uimită, speriată că se poate întâmpla aşa ceva la vârsta lor. Şi atunci doamna Bourdieu începuse să-şi laude cu complezenţă metoda, să citeze cazuri extraordinare, să numească două doamne trecute de cincizeci de ani care, graţie ei, rămăseseră însărcinate. Slavă Domnului! cele mai

multe cazuri se puteau lecui; din zece cazuri, opt îi reuşeau; trebuia într-adevăr să aibă de-a face cu vreo complicaţie deosebită ca să se declare învinsă. Un nou val de lacrimi o podidi pe doamna Angelin, în durerea ei de-a se socoti printre acele puţine femei blestemate, în zadar Constance se sili s-o consoleze, ea, în schimb, simţindu-se foarte uşurată după această consultaţie medicală. Să mai aibă copii la vârsta de cincizeci de ani, asta însemna încă zece ani de-aci înainte, dacă într-adevăr s-ar căi că n-a făcut încă unul. Şi îi făcuse semne moaşei, rugând-o să-i fie milă şi să continue să-i amăgească prietena.

Când doamnele se ridicară să plece şi ea le însoţi, doamna Bourdieu vru aşadar să-şi retracteze supărătorul diagnostic. La patruzeci şi doi de ani se îngrăşase, dar îşi păstrase figura rotundă şi veselă, care îi era de mult folos pentru reuşitele sale. Şi dorind să fie amabilă:

— Să ştiţi, dragă doamnă, că sunteţi croită să aveţi duzini de copii. Aţi aşteptat prea mult, pesemne; organul s-a blocat; bănuiesc că e vorba de-o degenerescenţă. Am greşit însă adineauri; niciodată nu trebuie să te crezi învinsă. Acum mi-a venit în gând să încerc un tratament cu electricitate. Mai treceţi pe la mine.

În clipa asta, Mathieu şi Cécile se aflau încă pe scară, într-o lungă convorbire cu Norine, al cărei copil îi adormise în braţe ca un mic Isus. Pe când toţi trei mai zăboveau în discuţie, urmând să se hotărască asupra închirierii imediate a unei camere, apărură Constance şi doamna Angelin, care rămaseră atât de mirate, întâlnindu-l aici, în tovărăşia acestor două fete, încât se prefăcură că nu-l văd. Dar Constance, printr-o sclipire a memoriei, o recunoscu deodată pe Norine; îşi aminti că Mathieu, cu zece ani în urmă, îi servise de mijlocitor soţului ei. Şi simţi în ea o izbucnire de revoltă. Un val de căldură o cuprinse şi un gând teribil o fulgeră: ce căuta el în această casă? Al cui era pruncul pe care fata îl ţinea încă în braţe? Celălalt copil se ridică din negura trecutului; îl revăzu în faţă, ca şi pe

acesta, îi confundă, nemaiştiind dacă nu e acelaşi pe care-l avea acum înaintea ochilor. Şi toată bucuria ei, mulţumită speranţelor ce i le dăduse doamna Bourdieu, fu spulberată. Plecă furioasă, ruşinată, ca pângărită şi ameninţată de toate aceste mârşăvii bănuite, pe care le simţea de câtva timp în jurul ei, fără să ştie de unde venea fiorul ce-o făcuse să tremure.

Mathieu înţelese că nici Norine, nici Cécile n-o recunoscuseră pe doamna Beauchêne sub voaletă; şi continuă liniştit să-i explice celei dintâi că va stărui să-i obţină de la „Asistenţa Publică" un leagăn, scutece, precum şi un ajutor bănesc imediat, de vreme ce voia să-şi păstreze copilul şi să-l alăpteze. Apoi, avea să-i obţină un ajutor de treizeci de franci pe lună, vreme de cel puţin un an. Ar fi pentru cele două surori un sprijin puternic, mai ales la începutul gospodăriei lor în trei, în camera cu chirie, asupra căreia conveniră. Când adăugă că se obligă personal să facă faţă primelor cheltuieli pentru puţinul mobilier şi instalarea lor, Norine vru să-l sărute.

— Să ştiţi că e din toată inima. Mă împac întrucâtva cu omenirea, când văd un om ca dumneavoastră. Vă rog, sărutaţi-l şi pe el, micul meu ştrengar, ca să-i aduceţi noroc.

Pe strada La Boëtie, pe când se îndrepta spre uzina Beauchêne, lui Mathieu îi veni în minte să ia o trăsură şi să-i propună Cécilei s-o ducă la părinţii ei, pentru că avea drum prin acel cartier. Ea îi explică însă, că trebuie să treacă mai întâi pe strada Caroline, pe la sora ei Euphrasie. Cum strada asta era în apropiere, o convinse totuşi să se urce, spunându-i că o lasă la uşa surorii sale.

În trăsură, femeia era atât de emoţionată, atât de fericită, văzându-şi în sfârşit visul împlinit, încât nu mai ştia cum să-i mulţumească. Ochii îi erau plini de lacrimi, râzând şi plângând de bucurie.

— Totuşi, domnule, nu trebuie să mă credeţi o fată rea, dacă mă arăt atât de bucuroasă că plec de la părinţi... Tata continuă să lucreze, atât cât poate, la uzină, fără să fie

deloc răsplătit. Mama face, de asemenea, tot ce poate acasă, deşi nu mai are putere să facă prea. multă treabă. De când Victor s-a întors din armată, s-a însurat, iar acum are şi el copii; şi sunt convinsă că va avea mai mulţi decât va putea hrăni, căci la regiment, pare-se, i-a pierit pofta de muncă. Dar cea mai isteaţă e leneşa de Irma, sora mea cea mai mică, atât de drăguţă, atât de fină, poate din cauză că e mereu bolnavă. Vă amintiţi? că mama tremura de spaimă ca nu cumva s-o vadă şi pe ea apucând pe drumuri rele, ca Norine? Ei, bine! nici pomeneală, numai ea e cu noroc. Are să se mărite în curând cu un funcţionar de la Poştă, care o adoră, şi căruia nu i-a dar voie să-i sărute nici măcar o şuviţă de păr... Aşa că nu rămânem acasă decât Alfred şi cu mine. O, dar ăsta e un adevărat bandit! O spun aşa cum o gândesc. Deunăzi a furat, şi cu multă greutate a putut fi scos din mâinile comisarului. Cu toate astea, mama are o mare slăbiciune pentru el, încât îl lasă să-mi ia tot câştigul. Nu, nu! m-am săturat, mai ales că mă înspăimântă groaznic, ameninţându-mă că mă bate, că mă, ucide, deşi ştie bine că, de când am fost operată, un zgomot cât de mic mă face să leşin. Şi zău! pentru că, într-un cuvânt, nici mama, nici tata n-au nevoie de mine, nu sunt de condamnat dacă Vreau să trăiesc în altă parte, în linişte... Nu e aşa, domnule, că e dreptul meu?

După aceea vorbi despre sora ei, Euphrasie.

— Oh! biată soră-mea, dacă aţi şti în ce hal a ajuns de când a fost operată!... Eu una nu prea am de ce să mă plâng, afară de faptul îngrozitor că nu voi avea niciodată copii. Mă vedeţi, pot să umblu, nu sunt prea voinică, totuşi destul de zdravănă. Pot spune că durerile de şale nu m-au mai supărat niciodată. Dar uneori simt ca un cui aici, în ceafă, precum şi un nod care mi se urcă din stomac în gât, de mă înăbuşă... Dar toate acestea sunt suportabile şi mi se pare că sunt în rai când mă gândesc la starea nenorocită în care se găseşte biata Euphrasie. Nu vă puteţi închipui o asemenea ruină; căsnicia distrusă, bărbatul ei trăieşte în

aceeaşi cameră cu altă femeie, care găteşte şi are grijă de cei trei copii. A îmbătrânit cu douăzeci de ani şi e moale ca o cârpă; nu mai poate nici să dea cu mătura prin casă... Trebuie să vezi aşa ceva; te cutremuri.

Apoi, după o scurtă pauză, când trăsura intră pe stradă Caroline:

— Vreţi să urcaţi s-o vedeţi? Să-i spuneţi câteva vorbe de încurajare... Mi-ar părea bine, căci mă duc la ea să-i comunic ceva neplăcut. Crezusem că ar putea să facă şi ea cutioare, ca mine, să câştige măcar câţiva gologani; iată însă că ţine lucrul de mai bine de-o lună, şi dacă nu va fi în stare să-l termine, n-am încotro, trebuie să i-l iau înapoi.

Mathieu consimţi. Sus, în cameră, fu izbit de priveliştea cea mai dureroasă, cea mai înspăimântătoare din câte văzuse vreodată.

În mijlocul acestei singure camere, unde dormeau şi mâncau, Euphrasie şedea pe-un scaun de paie; să fi jurat că e o bătrânică de cincizeci de ani, deşi n-avea decât abia treizeci, atât de slăbită, atât de ofilită, de parcă era unul dintre acele fructe lipsite deodată de sevă şi care s-au uscat în pom. Dinţii îi căzuseră; nu-i mai rămăseseră pe cap decât câteva fire de păr alb. Dar ceea ce caracteriza mai ales această bătrâneţe timpurie era pierderea de neînchipuit a puterii musculare, dispariţia aproape totală a voinţei, a energiei, a puterii de muncă, astfel că sta acum zile întregi trândăvind, îndobitocită, fără să aibă puterea să mişte un deget.

Când Cécile rosti numele domnului Froment, fostul desenator-şef al uzinei, ea nici nu păru că-l recunoaşte, nimic n-o mai interesa. Şi cum sora ei îi spuse, în sfârşit, pentru ce venise, cerându-i înapoi lucrul pe care i-l încredinţase, ea răspunse cu un gest de nespusă oboseală:

— Ah! ce vrei? mi-e prea greu să lipesc toate bucăţelele astea de carton. Nu mai pot, mă trec năduşelile.

Atunci, o femeie voinică, ce se afla acolo şi dădea să mănânce celor trei copii, împărţindu-le felii de pâine, se

băgă în vorbă, cu un aer liniştit, dar autoritar.

— Ar trebui să-i luaţi înapoi lucrul, domnişoară Cécile. Nu e în stare să-l facă. Până la urmă, cartonaşele se vor murdări aici, şi nu le vor mai primi înapoi.

Era doamna Joseph, o văduvă de patruzeci de ani, care făcea treburi gospodăreşti în cartier; iar Auguste Bénard, soţul, o rugase la început să vină dimineaţa două ore, să-i vadă de casă, când nevastă-sa nu mai avea putere nici măcar să încalţe un copil, să pună supa la foc, sau să mături. În primele zile, Euphrasie se împotrivise cu furie la intrarea acestei femei străine în casa ei; lupta, se îndârjea, bolnavă în mania ei pentru curăţenie, de care niciodată nu era mulţumită. Apoi, pe măsură ce decăderea ei fizică se agravase, trebuise să suporte ca străina să-i ia locul, încetul cu încetul. Şi, fireşte, aşa cum se întâmplă în căsniciile sărace, unde nevoile se satisfac în modul cel mai expeditiv, nu trecu mult până ce doamna Joseph îi luă locul cu totul, pe lângă copii şi chiar pe lângă soţul ei. Infirma, după o supărare trecătoare, ajunsese într-un asemenea hal de ruină fizică, încât nu mai putea fi o soţie pentru bărbatul ei, cu toată gelozia care supravieţuia în neputinţa ei. O altă femeie se afla acolo; Bénard se folosise pur şi simplu de ea, ca un bărbat voinic, incapabil să postească, de altminteri fără nicio răutate. La început avură loc scene groaznice, până în ziua când, bâiguind, tremurând, nenorocita de castrată ajunsese buimacă şi resemnată, ca o bătrânică ştearsă de pe suprafaţa lumii. Apoi îşi cedase până la urmă chiar ea patul conjugal; şi se refugiase în fosta cămăruţă întunecoasă a celor două fetiţe ale ei, de frică, din dorinţa de-a se piti acolo, ca un animal rănit, lăsând copiii să doarmă lângă noua lor mamă. Şi dovadă că nici Bénard, nici doamna Joseph nu aveau, de fapt, suflet rău, era faptul că o ţineau totuşi la ei, inutilă, stânjenitoare, în loc s-o arunce afară, cum ar fi făcut atâţia alţii.

— Iar te-ai aşezat în mijlocul camerei! spuse deodată femeia corpolentă, care, într-un du-te-vino grăbit, se

împiedica mereu de scaun. Ciudat lucru, că nu poţi să stai într-un colţ!... Auguste o să se întoarcă pentru gustarea lui de la ora patru şi n-o să fie deloc mulţumit dacă nu-şi găseşte brânza şi paharul cu vin pe masă.

Îngrijorată, fără să răspundă, Euphrasie se ridică împleticindu-se şi făcu sforţări uriaşe să-şi tragă scaunul puţin mai înapoi, lângă masă. Apoi, se aşeză din nou, căzând iarăşi într-o stare de prostraţie, extenuată.

Chiar atunci, pe când doamna Joseph aducea brânza, apăru Bénard, al cărui şantier se afla în apropiere. Era şi acum acelaşi vlăjgan voios: începu să glumească cu cumnată-sa, se arătă foarte politicos faţă de Mathieu. mulţumindu-i că se interesează de soarta sărmanei lui soţii.

— Doamne! nu e vina ei, domnule, e-un lucru pe care i-l spun mereu. Vinovaţi sunt tâlharii care au scos totul din ea, fără să mă prevină măcar. Timp de un an ai fi zis că e vindecată, iar acum vedeţi ce-a devenit, N-ar trebui îngăduit să aduci o femeie în asemenea hal, dacă are bărbat şi copii, mai ales când nu poate să trăiască din câştigul ei... Ştiţi, de altfel, ce-au făcut din Cécile. Şi mai e şi alta, pe care au mutilat-o rău, o baroană, trebuie s-o cunoaşteţi dumneavoastră. A venit aci deunăzi, să ne vadă. N-am mai recunoscut-o; o femeie atât de frumoasă, ce grozăvie! parcă ar avea o sută de ani. Eu unul gândesc că ar trebui să fie trimişi la puşcărie pentru răul ce ni l-au făcut.

Apoi, când vru să se aşeze la masă, se împiedică şi el de scaunul bietei Euphrasie, care-l urmărea cu ochii, mereu speriată, în îndobitocirea ei.

— Iar eşti printre picioarele mele! Cum naiba faci că mă împiedic numai de tine?... Hai, fă loc!

Nu părea prea brutal, dar ea începu să tremure, cuprinsă de-o teamă copilărească, parcă sub ameninţarea unor groaznice lovituri care ar fi zdrobit-o. De astă dată avu puterea să-şi târască scaunul până în cămăruţa întunecoasă unde dormea. Uşa era deschisă şi se refugie

acolo; se ascunse în întuneric şi nu se mai zări decât ca o făptură ştearsă, subţiată, prăbuşită, o bunică foarte bătrână, căreia îi trebuie încă ani şi ani până să moară.

Mathieu înregistră cu o cumplită strângere de inimă această spaimă senilă, această supunere înfricoşată a unei femei de-al cărei caracter afurisit îşi aminti: arţăgoasă, uscată şi aspră, mereu în ceartă altădată cu soră-sa mai mare, şi, după aceea, cu soţul ei. Multă vreme, cu ghearele scoase ca o fiară, îl terorizase pe acesta din urmă, îngenunchindu-l sub toanele ei. Acum tremura la cea mai mică vorbă răutăcioasă. Femeia, făptura plină de voinţă, de putere de muncă, de viaţă, pierise împreună cu menirea ei de soţie şi de mamă. Sexul odată suprimat, nu mai rămânea din ea decât această zdreanţă. Şi când te gândeşti că trecea în anale drept unul dintre succesele, una dintre minunile lui Gaude. Se lăuda cu muncitoarea aceasta, măritată, cinstită, scăpată de la o moarte sigură şi redată soţului şi copiilor ei mai sănătoasă şi mai voinică. Câtă dreptate avea Boutan când zicea că trebuie să aştepţi ca să judeci adevăratele rezultate ale acestor splendide şi reuşite operaţii!

Cécile îi sărută cu multă dragoste pe cei trei copii care creşteau, totuşi, în căsnicia asta distrusă. Ochii i se umplură de lacrimi şi plecă repede, luându-l şi pe Mathieu, după ce doamna Joseph îi dăduse lucrul înapoi. Apoi, ajungând jos, pe trotuar:

— Mulţumesc, domnule Froment, mă duc pe jos până acasă... E înspăimântător! V-am spus bine că ne vom simţi ca în rai în camera liniştită de care aveţi bunătatea să vă ocupaţi.

La uzină, Mathieu se duse drept în ateliere, nu obţinu nicio informaţie precisă despre batoza lui, comandată de câteva luni. I se spuse că fiul patronului, domnul Maurice, ieşise în interes de afaceri, şi nimeni nu putu să-i dea un răspuns precis, mai ales că patronul nu mai trecuse pe-acolo de-o săptămână. În sfârşit, află că acesta din urmă,

sosit dintr-o călătorie chiar în clipa aceea, trebuia să fie sus cu doamna. Atunci se hotărî să se ducă la Beauchêne, nu atât pentru batoză, cât pentru rezolvarea unei probleme la care ţinea mult: intrarea în uzină a lui Blaise, unul dintre gemenii lui. Tânărul, în vârstă de nouăsprezece ani, îndată după terminarea liceului, era gata să se însoare cu o fată fără zestre, Charlotte Desvignes, ca urmare a unui roman de dragoste care dura din copilărie. Părinţii lui, înduioşaţi, nu voiseră să-l descurajeze, căci regăsiseră în el sfânta lor lipsă de prevedere de odinioară. Dar, ca să-l poată căsători imediat, trebuia mai întâi să-i facă o situaţie. Şi pe când Denis, celălalt geamăn, intra într-o şcoală de specializare, Beauchêne, pus la curent, se oferise să-l ia cu dragă inimă pe Blaise la el, fericit că poate să-şi arate stima pentru averea crescândă a bunilor săi veri, cum le spunea acum.

Mathieu, care fu introdus în salonaşul cel galben, o găsi pe Constance luând o ceaşcă de ceai cu doamna Angelin, după întoarcerea lor de la moaşă. Desigur că sosirea neaşteptată a lui Beauchêne le întrerupsese în chip neplăcut dureroasele confidenţe. Sub pretextul că făcuse o scurtă călătorie, se întorcea din cine ştie ce efemeră aventură, de la vreunul dintre obişnuitele lui ospeţe de carne blondă, urmarea vreunei simple întâlniri pe trotuar;. şi le obosea pe amândouă femeile cu torentul minciunilor lui, încă puţin ameţit de băutură, cu limba cleioasă, cu ochii încercănaţi şi aprinşi, exhibând fără ruşine pofta lui de viaţă.

— Ah, dragul meu, strigă el, tocmai povesteam acestor doamne că m-am întors de la Amiens... Se fac acolo nişte plăcinte cu carne de raţă nemaipomenite.

Apoi, când Mathieu îi vorbi despre Blaise, se lansă în adevărate declaraţii de prietenie; era o afacere încheiată, să vină tânărul, şi, la început, o să-l pună în birou cu Morange, ca să poată să se deprindă cu mecanismul uzinei. Sufla din greu, scuipa, răspândind un miros de tutun, de alcool, de mosc, adus de pe la prostituate;

În timp ce soţia lui, care-i surâdea afectuos, aşa cum obişnuia de faţă cu lumea, lăsa uneori când doamna Angelin îşi întorcea capul, să cadă asupra lui priviri disperate, pline de-un dezgust nemărginit.

Cum Beauchêne continua să pălăvrăgească, mărturisind că nu ştie în ce stadiu ajunsese construcţia batozei, Mathieu observă că Constance, îngrijorată, trăgea cu urechea. Intrarea lui Blaise la uzină o lăsase pe gânduri: acum suferea din cauza ignoranţei cu privire la treburile uzinei de care părea că da dovadă soţul ei; şi apoi îi revenea în minte chipul Norinei, amintirea vie a copilului, frica de vreo nouă uneltire a celor doi bărbaţi. Şi Mathieu, care bănuia ce se petrece în mintea ei, începu să vorbească despre faimosul rezultat al operaţiilor lui Gaude, povestind întâlnirea lui cu Cécile, apoi vizita la Euphrasie. Doamnele se înfiorară, deşi Beauchêne, foarte excitat, părea că se amuză mult pe socoteala amănuntelor delicate, silindu-l pe vărul lui să i le dea. Şi, deodată, mama scoase un strigăt de uşurare:

— Ah, iată-l pe Maurice!

Era fiul ei care venea acasă; singurul zeu căruia îi închina acum toată dragostea, toată mândria, prinţul moştenitor care va fi împăratul de mâine, care va salva imperiul ameninţat, care o va ridica, la dreapta lui, în plină glorie. I se părea frumos, mare, puternic, de nebiruit, la nouăsprezece ani, ca un cavaler din legendă. Când le spuse că tocmai tratase cu folos o afacere plicticoasă, prost pornită de tatăl său, ea îl şi văzu îndreptând toate dezastrele, repurtând numai victorii. După aceea bucuria ei ajunse la culme când îl auzi făgăduind că batoza va fi predată înainte de sfârşitul săptămânii.

— Dragul meu, ar trebui să iei o ceaşcă de ceai. Prea îţi frământi mintea, îţi va face bine ceaiul.

El primi. Şi, vesel:

— Ştii că era cât pe-aci să mă strivească un omnibuz adineauri, pe strada Rivoli.

Ea deveni livid, ceaşca îi scăpă din mână. Dumnezeule mare! fericirea ei era la cheremul oricărui accident? Şi, încă o dată, groaznica ameninţare trecea pe lângă ea, acel fior rece, venit de nu ştia unde, care o îngheţa până-n măduva oaselor.

— Dar, proasto, îi spuse Beauchêne râzând, el a strivit omnibuzul, de vreme ce-l auzi povestindu-ţi întâmplarea. Ah! dragul meu Maurice, ai o mamă tare ridicolă. Eu, care ştiu cum te-am făcut, vezi, sunt liniştit.

În ziua aceea, doamna Angelin se întoarse la Janville cu Mathieu. În vagon, unde se aflau numai ei, ochii i se umplură iar de lacrimi, fără vreo pricină aparentă. Ea îşi ceru iertare, şoptind ca în vis:

— Să ai un copil şi să-l pierzi, o, se-nţelege, trebuie să fie o durere cumplită. Totuşi, a venit, a crescut, ai cunoscut ani întregi această bucurie unică, nemărginită. Dar când copilul nu vine niciodată, niciodată. Ah! mai bine suferinţa, jalea, orice, decât golul acesta!

La Chantebled, Mathieu şi Marianne întemeiau, creau, făceau copii. Şi, în răstimpul celor doi ani care urmară, fură din nou biruitori în veşnica luptă a vieţii împotriva morţii, prin această sporire continuă a familiei şi a pământului fertil, care devenise însuşi sensul existenţei lor, bucuria şi puterea lor. Dorinţa trecea prin ei ca o văpaie, divina dorinţă îi fecunda, graţie puterii lor de a iubi, de a fi buni, de a fi sănătoşi; iar energia lor făcea restul, voinţa de a înfăptui, curajul liniştit pentru munca necesară, făuritoarea şi orânduitoarea lumii. Şi în timpul acestor doi ani se dovediră din nou învingători, dar după o luptă neîntreruptă. Totuşi, izbânda era din ce în ce mai cuprinzătoare şi mai sigură, pe măsură ce cuceririle se întindeau peste întregul domeniu. Grijile mărunte din primele zile dispăruseră, acum greul era să conducă cu multă înţelepciune, cu multă judecată. Spre nord, spre platou, de la ferma Mareuil până la ferma Lillebonne, totul era în stăpânirea lor; nu mai exista niciun petic de pădure care să nu le aparţină; un lot

vast, de vreo două sute de hectare, care adăuga învecinatelor ogoare de cereale, unduitoarei mări de grâu, un regal parc de arbori seculari. În afară de defrişări chibzuite, judecând că nu trebuie să-l ţină fără folos, numai pentru frumuseţea lui, Mathieu fusese de părere să unească prin mai multe alei largile rarişti, schimbate în păşuni; şi vitele fură aduse acolo, o întreagă crescătorie, care izbuti de minune. Arca plină de viaţă se înmulţi, spori cu aceste câteva sute de animale, se revărsă, în curând, printre copacii falnici. Şi aici se vădi un nou spor de rodnicie; staulele înzecite, târle înfiinţate, căruţe întregi de bălegar ce îngraşă pământul, pentru o fertilitate nemaipomenită. Copii, copii puteau să se nască mereu; laptele curgea în valuri, turmele nenumărate erau aici, ca să-i îmbrace şi să-i hrănească. Alături de holdele coapte, pădurile îşi legănau frunzişurile, fremătătoare de seminţele veşnice care germinau în umbra lor, sub soarele strălucitor. Nu mai rămânea de cucerit decât un singur lot, acela al ultimelor povârnişuri nisipoase, în partea de răsărit, pentru ca imperiul să fie complet. Ceea ce răscumpăra toate lacrimile de altădată, toate grijile chinuitoare din primii ani de muncă.

Apoi, în timp ce Mathieu îşi termina opera de cucerire, Marianne avu bucuria, în cursul acestor doi ani, să-şi căsătorească primul copil, pe când ea însăşi era din nou gravidă, gata să nască. La fel ca şi ţărâna reavănă, rămânea fecundă, chiar în anii maturităţii, când sămânţa ieşită din pântecul său era pe cale de-a da viaţă la rândul ei. Căsătoria lui Blaise, la nouăsprezece ani, cu o fată adorabilă, de optsprezece ani, o poveste de dragoste de prospeţimea unui buchet de flori, născută pe potecile înflorite din Chantebled, de pe când aveau vreo doisprezece ani, fu o sărbătoare fermecătoare, plină de nemărginite speranţe. Ceilalţi opt copii erau de faţă: fraţii cei mari, Denis, Ambroise, Gervais, care-şi terminau studiile; Rose, fiica cea mai mare, care la vârsta de

paisprezece ani promitea să devină o femeie plină de sănătate şi frumuseţe, voioasă şi fericită; apoi Claire, copilă încă; Grégoire, abia intrat la liceu, fără a mai socoti pe cele două fetiţe mai mici, Louise şi Madeleine. Lumea de prin satele vecine alergă din curiozitate, să vadă ceata veselă conducându-şi fratele cel mare la primărie. Fu un alai minunat, cu flori, cu trupuri primăvăratice, o netulburată fericire care înduioşa inimile. De altfel, în zilele de vacanţă, când familia se ducea cu tot cârdul la târgul din vreun sat, de-a lungul drumurilor era o adevărată goană: în trăsură, călare, pe bicicletă, cu părul în vânt, printre hohote de râs, încât oamenii cumsecade se opreau în loc şi priveau cu drag, atât de frumoasă era priveliştea. Oamenii strigau în glumă: „Iată trupa care trece!”, ca şi cum ar fi spus că nimic nu le rezistă, că ţinutul era al lor prin dreptul cuceritorului, de când se năştea câte unul o dată la doi ani. Întreg ţinutul participa, până la urmă, la această bucurie, la sănătatea şi puterea asta care se-nmulţea astfel, plină de voioşie, năpădind tot orizontul. Şi de astă dată, după aceşti doi ani, Marianne născu încă o fetiţă, Marguerite, al zecelea copil al ei. Naşterea fu uşoară; dar, după aceea, fu totuşi cuprinsă de-o febră îngrijorătoare, când i se opri şi laptele, criză care-o nelinişti pentru o clipă, în teama că n-o va mai putea alăpta pe ultima venită pe lume, cum îi alăptase pe toţi ceilalţi. Şi când Mathieu o revăzu pe picioare şi cu zâmbetul pe buze, cu scumpa lor micuţă, Marguerite, la sân, o sărută cu pasiune, trecând peste toate necazurile şi durerile. Încă un copil, încă un strop de bogăţie şi putere, o nouă forţă aruncată în lume, încă un ogor însămânţat pentru ziua de mâine.

Şi era mereu opera cea mare, opera cea bună, opera fecundităţii, care se întindea pe pământ şi prin femeie, biruitoare peste distrugeri, creând mijloace de trai fiecărui copil, iubind, voind, luptând, muncind în suferinţă, mergând fără încetare spre mai multă viaţă, spre mai multă speranţă.

V

Mai trecură doi ani. Şi în timpul acestor doi ani Mathieu şi Marianne mai avură un copil, un băieţaş. Şi de data asta, în timp ce familia se mărea, creştea şi domeniul Chantebled, cu toate pârloagele care se-ntindeau spre răsărit, până la satul Vieux-Bourg. Dar acum, ultimul lot fusese dobândit; cucerirea domeniului era, în sfârşit, completă, cu cele cinci sute de hectare de pământ, odinioară necultivate, cumpărate când va de tatăl lui Séguin, fostul furnizor al armatei, ca să-şi instaleze acolo o locuinţă regească. Acum, de la un capăt la celălalt, aceste pământuri deveneau roditoare. O fertilitate imensă se dovedise acolo, sub străduinţele neîntrerupte ale omului. Numai peticul de pământ aparţinând soţilor Lepailleur, care se încăpăţânaţi să nu-l vândă, tăia câmpia asta verde cu o fâşie de argilă pietroasă, pustiită de uscăciune. Era cucerirea nebiruită a vieţii, fecunditatea lărgindu-se sub soare, munca mereu creatoare, fără întrerupere, deasupra piedicilor şi durerilor, compensând pagubele, punând, în orice clipă, în vinele pământului, mai multă energie, mai multă sănătate şi mai multă bucurie.

Blaise, care avea acum o fetiţă de zece luni, locuia, din iarna trecută, la uzină şi ocupa acolo fostul mic pavilion, unde maică-sa îl născuse odinioară pe fratele său Gervais. Charlotte, soţia lui, blondă şi plină de graţie, îi încântase până-ntr-atât pe soţii Beauchêne prin farmecul ei tânăr şi fraged de floare, încât chiar Constance, cucerită, dorise ca tinerii să locuiască aproape de dânsa. Adevărul era că doamna Desvignes făcuse din cele două fiice ale ei, Charlotte şi Marthe, două făpturi adorabile. La moartea soţului ei, fost salariat la un agent de schimb, care-o lăsase la treizeci de ani cu averea total compromisă, avusese înţelepciunea să-şi formeze un mic venit, spre a se retrage

la Janville, locul ei de baştină, unde îşi închinase toată viaţa ei educaţiei fiicelor sale. Ştiindu-le cu o zestre mult prea mică, le crescuse foarte bine, cu gândul că educaţia le va ajuta să se mărite, ceea ce, printr-o întâmplare, îi reuşise. O afectuoasă prietenie se legase între ea şi familia Froment; copiii se jucau împreună, nevinovatul roman de dragoste care sfârşise prin căsătoria lui Blaise cu Charlotte începuse de la acele jocuri copilăreşti. Şi când aceasta se măritase la vârsta de optsprezece ani, sora ei Marthe, care avea paisprezece, devenise prietena nedespărţită a Rosei Froment, de aceeaşi vârstă, frumoasă ca ea şi tot pe atât de brună pe cât de blondă era cealaltă. Charlotte, o fire mai delicată, mai slăbuţă decât sora ei mai mică, cu o inteligenţă profundă, şi o fire veselă, se pasionase din simplu amuzament pentru pictură, pe care doamna Desvignes voise ca fiica ei s-o înveţe, punând-o să ia lecţii de desen. Drept care ajunsese să picteze miniaturi foarte drăguţe: o sursă de câştig în caz de nenorocire în viaţă, cum spunea maică-sa. Şi, desigur, în primirea lipsită de asprime pe care i-o făcuse Constance, căreia îi pictase pe-un medalion chipul asemănător, dar flatat, se vedea mult stima femeii burgheze pentru o educaţie frumoasă.

De altfel, Blaise, care moştenise de la tatăl său flacăra creatoare, munca arzătoare, cu neîntrerupt elan, devenise foarte repede pentru Maurice un ajutor preţios, de îndată ce fusese pus la curent cu lucrările uzinei, după o scurtă trecere prin biroul lui Morange. Şi chiar Maurice, care era din ce în ce mai puţin ajutat de tatăl său, din cauza neîntreruptelor aventuri ale acestuia, stăruise ca tânărul menaj să locuiască în pavilion; astfel, mama, prosternată în faţa fiului său, nu putuse decât să i se supună, plină de respect. Manifesta o încredere nemărginită în excepţionala lui inteligenţă. Îşi terminase studiile destul de bine, cam greoi, pricepând anevoie, totuşi sârguitor, în ciuda neîncetatelor întârzieri pricinuite de bolile avute în copilărie. Cum vorbea puţin, ea îl credea un geniu tăcut, ale

cărui fapte aveau să uimească într-o zi. Nu avea nici cincisprezece ani când Constance spunea despre el, în adoraţia ei: „Oh! e un cap!” Şi, fireşte, Blaise nu era acceptat de ea decât sub titlul de aghiotant necesar, servitorul umil, mâna care avea să execute poruncile stăpânului, ce ştia şi hotăra totul. Era atât de voinic, atât de frumos, acum, pe cale de-a ridica din nou uzina, compromisă de decăderea lentă a părintelui, şi în drum spre bogăţia formidabilă, spre triumful definitiv al fiului unic, visat de ea, pregătit de ea cu atâta trufie, cu atâta egoism, de atâţia ani!

Atunci s-a produs lovitura de trăsnet. Blaise primise, după oarecare şovăire, să locuiască în micul pavilion vecin, conştient de rolul de unealtă supusă, la care înţelegeau să-l reducă. Pe urmă, după lăuzia soţiei sale, în faţa naşterii primului copil, o fetiţă, se hotărâse, plin de curaj, primind lupta, aşa cum o primise altă dată şi tatăl său, şi gândindu-se la familia numeroasă la care se putea aştepta şi el. Şi într-o dimineaţă, pe când se urca spre biroul lui Maurice pentru a-i primi ordinele, află chiar de la Constance că nu-l lăsase pe fiul ei să se scoale din pat, văzându-l zdrobit, după o noapte rea. Altminteri, nu se arăta prea neliniştită: trebuie să fie doar o uşoară oboseală, pentru că cei doi veri se istoviseră, timp de opt zile, muncind la o considerabilă predare de marfă, care făcuse toată uzina să duduie. Pe de altă parte, în ajun, Maurice, transpirat şi cu capul gol, făcuse imprudenţa să stea sub un şopron, în curent, în timp ce se experimenta o maşină. Seara se declară o febră mare şi Boutan fu chemat în grabă. A doua zi, acesta, alarmat, fără s-o prea spună, de mersul fulgerător al bolii, ceru să se facă un consult; veniră doi dintre colegii lui, care fură imediat de aceeaşi părere. Era o ftizie galopantă, cu un caracter infecţios deosebit, ca şi cum boala, întâlnind un organism predispus, ca un teren apt pentru un incendiu, căpăta o putere de distrugere extraordinară. Beauchêne lipsea, veşnic pe drumuri. În ciuda figurilor prea grave ale

medicilor, care nu voiau să pară brutali, Constance rămânea, cu toată crescânda ei îngrijorare, plină totuşi de speranţa îndârjită că fiul ei, eroul, zeul reazimul propriei sale vieţi, nu putea fi chiar atât de serios bolnav şi să moară. A treia zi, muri în braţele ei, chiar în noaptea când Beauchêne, chemat telegrafic, se întorcea acasă. În definitiv, nu era decât ultima descompunere a sângelui subţiat al unui burghez, stricat de la sursă, dispariţia bruscă a unei biete făpturi mediocre, bolnăvicioase din copilărie, îndărătul unei aparenţe de sănătate. Dar ce trăsnet pentru părinţi, cărora toate calculele le erau distruse! Unicul moştenitor, prinţul industriei, pe care-l doriseră numai din calcul, dintr-un egoism de nezdruncinat, trecea ca o umbră, şi cumplita realitate li se ridica în faţă, acum când braţele lor nu mai puteau să cuprindă decât vidul. De la o clipă la alta, copilul se stinsese.

Blaise se afla împreună cu părinţii la căpătâiul patului, în clipa când Maurice îşi dădea duhul, pe la orele două dimineaţa; de îndată ce putu, anunţă telegrafic moartea la Chantebled. Sunau orele nouă când, în curtea fermei, Marianne, foarte palidă, profund tulburată, îl chemă pe Mathieu.

— Maurice a murit!... Doamne! unicul lor fiu, bieţii oameni!

Rămaseră amândoi ca trăsniţi, încremeniţi de-un fior rece. Abia aflaseră că e bolnav, dar nu credeau că e ceva grav.

— Am să mă-mbrac îndată, spuse Mathieu, şi am să iau trenul de la ora zece şi un sfert. Trebuie să mă duc să-i îmbrăţişez.

Marianne, deşi însărcinată în a opta lună, se hotărî să meargă şi ea. Ar fi suferit dacă n-ar fi putut să le dea această dovadă de dragoste verilor ei, care se arătaseră atât de buni faţă de Blaise şi de tânăra lui soţie. Şi apoi, îşi simţea într-adevăr inima sfâşiată de această nenorocire. Întârziind cu împărţirea treburilor de peste zi, ajunseră

amândoi la gara din Janville tocmai la timp să prindă trenul de zece şi un sfert. Trenul pornise, când dădură cu ochii de Lapailleur şi de fiul lor Antonin, instalaţi în compartimentul unde, zoriţi, intraseră şi ei.

Văzându-i că pleacă împreună, ceremonioşi, morarul crezu că se duc la o nuntă; dar când află că se duc să facă o vizită de condoleanţe, spuse:

— Atunci e tocmai contrariul. Oricum, asta te face să mai ieşi puţin, să te distrezi.

De când Mathieu ieşise învingător, cucerind şi fertilizând în întregime vastul domeniu, Lepailleur îi arăta burghezului acesta oarecare respect. Dar, deşi nu putea să tăgăduiască rezultatele obţinute, tot nu se da învins; continua să rânjească pe furiş, având aerul că aşteaptă vreo urgie a pământului sau a cerului care să-i dea dreptate. Nu voia deloc să admită că a greşit; repeta întruna că ştie el ce ştie şi că într-o zi se va vedea bine dacă meseria de ţăran nu e cea din urmă dintre meserii, de când cu falimentul acestei murdare şi ticăloase de ţarini, unde nu mai creştea nimic. De altfel, îşi avea răzbunarea, această limbă de pământ ce-o lăsa necultivată, ca un protest împotriva domeniului vecin pe care îl despărţea în două, îl pângărea. Asta îl făcea ironic.

— Iar noi, continuă el în zeflemea, plin de îngâmfare, mergem şi noi la Paris... Iacă! ne ducem să-l instalăm acolo pe domnul acesta.

Şi arăta spre fiul său, Antonin, în vârstă de optsprezece ani, un vlăjgan roşcovan, cu un cap lunguieţ ca al tatălui său, dar mai molâu, cu faţa presărată de câteva tuleie de barbă rară şi decolorată. Era îmbrăcat orăşeneşte, eu pălărie de mătase, mănuşi, cravată de-un albastru aprins. După ce uimise Janville-ul cu succesele lui de la şcoală, arăta acum un dezgust atât de mare pentru orice muncă manuală, încât tatăl său se hotărî să facă din el, cum spunea adesea, un parizian.

— Te-ai hotărât, aşadar e definitiv? întrebă din politeţe

Mathieu, care fusese pus la curent.

— Vezi bine, de ce să-l silesc să muncească până îl trec sudorile, fără cea mai mică speranţă de îmbogăţire? Nici taică-meu, nici eu n-am putut niciodată să punem o para deoparte cu blestemata asta de moară, ale cărei pietre mai mult putrezesc decât macină grâu. De altminteri, tot aşa se întâmplă şi cu ogoarele noastre nenorocite, care produc mai mult pietriş decât bani. Ei bine, pentru că a învăţat carte, n-are decât să facă cum îl taie capul, să se ducă la Paris, să-şi încerce norocul! Numai la oraş te poţi descurca.

Doamna Lepailleur, care nu-şi slăbea băiatul din priviri, plină de admiraţie faţă de el, ca odinioară faţă de soţ, spuse la rându-i, cu un aer fericit:

— Da, da, i-am găsit un loc de secretar la maestrul Rousselet, avocatul... I-am închiriat o mică odaie şi i-am făcut rost de mobilă, de rufărie; iar azi e ziua cea mare; va dormi acolo la noapte, după ce vom fi cinat toţi trei într-un restaurant bun... Ah, sunt foarte mulţumită, iată-l pornind în viaţă!

— Şi poate ajunge ministru, spuse Mathieu zâmbind. Cine ştie? Totul e cu putinţă.

Era exodul satelor spre oraşe; era nerăbdarea înfriguratăpentru o rapidă îmbogăţire; părinţii înşişi sărbătoreau plecarea fiului însoţindu-l pe fugar, în graba trufaşă de a urca împreună cu el o treaptă mai sus. Şi ceea ce-l făcea pe fermierul din Chantebled să zâmbească, el care din orăşean se făcuse ţăran, era şi acest schimb reciproc de situaţii: fiul morarului mergea la Paris, în. timp ce el se întorsese lângă ţarină, mama universală a oricărei forţe şi a oricărei regenerări.

Antonin se porni şi el să râdă, cu aerul acela de om leneş şi şiret, atras mai ales de petrecerile din Paris.

— O! n-am poftă să ajung ministru. Prea multă bătaie de cap... Mi-ar plăcea mai mult să câştig imediat un milion, ca pe urmă să mă odihnesc.

Soţii Lepailleur râseră zgomotos, încântaţi de spirit. O,

băiatul lor va ajunge departe, cu siguranţă!

Marianne, tăcută, cu inima grea, din pricina doliului la care avea să ia parte, vru totuşi să spună ceva. Şi întrebă de ce n-au luat-o şi pe micuţa Thérèse la petrecere. Lepailleur răspunse scurt şi aspru că nu vrea deloc să se încurce cu un copil de şase ani, care nu ştie încă să se poarte. „Iată una, ce să zic, care ar fi făcut mai bine să rămână unde era, pentru că face numai pozne în casă!” Şi, la mirarea Mariannei, care declară că rareori văzuse o fetiţă atât de inteligentă şi atât de drăguţă, doamna Lepailleur răspunse cu mai multă blândeţe:

— E isteaţă, ce-i drept, totuşi fetele nu pot fi trimise ia Paris; trebuie să li se asigure viitorul, ceea ce îţi dă multă bătaie de cap şi-ţi cere multă cheltuială. În sfârşit, să nu mai vorbim de asta, deoarece suntem atât de fericiţi în dimineaţa asta.

La Paris, la ieşirea din Gara de Nord, familia Lepailleur fu smulsă şi împinsă de vârtejul brutal al mulţimii, în care se pierdu.

Când trăsura se opri pe Quai d’Orsay, în faţa locuinţei soţilor Beauchêne, Mathieu şi Marianne recunoscură, la marginea trotuarului, cupeul familiei Séguin. Le văzură înăuntru pe cele două fete, Lucie şi Andrée, care aşteptau tăcute, nemişcate, înapoia geamurilor, în rochii de culoare deschisă. Şi în timp ce se apropiau de uşă, o văzură pe Valentine ieşind ea o furtună, extrem de grăbită. Dar când îi zări, îşi luă un aer de adâncă mâhnire şi adresă cuvintele de circumstanţă:

— Vai! ce nenorocire cumplită, unicul fiu!

Apoi continuă, într-o avalanşă de cuvinte:

— E foarte firesc, aţi venit şi dumneavoastră, ca şi mine… închipuiţi-vă că nu e nicio oră de când am aflat, din întâmplare, despre această nenorocire; şi, spre norocul meu, fetele mele erau îmbrăcate, iar eu tocmai mă îmbrăcam să ne ducem la celebrarea unei cununii, o verişoară a prietenului nostru Santerre care se mărită cu un

diplomat. Unde mai pui că toată după-amiaza sunt ocupată. De aceea, deşi ceremonia are loc la unsprezece şi un sfert, n-am şovăit şi am venit întâi aici, înainte de-a mă duce la biserică; şi, fireşte, am urcat numai eu, fetele mă aşteaptă jos, în trăsură. Vom întârzia puţin la cununie... Să-i vedeţi pe bieţii părinţi, în casa lor goală, lângă trupul pe care l-au aşezat frumos pe pat. Ţi se rupe inima!

Mathieu o privea, uimit să constate că nu mai îmbătrânea; dogoarea vieţii sale înfierbântate o lăsase parcă uscată. Ştia în ce hal de destrămare se găsea căsnicia lor, fiind în permanente legături de afaceri cu ei. Séguin locuia acum făţiş la Nora, fosta institutoare, care preferase să i se mobileze un mic apartament în bulevardul Antin, de când frumoasa convieţuire în patru se stricase. Iată de ce fixase, la amanta lui, chiar şi întâlnirea pentru iscălirea vânzării definitive şi totale a domeniului de la Chantebled. Iar de când Gaston intrase la Saint-Cyr[5], Valentine locuia numai cu cele două fete, în vasta şi luxoasa locuinţă, în care vântul ruinei îşi desăvârşea opera de distrugere lentă.

— Aş dori ca Gaston să ceară învoire să ia parte la înmormântare, pentru că nu sunt sigură dacă tatăl său e la Paris în momentul acesta... Şi prietenul nostru Santerre pleacă mâine într-o scurtă călătorie. Ah! nu numai morţii se duc; e înspăimântător numărul celor vii care ne părăsesc, dispar... Nu-i aşa, scumpă doamnă? Viaţa e foarte tristă!

Un fior uşor îi trecu pe faţă; era ameninţarea apropiatei rupturi pe care o simţea că vine de câteva luni în pregătirile pline de dibăcie cu care Santerre o înconjura, un plan ascuns şi multă vreme chibzuit, o ultimă reîntrupare a romancierului, pe care n-o bănuise încă. Făcu un gest cucernic, de femeie evlavioasă:

— Suntem în mâna lui Dumnezeu.

Marianne, care zâmbea celor două fete, mereu tăcute,

[5] Şcoală de ofiţeri.

nemişcate în cupeul închis, schimbă vorba.

— Ce mari şi frumoase s-au făcut! Andrée a dumitale e adorabilă... Ce vârstă are Lucie? În curând va fi bună de măritat.

— Ah, numai să nu te audă, spuse Valentine, ar izbucni în lacrimi! Are şaptesprezece ani; dar, cât despre minte, n-are nici doisprezece. Mă credeţi că azi-dimineaţă plângea, nu voia să meargă la această cununie, spunând că-i face rău? Vorbeşte mereu de mănăstire, va trebui să luăm o hotărâre... Andrée, la treisprezece ani, e o adevărată femeie. Dar şi asta e prostuţă, parcă ar fi un miel. Uneori mă îmbolnăvesc, atât de mult mă enervează blândeţea ei.

Şi sfârşi prin a se urca în cupeu, strângând mâna Mariannei, când observă că e însărcinată.

— Zău! mi-am pierdut capul. Nici nu te-am întrebat cum o duci cu sănătatea!... Eşti într-a opta lună, nu-i aşa? Al unsprezecelea copil. E îngrozitor, îngrozitor! În sfârşit, de vreme ce-ţi prieşte... Vai de bieţii oameni pe care o să-i vedeţi acolo sus! Iată o casă care va rămâne goală!

Când cupeul plecă, Mathieu şi Marianne se gândiră că, înainte de-a se urca, ar trebui să treacă pe la pavilion, unde copiii lor le-ar da poate vreo informaţie folositoare. Dar nici Blaise, nici Charlotte nu se aflau acolo. N-o găsiră decât pe servitoare, care o supraveghea pe micuţa Berthe. Încă din ajun, servitoarea nu-l mai văzuse pe stăpânul ei, rămas acolo sus, lângă mort. Cât despre doamna, se urcase şi ea de azi-dimineaţă; ba chiar dăduse dispoziţie să i-o aducă acolo pe Berthe, la amiază, la ora suptului, să nu se mai obosească ea să coboare, atât de mult dorea să nu lipsească de acolo nicio clipă. Şi la întrebarea Mariannei, surprinsă, ea îi răspunse:

— Doamna şi-a luat cutia cu culori, explică servitoarea. Cred că face portretul bietului tânăr care a murit.

Străbătând curtea uzinei, Mariannei şi lui Mathieu li se strânse inima de liniştea mormântală care domnea acolo, în acest vast oraş al muncii, atât de zgomotos altădată.

Moartea venise pe neaşteptate, şi toată viaţa aceea intensă se oprise dintr-odată; maşinile – reci şi mute; atelierele – tăcute şi pustii. Nu se mai auzea niciun zgomot, nicio tresărire, nici măcar, cât de vag, suflul acelor aburi care, parcă, erau însăşi respiraţia uzinei. Odată mort stăpânul, murise şi ea. Şi mâhnirea lor crescu când trecură din uzină în casă prin singurătatea adâncă ce domnea; sala adormită, scara parcă înfiorată şi ea de tăcere grea, toate uşile deschise acolo sus, ca într-o casă nelocuită, părăsită de multă vreme. În anticameră nu întâlniră niciun servitor. Salonul însuşi le păru gol, în semiîntuneric, cu storurile de muselină brodată lăsate până jos, cu fotoliile aşezate de jur împrejur, la fel ca în zilele de recepţie, când era aşteptată lume multă. În sfârşit, se treziră în faţa unei umbre, a unei făpturi de nerecunoscut, care, ridicându-se din mijlocul camerei, mergea cu paşi mărunţi. Era Morange, cu capul gol, în redingotă, care alergase imediat ce aflase cumplita veste, la fel de punctual şi cu aceeaşi înfăţişare corectă cu care ar fi venit şi la birou. Parcă era la el acasă; primea lumea, speriat, zăpăcit de pierderea acestui copil, a cărui neaşteptată dispariţie părea că-i redeşteaptă în minte îngrozitoarea moarte a fiicei lui. Rana i se redeschisese în suflet; era livid, cu barba lui mare, căruntă, atât de buimac că se împleticea neîncetat, uitând unde se află, făcând din durerea de aici propria lui durere.

Când recunoscu vizitatorii, repetă şi el cuvântul ce ieşea din gura tuturor:

— Ce groaznică nenorocire, unicul lor fiu!

Le strânse mâna şi, abia şoptind, le spuse că doamna Beauchêne, zdrobită, se retrăsese o clipă, în timp ce, jos, Beauchêne şi Blaise se ocupau cu de-amănuntul de formalităţile de înmormântare. Şi reluându-şi umbletul lui încet de maniac, le arătă cu un gest camera alăturată, ale cărei uşi erau larg deschise.

— E acolo, pe patul în care a murit. S-au pus flori, e foarte bine… Puteţi intra.

Era într-adevăr camera lui Maurice. Se trăseseră grelele perdele, astfel că era complet întuneric. Lângă pat ardeau lumânări, aruncând o lumină blândă pe faţa mortului. foarte liniştită şi albă, cu ochii închişi, ca şi cum ar fi dormit. Nu se schimbase deloc, părea numai slăbit, purificat prin năprasnica lovitură care-l doborâse. Mâinile împreunate ţineau un crucifix. Florile, nişte trandafiri risipiţi pe cearşaf, îi făceau un culcuş primă văratic. Mirosul lor, amestecat cu acela de ceară caldă, devenise puţin cam înăbuşitor, în mijlocul marii tăceri ce se răspândea din această tragică încremenire. Şi în acest semiîntuneric, unde numai patul se vedea, niciun suflu nu agita flacăra înaltă şi dreaptă a lumânărilor.

Când Mathieu şi Marianne intrară, o zăriră aproape de uşă, după un paravan, pe nora lor Charlotte, care şedea, pe-un scaun, luminată de-o mică lampă, cu un carton pe genunchi, desenând capul mortului între trandafiri. Cedase dorinţei fierbinţi a mamei, deşi i se strângea inima să execute o asemenea lucrare, la vârstă ei de douăzeci de ani. De trei ore se afla acolo, silindu-se, dându-şi toată osteneala să reuşească; era foarte palidă, de-o nemaipomenită frumuseţe tinerească, cu faţa ei ca o floare, ochii albaştri, larg deschişi, cu părul ca o fină pulbere de aur. Când Mathieu şi Marianne se apropiară, nu vru să le vorbească, le făcu doar un semn din cap. Dar sângele îi revenise puţin în obraz, iar ochii ei suriseră. Şi când, fără niciun zgomot, se întoarseră în salon, după ce rămăseseră acolo o clipă, într-o contemplare dureroasă, ea îşi continuă lucrul, singură în faţa mortului, printre trandafiri şi lumânări.

În salon, Morange umbla mereu de colo până colo, ca o umbră rătăcitoare. Mathieu rămase în picioare, în timp ce Marianne, căreia starea ei nu-i îngăduia oboseli prea mari, se aşează lângă uşă. Nu schimbară niciun cuvânt; aşteptarea grea continuă, în tăcerea înăbuşitoare a acestor camere închise, învăluite în umbră. Peste vreo zece minute, o nouă

vizită se anunţă: o doamnă şi un domn, pe care la început nu putură să-i recunoască. Morange se înclinase şi îi întâmpinase cu totul năucit. Apoi, cum doamna nu lăsa deloc mâna însoţitorului ei, conducându-l printre mobile ca pe-un orb, să nu se lovească, Marianne şi Mathieu îi recunoscură. pe soţii Angelin. Încă din iarna trecută îşi vânduseră casa din Janville, ca să se instaleze la Paris, loviţi de-o ultimă nenorocire: pierderea aproape totală a micei lor averi, din cauza crahului unei mari bănci. Soţia, căutând o ocupaţie, fusese de curând numită la „Asistenţa publică” doamnă delegată, una dintre acele inspectoare care le supraveghează pe mamele ajutate, vizitează copiii, fac rapoarte. Şi, după cum spunea, cu un surâs amar, era şi asta o mângâiere, de-a se ocupa de lumea celor mici, ea, a cărei sterilitate, de astă dată certă, o deznădăjduia. Cât despre soţ, el avea vederea din ce în ce. mai slăbită; trebuise să renunţe la pictură, şi acum nu mai trăia decât deznădăjduit şi ursuz în viaţa lui ratată, nimicită.

Cu paşi mărunţi, ca şi cum ar fi condus un copil, doamna Angelin îl duse lângă Marianne, îl aşează chiar ea în fotoliul de alături. Îşi păstrase înfăţişarea dârză de muşchetar, însă devastată de griji, cu părul alb la patruzeci şi patru de ani. Şi ce amintiri evoca această doamnă tristă conducând un infirm celor ce nu puteau uita tânără lor căsnicie plină de dragoste şi frumuseţe, în bucuria lipsită de griji a iubirii lor nepăsătoare, bătând potecile discrete ale Janvilleului!

De cum ţinu în mâinile-i tremurânde mâinile Mariannei, doamna Angelin, la rândul ei, nu găsi decât cuvintele pline de jale, îngânate foarte încet:

— Ah! ce nenorocire cumplită, unicul fiu!

Ochii i se umplură de lacrimi şi nu vru să se aşeze până nu intră o clipă în cameră, să-l vadă pe cel decedat. Când se întoarse, îşi înăbuşi suspinele în batistă, se prăbuşi pe-un fotoliu, între Marianne şi domnul Angelin, sărmanul ei soţ, care rămânea nemişcat, privind în gol cu ochii lui ficşi. Şi tăcerea se lăsă din nou în casa moartă, unde nu mai urca

larma uzinei, stinsă, pustie şi îngheţată.

În sfârşit, apăru şi Beauchêne, urmat de Blaise. Părea îmbătrânit cu zece ani, în urma grelei lovituri pe care-o primise. Parcă i-ar fi căzut deodată cerul pe cap. Niciodată, în egoismul lui triumfător, în trufia-i de bărbat puternic, în mijlocul tuturor plăcerilor, nu se gândise că un asemenea dezastru ar fi cu putinţă. Niciodată nu voise să creadă că Maurice ar putea fi bolnav; un asemenea gând i se părea ca un fel de atentat la propria lui sănătate, convins că făcuse un băiat voinic, sfidând orice nenorocire. Se credea mai presus decât trăsnetul, convins că nicio nenorocire n-ar cuteza să-l atingă. Dar, la prima lovitură a soartei, se arătase slab ca o femeie, cu trupul istovit, moleşit, încă de pe-acum, de viaţa lui imorală, de descompunerea lentă a facultăţilor sale. Plânsese ca un copil la căpătâiul fiului mort, înaintea tuturor vanităţilor lui zdrobite, a tuturor socotelilor lui reduse la neant. Trecuse trăsnetul şi nu mai rămăsese nimic, într-o singură clipă, viaţa îi era spulberată, lumea îi părea neagră şi goală. Şi rămânea palid, doborât, cu faţa lui mare, puhăvită de durere, cu pleoapele grele, înroşite de lacrimi.

Când îi zări pe soţii Froment, crezu că are să leşine şi veni spre ei, clătinându-se, cu braţele deschise, sufocat de noi suspine.

— Ah! sărmanii mei prieteni, ce lovitură năprasnică! Şi nici n-am fost acasă! Când m-am întors, îşi pierduse cunoştinţa, nici nu m-a mai cunoscut!... E cu putinţă? Un băiat atât de sănătos! Mi se pare că visez, că se va scula şi va coborî cu mine în ateliere.

Îl îmbrăţişară; le era milă de el, văzându-l ca fulgerat dintr-odată, întors de la vreun chef, poate încă beat, ca să se prăbuşească în această cumplită nenorocire, ca paralizat în încremenirea în care se amestecau şi toropeala vinurilor băute, şi moleşeala mângâierilor prelungite. Barba lui udă de lacrimi duhnea a tutun şi mosc.

Apoi, îi strânse în braţe până şi pe soţii Angelin, pe care

abia îi cunoştea.

— Ah! bieţii mei prieteni, ce lovitură năprasnică, ce lovitură năprasnică!

Blaise veni şi el să-şi îmbrăţişeze părinţii. Cu toată grozăvia nopţii prin care trecuse, cu toată durerea, ochii lui frumoşi erau senini, iar chipul fraged şi plin de tinereţe. Totuşi, lacrimile îi lunecau încă pe obraji, pentru că nutrise pentru Maurice o prietenie adevărată, în munca lor comună de fiecare zi.

Se aşternu din nou tăcerea. Morange, ca şi cum ar fi fost singur, fără să pară că-şi dă seama de ce se petrece în jurul lui, continua să umble încet, cu paşi de somnambul. Beauchêne, ca năuc, dispăru, apoi reapăru cu câteva registre mici. Se mai învârti o clipă şi, în cele din urmă. se aşeză în faţa unui birou scos din camera lui Maurice. Şi, obsedat, atât de puţin obişnuit cu supărările, încât instinctiv simţea nevoia de-a se ocupa de altceva, începu să răsfoiască micile registre, caiete cu adrese, ca să facă lista invitaţilor. Dar ochii i se înceţoşau; cu un gest îl chemă pe Blaise, care, după ce se dusese dincolo, să arunce o privire pe desenul soţiei sale, se reîntorsese în salon. Tânărul se apropie şi rămase în picioare lângă birou, dictând nume, cu vocea stinsă. Iar acum, în mijlocul marii tăceri, nu se mai auzea decât acest murmur slab, repetat cu monotonie.

Clipele se scurgeau încet. Cunoscuţii o tot aşteptau pe Constance. În camera mortuară, o uşiţă de comunicaţie se deschise încet şi Constance intră, fără zgomot, fără ca cineva să-şi dea seama că e acolo. Părea o fantomă ieşită din întuneric în lumina palidă a lumânărilor. Nu plânsese încă, avea faţa lividă, contractată, înăspriă de-o rece mânie. Îndârjită parcă de-o revoltă plină de furie, făptura ei mică, încă departe de-a se încovoia sub lovitura primită, părea să se fi înălţat sub hotărârea nedreaptă a destinului. Totuşi, această nenorocire părea să n-o mire; simţise că trebuie să se aştepte la ea, deşi, cu o clipă înainte de moarte, se încăpăţânase să nu creadă că e posibil.

Presimţirea aceasta rămăsese mocnind, de luni de zile, în adâncul sufletului ei, într-un mister ce se preschimba brusc într-o realitate cumplită. Deodată începuse să audă, să înţeleagă şoaptele necunoscutului, fiorii reci care-i îngheţau carnea, acele vagi şi îngrozitoare păreri de rău că nu mai are alt copil. Iar ameninţarea se îndeplinea, destinul de neînlăturat voia ea acest unic fiu, salvarea uzinei primejduite, prinţul de mâine, cu care orgoliul ei avea să împartă împărăţia, să fie luat de vântul rece al morţii ca o frunză uscată. Era prăbuşirea, căderea în abis. Iar durerea ei cea mai mare era că rămânea cu ochii uscaţi în furia ce-i seca lacrimile, în timp ce sufletul ei de mamă bună, cum fusese întotdeauna, suferea chinul groaznic al unei maternităţi exasperate, înveninate de pierderea copilului.

Se apropie de Charlotte, se opri în spatele ei, privind delicatul profil desenat al fiului mort, printre flori. Şi, totuşi, nu putu să plângă nici acum. În linişte, privea patul; privirile i se umplură de durerosul tablou, apoi şi le plimbă pe desen, ca şi cum ar fi vrut să vadă ce-i mai rămânea din copilul adorat, aceste câteva trăsături de creion, când pământul i-l va lua a doua zi pentru totdeauna. Charlotte, simţind-o în spatele ei, tresări, ridicându-şi capul. Îi fusese frică şi nu-i vorbi. Amândouă schimbară numai o privire. Şi ce strângere de inimă pentru mamă, în mijlocul acestui decor funerar, în faţa neantului ei, obrazul acesta plin de, gingăşie, de sănătate, de frumuseţe, ce se ridica precum un tânăr astru, radiind de speranţă în viitor, sub aurul pur al părului!

Dar, în această clipă, Constance mai simţi o durere: cuvinte încete, şoptite în salon, chiar la uşa camerei şi care ajungeau până la urechile ei foarte lămurit. Nu se mişcă; rămase în picioare, în spatele Charlottei, care începu iar să lucreze. Asculta, aţintindu-şi urechea, fără să se arate încă, deşi le zărise pe Marianne şi pe doamna Angelin stând lângă uşă, aproape ascunse în cutele draperiei.

— Ah! spunea doamna Angelin, sărmana mamă avea ea

o presimţire. Am văzut-o foarte îngrijorată când i-am destăinuit trista mea poveste... Cu mine s-a terminat. Iar pe-aici a trecut moartea şi iată că s-a sfârşit şi cu ea.

Se lăsă tăcerea. Apoi, o asociaţie de idei trebuie să se fi produs în mintea ei, căci reluă încet, simţind nevoia să vorbească:

— Dumneata aştepţi, luna viitoare, nu-i aşa?... Al unsprezecelea, şi, de n-ar fi fost cele două avorturi, ar fi al treisprezecelea... Unsprezece copii, nu e o socoteală rotundă, îl vei face şi pe al doisprezecelea.

Uită jalea de alături, un zâmbet uşor îi apăru pe buze, ca şi cum tainica ei gelozie ar fi pierit faţă de asemenea fecunditate.

Dar Marianne protestă cu putere:

— Oh, de data asta nu! cred că al doisprezecelea va rămâne pe drum. Gândeşte-te că am patruzeci şi unu de ani. E timpul să mă opresc, mi-am îndeplinit menirea. E rândul băieţilor şi fiicelor mele ca, de acum înainte, să facă copii.

Şi Constance fremătă, răscolită de accesul acela de mânie care îi seca lacrimile. Cu o privire piezişă, putea s-o vadă pe această mamă cu zece copii în viaţă şi însărcinată cu al unsprezecelea, cu talia îngroşată de viaţa care avea să vină şi pe care o aducea în această casă a morţii. O găsea tot tânără, tot fragedă, strălucind de veselie, sănătate şi speranţă nesfârşită. Şi în sfâşierea supremă, când ea îşi pierdea unicul fiu, cealaltă era acolo, lângă patul mortuar, întocmai ca zeiţa bună a recoltelor fără sfârşit, cu pântecele debordând de-o eternă fertilitate.

— Apoi, mai spuse Marianne surâzând la rândul ei, uiţi că acum sunt bunică... Iată! priveşte! Am dreptul să mă retrag!

Cu un gest, o arătă doamnei Angelin pe servitoarea fiicei sale Charlotte, care, îndeplinind porunca primită, o aducea în braţe pe micuţa Berthe, la ora suptului, pentru ca doamna să nu se mai obosească să coboare. Şovăind,

neîndrăznind să intre în mijlocul acestei tristeţi, fata rămăsese la uşa salonului. Însă copila bucuroasă, înveselită îşi agită mânuţele grăsuţe şi râse uşor. Iar Charlotte, care-o auzi, se grăbi să se ridice, să traverseze încet salonul, ca s-o ducă în camera vecină, unde îi dădu să sugă.

— Cât e de drăgălaşă! şopti doamna Angelin. Făpturile astea mici sunt ca un buchet de flori. Oriunde intră, aduc frăgezime şi lumină.

Fusese pentru Constance ca o zguduire. Deodată, în semiîntunericul abia înstelat de văpăile lumânărilor, în atmosfera grea pe care mirosul trandafirilor presăraţi o făcea şi mai grea, râsul fetiţei fu ca o primăvăratică adiere, ca un val de aer pur şi proaspăt aducător de viaţă.

Era izbânda tot mai vie a mamelor fecunde, era copilul copilului, Marianne încă o dată fecundă în fecunditatea fiului ei. Bunică deja, zâmbi la acest gând. O nouă frumuseţe, o măreţie mai mult o încununaseră; fluviul vieţii care-i curgea din pântec se pregătea să se întindă fără sfârşit. Iar Constance auzea lovitura de secure răsunând şi mai cumplit în inima ei: arborele tăiat de la rădăcină, unica mladă retezată, nimic nu putea să se mai nască din ea.

O clipă încă, rămase singură în neantul acesta, în camera unde zăceau rămăşiţele fiului ei. Apoi, cu înfăţişarea ei de spectru împietrit, se hotărî să intre în salon. Toţi se ridicară, o sărutară, tresărind la atingerea obrajilor ei reci, pe care sângele nu-i mai încălzea. O profundă compătimire strânse inimile tuturor, atât de impresionantă era în liniştea ei. Toţi căutau ş-o consoleze cu o vorbă bună, însă ea îi opri cu un gest scurt.

— S-a sfârşit, zise ea, ce vreţi? S-a sfârşit, s-a sfârşit pentru totdeauna!

Doamna Angelin plângea, până şi Angelin îşi ştergea ochii lui ficşi şi tulburi. Marianne şi Mathieu îşi ţineau mâinile într-ale lor, plângând. Ea, încremenită, nu putea să plângă nici acum, refuza compătimirile, repetând cu glas monoton:

— S-a sfârşit, nimeni nu mi-l poate reda, nu-i aşa? Atunci nu mai e nimic de făcut. S-a sfârşit, s-a sfârşit pentru totdeauna.

Trebuia totuşi să fie curajoasă; urma să vină o mulţime de lume. Dar îi era dat să mai primească în inimă o lovitură. Beauchêne, pe care-l podidise iar plânsul de când intrase ea, nu mai vedea să scrie desluşit. Mâna îi tremura, fu silit să se ridice de la birou şi să se arunce pe-un fotoliu, spunându-i lui Blaise:

— Uite, aşază-te acolo, continuă.

Iar Constante îl văzu pe Blaise, aşezându-se la biroul fiului ei, luându-i locul, muind tocul în călimară, scriind, aşa cum îl văzuse de atâtea ori pe Maurice scriind, cu aceleaşi gesturi. Acest Blaise, acest fiu mai mare al soţilor Froment! Sărmanul mort nu fusese încă îngropat, şi un Froment îi şi lua locul, asemeni acelor plante pline de vitalitate, cotropitoare, care năpădesc câmpiile pustii din vecinătate. Simţi şi mai ameninţător acest torent de viaţă ce se revărsa în jurul ei, pentru universala cucerire: bunicile gravide, încă o dată, nurorile alăptând, fiii devenind stăpâni pe domenii vacante. Iar ea rămânea singură; nu-i avea alături decât pe nemernicul ei soţ, prăbuşit, epuizat, în timp ce maniacul Morange, împleticindu-se mereu, părea o nălucă a nenorocirii ei, un biet om a cărui unică fiică, în năprasnica-i moarte, îi luase cu ea tot sufletul, toată puterea şi raţiunea. Niciun zgomot nu se mai auzea în uzina goală şi încremenită; murise şi uzina.

A treia zi, convoiul funerar şi ceremonia fură impunătoare. Cinci sute de muncitori ai uzinei urmară carul funebru, persoane însemnate din toate clasele formară un cortegiu imens. Se observă, îndeosebi că un bătrân muncitor, moş Moineaud, veteranul uzinei, ţinea una dintre panglicile cernite; faptul păru nespus de impresionant, deşi bietul om, profund tulburat îşi târa puţin piciorul, aşa cum era îmbrăcat cu redingota lui, năucit de cei treizeci de ani de muncă. La cimitir, lângă mormânt, Mathieu fu surprins

când o doamnă în vârstă, care coborâse dintr-un cupeu îndoliat, se apropie de el.

— Văd, dragă prietene, că nu mă mai cunoşti.

El schiţă un gest, ca şi cum s-ar fi scuzat. Era Sérafine, la fel de înaltă şi subţire, dar atât de descărnată, atât de ofilită, de parcă ar fi avut o sută de ani, ca bătrânele regine care şi-au pierdut tronul din basme. Cécile, biata operată, în zadar îl prevenise; n-ar fi crezut niciodată că s-ar putea prăbuşi atât de repede această insolentă frumuseţe cu părul roşu, care sfida vârsta. Ce furtună de înspăimântătoare decădere trecuse oare peste ea?

— Ah! dragul meu prieten, mai spuse ea, sunt mai moartă decât sărmanul mort pe care-l vor pogorî în mormânt... Vino într-o zi să stăm de vorbă. Eşti singurul om, singurul confident căruia i-aş putea spune totul.

Corpul neînsufleţit fu coborât, funiile scârţâiră, se mai auzi o scurtă izbitură înăbuşită, cea din urmă. Sprijinit de una dintre rudele sale, Beauchêne avea o privire stinsă. Constance, care avusese cumplitul curaj să vină, istovită acum de atâtea lacrimi, leşină. Fu luată, dusă în casa goală, pentru totdeauna goală, asemeni unuia din acele ogoare lovite de trăsnet, care rămân goale, atinse de sterilitate. Pământul reluase totul.

La Chantebled, Mathieu şi Marianne întemeiau, creau, făceau copii. Şi în răstimpul celor doi ani care trecură, ieşiră din nou biruitori în veşnica luptă a vieţii împotriva morţii, prin această sporire continuă a familiei şi a pământului fertil, care devenise însuşi sensul existenţei lor, bucuria şi puterea lor. Dorinţa trecea prin ei ca o flacără, divina dorinţă îi făcea fecunzi graţie forţei lor de a iubi, de a fi buni, de a fi sănătoşi; iar energia lor făcea restul, voinţa de a înfăptui, curajul liniştit pentru munca necesară, făuritoarea şi orânduitoarea lumii. Şi, în timpul acestor doi ani, se dovediră din nou învingători, dar după o luptă neîntreruptă. Astăzi victoria era definitivă. Séguin cedase, bucată cu bucată, întregul domeniu, al cărui stăpân era

Mathieu, prin cucerirea lui înţeleaptă, mărindu-şi împărăţia, pe măsură ce se simţea că devine puternic în lupta lui pentru asigurarea hranei necesare. Averea pe care trândavul o dispreţuise, o risipise, trecea în mâinile omului muncitor, ale creatorului. Erau cele cinci sute de hectare care se întindeau de la un capăt la celălalt ai orizontului; erau pădurile întretăiate acum de largi păşuni, unde păşteau numeroase turme; erau mlaştinile secate şi schimbate în pământ gras, încărcat de recolte; erau fostele pustietăţi pe care izvoarele captate, drenate până departe, le udau, le scăldau, în fiecare an, pentru o fertilitate din ce în ce mai mare. Numai pârloaga necultivată a lui Lepailleur rămânea neschimbată, ca spre a învedera minunea, străduinţa omenească ce fecundase acest pustiu de nisip şi noroi, ale cărui recolte hrăneau de-aci înainte un mic popor fericit. El nu râvnea la proprietatea nimănui; îşi tăiase, îşi desţelenise partea lui, sporind bogăţia generală, subjugând o părticică din vastul pământ, încă atât de puţin populat, atât de rău folosit pentru fericire. În mijlocul domeniului, ferma crescuse, se mărise, ca un oraş prosper, cu populaţia ei, cu personalul, cu vitele ei, un întreg cămin de viaţă intensă, triumfătoare. Şi ce putere suverană constituia această fecunditate fericită, care nu obosise de-a zămisli aceste creaturi şi aceste lucruri înmulţindu-se de doisprezece ani încoace, oraşul acesta cotropitor, care nu era decât expansiunea unei familii, aceşti copaci, aceste plante, aceste holde, fructele acestea, al căror torent hrănitor sporea necontenit, sub soarele strălucitor! Toate durerile şi toate lacrimile fuseseră uitate în această bucurie a creaţiei, opera era împlinită, viitorul cucerit, deschizând muncii un orizont nemărginit.

Apoi, în timp ce Mathieu îşi desăvârşea cucerirea, Marianne, în cursul acestor doi ani, avu fericirea să vadă născându-se încă o fetiţă a fiului ei Blaise, pe când ea însăşi era gravidă, gata să nască iar. Era arborele vânjos, ale cărui ramuri începeau să se bifurce, pentru a se înmulţi

apoi neîncetat, asemeni unui stejar împărătesc, acoperind solul până departe. Copiii copiilor săi, copiii nepoţilor, toţi urmaşii, din ce în ce mai numeroşi, de-a lungul generaţiilor, porneau la drum. Şi cu ce mână plină de grijă şi de dragoste îi aduna şi acum în jurul ei pe cei unsprezece, de la primii născuţi, de la cei doi mai mari, gemenii Blaise şi Denis, care împliniseră douăzeci şi unu de ani, până la ultimul sosit, pe lume, o făptură plăpândă, abia existentă, ale cărei buze lacome o sugeau până la sânge! În cuibul ei erau pui de toate vârstele, unul mare, tată şi el, alţii care trebuiau îmbrăcaţi dimineaţa; erau băieţii: Ambroise, Gervais, Grégoire, Nicolas; erau fetele: Rose, în curând bună de măritat, Claire, Louise, Madeleine, Marguerite, care abia putea să umble. Şi trebuia să-i vezi alergând liberi de-a lungul domeniului, ca nişte mânji, fugărindu-se într-o goană inegală, după mărime, fugind spre cele patru zări! Ştia ea bine că nu-i va putea ţine întotdeauna legaţi de fustele ei, fericită dacă la fermă ar opri doi sau trei dintre ei, resemnată să-i lase pe cei mici, pe cei care nu vor mai avea loc aici, să plece pentru cucerirea altor locuri. Era împrăştierea firească, pământul păstrat, dobândit pentru familia cea mai numeroasă, Blaise instalat la uzină, de aproape doi ani, fraţii lui plecaţi pentru alte cuceriri. Pentru că ei. erau numărul, vor fi şi puterea, iar lumea le va aparţine. După fiecare copil, şi tatăl şi mama se simţiseră mai puternici. Fiecare copil îi apropiase, îi unise şi mai mult. Dacă învinseseră totdeauna, în ciuda îngrozitoarelor griji, această continuă biruinţă o datorau numai marii lor iubiri, muncii lor, neîntreruptelor zămisliri ale inimii şi voinţei lor. Fecunditatea e marea învingătoare, ea dă naştere eroilor paşnici, care supun pământul, populându-l. Şi, mai ales, de data asta, după cei doi ani, când Marianne născu un băiat, pe Nicolas, al unsprezecelea, Mathieu o sărută cu pasiune, triumfând peste toate necazurile şi toate durerile lor. Încă un copil, încă un spor de bogăţie şi putere, o nouă forţă aruncată în lume, încă un ogor însămânţat pentru ziua de

mâine.

Era tot opera cea mare, opera cea bună, opera fecundităţii, care se întindea pe pământ şi prin femeie, biruind distrugerea, creând mijloace de trai fiecărui nou copil, iubind, voind, luptând, muncind în suferinţă, mergând fără-ncetare spre mai multă viaţă, spre mai multă speranţă.

CARTEA A CINCEA

I

Viaţa reîncepu treptat în uzină, într-o mare şi cernită tristeţe. Sub cumplita lovitură care-l zdrobise, Beauchêne nu mai ieşea; rămase în primele săptămâni acasă, ca nimicit, fără nicio dorinţă. Părea că se corijase, nu mai minţea, nu mai născocea neîntrerupte călătorii de afaceri, ca să-şi potolească în afară înfometatele goane după femei, nesaţul pe care vârstă i-l întărită şi mai mult. Se aşternuse iar pe lucru, se ocupa de casă, cobora din nou, în fiecare dimineaţă, în ateliere, ajutat de Blaise, un aghiotant devotat, activ, pe care-l împovăra zilnic cu sarcini tot mai grele. Dar ceea ce-i uimea pe amicii intimi era apropierea dintre cei doi soţi. Constance se arăta plină de atenţii faţă de soţul ei, iar Beauchêne nu-şi mai părăsea soţia, amândoi trăind în bună înţelegere, retraşi în casa lor închisă, ca învăluită în negru, unde nu mai primeau decât pe rude.

A doua zi după groaznica încercare, după neaşteptata pierdere a lui Maurice, care o lăsase sfâşiată şi sângerândă, Constance avusese crunta senzaţie a unui infirm căruia i s-a tăiat un braţ. Nu mai era întreagă şi parcă se ruşina că se

simte schilodită, mai mică, parcă. Şi în regretul ei, în care plângea dragostea-i distrusă, se amesteca şi revolta înciudată a trufiei; atât de mult suferea din cauza inferiorităţii ei de când nu mai era mamă, de când nu-l mai avea lângă ea pe moştenitorul ce trebuia să preia imperiul. Ea, care nu voise în ruptul capului să aibă decât un singur fiu, în dorinţa ca el să rămână unicul stăpân al întregii averi, domnitorul atotputernic de mâine!

Absurda moarte i-l furase, şi casa i se părea mai puţin a ei, uzina îi scăpa din mână, mai ales acum, când acest Blaise se instalase acolo cu soţia şi copilul, toată această puzderie a fecundităţii cotropitoare a familiei Froment. Nu-şi ierta că-i găzduise, că le dăduse locuinţă lângă ea şi acum ardea numai de dorinţa de-a se apăra, de a-şi reînvia fiul, de-a mai avea un fiu, ca să-şi poată redobândi averea, locul şi imperiul. Desigur, îl adorase pe Maurice, niciodată nu-l iubise decât pe el, soţie frigidă, suportând resemnată dezmierdările conjugale. Dar dragostea ei de mamă, până acum fără izbucniri, mută şi adâncă, se aprindea în prezent într-o bruscă vâlvătaie dogoritoare, în care se pârjolea întreaga ei fiinţă. Maternitatea aceasta violentă, pretenţioasă, pe care parcă o pervertise, revărsând-o asupra unui unic copil, o chinuia acum neîncetat. Era mama înşelată, jefuită, mama căreia i se răpise copilul, care-l doreşte, care vrea altul, şi căreia nimic nu-i va stinge de-aci înainte setea arzătoare de a iubi, dacă nu va mai fi o dată mamă. Pentru sufletul ei, pentru mândria, pentru trupul ei, ca şi pentru ambiţia ei, îi trebuia un copil, un copil! Şi de aceea, fără niciun calcul, numai din instinct, se apropiase iar de soţul ei.

În jalea casei ferecate, a veşmintelor cernite, fu o reîntoarcere la luna de miere. Nu mai înşelau natura; amândoi aşteptară, plini de încredere la început. Constance avea doar patruzeci şi unu de ani. Beauchêne, cu şase ani mai în vârstă, afecta siguranţa unui ştrengar voinic, încă în stare să facă o droaie de copii. Nu mai erau văzuţi decât

împreună. Se culcau devreme. Timp de şase luni duseră o viaţă regulată, claustră, în care îi simţeai că sunt de acord, punând toată bunăvoinţa lor, toată puterea lor pentru reuşita operei comune. Dar copilul dorit, aşteptat, nu veni. Mai trecură şase luni, dar după aceea se păru că buna înţelegere se rupe; neliniştile, reproşurile, certurile începură din nou să le tulbure căminul, pentru că, uneori, Beauchêne evada din nou, să ia aer, cum spunea el, în timp ce Constance, cu ochii roşii, înfrigurată, rămânea singură acasă.

Într-o zi, când Mathieu veni să-i facă o vizită nurorii sale Charlotte, zăbovind în grădină pentru a se juca cu mica Berthe, căţărată pe genunchii lui, fu surprins când o văzu coborând pe Constance, care îl zărise probabil de la fereastra clădirii vecine. Sub un pretext oarecare, îi invită la ea şi-l reţinu aproape un sfert de oră, fără să se poată hotărî să-i vorbească. Apoi, deodată:

— Dragul meu Mathieu, iartă-mă că-ţi vorbesc de un lucru care nu poate să ne fie decât penibil amândurora. În curând se împlinesc cincisprezece ani de când soţul meu, ştiu bine, a avut un copil cu o muncitoare din uzină. Şi mai ştiu că, în acea împrejurare, dumneata i-ai făcut serviciul de mijlocitor, ocupându-te de fată şi de copilul ei, un băiat nu-i aşa?

Ea aşteptă un răspuns. Însă Mathieu, uluit că o vede atât de bine informată, neînţelegând pentru ce, după atâţia ani, i se adresa lui cu privire la povestea aceea supărătoare, nu schiţă decât un gest trădând surprinderea şi îngrijorarea.

— Oh! continuă ea, nu-ţi fac niciun reproş; sunt convinsă că rolul dumitale în afacerea asta n-a fost decât prietenesc, chiar plin de simpatie pentru mine, de teama unui scandal ce-ar fi putut să mă atingă. De altfel, pricepi foarte bine că nu vreau să mă răzbun pe-o trădare atât de veche. Dorinţa mea e doar să fiu informată. Multă vreme n-am vrut să cercetez prea îndeaproape denunţurile care m-au pus la curent cu acest fapt. Astăzi acest lucru mă chinuie, mă

obsedează, şi e foarte firesc să mă adresez dumitale, pentru că soţului meu nu i-am pomenit niciodată nimic despre asta; cred că ar fi foarte dăunător pentru liniştea noastră să-i smulg o mărturisire, să-i cer amănunte în legătură cu o greşeală ireparabilă, în sfârşit, ceea ce m-a făcut până ia urmă să mă hotărăsc e amintirea întâlnirii noastre, ziua când am însoţit-o pe doamna Angelin la moaşa din strada Miromesnil, unde te-am zărit cu fata aceea, care avea un copil în braţe... Ai revăzut-o, aşadar, şi deci trebuie să ştii ce a devenit, dacă primul ei copil mai trăieşte, şi, în cazul acesta, unde este şi ce face.

Mathieu continua să tacă. Focul de care o vedea mistuită, încetul cu încetul, îl făcea să fie prudent, să se gândească la motivele unei atât de stranii stăruinţe din partea acestei femei atât de mândre, atât de discrete de obicei. Ce se petrecea oare? De ce se străduia să-i smulgă nişte destăinuiri, ale căror urmări nu le putea prevedea? Apoi, cum ea se uita lung la el şi-l străpungea cu privirile ascuţite, căută s-o liniştească cu vorbe ocolite.

— Mă pui în mare cumpănă. Şi, de altminteri, nu ştiu nimic ce te-ar putea interesa... Atât soţului dumitale, cât şi, mai ales, dumitale, la ce v-ar servi să răscolim acest trecut depărtat?... Crede-mă, e mai bine să uiţi ce ţi s-a spus, dumneata care ai atâta judecată, atâta înţelepciune.

Ea îl întrerupse, îi apucă mâinile, i le ţinu într-ale ei, într-o strângere caldă, tremurândă. Niciodată nu făcuse un asemenea gest, trădând o patimă care se dezlănţuia fără să se poată stăpâni.

— Dar îţi spun încă o dată că nimeni nu trebuie să se teamă de mine, nici soţul meu, nici fata aceea, nici copilul. Înţelege doar că sunt chinuită de acest gând, că sufăr din cauză că nu ştiu, da! mi se pare că aş fi mai liniştită de-ndată ce-aş şti! Pentru mine te întreb, pentru liniştea mea... O, dacă ţi-aş spune, dacă ţi-aş spune!

Mathieu începea acum să bănuiască o mulţime de lucruri, nu era nevoie să i se spună totul. Apropierea dintre soţi îl

lămurise; încă de-a doua zi după moartea lui Maurice bănuise dorinţa lor arzătoare de a-l înlocui, eforturile ce le făceau ca să mai aibă un fiu. Şi, de un an, de când acest fiu se încăpăţâna să nu vină, putuse urmări dezamăgirea, tristeţea lor tot mai mare, şi, în sfârşit, mânia, amărăciunile şi certurile în care îi arunca neputinţa. Şi acum iată că asista la criza de ciudată gelozie a acestei soţii îmbătrânite, obsedată de copilul pe care bărbatul ei nu i-l mai putea face acum, aşa cum i-l făcuse fetei aceleia odinioară. Femeia nu mai exista în ea; o ştiuse pe fata aceea tot pe-atât de frumoasă, de fragedă, cu o carnaţie superbă, pe cât era ea însăşi de uscată, de gălbejită, frigidă înainte de vârstă. Şi nu avea niciun cuvânt de femeie rănită în dragostea ei. Numai sufletul de mamă suferea în ea, numai copilul îl pizmuia din toată inima. Nu-i putea alunga amintirea; îi venea mereu în minte ca o bătaie de joc, ca o insultă, de câte ori constata că aşteptarea ei e zadarnică şi că orice altă speranţă se prăbuşeşte. Şi în fiecare lună dezamăgirea creştea, şi visa cu mai multă patimă la copilul celeilalte, îl voia, se zbuciuma întrebându-se unde se află, ce-a devenit, dacă e sănătos şi dacă seamănă cu tatăl său.

— Te asigur, dragul meu Mathieu, continuă ea, că prin răspunsurile dumitale vei face o faptă bună. Trăieşte? Spune-mi numai dacă trăieşte. Dar nu mă minţi… Dacă ar fi mort, cred că aş fi mai liniştită. Dar, Dumnezeule mare! nu-i doresc niciun rău!

Atunci Mathieu, pe care până la urmă reuşise să-l tulbure îndeajuns, îi spuse cu simplitate tot adevărul.

— Deoarece insişti, în numele liniştei dumitale, şi deoarece totul trebuie să rămână între noi. fără ca din această cauză să sufere căsnicia voastră, nu văd niciun rău dacă îţi voi destăinui ceea ce ştiu. Şi, repet, ceea ce ştiu, e puţin… Copilul a fost dus, sub ochii mei, la „Copiii-Găsiţi”. De atunci, mama nici n-a cerut şi nici n-a avut vreodată veşti despre el. Nu e nevoie să mai adaug că soţul dumitale nu ştie nici el absolut nimic, întrucât a refuzat întotdeauna

să se ocupe de acest copil... Trăieşte încă? unde se află? nici eu nu-ţi pot spune. Ar trebui să facem o adevărată anchetă. Totuşi, dacă vrei să-mi afli părerea, e foarte probabil că a murit, atât de mare e mortalitatea printre aceşti sărmani micuţi.

Ea îl privea ţintă.

— Îmi spui adevărul curat, nu-mi ascunzi nimic?

Şi la protestul lui:

— Da, da, am încredere în dumneata... Cu alte cuvinte, crezi că a murit? Ah! toţi aceşti copii care mor, când sunt femei care ar fi fericite să salveze câte unul care să fie al lor!... în sfârşit, chiar dacă nu e o certitudine, e totuşi o informaţie preţioasă. Îţi mulţumesc.

În lunile ce urmară, Mathieu se află de mai multe ori singur cu Constance; dar ea nu mai reveni niciodată la acest subiect. Părea din nou că nu ştie nimic, că vrea să uite, printr-un efort de voinţă. Totuşi, o simţea obsedată, şi nu era greu de ghicit că legăturile căsniciei se destrămau tot mai mult, pe măsură ce soţii pierdeau speranţa de-a avea un copil, singura speranţă care-i apropiase iar. Dacă în faţa lumii mai păstrau o atitudine de bună înţelegere, faptele arătau treptata dezbinare, noua ruptură ce se agrava cu fiecare zi. Beauchêne îşi reluase aproape întru totul viaţa destrăbălată dinainte, istovit, iritat de exigenţele conjugale atât de puţin dorite şi cu atât mai neplăcute cu cât rămâneau zadarnice. Constance lupta cu îndârjirea unei războinice, a cărei voinţă de a-l domina se trăda în privirea cu care-l învăluia, hotărâtă să nu-l lase decât secătuit sau mort. Să fie oare posibil? ajunseseră la neputinţa soţilor Angelin? tot ce presimţise ea, ce prevăzuse cu teamă, avea să se întâmple acum? căsnicia ei avea să se surpe în golul cumplit în care se scufunda şi căsnicia prietenei ei? Gândul la această neputinţă o exaspera, o făcea să-i fie ruşine ca de-o meteahnă, ca de-o decădere. Şi nici nu accepta să fie pusă pe seama ei. Poate că era vina soţului ei, care se risipise, se istovise în afara căsniciei. Şi veni clipa de furie

când, în alcovul lor, izbucni o ceartă grozavă, când se învinuiră reciproc de sterilitatea care-i deznădăjduia, în nepotolita mânie sub care se zbăteau îmbrăţişările lor zadarnice.

Beauchêne declara că există anumite tratamente. Dar pe cine să consulte? Când pomeni numele lui Boutan, Constance protestă la început, pentru că îi era frică de el, îi era teamă să nu-l vadă triumfând cu teoriile lui, pe care le combătuse atâta vreme. Apoi cedă, dintr-un exces de sfială nicicând adormită, consimţind să se lase examinată numai de mamoşul ce-o cunoştea.

În dimineaţa când Boutan fu chemat, îi găsi pe soţi în salonaşul galben, bine cunoscut de el, pentru că venise de atâtea ori în vizită aici, în timpul copilăriei bolnăvicioase a lui Maurice. Imediat, închizând cu grijă uşile, Beauchêne adoptă un ton glumeţ, pentru a evita primele explicaţii mai penibile, îl duse pe Boutan în faţa soţiei sale, care sta în picioare, foarte palidă, foarte gravă.

— Doctore, iată o doamnă care doreşte să redevină o tânără căsătorită... Vrea să aibă un copil, şi dumneata trebuie să-i spui cum se face aşa ceva.

Bunul medic consimţi bucuros să ia parte la acest joc. Îşi păstrase înfăţişarea de om cumsecade, privirea blândă, fără să pară că se bucură câtuşi de puţin de nenorocirea prevăzută de el cu mult timp înainte. Se mulţumi să râdă cu voioşie.

— Un copil, foarte bine! Dar dumneata ştii tot atât de bine ca şi mine cum se face.

— Zău că nu, doctore! continuă Beauchêne cu aerul lui strengăresc. Sau poate că am uitat, căci iată, se face anul de când ne străduim să avem un copil, şi scumpul mititel se încăpăţânează să nu vină.

Fără să aştepte răspunsul, în vanitoasa lui pornire de-a ieşi cu faţa curată din înfrângerea de bărbat zdravăn, făcu însă greşeala să adauge:

— Cred că ceva s-a defectat în organismul mamei, şi

pentru asta am apelat la dumneata, ca să te rugăm să vezi ce se poate face şi să vindeci beteşugul.

Jignită de întorsătura pe care el o dădea consultaţiei, cu sângele urcat deodată în obraz, Constance, tăcută până atunci, interveni pe-un ton mânios:

— De ce mă învinuieşti? Ştii oare ceva?... Doctore, după părerea mea, pe tată ar trebui să-l examinezi şi să-l tratezi.

— Dar, scumpa mea, n-am vrut să te supăr.

— Să mă superi, ah, Dumnezeule mare, ce-mi pasă? Plâng acum zile întregi... Dar nu vreau să arunci asupra mea toată răspunderea durerii noastre. Şi pentru că mă împingi la asta, sunt silită să-l previn pe doctor, ca să ştie cel puţin ce trebuie să creadă despre tine.

În zadar căuta Beauchêne s-o liniştească. Îşi ieşise din fire, pierduse orice măsură.

— Ce fel de soţ ai fost? Ce fel de soţ eşti încă? Crezi oare că o ştiu numai de azi? Ah, nenorocitule, întotdeauna am fost la curent cu viaţa scârboasă pe care-o duci!

Încercă s-o întrerupă, să-i ia mâinile, îngrijorat de criza de nervi pe care-o presimţea venind.

— Taci! e stupid, la ce bun toate astea?

— Nu mă atinge, mi-e groază de tine!... Pentru că doctorul e de faţă? Dar singur mi-ai spus că un doctor e ca şi un duhovnic; i se mărturiseşte, totul, i se arată totul. Şi, de altminteri, îţi închipui că nu-ţi cunoaşte şi el purtarea oribilă? Toată lumea o ştie... Când mă gândesc că, timp de mai bine de douăzeci de ani, m-ai crezut oarbă, tâmpită! Şi asta pentru că am tăcut!

Se proţăpise în faţa lui, mică, neagră, furioasă. Şi aşa era: avusese timp de douăzeci de ani eroica putere de a tăcea. Nu numai că în faţa lumii nu se arătase niciodată bănuitoare, mânioasă, în postură de femeie părăsită, îndurerată; dar chiar şi-n intimitatea alcovului se abţinuse de la orice imputare şi nu-şi schimbase niciodată buna dispoziţie. Mândria, demnitatea o ţineau astfel dreaptă, dispreţuitoare şi tăcută. Apoi, ce-i păsa de tatăl nedemn, pe

care nu-l iubea, şi ale cărui dezmierdări brutale o jigniseră până la urmă şi o scârbiseră? Nu-l avea pe fiul ei, alături de care trăise ca într-un refugiu, pe zeul care devenise viaţa, bucuria, gloria ei? Mai bine ar fi murit decât să se plângă cuiva; şi, ca să rupă lungă ei tăcere, a trebuit să intervină destinul crud, smulgându-i copilul, sensul vieţii şi eroismului ei, lăsând-o pustiită, părăsită, pradă furtunilor. Şi atunci, această femeie tăcută izbucni cu violenţă, dând totul la iveală, dezastrul care se abătuse asupra casei, trădările lui timp de douăzeci de ani, dispreţul, dezgustul ei, tot ce ascunsese, tot ce-o sufoca de atâta timp.

— Da, nenorocitule, am bănuit că, imediat, după numai trei luni de căsătorie, ai şi început să-ţi faci de cap. Oh! dar astea nu erau lucruri atât de grave, doar nişte mici infidelităţi, pe care orice femeie inteligentă le tolerează... Numai că, în curând, ai luat-o razna; ai început să mă minţi cu neruşinare, o minciună silindu-te totdeauna să spui alta. Şi ai căzut tot mai jos, în braţele celor mai ordinare femei, de la care te întorceai noaptea, pe când dormeam, uneori beat, impregnat de cele mai murdare vicii... Nu spune nu, nu mai căuta altă minciună! Vezi bine că ştiu tot!

Şi înainta spre el, încolţindu-l, fără să-i lase timp să scoată o vorbă.

— Atunci te-ai dus să faci în afară, cu toate căzăturile ce ţi-au ieşit în cale, copilul pe care nu mi-l mai poţi face. Prima venită, prima femeie de pe stradă putea să aibă unul, dacă aşa voia. Îţi aruncai sămânţă în vânt, pentru plăcerea ta, şi dacă încolţea, cu atât mai rău! Copii, cred că trebuie să ai pretutindeni copii! Unde sunt? unde sunt oare?... Ce! râzi, n-ai avut un copil? Ei bine, dar copilul Norinei, al muncitoarei aceleia pe care ai avut josnicia s-o iei de jos, chiar de aici de lângă mine, din uzină? N-ai plătit tu cheltuielile naşterii, n-ai trimis tu pruncul la „Copiii-Găsiţi”? Nu mai minţi! Nu vezi că ştiu totul? Şi unde este acum acest copil? Unde este, spune-mi?

Beauchêne nu mai glumea, sta palid, cu buzele

tremurânde. La început ceruse din ochi ajutorul lui Boutan, care se aşezase pur şi simplu pe-un scaun şi aştepta. La câte scene asemănătoare, ba încă mai grosolane, mai penibile, nu asistase doctorul, în calitatea lui de confident firesc la aceste drame secrete pe care le iscau fraudele conjugale! De aceea îşi făcuse obiceiul să lase oamenii să-şi descarce mânia, ştiind din experienţă că e singura ocazie de-a obţine de la ei informaţii adevărate, fiindcă minţeau întotdeauna de îndată ce-şi recăpătau sângele rece.

— Draga mea, răspunse Beauchêne în cele din urmă, prefăcându-se îndurerat, eşti într-adevăr nemiloasă. Vrei aşadar să ne sfâşiem unul pe altul? Dacă am făcut greşeli, crede-mă că le deplâng amar... Dar, în sfârşit, n-ar trebui totuşi să mă învinuieşti atât de mult, să pui toată nenorocirea în spinarea mea. Îmi reproşezi că am alergat după femei; oare nu m-ai lăsat tu să alerg după ele? E oarecum vina ta.

— Cum? Vina mea?

— Se-nţelege... Mărturiseşti singură că închideai ochii, că erai îngăduitoare cu rătăcirile mele. Nu puteai oare să mă împiedici? Cine îţi spune că unele mustrări şi dovezi de dragoste din partea ta nu m-ar fi îndreptat?... Vezi, un bărbat care nu găseşte acasă o femeie iubitoare, devotată, de care are nevoie ca să trăiască, mai ales un bărbat sentimental ca mine, are oarecare scuze când calcă alături... E vina ta.

— Vina mea! M-am împotrivit eu vreodată?

— Vai! există un fel de-a te împotrivi chiar atunci când te dăruieşti. E un lucru care nu se discută, ci se simte... În sfârşit, pentru că mă sileşti să fiu brutal: o femeie e rău inspirată când îi reproşează bărbatului amantele pe care le are, dacă n-a ştiut să facă ce trebuie ca să-l păstreze numai pentru ea. Nu sunt un înger. Trebuia să te dai cu totul, să mă ceri cu totul, să faci în aşa fel încât să nu-mi stea gândul la alte plăceri.

Ea îl asculta indignată, ieşită din fire.

— Dar e o infamie ceea ce-mi spui! Cu alte cuvinte, pentru că n-ai găsit plăcere cu soţia ta, te-ai dus s-o cauţi la toate femeile de stradă? Şi ce plăcere? ce ştiu eu? oare nu mi-am făcut datoria? Învinuieşte-mă că am fost cinstită, că am fost curată, că n-am fost una dintre ticăloasele acelea care au făcut din tine omul degradat, nătâng şi impotent care eşti acum.

El o întrerupse cu un gest violent, biciuit parcă de această învinuire de impotenţă, gata să-i arunce în faţă dezgustul pe care i-l pricinuise întotdeauna slăbiciunea ei, pielea ei uscată, tenul ei pământiu. O asemenea femeie, „osul ăsta”, atât de neîndemânatică în dragoste, atât de rece încât niciodată nu se încălzise în braţele lui, fără un zâmbet, fără o clipă de mulţumire, avea oare dreptul să-i arunce în faţă atâtea mustrări?

— Ei, bine! bate-mă acum, ţipă ea, ar fi culmea!... Şi dacă lucrurile nu se petreceau după gustul tău, dacă doreai altceva, de ce nu-mi spuneai? Nu voiam să avem copii şi eram deci siliţi să luăm măsurile necesare. De altminteri, tu m-ai învăţat, n-am făcut niciodată decât ce mi-ai spus tu să fac... N-ai să susţii acum că doreai un copil?

— Nu, şi totuşi ar fi multe de spus în această privinţă.

— Cum! doreai un copil?

— Chiar dacă nu-l doream, nu eram, în tot cazul, atent întruna să-mi supraveghez şi cele mai mici dezmierdări, să mă gândesc stăruitor numai fa urmările posibile ale unei clipe de abandon. În asemenea condiţii, e mai bine ca soţii să-şi întoarcă spatele... Hai, dragă mea, aminteşte-ţi, te rog! N-aş fi mers oare de zeci de ori până la capăt, dacă nu m-ai fi împiedicat?

Această ultimă afirmaţie puse vârf mâniei sale.

— Minţi, minţi şi acum!... Oh! înţeleg, vrei să mă faci să cred că eu sunt vinovată, că numai eu sunt vinovată, dacă n-avem azi un alt fiu, care ar lua locul sărmanului nostru Maurice. Da! eşti destul de laş ca să arunci asupra mea întreaga răspundere... Doamne! bietul nostru Maurice! nu

cumva numai pentru că-l voiam bogat, fericit, triumfător, suntem azi atât de nenorociţi? Dacă am greşit, am făcut-o numai din prea multă dragoste, din adoraţie. Şi tu spuneai ca mine, şi tu ai procedat tot timpul ca mine!

El însă nu cedă deloc, – ştiind acum că nu minte.

— Ca tine, nu! Îţi repet că n-ai fi avut decât să nu mai faci pe jandarmul, şi-ar fi fost în regulă... Şi, la urma urmei, nu ştiu ce unelteai, îţi luai tot felul de măsuri de prevedere.

— Eu! eu!

— Întocmai! Mi-ai dat chiar să-nţeleg acest lucru într-o seară. N-aveai încredere în mine şi te fereai, în cazul vreunei nebunii neaşteptate din partea mea... În sfârşit, ştiu eu ce sunt în stare femeile să-şi bage în cap, nu-s născut de ieri...

Ea se îndârjise, căuta lovitura de măciucă cu care să-l zdrobească. Dar o amintire dureroasă o străbătu: de astă dată, el spunea adevărul; îşi amintea cum, fără să-i dezvăluie trucul, încercase să se ferească, odinioară, printr-un exces de prudenţă, de-a mai rămâne gravidă, după sfatul unei prietene, al cărei soţ dorea să aibă copii mulţi, pe când ea nu voia deloc. Amintirea asta o tulbură, o remuşcare nebună o sfâşie la gândul că, în nopţile acelea, ar fi putut concepe un al doilea copil; iar ea îl ucisese, şi în clipa de faţă era pedepsită, singură pe lume, cu inima smulsă, stearpă şi sângerândă, în maternitatea ei secătuită. Prea mândră ca să consimtă la o mărturisire, începu în cele din urmă să bâiguie, să tremure:

— Mă înnebuneşti vezi doctore, casa noastră a devenit un iad... Iartă-mă, nu mai pot, nu mai pot!

Şi plecă trântind uşile. O auziră cum se închide în camera ei, răsucind cheia de două ori.

După câteva clipe de tăcere, Beauchêne care începuse să se plimbe în lung şi în lat, se apropie de Boutan ca să-i spună, ridicând din umeri:

— Toate sunt la fel, nu putea să se isprăvească altfel!... N-am făcut bine că am stat aici, ar fi trebuit să plec, să nu

iau parte la consultaţie... În sfârşit, vei mai veni pe-aici, dragă doctore. Voi vorbi cu ea între patru ochi; e mai bine aşa.

Apoi, cu aerul lui de om satisfăcut de viaţă, pe care îl şi regăsise:

— E convinsă că eu sunt neputinciosul, şi te cheamă îndeosebi ca să-i dai dreptate. Nu sunt om rău şi te rog chiar să spui cum vrea ea, dacă acest lucru ar face-o să se calmeze şi ar aduce puţină linişte în casă... Insă, între noi fie vorba, şi dumneata ştii mai bine decât mine, ea e cea bolnavă.

Într-adevăr, asta era părerea lui Boutan. Cunoştea bine cazul, pentru că îl întâlnea mereu la pacientele lui. Totuşi, îi puse lui Beauchêne câteva întrebări, deşi nu avea deloc nevoie de destăinuirile soţului infidel. Sustragerile de la procreere rămâneau marile vătămătoare ale organismului, chiar atunci când aveau un oarecare caracter normal, în ipocritele alcovuri burgheze. Prin repetarea lor, prin traumatismul provocat organismului, aduceau cele mai mari vătămări, pricinuind ocluziuni cronice. Doctorul bănuia o astfel de vătămare, mai ales de când o îngrijise pe Constance pentru o inflamaţie locală. Şi sterilitatea era, se vede, o consecinţă fără leac.

— Nu vreau să mă mai amestec, îi vei da o altă întâlnire, repetă Beauchêne, însoţindu-l până la uşă. Şi, vindecă-mi-o, nu cred să fie imposibil, pentru că are dreptate să spună că e aproape intactă, că n-a făcut excese. Ştii, de altfel, că nu cred în teoriile dumitale, că nu trebuie niciodată să te fereşti să faci copii, dacă doreşti să ai unul... Dacă nu trişezi, viaţa nu e cu putinţă.

— Ce-ai zice, răspunse doctorul, de cineva care ar avea un măr şi i-ar smulge toate florile, în fiecare primăvară, şi după aceea s-ar mira văzându-l că nu face mere?... Ai vătămat pomul, a rămas neroditor.

Când a treia zi Boutan o examina pe Constance, se încredinţă de justeţea diagnosticului său, deşi nu-l putu

formula decât ca o ipoteză probabilă, deoarece izvoarele acestea ale vieţii sunt atât de ascunse încât e cu neputinţă să pătrunzi în adâncul lor cu toată certitudinea. Se arătă foarte prudent, foarte cumpătat la vorbă, nevrând s-o arunce dintr-odată în braţele disperării. O clipă avu chiar aerul că e convins de învinuirile justificate pe care i le aduce soţului, pe care viaţa dezordonată, oboselile imundelor lui amoruri îl istoviseră, îl uzaseră înainte de vreme. În orice caz, era silită să-şi pună unica speranţă a fecundităţii în acest om încă voinic, în ciuda vieţii lui risipite. Şi, la sfârşit, o convinse că şi la ea se observă oarecare vătămare a organismului, tulburări pe care le va trata şi le va vindeca, fără-ndoială. Va fi un tratament îndelungat, fireşte; va trebui să aibă răbdare. El însuşi, la început, sperase că s-a înşelat, că se găseşte numai în unei stări congestive, pe care o va birui printr-un tratament urmat cu străşnicie. Totuşi, într-o zi, când îi scăpă cuvântul grav de „ocluziune”, ea se înspăimântă, iar el trebui să-şi ia vorba înapoi. Şi lunile se scurseră una după alta, cu îngrijiri date de două ori pe săptămână. un întreg tratament pe care ea îl urma cu sfinţenie, într-o chinuitoare aşteptare, dar care, în fiecare lună, o cufunda în aceeaşi dezamăgire, în crize din ce în ce mai mari, de cumplită descurajare.

Trebuia să vină şi ziua când Constance să nu mai aibă încredere în acest doctor, a cărui, ştiinţă nu era în stare nici măcar s-o facă mamă. Îl găsea prea blând, tratamentul lui prea prudent, cu mijloace prea corecte. Apoi, îşi dădu seama că vorbeşte în doi peri; bănuia că o amăgeşte eu promisiuni mereu amânate, de fapt convins şi el de zădărnicia tuturor străduinţelor. Şi se hotărî să încerce altceva; se dădu pe mâna doamnei Bourdieu. Aceasta, la un consult, după ce-o examină, îi făgădui vindecarea sigură, explicându-i că, fireşte, cazul doamnei Angelin era cu totul diferit, un caz cu totul aparte, din cauza abuzului distrugător, a sarcinii prea mult amânate, cum şi a pervertirii lente a organului. Începu un nou tratament, o

nouă aşteptare. Luni la rând se duse în strada Miromesnil, supunându-se celor mai dure îngrijiri, tratamentelor celor mai dureroase. Dar nicio schimbare; natura, atâta vreme înşelată, refuza să-i redea fecunditatea, şi se prăbuşi din nou în tortura-i sufletească, chinuită la gândul maternităţii ucise, zdrobite de necurmatele alternative dintre speranţă şi disperare. Atunci îşi ieşi din fire; începu să alerge după tratamente empirice, citea în fiecare zi gazetele, ca să găsească anunţul vreunui leac nou, adresa vreunei clinici deochiate, unde erau speculate mamele sterpe, aşa cum erau speculate, în altele, mamele prea fecunde. Într-o seară se duse la doamna Rouche, care, specialistă în provocarea de avorturi, se îndeletnicea şi cu vânzarea unui leac sigur împotriva Sterilităţii cronice, suprimând sau aducând astfel pe lume copii, după dorinţa clientelor. De aci înainte, această burgheză ipocrită, care nu voise să se arate nici mamoşului ei, frecventa clinicile şarlatanilor, umbla peste tot, s-ar fi despuiat până şi într-o piaţă publică, dacă ar fi avut credinţa că-i va cădea din cer o sarcină miraculoasă. Ajunsese la ideea fixă, la o înverşunare a voinţei contracarate, a unei pasiuni nepotolite, în chip atât de dureros, încât soţul ei o credea uneori nebună, văzând-o noaptea cum îşi muşcă perna să nu urle. Şi după ce încercase totul şi epuizase toate mijloacele, până şi tratamentele balneare şi posturile de nouă zile cu lumânări aprinse înaintea Fecioarei făcătoare de minuni, tot nu vru să se dea bătută; se încăpăţână multă vreme în aşteptarea unui miracol, se îndârji, jurând că va înfrânge destinul.

Beauchêne era foarte plictisit. Nu-l mai învinuia că e impotent, îl ţinea acasă, închidea uşile, îl voia numai al ei, la gândul că orice trădare a lui i-ar răpi fărâma de speranţă pe care-o mai avea. Şi făcea toate acestea fără nicio afecţiune, cu asprime, cu un aer poruncitor, în care se ascundeau acelaşi dispreţ, aceeaşi silă faţă de bărbat. Îl accepta, îl cerea, ca pe acele leacuri greţoase pe care consimţea să le ia, atât de scârbită adeseori încât l-ar fi

alungat, l-ar fi trimis din nou la murdăriile lui obişnuite cu un suspin de adâncă uşurare. Îl chinuia astfel vorbindu-i numai despre copilul dorit, aşteptat, sperând minuni, repetând neîncetat tot ce făcea, tot ce nădăjduia. Apoi, după fiecare dezamăgire, izbucneau certuri infernale, furtuna vechilor imputări, bastarzii necunoscuţi pe care i-i arunca în obraz. Şi această amară decepţie renăştea ca un dangăt de înmormântare, reproşându-i succesele de mascul cu alte femei, în timp ce cu ea nu reuşea nimic. Să fie oare din pricină că se neutralizau reciproc, că nu erau făcuţi pentru a se împerechea? La un moment dat s-a gândit, poate, şi la un adulter, pentru o simplă experienţă, chinuită de gândul că numai în chipul acesta ar putea şti dacă sterilitatea vine într-adevăr de la ea. Nu putea să se hotărască însă la acest lucru; toată fiinţa ei protesta, se revolta, temperamentul, educaţia ei. Şi această ultimă îndoială, acest mister care trebuia să rămână pentru totdeauna nedezlegat, sfârşi prin a o exaspera, înveninându-i chinurile.

De aproape doi ani lupta Constance în felul acesta, când avu o nouă speranţă şi îi veni ideea să ia o hotărâre supremă. Ascultase confidenţele Sérafinei, care se apropiase iar de familia ei. În prezent baroana era mereu bolnavă şi atât de obosită, atât de îmbătrânită, că întârzia cu plăcere pe la alţii, din spaima de-a sta singură acasă. Ascultând-o cum povestea, cu o amărăciune plină de groază, despre operaţiile ilustrului chirurg Gaude, Constance îşi spuse că un om care e în stare să săvârşească asemenea minuni, oprind copiii de-a se naşte, putea, sub mâinile lui de vrăjitor, să-i facă să se şi nască. Avea mereu în minte cuvântul lui Boutan: ocluziune – care o chinuia şi o făcea să se gândească la această piedică, la o cale înfundată şi închisă. Dar lucrul acesta depindea de chirurgie, şi de ce nu s-ar adresa lui Gaude? Nici nu vru să-l mai consulte pe doctor; planul ei era să se ducă de-a dreptul la Gaude, ca nu cumva cineva s-o descurajeze

punând la îndoială utilitatea acestei vizite. Când o rugă însă pe Sérafine s-o însoţească la marele chirurg, aceasta refuză îndârjită, declarând că n-ar mai putea să-l revadă fără să smulgă o bucată din carnea lui spurcată de bărbat, distrugător de femei şi ucigaş de plăceri. Iar Constance, care păru că renunţă la planul ei, aşteptă nerăbdătoare clipa când va avea curajul să facă singură, în mare taină, această încercare.

Într-o zi, în timp ce Sérafine se întorcea de la familia Beauchêne, se întâlni cu Mathieu, care o însoţi până acasă, atât de mult îl înduioşase. Era o dorinţă pe care i-o mărturisise de zeci de ori: dorinţa străveche de a face din el un confident, de a se uşura destăinuindu-i întreaga nenorocire a vieţii ei, pe care nu putea s-o spună nimănui. El, amantul de odinioară, de douăzeci de ani prieten, o va înţelege.

— Ah! dragul meu, nu mai trăiesc, iartă-mă dacă găseşti aici atâta dezordine, îi spuse ea, poftindu-l la parterul de pe strada Marignan, odinioară atât de discret, îngrijit cu atâta voluptate.

El fu adânc impresionat. Desigur, nu mai primea aici misterioasele vizite pentru care apartamentul părea să fi fost făcut. Camerele închise, cu draperii grele, cu covoare groase, păreau reci şi îmbibate de praf, ca şi moarte. Dar, mai ales, abia recunoscu salonaşul preferat, cu ferestrele ascunse, într-o tăcere de mormânt, unde îşi amintea că fusese primit, ziua în amiaza mare, la lumina slabă a două candelabre. Păstrase de atunci amintirea parfumului ei tulburător, îşi aducea aminte de dorinţa nebună care era cât pe-aci să-l facă să se întoarcă la ea, într-o seară de beţie. Nici acest salon nu mai era acelaşi; o fereastră fără perdele lăsa să se strecoare o lumină pală. Părea împietrit, ros de vreme, într-o impudică dezordine.

— Ah! dragul meu, repetă Sérafine, aşază-te cum ţi-e mai comod. Nu mai stau pe-acasă, nu mă mai întorc aici decât ca să-mi ucid regretele şi mânia.

Îşi scoase mănuşile, pălăria şi voaleta. Şi el o privea, aşa cum îi apăruse încă din timpul celor câteva întâlniri ale lor, dar fu cuprins de-o adevărată spaimă văzând-o de aproape, observându-i pe figură îngrijorătoarea decădere. O revedea în minte cu câţiva ani mai înainte, la treizeci şi cinci de ani, în toată provocătoarea ei frumuseţe de femeie cu bucle roşii, înaltă, cuceritoare, cu părul ca soarele, cu pieptul şi umerii ei impudici, fără nicio cută. Ce urgie se abătuse asupra ei ca s-o îmbătrânească dintr-odată, transformând-o într-un spectru, ca şi cum moartea ar şi fi trecut peste ea! Avea acum în faţa lui doar scheletul descărnat al femeii triumfătoare pe care-o cunoscuse! Părea că are o sută de ani.

— Da, te uiţi la mine şi nu-ţi vine să crezi. Aşa mi se întâmplă şi mie când mă văd în oglindă, mi-e frică... După cum vezi, am acoperit toate, oglinzile, atât de mult tremur la gândul că-mi voi întâlni fantoma.

Mathieu se aşezase pe-o canapea foarte scundă, şi ea veni lângă el, luându-i mâinile prieteneşte între degetele ei uscate.

— Ei? nu mai ţi-e teamă că te siluiesc; sunt prea bătrână acum şi-ţi pot spune tot... Povestea mea o ştii bine. Ce e drept, nu eram făcută să fiu mamă, nici măcar soţie. Am avut două avorturi şi nu le-am regretat niciodată. Cât priveşte pe soţul meu, nu l-am plâns nici atât, era un nebun periculos. După aceea, ca văduvă, eram liberă să trăiesc după pofta inimii, nu-i aşa? Nu mi se poate reproşa niciun scandal, mi-am păstrat rangul, am făcut ce mi-a plăcut cu uşile închise... O făptură creată numai pentru dragoste, frumuseţe şi voluptate, da, iată ce-am visat să fiu, din toate puterile mele, cu toată dorinţa de care ardeam. E iarăşi adevărat că te-am minţit altădată când ţi-am spus că sunt bolnavă, tocmai ca să explic operaţia cu care mă prefăceam că mă resemnez. De altfel, cred că nici dumneata nu m-ai crezut, era prea limpede... Ah! îţi mărturisesc, am cedat nebuniei de-a fi stăpână pe plăcerile

mele, de-a le gusta după pofta inimii, fără să fiu vreodată îngrijorată sau împiedicată de prostească frică de-a avea un copil. Şi m-am supus operaţiei ca să fiu o femeie aparte, eliberată din lanţurile naturii superioară, întocmai ca un trup divin, dincolo de legile firii. N-am simţit decât dorinţa de-a cunoaşte, nepedepsită, până unde pot ajunge plăcerile simţurilor... Mărturisesc, mărturisesc! Deşi sunt distrusă, aş face acelaşi lucru mâine, dacă ar fi să reîncep experienţa, şi n-aş rezista nevoii de-a mai încerca o dată infinitul plăcerii.

Strigătul acesta, care-i scăpă, o făcu să se ridice pe jumătate de pe canapea, într-un fel de exaltare sălbatică. Continuă cu îndrăzneală să Vorbească despre izbânzile ei după operaţie, când simţise mai întâi cum îi cresc dorinţele sub rănile pricinuite de bisturiu. Era natura înfrântă, spasmul înzecit, voluptatea fără risc în braţele tuturor amanţilor. Apoi, începuse decăderea lentă, o îmbătrânire timpurie, ale cărei simptome, unul câte unul, se manifestau. Nu mai era femeie, se părea că sexul amputat lua cu el tot ceea ce făcea farmecul şi gloria ei de femeie. De vreme ce nu mai putea fi nici soţie, nici mamă, ce rost mai avea frumuseţea cuceritoare a soţiilor şi a mamelor? Părul îi căzu, văzu cum dinţii i se îngălbenesc şi încep să se mişte. Urmă şi o progresivă slăbire a vederii, în timp ce nişte ţiuituri în urechi, aproape necurmate, o înnebuneau. Ceea ce o înspăimânta însă cel mai mult era această slăbiciune care o usca, o descărna, o brăzda de zbârcituri, cu pielea aspră, îngălbenită, crăpând ca un pergament. Şi în impudoarea ei de femeie muribundă, avu un gest groaznic:

— O! n-ai văzut totul, prietene... Iată, priveşte!

Şi cu amândouă mâinile îşi descheie, îşi smulse corsajul. Sânii, umerii apărură etalând tot dezastrul frumuseţii ei nimicite, tot prăpădul înspăimântător al trupului ei, odinioară atât de cald, atât de parfumat, atât de strălucitor, iar astăzi zbârcit, uscat, ca o poamă prea coaptă care cade şi se strică. Era taina pudităţii ei jefuite de frumuseţe,

înfrângerea pe veci a dragostei. Şi amândouă mâinile îi tremurau de ruşine şi furie când se acoperi cu teamă, să-şi ascundă bătrâneţea timpurie, ca pe-un ulcer dezgustător care ar fi ros-o.

— Aşadar, dragul meu, ce să fac? Nici mâinile nu mi se mai par a fi ale mele, nu mai ştiu ce să fac cu ele. Nu mai doresc nimic decât să dorm mereu, să dorm fără vise. Însă de îndată ce aţipesc, am vise groaznice, îmi petrec nopţile, ca şi zilele, târându-mă de pe-un scaun pe altul, într-o disperare şi mânie continuă, care acum îmi fac viaţa de nesuportat… Şi toate acestea încă n-ar fi nimic. Bătrâneţea, ruina trupului meu aş accepta-o. Dacă acest Gaude mi-ar fi provocat numai zbârciturile timpurii, vestejirea de neînlăturat, l-aş putea ierta, zicându-mi că orice lucru trebuie plătit. Ceea ce mă înnebuneşte este însă faptul că a ucis în mine senzaţia, a ucis plăcerea, singura raţiune care mă făcea să mai trăiesc. Şi vezi, dragul meu, aici e crima, asta e cea mai cumplită dintre torturi.

Se ridicase şi umbla acum prin faţa lui cu o îndrăzneală din ce în ce mai aprigă în vorbă, mistuită de-o suferinţă atât de cumplită încât neruşinarea destăinuirilor ei atingea o măreţie sălbatică. Îi povestea totul, cu amănunte deşănţate, ca şi când nu un bărbat ar fi ascultat-o; iar el tremura, stăpânit parcă de-o spaimă plină de compătimire, fără să se simtă jignit, până într-atât strigătele ei de furie neputincioasă dezvăluiau mizeria umană. Ah! cât de mult le invidia Sérafine pe celelalte operate, pe acelea care, pierzând totul, pierduseră şi dorinţa, ca de pildă acea Euphrasie Moineaud, atât de distrusă, cu trupul rece! Ele nu mai erau acum decât nişte obiecte; puteau trăi ca acea micuţă Cécile, fecioara care nu cunoscuse niciodată nimic şi care nici nu va cunoaşte vreodată ceva. Dar ea, nenorocita agoniza cu simţurile ei moarte, ea, în care dorinţa aţâţată, nepotolită, ardea mereu, şi pe care nu mai putea să şi-o satisfacă. Şi-ar fi putut cineva imagina acest supliciu diabolic: să nu poţi îmbrăţişa decât neantul, să frământi în

gol plăcerea, să n-o mai poţi simţi, oricare ţi-ar fi efortul şi înverşunarea de-a o dobândi? Oboseală, crize nervoase, din care ieşea zdrobită, da, dar plăcere niciodată, niciodată! Şi numai nevoia ei de plăceri necurmate, de plăceri libere, nepedepsite, o hotărâse să facă această operaţie neghioabă, după care plăcerea murise! Cumplita ironie, răzbunarea cruntă a naturii înşelate, gândul că ucisese voluptatea amputând femeia o aruncau într-o furie oarbă. Ea, Dumnezeule mare! ea, fata curioasă, care la cincisprezece ani se dăruise! ea, a cărei căsătorie nu fusese decât un desfrâu! ea, care în excesele ei de văduvă se tăvălise în braţele atâtor amanţi, până şi într-ale trecătorilor de pe stradă! ea, voluptuoasa neînfrânată, fără conştiinţă şi fără morală, să sfârşească astfel, în absoluta neputinţă a spasmului? Sub urgia care-o veştejise i se părea că aude un glas puternic care strigă: „Nici copii, dar nici plăcere carnală!” Şi această plăcere odată pierdută, o deplângea ca o eternă înfometată, mereu nesăţioasă, plimbându-se de-a lungul salonaşului plin de praf şi rece acum, unde altădată cunoscuse atâtea ore delirante, înecată în umbra caldă, îmbătată de miresme.

Se opri brusc în faţa lui Mathieu.

— Să ştii că am să înnebunesc… Se spune că suntem peste douăzeci de mii de castrate în Paris. O adevărată comunitate… Aş vrea să le cunosc pe toate; le-aş duce pe toate la Gaude şi cred că discuţia ar fi nostimă, nu e aşa?

Apoi, lăsându-se din nou zdrobită pe canapea, lângă el:

— Oh! acest Gaude! Ţi-am spus de Constance, că m-a rugat s-o duc la o consultaţie în speranţa că o va face să aibă un copil?… Biata Constance, o cred tot atât de smintită ca şi mine, atât de mult se înverşunează în dorinţa de-a avea alt copil, care să-l înlocuiască pe Maurice. Sunt confidenta ei şi îmi povestea lucruri nemaipomenite; niciodată n-am bătut mai disperată străzile Parisului, nici în ceasurile mele de totală nebunie. Se vede că, într-adevăr, dorinţa asta de-a fi mamă e tot atât de puternică, de

ucigătoare, ca şi cealaltă dorinţă, marea mea dorinţă... Dar ce folos, tot eu sufăr cel mai mult. Desigur că şi ea luptă cu disperare, încearcă orice. Dar dacă ţi-aş povesti lupta oribilă pe care am dus-o în căutarea plăcerii pierdute! M-am pretat la orice infamie, m-am coborât până la cele mai neruşinate îmbrăţişări. Şi tot nimic, mereu nimic, acelaşi frig al morţii, chiar sub cele mai hidoase brutalităţi... Un copil! ea doreşte un copil! un copil se poate înlocui cu un căţeluş! Dar nevoia asta vitală de a-ţi satisface dorinţa! Poţi trăi fără să-ţi hrăneşti trupul? Poţi trăi fără ca trupul să-şi aibă flacăra lui de bucurie şi plăcere? Eu sunt cea mai chinuită, cea răstignită, pentru că nu există suferinţă mai mare!

Lacrimile o înecau. Mathieu îi luă din nou mâinile, s-o liniştească, el însuşi tulburat de ţipetele ei deznădăjduite. Niciodată nu auzise altele mai dureroase, mai smulse din adâncul fiinţei. Şi ramase cutremurat în faţa acestui sălbatic chip al dorinţei, a trupului care se vrea nerodnic şi moare din cauza asta.

Stăteau încă de vorbă, când o vizită neaşteptată o ului pe Sérafine. Era Constance, care se hotărâse, şi acum venea chiar de la Gaude. Niciodată nu mai venise astfel, la asemenea oră, în strada Marignan. Cu inima zdrobită de cuvintele chirurgului, îşi pierduse capul şi, ajunsă în stradă, văzându-se singură, simţise nevoia arzătoare de-a ie uşura, vorbind cu cineva, încât, inconştientă, chinuită de patima ei, alergă aici. De la uşă începu să vorbească cu înfrigurare, fără să se mire, fără să ia în seamă prezenţa lui Mathieu:

— Ah! draga mea, mi-era teamă că nu te voi găsi acasă... Ştii ce mi-a spus Gaude al dumitale? „Doamnă, eu nu pot furniza copii la comandă.” Şi râdea, şi era puternic şi frumos!... Ah! afurisit om!

— Te prevenisem, remarcă Sérafine. Eram sigură că-şi va bate joc de dumneata. Copii la comandă, nu, fireşte! aşa ceva nu se poate...

Constance, cu picioarele frânte de oboseală, se aşezase

pe canapea, pe locul de pe care se ridicase cumnata ei. Şi îi povesti despre vizita ei la doctor, îi descrise cum îl înduplecase, totuşi, pe Gaude s-o examineze. Şi era disperată tocmai din cauza calmului şi brutalităţii cu care el îi afirmase că niciodată nu va mai avea copii. Concluzia lui era precisă: numai şarlatanii puteau s-o exploateze, amăgind-o cu minciuni. Pentru el, ocluziunea trompelor, datorită unor inflamaţii succesive, devenite cronice, nu mai lăsa să subziste niciun dubiu. Se isprăvise, şi doctorul nu-şi putuse ascunde surpriza când văzuse durerea în care o cufundase, dându-i să înţeleagă că o sarcină târzie, la vârsta ei, ar fi un dezastru. Atâtea altele dintre pacientele lui s-ar fi arătat grozav de mulţumite de-o asemenea veste bună! Castrase sute de femei şi urma să mai castreze alte sute, mereu bine dispus şi bucuros să-şi facă reclamă de mare chirurg, încredinţat, cum spunea el uneori, că micile-i cuţitaşe lucrează pentru îmbogăţirea şi fericirea omenirii.

— Minte, minte! strigă furioasă Sérafine. E un asasin care mi-a ucis plăcerea!

— Când am ieşit de la el, continuă Constance, am crezut că voi cădea pe scară... Nu e nimic! a avut dreptate să fie brutal. Acum ştiu că s-a sfârşit, s-a sfârşit pentru totdeauna!

Şi hohotele de plâns o năpădiră, sufocând-o. Constance îşi plânse îndelung sfârşitul maternităţii, chiar pe locul unde Sérafine îşi jelise plăcerea pierdută, în timp ce Mathieu le privea acum pe amândouă îmbrăţişându-se, sfioasa şi impudica, mama şi amanta, apropiate, contopite în aceeaşi disperare a neputinţei.

Când Constance plecă de la cumnata ei, îl rugă pe Mathieu să-i ofere braţul şi s-o conducă până acasă. Dăduse drumul trăsurii; simţea că se înăbuşă, voia să meargă pe jos. Şi el înţelese imediat în ce scop ascuns îl luase cu ea, folosindu-se de acest prilej.

— Dragul meu văr, îi spuse ea deodată, când ajunseră pe cheiul pustiu, mergând cu paşi mărunţi, iartă-mă că revin

asupra unui subiect penibil, dar sufăr prea mult; lovitura asta din urmă mă ucide... Copilul soţului meu, copilul pe care l-a avut cu fata aceea, mă obsedează, îmi chinuie mintea şi inima. Vrei să-mi faci un mare serviciu? Fă cercetarea despre care mi-ai vorbit, încearcă să afli dacă acest copil trăieşte sau a murit... Când voi şti adevărul, cred că mă voi linişti.

Surprins, Mathieu fu cât pe-aci să-i răspundă că acel copil, chiar dacă l-ar găsi, nu i-ar putea înlocui copilul pe care era disperată că nu-l mai poate face. Ghicise el bine neliniştea în care se zbătea de. când îl văzuse pe Blaise luând în uzină locul lui Maurice, mai ales de când Beauchêne, reîntors la viciile lui, lăsa pe spinarea băiatului toată întreprinderea, investindu-l zi de zi cu o autoritate tot mai mare. Tânăra pereche rodea; Charlotte născuse iar, de astă dată un băiat; şi ce nou cămin al fecundităţii cotropitoare, ce uzurpare apropiată o ameninţa acum, când ea însăşi, stearpă pentru totdeauna, n-o să mai aibă niciodată moştenitorul legitim, urmaşul atât de dorit, ca să împiedice calea unei cuceriri străine! Fără să pătrundă ciudatul sentiment care o stăpânea, Mathieu se gândi că doreşte doar să-l iscodească, să vadă dacă nu cumva se află în spatele fiului său Blaise, conducând complotul menit s-o spolieze. Poate că avea să se arate îngrijorat, să refuze să facă cercetările necesare. Şi asta îl hotărî, încrezător numai în forţele vii, în afară de josnicele calcule ambiţioase.

— Sunt la dispoziţia dumitale, verişoară. E de-ajuns că aştepţi de la cercetările acestea puţină uşurare. Şi în cazul când copilul trăieşte, va trebui să ţi-l aduc?

— O, nu! o, nu! nu cer aşa ceva.

Apoi, bâiguind, făcu un gest speriat:

— Nici nu ştiu ce-ţi cer; sufăr de moarte.

Şi nu minţea, pentru că n-avea niciun plan hotărât, doborâtă de furtuna care-o pustia. Se gândea oare la acest moştenitor posibil? Îl ura pentru cuceritorul dinafară, avea să ajungă oare până acolo încât să-l accepte, în ciuda

ofensei, a revoltei ei de femeie, a groazei soţiei burgheze împotriva bastardului, pângărit de josnicia desfrâului? Deşi nu era al ei, era totuşi din sângele bărbatului ei. Şi poate că de pe-acum gândul de-a salva averea, de-a lăsa uzina în mâinile unui moştenitor, o înălţa mai presus de prejudecăţile şi pizmele ei. Dar deocamdată toate astea nu erau decât un uragan de simţiri nelămurite, iar în cugetul ei nu se vedea stăruind decât chinul nebun al mamei care nu mai are niciun copil, care nici nu va mai avea vreodată şi care vrea să caute copilul alteia, torturată de dorinţa nebună de-a şi-l face puţin şi al ei.

— Trebuie să-l pun pe Beauchêne la curent cu cercetările mele? întrebă Mathieu.

— Fă cum crezi, Cred, totuşi, că ar fi mai bine.

Chiar în seara aceea, Constance rupse cu asprime orice legături cu soţul ei. Îl alungă din patul conjugal, îl izgoni din cameră, dat fiind că-l vedea pierdut, incapabil pe viitor să-şi mai conducă uzina, că nu mai aştepta de la el copilul dorit; putea acum să-i scuipe în obraz tot dispreţul, tot dezgustul ce-i rămânea după îmbrăţişările lui, de atâţia ani. Şi la gândul că nu va mai fi atinsă de omul acesta avu o senzaţie de uşurare atât de vie încât simţi bucuria răzbunării: spunându-i ce greaţă îi este de ei, cât de silă îi fusese de el totdeauna, de duhoarea lui de om desfrânat. Şi el se temu; Se duse să doarmă aiurea, până într-atât i se păru de înaltă şi de înspăimântătoare, aşa slabă şi neagră cum era, când îi strigase că nu-l mai opreşte, că n-are decât să se întoarcă la murdăriile lui, liber să rămână acolo, să se înece în ele. Era consecinţa firească: ultima destrămare inevitabilă, care începuse eu înşelarea naturii, impusă de egoista trufie a banului, cu oarecare îngăduinţă acordată Viciosului soţ, poftelor sale mereu nesatisfăcute; era apoi decăderea lentă a omului inteligent, a bărbatului harnic, căzut în desfrâul plăcerilor şi, în sfârşit, după moartea unicului fiu, distrugerea căsniciei, mama devenită stearpă, tatăl alungat de ea, rostogolindu-se în prăbuşirea finală. Iar viaţa

continua.

II

Când Mathieu îşi începu discreta anchetă, chiar înainte de a-l consulta pe Beauchêne, primul său gând fu să se adreseze de-a dreptul azilului de „Copii-Găsiţi”. Dacă copilul ar fi murit, cum credea el, chestiunea era terminată. Din fericire, îşi amintea cele mai mici amănunte; amândouă prenumele, Alexandre-Honoré, data exactă a depunerii lui acolo, toate întâmplările mărunte din ziua în care o însoţise pe „Cuţitoaia” în trăsură. Şi când a fost primit de directorul azilului, căruia i-a explicat adevăratul motiv al cercetărilor, spunându-şi numele, a rămas surprins de răspunsul prompt şi limpede pe care l-a primit Alexandre-Honoré, încredinţat unei doici, femeii Loiseau, în satul Rougemont, după ce păzise vacile la păscut şi încercase apoi să înveţe meseria de lăcătuş, era acum de trei luni ucenic la un rotar, domnul Montoir, la Saint-Pierre, un cătun apropiat. Copilul trăia, avea cincisprezece ani, şi asta era totul; nu putu obţine nicio altă informaţie, nici asupra stării fizice, nici asupra moralităţii lui.

Pe stradă, Mathieu, puţin zăpăcit, îşi aduse aminte că, într-adevăr, „Cuţitoaia” îi spusese, din cele auzite de la o infirmieră, că băiatul urma să fie trimis la Rougemont. Îl crezuse totdeauna mort, smuls de vijelia care-i ucidea pe noii-născuţi, înmormântat în tăcutul cimitir al satului, pardosit cu micii parizieni. Să-l găsească astfel, scăpat de la acel abator uman, era o minune a soartei, care-l făcea să simtă o uşoară strângere de inimă, ca un fel de teamă în faţa unor mari nenorociri. Dar întrucât copilul trăia şi ştia acum unde trebuie să-l caute, fu cuprins de scrupule: simţi

nevoia să-l prevină pe Beauchêne, înainte de a merge cu cercetările mai departe. Lucrul devenea grav şi i se părea că nu ar putea continua fără încuviinţarea tatălui.

Imediat, înainte de-a se întoarce la Chantebled, Mathieu se duse la uzină, unde avu norocul să-l întâlnească pe patron, ţintuit la birou din cauza absenţei lui Blaise. Îl găsi însă foarte posomorât, căscând, gâfâind, pe jumătate adormit. Bătea orele trei şi spunea că nu-şi poate face digestia dacă nu iese în oraş după dejun. Adevărul era că, după ruptura cu soţia sa, îşi petrecea toate după-amiezele cu o fetişcană de la o berărie, căreia de curând îi mobilase o casă.

— Ah! dragul meu, oftă el întinzându-se, simt că mi se îngroaşă sângele. Trebuie să mă mişc. Dacă nu, mă curăţ.

Dar se trezi când Mathieu îi arătă limpede motivul vizitei lui. La început nu pricepu, atât i se părea de nemaipomenită, de idioată această poveste.

— Ce? ce tot spui? Soţia mea ţi-a vorbit despre copilul acela? ea a avut faimoasa idee să aduni informaţii, să-l cauţi?

Faţa lui mare, congestionată se descompusese şi se bâlbâia, peste măsură de mâniat. Iar când află ce categorică misiune îi încredinţase ea vărului său, izbucni;

— E nebună! Îţi spun că e nebună de legat! S-au mai pomenit asemenea gărgăuni? În fiecare dimineaţă născoceşte ceva, o nouă tortură, ca să mă facă să-mi pierd capul.

Mathieu încheie liniştit:

— Viu de la „Copiii-Găsiţi”, unde am aflat că băiatul trăieşte. Am adresa… Ce trebuie să fac acum?

Fu ca o lovitură de măciucă. Beauchêne, întărâtat, strânse pumnii, îşi ridică braţele.

— Ei bine! halal să ne fie!… Afurisită treabă! De ce mă plictiseşte cu acest copil? Nu e al ei, să ne lase-n pace, şi pe mine, şi pe el! Mă privesc copiii pe care i-am făcut. Te întreb şi pe dumneata: e cuviincios ca soţia mea să te facă

să alergi după ei? Şi pe urmă, ce? Sper că n-ai de gând să i-l aduci aici! Ce să facem noi cu ţărănoiul acela, care are poate toate viciile? Cum l-ai vedea între noi doi… Îţi spun că e nebună, nebună!

Începuse să umble ca un turbat. Deodată, se opri.

— Dragul meu, fă-mi plăcerea şi spune-i că a murit.

Dar deveni palid, şovăi. Constance, în pragul uşii, îl auzise. De câtva timp dădea mereu târcoale prin birourile uzinei, fără zgomot, ivindu-se pretutindeni, dintr-odată, ca şi cum ar fi vrut să supravegheze totul de aproape, în faţa stingherelii celor doi bărbaţi, rămase o clipă tăcută. Apoi, fără măcar să se adreseze soţului ei, întrebă simplu:

— Trăieşte, nu e aşa?

Mathieu nu putu să-i spună decât adevărul. Dădu afirmativ din cap. Iar Beauchêne, disperat, făcu o ultimă încercare.

— Hai, draga mea, fii cuminte. Tocmai spuneam că nici nu ştim câte parale face copilul ăsta. Cred că n-ai de gând să ne tulburi viaţa aşa tam-nesam.

Dârză şi rece, ea îl privi cu asprime. Îi întoarse spatele, ceru numele copilului, numele rotarului şi al cătunului.

— Bine! Spui că-l cheamă Alexandre-Honoré şi că se află la rotarul Montoir, în cătunul Saint-Pierre, în apropiere de Rougemont, în Calvados… Ei bine! dragul meu, fă-mi acest serviciu şi urmează-ţi cercetările; încearcă să obţii informaţii exacte despre purtarea şi caracterul acestui copil. Fii prudent, nu-i aşa? nu pronunţa niciun nume. Îţi mulţumesc anticipat, îţi mulţumesc pentru tot ce faci pentru mine!

Şi plecă fără nicio altă explicaţie, fără să-i vorbească cel puţin soţului despre planurile ei încă atât de confuze încât, poate, nici ea nu le ştia. Sub apăsarea acestui dispreţ care-l strivea, Beauchêne se potoli. De ce şi-ar fi stricat viaţa lui de plăceri egoiste ţinând piept nebunei pe care o avea de acum înainte în casă? N-avea decât să-şi ia pălăria şi să se ducă în oraş, la plăcerile lui obişnuite. Sfârşi prin a ridica

din umerii lui puternici.

— N-are decât să şi-l ia, la urma urmelor, nu eu fac prostia… Ascult-o, dragul meu, urmează-ţi cercetările, dă-i satisfacţie. Poate mă va lăsa astfel în pace… Mi-e de ajuns pentru ziua de azi, bună seara. Am plecat.

Primul gând al lui Mathieu fu să se adreseze „Cuţitoaiei”, pentru a lua informaţii despre Rougemont, dacă ar putea da de urma ei. Era discretă din meserie şi ar fi de ajuns să-i cumpere tăcerea. Chiar a doua zi plănui să se ducă după veşti în strada-Miromesnil, la doamna Bourdieu, când îi trecu prin minte gândul altei surse, mai sigure. După ce nu-i mai văzuse de multă vreme pe soţii Séguin, de la cedarea totală a Chantebledului, legase acum din nou relaţiile cu ei, în împrejurări deosebite. Şi fusese surprins de-a o regăsi acolo pe fosta cameristă a Valentinei, pe Céleste, dată afară odinioară, iar acum, de câteva luni, intrată iar în graţii. Amintirile i se trezeau şi se gândi că, prin Céleste, ar putea ajunge direct la „Cuţitoaia”.

Noile relaţii care se stabileau între familia Séguin şi familia Froment erau datorate unei întâmplări fericite. Ambroise, băiatul care urma după cei doi gemeni şi care acum împlinea douăzeci şi unu de ani, chiar după ce ieşise din liceu, intrase la vârstă de optsprezece ani la un unchi al lui Séguin, Thomas du Hordel, unul dintre cei mai bogaţi comisionari de mărfuri din Paris. De trei ani, bătrânul, deşi în vârstă, dar încă în putere, îşi conducea afacerile cu o vigoare de om tânăr; şi prinsese o dragoste din ce în ce mai mare pentru băiatul acesta admirabil înzestrat, în care pâlpâia geniul comerţului. Nu avusese decât două fete: una moartă de timpuriu, cealaltă măritată cu un nebun, care îşi trăsese un glonte în cap, lăsând-o niţeluş ţicnită şi fără copii. Aşa se explica bunăvoinţa plină de afecţiune, ca dragostea unui bunic, pe care Du Hordel o arăta acestui Ambroise: o adevărată minune picată din cer, cea mai frumoasă odraslă a lui Froment, cu chipul luminos, cu ochii negri şi mari, cu părul negru, buclat, dar mai ales de-o

fineţe, de-o eleganţă desăvârşită. Dar ceea ce îl cucerise mai cu seamă era spiritul întreprinzător excepţional al tânărului, cele patru limbi pe care le vorbea, ca şi cum s-ar fi jucat, vădita iscusinţă pe care avea s-o pună, într-o bună zi, în conducerea unei case de afaceri al cărei comerţ se întindea peste cele cinci continente ale lumii. Încă din copilărie, Ambroise se dovedise a fi cel mai îndrăzneţ dintre fraţii şi surorile lui: seducătorul, cuceritorul. Poate că ceilalţi erau mai buni; el însă îi domina pe toţi, băiatul frumos, ambiţios şi nesăţios ce era, bărbatul de mâine, dornic de viaţă şi de cuceriri. Şi într-adevăr, aşa era: bătrânul Du Hordel fu cucerit în câteva luni de farmecul inteligenţei pătrunzătoare cu care tânărul avea să cucerească mai târziu tot ce avea să-i placă, să supună intereselor lui oameni şi lucruri. Talentul lui era să se facă plăcut şi să se străduiască, plin de bunăvoinţă, în cele mai înverşunate munci.

Cam în timpul acela se făcuse o reapropiere între Séguin şi unchiul lui, care nu mai pusese piciorul în clădirea din aleea Antin de când bătea acolo un vânt de nebunie. De altminteri numai în urma unei drame tăinuite se produse împăcarea aparentă. Plin de datorii, acum părăsit de Nora, care simţea apropiindu-se ruina, căzut pe mâinile şi mai păcătoase ale celor mai lacome femei de stradă, Séguin terminase prin a comite, la curse, una dintre acele indelicateţi numite pungăşie în lumea oamenilor cinstiţi. Înştiinţat, Du Hordel alergase, plătise, ca să evite cumplitul scandal; şi rămăsese atât de uluit de nemaipomenita încurcătură în care se găsea casa nepotului său, prosperă altădată, încât simţise o amarnică remuşcare, ca şi cum ar fi fost oarecum răspunzător de ceea ce se petrecea acolo, de când se hotărâse să se depărteze de ei, din egoism, doritor să nu-şi tulbure liniştea. Insă, mai ales, inima îi fusese cucerită de strănepoata sa Andrée, o drăgălaşă fată de optsprezece ani, bună de măritat, a cărei graţie ar fi fost de ajuns să-l reţină acolo, de aci-nainte, atât de mult îl

mâhnea faptul că o vedea lăsată în voia soartei, expusă tuturor primejdiilor. Tatăl ei îşi ducea viaţa aiurea. Mama ei, Valentine, abia ieşea dintr-o criză cumplită, definitiva ei ruptură cu Santerre. Acesta, sătul să suporte povara căsătoriei, fără să se bucure şi de foloasele ei, se hotărâse să se însoare cu o doamnă bătrână, foarte bogată – un sfârşit logic pentru acest şiret exploatator al femeii, cu sufletul cel mai josnic şi cel mai lacom, ascuns sub făţărnicia lui de literat pesimist, speculând prostia unei societăţi în descompunere. Înnebunită. Valentine, la patruzeci şi trei de ani, tremurând de spaimă că nu va mai fi iubită, căzuse şi mai mult într-un misticism religios, unde i se părea că aproape aflase imediat consolări în tagma unor bărbaţi discreţi. Acum dispărea zile întregi; se spunea că e colaboratoarea activă a bătrânului conte de Navarede, preşedintele unei opere de propagandă catolică. Gaston, ieşit de la Saint-Cyr de trei luni, era acum la Şcoala din Saumur, atât de înflăcărat pentru cariera militară încât spunea că vrea să rămână celibatar, pentru că un ofiţer nu trebuie să aibă altă dragoste, altă femeie legitimă, decât sabia de la centură. Lucie, la nouăsprezece ani, intrase, în sfârşit, la mănăstirea Ursulinelor, fericită că-şi poate desăvârşi sacrificiul trupului ei, care o înnebunea de dezgust, cuprinsă de exaltarea mistică de-a fi stearpă, fără sex, fără corp. Iar în clădirea impunătoare, acum goală, de unde plecaseră tatăl, mama, fratele şi sora, nu mai rămăsese decât dulcea şi adorabila Andrée, sub ameninţarea nebuniei ce bântuia acolo. Rămăsese pradă unei asemenea dezolări, încât unchiului Du Hordel, cuprins de-o dragoste plină de milă, îi venise gândul bun de a-i da ca soţ pe Ambroise, viitorul cuceritor.

Întoarcerea Célestei în casă grăbi planul căsătoriei. Se scurseseră opt ani de când Valentine îşi concediase camerista, gravidă pentru a treia oară, nemaiputând de astă dată să-şi ascundă talia îngroşată. Iar în răstimpul acestor opt ani, dezgustată de slugărit, Céleste încercase

diverse meserii deochiate, despre care nu vorbea: mai întâi, vânzătoare ocazională de scutece, cu preţ redus, pentru copiii fetelor lăuze, ceea ce-i îngăduia să se introducă pe la diferite moaşe care o făceau confidenta lor, comisionară," mijlocitoare, plătită adesea foarte bine; după aceea, mai pe faţă, folosită ca factotum într-o casă de toleranţă, în cârdăşie cu „Cuţitoaia", care aducea din Normandie, printre droaia de doici, ţărănci tinere, drăguţe şi fără prea multe scrupule. Dar casa dăduse de bucluc, şi Céleste dispăruse, după ce abia scăpase, în timpul unei descinderi poliţieneşti, sărind pe fereastră. De atunci trecuseră vreo optsprezece luni, şi în acest timp i se pierduse urma ca şi când s-ar fi cufundat într-o noapte totală. În sfârşit, o regăsim la Rougemont, satul ei, bolnavă, profund nenorocită, muncind cu ziua ca să poată trăi, restabilită apoi încetul cu încetul, bine îmbrăcată, datorită protecţiei preotului pe care-l cucerise cu evlavia ei nemărginită. Şi aici trebuie să fi plănuit ea reîntoarcerea la familia Séguin, ţinută la curent cu tot ce se petrecea acolo de către „Cuţitoaia", care rămăsese prietenă eu doamna Menoux, mica negustorească din apropiere. A doua zi după despărţirea de Santerre, într-un moment de disperare furioasă, când încă o dată îşi concediase brusc toţi servitorii, Valentine o văzu venind la ea atât de pocăită, cu un aer atât de cucernic, atât de serios, încât se lăsă înduioşată. Când îi aminti greşeala ei, o făcu să plângă, şi-i ceru să jure înaintea lui Dumnezeu că niciodată nu va mai păcătui; căci Céleste se spovedea, se împărtăşea acum, aducea chiar de la preotul din Rougemont un certificat de profundă evlavie şi înaltă moralitate. Acest certificat o hotărî definitiv pe Valentine, care, vrând din ce în ce mai mult traiul ei de acasă, sătulă de grijile gospodăriei, îşi dădu seama ce ajutor preţios avea în fata asta. Şi tocmai pe această strămutare a puterii în mâinile ei se bizuia Céleste. Două luni mai târziu, folosindu-se de zelul evlaviei sale religioase, reuşise s-o convingă pe Lucie să intre la

mănăstire. Gaston nu venea acasă în zilele de permisie. Andrée rămânea astfel singură în toată casa, încă stingherind, împiedicând prin prezenţa ei marele jaf plănuit. Şi astfel camerista devenise factorul cel mai activ al căsătoriei domnişoarei.

De altminteri; Ambroise o cucerise pe Andrée, în drumul lui spre cucerirea lumii. Trecuse mai bine de un an de când ea îl întâlnea la unchiul Du Hordel, înainte ca acestuia să-i fi trecut prin gând să-i căsătorească. Andrée era o fată înaltă, foarte blândă, un „mieluşel blond”, cum îi spunea maică-sa. Tânărul acesta frumos şi surâzător, atât de afectuos cu ea, devenise idealul ei, o speranţă în care îi plăcea să-şi afle refugiul când suferea prea mult din cauza singurătăţii şi părăsirii în care se găsea. Fratele ei n-o mai bătea, dar ea văzuse crescând în juru-i tristeţea familiei distruse; se simţea primejduită de lucrurile ruşinoase şi necurate ce-o înconjurau, fără să fie pe deplin conştientă de acest lucru. De aceea, când unchiul ei, care visa s-o salveze, o întrebase pe departe despre căsătorie, despre Ambroise, ea se aruncase în braţele lui, plângând de recunoştinţă şi mărturisindu-i tot. Valentine, înştiinţată, se arătă la început oarecum surprinsă: un fiu al soţilor Froment? Le luaseră Chantebled, şi acum voiau să le ia şi pe una dintre fete? Apoi, nu mai găsi nicio împotrivire îndreptăţită, în ruina în care se prăbuşeau averea şi casa. Niciodată n-o iubise pe Andrée, şi o învinuise pe doică, pe Catiche, că i-o apropiase ca pe copilul ei, hrănind-o cu laptele său gras, ca al unei vaci de fermă. Uneori, aşa cum spunea, mielul acesta atât de supus, cu un farmec atât de înduioşător, nu era o Séguin. Prefăcându-se că ia apărarea fetei, Céleste o aţâţa pe mamă împotriva ei; îi inspira credinţa că o căsătorie grabnică i-ar uşura viaţa, dăruită altor pasiuni. Şi Du Hordel, după ce vorbise îndelung cu Mathieu, care îi făgăduise consimţământul său, nu mai avea decât să-şi asigure pe acela al lui Séguin, înainte ca părinţii să facă cererea oficială. Dar nu era chiar atât de uşor să-l găseşti pe Séguin

în toane bune. Pierdură săptămâni întregi, trebuiră să-l liniştească pe Ambroise, foarte îndrăgostit acum, care bănuia, fără-ndoială, cu geniul său cuceritor, regatul viitor pe care i-l aducea discret, într-o cută a rochiei sale, această fată atât de iubitoare şi atât de simplă.

Într-o zi, când Mathieu trecea prin aleea Antin, îi veni în gând să intre, doritor să afle dacă Séguin se întorsese, de când plecase aşa, deodată, o dispariţie inexplicabilă, în Italia, după cum se credea. Apoi, cum se găsea singur cu Céleste, i se păru un minunat prilej pentru a afla cum ar putea să dea iar de „Cuţitoaia”. Vorbi cu ea o clipă, o întrebă apoi dacă mai are veşti de la trepăduşe, deoarece avea un prieten, spunea el, care caută o doică bună.

— Aţi nimerit bine, răspunse îndatoritoare camerista. „Cuţitoaia” trebuie să aducă astăzi înapoi un copil vecinei noastre, doamna Menoux. Nu mai e mult până la ora patru, şi e chiar ora la care a făgăduit că va fi acolo... Ştiţi, doamna Menoux, dugheana a treia, pe prima stradă când o iei la stânga.

Apoi se scuză că nu poate să-l conducă până acolo.

— Sunt singură acasă. De la domnul nu avem încă nicio veste. Miercuri doamna prezidează şedinţa societăţii de binefacere, şi pe domnişoara Andrée a luat-o unchiul său la plimbare, pare-mi-se.

Mathieu se grăbi să se ducă la doamna Menoux. De departe, în pragul dughenei, o zări pe negustorească, şi mai împuţinată de vârstă, fiind, la patruzeci de ani, slabă ca o fetiţă, cu obrazul subţiat ca o foiţă. Părea doborâtă de-o muncă monotonă, încăpăţânându-se de douăzeci de ani să vândă de doi gologani aţă şi de trei gologani ace, fără să poată face vreodată avere, fericită numai că izbuteşte să adauge în fiecare lună modestul ei câştig la salariul soţului, ca să-i facă viaţa mai plăcută. Reumatismele lui aveau să-l silească, fără îndoială, să-şi părăsească locul de la muzeu; şi ce s-ar face ei cu cele câteva sute de franci pensie, dacă ea nu şi-ar continua negustoria? Şi apoi, nici nu avuseseră

noroc: moartea primului lor copil, naşterea târzie a celui de-al doilea, întâmpinat, se-nţelege, cu bucurie, totuşi foarte greu de întreţinut pentru puterile lor, mai ales acum, când trebuise să se hotărască să-l ia acasă. Şi Mathieu o găsea aşadar în marea emoţie a aşteptării, în pragul prăvăliei, privind în depărtare, pândind spre colţul aleii.

— Céleste v-a trimis, domnule... Nu, „Cuţitoaia" n-a venit încă. Dar mă mir şi eu, o aştept dintr-o clipă într-alta. Dacă binevoiţi, domnule, intraţi înăuntru şi staţi puţin.

El refuză singurul scaun care bara culoarul îngust, unde trei cliente stăteau cu greu în picioare. Îndărătul unui geamlâc se vedea, în fund, odaia întunecoasă în care locuiau soţii, odaie ce ţinea loc şi de bucătărie, şi de sufragerie, şi de dormitor, şi nu primea aer decât dintr-o curte umedă, asemenea unui ochi de canal.

— Vedeţi, domnule, nu prea avem loc. Dar nu plătim decât opt sute de franci, şi unde am putea găsi o prăvălie la acest preţ? Fără să mai pun la socoteală că, după aproape douăzeci de ani, mi-am făcut o mică clientelă în cartier... Oii! nu mă plâng, nu sunt prea grasă şi e destul loc pentru mine. Şi cum soţul meu nu se întoarce decât seara, se aşază în fotoliu să-şi fumeze pipa, şi nu suferă nici el prea mult. Îl răsfăţ cât pot, şi e destul de înţelegător să nu ceară mai mult... Dar, cu urc copil, e cu neputinţă.

Amintirea primului ei băiat, micuţul Pierre, îi umplu ochii de lacrimi.

— Iacă, domnule, sunt zece ani de atunci. Parcă a văd pe „Cuţitoaia" aducându-mi copilul, aşa cum mi-l va aduce în curând şi pe acesta. Mi se spuneau atâtea poveşti despre aerul curat de la Rougemont, despre viaţa sănătoasă ce-o duc copiii acolo, despre faţa rumenă a băiatului meu, încât l-am lăsat acolo până la vârstă de cinci ani, amărâtă ci n-am aici destul loc şi pentru el. Darurile pe care doica le-a stors de la mine, bănetul pe care i l-am dat, nu! nici nu vă puteţi închipui, mă ruinau. Şi, după aceea, când am putut să mi-l iau înapoi, mi-au adus un copil atât de slab, atât de

palid şi de plăpând, că şi cum niciodată n-ar fi mâncat o bucăţică de pâine. Peste două luni copilul murea în braţele mele... Tatăl său S-a îmbolnăvit de supărare, domnule, şi dacă n-am fi ţinut atât de mult unul la altul, cred că ne-am fi dus amândoi să ne aruncăm în râu.

Înfrigurată, cu ochii umezi încă, se întoarse în pragul dughenei, aruncându-şi din nou, înspre alee, privirea nerăbdătoare. Şi când veni înapoi, după ce nu văzuse nimic:

— Înţelegeţi aşadar emoţia noastră când, acum doi ani, am născut iar un băiat, la treizeci şi şapte de ani trecuţi. Eram nebuni de fericire, ca nişte tineri însurăţei. Dar câtă grijă, câte greutăţi! A trebuit să-l dau şi pe acesta la doică, fiindcă nu-l puteam ţine la noi. Chiar după ce ne jurasem că nu-l vom trimite la Rougemont, ne-am spus până la urmă că cel puţin acolo cunoaştem locul, şi nu va fi mai rău decât în altă parte. L-am dat însă la femeia Vimeux, deoarece nu mai voiam să aud de femeia Loiseau, care îl adusese pe Pierre într-un hal fără de hal. Dar, de data asta, când micuţul a împlinit doi ani, n-am mai stat să ascult frumoasele lor propuneri, frumoasele lor făgăduieli, şi-am cerut să mi-l aducă înapoi, fără să ştiu barem unde am să-l culc. Îl aştept de o oră şi tremur, atât mi-e de frică să nu se mai întâmple vreo nenorocire.

Nu mai putea să stea în dugheană; se duse la uşă, aşteptă acolo, cu gâtul întins, cu ochii aţintiţi spre colţul străzii. Deodată, scoase un strigăt din adâncul inimii.

— Ah, iată-i!

Fără nicio grabă, cu o figură posacă şi obosită, „Cuţitoaia” intră, puse copilul adormit în braţele doamnei Menoux, zicând:

— Pot să spun că Georges al dumitale cântăreşte greu. Despre el n-ai să mai zici că ţi-l aduc ca un schelet.

Tremurând, abia ţinându-se pe picioare de emoţie, mama trebui să se aşeze, ţinându-şi copilul pe genunchi. sărutându-l, privindu-l cu multă atenţie, grăbindu-se să

vadă dacă e sănătos, dacă va trăi. Avea o faţă mare cam palidă, părea voinic, dar puhav. Când îl desfăşă însă, cu mâinile agitate de nelinişte, văzu că are picioarele şi braţele slabe şi pântecele umflat.

— Are pântecele prea mare, murmură ea, şi râsul i se curmă, întunecată de-o nouă teamă.

— Te plângi acum de asta? strigă „Cuţitoaia”. Celălalt era prea slab, acesta e prea gras... Mamele nu-s mulţumite niciodată.

Dintr-o privire, Mathieu recunoscu în el pe unul dintre acei copii hrăniţi cu supă, îndopaţi din economie cu pâine şi cu apă, victime sortite tuturor bolilor de stomac ale prunciei. Şi, în faţa acestei sărmane făpturi, i se trezea în minte cumplitul Rougemont, cu zilnica masacrare a făpturilor nevinovate, aşa cum i se povestise altădată. Îşi aducea aminte de femeia Loiseau, de-o murdărie atât de respingătoare încât sugarii putrezeau acolo pe gunoaie; îşi amintea de femeia Vimeux, care nu cumpăra niciodată o picătură de lapte, ci aduna coji de pâine prin sat şi făcea câte-o strachină de lături pentru pensionarii ei, ca pentru porci; o vedea parcă pe femeia Gavette, întotdeauna la munca câmpului, lăsând pruncii în paza unui bătrân paralitic, care, uneori, scăpa câte unul în foc; îşi amintea şi de femeia Cauchois, care, neavând în grija cui să-i lase, se mulţumea să lege copiii de leagăn, şi-i uita în tovărăşia găinilor, care intrau cu cârdul şi le ciuguleau ochii năclăiţi de muşte. Şi mortalitatea bântuia; asasinatele se săvârşeau în masă; convoaie de leagăne porneau spre morminte, prin uşile larg deschise ale nopţii, ca să se facă loc mai repede noilor pachete de copii expediate din Paris. Totuşi, nu mureau toţi, de vreme ce măcar acesta se întorcea. Dar, când îi aduceau vii, acasă, cea mai mare parte aduceau cu ei şi o fărâmă de moarte de acolo; şi acolo era încă o hecatombă jertfită monstruosului zeu al egoismului uman.

— Nu mai pot, m-aşez puţin, continuă „Cuţitoaia”, aşezându-se pe băncuţa îngustă de după tejghea. Vai, ce

meserie! Şi când te gândeşti că întotdeauna suntem rău primite, de parcă am fi nişte fiinţe fără inimă, nişte criminale, sau hoaţe!

Şi ea se uscase, faţa îi era pârlită, cafenie, ca un cioc de pasăre. Numai ochii îi rămăseseră vii, tăioşi, de-o cruzime mânioasă. Fără-ndoială că nu se-mbogăţea destul de repede, fiindcă îşi continua jeluirea, plângându-se de meseria ei, de zgârcenia crescândă a părinţilor, de pretenţiile administraţiei, de războiul declarat pretutindeni trepăduşelor. Era o meserie ratată, trebuia să fii uitată de Dumnezeu, ca să mai continui să lucrezi, la patruzeci şi cinci de ani, fără să fi pus un ban deoparte.

— O să-mi putrezească oasele pe-acolo; până la sfârşit n-am să m-aleg decât cu bani puţini şi cu multe vorbe rele. Iată nedreptatea, îţi aduc înapoi un copil superb, şi dumneata nu eşti mulţumită... Nu zău, te şi dezgustă să mai faci bine!

Poate că văicăreala ei n-avea alt scop decât să scoată de la negustoriţă un bacşiş ceva mai gras. Şi femeia se tulbură. Trezindu-se din toropeală, copilul începuse să plângă cât îl ţinea gura. Imediat i se dădu puţin lapte căldicel. Şi când puseră la punct socotelile, trepăduşa se îmblânzi, văzând că va căpăta zece franci bacşiş.

Apoi, când se pregătea să-şi ia rămas bun:

— Domnul te aştepta pentru o afacere, îi spuse doamna Menoux, arătând spre Mathieu.

„Cuţitoaia” îl recunoscuse de bună seamă pe domnul acesta pe care nu-l mai văzuse de ani de zile. Dar nici măcar nu se întorsese spre el; îl ştia amestecat în prea multe lucruri, ca să nu fie de-o absolută discreţie, care folosea propriilor ei interese. De aceea se mulţumi să spună:

— Dacă domnul va binevoi sa-mi explice despre ce e vorba, sunt la dispoziţia domniei-sale.

— Te voi însoţi, răspunse Mathieu. Vorbim pe drum.

— Foarte bine, îmi convine şi mie, că-s cam grăbită.

Ajunşi afară, Mathieu se hotărî să nu umble cu vicleşuguri. Mai bine să-i spună limpede ce voia, apoi să-i plătească, pentru a-i cumpăra tăcerea. De la primele cuvinte, femeia pricepu. Îşi aducea perfect aminte de copilul Norinei, deşi dusese duzini la „Copiii-Găsiţi”; dar deosebitele împrejurări, convorbirea de-atunci, drumul cu trăsura, îi rămăseseră în minte. De altfel, îl şi revăzuse pe copilul acela peste cinci zile, la Rougemont; îşi amintea chiar că prietena ei, infirmiera, venise să-l ducă la femeia Loiseau. Dar nu se mai ocupase de el; îl credea mort, secerat împreună cu atâţia alţii. Şi când auzi vorbindu-i-se despre cătunul Saint-Pierre, despre rotarul Montoir, despre acest Alexandre-Honoré, în vârstă de cincisprezece ani, care trebuie să fie acolo ucenic, păru foarte surprinsă.

— O, domnule, cred că vă înşelaţi. Îl cunosc bine pe Montoir din Saint-Pierre. E drept că are la el un copil trimis de „Administraţie”, de vârsta pe care-o spuneţi. Acesta însă a fost crescut de femeia Cauchois; e un băiat zdravăn, roşcovan, numit Richard, adus cu câteva zile înaintea celuilalt. Ştiu cine e mama, o ştiţi şi dumneavoastră: e englezoaica aceea Amy, care a născut la doamna Bourdieu, o clientă obişnuită a casei, unde a venit în trei rânduri, după câte-am auzit. Roşcovanul ăsta nu poate să fie copilul Norinei dumneavoastră. Alexandre-Honoré era oacheş.

— Atunci, zise Mathieu, trebuie să mai fie un ucenic la rotar. Informaţiile mele sunt exacte; le am din sursă oficială.

„Cuţitoaia”, nedumerită, schiţă un gest de mirare, lăsându-se numaidecât păgubaşă.

— E foarte posibil, poate că sunt doi ucenici la Montoir. Atelierul e mare, şi, cum n-am fost de câteva luni la Saint-Pierre, nu afirm nimic... În sfârşit, ce doriţi să fac eu, domnule?

Foarte limpede, el îi spuse ce avea de făcut. Va lua cele mai exacte informaţii despre copil, despre sănătatea, caracterul, purtarea lui, dacă învăţătorul fusese

întotdeauna mulţumit de el, dacă patronul se arăta şi el satisfăcut, într-un cuvânt, o investigaţie în toată regula. Dar trebuia, mai ales, să facă în aşa fel încât nimeni să nu afle, nici copilul, nici oamenii din jurul lui. Secret absolut.

— E foarte uşor, domnule. Înţeleg perfect, puteţi să vă încredeţi în mine… îmi va trebui oarecare timp, cred că mai bine ar fi să vă aduc eu însumi rezultatul cercetărilor mele peste cincisprezece zile, când mă voi întoarce iar la Paris… Şi, dacă doriţi, mă veţi găsi, de azi în cincisprezece zile, la ora două, în biroul casei Broquette, strada Roquépine. Acolo sunt ca la mine acasă, şi „casa” e de-o discreţie de mormânt.

Câteva zile mai târziu, pe când Mathieu se afla la uzină cu fiul său Blaise, Constance îl zări şi îl chemă; îl întrebă atât de direct, încât trebui să-i răspundă ce făcuse, unde ajunsese cu cercetările cu care îl însărcinase. Apoi, când află de întâlnirea stabilită cu „Cuţitoaia”, pentru miercurea următoare, ea spuse cu glasu-i hotărât:

— Vino de mă ia, vreau s-o întreb eu însămi pe femeia aceea… Am nevoie să ştiu sigur cum stau lucrurile.

Casa Broquette de pe strada Roquépine rămăsese aceeaşi după cincisprezece ani, cu singura deosebire că doamna Broquette murise şi fiică-sa Herminie îi urmase. La început, pierderea neaşteptată a doamnei aceleia blonde, atât de demne, prestanţa, buna reputaţie morală şi burgheză a instituţiei, se resimţise. Dar se constatase că Herminie, îndopată cu romane, lungă şi parcă fără sânge în vine, plimbându-şi, lâncedă, virginitatea veştedă printre doicile cu sinii grei de lapte, avea şi ca o înfăţişare distinsă, ademenitoare pentru clientelă. La treizeci de ani încă nu se măritase, fără dorinţe, ca dezgustată de toate aceste fete cu pieptul mare, cu braţele pline de copii plângăreţi. Şi, de altfel, tatăl, domnul Broquette, cu toţi cei şaizeci şi cinci de ani împliniţi, rămânea în taină sufletul atotputernic şi neastâmpărat al casei, făcând poliţia întreprinderii, instruind doicile cele noi ca pe recruţi, vârându-şi nasul şi

mâna pretutindeni, într-o continuă alergătură între etajele casei lui obscure şi suspecte.

„Cuţitoaia” îl aştepta pe Mathieu în anticameră. Zărind-o pe Constance, pe care n-o cunoştea, pe care n-o văzuse niciodată, păru surprinsă. Cine era oare doamna aceea şi de ce se amesteca în afacerea asta? De altfel, via curiozitate ce-i licărise în ochi se stinse numaidecât. Şi cum Herminie, cu distincţia şi indolenţa ei, se afla în birou, unde expunea un şir de doici în faţa a doi domni, trepăduşa duse persoanele care veniseră s-o vadă în sufragerie, goală atunci, împuţită de-un miros oribil de grăsime arsă.

— Iertaţi-mă, domnule şi doamnă, nu e niciun alt colţ liber. Casa e plină ca un stup.

După aceea, îşi plimbă privirea ascuţită de la Mathieu la Constance, preferind să fie întrebată, pentru că mai intervenise cineva în secretele lor.

— Poţi vorbi deschis... Ai făcut cercetările cu care te-am însărcinat?

— Întocmai, domnule. S-a făcut tot şi s-a făcut bine, aşa cred.

— Atunci, spune-ne rezultatul... îţi repet că poţi vorbi înaintea doamnei.

— Oh! domnule, n-am mult de vorbit... Dumneavoastră eraţi bine informat; la Montoir, rotarul din Saint-Pierre, au fost doi ucenici, şi unul dintre ei era, într-adevăr, Alexandre-Honoré, copilul frumoasei blonde, cel pe care l-am dus împreună acolo. Se afla la rotar de vreo două luni, după ce încercase vreo trei-patru meserii, ceea ce explică de ce nu ştiam nimic. Numai că, după cum n-a putut sta în nicio parte, iată că sunt trei săptămâni de când a şters-o şi de-aici...

Constance o întrerupse, neputând să-şi reţină un strigăt de îngrijorare.

— Cum, a fugit?

— Da, doamnă. Vreau să spun că a tulit-o, şi de astă dată se dă ca sigur că a părăsit localitatea, fiindcă a dispărut

luând cu el trei sute de franci ai lui Montoir, stăpânul său.

Glasul ei sec şi tăios sună ca o lovitură de secure. Deşi nu pricepea nimic din brusca paloare, din emoţia şi disperarea acestei doamne, părea cuprinsă de-o satisfacţie plină de răutate.

— Eşti sigură de informaţiile dumitale? reluă Constance, care se frământa. Poate că sunt numai clevetiri ale satului.

— Ce clevetiri, doamnă? Când am primit să mă ocup de-o afacere, sunt foarte serioasă… Am dat ochii cu jandarmii. Ei au cercetat tot ţinutul; e sigur că Alexandre-Honoré nu şi-a lăsat adresa, plecând cu cei trei sute de franci. Cred că mai aleargă şi acum. Uite, să mi se taie o mână dacă nu e aşa.

Fu ca o lovitură de secure pentru Constance. Copilul pe care credea că l-a regăsit, la care visa, pe umerii căruia clădea atâtea planuri de revanşă, cu neputinţă de mărturisit, nemărturisite încă, şi care se năruiau aşa deodată, recădea în necunoscut şi îndoială. Rămase uluită ca în faţa unei îndârjiri a soartei, a unei noi prăbuşiri ireparabile. Şi continuă cu întrebările:

— N-ai dat ochii decât cu jandarmii, deşi avuseseşi însărcinarea să întrebi pe toată lumea?

— Asta am şi făcut, doamnă. Am vorbit cu învăţătorul şi cu ceilalţi patroni, unde mai fusese băiatul. Toţi mi-au spus că nu era mare lucru de capul lui; învăţătorul îşi aducea aminte de el ca de-un mincinos şi un bătăuş. În sfârşit, acum iată-l şi hoţ, asta le pune vârf la toate… Eu, ce vreţi? nu pot să vă spun altceva, pentru că dumneavoastră aţi vrut să cunoaşteţi adevărul.

„Cuţitoaia” stăruia, văzând cum sporeşte suferinţa acestei doamne. Şi câtă stranie durere nu-i provoca toate aceste învinuiri, asemeni unor lovituri date în inimă, ca şi cum copilul soţului, în nenorocirea sterilităţii sale, devenise oarecum o parte din carnea ei! Vru să termine şi îi făcu semn trepăduşei să tacă.

— Mulţumesc. Copilul nu mai e la Rougemont, asta e tot ce doream să ştim.

Atunci, „Cuţitoaia” se întoarse spre Mathieu, continuând, voind să-i amintească de bacşişul ei.

— L-am tras de limbă şi pe celălalt ucenic, pe fiul englezoaicei, Richard, vă amintiţi, băiatul acela înalt şi roşcovan, despre care v-am vorbit. Încă unul în care nu m-aş încrede. Dar, nu încape îndoială, nu ştie încotro a şters-o prietenul său... Jandarmii cred că Alexandre e la Paris.

La rândul său, Mathieu îi mulţumi şi-i strecură în mână o hârtie de cincizeci de franci, gest care făcu să-i piară glasul, surâzătoare, slugarnică, de-o discreţie de mormânt, cum îi plăcea să spună. Şi cum tocmai atunci intrau trei doici, punând pe masă nişte mezeluri, în timp ce în bucătărie se auzea cum domnul Broquette spăla furios cu peria mâinile celei de-a patra, ca s-o înveţe cum să se cureţe de jegul de acasă, Constance se grăbi să-şi urmeze însoţitorul, cu inima îngreţoşată de dezgust. Dar, ajungând pe trotuar, se opri; nu fu grăbită să se urce în trăsură şi rămase îngândurată, obsedată de ultimele cuvinte care o îndurerau.

— Ai auzit, nenorocitul acela de băiat ar putea fi la Paris.

— Probabil, toţi ăştia nimeresc aici.

Ea tăcu iar, păru că se gândeşte, că şovăie; în sfârşit, se hotărî, cu un tremur în glas:

— Dar, dragă prietene, dumneata ştii unde locuieşte mamă-sa. Nu mi-ai spus odată că te-ai ocupat de ea?.

— Într-adevăr.

— Atunci, ascultă... Şi, mai ales, nu te mira, dragă prietene, mai degrabă plânge-mă, pentru că sufăr într-adevăr foarte mult... Mi-a venit un gând: îmi închipui că, dacă copilul e la Paris, a. putut s-o regăsească pe mamă-sa, şi poate că acum e la ea, sau că ea ştie, cel puţin, unde locuieşte... Nu, nu! nu-mi spune că nu e cu putinţă. Totul e posibil.

Uimit, tulburat că o vede lăsându-se pradă unor astfel de închipuiri, o femeie de obicei atât de calmă, nu vru s-o tulbure şi mai mult, ci îi promise că se va informa. Dar tot nu se urca în trăsură şi privea ţintă trotuarul. Şi când ridică

ochii, îl rugă stingherită, foarte umilă:

— Ştii ce-ar trebui să facem?... Iartă-mă. Serviciul acesta nu ţi-l voi uita niciodată. Dacă aş putea să mă liniştesc puţin, aflând numaidecât... Ei bine! Să mergem îndată la fata asta. Oh! Eu nu voi urca, eu nu! Dumneata singur vei urca, în timp ce eu te voi aştepta în trăsură, la colţul străzii... Şi poate afli noutăţi.

Era o nebunie. Mathieu simţi mai întâi nevoia să-i demonstreze acest lucru. Pe urmă, privind-o, îi apăru atât de nenorocită, de părăsită, chinuită de-un gând atât de dureros, pe care nu-l putea mărturisi, încât consimţi, fără să mai spună o vorbă, răspunzând doar printr-un gest ce arăta bunăvoinţă şi compătimire. Şi trăsura îi duse.

Camera spaţioasă în care Norine şi Cécile îşi instalaseră gospodăria comună se afla la Grenelle, la capătul străzii Fédération, aproape de Champ-de-Mars. Locuiau aici de vreo şase ani; la început suferiseră multe necazuri şi lipsuri. Dar copilul pe care aveau să-l hrănească să-l salveze, le salvase el pe ele. Simţământul de mamă, care dormita în Norine, se trezise pătimaş pentru mica făptură de când îi dăduse să sugă, făcându-l trup din trupul ei, veghindu-l, sărutându-l. Şi era o minune să vezi cum Cécile, în disperarea ei de fecioară stearpă pentru totdeauna, îl adoptase, îl privea ca şi cum ar fi fost al ei. Copilul avea două mame, amândouă ocupate numai cu el. Dacă în primele luni, Norine se revoltase adesea că-şi petrece zilele lipind cutioare, dacă îi venise chiar gândul să fugă, fusese mereu reţinută de cele două braţe gingaşe, care se-ncolăceau în jurul gâtului ei. Acum se liniştise; era cuminte, harnică, foarte îndemânatică la uşoara muncă de cartonaj pe care o învăţase de la Cécile. Şi trebuia să le vezi pe amândouă, legate una de alta, pline de veselie, trăind fără bărbaţi, ca la mănăstire, şezând la cele două capete ale mesei zile întregi, între ele cu scumpul lor copil, care era singura lor raţiune de a trăi, de a munci şi de a fi fericite.

Amândouă surorile nu aveau decât o prietenă foarte

bună, pe doamna Angelin. Aceasta din urmă, ca doamnă delegată a „Asistenţei publice”, însărcinată să se ocupe de un cartier din Grenelle, o numărase şi pe Norine printre femeile ajutorate, pe care trebuia să le inspecteze. Înduioşată în faţa acestei convieţuiri afectuoase a celor două mame, cum le spunea ea, reuşise să menţină pentru copil mica pensie lunară de treizeci de franci, timp de trei ani. Iar după trei ani, îi obţinuse „ajutorul şcolar”, fără să mai socotim darurile pe care le aducea mereu: îmbrăcăminte, rufărie, chiar şi bani, sume destul de însemnate, ce le strângea de la persoane miloase, care nu făceau parte din administraţie, şi pe care le împărţea celor mai merituoase dintre mamele sărace. Şi acum mai venea uneori; îi plăcea să petreacă aici o oră, în acest colţ de muncă liniştită, înveselită de râsetele şi jocurile copilului. Aici era departe de lume, aici suferea mai puţin din cauza nefericirii de a nu fi şi ea mamă. Iar Norine îi săruta mâinile, spunându-i că, fără ea, niciodată gospodăria celor două mame n-ar fi putut dăinui.

Apariţia lui Mathieu fu întâmpinată cu strigăte de bucurie. Şi el era un prieten bun, un salvator, acela care, închiriind şi mobilând această cameră spaţioasă, întemeiate gospodăria. Camera era curată, mare, foarte cochet aranjată, cu perdele albe, foarte veselă cu cele două ferestre mari prin care intrau razele de aur ale soarelui de asfinţit. Norine şi Cécile, la masă, lucrau, tăiau, lipeau; până şi micuţul, întors de la şcoală, stând pe-un scaun înalt între ele, mânuia cu seriozitate o pereche de foarfeci, încredinţat că le ajută.

— Ah! dumneavoastră eraţi! Cât sunteţi de drăguţ că veniţi să ne vedeţi! Iată, sunt cinci zile de când nimeni n-a mai venit. Oh! nu ne plângem. Suntem atât de mulţumite singure!… Irma, de când s-a măritat cu un funcţionar, ne dispreţuieşte. Euphrasie nu mai poate să coboare scara. Victor stă la dracu-n praznic cu nevastă-sa. Cât despre secătura de Alfred, nu vine pe-aici decât ca să vadă dacă

nu e ceva de furat... Marna a fost la noi acum cinci zile, să ne spună că tata era cât pe-aci să fie ucis la uzină, în ajun. Biata mamă! e atât de obosită! în curând nu va mai fi în stare nici să-şi mişte picioarele.

În timp ce vorbeau amândouă deodată, luându-şi una alteia vorba din gură, reîncepând, sfârşind fraza, Mathieu o privea pe Norine, căreia viaţa asta liniştită şi ordonată îi menţinea şi la treizeci şi şase de ani aceeaşi prospeţime, un pârg deplin de fructă superbă, aurită de soare. Şi însăşi Cécile, atât de slăbuţă, rămasă fetiţă pentru totdeauna, prinsese vlagă, puternica dragoste de viaţă într-un trup de copil.

Aceasta din urmă scoase deodată un strigăt de spaimă,

— S-a tăiat, neastâmpăratul!

Şi smulse foarfeca din mâna copilului, care, cu o picătură de sânge în vârful degetului, râdea.

— Ah, Dumnezeule! murmură Norine, foarte palidă, am crezut că şi-a tăiat mâna.

O clipă, Mathieu se întrebă dacă era într-adevăr nimerit să-şi ducă până la capăt ciudata misiune. Apoi i se păru că e bine s-o pregătească cel puţin pe tânără femeie, pe care o vedea atât de liniştită în viaţa ei de muncă pe care reuşise să şi-o realizeze. Şi procedă cu înţelepciune, nu dădu drumul adevărului decât puţin câte puţin. Totuşi, veni şi clipa când, după ce-i aminti despre naşterea lui Alexandre-Honoré, trebui să-i spună că acest copil trăieşte.

Ea îl privi uluită.

— Trăieşte, trăieşte!... Pentru ce-mi spuneţi asta? Eram atât de mulţumită să nu ştiu!

— Desigur, dar e mai bine să ştii. M-au încredinţat chiar că băiatul e la Paris, şi mă întrebam dacă nu cumva te-a găsit, dacă n-a venit să te vadă.

Femeia se zăpăci de tot.

— Cum! să vină să mă vadă?... Nimeni n-a venit să mă vadă... Şi vă gândiţi c-ar putea să vină? Dar nu vreau! Mi-aş pierde capul! Un băiat mare de cincisprezece ani care mi-ar

pica aşa din cer, pe care nu-l cunosc, nu-l iubesc!... O! nu, o! nu, împiedicaţi-l, nu-l vreau, nu-l vreau!

Izbucnise în hohote de plâns, îl apucase cu un gest ca de spaimă pe micuţul ce se afla lângă ea, şi-l strângea la piept, ca şi când ar fi vrut să-l apere împotriva celuilalt, necunoscutul, străinul, a cărui înviere ameninţa să-i răpească o fărâmă din drepturile lui.

— Nu, nu! eu n-am decât un copil, nu-l iubesc decât pe unul, nu vreau altul, niciodată, niciodată!

Foarte emoţionată, Cécile se ridicase, dorind s-o facă să judece. Dacă totuşi ar veni, cum să-l dea afară? Şi ea, la rândul ei, deplângea acum fericirea lor ameninţată, – în ciuda milei şi a îngrijorării pentru cel părăsit. Mathieu fu nevoit să le liniştească, asigurându-le că o asemenea vizită i se pare cu totul improbabilă. Fără să le povestească adevărata întâmplare, le spuse cum dispăruse copilul, care, firește, nu putea să ştie nici cel puţin numele mamei sale. Iar când le părăsi, amândouă surorile începură din nou să lipească cutioare, uşurate parcă, zâmbind băiatului, căruia îi dăduseră iar foarfeca să taie mai departe omuleţi de carton.

Jos, la colţul străzii, Constance, într-o nelinişte şi nerăbdare ce păreau că o ucid, scotea capul afară din trăsură, pândind de departe uşa.

— Ei, ce este? întrebă ea, tremurând de îndată ce Mathieu fu aproape de ea.

— Ce să fie? Maică-sa nu ştie nimic, n-a văzut pe nimeni; de altfel, am bănuit acest lucru de la început.

Ea îşi încovoie umerii, ca într-o prăbuşire supremă, în timp ce faţa-i palidă se descompunea.

— L-am bănuit, ai dreptate. Însă întotdeauna omul speră.

Şi făcând un gest de om distrus pentru totdeauna:

— Acum s-a sfârşit, totul îmi scapă printre degete, ultimul meu vis s-a prăbuşit.

Mathieu, care-i strânsese mâna, aştepta ca ea să-i dea o adresă, pentru a o transmite vizitiului. Dar rămăsese

buimăcită, părea că nu mai ştie nici ea unde se duce. Apoi, când îl întrebă dacă nu vrea să-l lase undeva, el îi răspunse că merge la familia Séguin. Şi, fireşte, de teamă să nu rămână atât de repede singură, se hotărî să-i facă o vizită Valentinei, amintindu-şi că n-o mai văzuse de multă vreme.

— Urcă-te, vom merge împreună în aleea Antin.

Trăsura porni; o tăcere grea se lăsă între ei, nu aveau ce să-şi spună. Totuşi, pe când soseau la familia Séguin, ea adăugă cu o voce plină de amărăciune:

— Îi vei da bărbatului meu vestea cea bună, îl vei înştiinţa că băiatul a dispărut. O, ce uşurare pentru el!

Ducându-se la Séguin, Mathieu spera să găsească acolo toată familia întrunită. Cu opt zile înainte, Séguin în sfârşit se întorsese fără să se ştie de unde. Cererea oficială în căsătorie a Andréei se produsese, şi el se arătase încântat, după ce avusese o convorbire cu unchiul Du Hordel. Aproape imediat fixaseră şi data căsătoriei, amânând-o însă puţin, până în luna mai, fiindcă atunci soţii Froment urmau s-o căsătorească şi pe fiica lor cea mare, Rose; avea să fie minunat: două căsătorii în aceeaşi zi la Chantebled. Şi, din această clipă, Ambroise, acceptat ca logodnic, încântat, putu să vină în fiecare seară, pe la orele cinci, să stea oficial cu logodnica lui. Iată de ce Mathieu spera să găsească acasă toată familia.

Dar când Constance întrebă de Valentine, un valet îi spuse că doamna a ieşit. Iar când Mathieu întrebă de Séguin, servitorul răspunse că nici domnul nu e acasă. Nu era sus decât domnişoara Andrée cu logodnicul. Cei doi musafiri urcară.

— Cum? Vă lasă singuri? strigă Mathieu, zărindu-i stând unul lângă altul pe-o canapea îngustă din fundul spaţioasei săli de la primul etaj.

— Da, suntem singuri în toată casa, răspunse Andrée, râzând cu râsul ei atât de plăcut. Suntem foarte mulţumiţi.

Erau adorabili, lipiţi unul lângă altul, ea, atât de dulce, atât de frumoasă şi de drăgălaşă, el având farmecul unui

bărbat viguros, care o cucerise îndeosebi prin felul său de-a se face plăcut. Stând încă pe canapea, ei se ţineau în glumă la braţ, ca şi cum ar fi vrut să se ridice şi să plece braţ la braţ în lunga lor călătorie.

— Cel puţin Céleste e aici?

— Nu, nici măcar Céleste! A dispărut şi ea, şi nu ştim unde e.

Şi începură să râdă, veseli ca nişte păsările libere şi ciripitoare lăsate în singurătatea proaspătă a unei păduri.

— Dar, în fine, ce faceţi aici singuri cuc?

— O! nu ne plictisim, avem atâtea de făcut! Mai întâi, stăm de vorbă. După aceea, ne uităm unul la altul. Şi asta durează şi nu se mai termină niciodată!

Constance îi admira, cu inima sângerândă. Ah! atâta graţie, atâta sănătate, şi atâta speranţă! În timp ce la ea năpasta sterilităţii pârjolise tot, nimicise tot, familia fecundă a acestor soţi Froment se va înmulţi aşadar, se va întinde mereu? Pentru că aceşti doi copii lăsaţi liberi să se iubească, singuri de acum înainte în această locuinţă luxoasă, ai cărei stăpâni vor fi în curând, însemna încă o cucerire.

— Nu cumva o măriţi şi pe fata cea mare? îl întrebă ea.

— Da, pe Rose, răspunse vesel Mathieu. O mărit curând, în luna mai, şi va fi mare sărbătoare la Chantebled! Va trebui să veniţi cu toţii.

Era într-adevăr forţa numărului, victoria vieţii, Chantebled cucerit de la Séguin, casa lor cotropită în curând de Ambroise, uzina însăşi căzută pe jumătate în mâinile lui Blaise.

— Să mergem, spuse ea înfiorată. Şi norocul să nu te părăsească, atâta îţi doresc!

III

În bucuria dublei cununii, care era să fie ca o consacrare a gloriei Chantebledului, Rose avusese ideea să adune acolo, într-o duminică, cu zece zile înainte de ceremonie, întreaga familie. De dimineaţă, urma să meargă cu logodnicul ei, şi însoţită de întreaga familie, să aştepte la gara din Janville perechea cealaltă, pe Ambroise şi Andrée, pe care avea să-i aducă în triumf la fermă, pentru a dejuna acolo. Avea să fie ca o repetiţie, îl lămurea ea râzând, cu râsul ei atât de drăgălaş: aveau să se sfătuiască, să hotărască împreună programul zilei celei mari. Şi era atât de fericită de ideea ei, spera că această primă sărbătoare să-i aducă o bucurie atât de mare, încât Mathieu şi Marianne, care o adorau, consimţiră.

Căsătoria Rosei desăvârşea fericirea casei, ca o înflorire supremă a unei mari prosperităţi. Cu părul ei negru, cu pielea bronzată, cu faţa ei ovală şi fragedă, cu ochii veseli, cu gura fermecătoare, era cea mai frumoasă dintre fetele lui Mathieu. Şi totdeauna cu aceeaşi blândeţe, mereu cu acelaşi râs puternic, era însuşi sufletul acestei mari ferme pline de viaţă, a cărei zână bună şi al cărei imn de biruinţă părea să fie. Dar alegerea logodnicului învederase mai ales judecata ei înţeleaptă, toată dragostea puternică din sufletul ei, sub această neîntreruptă voioşie ce-o făcea să cânte de dimineaţă până seara. De opt ani, Mathieu luase în slujba lui pe fiul unui mic cultivator vecin, Frédéric Berthaud, un băiat zdravăn, care se pasionase pentru muncile creatoare de la Chantebled, instruindu-se aici, dovedind firea unui om de-o putere de muncă deosebită şi de-o rară inteligenţă. N-avea altminteri nicio avere. Rose crescuse lângă el, îl ştia ajutorul preferat al tatălui ei. Şi imediat după întoarcerea lui de la militărie, când veni din nou la fermă – ea simţind că o iubeşte – îl făcuse în chip foarte simplu să-i mărturisească dragostea ce-i purta. Îşi hotăra singură destinul, decisă să nu-şi părăsească părinţii, să rămână la fermă, unde fusese atât de fericită până

atunci. Nici Mathieu, nici Marianne nu părură miraţi. Mişcaţi până la lacrimi, încuviinţaseră o alegere care vădea o atât de statornică afecţiune pentru ei. Legăturile familiale se strânseseră şi mai mult, aducând astfel şi mai multă bucurie în casă.

Puseră aşadar totul la cale. Se înţeleseră ca, în această duminică, cu trenul de ora zece, Ambroise să-şi aducă la Janville logodnica, pe Andrée, însoţită de mama ei, doamna Séguin. Şi, de la ora opt, Rose trebui să se lupte pentru ca întreaga familie să formeze un alai care să meargă la gară în întâmpinarea logodnicilor.

— Ascultă, fata mea, e o nebunie, spunea cu blândeţe Marianne. Trebuie ca cineva să rămână acasă. Voi opri aci pe Nicolas, copiii de cinci ani n-au voie să alerge pe drumuri. Îi voi opri şi pe Gervais şi pe Claire... Ia-i pe toţi ceilalţi, mă învoiesc, şi tatăl tău o să vă conducă.

Dar Rose, în mijlocul râsetelor zgomotoase, ţinea morţiş, nu voia să renunţe la ideea ei hazlie, care o înveselea într-atât.

— Nu, nu! mamă, vei veni şi tu, vor veni cu toţii, mi-aţi promis... înţelege odată că Ambroise şi Andrée sunt, ca în poveşti, perechea princiară a unui imperiu vecin. Fratele meu Ambroise, obţinând mâna unei prinţese străine, o aduce să ne-o prezinte... Şi, atunci, desigur, ca să le dăm onorurile împărăţiei noastre, Frédéric şi cu mine vom merge în întâmpinarea lor, însoţiţi de întreaga curte. Voi sunteţi curtea, şi ca atare trebuie să; veniţi... Ei, ce spui? ce pompă, ce spectacol în sat, când ne vom desfăşura toată trupa, la întoarcere!

Marianne, cucerită de veselia ei fără margini, începu să râdă şi cedă în cele din urmă.

— Iată ordinea marşului, reluă Rose. Oh! am organizat totul, ai să vezi... Frédéric, împreună cu mine, vom merge cu bicicletele, e mai modern. Luăm, pe biciclete, şi suita mea, pe cele trei surori mai mici, Louise, Madeleine şi Marguerite, de unsprezece, nouă şi şapte ani: ele vor forma

o trenă în urma mea, de-un mare efect. Şi tot pe bicicletă putem să-l luăm şi pe fratele meu Grégoire, un paj de treisprezece ani, care ar încheia escorta augustelor noastre persoane... Restul curţii se va îngrămădi în „car”, vreau să spun în brecul cel mare al familiei, unde încap opt. Tu, regina-mamă, îl vei ţine pe genunchi pe Nicolas, ultima odraslă. Lui tata nu-i rămâne decât să-şi poarte cu demnitate regescul său blazon de cap al dinastiei. Iar frate-meu Gervais, tânăr hercule de şaptesprezece ani, va conduce „carul”, având lângă el, pe capră, pe soră-mea Claire, înfloritoare la cei cincisprezece ani ai ei şi arătând de pe-acum cât e de înţeleaptă... Cât despre cei doi fraţi mai mari, iluştrii noştri gemeni, puternicii seniori Blaise şi Denis, îi vom lua din Janville, de la doamna Desvignes, de vreme ce ne aşteaptă acolo.

Şi triumfa, dansa, cânta, bătând din palme.

— Ah! cât despre alai, cred că va fi minunat!

Era atât de veselă în marea ei grabă încât îi făcu pe toţi să plece la gară cu mult mai devreme decât trebuia, şi ajunseră la Janville pe la ora nouă şi jumătate. Dar trebuia acum să ia de-aici şi restul familiei.

Casa în care se stabilise doamna Desvignes, după moartea soţului ei, şi în care locuia de vreo doisprezece ani, se afla în drum, prima din sat. Trăia aici din micile venituri scăpate de la dezastru, foarte liniştită, retrasă, ocupată numai cu educaţia celor două fete ale ei. De opt zile, fiica ei cea mare, Charlotte, măritată cu Blaise, venise aici pentru o lună cu cei doi copii, Berthe şi Christophe, care aveau nevoie de aer curat. Şi din ajun, seara, sosise şi Blaise de la uzină, fiind liber până luni, încântat să poată petrece cu ei ziua de duminică. Era o mare bucurie pentru surioara Marthe când sora. cea mare venea să stea câteva săptămâni în vechiul cuib, aducându-şi copiii şi ocupând iar camera ei de fată, unde acum se puneau două leagăne. Jocurile şi râsetele de odinioară reînviau; vrednica doamnă Desvignes nu mai visa, în mândria ei de-a fi bunică, decât

să-şi termine opera, începută atât de cuminte, măritând-o şi pe cealaltă fată, Marthe. Şi, într-adevăr, se crezuse la un moment dat că la Chantebled vor fi trei nunţi în loc de două. Denis, care la absolvirea Şcolii speciale se avântase în studii tehnice, dormea adesea la fermă; atunci o vedea, aproape în fiecare duminică, pe Marthe, de aceeaşi vârstă cu Rose, cele două prietene nedespărţite, cum li se spunea. Şi tânăra fată, blondă şi drăgălaşă, ca şi sora ei Charlotte, însă un spirit mai practic, având o judecată mai rece, îl cucerise într-atât încât se hotărâse s-o ia în căsătorie şi fără zestre. Şi asta de când descoperise în ea calităţile unei tovarăşe solide, din acelea care ajută la încropirea marilor averi. În convorbirile lor de tineri îndrăgostiţi, amândoi erau foarte înţelepţi, plini de încredere senină; aşa că nu aveau niciun motiv să se grăbească, mai ales el, un spirit foarte metodic, preocupat să nu primejduiască fericirea unei femei mai înainte de a-i putea oferi o situaţie sigură. Şi iată cum îşi animaseră ei înşişi căsătoria, împotrivindu-se, eu un zâmbet liniştit, stăruinţelor repetate ale Rosei, pe care ideea a trei nunţi în aceeaşi zi o înflăcăra tot mai mult. Denis îşi continua, totuşi, vizitele lui de tânăr îndrăgostit la doamna Desvignes, care-l primea ca pe-un fiu, încrezătoare şi prudentă la rândul ei. În dimineaţa aceea plecase de ia fermă la ora şapte, spunând că vrea să-l surprindă pe Blaise în familie, de abia sculat din pat, aşa cum îl găsea şi la Janville.

Tocmai în dimineaţa aceea de 2 mai se nimerea să fie şi târgul de sărbătoare din Janville. În faţa gării, piaţa cea mare era plină de cai de lemn, de ospătarii ambulante, de barăci şi panouri pentru trageri la ţintă, în timpul nopţii o ploaie însoţită de furtună spălase cerul, care era acum de-un albastru pur, cu un soare strălucitor, prea fierbinte pentru acest anotimp. O mulţime de lume era adunată acolo, toţi gură-cască din partea locului, cete de copii, ţărani din împrejurimi îngrămădindu-se să privească. Şi în mijlocul acelei mulţimi sosi familia, întâi bicicliştii, pe urmă

brecul, apoi convoiul, care se formase în urma lor, la intrarea în sat.

— Producem oarecare senzaţie, spuse Rose, sărind de pe bicicletă.

Era de netăgăduit. În primii ani, întregul Janville se arătase aspru faţă de familia Froment: aceşti târgoveţi veniţi cine ştie de unde, care aveau îndrăzneala să scoată grâu din pământul care nu rodise de secole decât pietre. Apoi miracolul, nemaipomenita izbândă ce, jignind vanităţile, asmuţise încă multă vreme urile. Dar toate trec, nu poţi avea mereu ciudă pe succesul cuiva; oamenii care se îmbogăţesc au întotdeauna dreptate până la urmă. Şi acum întregul Janville zâmbea cu drag acestei familii numeroase, care se mărise aici, uitând că odinioară naşterea fiecărui copil al lui Froment era un nou prilej de bârfă pentru cumetre. De altfel, cum să te împotriveşti forţei şi fericirii acestei vesele năvăliri, când, în această duminică de sărbătoare, familia întreagă sosea în galop, umplea drumurile, uliţele şi pieţele? Părinţii, cei unsprezece copii, şase băieţi şi cinci fete, şi cei doi nepoţi făceau acum la un loc cincisprezece. Cei mai mari, gemenii, aveau douăzeci şi patru de ani; şi erau atât de asemănători încât uneori lumea îi confunda, deşi nu semănau chiar ca două picături de apă, ca odinioară în leagăn, când trebuia să le deschizi ochii ca să-i poţi recunoaşte, deoarece Blaise îi avea cenuşii, pe când Denis negri. Nicolas, cel mai mic dintre ei, în coada alaiului, n-avea decât cinci ani, un ştrengar drăgălaş, un omuleţ precoce, de-o energie şi un curaj care te înveseleau. Şi de la cei doi fraţi mai mari până la mititelul acesta se înşirau ceilalţi opt, născuţi la intervale de câte doi ani: Ambroise, seducătorul soţ de mâine, păşind spre toate cuceririle; Rose, atât de strălucitoare de viaţă, în ajun de-a fi şi ea femeie şi mamă; Gervais, cu fruntea pătrată, cu braţe de luptător, care în curând avea să dea lupta pentru o cultură intensivă; Claire, tăcută, muncitoare, nu prea frumoasă, cu un caracter ferm şi o minte înţeleaptă

de gospodină; Grégoire, şcolarul nedisciplinat, întotdeauna voluntar şi încăpăţânat, bătând hăţişurile, ahtiat după aventuri; şi, în sfârşit, cele din urmă trei fetiţe: Louise, fata cea blândă şi dolofană, Madeleine, gingaşă şi visătoare, Marguerite, cea mai puţin frumoasă, dar cea mai afectuoasă. Şi când, în urma părinţilor, cei unsprezece copii treceau în şir, urmaţi de Berthe şi Christophe, din a doua generaţie, formau cu toţii un adevărat convoi, ca în duminica apta frumoasă, de-a lungul Pieţei Mari din Janville, plină de lume în haine de sărbătoare. Şi era irezistibil; chiar şi cei care nu se împăcau cu minunata înfăptuire de la Chantebled se-nveseleau, petreceau văzându-i alergând astfel, năpădind ţinutul unde poposeau, atâta sănătate, bucurie şi putere aduceau cu ei, ca şi cum însuşi pământul, în revărsarea lui de viaţă, i-ar fi zămislit cu îmbelşugare, pentru veşnicele speranţe de mâine.

— Să se arate cei care sunt în plus! spuse Rose cu veselie. Să ne numărăm.

— Hai, taci! zise Marianne, care, dându-se jos din trăsură, îl coborâse şi pe Nicolas. O să ajungem să fim huiduiţi.

— Să ne huiduiască! Dar nu vezi că toată lumea ne admiră? Priveşte!... Ce curios, mamă, că nu eşti mai mândră de tine şi de noi!

— Ba sunt atât de mândră că mi-e teamă să nu-i umilesc pe ceilalţi.

Toţi începură să râdă. Şi Mathieu, lângă Marianne, era la rândul său, foarte mândru, deşi îşi păstra calmul şi simplitatea când se afla astfel în public, în mijlocul „batalionului sacru”, cum îşi numea, glumind, progeniturile. Destoinica doamnă Desvignes, surâzătoare, făcea şi ea parte din familie de când fiica ei Charlotte, aşteptând ca Marthe să-i urmeze exemplul, continua opera vieţii, dădea soldaţi „batalionului” tot mai mare, care ameninţa să devină o armată. Şi nu era încă decât un început; mai târziu se va mări fără încetare, se va înmulţi la nesfârşit acest neam învingător, nepoţii şi fiii nepoţilor. Vor fi cincizeci, vor

fi o sută, vor fi două sute, pentru fericirea şi frumuseţea lumii. Şi în uimirea, în îngăduinţa plină de veselie a întregului Janville, în jurul acestei familii fecunde, intra desigur şi admiraţia inconştientă pentru forţa şi sănătatea care creează marile popoare.

De altminteri, nu mai avem decât prieteni, observă Mathieu. Toţi ne iubesc.

— Oh! toţi! şopti Rose. Priveşte numai familia Lepailleur, acolo, în faţa acestei barăci.

Într-adevăr, familia Lepailleur era acolo – tatăl, mama, Antonin şi Thérèse. Ca să nu dea cu ochii de familia Froment, se prefăceau că se uită la roata norocului, încărcată cu porţelanuri pictate în culori tari. De altfel, nici nu-i mai salutau, profitaseră de-o ceartă neînsemnată ca să rupă relaţiile, în ura lor neputincioasă faţă de atâta prosperitate neîntreruptă. Lepailleur considera înfăptuirea din Chantebled drept o ofensă personală, căci nu putea uita zeflemelile şi sfidările lui în privinţa acestor pârloage, unde nu s-ar putea recolta vreodată altceva decât pietre, cum spusese el. Şi după ce se uită atent la porţelanuri, îi trecu prin gând să fie obraznic şi se întoarse; privi ţintă la familia care, sosită prea devreme, având un sfert de ceas de pierdut înainte de sosirea trenului, se plimba voioasă în mijlocul serbării.

Proasta dispoziţie a morarului se înăsprise de două luni, de când fiul său Antonin se întorsese la Janville în împrejurări jalnice. Băiatul, plecat într-o bună zi pentru cucerirea Parisului, instalat acolo de către părinţii lui, care aveau o încredere oarbă în frumoasa lui caligrafie, rămăsese patru ani la maestrul Rousselet, în slujba de mic secretar, dar era greoi ia minte şi de-o lene fără pereche. Nu făcuse niciun progres; se avântase doar, încetul cu încetul, într-o viaţă de petreceri uşoare, la început ispitit de cafenea, de femeia de pe stradă; urmase alunecarea fatală, alcoolul, jocul de cărţi:, amorul desfrânat. Cucerirea Parisului însemna pentru el plăcerile josnice, visate în satul

lui şi împlinite la oraş, fără nicio măsură, cu o lăcomie nesăţioasă. Toţi banii şi-i cheltuia acolo, banii ce-i storcea de la maică-sa, promiţându-i mereu că va reuşi, minciuni acceptate cu smerenie, cu o încredere totală în el, ca în faţa bunului Dumnezeu. Apoi, îşi pierdu acolo şi sănătatea; slăbi şi se gălbeji, părul începu să-i cadă la vârstă de douăzeci şi trei de ani, aşa că maică-sa, înspăimântată, îl aduse într-o seară înapoi acasă, spunând că munceşte prea mult şi că nu-i va îngădui să se sinucidă astfel. Mai târziu se află că maestrul Rousselet îl dăduse afară. Dar retragerea asta forţată, dezastruoasa lui înapoiere în sânul familiei, nu-l lăsă nepăsător pe Lapailleur, care începu să bombăne şi să înţeleagă adevărul. Şi dacă nu se supăra încă făţiş, era din mândrie, ca să nu-şi mărturisească amăgirea, îndoiala ce-l cuprinsese pentru viitorul lui Antonin. Cu uşile închise, se răzbuna însă pe nevastă; o chinuia cu certuri cumplite, de când: descoperise câţi bani îi trimite. Şi ea îi ţinea piept, admirându-şi băiatul, cum îşi admirase şi soţul odinioară, jertfind pe tată fiului, acum când învăţătura ce acesta şi-o însuşise o uluia şi mai mult. Astfel se ivi neînţelegerea în căsnicia lor, iscată tocmai din ambiţia de-a avea drept moştenitor un domn, un parizian, care le inspirase o atât de vanitoasă speranţă. Antonin rânjea, ridica din umeri, îşi plimba la soare urâta-i boală, aşteptând să se înzdrăvenească îndeajuns spre a se putea întoarce iar la viaţa dezmăţată.

Când familia Froment trecu, făcea să-i vezi pe soţii Lepailleur ţepeni, sfâşiindu-i din ochi. Tatăl îşi strâmbă gura, în bătaie de joc, mama făcu o mutră sfidătoare. Stând în picioare, cu mâinile în buzunare, băiatul păru jalnic, cu capul chel de pe-acum, cu spinarea gârbovită, o palidă ruină a tinereţii lui care se ducea pe gârlă. Şi toţi trei căutau să găsească ceva Jignitor, când se şi ivi un prilej.

— Ei bine! unde e Thérèse? mârâi deodată femeia Lepailleur. Aici era, unde a dispărut? Nu vreau să plece de lângă mine, când e atâta lume.

Într-adevăr, Thérèse dispăruse deodată. Intrase în al zecelea an; era foarte drăgălaşă, o mică blondină, grăsulie, cu părul zbârlit, cu ochi negri lucitori, ca nişte văpăi de candele. Parcă o şi vedeai: foarte îmbujorată, foarte bronzată, cu faţa parcă pudrată de făina din moară. Dar se arăta teribilă, de-o vioiciune şi o hotărâre care te uluiau, pierind, dispărând ore întregi, ea să bată hăţişurile, în căutarea păsărilor, a florilor şi a fructelor sălbatice. Şi dacă maică-sa era atât de speriată, alergând s-o caute peste tot, pe când trecea familia Froment, era din cauză că, cu o săptămână mai înainte, aflase de-o mare ispravă. Visul care o obseda pe Thérèse era să aibă o bicicletă, mai ales de când părinţii se împotriviseră cu încăpăţânare, declarând că fleacurile astea sunt bune pentru burghezi, nepotrivite pentru fetele cinstite. Dar într-o după-amiază, când fata plecase să colinde câmpiile, după cum avea obiceiul, maică-sa, care se-ntorcea din piaţă, o zărise la o margine de drum pustiu în tovărăşia micului Grégoire Froment, un alt hoinar prin hăţişuri, o haimana fără pereche, cu care se întâlnea adesea în locuri cunoscute numai de ei. Era o pereche foarte potrivită; nu-i vedeai decât pe ei amândoi, bucurându-se, zburdând pe poteci, pe sub frunzişuri, de-a lungul râurilor. Şi în ziua aceea grozăvia era că Grégoire o aşezase pe Thérèse pe bicicleta lui, o ţinea de talie, cu un braţ energic, alergând pe lângă ea şi ajutând-o să meargă. În sfârşit, era o adevărată lecţie pe care i-o da micul hoinar şi pe care mica haimana o primea din toată inima. Şi să te ţii râsete, bătăi din palme şi tot felul de hârjoneli ştrengăreşti, care puteau lua o întorsătură neplăcută. Drept care, când se înapoiase seara acasă, Thérèse încasase două palme zdravene.

— Dar unde a plecat, haimanaua dracului? continua să zbiere femeia lui Lepailleur. Nu poţi s-o laşi o clipă din ochi fără s-o şteargă.

Antonin, după ce aruncă o privire în spatele barăcii cu porţelanuri, se întoarse, târându-şi piciorul, cu mâinile

mereu în buzunare, cu rânjetul lui de om voios:

— Ia priveşte acolo, mamă. Se îngroaşe treaba.

Şi, înapoia barăcii, mama o surprinse încă o dată pe Thérèse în tovărăşia lui Grégoire. El îşi ţinea cu o mână bicicleta, al cărei mecanism i-l explica; în timp ce ea, înmărmurită de admiraţie şi invidie, privea maşina cu ochii ei pătimaşi. Fata nu putu să reziste dorinţei, şi el o ridică, veselă; şi aşa cum ea râdea întruna, el, omuleţul, o ridica în braţele lui ca s-o aşeze o clipă în şa, când deodată izbucni glasul straşnic al mamei.

— Haimanaua naibii, ce faci acolo? Vii numaidecât, ori îţi arăt eu ţie!

Mathieu, care văzuse şi el scena, îl strigă pe Grégoire cu severitate.

— Pune bicicleta lângă celelalte, şi să ştii că ceea ce ţi-am interzis o dată să nu mai faci.

Războiul era declarat. Lepailleur, fără ruşine, bombănea, mârâind vorbe ameninţătoare şi urâte, pe care acordurile neaşteptate ale unei flaşnete le acoperiră. Şi amândouă familiile se depărtară una de alta, făcându-şi drum prin mijlocul mulţimii îmbrăcate de sărbătoare, al cărei val creştea mereu.

— Doamne! oare trenul ăsta nu mai are de gând să sosească? reluă Rose, care, în cazul nerăbdării ei, se întorcea în fiecare clipă spre ceasornicul micii gări din fundul pieţei. Mai avem zece minute, ce-am putea face?

Tocmai se oprise în faţa unui om ce sta la colţul unei uliţe şi vindea raci, un coş plin de raci, care mişunau la picioarele lui. Îi aducea desigur de la izvoarele Yeusei, la trei leghe de-acolo; nu erau mari, dar erau foarte gustoşi, ştia foarte bine, pentru că prinsese uneori şi ea câţiva de-a lungul râului. O poftă nebună o cuprinse şi, deopotrivă, un gând de joacă.

— Oh! mamă, să-i cumpărăm tot coşul... Înţelegi, e pentru ospăţul de bun-venit, e darul nostru, oferit perechii regale pe care-o aşteptăm. Nu vor putea spune că

maiestăţile-noastre nu ştiu să se poarte, când aşteaptă pe maiestăţile-lor... Şi îi fierb eu la întoarcere, ai să vezi ce bine ştiu să-i pregătesc.

Şi începură să glumească pe socoteala ei; părinţii acceptară toana acestei copile mari, care nu mai ştia, în fericirea ei, ce nebunii să mai facă, atât i se părea viaţa de frumoasă. Dar încăpăţânându-se să numere racii, ca să se amuze, treaba se dovedi anevoioasă, deoarece câţiva raci o ciupiră, iar ea le dădu drumul, scoţând ţipete uşoare. Şi iată că, deodată, coşul se răsturnă şi racii se împrăştiară. Băieţii, fetiţele se aruncară asupra lor şi începu o vânătoare în toată regula; chiar şi membrii mai serioşi ai familiei se amestecară până la urmă. Era atât de caraghios, atât de vesel şi de copilăresc să-i auzi râzând, să-i vezi asmuţindu-se în această joacă pe cei mari ca şi pe cei mici, toată droaia aceea fericită, încât întregul Janville se îngrămădi din nou, luând parte la această distracţie, din toată inima.

Deodată, se auzi de departe un uruit de roţi; trenul şuieră.

— Ah, Doamne! iată-i! spuse Rose speriată. Iute! Iute! că ratăm recepţia!

Şi se iscă o îmbulzeală, plătiră omului, abia mai având timp să închidă coşul şi să-l ducă la trăsură. Toată familia alerga, cotropea mica gară, ca să se înşire, în ordinea plănuită, pe peron.

— Nu, nu! nu aşa, repetă Rose, rânduindu-şi oamenii. Nu ţineţi seamă de rang. Regina-mamă cu regele, soţul ei, apoi principii, după statură. Frédéric va sta la dreapta mea. Noi suntem logodnicii... Şi, ştiţi, eu fac urarea.

Trenul se opri. Când Ambroise şi Andrée coborâră, rămaseră la început uimiţi văzând că toată familia venise să-i aştepte, aşezată într-o ordine solemnă. Dar când Rose le ţinu un mic discurs pompos, numind-o pe logodnică prinţesa dintr-o ţară îndepărtată, pe care avea însărcinarea s-o salute la intrarea în regatul tatălui lor, tânăra pereche începu să râdă, pretându-se cu plăcere la această glumă şi

răspunzând pe acelaşi ton. Funcţionarii gării priveau, ascultau, cu gura căscată. Era o splendidă năzdrăvănie, toţi încântaţi că pot fi atât de copilăroşi, în dimineaţa aceea caldă de mai.

Marianne scoase o exclamaţie de surpriză:

— Cum! doamna Séguin n-a venit cu voi? Şi doar îmi făgăduise!

Într-adevăr, în spatele lui Ambroise şi al logodnicei sale, Andrée, numai Céleste, camerista, coborâse din tren. Şi ea dădu lămuririle necesare:

— Doamna m-a însărcinat să vă spun că e disperată cu adevărat. Ieri încă spera că-şi poate ţine făgăduiala. Dar seara a primit vizita domnului de Navarede, care prezidează azi, duminică, o conferinţă organizată de Societatea de binefacere, şi fireşte că doamna n-a putut să lipsească. Şi atunci doamna mi i-a încredinţat mie pe tineri ca să vi-i aduc. După cum vedeţi, toate au mers bine, iată-i sosiţi cu bine.

În realitate, nimeni n-o regreta pe Valentine, pe care atmosfera ţărănească o indispunea. Iar Mathieu rezumă părerea generală, ; exprimându-şi regretele plin de politeţe:

— În sfârşit, îi vei spune cât de mult i-am simţit lipsa... Şi acum, să pornim!

Dar Céleste interveni din nou:

— Mă iertaţi, domnule, eu nu rămân cu dumneavoastră... Nu, doamna mi-a poruncit să mă întorc numaidecât, fiindcă are nevoie ele mine când se îmbracă. Şi, pe urmă, prea se plictiseşte singură... E un tren pentru Paris la ora zece şi un sfert, nu-i aşa? Am să-l iau. Apoi, diseară, voi fi aici de la ora opt, şi-o voi lua pe domnişoara... Am hotărât toate astea după un mers al trenurilor. La revedere, pe diseară, domnule.

— Pe diseară, ne-am înţeles.

Şi lăsând-o pe cameristă în gara mică şi pustie, ieşiră cu toţii, se adunară în piaţa satului, unde îi aşteptau brecul şi bicicletele.

— Lasă-ne pe toţi în păr, strigă Rose. În, sfârşit. Începe adevărata sărbătoare... Lăsaţi-mă pe mine; să organizez alaiul pentru intrarea triumfală în castelul părinţilor noştri.

— Mă tem, spuse Marianne; să nu ţi se ude alaiul. Priveşte colo ploaia care vine.

De câteva minute, cerul, atât de limpede, era acoperit acum de-un nor mare, vânăt, care urca dinspre apus, mânat din urmă de-un vânt vijelios. Era parcă urmarea ploii torenţiale şi a furtunii din noaptea trecută.

— Ploaia! Ce ne pasă de ea! răspunse pe-un ton de bravadă tânără fată. Nu va îndrăzni să înceapă. Înainte de-a sosi noi acasă.

Şi îi rândui pe toţi, eu o autoritate plină de haz, după ordinea hotărâtă de opt zile în mintea ei. Alaiul se puse în mişcare, străbătu satul Janville ce se minuna, prin faţa tuturor cumetrelor surâzătoare care alergau pe la porţi, se desfăşură. de-a lungul drumului alb, printre ogoarele fertile, stârnind stolurile de ciocârlii, ale căror triluri cristaline urcau până la cer. Era cu-adevărat magnific.

În frunte, perechea Rose şi Frédéric alerga pe biciclete, unul lângă altul, deschizând marşul nupţial, într-o atitudine maiestuoasă. În urma lor, cele trei domnişoare de onoare, cele trei surori mai mici „Louise, Madeleine şi Marguerite, se înşirau de la cea mai mare la cea, mai mică, pe biciclete pe măsura lor; şi. eu; berete în cap, cu părul pe spate, fluturând în vânt, în goana lor, erau adorabile, un stol de rândunele vestitoare care atingeau pământul, aducătoare de veşti bune. Cât despre pajul Grégoire, luând-o mereu razna, pedalând din plin; nu se purta cum trebuie; uneori voia chiar s-or ia înaintea perechii regale, care era în capul coloanei, ceea ce-i atrăgea aspre mustrări, care nu încetau până când nu se întorcea la datorie, păstrându-şi rândul cu respect şi modestie. Dar cele trei domnişoare de onoare începând să cânte cântecul Cenuşăresei, în drum, spre palatul lui Făt-Frumos, perechea regală binevoise să găsească această cântare potrivită cu împrejurarea, de-un

efect încântător, în ciuda etichetei. Şi Rose, şi Fréderic, până şi Grégoire începuseră să-l cânte, cu glas tare. Şi cântecul acesta, în vasta câmpie liniştită, părea cea mai frumoasă melodie din lume.

Apoi, la oarecare distanţă în urmă, venea „carul”, scumpul şi vechiul brec al familiei, ticsit acum. Potrivit programului stabilit, Gervais conducea, având-o pe Claire în stânga lui, pe băncuţa de piele. Cei doi cai viguroşi tropăiau cu mersul lor domol, în ciuda şfichiurilor de bici, pe care Gervais le făcea să plesnească pe deasupra urechilor lor, doritor să facă şi el puţină muzică. Înăuntru, pe cele şase locuri, stăteau şapte persoane, socotindu-i şi pe cei trei ştrengari, care totuşi ocupau destul loc, atât se zbenguiau. Erau mai întâi Ambroise şi Andrée, logodnicii, pe care îi onorau cu această glorioasă primire, aşezaţi faţă în faţă. Pe urmă veneau, tot faţă în faţă, înalţii seniori ai ţinutului, Mathieu şi Marianne, ţinând pe genunchi pe micuţul Nicolas, ultimul prinţ al dinastiei, care se bucura şi zbiera ca un măgăruş. În sfârşit, ultimele două locuri erau ocupate de nepoata şi nepotul marilor seniori, domnişoara Berthe şi domnul Christophe, care nu erau încă în stare să facă o cursă mai lungă pe jos. Iar carul înainta cu mare pompă, deşi, de teama apropiatei ploi, se trăseseră pe jumătate perdelele de pânză groasă, albă, ceea ce-l făcea să semene de departe cu vreo căruţă de morar.

Şi mai în urmă, în chip de ariergardă, venea pe jos un grup format din Blaise şi Denis, din doamna Desvignes şi cele două fiice ale ei, Charlotte şi Marthe. Refuzaseră cu tot dinadinsul să ia o trăsură, găsind o adevărată plăcere să facă pe jos cei doi kilometri ce despărţeau Chantebled de Janville. Dacă începea să plouă, aveau să se adăpostească undeva. De altfel, şi Rose declarase că era foarte bine aşa: se cuvenea şi o suită pe jos, pentru ca alaiul să se desfăşoare în toată semnificaţia dorită: aceştia formau mulţimea, gloata imensă a poporului care-şi urma suveranii aclamându-i. Sau, poate, erau garda necesară, vârstnicii,

oamenii înarmaţi care vegheau la coada coloanei, pentru zădărnicirea unui atac posibil din partea vreunui vecin viclean. Din nenorocire, doamna Desvignes neputând să umble mai iute, ariergarda rămăsese atât de mult în urmă, încât nu mai formă, în curând, decât un foarte mic grup pierdut în depărtare.

Acest lucru n-o tulbură însă deloc pe Rose, ale cărei năzbâtii făceau să se înteţească hohotele de râs. La prima cotitură a drumului, ea se răsuci în şa; şi când îşi văzu ariergarda la mai bine de trei sute de metri în urmă, strigă plină de admiraţie:

— O! priveşte o dată Frédéric. Ce alai fără sfârşit! Cât loc cuprindem! Se lungeşte, se lungeşte mereu, şi câmpia nu va mai fi în curând destul de mare ca să ne încapă pe toţi.

Şi cum cele trei domnişoare de onoare, ca şi pajul, îşi permiseră s-o ia în râs:

— Hai, spuneţi voi de colo, nu v-ar strica să fiţi mai respectuoşi… Socotiţi puţin şi veţi vedea! Suntem şase în avangardă, nu-i aşa? În „car” sunt nouă, aşa că fac cincisprezece! Mai adăugaţi pe cei cinci din ariergardă şi ajungem la douăzeci… Aţi mai văzut asemenea familii? Şi iepurii care ne văd trecând rămân muţi de mirare şi umilinţă.

Şi se porniră pe râs, reluând toţi împreună cântecul de jale al Cenuşăresei în drum spre palatul lui Făt-frumos.

Tocmai când ajunseră pe podul de pe Yeuse începură să cadă şi primele picături de ploaie, picături mari. Norul vânăt, împins de-un vânt cumplit, alerga pe cer într-un vuiet de furtună. Şi aproape imediat picăturile deveniră tot mai mari, se înmulţiră biciuite de rafale de vânt atât de puternice încât apa curgea în şiroaie, se abătea deodată în talazuri, de parcă s-ar fi rupt acolo sus un formidabil zăgaz. Nu se mai vedea nici la douăzeci de metri înainte. În două minute drumul se umplu de apă ca albia unui puhoi.

Atunci alaiul se destrămă şi fiecare alergă să se adăpostească pe unde putu. Abia mai târziu se află cât de

norocoasă fusese ariergarda, care, prinsă de ploaie în apropierea casei unui ţăran, se refugiase acolo în toată liniştea. Cei din brec traseră perdelele în jos, apoi se opriră la adăpostul unui copac, la marginea drumului, de frică să nu se sperie caii de ploaia torenţială. Strigară la bicicliştii din faţă să se oprească şi ei, să nu facă nebunia să înfrunte un astfel de potop; dar glasurile Îi se pierdură în ropotul ploii. Fetiţele şi pajul fură totuşi destul de înţelepţi şi se adăpostiră după un gard înalt cu bicicletele lor. În faţa lor, însă, cei doi logodnici îşi continuară drumul nebuneşte.

Frédéric, cel mai cu judecată dintre amândoi, avusese bunul simţ să spună:

— Nu e prudent ce facem. Te rog, să ne oprim şi noi ca şi ceilalţi.

Dar nu primi de la Rose, întărâtată, cuprinsă de febra fericirii ei, indiferentă parcă la biciuirea ploii, decât acest răspuns:

— Aida de! acum tot suntem uzi. Dacă ne oprim, sigur ne îmbolnăvim... Să gonim, să gonim! în trei minute suntem acasă şi vom râde de toţi molâii ăştia, când vor sosi cu un sfert de oră în urma noastră.

Trecuseră podul de pe Yeuse şi zburau acum unul lângă altul, deşi drumul devenise anevoios, şi mai aveau de străbătut un kilometru şi mai bine, printre plopii înalţi.

— Crede-mă, facem rău, repetă el. O să mă certe, şi pe bună dreptate.

— Ei bine! strigă ea, pe mine mă amuză grozav! Are mult haz baia asta pe bicicletă!... Lasă-mă, dacă nu mă iubeşti îndeajuns ca să mă urmezi.

El o urmă, se strânse lângă ea, încercând s-o apere cât de cât împotriva ploii care bătea pieziş. Şi fu o goană dementă, o goană smintită – perechea asta legată astfel, care se atingea cu coatele, zburând într-o fugă nebună, ca luată şi dusă de toată această apă repede, vuind şi curgând cu mânie. Ai fi zis că furtuna cu tunetele sale îi târa pe amândoi. În clipa când coborau de pe biciclete, în curtea

fermei, potopul încetă deodată, iar cerul se înseninã din nou.

Rose râdea ca o nebunã, foarte aprinsã la faţă, abia răsuflând, atât de muiată de ploaie încât din veşminte, din păr, de pe mâini şiroia apa, ca şi cum ar fi fost o Zână a izvoarelor care şi-ar fi răsturnat ulciorul peste ea.

— Vezi? petrecerea e completă!... Oricum, am ajuns cei dinţii.

Alergă repede sus în cameră să se pieptene şi să-şi schimbe rochia. Nu spuse însă că, în graba ei de-a fierbe racii, vrând să mai câştige câteva minute, nu-şi dăduse nici măcar osteneala să-şi schimbe hainele ude cu altele uscate. Mai înainte de sosirea întregii familii, voia ca apa să fie pe foc, odată cu vinul alb, morcovii şi mirodeniile pentru sos. Şi umbla de colo-colo, aţâţa focul, umplea bucătăria cu hărnicia şi vioiciunea ei, ca o bună gospodină fericită că poate să-şi arate ştiinţa, în timp ce, logodnicul ei, care coborâse şi el în bucătărie, o urmărea din priviri, plin de admiraţie evlavioasă pentru iscusinţa ei.

În sfârşit, când întreaga familie – şi cei din brec, şi cei ce făcuseră drumul pe jos – intră în casă, se încinse o discuţie aprinsă, căci tatăl şi mama se supărară, atât de mult îi îngrijorase goana asta nebună prin ploaie şi furtună.

— Fata mea, repetă Marianne, ceea ce ai făcut e lipsit de orice bun simţ... Cei puţin ai schimbat totul de pe tine?

— Bineînţeles! bineînţeles! răspunse Rose. Unde sunt racii?

Pe de altă parte, Mathieu îl mustră pe Frédéric.

— Puteaţi să vă rupeţi gâtul, şi, afară de asta, nu e bine deloc să te ude ploaia asta rece când eşti încălzit... Ar fi trebuit s-o opreşti.

— Dar Rose a vrut să alerge înainte, iar eu, ştii, când vrea ea ceva, n-am puterea să mă împotrivesc.

Rose, cu multă drăgălăşenie, puse capăt dojenilor.

— Haide, haide, destul cu atâtea mustrări, am făcut rău... Şi nimeni nu mă felicită pentru bulionul în care fierb racii.

Aţi văzut vreodată raci fierţi să miroasă atât de plăcut ca ăştia?

Dejunul fu extrem de vesel. Fiind douăzeci de persoane la număr şi dorind să facă o adevărată repetiţie pentru nuntă, puseseră masa în sala cea mare, alături de sufrageria obişnuită. Sala era încă neîmpodobită; dar, în tot timpul prânzului, nu se vorbi decât despre modul cum vor înfrumuseţa-o cu arbuşti, ghirlande de frunze şi buchete de flori. La desert se aduse chiar o scară, spre a se trage pe pereţi liniile mari pentru decorare.

De câteva minute, Rose, atât de guralivă până atunci, tăcea. Mâncase, totuşi, cu multă poftă. Dar, sub părul ei bogat, încă ud, tot sângele îi fugise din obraji, devenise palidă ca ceara. Şi voind să se urce ea însăşi pe scară, ca să le arate un motiv de ornament, se clătină şi căzu deodată leşinată. O aşezară repede pe-un scaun; toată lumea era speriată. Câteva minute rămase, fără cunoştinţă. Apoi, când îşi reveni, un fel de nelinişte o stăpâni, o clipă sufocată, amuţită, nepricepând parcă ceea ce se petrecuse. Mathieu şi Marianne, tulburaţi, o asaltau cu întrebările, voiau să ştie ce e cu ea. Sigur că răcise, era urmarea firească a acelei goane prosteşti. Totuşi, fata îşi reveni, zâmbi din nou şi spuse că nu-i mai e rău, că a simţit deodată o greutate ca o piatră pe piept, dar care apoi a dispărut, şi că acum respiră mai uşor. Şi, într-adevăr, în curând fu în picioare, continuând să-şi dea părerea cu privire la decorarea sălii, aşa încât toată lumea se linişti, în sfârşit, şi după-amiaza trecu veselă, făcând planuri, imaginând cele mai frumoase proiecte din lume. Seara se mâncă puţin, atât de mult cinstiseră racii la prânz. Pe urmă, pe la ora nouă, de îndată ce Céleste veni s-o ia pe Andrée, se despărţiră. Ambroise se întorcea chiar în seara aceea la Paris. Blaise şi Denis trebuia să ia primul tren, a doua zi de dimineaţă, la ora şapte. Şi Rose, însoţindu-le pe doamna Desvignes şi pe fiicele ei până la şosea, tot le mai striga în toiul nopţii la revedere, pe curând, vibrând încă de bucuria

întâlnirii pe care familia şi-o dăduse, în vederea apropiatei şi fericitei cununii.

Totuşi, nici Mathieu, nici Marianne nu se culcară imediat. Fără să-şi spună unul altuia vreo vorbă, o găseau pe Rose ciudată, cu ochii tulburi, ca ameţită. Când se întorsese acasă, se clătinase iar pe picioare, şi ei o îndemnară să se culce, deşi nu se plângea decât de-o uşoară sufocare. Apoi, când se retrăsese în camera ei, care era alături de a lor, părinţii mai aşteptară câtva timp, mamă-sa se duse de câteva ori să se încredinţeze dacă e bine învelită, dacă doarme liniştită, în timp ce tatăl veghea, îngrijorat şi îngândurat, lângă lampă. În sfârşit, fata adormi, şi amândoi, după ce lăsară uşa dintre camerele lor deschisă, mai stătură câteva clipe de vorbă, în şoaptă, voind să se liniştească: nu va fi nimic, o noapte bună de somn va fi de-ajuns. Apoi se culcară şi ei, toată ferma adormi, cufundată în somn, până la prima cântare a cocoşilor. Dar, pe la ora patru, înainte de revărsarea zorilor, un vaiet surd, înăbuşit: „mamă! mamă!” îi trezi pe amândoi soţii, făcându-i să sară pe duşumea cu picioarele goale, tremurând, bâjbâind, căutând o lumânare. Rose se înăbuşea, se zbătea într-o nouă criză de-o violenţă fără margini. Pentru a doua oară, după câteva minute îşi veni în fire, păru uşurată, şi părinţii, în ciuda marii lor spaime, crezură de cuviinţă să nu cheme pe nimeni, aşteptând să se facă ziuă. Spaima le venea mai ales din faptul că-şi vedeau fata de nerecunoscut, cu faţa umflată, descompusă, ca şi cum o putere răufăcătoare le-o desfigura, le-o răpea, într-o singură noapte. Totuşi, ea adormi din nou, istovită parcă. Şi părinţii nu se mai mişcară, de teamă să nu-i tulbure somnul, şi vegheară, aşteptară, ascultând cum ferma se trezeşte, pe măsură ce se luminează de ziuă. Sunară orele cinci, orele şase. Pe la şapte fără douăzeci, Mathieu, zărindu-l în curte pe Denis, care trebuia să plece la Paris cu trenul de şapte, coborî în grabă să-l roage să treacă pe la Boutan şi să-l cheme neîntârziat. Iar după plecarea fiului se întoarse lângă

Marianne, nevoind încă să cheme, nici să anunţe pe nimeni, când a treia criză se produse. Şi, de astă dată, fu lovitura de trăsnet.

Rose se ridicase, cu braţele întinse, cu gura deschisă, scoţând un geamăt:

— Mamă, mamă!

Apoi, într-o izbucnire de revoltă, într-o ultimă licărire de viaţă, sări din pat, vru să umble, se duse până la fereastra învăpăiată de răsăritul soarelui. O clipă se rezemă de ea, cu picioarele goale, cu umerii goi, într-o goliciune pură de fecioară, cu bogatul ei păr despletit care o acoperea ca o mantie regească. Niciodată nu păruse mai frumoasă, mai strălucitoare de putere şi de iubire.

— Vai! cât sufăr! S-a isprăvit, o să mor!

Tatăl se repezise, mama o susţinea, cuprinzând-o eu amândouă braţele, ca într-o armură de nebiruit, ca şi cum ar fi vrut s-o apere împotriva oricărei primejdii.

— Taci, sărman copil! Nu e nimic, e numai o criză, care va trece în curând... Te rog să te culei! Bunul tău prieten Boutan e pe drum; mâine vei fi din nou pe picioare.

— Nu, nu! o să mor, s-a isprăvit!

Le căzu în braţe şi abia mai avură timp s-o culce iar în pat. Fu ca o lovitură de trăsnet: muri fără să scoată o vorbă, fără să arunce o privire, în câteva clipe, răpusă de-o congestie pulmonară.

Trăsnet absurd, coasă nemiloasă ce seceră dintr-odată o întreagă primăvară. Lovitura fu atât de brutală, atât de neaşteptată, încât zăpăceala păru la început mai mare decât disperarea. La ţipetele Mariannei şi ale lui Mathieu, întreaga fermă alergă; curtea se umplu de zvonul cumplit, apoi se cufundă într-o adâncă tăcere de moarte; orice treburi, orice viaţă încetaseră. Erau acolo toţi ceilalţi copii înspăimântaţi, zdrobiţi: micuţul Nicolas, care nu înţelegea încă; Grégoire, pajul din ajun; cele trei domnişoare de onoare, Louise, Madeleine şi Marguerite; cei mai mari, cei mai greu loviţi, Claire şi Gervais. Dar erau şi alţii pe drum,

cei mai vârstnici, Blaise, Denis şi Ambroise, care călătoreau spre Paris chiar în clipa aceea, neştiind ce neaşteptată şi cumplită lovitură de trăsnet se abătuse asupra familiei. Unde îi va ajunge groaznica veste? În ce crudă durere se vor întoarce? Şi medicul care trebuia să sosească! Şi, deodată, în mijlocul acelei îngrozitoare zăpăceli, din primele clipe, izbucniră ţipetele lui Frédéric, logodnicul, care urla de disperare. Înnebunit, voia să se omoare, zicând că el e asasinul, că ar fi trebuit s-o împiedice pe Rose să se întoarcă pe furtună, îi îndepărtară, trebuiră să-l scoată afară din fermă, de frica unei noi nenorociri. Brusca lui criză de nebunie sfâşiase inimile; lacrimile curgeau, se tânguiau nefericiţii părinţi, fraţii şi surorile, întregul Chantebled, parcă trăsnit, pe care moartea îl vizita pentru întâia oară.

Dumnezeule mare, Rose pe catafalc, albă, rece, moartă! cea mai drăgălaşă, cea mai veselă, cea mai iubită! Aceea în faţa căreia toţi ceilalţi erau plini de admiraţie, de mândrie şi dragoste! Şi asta în plină speranţă pentru o viaţă lungă şi o fericire trainică, cu zece zile înaintea nunţii, îndată după minunata zi care fusese plină de-o nebunească veselie, când glumise şi râsese atâta! O aveau parcă înaintea ochilor atât de plină de viaţă, atât de adorabilă, cu năzdrăvăniile ei de copil mare şi fericit, cu primirile ei princiare şi alaiul ei regal. Cele două nunţi apropiate, celebrate împreună, ar fi fost ca o înflorire a fericirii statornice, îndelungata prosperitate a familiei ajunse pe creştetul supremei bucurii. Fără-ndoială că şi până atunci suferiseră adesea, vărsaseră lacrimi uneori; dar se strânseseră la un loc, consolându-se unii pe alţii; nu lipsise încă niciunul, seara, de la îmbrăţişarea caldă care-i vindeca de toate necazurile. Şi iată că acum cea mai bună pleca; moartea venea să le spună că nu există fericire absolută pentru nimeni, că cei mai viteji, cei mai fericiţi, nu triumfă niciodată în plenitudinea absolută a speranţelor lor. Nu există viaţă fără moarte. Dintr-odată, îşi plăteau datoria de suferinţă omenească, cu atât mai scump cu cât se

bucuraseră mai mult de viaţă, creând mult pentru a trăi mult. Când totul germinează, când totul creşte în jurul tău, când ai dorit rodnicia fără margini, opera de zămislire continuă, ce rechemare năprasnică la veşnica prăpastie întunecoasă, în care se plămădeşte lumea, în ziua când nenorocirea se abate şi sapă întâia groapă, răpind o fiinţă scumpă! E frângerea neaşteptată., năruirea speranţelor ce păreau fără sfârşit, nedumerirea că nu putem trăi şi iubi veşnic.

Ah! cele două zile următoare fură îngrozitoare; ferma murise şi ea, fără niciun alt zgomot decât răsuflarea vitelor; familia întreagă alergase, zdrobită sub crunta aşteptare, în lacrimi fierbinţi, atâta timp cât sărmanul corp se mai afla acolo, sub jerbele de flori! Şi tortura deveni şi mai crudă, când, în ajunul înmormântării, trupul, pus în sicriu, fu coborât în sala unde se prânzise cu atâta veselie, plănuind cât de minunat o vor împodobi pentru marea serbare a celor două nunţi. În această sală se făcu ultima veghe funerară, şi nu se vedeau aici nici arbuşti verzi, nici ghirlande de frunze, doar patru lumânări ardeau şi se veştejeau trandafirii albi, culeşi de dimineaţă. Niciunul dintre părinţi nu voi să se culce în această noapte supremă. Rămaseră unul lângă altul, alături de copilul pe care pământul li-l lua înapoi. Şi parcă o vedeau mică de tot, la şaisprezece luni, când veniseră pentru prima oară la Chantebled, în vechiul pavilion de vânătoare, când o înţărcaseră şi se duceau noaptea s-o învelească. O vedeau mai târziu la Paris, încă mică, venind în fugă, dimineaţa, căţărându-se, năvălind în patul lor răvăşit, cu râsete de cuceritoare. O aveau mai ales înaintea ochilor crescând şi devenind şi mai frumoasă, pe măsură ce ferma de la Chantebled se mărea, aşa cum ea însăşi îmbobocise, plină de toată sănătatea şi toată frumuseţea acestui pământ devenit roditor. Dar… ea nu mai era; şi când se gândeau că n-au s-o mai vadă niciodată, mâinile lor se căutau, se înnodau într-o strângere cumplită, în timp ce, din aceeaşi

rană, din inimile lor zdrobite împreună, li se părea că toată viaţa, că toate zilele viitoare li se scurg în neant. De acum înainte spărtura era făcută; oare celelalte bucurii nu aveau să urmeze aceeaşi cale, smulse la rândul lor? Şi toţi ceilalţi zece copii în zadar erau acolo, de la cel mai mic, de cinci ani, până la cei doi mai mari, de douăzeci şi patru de ani, îmbrăcaţi în negru, cu ochii în lacrimi, în jurul surorii adormite pentru totdeauna, asemeni unei gărzi de onoare îndurerate care-i da onorurile funerare. Nici tatăl, nici mama nu-i mai vedeau, nu-i mai numărau, cu inima sfâşiată, smulsă prin pierderea aceleia care-i părăsea, care ducea cu ea o parte din trupul lor. Şi în sala cea mare, acum goală, abia luminată de cele patru lumânări, zorile se iviră peste priveghiul mortuar ca un ultim rămas-bun al întregii familii.

Apoi, urmă convoiul îndurerat, desfăşurându-se pe drumul alb, printre plopii înalţi, de-a lungul grâului verde, pe acelaşi drum pe care Rose îl străbătuse nebuneşte, sub urgia furtunii. Toate rudele, toţi prietenii veniseră, tot ţinutul îşi adusese salutul întristat la această moarte fulgerătoare. Şi cortegiul, de astă dată, se întindea tot mai mult, până departe, după carul îmbrăcat în alb, ca înflorit, sub razele limpezi ale soarelui, într-un maldăr de trandafiri albi. Întreaga familie ţinuse să urmeze carul funebru, însăşi mama, precum şi surorile, spunând că n-o vor părăsi pe scumpa moartă decât la marginea gropii. Veneau apoi intimii, prietenii, familiile Beauchêne şi Séguin. Dar, înecaţi în lacrimi, nici Mathieu, nici Marianne, zdrobiţi de oboseală, sfârşiţi de durere, nu-i mai recunoştea pe oameni. Abia a doua zi îşi aduseră aminte că-l văzuseră parcă pe Morange, fără să fie totuşi siguri că fusese într-adevăr Morange domnul acela tăcut, şters, abia zărindu-se ca o umbră, care le strânsese mâinile plângând. Şi tot aşa, ca într-un vis urât, Mathieu îşi aminti de figura slabă, de profilul uscat al verişoarei Constance, apropiindu-se de el, la cimitir, după coborârea sicriului, şi spunându-i vagi cuvinte de

mângâiere, în timp ce în ochii ei i se păruse că vede scânteind o bucurie diabolică,

Ce spusese? nu mai ştia. Fireşte că erau vorbe la locul lor, după cum şi atitudinea ei părea a unei rude îndurerate. Dar altă amintire îl pârjolea parcă: cuvintele pe care le rostise în ziua când îi făgăduise că va veni ia celebrarea celor două cununii, dorindu-i, cu vorbe înăcrite, ca norocul Chantebledului să nu înceteze niciodată. Şi ei fuseseră aşadar loviţi, la rândul lor: această familie Froment, atât de fecundă, atât de prosperă! şi, cine ştie, poate că norocul lor se sfârşise pentru totdeauna! Mathieu se înfioră îndelung, zdruncinat în credinţa lui în viitor, obsedat de frica de a-şi vedea prosperitatea, fecunditatea întrerupându-se şi pierind acum, când spărtura se făcuse.

IV

Un an mai târziu, Ambroise şi Andrée îşi botezau primul lor copil, un băieţaş, pe micul Léonce. Se cununaseră la şase săptămâni după moartea Rosei, în cerc restrâns, fără nicio petrecere. Şi acest botez avea să fie primul prilej fericit pentru ieşirea în lume a lui Mathieu şi a Mariannei, încă în doliu, încă neconsolaţi după groaznica lovitură. De altfel, fusese hotărât ca, după botez, să ia doar masa acasă, la tinerii căsătoriţi, şi după aceea să se întoarcă fiecare la treburile lui. Deoarece nu putuse să vină întreaga familie, nu erau acolo, în afară de bunic şi de bunică, decât cei doi băieţi mai mari, Denis şi Blaise, acesta din urmă cu soţia sa, Charlotte. Beauchâne, naşul, îşi alesese ca naşă pe doamna Séguin, fiindcă, aşa cum spunea el, sărmana Constance, de când pierduse pe Maurice al lor, se Cutremura numai la gândul de-a atinge un copil. Totuşi

primise invitaţia pentru dejun, la care Séguin se scuzase că nu poate să ia parte. Şi, în felul acesta, numărul comesenilor ajunsese până la zece, atât cât să umple mica sufragerie din modestul apartament pe care tinerii soţi îl ocupau în strada La Boëtie, în aşteptarea prosperităţii ce avea să vină.

Era o dimineaţă foarte plăcută. Mathieu şi Marianne, care nici la această ceremonie plină de bucurie nu voiseră să-şi lase veşmintele negre, se bucurară, în cele din urmă, înduioşaţi în faţa leagănului acestui nepoţel, a cărui sosire pe lume le aducea parcă o nouă speranţa. La începutul iernii, o altă nenorocire se abătuse asupra familiei. Blaise îşi pierduse pe micuţul său Christophe, la doi ani şi jumătate, răpus de anghină difterică. Dar, ca un fel de compensaţie, Charlotte era acum din nou gravidă în patru luni, iar durerea din primele zile se preschimbă într-o aşteptare plină de emoţii. Apoi, micul apartament din strada La Boëtie era plin de prospeţime, ca şi cum ar fi fost parfumat de graţia blondei Andrée şi însorit de farmecul cuceritor al lui Ambroise, o pereche de tineri frumoşi şi îndrăgostiţi, care se adorau şi porneau curajoşi, braţ la braţ, să cucerească lumea. Şi în timpul dejunului, pe lângă toate celelalte, se remarcă marea poftă de mâncare şi râsul zgomotos al lui Beauchêne, naşul, foarte preocupat de naşa Valentine, glumind, făcându-i o curte exagerată, de care se amuza ea însăşi, atât de subţirică la patruzeci şi cinci de ani, încât făcea încă pe tinerica, deşi era acum la rândul ei bunică. Numai Constance rămânea gravă, nebinevoind să zâmbească decât cu o uşoară încreţire a buzelor ei subţiri, în timp ce, în unele clipe, îi trecea pe faţa uscată o umbră de cumplită suferinţă, când îşi plimba privirea în jurul acestei mese vesele, care emana o forţă nouă, de nebiruit în viitor, în ciuda doliilor recente.

Pe la ora trei, Blaise se sculă de la masă fără să-l mai lase pe Beauchêne să-şi toarne un pahar de lichior.

— E adevărat, copiii mei, are dreptate, spuse în cele din

urmă acesta docil. Mă simt foarte bine la voi, dar trebuie neapărat să ne întoarcem la uzină. O să vi-l luăm şi pe Denis, fiindcă avem nevoie de sfaturile lui pentru construcţia unei maşini, o întreagă tărăşenie... Uite, aşa suntem noi. Nu cârtim când e vorba de datorie.

Constance se ridicase şi ea.

— Trăsura trebuie să fie jos; o iei tu?

— Mu, nu, o să mergem pe jos, să ne mai limpezim puţin capul.

Timpul era posomorât; şi cum afară se întuneca din ce în ce mai mult, Ambroise, care se apropiase de fereastră, strigă:

— O să vă ude ploaia.

— Ei, aş! de azi-dimineaţă ne tot ameninţă, avem tot timpul să ajungem la uzină.

Se înţeleseră ca Constance s-o ia pe Charlotte în trăsură şi s-o lase la ea acasă, în uşa pavilionului. Valentine nu era deloc grăbită; avea tot timpul să ajungă liniştită în aleea Antin, la doi paşi depărtare, de îndată ce se va mai însenina cerul. Cât despre Marianne şi Mathieu, cedaseră afectuoaselor rugăminţi ale nurorii lor Andrée» şi aveau să cineze la ei, să-şi petreacă ziua întreagă acolo, aşa încât să plece la Chantebled cu ultimul tren. Sărbătoarea avea să fie aşadar completă, tânără pereche era încântată, dansa şi bătea din palme.

Dar plecarea celorlalţi mai fu înveselită şi de un incident: o eroare săvârşită de Constance, întâmplare ce păru foarte comică, în bucuria în care se sfârşise copiosul dejun. Ea se întorsese spre Denis şi îi ceruse liniştită, privindu-l cu ochii ei spălăciţi:

— Blaise, dragul meu, dă-mi, te rog, blana pe care cred că am lăsat-o în antreu.

Toată lumea începu să râdă, fără ca ea să înţeleagă de ce. Şi, la fel de calmă, îi mulţumi lui Denis când îi aduse blana.

— Mulţumesc, Blaise, eşti foarte drăguţ.

Atunci izbucniră cu toţii în hohote de râs, atât de nostimă părea în certitudinea şi liniştea ei. Ce se întâmplase? De ce făceau toţi atâta haz? În sfârşit, bănui greşeala ei şi-l privi cu mai multă atenţie pe tânăr.

— Ah! da, nu e Blaise, e Denis... Ce vreţi? Îi confund întotdeauna, mai ales de când amândoi poartă barba tunsă la fel.

Amabilă, ca să nu pară că râsetele ar fi putut ascunde în ele ceva batjocoritor, Marianne reaminti întâmplarea, atât de cunoscută în familie, când ea însăşi, pe vremea când Blaise şi Denis erau mici şi dormeau împreună, îi trezea ca să-i recunoască după culoarea deosebită a ochilor. Apoi ceilalţi, Beauchêne, Valentine, se amestecară în vorbă, povestind fiecare împrejurările de necrezut în care îi confundaseră pe cei doi gemeni, atât de mare era asemănarea lor în anumite zile, după variaţiile luminii. Şi în toiul acestei vesele însufleţiri se despărţiră, după ce schimbară tot felul de îmbrăţişări şi strângeri de mână.

În trăsura care le ducea, Constance nu adresă Charlottei decât puţine cuvinte, pe motiv că are o groaznică durere de cap, pe care dejunul prea îndelungat i-o înteţise. Cu un aer obosit, cu ochii închişi pe jumătate, se gândea. La câtva timp după moartea Rosei, când micul Christophe murise şi el, lărgind rana deschisă din inima familiei Froment, parcă i se redeşteptase o speranţă. Fu cuprinsă parcă de-o febră, în care i se păru că toată fiinţa ei renaşte. Valuri de sânge i se ridicau în obraz, carnea îi ardea, străbătută de fiori, petrecu nopţi tulburate de dorinţi, ea, care nu le avusese niciodată. Să fi fost oare, Dumnezeule mare, fecunditatea, maternitatea sa care se trezea din nou? Nu se întâmplă uneori ca, desfrunziţi de vreme, unii copaci viguroşi să se împodobească iar cu frunze şi flori într-o toamnă frumoasă? Şi atunci fu cuprinsă de-o bucurie nebună. Pe măsură ce trecea timpul de la groaznica zi în care Gaude îi spusese cu brutalitate că nu va mai avea copii, se îndoia tot mai mult de vorbele acestui om de ştiinţă. Oricâtă autoritate ar fi

avut medicul, nu voia să-şi recunoască propria neputinţă, preferind să creadă că se înşală, greşeală întotdeauna posibilă. Şi chiar aşa trebuia să fie. Gaude se înşelase. Asculta cum viaţa îi curge în vine; începu să urmărească cu pasiune această năvală a sângelui ei, fierbinţelile, neliniştile pe care nu şi le putea explica şi pe care le socotea semnele unei redeşteptări tardive a simţurilor. Într-o noapte chiar, auzind pe soţul ei că se întoarce acasă, fu cât pe-aci să se scoale, să-l cheme în aşternutul ei, înnebunită, convinsă că ar putea să mai aibă un copil. Apoi, nişte dureri grozave se iviră; Boutan fu consultat şi urmă o nouă prăbuşire, ca sub o lovitură de măciucă, atunci când medicul constată că era doar o menopauză precoce, la numai patruzeci şi şase de ani, dându-i să înţeleagă că tot ce folosise împotriva naturii, pentru a nu mai rămâne gravidă, avusese darul să-i grăbească menopauza. De data aceasta, arborele vieţii murise definitiv; de acum înainte nimic nu mai avea să rodească din ramura uscată, de unde văzuse căzând ultimele flori de sânge..

De două luni, Constance rumega astfel, în taină, furia de-a nu mai fi femeie. Şi în dimineaţa aceea, în timpul botezului, şi acum în trăsură, lângă femeia asta tânără şi gravidă, observase propria ei decădere. Încă n-o mărturisea, o ascundea în mare taină, ca pe-o boală ruşinoasă ce-i învenina bucuria, o făcea gălbejită şi răutăcioasă, în stare de cele mai mari răutăţi. Copilul pe care-l pierduse, copilul pe care nu putea să-l mai aibă, maternitatea asta aşteptată în linişte de multă vreme, şi astăzi înşelată, nesatisfăcută, o arunca într-o adevărată perversitate bolnăvicioasă, unde se zbăteau dorinţe de răzbunare monstruoasă, pe care nu îndrăznea să şi le mărturisească nici sieşi. Învinuia lumea întreagă, şi împrejurările, şi pe bărbaţi, că s-au înţeles cu toţii s-o zdrobească. Soţul ei era cel mai laş, cel mai imbecil dintre trădători, pentru că o trăda pe ea; el lăsa uzina, din zi în zi mai mult, pe mâinile lui Blaise, omul a cărui femeie, chiar

dacă pierdea un fiu, îi făcea imediat altul. Se înfuria văzându-şi soţul atât de vesel, atât de fericit, de când îl lăsase să-şi facă de cap, în josnicele lui aventuri afară din cămin, fără să-i mai pretindă să-şi îndeplinească niciuna dintre îndatoririle conjugale, nici măcar prezenţa în casă.

Îşi păstra aerul lui de superioritate biruitoare, declarând că e neschimbat. Şi era adevărat, deşi patronul harnic de odinioară devenise o haimana bătrână, în drum spre paralizie generală; era acelaşi egoist care storcea vieţii maximum de plăceri cu putinţă. Şi îşi continua declinul; îl adoptase pe Blaise numai fiindcă fusese încântat de-a fi descoperit în acesta un băiat inteligent şi harnic, care-l scăpa de nişte griji prea grele pentru umerii lui obosiţi, şi care totodată îi câştiga destui bani pentru plăcerile lui. Constance ştia despre un plan de asociaţie pe cale de-a fi înfăptuit; ştia că soţul ei trebuia chiar să fi încasat o sumă frumoasă de bani ca să-şi acopere unele mârşăvii ce i le ascundea, operaţiuni financiare suspecte, datorii murdare. Şi, cu ochii închişi, în timp ce trăsura mergea, continua să-şi învenineze sufletul cu fel de fel de gânduri.; îi venea să ţipe de furie, să se arunce asupra Charlottei, tânăra femeie care şedea lângă ea, soţia iubită, mama fecundă, pentru a *o* pălmui şi a-i desfigura obrazul.

Pe urmă se gândi din nou la Denis. Pentru ce-l aduceau la uzină? Avea şi el de gând să-i fure avutul? Ştia, totuşi, că Denis, care nu avea încă nicio situaţie, refuzase să se alăture fratelui său, socotind că nu era loc acolo pentru doi. Dispunea de vaste cunoştinţe tehnice în mecanică; avea ambiţia să preia conducerea unui mare şantier de construcţii. Şi tocmai aceste cunoştinţe făceau din el un preţios sfătuitor, atunci când uzina avea să desăvârşească un nou model al unei importante maşini agricole. Îşi luă totuşi gândul de la Denis, nu-l numără printre cei de care se temea, socotindu-l numai în trecere vremelnică pe la uzina ei, deoarece putea să plece chiar a doua zi şi să se stabilească la celălalt capăt al Franţei. Şi iar se întoarse cu

gândul la Blaise, gând ce-o obseda, o înăbuşea; şi deodată avu inspiraţia: dacă s-ar grăbi să ajungă înaintea celor trei bărbaţi, ar putea să-l găsească pe Morange singur în biroul lui, să-l facă să vorbească şi să afle o mulţime de lucruri de la el. Evident, contabilul cunoştea Contractul de asociaţie, chiar dacă actul ei, a încă în stare de proiect. Şi se înflăcără la gândul acesta; ardea de nerăbdare să ajungă mai curând, sigură că va obţine informaţii din partea lui Morange, de care credea că poate dispune după pofta inimii.

Cum trăsura alerga pe podul lena, se uită pe fereastră.

— Doamne! cât de încet se mişcă această trăsură!... Dacă ar ploua, poate mi s-ar mai limpezi puţin capul.

Se gândea că o ploaie zdravănă ar face-o, poate, să câştige timp, socotind că cei trei bărbaţi se vor adăposti sub vreun portal oarecare. Şi ajungând în sfârşit în faţa uzinei, porunci vizitiului să oprească, fără măcar să-şi însoţească tovarăşa până la pavilion.

— Scumpa mea, mă ierţi, nu-i aşa? Nu trebuie decât să treci colţul străzii.

Zâmbitoare, afectuoasă, Charlotte îi luă mâna şi i-o ţinu câteva clipe într-a ei, după ce coborâră din trăsură.

— Bineînţeles, mulţumesc de mii de ori. Sunteţi foarte amabilă... Şi vă rog să-i spuneţi soţului meu că am ajuns cu bine, pentru că se nelinişteşte numaidecât de când sunt iar gravidă.

La rându-i, Constance trebui să surâdă şi ea, făgăduind să-i îndeplinească rugămintea, şi o asigură din nou de prietenia ei plină de afecţiune.

— La revedere, pe mâine.

— Da, da, pe mâine, la revedere.

Trecuseră optsprezece ani de când Morange o pierduse pe Valérie, soţia lui, şi nouă ani de când fiică-sa, Reine, murise. Şi parcă ar fi fost a doua zi după aceste nenorociri, în hainele-i negre ce le purta şi acum, în viaţa retrasă pe care o ducea, ca un schivnic, nerostind niciodată o vorbă

mai mult decât era necesar. De altfel, devenise iar funcţionarul model, contabilul corect, migălos, întotdeauna punctual „ţintuit parcă în fotoliul biroului în care se aşeza de aproape treizeci de ani în fiecare dimineaţă. Cele două femei ale lui, cum le numea el cu dragoste pe scumpele-i dispărute, duseseră cu ele toată voinţa, toată ambiţia lui, tot ce visase, o clipă, să dobândească pentru ele: avere, viaţă luxoasă şi triumfătoare. Şi, atât de singur acum, redevenit slab şi timid ca un copil, nu mai dorea decât să moară în acest colţ întunecos, în care se obişnuise cu munca lui obscură, pe care o începea din nou în fiecare zi ca un cal ce învârteşte toată ziua la o roată de moară. Se bănuia însă că duce acasă la el. În apartamentul din bulevardul Grenelle, pe care se încăpăţâna să nu-l părăsească, o viaţă misterioasă, o tăinuită existenţă de maniac, de om invidios şi frământat. Servitoarea avea poruncă să nu lase pe nimeni înăuntru. De altminteri, nici ea nu ştia prea multe. Dacă sufrageria şi salonul le lăsa în grija ei, în schimb nu-i îngăduia să păşească în camera lui, fostul lor dormitor, nici în camera unde locuise Reine şi unde intra numai el. Se închidea în ea să facă singur curăţenie, deşi nimeni nu ştia cam ce anume treabă putea să facă acolo. Erau ca nişte sanctuare sacre care inspirau teamă, al căror unic preot era el, ca un fanatic convins care îşi asuma oficierea întregului cult. În zadar încercase servitoarea să arunce o privire; în zadar îşi lipise urechea de uşă, când se încuia acolo în zilele lui libere; nu vedea, nu auzea nimic. Nimeni n-ar fi putut spune ce relicve ascundeau altarele acelea, nici în ce cult religios le slujea. Un alt motiv de mirare era viaţa lui de avar cumplit, a cărui meschinărie sporea din ce în ce; nu cheltuia anual decât o mie şase sute de franci pentru chirie, leafa servitoarei şi cei câţiva gologani smulşi de ea zilnic, cu multă greutate, pentru hrană şi întreţinere. Ajunsese la un salariu de opt mii de franci pe an şi sigur că nu cheltuia nici jumătate. Unde se duceau aceste mari economii de care nu voia să se

atingă? În ce gaură tainică le ascundea? Pentru ce patimă misterioasă, pentru ce vis de dragoste nebună? Şi era foarte blând, foarte dichisit, cu barba bine îngrijită, acum albă de tot. Venea la birou cu surâsul lui discret, fără ca nimic să te facă să bănuieşti, la omul acesta atât de ordonat, atât de metodic, toată prăbuşirea sa lăuntrică, toată cenuşa şi focul nestins ce mai rămăsese de pe urma nenorocirii lui.

Încetul cu încetul, o prietenie se legase între Constance şi Morange. Când îl văzuse întorcându-se la uzină zdrobit, după moartea fiicei lui, fusese cuprinsă de-o milă adâncă pentru el, milă în care intra, nelămurită, şi o ascunsă teamă personală. În perioada aceea, Maurice al ei trăia şi avea să trăiască încă cinci ani; dar era obsedată, încă de pe-atunci, ca de-un fel de spaimă, şi nu putea să-l întâlnească pe Morange fără ca un fior rece să-i îngheţe sângele în vine: era omul care îşi pierduse unicul copil! Dumnezeule mare! cum era cu putinţă oare o asemenea nenorocire? Apoi, când ea însăşi fusese lovită şi cunoscuse groaznica durere, în inimă cu o rană deschisă pe neaşteptate, rană de nevindecat, se apropiase de acest frate de suferinţă, se ocupa de el şi-l trata cu o bunăvoinţă pe care n-o avea pentru nimeni altul. Uneori îl invita să petreacă seara împreună; şi amândoi şedeau de vorbă, adesea fără să-şi spună nimic, înfrăţiţi în tăcere prin aceeaşi dramă. Se folosise mai târziu de această prietenie ca să fie, mulţumită lui, la curent cu cele ce se petreceau în uzină, fapte despre care soţul ei evita să-i vorbească. Mai ales de când bănuia că nu administrează bine uzina, făcând numai greşeli şi datorii, încerca să facă din contabil un confident, un spion chiar, care s-o ajute să preia cât mai curând conducerea uzinei, pe care o bănuia compromisă. De aceea se grăbea să se întoarcă atunci la uzină, profitând de ocazia de a fi singură cu Morange, convinsă că-l va sili să-i facă destăinuiri, în lipsa patronilor.

Abia avu răgazul să-şi scoată mănuşile şi pălăria. Îl găsi

pe Morange în micul său birou, la locul lui de totdeauna, aplecat asupra eternului registru, larg deschis în faţa lui.

— Cum aşa?! exclamă el uimit. S-a şi terminat botezul?

Îi povesti repede ce-a fost acolo, potrivind lucrurile în aşa fel încât să poată ajunge la subiectul dorit.

— Da! Adică eu m-am întors pentru că am o cumplită durere de cap. Ceilalţi au rămas acolo... Şi, cum suntem singuri aici, m-am gândit că mi-ar face bine să stau puţin de vorbă cu dumneata, dragă prietene. Ştii doar cât de mult te preţuiesc... Ah! nu sunt deloc fericită, nu sunt deloc fericită!

Căzuse pe un scaun, podidită de lacrimile pe care le reţinuse atâta vreme, în faţa fericirii altora. Tulburat că o vede aşa, iar el însuşi fără nicio putere, voia s-o cheme pe cameristă, temându-se ca nu cumva să-i vină rău Constancei. Dar ea îl opri.

— Nu te mai am decât pe dumneata, dragă prietene... Toţi mă părăsesc, toată lumea e împotriva mea. Ştiu bine că vor să mă ruineze, că lucrează pentru pierzania mea, ca şi cum n-aş fi pierdut totul pierzându-mi copilul... Şi fiindcă mi-ai rămas singurul prieten, dumneata care-mi ştii chinul, dumneata care ţi-ai pierdut fata, fii de partea mea, te rog! Spune-mi adevărul. Cel puţin, am să mă pot apăra.

Auzind-o vorbindu-i despre fata lui, începu să plângă împreună cu ea. Acum putea să-l întrebe orice, sigură că-i va răspunde, că-i va spune tot, doborât şi el de aceeaşi durere, pe care ea i-o amintea. O informă deci că, într-adevăr, un contract era pe cale să se încheie între Blaise şi Beauchêne; dar nu propriu-zis o asociaţie. Beauchêne ridicase mai înainte sume considerabile din casa uzinei, pentru cheltuieli ne justificate, un întreg şantaj, după câte se spunea. Era vorba de mama unei fetişcane care ameninţa cu darea în judecată; atunci Beauchêne i se destăinuise probabil lui Blaise, locţiitorul său, care conducea uzina cu multă râvnă, şi-l însărcinase să-i obţină un împrumut. Dar tânărul îi împrumutase el însuşi banii

necesari, bani avansaţi fără îndoială de către Mathieu Froment-tatăl, fericit că şi-i plasează astfel în uzină pe numele fiului său. Ca să se clarifice situaţia financiară, se hotărâse, azi, să se împartă proprietatea uzinei în şase părţi, pentru a se ceda lui Blaise una dintre aceste părţi, drept gaj al împrumutului făcut. Blaise devenea aşadar proprietarul unei şesimi, în cazul când Beauchêne n-ar răscumpăra această parte într-un anumit interval de timp. Cea mai mare primejdie era pentru Beauchêne ca nu cumva, în loc să acopere datoria, să fie ispitit de-aci înainte să vândă una câte una şi celelalte părţi, antrenat cum era pe panta risipei şi a prostiilor.

Constance ascultase înfiorată, galbenă ca ceara.

— Şi s-a semnat actul?

— Nu, încă nu. Dar hârtiile sunt gata, vor fi semnate zilele acestea. De altminteri, e singura soluţie cuminte care se impune.

Dar ea nu era, fireşte, de aceeaşi părere. Turbând de indignare, se străduia să. născocească tot ce-ar putea fi mai groaznic, numai pentru a opri ruina ei şi ruşinea.

— Dumnezeule! Ce să fac? Cum să procedez?

Apoi, în furia ei că nu găseşte nimic, că e neputincioasă, îi scăpă un strigăt:

— Ah, mizerabilul ăsta de Blaise!

Bunul Morange fu foarte impresionat. Nu înţelesese încă. Drept care, foarte liniştit, încercă s-o calmeze, explicându-i că Blaise e un suflet cinstit; că în această împrejurare se arătase un om onorabil, căutând să înlăture scandalul, arătându-se chiar foarte dezinteresat. Şi cum ea se ridicase în picioare, satisfăcută că aflase totul, dorind să nu fie găsită acolo de către cei trei bărbaţi ce se înapoiau pe jos, contabilul se sculă şi el şi o însoţi de-a lungul galeriei pe unde trebuia să treacă pentru a ajunge în apartamentul ei.

— Vă dau cuvântul meu de onoare, doamnă, că tânărul acesta n-a făcut niciun calcul meschin... Toate actele trec prin mâinile mele, nimeni nu e mai bine informat ca mine...

Şi, dacă aş fi bănuit ceva necurat, aş fi avut curajul să-mi arăt recunoştinţa pentru bunătatea dumneavoastră, prevenindu-vă.

Ea nu-l mai asculta, încerca să scape de el. În clipa asta, vijelia, care ameninţa de mult, se dezlănţui, biciuind cu furie geamurile. Cerul se întunecase de nori atât de negri încât se făcuse aproape noapte, deşi nu era decât ora patru. Şi prin cap îi trecu acest gând: cei trei oameni, pe-o asemenea vijelie, vor fi nevoiţi să ia o trăsură. Grăbi pasul, urmată întruna de contabil.

— Iată! un exemplu, continuă el. Când a fost vorba să se redacteze contractul…

Deodată, se întrerupse, scoase un strigăt răguşit, oprind-o, trăgând-o înapoi, cu o mişcare de groază:

— Fiţi atentă!

Sub paşii lor se deschidea o prăpastie. La capătul galeriei, înaintea coridorului ce servea de comunicaţie cu locuinţa, se afla un ascensor de mare putere, pus în mişcare de o maşină cu aburi şi folosit la coborârea pieselor grele în atelierele de împachetare. De altfel, nu era întrebuinţat decât în anumite zile. De obicei, chepengul acesta gigant rămânea închis; iar când aparatul funcţiona, stătea acolo un om, un manevrant anume ales, care dirija şi supraveghea operaţiile.

— Fiţi atentă! fiţi atentă! repetă Morange, înnebunit şi îngheţat de frică.

Chepengul coborâse, făcând loc unei găuri enorme, ce se deschidea, căscată. Nicio barieră, nimic ce le-ar fi putut atrage atenţia, ferindu-i de cumplita prăbuşire. Ploaia continua să bată cu violenţă în geamuri; în galerie întunericul devenea tot mai profund, încât mergeau pe dibuite, fără să vadă ceva înaintea lor. Încă un pas şi s-ar fi prăbuşit în gol. Mare minune că Morange se îngrozise în faţa acestui întuneric adânc, în faţa acestei prăpăstii, pe care mai degrabă o bănuise decât o zărise, ştiind că era acolo.

Totuşi Constance, nepricepând încă despre ce era vorba, voia să se desfacă din braţele lui Morange, care o strângea ca un nebun.

— Priviţi! strigă el.

Şi se aplecă, silind-o şi pe ea să se aplece deasupra deschizăturii. Prăpastia se afunda până în subsolurile cu trei etaje, asemenea unui puţ al întunericului. Un miros de pivniţă umedă ajungea până la ei; în adâncime abia se puteau deosebi vagile forme ale fierăriei grele. Doar un mic felinar arunca jos de tot, în fund, o lumină palidă, depărtată, ca şi când ar fi vrut să arate şi mai bine adâncimea şi grozăvia abisului. Şi se îndepărtară, pălind.

De astă dată, Morange se enervă.

— Ce-i porcăria asta? Ce fac acolo? De ce nu respectă măsurile de protecţie?... De obicei aci stă un om. un om pus anume, care nu trebuie să-şi părăsească postul, câtă vreme chepengul nu revine la suprafaţă... Unde-o fi? ce naiba face?

Se întoarse aproape de gaură şi strigă furios:

— Bonnard!

Nimeni nu-i răspunse, gaura rămânea fără fund, neagră şi goală. Tăcerea îl înfurie.

— Bonnard! Bonnard!

Dar nici acum nu se auzi nimic, niciun zgomot, numai suflul umed şi rece al întunericului, înălţat ca din tăcerea grea a unui mormânt.

Atunci Morange luă o hotărâre energică.

— Cobor imediat, trebuie să-l găsesc pe Bonnard... Nu vedeţi acolo jos, în fund?... Nu, nu! nu se poate una ca asta. Şi apoi, vreau să închidă chepengul sau să stea din nou la postul său... Ce naiba face? unde ar putea să fie?

Începuse deja să coboare pe-o mică scară în spirală, comună pentru toate etajele, de-a lungul ascensorului, când mai strigă o dată, cu un glas din ce în ce mai slab:

— Vă rog să mă aşteptaţi, doamnă; staţi acolo şi daţi de veste, dacă din întâmplare s-ar apropia cineva.

Constante rămase singură. Vuietul surd al rafalelor de ploaie continua să izbească în geamuri, dar o lumină lividă începea să se ivească, sub puternicul vânt care gonea norii. Şi iată că, în lumina asta lividă, Blaise apăru la capătul galeriei. Se întorcea, după ce-i părăsise o clipă pe ceilalţi doi, ca să coboare în ateliere, în căutarea unei informaţii de care aveau nevoie. Preocupat, cu gândul numai la lucrarea ce-o avea în minte, înainta cu capul puţin plecat, cu paşii liniştiţi. Când îl văzu că apare, Constance îşi simţi inima ca arsă de ură, în prada mâniei ce-o cuprinsese după cele aflate: contractul care a doua zi va fi semnat, lăsând-o apoi frustrată de toată averea. Era duşmanul din casa ei, împotriva ei, pe care ar fi vrut să-l răpună din adâncul sufletului, să-l arunce afară ca pe-un uzurpator plin de viclenie şi de falsitate.

Blaise înainta. Ea se afla în întuneric, lângă perete, aşa că nu putea s-o vadă. Dar, pe măsură ce se apropia încet, îl vedea destul de clar, scăldat în lumina cenuşie. Niciodată nu-i simţise ca acum puterea frunţii, inteligenţa privirii, expresia de voinţă hotărâtă a gurii lui. Şi, brusc, un fapt o izbi cu evidenţa unei certitudini Blaise înainta spre deschizătură fără s-o zărească şi avea desigur să se prăbuşească, dacă nu-l oprea la timp. Ca şi el, trecuse şi ea adineauri pe-acolo, şi-ar fi căzut, dacă mâna prietenoasă a lui Morange n-ar fi reţinut-o; resimţea şi acum groaznica spaimă din ajun, vedea mereu abisul jilav, negru, cu micul felinar în fund. Înspăimântătoarea întâmplare îi apăru în minte, se desluşi: pământul care-ţi fuge de sub picioare, căderea cu un ţipăt sfâşietor, zdrobirea.

Blaise înainta, Se-nţelege că un asemenea lucru era cu neputinţă, avea să-l împiedice, de vreme ce un mic semn cu mâna era de-ajuns. Când va fi aici, în faţa ei, nu va avea oare destul timp să-l oprească cu braţul? Totuşi, dintr-un ungher obscur al fiinţei sale, un glas foarte clar, foarte tăios, urca, îi adresa cuvinte scurte, pe care le auzea ca pe nişte trâmbiţe în urechi. Odată cu moartea lui totul s-ar

termina, n-ar mai putea niciodată să pună mâna pe uzină. Ea, care se zbuciuma atât de pătimaşă, neînchipuindu-şi că ar putea să întâlnească un obstacol în cale, n-avea decât să lase totul la voia întâmplării. Iar glasul lăuntric îi spunea toate acestea, i le repeta cu o insistenţă crudă, fără să mai adauge nimic altceva. După aceea n-ar mai fi urmat nimic. N-ar mai fi fost decât un om zdrobit, suprimat, o gaură întunecoasă stropită de sânge, pe care ea n-o mai vedea, n-o mai ştia, pentru că nu mai gândea. Ce s-ar fi întâmplat a doua zi? Nu voia să mai ştie nimic, întrucât ziua de mâine nu mai exista pentru ea. Iar acest glas poruncitor nu-i cerea decât faptul brutal, imediat. Odată mort, totul se sfârşea, niciodată n-ar mai fi stăpânit uzina.

Blaise înainta. În sufletul ei se dădu atunci o luptă crâncenă. Cât ţinu? zile, ani? Numai câteva secunde, fără îndoială. Era încă hotărâtă să-l oprească în momentul când va fi aproape, sigură că-şi va birui gândul criminal, îndată ce va veni momentul hotărâtor. Dar acest gând o domina totuşi, se materializa în trupul ei, ca o nevoie fiziologică, la fel ca setea sau ca foamea. Era însetată după aşa ceva şi suferea, cuprinsă de una dintre acele porniri irezistibile care împing la crimă, îl despoaie pe trecător şi îl sugrumă la colţul străzii. I se părea că, dacă nu va putea să-şi satisfacă această pornire, îşi va lăsa acolo propria viaţă. O patimă fierbinte, o dorinţă nebuna de a-l nimici pe acest om pusese stăpânire pe toată făptura ei, pe măsură ce-l vedea apropiindu-se. Acum îl vedea mai bine şi era exasperată. Fruntea, ochii, gura lui o chinuiau ca un blestem. Un pas, încă unul, apoi altul, şi va fi în faţa ei. Încă un pas şi ea va întinde mâna, gata să-l oprească, atunci când trupul lui o va atinge.

Blaise înainta. Ce se întâmplă oare, Dumnezeule mare? Când ajunse lângă ea, dus pe gânduri, când abia o atinse fără să simtă, ea împietri. Mâna îi era îngheţată şi n-o mai putu ridica, grea ca plumbul. Un puternic fior rece o străbătu, în jeraticul febrei ei, imobilizând-o, înmărmurind-

o, în timp ce un strigăt care urca din adâncul fiinţei ei o asurzea. Orice scrupul pieii, dorinţa acestei morţi o mistuia ca o forţă de nebiruit, sub porunca stăruitoare a vocii interioare, care o oprea să vrea şi şi poată face ceva. Va muri şi nu va avea uzina. Şi, ţeapănă, lipită de perete, fără să respire, nu-l opri. Îi auzi răsuflarea uşoară, îi văzu profilul, apoi ceafa. Trecuse. Încă un pas, încă unul. Dacă totuşi ar fi scos un strigăt, ar fi putut, chiar în această ultimă clipă, să schimbe destinul. I se păru că are această intenţie, dar încleşta dinţii, gata să-i sfărâme. Blaise mai făcu un pas, cu mersul lui domol, încrezător pe acest pământ prietenos, fără să arunce măcar o privire, preocupat numai de gândul lui la muncă. Şi pământul îi fugi de sub picioare; se au/i un urlet îngrozitor, suflul brusc al căderii, zdrobirea înăbuşită în adânc, în beznă.

Constance sta nemişcată. O clipă rămase încremenită, ascultând. mereu, aşteptând mai departe. Dar nimic nu se ridica din abis, decât o tăcere profundă. Auzea numai ploaia bătând în geamuri, cu furie înteţită. Atunci o luă la fugă, o apucă pe culoar şi intră în salon. Aici îşi reveni, se examină. Voise într-adevăr fapta asta îngrozitoare? Nu, voinţa ei nu era vinovată cu nimic. Desigur, voinţa îi fusese ca paralizată, împiedicată să acţioneze. Dacă fapta se săvârşise, se petrecuse în afara voinţei ei, căci, de bună seamă, fusese *absentă.* Cuvântul acesta, puterea cuvântului o linişti. Se agăţă de el, îl repetă. Aşa era, da, da! fusese *absentă*. Întreaga-i viaţă se scursese fără nicio greşeală, fără nicio faptă rea. Nu păcătuise niciodată; vina nici unei răutăţi nu-i apăsa conştiinţa până în ziua aceea. Femeie cinstită, rămăsese demnă lângă soţul ei. cu toate destrăbălările lui. Mamă pătimaşă, îşi urma calvarul, de la moartea fiului ei. Doar amintirea lui Maurice o smulse o clipă din insensibilitate; simţi cum şiroaie de lacrimi încep să-i curgă, sugrumând-o, ca şi cum de aici îi venea nebunia, aici era explicaţia crimei, pe care o căuta în zadar. Un fel de ameţeală o cuprinse: fiul ei mort, altul stăpân în locul lui,

toată această patimă pervertită de moartea unicului fiu, a micului prinţ deposedat, toată această furie înveninată fierbea, o scotea din minţi, înnebunind-o, împingând-o până la crimă. Inerţia asta monstruoasă din ea să-i fi atins şi creierul? Un val de sânge e de-ajuns să întunece o conştiinţă. Dar se încăpăţâna să rămână absentă; îşi şterse lacrimile şi rămase ca împietrită. Nicio remuşcare n-o tulbură. Faptul se consumase şi era bine aşa. Aşa trebuia să fie. Nu-l împinsese ea, căzuse singur. Dacă ea nu s-ar fi aflat acolo, tot ar fi căzut. Aşadar, pentru că *ea* nu fusese acolo, pentru că *inima, creierul* ei nu fuseseră de faţă, faptul n-o privea. Şi cuvântul acesta apărea mereu, o absolvea, îi celebra izbânda; Blaise murise şi nu va mai stăpâni uzina. ’

Totuşi, în picioare, în mijlocul salonului, cu urechea aţintită, Constance asculta. De ce nu auzea nimic? Cât mai zăboveau până să coboare şi să-l ridice? Neliniştită, aştepta tumultul, spaima din ce în ce mai mare ce avea să umple uzina, paşii grei, vocile răsunătoare care ar fi făcut-o să-şi ţină răsuflarea, tremurând la cele mai mici zgomote răzleţe. Dar liniştea părea desăvârşită, totul era învăluit în tăcere. Mai trecură câteva minute şi era fericită că se află în liniştea plăcută a salonului ei. Era ca un lăcaş de onestitate burgheză, de demnitate luxoasă, în care se simţea apărată, salvată. Câteva obiecte intime – un flacon pentru poşetă decorat cu un opal, un *coupe-papier* de argint lustruit, uitat într-o carte – o liniştiră pe deplin. Le regăsea uimită, emoţionată că le vede, ca şi cum ar fi căpătat un sens nou. Apoi se înfioră uşor, observă că mâinile îi sunt îngheţate. Începu încet să şi le frece, voind să şi le încălzească puţin. De ce oare simţea acum o oboseală atât de mare? I se părea că se întoarce de la un drum lung, scăpată dintr-un accident, bătută parcă de cineva până la sânge. De altfel, simţea ca un fel de uşoară somnolenţă, ca şi cum ar fi mâncat ceva şi s-ar fi săturat din cale-afară după ce i-ar fi fost grozav de foame. Când soţul ei se întorcea de la

destrăbălările lui, îl vedea uneori astfel, cu simţurile satisfăcute în aşa măsură că dormea de-a-mpicioarelea, calmat în sfârşit, fără dorinţe şi fără regrete. La fel şi ea, nu mai dorea nimic, amorţită de oboseală, mirată numai, fără să ştie de ce, rigidă ca un obiect. Totuşi, începuse iar să asculte, spunându-şi că, dacă tăcerea asta înfricoşătoare continuă, se va duce să se culce, să închidă ochii, să doarmă. Şi de departe i se păru că desprinde un zgomot uşor, ca un suflu.

Ce putea să fie? Nu, încă nimic. Poate că totul nu fusese decât un coşmar, un vis urât, omul acela înaintând, prăpastia, urletul înfiorător. Poate că nu se întâmplase nimic din toate astea, de vreme ce n-auzea nimic. De jos larma s-ar fi urcat până la ea ca un val care creşte, în timp ce o goană nebună, de-a lungul scărilor şi al culoarelor, i-ar fi adus ştirea. Apoi, din nou percepu un zgomot uşor, foarte depărtat, ce se apropia totuşi. Nu era freamătul unei mulţimi, numai un pas izolat, fără îndoială pasul unui trecător pe chei. Dar nu, zgomotul venea din uzină, foarte lămurit acum, mai întâi urcând treptele, apoi de-a lungul unui coridor. Iar paşii se precipitau; se auzi respiraţia gâfâită a unor oameni îngroziţi, încât simţi în sfârşit că se apropie clipa tragică de care se temea. Uşa se deschise violent.

Morange intră. Era singur, zăpăcit, cu faţa palidă, bolborosind.

— Mai respiră, craniul e însă sfărâmat, s-a sfârşit.

— Ce aveţi? întrebă ea. Ce s-a întâmplat?

O privea înmărmurit. Urcase în fugă să-i ceară o lămurire, într-atât îşi pierduse capul în faţa unei catastrofe care-i întuneca mintea. Ignoranţa prefăcută, liniştea în care o găsea, puseră vârf uluirii sale.

— Dar, strigă el, v-am lăsat lângă chepeng.

— Fireşte, lângă chepeng. Dumneata ai coborât, şi eu m-am întors aici.

— Dar, reluă el cu violenţa unui om disperat, înainte de-a

coborî v-am rugat să mă aşteptaţi acolo, să staţi de pază lângă deschizătură, ca nu cumva să cadă cineva înăuntru.

— Ah, nu! nu mi-aţi spus nimic, sau cel puţin n-am auzit nimic, n-am înţeles aşa ceva.

Îngrozit, Morange continua s-o privească în ochi. Minţea, cu siguranţă. În zadar părea atât de calmă, auzea cum îi tremură vocea. Apoi, era vădit: trebuia să fi fost încă acolo, de vreme ce el nici măcar nu avusese timp să coboare. Deodată îşi aminti de discuţia lor de mai înainte, de întrebările puse de ea, de strigătul ei de ură împotriva celui pe care-l ridicaseră plin de sânge din fundul abisului. Sărmanul om, încremenit de groază, nu găsi decât această frază:

— Ei, bine! doamnă, în urma dumneavoastră bietul Blaise a venit şi şi-a sfărâmat craniul.

Simularea ei fu perfectă; îşi ridică mâinile tremurânde şi spuse cu o voce întretăiată:

— Doamne, Dumnezeule! Doamne, Dumnezeule! ce groaznică nenorocire!

Dar, în clipa asta, o larmă din ce în ce mai mare pătrundea în casă. Uşa salonului rămăsese deschisă şi se auzeau apropiindu-se glasuri, paşi, o mulţime din ce în ce mai apropiată şi mai zgomotoasă. De-a lungul scării se dădeau porunci, se auzeau sforţări înăbuşite, gâfâieli, apropierea unei poveri apăsătoare, dusă încet.

— Îl aduc aici! zise Constance pălind, scoţând un ţipăt involuntar, care îl lămuri definitiv pe contabil. Mi-l aduc aici!

Dar Morange nu-i răspunse, buimăcit, ca lovit de-un topor. Beauchêne apăruse deodată, mergând înaintea rănitului, el însuşi descompus la faţă, livid, atât de mult îl îngrozise, în ciuda setei lui de-o viaţă veselă, această neaşteptată prezenţă a morţii.

— Scumpa mea, Morange ţi-a povestit înspăimântătoarea nenorocire… Noroc că Denis era aici, să-şi ia răspunderea faţă de familie… Şi chiar Denis s-a împotrivit, când am vrut să-l transportăm pe nefericitul tânăr acasă la el, în pavilion,

ţipând că-i omorâm soţia, care e gravidă, dacă-i aducem soţul pe moarte... Atunci, nu-i aşa? nu-l puteam aduce decât aici.

O părăsi, făcând gesturi disperate, şi se întoarse pe scară, de unde se auzi spunând, cu vocea care-i tremura de emoţie:

— Încet, încet... Atenţie la balustradă...

Convoiul lugubru intră în salon. Blaise, zdrobit cum era, fusese culcat pe-o targă, pe care aşezaseră o saltea. Denis, alb ca varul, mergea în urmă, ţinând perna pe care sta rezemat capul fratelui său, cu ochii închişi, cu o dâră de sânge pe frunte; patru oameni, patru muncitori din uzină, purtau brancarda. Ghete butucănoase călcară pe covoare, mobile delicate fură date deoparte, ca să se deschidă o trecere pentru această năvală a ororii şi a spaimei.

Beauchêne, care continua să comande transportarea rănitului, avu totuşi o idee, în ciuda marii lui spaime:

— Nu, nu, nu-l lăsaţi aici... e un pat în camera de alături... o să-l ridicăm încetişor cu salteaua şi o să-l aşezăm aşa pe pat.

Era camera lui Maurice, patul în care murise el şi pe care Constance, din devoţiune maternă, îl păstrase neatins, consacrând odaia memoriei fiului ei, aşa cum o lăsase el. Dar ce putea să spună? cum era să împiedice ca Blaise, ucis de ea, să moară şi el acolo?

Grozăvia asta, destinul răzbunător care dicta această nelegiuire o umplu de-o revoltă atât de mare încât fu ca biciuită, ca ţintuită în picioare, în clipa în care simţi că parchetul îi fuge de sub ea, că o apucă ameţeala. Şi se dovedi de-o tărie diabolică, de-o voinţă şi un curaj cu totul neobişnuit. Când rănitul trecu pe dinainte-i, trupul ei mic şi slab se înţepeni, păru mai înalt. Ea îl privi şi pe chipu-i galben, nemişcat, doar pleoapele clipiră, şi nu avu decât un tic nervos, involuntar la colţul stâng al gurii, ca o uşoară strâmbătură. Asta a fost tot, apoi se arătă din nou stăpână pe glasul şi pe mişcările ei, făcând şi spunând numai ce era

necesar, fără să exagereze, covârşită parcă numai de năprasnica nenorocire.

În acest timp, se făcuse transportarea rănitului în cameră, iar muncitorii, uluiţi şi ei, se retrăgeau. Jos, imediat după accident, i se spusese lui moş Moineaud să se repeadă cu o trăsură la Boutan, să-l aducă, împreună cu un chirurg, dacă găseşte vreunul în drum.

— Oricum, prefer să-l văd aici decât în subsol, repeta mecanic Beauchêne în faţa patului. Respiră încă, vedeţi! în clipa asta mai simte... Cine ştie? Poate că Boutan îl scapă.

Dar Denis nu-şi făcea nicio iluzie. Luase în mâinile lui una dintre mâinile moi şi reci ale fratelui său şi o simţea fără viaţă, ca un obiect, zdrobită parcă, smulsă şi ea vieţii în groaznica prăbuşire. Mai rămase o clipă acolo, lângă acest pat al morţii, neclintit în speranţa nebună că, strângându-i mâna, i-ar da muribundului puţin din sângele inimii lui. Nu aveau amândoi acelaşi sânge? Nu băuseră ei, în frăţia lor geamănă, din acelaşi izvor? Cel care murea era jumătate din fiinţa lui. Jos, în uzină, după un urlet de cumplită durere, nu mai spusese nimic. Iar acum, deodată, începu să vorbească:

— Trebuie să se ducă cineva la Ambroise, să-i anunţe pe mama şi pe tata. Dat fiind că mai respiră, vor sosi la timp să-l mai poată săruta o dată.

— Vrei să mă duc eu repede să-i aduc? se oferi binevoitor Beauchêne.

— Nu, nu! mulţumesc, la început intenţionasem să vă cer acest serviciu, dar m-am răzgândit, numai eu pot să-i duc mamei vestea asta îngrozitoare... Să mai aşteptăm pentru a o anunţa şi pe Charlotte. Vom vedea imediat ce trebuie să facem după ce mă voi. Întoarce... Şi fie ca moartea să aibă puţină răbdare, ca să-l mai găsesc în viaţă pe bietul frate-meu!

Se aplecă şi îl sărută pe Blaise, care stătea nemişcat, cu ochii închişi, şi care abia mai respira. După aceea, ca nebun, îi mai sărută o dată mâna şi plecă.

Constance îşi făcea de lucru: chemă camerista, cerându-i apă caldă, ca să spele fruntea însângerată a muribundului. Nu putea fi vorba să i se scoată haina, aşa că se mulţumiră să-i asigure pe pat o poziţie cât mai comodă până la venirea medicului. În timpul acestor pregătiri, Beauchêne începu iar să vorbească despre accident, îl comentă din nou, obsedat, ca ieşit din minţi:

— Cine mai poate să priceapă? asemenea fatalităţi stupide!... Jos, o curea de transmisie care se mişcă şi-l împiedică pe mecanic să ridice. chepengul. Sus, Bonnard se supără, strigă, se hotărăşte să coboare, furios, văzând că nu i se răspunde. Apoi vine Morange, care se supără la fel, coboară la rându-i, mâniat că-l strigă pe Bonnard fără să primească vreun răspuns. Şi după aceea Blaise, care vine şi cade... Sărmanul Bonnard! plânge în hohote, era gata să se omoare când şi-a văzut isprava.

Deodată se-ntrerupse, ca s-o întrebe pe Constance:

— Ia spune, tu nu erai acolo?... Morange mi-a spus că te lăsase sus, lângă chepeng.

Ea stătea dreaptă în faţa lui, în lumina ce venea pe fereastră. Clipi numai din ochi şi ticul ei nervos îi strâmbă uşor colţul stâng al gurii.

— O luasem de-a lungul coridorului şi m-am întors numaidecât aici... Morange ştie foarte bine.

Cu câteva clipe mai înainte, Morange, cu picioarele moi, zdrobit, se lăsase pe-un scaun. Incapabil să dea vreun ajutor, tăcea, aştepta sfârşitul lucrurilor. Când o auzi pe Constance minţind cu atâta calm, se uită la ea. Constance era asasina, nu mai avea nicio îndoială. Şi în clipa asta simţi nevoia să spună, să ţipe în gura mare ceea ce ştia.

— Uite! reluă Beauchêne, el îşi aminteşte că te-a rugat să nu te depărtezi, să rămâi acolo de pază.

— În tot cazul, n-am auzit niciun. cuvânt, răspunse ea scurt. Dacă mi-ar fi cerut acest lucru, m-aş fi mişcat de-acolo?

Şi, întorcându-se către contabil, avu îndrăzneala să-l

privească la rându-i, cu ochii ei spălăciţi.

— Aminteşte-ţi, Morange... Ai coborât ca un nebun, nu mi-ai spus nimic, şi eu mi-am continuat drumul.

Sub privirea ochilor ei spălăciţi, care se împlântau într-ai lui cu o tărie de oţel, Morange fu cuprins de-o adevărată frică. Toată slăbiciunea lui se arătă din nou, laşitatea inimii lui duioase şi blânde. Putea oare s-o acuze de-o crimă atât de oribilă? întrevăzu urmările neplăcute. Apoi, nici el nu mai ştia, biata lui minte de maniac se întuneca. Bâigui:

— E foarte posibil, mi s-a părut că v-am spus... În sfârşit, aşa e, de vreme ce nu poate fi altfel.

Şi redeveni taciturn, cu un gest de imensă oboseală. Era complicitatea voită, acceptată. Un moment simţi dorinţa să se ridice, să vadă dacă Blaise mai respiră. Dar nu îndrăzni. În cameră se lăsase o linişte profundă.

Ah! ce groază, ce jale era în trăsură, când Denis îi aduse pe Mathieu şi pe Marianne! Nu le spusese la început decât că e vorba de-un accident, de-o prăbuşire destul de gravă. Insă, pe măsură ce trăsura înainta, îşi pierduse şi el capul, plângând, mărturisind adevărul la întrebările lor disperate. Şi când ajunseră, în sfârşit, în faţa uzinei, nu mai avură nicio îndoială: copilul lor murise. Lucrul încetase în uzină; îşi amintiră de vizita pe care o făcuseră a doua zi după moartea lui Maurice. Era aceeaşi nemişcare, aceeaşi tăcere de mormânt în care intrau din nou. Întreaga viaţă trepidantă se oprise deodată, maşinile reci şi mute, atelierele întunecate şi pustii. Niciun zgomot, niciun suflet, niciun şuierat al vaporilor, care erau însăşi respiraţia uzinei. Şeful lor murise, murise şi ea. Apoi, sentimentul de groază spori când trecură din uzină în vilă, în mijlocul acelei tăceri profunde, prin galeria, adormită, pe scara parcă şi ea înfiorată, prin toate uşile deschise, sus, ca într-o casă nelocuită, părăsită de mult. În hol nu întâlniră niciun servitor. Era într-adevăr aceeaşi dramă a morţii năprasnice pe care-o revedeau, o retrăiau. Dar, de astă dată, fiul lor era acela pe care aveau să-l găsească în aceeaşi cameră,

pe acelaşi pat, îngheţat, palid, fără viaţă.

Blaise tocmai îşi dădea sufletul. Boutan era la căpătâiul lui, ţinându-i mâna neînsufleţită, în care se stingea ultima pulsaţie a sângelui. Şi când îi văzu intrând pe Mathieu şi pe Marianne, care, instinctiv, trecuseră prin salonul în dezordine şi. se repeziseră în camera asta, unde reîntâlneau prezenţa morţii, abia putu să le şoptească, cu ochii plini de lacrimi.

— Sărmanii mei prieteni, sărutaţi-l; veţi mai avea parte de ceva din ultima lui răsuflare.

Slaba răsuflare se pierdea încetul eu încetul, iar sărmana mamă şi bietul tată se aruncară asupra lui, plângând în hohote, strigându-şi nenorocirea şi sărutându-i gura, din care ieşea ultimul suspin al vieţii. Blaise al lor murise. La fel ca Rose, la interval de un an, murise şi el pe neaşteptate, într-o zi de sărbătoare. Rana din inima lor, încă nevindecată, se deschidea acum într-o sfâşiere tragică. În fericirea lor îndelungată, era a doua solie cumplită a mizeriei omeneşti, al doilea trăsnet care cădea asupra acestei familii sănătoase şi vesele, în plină prosperitate. Şi spaima lor creştea: oare nu plătiseră destul tribut nenorocirii? să fie oare un semn al nimicirii lente, care le da acum lovitură după lovitură? De la plecarea scumpei lor Rose, în mijlocul florilor, fuseseră cuprinşi de teama să nu-şi vadă prosperitatea, rodnicia întrerupându-se şi pierind, acum când se făcuse spărtura. Şi prin această spărtură însângerată, iată că şi Blaise al lor se ducea, astăzi, în chip cutremurător, strivit parcă sub mânia şi invidia destinului. Şi cine poate şti care altul dintre copii va fi smuls mâine din trupul lor, al amândurora, ca să plătească, la rându-i, preţul bucuriei şi frumuseţii lor?

Mult timp, Mathieu şi Marianne plânseră în hohote, îngenuncheaţi lângă pat. La câţiva paşi, amuţită, Constance avea o expresie de durere şi spaimă. Cu câteva clipe mai înainte, Beauchêne, ca şi când ar fi vrut să alunge frica de moarte care-l făcea să tremure, se aşezase la fostul birou al

lui Maurice, lăsat în salon ca o pioasă amintire; şi acum se străduia să redacteze un anunţ pentru muncitori, înştiinţându-i că uzina va rămâne închisă până a doua zi după înmormântare. În zadar căuta cuvintele, când îl zări pe Denis, care ieşea din cameră, după ce vărsase un potop de lacrimi şi îşi lăsase, odată cu ultimul sărut, tot sufletul pe fruntea fratelui său mort. Îl chemă şi păru că vrea să-l sustragă gândurilor ce-l apăsau, rugându-l să-l ajute.

— Uite! stai aici, continuă.

Iar Constance, intrând şi ea în cameră, auzi cuvintele. Erau aceleaşi cuvinte pe care soţul ei le rostise când îl poftise pe Blaise, odinioară, să ia loc la acelaşi birou al lui Maurice, în ziua în care-i dăduse locul sărmanului copil al cărui corp zăcea încă pe pat, în camera vecină. Şi se dădu un pas înapoi, avu o tresărire de spaimă, văzându-l pe Denis că scrie, aşezat la biroul acela. Nu înviase oare Blaise? Aşa cum îi confundase pe cei doi gemeni, în aceeaşi după-amiază, când plecase de la veselul ospăţ de botez, îl revedea acum pe Blaise în Denis, atât de «asemănători unul cu altul încât nici părinţii nu-i deosebiseră, mult timp, decât după culoarea diferită a ochilor. Blaise se întorcea, îşi relua locul, avea să stăpânească uzina, deşi ea îl ucisese. Se-nşelase; în zadar murise Blaise, tot îi va lua uzina. Îl ucisese pe unul dintre aceşti Froment, dar altul renăştea. Când unul murea, altul astupa spărtura. Şi crima ei i se păru acum atât de inutilă, atât de stupidă, încât rămase buimăcită, cu părul zbârlit, asudând de frică, dându-se înapoi, ca în faţa unei fantome.

— E un anunţ pentru muncitori, repetă Beauchêne. Îl vom lipi la poartă.

Constance vru să se arate curajoasă şi se apropie de soţul ei, spunându-i:

— Scrie-l singur. De ce să-i dai de lucru lui Blaise în asemenea momente?

Rostise „Blaise”, şi o spaimă rece o cuprinse din nou. Fără să-şi dea seama, îşi auzise glasul, acolo, în sală:

„Blaise, unde mi-am pus gulerul de blană?” Şi Denis i-l adusese. La ce bun îl omorâse pe Blaise, când Denis era acolo? Când moartea seceră pe unul dintre aceşti soldaţi ai vieţii, ai să găseşti întotdeauna un altul care să-i ia locul rămas gol, pentru a lupta mai departe.

O mai aştepta însă o înfrângere. Marianne şi Mathieu îşi făcură din nou apariţia, în timp ce Morange, în prada unei agitaţii intense, se ducea şi venea, se frământa, năuc, în vălmăşagul durerilor crunte, al întâmplărilor nemaipomenite care-i zdruncinaseră mintea îngustă de om prăpădit.

— Vreau să cobor, bâigui Marianne, încercând să-şi şteargă lacrimile, forţându-se să se ţină pe picioare. Vreau s-o văd pe Charlotte, s-o pregătesc, să-i anunţ nenorocirea... Numai eu voi putea găsi cuvintele potrivite ca să n-o ucidă vestea, pe ea şi pe copilul ce-l poartă.

Îngrijorat, în zbuciumul său sufletesc, Mathieu o reţinea, voind s-o ferească de această nouă încercare.

— Nu, te rog. Se va duce Denis la ea, sau, mai bine, mă voi duce chiar eu.

Cu o uşoară împotrivire, ea mergea înainte spre scară.

— Te asigur că numai eu îi pot spune. Voi avea tăria s-o fac.

Şi căzu deodată leşinată. Trebuiră s-o culce pe-o canapea în salon. Apoi, când îşi veni în fire, albă ca varul, cu faţa convulsionată, o apucară vărsături groaznice, o criză violentă, care îi smulgea măruntaiele.

Atunci, văzând-o pe Constance îngrijorată, grăbită să-i vină în ajutor, sunând pe cameristă să-i aducă cutia cu medicamente, Mathieu dezvălui adevărul, pe care soţii nu-l spuseseră încă nimănui:

— E însărcinată, da! de patru luni, în acelaşi timp cu Charlotte. La vârsta ei, la patruzeci şi trei de ani, e cam stânjenită de această situaţie, de aceea n-am spus nimănui... Ah! scumpa mea soţie, atât de curajoasă, ea care voia s-o cruţe pe nora ei de-o lovitură prea violentă,

numai de n-ar păţi-o ea!

Însărcinată, Dumnezeule mare! Constance primi vestea ca o lovitură de trăsnet, care o zăpăci cu totul. Chiar dacă s-ar putea ca Denis să fie ucis acum, nu s-ar ivi un alt Froment care să-l înlocuiască? Şi mereu altul, mereu altul, la nesfârşit! Era un izvor de forţe nemărginite, de viaţă nesecată, împotriva căreia orice luptă devenea zadarnică. În uimirea ei că spărtura deschisă de curând se astupase astfel, îşi simţi nenorocita-i neputinţă, neantul sterilităţii. Şi se văzu învinsă, cuprinsă de-o groază cumplită, măturată parcă, târâtă de revărsarea nestăvilită a acestei fecundităţi nesfârşite.

V

Paisprezece luni mai târziu era sărbătoare la Chantebled. Denis, care luase locul lui Blaise la uzină, se căsătorea cu Marthe Desvignes. Şi, în doliul atât de dureros al familiei, acesta era primul surâs, ca o rază caldă a soarelui de primăvară după o iarnă aspră. Mathieu şi Marianne, îndureraţi până atunci, îmbrăcaţi în negru, se bucurau, emoţionaţi şi înduioşaţi în faţa acestei veşnice reîntoarceri a vieţii. Mama voise să-şi pună o rochie mai puţin sumbră; tatăl se resemnase să nu mai amâne o căsătorie hotărâtă de luni de zile, pe care toate împrejurările o impuneau. Trecuseră mai bine de doi ani de când Rose îşi dormea somnul de veci în micul cimitir din Janville şi mai mult de-un an de când Blaise venise şi el lângă ea, sub florile mereu proaspete. Iar amintirea scumpilor morţi, la ale căror morminte veneau cu toţii, rămaşi vii în adâncul inimii tuturor, avea să ia parte la serbare, pe locul familial rezervat lor, ca şi cum ar fi fost de

acord, laolaltă cu părinţii, că a sunat ora căsătoriei, pentru ca regretele să nu mai împiedice bucuria de-a se înmulţi şi a crea încă.

Instalarea lui Denis la uzină se făcuse în chip firesc. Dacă nu intrase aici imediat după ieşirea din Şcoala specială, unde urmase trei ani, se datora numai faptului că locul era ocupat atunci de fratele său. Toate studiile lui tehnice îl indicau pentru această slujbă; se găsea aici, pe locul lui meritat, de dimineaţă până seara, şi nu-i mai rămânea decât să se mute în fostul pavilion, de unde Charlotte fugise, îngrozită de nenorocirea ce se abătuse asupra lor, ca să se refugieze, cu mica ei Berthe, la Chantebled. Afară de asta, intrarea lui Denis la uzină rezolva marea problemă a banilor împrumutaţi lui Beauchêne, împrumut pe care-l garanta o parte, o şesime din proprietatea uzinei. Banii fiind ai familiei, fratele se substituia pur şi simplu fratelui mort, iscălea doar contractul pe care celălalt ar fi urmat să-l semneze. Şi eh ceru totuşi, din delicateţe şi corectitudine, ca din beneficii să se prevadă o pensie pentru văduva Charlotte. Aceste lucruri fuseseră puse la punct în opt zile, fără nicio discuţie opozabilă, prin mersul firesc al faptelor; Zăpăcită, zdrobită, Constance nici nu putuse să pornească la luptă, redusă la tăcere de către soţul ei, care-i spunea mereu: „Ce vrei să fac? îmi trebuie un ajutor, fie el Denis, fie altul străin. Apoi, îi voi răscumpăra partea cedată în mai puţin de-un an şi-l voi da afară, dacă mă plictiseşte!” Iar ea tăcea, ca să nu-i arunce în faţă toată josnicia şi, în disperarea ei, parcă simţea cum zidurile casei se prăbuşesc peste dânsa unul câte unul.

Atunci Denis se gândi că a sosit momentul să-şi înfăptuiască planul de căsătorie cu Marthe Desvignes, plan pe care-l amânase atâta timp. Această soră mai mică a Charlottei, prietena nedespărţită a Rosei, îl aştepta de aproape trei ani, cu zâmbetul ei senin, cu afecţiunea şi cuminţenia ei. Se cunoscuseră din copilărie şi îşi făcuseră jurăminte pe toate potecile ascunse din Janville.

Dar luaseră hotărârea să nu se grăbească deloc, deoarece, pentru fericirea vieţii lor întregi, trebuia să aibă răbdare, până vor avea vârsta şi puterea să întemeieze serios o familie. Lumea se mira văzând că un băiat cu un asemenea viitor, cu o situaţie atât de strălucită, la vârsta de douăzeci şi şase de ani, nu şovăia să se căsătorească cu o fată fără nicio zestre. Mathieu şi Marianne zâmbeau şi aprobau, cunoscând excelentele motive ale fiului lor. Nu voia să ia o fată bogată, care l-ar fi costat mai mult decât zestrea ei. Era încântat că descoperise o fată frumoasă, viguroasă, extrem de cuminte, îndemânatică şi cu multă judecată, care avea să fie tovarăşa, ajutorul şi mângâierea lui de fiecare clipă. Cu ea nu-i era frică de surprize, o cunoştea bine: întruchipa totodată farmecul, înţelepciunea, bunătatea, tot ce constituie fericirea solidă a unei căsnicii. Iar el era de asemenea foarte bun, foarte înţelept, prea înţelept, după cum se spunea; fata ştia acest lucru şi pornea la drum de braţ cu el, fericită, convinsă că vor merge împreună cu acelaşi pas liniştit până la capătul vieţii, sub soarele limpede şi divin al înţelepciunii în dragoste.

În ajunul nunţii se făcură pregătiri mari la Chantebled. Totuşi petrecerea trebuia să rămână intimă, din cauza doliului recent. În afară de familie, nu fuseseră invitaţi decât soţii Séguin şi Beauchêne, aceştia din urmă fiindu-le chiar veri. N-aveau să fie mai mult de douăzeci de persoane, şi asta numai la prânz. Dar toţi doreau să fie afectuoşi şi fiecare dintre ei dându-şi osteneala să găsească numai cuvinte de dragoste şi bunătate, ca şi cum ar fi vrut să strângă şi mai mult puternica lor legătură sufletească. Se ocupară de masă, de locul unde avea să fie pusă, de felul cum o vor împodobi. Primele zile ale lui iulie erau atât de însorite, atât de calde, încât hotărâră ca masa să fie pusă afară, sub copaci. Era acolo un loc plăcut, în faţa fostului adăpost al întâlnirilor vânătoreşti, vechiul pavilion, locuit odinioară de părinţi la sosirea lor la Janville. Era parcă adevăratul leagăn al familiei, căminul de unde se

răspândise apoi căldura şi lumina ei asupra întregului ţinut învecinat. Pavilionul acesta, care devenise aproape o ruină, Mathieu îl reparase şi-l mărise. Gândea să se retragă acolo cu Marianne, oprind-o lângă ei numai pe Charlotte şi pe copiii ei, în curând, când aveau să lase ferma fiului lor Gervais; şi părea fericit că ar putea să se retragă mai devreme şi să trăiască întocmai ca un patriarh, ca un rege care şi-a pierdut tronul, dar care mai e ascultat încă pentru înţelepciunea sfaturilor sale. În locul fostei grădini necultivate se întindea acum o pajişte, un întins covor de iarbă fragedă, înconjurat de copaci minunaţi, de ulmi şi carpeni, ca de un popor de prieteni mari şi binevoitori. Aceşti copaci îi plantase el, îi văzuse crescând, făceau niţeluş parte din trupul lui. Dar adevăratul său copil, mult iubit, cel mai scump inimii lui, era în mijlocul pajiştei, un stejar puternic în vârstă de aproape douăzeci de ani. Tulpina subţire i-o sădise chiar el în pământ, ajutat de Marianne, care ţinea răsadul în timp ce el săpa, în ziua în care întemeiaseră domeniul lor din Chantebled, însăşi opera lor sporise; se întinsese odată cu ramurile, ca şi cum sângele străduinţelor lor se urca tot mai sus, ca un val de sevă, cu fiecare primăvară nouă. Iar lângă stejarul acesta, care parcă făcea parte din familia lor robustă, se afla un bazin cu apă curgătoare, alimentat de izvoarele platoului, pe care le captaseră şi al căror susur uşor şi cristalin răspândea acolo o neîntreruptă voie bună.

În ajunul nunţii, aici se sfătuiră. Mathieu şi Marianne veniseră cei dintâi ca să vadă ce pregătiri trebuie făcute; acolo o găsiră pe Charlotte, cu un album de desen pe genunchi, terminând tocmai o schiţă a marelui stejar, făcută în grabă.

— Ce e asta, o surpriză?

Ea zâmbea stingherită, puţin încurcată.

— Da, da, o surpriză, veţi vedea.

Apoi, le mărturisi că, de cincisprezece zile, pictează în acuarelă listele de bucate pentru ospăţul de nuntă. Era o

idee drăguţă şi delicată, deoarece nu pusese în desenele ei decât jocuri de copii, capete de copii, toată droaia de copii ai familiei, ale căror chipuri asemănătoare le copiase după fotografii vechi. Schiţa reprezenta, în fund, bătrânul stejar, iar în faţa lui, pe ultimii doi născuţi: micuţii Benjamin şi Guillaume.

Mathieu şi Marianne se minunară, încântaţi, înduioşaţi de această defilare, de această goană de mutrişoare trandafirii, pe care le recunoşteau perfect, pe fiecare. Erau cei doi gemeni încă în leagăn, unul în braţele celuilalt; pe urmă Rose, scumpa dispărută, în cămăşuţă, era Ambroise, era Gervais, goi, în plin soare, luptându-se pe iarbă; era Grégoire, era Nicolas, chiulangii de la şcoală, scotocind cuiburile de coţofene; era Claire şi celelalte trei fetiţe: Louise, Madeleine şi Marguerite, hoinărind prin fermă, certându-se cu găinile, călare pe cai. Ceea ce o mişcă însă mai mult pe Marianne fu ultimul ei copil, Benjamin, care tocmai împlinise nouă luni şi pe care Charlotte îl pictase sub stejar, în acelaşi cărucior cu Guillaume, băieţaşul ei, de aceeaşi vârstă cu el, născut cu opt zile mai târziu.

— Unchiul şi nepotul, spuse Mathieu glumind. Ce-are a face! tot unchiul e mai bătrân, are o săptămână mai mult.

Marianne surâdea, dar în ochii ei apărură lacrimi de duioşie. Acuarela tremura puţin în mâinile ei.

— Scumpele comori! iubitul meu fiu şi iubitul meu nepot! iată-mă încă o dată mamă şi bunică, cu aceste scumpe fiinţe!... Ah! aceştia doi sunt mângâierea noastră supremă, ei ne-au pansat rana, datorită lor putem avea din nou speranţă şi curaj!

Şi într-adevăr aşa era. Ce jale, ce tristeţe în primele zile, când Charlotte, părăsind uzina, se adăpostise la fermă! însărcinată în patru luni, ca şi Marianne, era cât p-aci să moară în urma tragicului accident în care Blaise îşi pierduse viaţa. Prima ei alinare fu când îşi văzu fetiţa, Berthe, care, puţin cam plăpândă la Paris, începea să se îmbujoreze la faţă în aerul curat de la Chantebled. De altminteri, viaţa ei

era ca şi hotărâtă: avea să îmbătrânească aci, în pacea acestei case ospitaliere, dăruindu-se în întregime celor doi copii ai ei, fericită că această bunică şi acest bunic, atât de afectuoşi, o vor ajuta, o vor susţine. Întotdeauna se aflase parcă dincolo de viaţa reală, învăluită într-un farmec de femeie visătoare, simţind numai nevoia de a iubi, de a fi iubită. Prinsese iar gust de viaţă de când se instalase împreună cu bunicii în vechiul pavilion, aranjat de Mathieu pentru toţi trei. Fără să se bizuie pe pensia ce-o primea de la uzină, începu chiar să lucreze din nou, vru să aibă meseria ei, pictând miniaturi, pe care i le cumpăra un negustor din Paris. Dar, mai ales după lăuzie, întremarea, vindecarea ei, după atâtea dureri, era micul său Guillaume, darul ce i-l făcuse soţul înainte de-a muri, copilul în care reînvia tatăl şi care părea că-i redă duioşia de soţie. Şi acelaşi lucru se petrecea şi cu Marianne de când îl născuse pe Benjamin, încă un fiu ce-l înlocuia pe fiul pierdut, şi el un reînviat, care lua în inima ei locul rămas gol. Atunci, amândouă femeile, amândouă mamele, simţiră o nespusă plăcere să-şi hrănească împreună scumpii micuţi, aducători de mângâiere. Uitau de ele privindu-i, văzându-i cum cresc laolaltă; le dădeau să sugă la aceleaşi ore, ca şi cum ar fi vrut să nu-i despartă deloc, în dorinţa lor comună de a-i vedea devenind puternici, frumoşi şi buni. Deşi Marianne avea aproape încă o dată vârstă nurorii sale, li se părea că sunt surori, acelaşi lapte hrănitor curgea din sânul lor fecund. Şi, după marea nenorocire întâmplată, viaţa li se însenina din nou; începeau chiar să râdă acum, când râdeau micii lor îngeri; şi nimic nu era mai vesel, nici mai emoţionant, decât s-o vezi pe această bunică şi pe această noră contopite astfel, având un singur leagăn, într-o necurmată revărsare a maternităţii.

— la seama, ascunde-ţi acuarelele, zise Mathieu. Iată-i pe Gervais şi Claire venind la masă.

La nouăsprezece ani, Gervais era un uriaş, cel mai înalt, cel mai voinic din familie, cu un păr negru, scurt şi creţ, cu

nişte ochi mari şi luminoşi, cu faţa mare, sculptată în linii puternice. Mathieu îi spunea în glumă „fiul Cybelei”, ceea ce o făcea pe Marianne să zâmbească, aducându-şi aminte de noaptea în care îl concepuse, în tresărirea germenilor, când întregul Chantebled dormea încă, în ajunul zămislirii. Rămăsese copilul preferat al tatălui, fiul pământului. fertil, cel pe care îl creştea în dragostea domeniului şi în pasiunea rodniciei înţelepte, cuceritoare, pentru ca să-i poată continua într-o zi opera, încă de pe-acum trecuse în sarcina lui o parte din treburi şi nu aştepta decât să-l însoare ca să-i lase conducerea întregii ferme. Şi se gândea cu plăcere să-i alăture pe Claire, când aceasta se va mărita cu vreun băiat vrednic şi voinic, care să lucreze cot la cot cu el. Doi bărbaţi care s-ar înţelege bine nu sunt prea mult într-o exploatare a cărei importanţă creştea din zi în zi. De când maică-sa alăpta din nou, Claire o înlocuia în treburile sale, voinică şi ea la şaptesprezece ani, fără să fie frumoasă, dar sănătoasă şi robustă. Se ocupa mai ales de bucătărie şi gospodărie, ţinea de asemeni socotelile, ca o fată cu cap. cu un straşnic spirit de economie, de care risipitorii familiei îşi băteau joc.

— Aşadar, aci vom aşeza masa, spuse Gervais. Trebuie să pun să cosească pajiştea.

La rândul ei, Claire socotea numărul musafirilor şi al tacâmurilor care trebuiau puse. Şi cum Gervais îl chemase pe Frédéric să cosească iarba, toţi trei începură să vorbească despre toate câte erau de făcut. După moartea Rosei. Frédéric, logodnicul ei, nevoind să părăsească ferma, îşi continuase munca alături de Gervais, al cărui tovarăş devenise, ajutorul cel mai harnic, cel mai inteligent. De câteva luni, Mathieu şi Marianne observaseră că băiatul se învârteşte în jurul fiicei lor Claire, ca şi cum. În lipsa surorii celei mari, ar fi dorit-o pe cea mică, mai puţin frumoasă, dar o serioasă şi bună gospodină. La început faptul îi cam întristase: cum putea cineva s-o uite pe scumpa lor copilă? Pe urmă se înduioşaseră, la gândul că astfel legătura

familială va fi şi mai strânsă, că inima acestui băiat nu-şi va îndrepta iubirea în altă parte şi că va rămâne al lor, devenindu-le de două ori mai scump. Şi închideau ochii, zâmbeau, văzând în Frédéric pe cumnatul asociat de care Gervais avea nevoie, în aşteptarea vremii când Claire va avea vârsta de măritat.

Dar după ce stabiliră unde să aşeze masa, se pomeniră sub stejar, prin iarba înaltă, cu o bruscă năvală de fustiţe în vânt, de căpşoare cu părul despletit în plin soare.

— Oh! striga Louise, nu găsim trandafiri!

— Nu! repeta Madeleine, niciun trandafir alb!

— Şi, confirma Marguerite, am răscolit toate tufele. Niciun trandafir alb, numai roşii!

Copilele erau de treisprezece, unsprezece şi nouă ani. Louise, voinică şi veselă, era de pe-acum o femeiuşcă adevărată. Madeleine, cu trupul subţirel şi tare drăgălaşă, petrecea ore întregi cântând la pian, cu privirea scufundată în vise. Marguerite, cu nasul prea mare, cu buzele groase, cu un minunat păr auriu, prindea iarna păsărele, ca să le încălzească în mâinile ei calde. Şi toate trei, după ce cutreieraseră toată grădina, unde florile se amestecau cu legumele, se întorceau acum disperate de zadarnicele lor cercetări. Niciun trandafir alb pentru nunta, era nemaipomenit. Ce să ofere miresei? ce să pună pe masă?

În urma celor trei fete apăruse Grégoire, care, la cincisprezece ani, era un ştrengar zeflemitor şi răutăcios, cu mâinile în buzunar; el era zurbagiul, cel ce dădea de furcă familiei, întotdeauna în căutarea născocirilor diabolice. Nasul ascuţit, buzele subţiri, îi arătau firea de aventurier, dar şi voinţa neclintită, iscusinţa celui ce ştie să biruie. Şi făcând haz pe socoteala păţaniei celor trei surori ale lui, se porni, strigând ca să le necăjească:

— Eu ştiu unde se găsesc trandafiri albi şi frumoşi!

— Unde? întrebă Mathieu.

— La moară, lângă roată, în mica îngrădire. Sunt acolo trei tufe mari de trandafiri albi. Nişte trandafiri cât verzele.

Apoi roşi, se tulbură, când tatăl său îl privi cu un aer sever, spunându-i:

— Cum! tot te mai învârteşti în jurul morii? Îţi interzisesem cu desăvârşire acest lucru... Nu cumva ca să vezi dacă sunt trandafiri albi în livadă ai intrat acolo?

— Nu, m-am uitat peste zid.

— Te-ai suit pe zid, foarte frumos. Vrei cu tot dinadinsul să am neplăceri cu familia Lepailleur, care, hotărât lucru, sunt nişte oameni grosolani şi răi!... Pe drept cuvânt, băiete, ai pe dracu în tine.

Ceea ce Grégoire ascundea era faptul că se ducea în livadă s-o întâlnească pe Thérèse, mica morăriţă, blondina aceea trandafirie, cu botişorul ei caraghios plin de făină, care la treisprezece ani ai săi era şi ea o straşnică diavoliţă. De altfel, jocurile lor nu erau încă decât jocuri de copii, cu totul nevinovate. Era însă, în fundul grădinii, sub meri, un loc minunat, unde te puteai distra, vorbind şi râzând în voie.

— Înţelegi? repetă Mathieu, nu vreau să te mai duci să te joci cu Thérèse. E o copilă foarte drăguţă, dar în casa aceea nu trebuie să te mai duci... Pare-se că acum au început să se ia şi la bătaie.

Era adevărat. Când Antonin se crezuse vindecat de urâta boală despre care vorbeau cumetrele din Janville, dorul de Paris începuse să-l chinuiască, şi făcuse tot ce s-a putut ca să se întoarcă acolo şi să-şi reia frumoasa lui existenţă de trândav şi petrecăreţ. La început, Lepailleur, dezamăgit, mânios că fusese înşelat, se împotrivise din răsputeri. Dar ce putea să facă la câmp cu vlăjganul ăsta, pe care el însuşi îl crescuse în ura pentru pământ, în dispreţul pentru vechea moară, pe jumătate putredă? Apoi, o mai avea împotriva lui şi pe maică-sa, în fanatică admiraţie pentru ştiinţa băiatului ei, dârză în încrederea ei, sigură că de data asta odrasla va pune mâna pe-un loc bun. Iar tatăl trebuise să cedeze; Antonin îşi prăpădea zilele prin Paris ca mic funcţionar la un negustor de pe strada Mail. Numai că cearta devenea tot

mai aprigă între soţi, mai ales de când Lepailleur o bănuia pe soţia sa că îl fură ca să poată trimite bani netrebnicului ei fiu. De pe puntea Yeusei se auzeau uneori răsunând înjurături şi palme. Şi acolo era o familie distrusă, o forţă şi o fericire năruite.

Cuprins de-o adevărată mânie, Mathieu continuă:

— Oameni cărora nu le lipsea nimic ca să fie fericiţi! Nu se poate prost mai mare, care să-şi dorească propria ruină cu atâta încăpăţânate... gândul lor de-a avea un unic fiu, pentru vanitatea de-a face din el un coconaş, ah! frumoasă ispravă! şi-s mulţumiţi nevoie mare!... Ca şi ura lui pentru pământ, metodele de cultivare a solului după vechile obiceiuri, încăpăţânarea lui de a laşa sterp câmpul pe care refuză să mi-l cedeze – desigur în chip de protest faţă de succesul obţinut de noi în munca de desţelenire – îşi poate cineva închipui o mai mare tâmpenie?... La fel şi moara lui, pe care o priveşte, din neghiobie şi lene, cum cade în ruină. Odinioară avea cel puţin o scuză: spunea că, în toată regiunea, ţăranii aproape renunţând să mai cultive grâu, nu-i mai aduc nici atât cât să poată învârti ca lumea pietrele morii. Dar azi, când, graţie nouă, grâul creşte din belşug, n-ar fi trebuit oare să arunce la pământ vechea roată şi s-o înlocuiască cu un bun motor cu aburi?... Ah! dacă aş fi eu în locul lui, până acuma aş avea o moară nouă, reconstituită, mărită, care să folosească apa Yeusei, legată de gara din Janville printr-un drum a cărui construcţie n-ar costa mult.

Grégoire asculta, mulţumit că furtuna s-a îndepărtat. Iar Marianne, văzându-le pe cele trei fete ale ei mâhnite că n-au găsit trandafiri albi, le mângâie: – Pentru masă veţi culege mâine dimineaţă trandafiri roz; şi trandafirii roz vor fi tot aşa de frumoşi.

Atunci, Mathieu se linişti şi îi făcu pe copii să râdă, încheind vesel:

— Culegeţi şi trandafiri roşii, puneţi-i pe mese pe cei mai roşii. Ei sunt sângele vieţii.

Între timp, Marianne şi Charlotte continuau să vorbească despre pregătirile pentru a doua zi, când alte picioruşe se iviră zburdând prin iarbă. Nicolas, mândru de cei şapte ani ai lui, o aducea de mână pe nepoata sa Berthe, o fetiţă de şase ani. Se înţelegeau foarte bine amândoi. În ziua aceea rămăseseră lângă leagănul lui Benjamin şi al lui Guillaume, în casă, jucându-se de-a mama şi tata, spunând că cei doi bebeluşi erau copiii lor. Dar iată că cei doi copilaşi trezindu-se, începuseră să plângă de foame. Atunci, speriaţi, Nicolas şi Berthe o luaseră la fugă, în căutarea mamelor.

— Mamă, strigă Nicolas, Benjamin te cheamă. Îi e foame.

— Mamă, mamă! repetă Berthe; lui Guillaume îi e foame. Vino repede, nu poate să mai aştepte.

Marianne şi Charlotte se înveseliră. Ce-i drept, nunta de-a doua zi le făcuse să-i uite pe scumpii micuţi. Şi se grăbiră să intre în casă, pentru că sosise ora suptului.

Ah! a doua zi, în ce plăcută intimitate avu loc această nuntă fericită! La masă erau numai douăzeci şi una de persoane, sub stejarul cel mare din mijlocul pajiştei înconjurate de carpeni şi de ulmi prietenoşi, ca o sală discretă îmbrăcată în verdeaţă. Toată familia se afla acolo; Întâi toţi cei de la fermă, apoi Denis, mirele, scump la vedere, ocupat la uzină; pe urmă Ambroise şi soţia sa Andrée, care îl aduseseră şi pe micuţul lor Léonce, musafiri rari şi ei, ocupaţi cu munca de toate zilele, în care Parisul îi reţinea. Era o mare bucurie reîntoarcerea aceasta la cuibul părintesc a păsărilor care-şi luaseră zborul, fericirea de a se regăsi toţi laolaltă, în ciuda ocupaţiilor ce le împrăştia viaţa în toate părţile. În afară de ei, mai erau rudele invitate: Beauchêne şi Constance, Séguin şi Valentine, fără a mai socoti, firește, pe doamna Desvignes, mama miresei, Marthe. Erau douăzeci şi unu la masă, dar mai erau ceilalţi trei, micuţii, la masa cea mică: Leonee, de curând înţărcat, la cincisprezece luni, Benjamin şi Guillaume, încă la sân; şi, ca să ia şi ei parte la petrecere, li se apropiaseră cărucioarele, îşi aveau şi ei locul lor. Aşadar, cu toţii erau

douăzeci şi patru, o cifră rotundă, două duzini. Masa, împodobită cu trandafiri, era înmiresmată de ei, la umbra răcoroasă, sub ploaia soarelui de vară, care, străbătând prin frunziş, o stropea cu picuri de aur. Un triumfal cer de iulie întindea, de la un capăt la celălalt al orizontului, un minunat baldachin de azur. Şi rochia albă a Marthei, rochiile în culori pastel ale fetelor mari şi miei; – toată această gătealã veselă, toată robusta sănătate a tinereţii, părea însăşi înflorirea acestui înverzit colţ al fericirii. Masa fu veselă; apoi ciocniră paharele ca la ţară şi se făcură urări de prosperitate tinerilor căsătoriţi şi celorlalte persoane de faţă.

Şi, în timp ce servitoarele strângeau masa, Séguin, care se prefăcea că se interesează de creşterea vitelor, dori ca Mathieu să-i arate grajdurile. În tot timpul dejunului vorbise numai de cai şi ţinea mai ales să vadă perechile de cai puternici folosiţi la munca agricolă, a căror neobişnuită vigoare i-o lăudase gazda. Şi-l hotărî şi pe Beauchêne să meargă cu ei. Apoi, când cei trei bărbaţi plecară, Constance şi Valentine, neavând ce face, curioase să vadă ferma, a cărei rapidă dezvoltare era pentru ele o minune, avură ideea să-i urmeze, lăsând ca restul familiei să se aşeze pe sub copaci, în pacea şi surâsurile frumoasei după-amiezi de sărbătoare.

Staulele şi grajdurile se aflau în dreapta fermei. Dar, ca să ajungi acolo, trebuia să străbaţi vasta curte, de unde se vedea întreg domeniul. Acolo se opriră deodată copleşiţi de admiraţie, atât de frumos strălucea sub soare măreţia operei săvârşite. Cunoscuseră pământul acesta plin de mărăcini, uscat, sterp, şi acum îl revedeau legănând o mare de grâu, acoperit cu holde, al căror belşug creştea în fiecare nou sezon. Sus, pe fostul platou mlăştinos, era acum atâta fertilitate în pământul negru adunat de veacuri încât nici n-avea nevoie de îngrăşăminte. În sfârşit, la dreapta, la stânga, povârnişurile, odinioară nisipoase, se întindeau verzi, fertilizate acum de izvoarele care le udau,

făcându-le de-o rodnicie tot mai mare. Până şi pădurile, în depărtare, tăiate regulat, aerisite prin largi poiene, păreau că plesnesc de sevă, ca şi cum toată viaţa înzecită din jurul lor le-ar fi dăruit o forţă şi o putere îndoită. Era acea forţă, acea putere care urca din întreg domeniul, opera vieţii zămislite, create, munca omului fecundând pământul sterp, făcându-l să nască bogăţii pentru o omenire şi mai numeroasă cucerind lumea.

Se lăsă o lungă tăcere. Séguin spuse fără înconjur, cu glasu-i încet şi sec, făcând o grimasă pe care propria-i ruină o învenina de amărăciune:

— Ai făcut o afacere bună. N-aş fi crezut niciodată că ai să reuşeşti.

Şi porniră mai departe. Dar, în staule, în grajd, la târlă, impresia de forţă şi vigoare spori şi mai mult. Creaţia continua, o creaţie vie: vacile, oile, găinile, iepurii tot ce furnica acolo, tot ce mişuna acolo, într-o reproducere continuă. În fiecare an arca se umplea, devenea tot mai neîncăpătoare, încât era nevoie de alte ţarcuri, de alte dependinţe. Viaţa înmulţea viaţa; mergeau prin mijlocul unui popor în veşnică zămislire; pretutindeni clocitoare, cuiburi din care se avântau noi zboruri, noi turme, în timp ce, în urma lor, germenii se înmulţeau, zămislirea începea iar cu o putere şi mai mare, crescând mereu. Şi aci era tot bogăţia cuceritoare a fecundităţii neistovite.

În grajduri, Séguin admiră mult perechile de cai viguroşi, lăudându-i cu vorbe de cunoscător. După aceea, reveni asupra creşterii vitelor, pomeni de un prieten al lui care obţinea, prin anumite încrucişări, rezultate neobişnuite. Şi revenind la vechile lui idei, adăugă drept justificare:

— Oh! în ceea ce priveşte vitele, accept biblicul „Creşteţi şi vă înmulţiţi”, când noi crescătorii din nevoie sau curiozitate asistăm la împerecherea lor!

Şi râse batjocoritor, găsind gluma deosebit de hazlie. Apoi, cum Valentine şi Constance, tăcute, puţin scârbite de mirosul acestei fermentaţii a vieţii, o porniră încet înapoi,

începu să-şi bârfească secolul, reluându-şi vechile teorii, fără nicio tranziţie. Poate că o surdă ciudă stârnită de invidie îl făcea să protesteze împotriva biruinţei vieţii, care izvora din întreaga fermă. Despopularea, se-nţelege, nu mergea destul de repede! Parisul ăsta care voia să moară şi căruia îi trebuia atâta timp pentru asta! Totuşi, observase câteva semne bune, căci falimentul se agrava pretutindeni, în ştiinţă, în politică, în litere, şi chiar în arte. Libertatea murise. Democraţia, biciuind instinctele ambiţiei, dezlănţuind lupta de clasă pentru putere, se îndrepta spre o rapidă prăbuşire socială. Numai păturile de jos, cei umili şi săraci, mai făceau copii, din tâmpenie, pe gunoiul ignoranţei şi mizeriei. Cât despre elite, intelectualii, bogaţii, făceau din ce în ce mai puţini copii; asta îngăduia speranţa că, înainte de fericita prăbuşire finală, va veni o ultimă perioadă de civilizaţie acceptabilă; atunci vor fi numai între ei, foarte puţini, câţiva bărbaţi şi câteva femei, ajunşi la un rafinament suprem, trăind numai din parfumuri, bucurându-se numai de adieri. Dar adăuga că e dezgustat, convins acum că nu va mai apuca epoca aceea, care venea atât de încet.

— Şi măcar dacă, întorcându-se la primele lui legi, creştinismul ar osândi femeia ca impură, diabolică şi nefastă; ne-am duce să retrăim viaţa de sfinţi în pustiu, şi aşa am sfârşit-o mai iute. Ceea ce mă face să turbez e catolicismul ăsta politic, care, ca să poată trăi el, orânduieşte şi tolerează ruşinea căsătoriei, acoperind astfel murdăria şi crima de a face copii... Slavă Domnului! dacă am păcătuit cu ceva, dacă am dat naştere unor nenorociţi, am satisfacţia credinţei că-mi vor răscumpăra greşeala, rămânând măcar ei nefecunzi. Gaston spune că nu se va însura, că un ofiţer nu trebuie să aibă altă nevastă decât sabia lui; cât despre Lucie, din ziua în care şi-a depus jurământul, la Ursuline, sunt foarte liniştit... Seminţia mea a pierit, şi asta mă bucură.

Mathieu îl asculta zâmbind. Cunoştea acest pesimism

literar. Altădată asemenea argumente, civilizaţia în luptă cu natalitatea, nefecunditatea relativă a celor mai inteligenţi, a celor mai puternici, îl tulburaseră. Dar, din clipa în care luptase pentru victoria dragostei, simpla bucurie de a munci devenise pentru el o credinţă, o certitudine că face bine. De aceea se mulţumi să spună cam cu răutate:

— Ei, bine! şi Andrée a dumitale, cu micuţul ei Léonce?

— Oh! Andrée! răspunse Séguin, făcând un gest ca şi cum ar respinge-o, ca şi cum n-ar fi a lui.

Valentine se oprise, ridicând ochii, privindu-l ţintă. De când îşi duceau viaţa fiecare de partea lui, fără să aibă nimic comun, nu-i suporta grosolănia absurdă, vechile accese de gelozie, asemeni unor crize de demenţă. În urma prăbuşirii bogăţiei lor, îl avea la mână, putându-i cere socoteală de zestrea ei.

— Da, recunoscu el, mai e Andrée. Fetele nu contează, însă.

Porniră din nou mai departe, când Beauchêne, care se mulţumise până acum să sufle din greu, să-şi mestece trabucul, deoarece, în chestiunea aceasta, cumplita lui dramă personală îi impunea oarecare rezerve, nu mai putu să tacă; uituc, pradă iar unei nemaipomenite inconştienţe, care îl făcea întotdeauna să cadă-n picioare, superior, victorios, în ciuda a toate, vorbi răspicat şi foarte tare:

— Eu nu fac parte din şcoala lui Séguin. Totuşi, spune lucruri adevărate... Nu vă închipuiţi cât mă pasionează încă problema asta a natalităţii. Pot să mă laud că o cunosc temeinic. Ei bine! sunt de acord că Malthus avea dreptate, că n-ai dreptul să faci copii la nesfârşit, fără să te întrebi mai întâi cum îi vei hrăni... Dacă săracii crapă de foame, e greşeala lor, nu a noastră, pentru că, e sigur, nu noi le lăsăm femeile însărcinate.

Izbucni într-un râs zgomotos. Şi îşi continuă discursul, pe care-l ţinea de obicei asupra acestei chestiuni. Numai clasele conducătoare aveau dreptate, restrângându-şi familia. O ţară nu poate să producă decât o anumită

cantitate de hrană, astfel că e silită să nu depăşească un anumit număr de locuitori. De aci vin toate nenorocirile, când săracii îşi uită de necazuri şi se distrează prea mult în paturile lor mizere. Lumea acuză nedreapta distribuire a bogăţiilor; dar e o nebunie să visezi o ţară utopică, unde nu vor mai fi patroni, ci toţi vor fi fraţi, muncind la fel, împărţind între ei, ca pe-o plăcintă de sărbătoare, fericirea universală. Aşadar, greşeala consta, desigur, în neprevederea celor săraci, deşi recunoştea şi el, cu o brutală sinceritate, necesitatea în care se aflau patronii de a se servi de aceşti copii prea mulţi pentru a-i plăti cu preţ mai scăzut pe lucrătorii necesari.

Şi, îmbătat de propriile-i cuvinte, pierzând orice control, îngâmfat, vanitos şi încăpăţânat în ideile lui, ajunse să discute cu zgomot cazul său.

— Ni se spune că nu suntem buni patrioţi pentru că nu târâm după noi o droaie de copii. Asta e o prostie, fiecare dintre noi ne servim patria în felul nostru. Dacă nefericiţii de jos îi dau soldaţi, noi ceilalţi ne dăm capitalurile, eforturile industriei şi comerţului nostru... în sfârşit, nu-i aşa? fiecare îşi cunoaşte interesele. Bine ar mai merge patria, dacă ne-am ruina făcând pentru ea copii, care ne-ar lega de mâini şi de picioare, ne-ar împiedica să ne îmbogăţim şi ar nimici după noi operele create, împărţindu-le între ei! Cu legile noastre, cu moravurile noastre, nu există o bună stare materială decât pentru un fiu unic... Da, da, Dumnezeule! numai unicul fiu se impune, el e toată înţelepciunea, singura fericire posibilă.

Discuţia devenea atât de penibilă, atât de dureroasă, încât tăcură cu toţii, jenaţi. El singur triumfa, crezând că-i convinge.

— Iată, de pildă, eu...

Constance îl întrerupse. La început mersese cu capul plecat sub valul de vorbe ce-o copleşeau, făcând-o să se ruşineze, ca şi cum înfrângerea ei ar fi fost şi mai grea. Acum îşi ridicase capul, şi pe obraz îi curgeau două lacrimi

mari.

— Alexandre!

— Ce e, draga mea?

Tot nu înţelegea. Apoi, văzând-o plângând, se clătină în convingerea şi trufia cu care vorbea. Se uită la ceilalţi, vru să aibă ultimul cuvânt.

— Ah! da, bietul nostru copil... Dar cazurile particulare n-au nimic de-a face cu teoriile; ideile rămân idei.

Se lăsă o tăcere grea; ajunseseră de altfel în apropierea pajiştii unde rămăsese familia. Intre timp, Mathieu se gândea la Morange. Îl invitase şi pe el, dar acesta se scuzase, cuprins parcă de spaimă înaintea bucuriei celorlalţi, îngrijorat de-o asemenea călătorie, de-o absenţă de acasă, în timpul căreia se temea de tot felul de atentate împotriva misteriosului sanctuar al cultului său. Să fi rămas oare şi Morange la ideile lui de odinioară? Ar mai fi apărat şi azi teoria unicului copil, respingătorul calcul ambiţios care-l costase moartea soţiei şi a fiicei lui? Şi parcă figura lui buimacă trecea, palidă, prin furtuna prea grozavă pentru a fi înfruntată de sărmana sa minte atât de mediocră; şi se împleticea în paşi ca un năuc, ca şi cum ar fi mers nu se ştie spre ce sfârşit enigmatic, pândit de nebunie. Dar vedenia lugubră dispăru; pajiştea verde se întindea din nou sub razele soarelui vesel, desfăşurând în cadrul copacilor înalţi superbul tablou al unei minunate sănătăţi, al unei frumuseţi triumfătoare, ceea ce îl făcuse pe Mathieu să rupă tăcerea apăsătoare şi să strige fără să vrea:

— Priviţi, priviţi cât sunt de vesele şi de fermecătoare aceste scumpe femei, cu dragii lor copii, pe această pajişte verde! Ar trebui ca această privelişte să fie pictată, pentru ca lumea să vadă cât de sănătos şi de frumos e să trăieşti!

Pe pajişte, oaspeţii nu-şi pierduseră timpul, de când soţii Beauchêne şi Séguin se duseseră să viziteze staulele. Mai întâi, se împărţiseră cartonaşele-meniu-uri, împodobite de Charlotte în culori atât de delicate. Surpriza, la masă, îi încântase pe toţi; răsunau încă râsetele înaintea acestor

acuarele în care se vedea un vălmăşag de capete de copii, aduşi de mama Barză, destul de numeroşi ca să poată împodobi toate tacâmurile de la masă. Apoi, în timp ce servitoarele strângeau masa, Grégoire obţinu un mare succes, oferind miresei un buchet de admirabili trandafiri albi, pe care-i strânsese dintr-un tufiş apropiat, unde-i ţinuse ascunşi până atunci. Desigur că pândise ca tatăl său să nu fie acolo. Erau trandafirii de la moară pe care îi furase din tufele locului îngrădit, ajutat de Thérèse. Marianne, simţind gravitatea faptei, voi să-l certe. Dar ce superbi trandafiri albi, mari ca nişte verze, aşa cum spunea el! Şi avea dreptate să fie mândru: trandafirii lui erau singurii trandafiri albi, pe care-i cucerise, ca un ştrengar hoinar şi cavaler ce era, în stare să sară zidurile, să ademenească fetiţele, ca să împodobească în alb o mireasă.

— Sunt prea frumoşi, spuse el convins, cred că tata n-o să-mi spună nimic.

Ceea ce provocă o explozie de râs, şi toţi fură din nou emoţionaţi. Benjamin şi Guillaume, care se treziseră, ţipau de foame. Astfel, mamele observară, vesele, că le venise şi lor rândul. Fiindcă cei de la masa cea mare dejunaseră cu atâta poftă, era foarte natural ca şi cei de la masa mică să-şi aibă partea lor. Şi cum erau în familie, lucrul se înfăptui foarte simplu şi lară prea mare bătaie de cap. Marianne, aşezată la umbra marelui stejar, îl luă pe Benjamin pe genunchi, se descheie la rochie şi, cu aerul ei surâzător şi grav, îi dădu să sugă, în timp ce, lângă ea, la dreapta, Charlotte, cu aceeaşi seninătate, făcea acelaşi lucru suptă cu nesaţ de Guillaume, care era foarte lacom. La stânga ei se aşezase şi Andrée, cu micul ei Léonce în braţe, care nu mai sugea, înţărcat de opt zile, dar dornic de mângâieri, fericit că stă lângă sânul cald ce-l hrănise până atunci. Convorbirea lunecase în jurul alăptării copiilor. Ambroise povesti cum soţia sa, Andrée, era convinsă că nu va putea alăpta, că nu va avea lapte, aşa că, fără îndemnul lui, nici n-ar fi încercat acest lucru; apoi, laptele îi venise de la sine,

putuse să alăpteze foarte bine. Se-nţelege că trebuia numai să vrei.

— E adevărat ce spune, făcu Andrée râzând. Mi-era frică să alăptez, toate prietenele îmi spuneau că nu voi putea. La început mi s-a părut greu, dar acum sunt foarte mulţumită.

Şi-l sărută lung pe Léonce. Atunci mireasa, Marthe, scoase fără să vrea un strigăt din toată inima, care mări şi mai mult veselia.

— Auzi, mamă! Eu nu sunt atât de voinică cum e sora-mea Charlotte, care-l alăptează acum pe-al treilea. Dar nu face nimic, şi eu voi alăpta.

Şi în această clipă, în mijlocul hohotelor de râs, înteţite din cauză că Marthe se îmbujorase deodată, apărură soţii Beauchêne şi Séguin împreună cu Mathieu. Ei se opriră, mişcaţi de acest tablou fermecător şi emoţionant. În mijlocul copacilor înalţi, sub stejarul patriarhal, ca născută din acelaşi pământ gras, prin iarba deasă, întreaga familie era acolo, plină de vigoare, formând un grup triumfător de bucurie, de putere şi frumuseţe. Gervais şi Claire, trebăluind mereu, aveau grijă, împreună cu Frédéric, să zorească servitoarele, care nu mai conteneau cu adusul cafelelor pe masa curăţată. Cele trei fete, ajutate de cavalerul Grégoire, se gândeau la o nouă decorare a mesei, pierduţi toţi patru într-un maldăr de flori, de trandafiri galbeni, roz şi roşii. La câţiva paşi, mirii, Denis şi Marthe, vorbeau încet, în timp ce mama, doamna Desvignes, îi asculta în tăcere, cu un zâmbet discret de-o nemărginită duioşie. Şi, în mijlocul lor, Marianne, radioasă, îl alăpta pe al doisprezecelea copil, tot frumoasă în seninătatea-i deplină, cu carnea albă şi fragedă încă, cu voinţa-i tenace, râzând lui Benjamin al ei, care o sugea cu voluptate, în timp ce pe celălalt genunchi îl ţinea pe Nicolas, penultimul, gelos să-şi păstreze locul. Iar cele două nurori păreau că sunt o continuare a fiinţei ei: Andrée la stânga, alături de Ambroise, venită acum să-l necăjească pe micuţul Léonce, iar Charlotte la dreapta, cu cei doi copii, Guillaume la sân şi

Berthe ascunsă în fustele ei. Încrederea în viaţă germinase puternic aici, aducând o prosperitate, o bogăţie mereu sporită, tot mai revărsată, toată splendida înflorire a fericitei fecundităţi.

Séguin, adresându-se Mariannei, îi spuse în glumă: – Deci, domnişorul ăsta e al paisprezecelea pe care-l alăptezi.

Veselă, începu să râdă şi ea.

— Nu, să nu mint... Fireşte, ar fi al paisprezecelea, dar am avut şi două avorturi. Am alăptat doisprezece, iată numărul exact.

Îndreptându-şi iar umerii largi, Beauchêne nu se putu opri să nu intervină din nou:

— Cu alte cuvinte, o duzină. E o nebunie!

— Şi eu sunt de această părere, spuse la rându-i Mathieu, înveselindu-se şi el. Dacă nu chiar o nebunie, e într-adevăr ceva nesăbuit. Când suntem singuri, soţia mea şi cu mine ne mărturisim că am mers puţin prea departe. De altminteri, nici nu ne gândim că toată lumea ar trebui să urmeze exemplul nostru, o nu!... Dar zău! în vremurile de azi, poţi fără frică să depăşeşti măsura. Prea mult e abia destul. Dacă am exagerat oarecum exemplul, sărmana noastră ţară nu poate fi decât satisfăcută dacă într-o zi nebunia noastră ar deveni molipsitoare... Numai de-un lucru mă tem: să nu triumfe înţelepciunea.

Marianne asculta, zâmbind mereu, în timp ce ochii i se umpleau de lacrimi. O cuprinsese iar tristeţea şi duioşia. Rana încă sângerândă din inima ei se deschisese din nou, în mijlocul marii bucurii de a-şi vedea acolo, adunaţi în jurul ei, copiii născuţi din carnea ei, hrăniţi cu laptele ei.

— Da, şopti ea cu o voce tremurătoare, ar fi doisprezece, dar nu mi-au mai rămas decât zece. Doi dorm acolo, în pământ, în aşteptarea noastră.

Şi evocarea de către mamă a micului cimitir din Janville, atât de liniştit, imaginea aceasta a mormântului familiei, în care, unul după altul, toţi copiii sperau să doarmă alături, nu sperie pe nimeni; dimpotrivă, fu ca mângâierea unei

plăcute făgăduieli, în mijlocul acelei nunţi vesele. Amintirea scumpă a celor doi dispăruţi rămânea vie, şi toţi păstrau o expresie de sobrietate şi duioşie, chiar în mijlocul petrecerii, acum când, după atâtea luni, rănile erau aproape vindecate. Nu era oare însăşi viaţa pe care n-o poţi accepta fără moarte? Fiecare îşi aducea obolul său pe lumea aceasta; apoi se ducea, după ce-şi împlinea menirea, ca să-i regăsească pe cei mai vârstnici în somnul cel veşnic, unde se împlineşte marea fraternitate omenească.

Dar, în faţa acestor Beauchêne şi Séguin, care glumeau, un torent de vorbe năvăli pe buzele lui Mathieu; ar fi vrut să le răspundă, să le răstoarne teoriile mincinoase pe care, în falimentul vieţii lor, îndrăzneau încă să le susţină. Temerea de un pământ prea populat, teoria că prea multă viaţă ar aduce foametea, nu era oare o idioţenie? N-aveau decât să procedeze ca el: să creeze mai întâi mijloacele de hrană necesare, de câte ori dădeau viaţă unui copil; şi le-ar fi dat ca exemplu Chantebled, opera lui, grâul crescând sub soare, pe măsură ce creşteau şi oamenii. Se-nţelege, copiii săi n-ar putea fi învinuiţi că au venit pe lume ca să mănânce partea altora, de vreme ce fiecare dintre ei se născuse cu pâinea lui. Milioane de noi fiinţe se mai puteau naşte; pământul era mare, mai bine de două treimi aşteptau să fie desţelenite, însămânţate; zăceau nemărginite rezerve pentru omenirea noastră fără limite. Şi oare întreaga civilizaţie, toate progresele nu se înfăptuiseră ele la îndemnul mulţimilor? Numai lipsa de prevedere a celor sărmani împinsese mulţimile spre cucerirea adevărului, dreptăţii şi fericirii. În fiecare zi, puhoiul omenesc avea să aibă nevoie de tot mai multă bunătate, de tot mai multă dreptate, de o mai justă repartiţie a bogăţiilor prin legi drepte, care să reglementeze munca universală. Şi dacă e adevărat că civilizaţia pune o frână în calea natalităţii prea mari, tocmai acest fenomen ne-ar putea face să sperăm într-un echilibru final, când, în perspectiva depărtată a secolelor, pământul în întregime

populat avea să devină destul de înţelept ca să trăiască într-un fel de pace divină. De altfel, toate acestea nu erau decât o pură speculaţie intelectuală sugerată de necesităţile momentului, când încă mai erau naţiuni în curs de dezvoltare, urmând să fie neîncetat înmulţite, în aşteptarea definitivei federalizări umane. Şi exemplul dat de Marianne şi de el era un exemplu curajos şi necesar, pentru schimbarea moravurilor şi a ideii despre morală şi despre frumuseţe.

Mathieu se şi pregătea să spună ceva. Dar îşi dădu imediat seama de inutilitatea discuţiei, în faţa minunatului tablou: această mamă, înconjurată de-o asemenea jerbă de copii robuşti şi alăptând încă un copil, sub stejarul cel mare plantat de ea. Curajoasă, Marianne îşi împlinea menirea, continuând lumea, creând fără întrerupere. Era frumuseţea suverană.

Şi Mathieu nu găsi alt lucru mai îndreptăţit şi mai înţelept decât s-o îmbrăţişeze din toată inima, în faţa tuturor nuntaşilor.

— Uite! scumpă soţie, tu eşti cea mai frumoasă, tu eşti cea mai bună. Toate femeile să facă la fel ca tine!

Şi când Marianne îl îmbrăţişă şi ea cu aceeaşi mândrie, aclamară toţi, în hohote de râs. Amândoi erau eroii care-şi trăiseră viaţa într-o mare acţiune eroică, graţie încrederii lor în viaţă, graţie voinţei de a munci şi a puterii. lor de a iubi. Şi Constance simţi, în sfârşit, acest lucru: începea să înţeleagă forţa cuceritoare a fecundităţii, îi vedea de pe-acum pe cei din familia Froment stăpâni ai uzinei prin Denis, stăpâni ai casei lui Séguin prin Ambroise, stăpâni ai întregului ţinut prin ceilalţi copii. Ei reprezentau numărul, ei erau biruitorii. Şi, umilită, mistuită de-o iubire pe care nu şi-o mai putea satisface, sătulă de amărăciunea înfrângerii ei, sperând încă în vreo groaznică răzbunare a destinului, se întoarse să-şi şteargă două lacrimi mari şi fierbinţi, ce-i ardeau obrajii uscaţi, ea, care nu plângea niciodată.

Benjamin şi Guillaume sugeau mai departe, ca nişte

omuleţi lacomi, pe care nimic nu-i tulbura în ospăţul lor. Marianne îl desprinsese pe cel dintâi de la sân. Charlotte îl supraveghea pe celălalt, să n-o muşte prea tare. Iar dacă ceilalţi ar fi râs mai puţin, s-ar fi auzit susurul laptelui, acest mic şipot în torentul sevei ce umplea pământul şi făcea uriaşii arbori să freamăte sub puternicul soare de iulie. De pretutindeni, viaţa fecundă împingea germenii, crea, zămislea, hrănea. Şi pentru eterna operă a vieţii, eternul fluviu al laptelui curgea prin lume.

CARTEA A ŞASEA

I

Într-o dimineaţă de duminică, Norine şi Cécile, care, deşi era zi de sărbătoare, lucrau de o parte şi de alta la măsuţa lor comună, în zorul de-a lipi cartonaşe pentru darurile de Anul Nou, primiră o vizită ce le făcu să pălească de uimire şi spaimă.

Până atunci viaţa lor necunoscută de nimeni, ca şi ascunsă, se scursese liniştită, fără altă grijă decât să-şi agonisească hrana şi să pună la o parte banii pentru chirie, o dată la trei luni. De opt ani, de când locuiau împreună pe strada Fédération, aproape de Champ-de-Mars, în camera cea mare şi cochetă, cu ferestre luminoase, de a cărei curăţenie erau mândre, copilul Norinei crescuse voinic între cele două mame, la fel de pasionate şi de iubitoare; fiindcă ajunsese să le confunde; pentru el exista şi mama Norine, şi mama Cécile, fără să ştie sigur care din ele era mai mult mama lui decât cealaltă. Ele nu munceau, nu trăiau decât pentru el, una încă frumoasă la patruzeci de ani, apărată de poftele bărbaţilor, căci devenise abia acum mamă cu adevărat; cealaltă, rămasă fetiţă la aproape treizeci de ani

şi care îşi îndreptase spre copilul acesta toată dragostea ei pătimaşă de femeie îndrăgostită şi de soţie, ceea ce nu mai putea niciodată să fie.

Aşadar, în duminica aceea, pe la ora zece, cineva bătu tare de două ori în uşă. Şi când se deschise uşa, intră un băieţandru îndesat, de vreo optsprezece ani. Era brun, cu faţa pătrată, cu fălcile puternice, cu ochii de-un cenuşiu şters. Purta o haină veche, zdrenţuită, şi o şapcă de pânză neagră, decolorată de vreme.

— Mă iertaţi, spuse el, aci locuiesc doamnele Moineaud, care lucrează la cartonaje?

Norine, în picioare, îl privea cuprinsă de-o subită nelinişte. Inima i se strânsese, ca sub o ameninţare. Văzuse cu siguranţă chipul acesta undeva, dar memoria ei nu regăsea decât o primejdie de altădată, care se întorcea ameninţătoare, ca să-i strice viaţa.

— Da, aici stau, răspunse ea.

Tânărul îşi roti calm privirea prin cameră. Pesemne că se aştepta să vadă mai multă bogăţie, pentru că făcu o mutră acră. Privirea i se opri apoi asupra copilului care se distra citind, ca un băieţaş cuminte, şi care ridicase ochii să-l vadă mai bine pe noul venit. Şi se opri brusc de a-l mai examina, aruncând o scurtă privire celeilalte femei care era acolo, atât de micuţă, atât de plăpândă, îngrijorată şi ea în faţa semnului de întrebare ce li se înfăţişa atât de brusc.

— Mi s-a spus că e la al patrulea etaj, uşa din stânga, continuă el. Totuşi mi-era frică să nu fi greşit, fiindcă ce am de spus nu pot spune oricui. Nu e un lucru tocmai plăcut şi se-nţelege că, înainte de-a veni aici, am stat mult pe gânduri.

Lungea cuvintele şi n-o slăbea pe Norine din ochii lui palizi, după ce se încredinţase că cealaltă femeie era prea tânără ca să fie cea pe care o căuta. Spaima tot mai mare de care o vedea cuprinsă, efortul vădit pe care-l făcea ca să-şi aducă aminte, îl făcură să mai prelungească o clipă codirile. În sfârşit, se hotărî.

— Eu sunt copilul care am fost dat la doică la Rougemont; mă numesc Alexandre-Honoré.

N-a fost nevoie să spună mai mult. Norine începu să tremure din tot sărmanul ei trup; mâinile i se împreunară, frământându-se, în timp ce faţa chinuită i se îngălbenea. Doamne, Dumnezeule! Beauchêne! Îi semăna lui Beauchêne într-un chip atât de izbitor, cu ochii lui de pasăre de pradă, cu fălcile puternice de om avid de viaţă, mistuit de cele mai josnice pofte, încât se mira acum că nu-i spusese pe nume la prima vedere. Picioarele începură să-i tremure, aşa că fu silită să se aşeze.

— Aşadar, dumneata eşti, zise simplu Alexandre.

Cum Norine continua să tremure, mărturisind prin gesturi, fără să poată rosti un cuvânt, atât de tare o strangulau disperarea şi spaima, simţi nevoia s-o liniştească puţin, dacă nu voia să i se închidă imediat uşa ce i se deschisese.

— Nu trebuie să te înspăimânţi în halul ăsta. N-ai de ce să te temi de mine, n-am de gând să-ţi pricinuiesc vreun necaz... Numai că, nu-i aşa? când am aflat, în fine, unde eşti, am dorit să te cunosc, e foarte firesc. Şi chiar mi-am spus că, poate, ţi-ar părea bine să mă vezi... Şi pe urmă, e drept că mă aflu la mare ananghie, Sunt aproape trei ani de când am făcut prostia să vin la Paris, unde n-am reuşit decât să crăp de foame. În zilele când n-ai mâncat, simţi nevoia, nu-i aşa, să-ţi regăseşti părinţii, care te-au aruncat pe drumuri, dar care poate că n-ar avea inima să-ţi refuze un blid de linte.

Ochii Norinei se umplură de lacrimi. Era culmea, reîntoarcerea acestui nefericit fiu părăsit, a acestui vagabond supărător, care o învinuia şi care murea de foame. Şi, necăjit că nu poate să scoată de la ea decât spaimă şi lacrimi, se întoarse spre Cécile.

— Ştiu că eşti sora ei... Spune-i că e o proastă că-şi face atâta sânge rău. N-am de gând s-o ucid, se înţelege. Curios, câtă bucurie-i face că mă vede... Totuşi, n-am de gând să

fac scandal, n-am spus nimic jos portăresei, jur.

Apoi cum, fără să-i răspundă, Cécile se ridicase să vină în ajutorul Norinei, el se uită iar la copil, care se speriase la rândul lui şi devenise foarte palid la faţă, văzându-şi amândouă mamele îngrijorate.

— Aşadar, băieţaşul acesta mi-e frate?

Deodată, Norine sări în picioare şi se aşeză între copil şi el. Se îngrozea la gândul că s-ar putea întâmpla o catastrofă, o nenorocire care să-i distrugă. Ar fi vrut să nu fie rea, să găsească chiar un cuvânt bun. Şi acum îşi pierdea capul, ieşită din minţi, într-o pornire de revoltă, de ciudă şi duşmănie.

— Ai venit, înţeleg foarte bine. Numai că ăsta e un lucru atât de crud... ce-aş putea să fac? După atâţia ani, nu ne mai cunoaştem, nu mai avem ce să ne spunem... Şi pe urmă, vezi bine, nu sunt deloc bogată.

Alexandre îşi roti din nou privirea prin cameră.

— Văd bine... Dar tatăl meu, nu poţi să-mi spui numele lui?

Ea rămase înmărmurită, se îngălbeni şi mai tare, în timp ce el continua:

— Fiindcă, dacă tatăl meu are parale, aş şti ce să fac ca să-l silesc să-mi dea. Nu se aruncă aşa copii pe toate drumurile.

Deodată, Norine îşi revăzu trecutul, pe Beauchêne, uzina, pe moş Moineaud, care ieşise de acolo infirm, lăsându-l în locul lui pe fiul său Victor. Şi, instinctiv, deveni prudentă la gândul că, dacă ar rosti numele lui Beauchêne, şi-ar compromite poate toată viaţa ei liniştită, în urma teribilelor complicaţii care s-ar putea ivi. Teama ei de acest băieţandru suspect, care duhnea a trândăvie şi viciu, o inspiră.

— Tatăl dumitale a murit de mult.

Fireşte, el nu ştia nimic, nu aflase nimic în privinţa asta şi nu se îndoi de vorbele ei, atât era de categorică afirmaţia. Nu făcu decât un gest brutal, prin care-şi arătă mânia că-şi

vede astfel nimicită orice speranţă, în lăcomia şi încercarea lui zadarnică.

— Aşadar nu-mi rămâne decât să crăp de foame!

Tulburată, Norine nu simţea decât dorinţa amară să nu-l mai vadă, să n-o mai tortureze cu prezenţa lui, până într-atât sărmana ei inimă sângerândă era plină de remuşcări, de milă, dar şi de spaimă şi oroare. Deschise un sertar şi luă din el o monedă de zece franci, economiile ei pe trei luni, agonisite pentru un dar de Anul Nou copilului, şi i-o întinse lui Alexandre.

— Ascultă, nu pot să fac nimic pentru dumneata. Trăim trei fiinţe în camera asta; abia avem pentru pâinea zilnică... Sunt foarte mâhnită că te văd atât de nenorocit. Dar nu trebuie să te bizui pe mine... Fă şi dumneata ca noi, munceşte.

El vârî moneda de zece franci în buzunar şi mai stătu o clipă legănându-se, spunând că nu venise pentru asta, că e în stare să înţeleagă situaţia... Că el se poartă bine cu oamenii, când aceşti oameni se poartă şi ei bine cu el. Şi îi repetă că n-are de gând să facă scandal, din moment ce se arată binevoitoare. O mamă care îşi împarte banii cu fiul ei îşi face datoria, chiar dacă îi dă numai zece franci.

Apoi, voind să plece, rosti:

— Nu vrei să mă săruţi?

Ea îl sărută cu buzele reci, cu inima ca şi moartă. Şi rămase înfiorată, după ce el o sărută apăsat de două ori pe obraji cu un fel de afecţiune prefăcută şi zgomotoasă.

— Şi acum la revedere, nu-i aşa? Chiar dacă suntem săraci şi nu putem locui împreună, ştim barem acum că existăm. Şi asta n-o să mă oprească să urc din când în când aici, să-ţi spun în treacăt bună ziua.

După ce dispăru, se lăsă o tăcere adâncă în nemărginita tristeţe pe care vizita lui o lăsase. Norine căzuse din nou pe-un scaun, ca sub povara unei grele nenorociri. În faţa ei, Cécile, zdrobită şi ea, trebui să se aşeze la rândul său. Şi, în nenorocirea ce se abătuse peste camera asta mare, în care

azi-dimineaţă râdea încă fericirea lor, ea vorbi cea dintâi, exprimându-şi mirarea şi protestul:

— Dar nu l-ai întrebat nimic, nu ştim nimic despre el. De unde vine, ce face, ce vrea? Şi, mai ales, cum a făcut să te găsească?... Asta era cel mai important de ştiut.

— Ah! ce vrei? răspunse Norine, când mi-a spus numele lui m-a îngheţat, m-a trăsnit! Oh! desigur, el e; cred că ai recunoscut şi tu în el pe tatăl său, nu-i aşa?... Ai dreptate, nu ştim nimic, vom trăi de-aci înainte sub această ameninţare, cu spaima continuă că într-o zi casa se va prăbuşi peste noi.

Şi începu să plângă, fără vlagă, fără curaj, îngăimând doar cuvinte înecate în lacrimi.

— Un băiat mare de optsprezece ani care-ţi cade pe cap aşa deodată, pe neaşteptate!... E drept că nu-l iubesc, fiindcă aproape nici nu-l cunosc... Când m-a sărutat, n-am simţit nimic, decât un fior rece, ca şi cum inima mi-ar fi îngheţată... Doamne! cât sunt de amărâtă! cât de urâte, cât de murdare şi crude sunt toate astea!

Şi cum copilul ei, văzând-o că plânge, alergă şi se aruncă la pieptul mamei speriat, plângând şi el, Norine îl strânse cu patimă în braţe.

— Sărmanul meu puişor! sărmanul meu puişor! numai tu să nu suferi, să nu cadă asupra ta greşeala mea!... Vai! ce pedeapsă crudă ar fi asta; hotărât lucru, cel mai bine e să trăieşti corect, dacă nu vrei să ai supărări mai târziu!

Seara, cele două surori, ceva mai liniştite, se deciseră să-i scrie lui Mathieu. Norine îşi aminti de vizita pe care i-o făcuse cu câţiva ani în urmă, când o întrebase dacă Alexandre nu venise s-o vadă. Numai el cunoştea taina, ştia unde să ceară informaţii. Şi, îndată ce primi scrisoarea, Mathieu se grăbi să vină în strada Fédération; era îngrijorat de consecinţele pe care o asemenea întâmplare putea să le aibă asupra uzinei, în situaţia în care se găsea Beauchêne, din zi în zi mai încurcat băneşte. După ce o întrebă îndelung pe Norine, bănui că Alexandre trebuie să fi aflat adresa

acesteia de la „Cuţitoaia”, fără să-şi dea încă bine seama de înlănţuirea firească a faptelor, atâtea lacune şi încurcături mai subzistau. În sfârşit, după o lună întreagă de cercetări discrete, de convorbiri cu doamna Menoux, cu Céleste, cu însăşi „Cuţitoaia”, Mathieu putu să restabilească oarecum faptele. Desigur că alarma pornea de la ancheta pe care, la cererea lui. trepăduşa urmase s-o facă la Rougemont, când se dusese în cătunul Saint-Pierre să culeagă informaţii despre copilul ce se părea că ar fi ucenic la rotarul Montoir, Trăncănise prea mult, spusese prea multe, mai ales celuilalt ucenic al rotarului, lui Richard; acesta era un copil trimis de Asistenţa publică, cu instincte destul de rele şi el, astfel că, după şapte luni, fugise şi el, ca şi Alexandre, după ce-şi jefuise stăpânul. Anii trecură fără să li se dea de urmă. Dar desigur că mai târziu cei doi tineri pierde-vară se reîntâlniseră pe trotuarele Parisului. Probabil că roşcovanul cel înalt îi spusese celui mic şi oacheş toată povestea, că îl caută părinţii, şi poate că şi cine e maică-sa, totul împănat cu bârfeli de tot felul, cu născociri absurde. Numai că asta nu era de-ajuns; şi Mathieu, ca să priceapă cum băiatul aflase adresa, ajunse la ipoteza că o deţinea numai de la „Cuţitoaia”, informată cu o mulţime de amănunte de către Céleste. Află că în casa Broquette un tânăr îndesat, cu fălci puternice, venise de două ori să discute cu trepăduşa. Fără-ndoială, multe fapte rămâneau nelămurite; aventura se desfăşura în umbra tragică a ungherelor pariziene rău famate, a căror mocirlă nu e prudent s-o răscoleşti. Mathieu se mulţumi să-şi dea seama în linii mari despre această afacere, cuprins el însuşi de groază în faţa dosarului destul de voluminos al celor doi bandiţi, scăpaţi pe străzile marelui oraş, trăind de azi pe mâine, târându-şi trândăvia şi stricăciunea. Rămase totuşi cu convingerea – lucru care-l consola – că, dacă mama, Norine, e cunoscută, numele şi situaţia lui Beauchêne nu sunt desigur bănuite de nimeni.

Când o revăzu pe Norine, Mathieu o îngrozi cu cele

câteva amănunte ce trebui să i le dea.

— Oh! vă implor, vă implor, să nu mai vină! Găsiţi un mijloc, nu-l lăsaţi să mai vină... Îmi face prea rău când îl văd.

Fireşte, Mathieu nu putea să facă nimic. Şi toate străduinţele lui, după multă chibzuială, trebuiau să se mărginească la posibilitatea de a-l împiedica pe Alexandre să-l descopere pe Beauchêne. Ceea ce aflase despre băiat era atât de urât, atât de josnic şi dureros, încât voia s-o ferească şi pe Constance de cumplitul scandal al unui asemenea şantaj. O vedea parcă îngălbenindu-se în faţa mârşăviei acestui copil, pe care îl dorise, îl căutase cu atâta patimă, în perversiunea dragostei ei trădate. Şi se simţea cuprins de ruşine pentru ea, socotind că ar fi o faptă mai folositoare şi mai umană, dacă ar îngropa taina într-o tăcere de mormânt. Dar această hotărâre n-o luă decât după o frământare îndelungată, căci i se părea nedrept să-l lase pe nenorocitul acela pe drumuri. Mai era oare cu putinţă să fie salvat? N-o credea de fel. Şi apoi, cine ar vrea şi ar putea să-l vindece de rele pe acel tânăr? cine s-ar strădui să-l facă cinstit prin muncă? Încă o fiinţă pierdută, târâtă de valuri, şi inima îi sângera când îl osândea, deşi nu credea că mai există vreun mijloc posibil pentru salvarea lui.

— Părerea mea, îi spuse el Norinei, e că deocamdată ar fi bine să-i ascunzi numele tatălui său. Mai târziu vom vedea. Azi mă tem că s-ar ivi neajunsuri pentru toţi.

Ea îl aprobă din toată inima.

— Oh! să n-aveţi nicio grijă. I-am şi spus că tatăl său a murit. Toată povestea asta va cădea numai pe capul meu, şi doresc atât de mult să fiu lăsată în pace, în colţul meu, cu copilul meu!

Mâhnit, Mathieu tot se mai gândea, neputându-se hotărî să-l lase în voia soartei.

— I-aş căuta o ocupaţie, dacă ar vrea să lucreze. Mai târziu l-aş lua chiar la fermă, când nu mi-ar mai fi teamă că

ar mai putea avea vreo influenţă rea asupra micului meu popor... Am să văd, cunosc un rotar care l-ar lua ucenic fără-ndoială, şi am să-ţi scriu ca să-i spui unde trebuie să se prezinte, când va mai veni să te vadă.

— Cum când va mai veni? strigă ea disperată. Credeţi aşadar că o să mai vină? Oh, Dumnezeule, Dumnezeule! niciodată n-am să mai fiu fericită!

Şi mai veni, într-adevăr. Dar când ea îi dădu adresa rotarului, ridică din umeri rânjind. Îi cunoştea el pe rotarii din Paris, nişte exploatatori, nişte leneşi, care-i sileau pe bieţii băieţi să muncească pentru ei. De altminteri, nici nu-şi terminase ucenicia; nu era bun decât pentru alergături, ar accepta bucuros un loc într-un mare magazin. Şi când Mathieu îi obţinu acest loc, nu stătu acolo decât vreo cincisprezece zile, şi dispăru într-o seară cu pachetele de mărfuri pe care le transporta. Rând pe rând, încercă meseria de brutar, salahor la zidărie, apoi ajutor de măcelar în hale, fără să se poată statornici undeva, dezamăgindu-şi protectorul, lăsându-l să acopere băneşte tot felul de hoţii. Astfel, ocrotitorul trebui să renunţe la salvarea netrebnicului. Trebuiră să se mărginească, atunci când băiatul apărea iar în zdrenţe, slab şi flămând, să-i dea numai cu ce să-şi cumpere o haină şi pâine.

De atunci, Norine nu mai trăi decât într-o nelinişte ucigătoare. Săptămâni întregi Alexandre părea ca şi mort. Dar ea tot mai tresărea la cel mai mic zgomot pe coridor, întotdeauna îl simţea acolo, şi, când bătea brusc în uşă, îi recunoştea lovitura pumnului şi începea să tremure, ca şi cum ar fi venit s-o bată. El îşi dăduse seama cu ce putere nimicitoare o teroriza pe biata femeie, şi profita de acest lucru ca să-i scoată tot ce avea ascuns prin sertare. Când îi dădu o dată o monedă de cinci franci, ajutorul pe care Mathieu i-l oferea uneori cu discreţie, nu se mulţumi şi vru să scotocească singur prin sertare. Uneori cădea pe capul ei pierdut, spunându-i că va fi dus la închisoare chiar în seara aceea dacă nu are zece franci; striga că sparge totul

din cameră, că ia mica pendulă s-o vândă. Şi trebuia să intervină Cécile şi să-l dea afară, foarte curajoasă, aşa slabă şi plăpândă cum era. Dar nu pleca decât ca să revină peste câteva zile cu noi pretenţii, ameninţând că spune vecinilor toată povestea, dacă nu i se dă zece franci. Într-o zi, cum maică-sa plângea, pentru că n-avea niciun ban, voi să descoase salteaua, spunând că acolo îşi ascunde ea comoara. Biata gospodărie a celor două surori devenea un iad.

Dar cea mai mare nenorocire se întâmplă atunci când, pe strada Fédération, Alexandre făcu cunoştinţă cu Alfred, fratele cel mai mic al Norinei, ultimul copil al lui Moineaud. Pe atunci acela avea douăzeci de ani, era cu doi ani mai mare decât nepotul său „ocazional”, cum îi spunea în glumă lui Alexandre, de la prima lor întâlnire. Şi nu exista o mai mare haimana a străzilor ca această puşlama gălbejită, spână şi fără gene, clipind mereu din ochi. cu gura strâmbă, buruiană a maidanului crescută în libertate pe gunoaiele pariziene. La vârstă de şapte ani îşi jefuia surorile, o bătea pe Cécile, sâmbăta, ca să-i smulgă cu mâinile lui mici şi slabe banii munciţi. Niciodată mama Moineaud, gârbovită de muncă, nu-l putuse supraveghea. Nu avusese puterea să-l facă să urmeze la şcoală, nici să stea, după aceea, să înveţe un meşteşug; şi atât o scotea din răbdări, că, până la urmă, îl trimitea ea însăşi pe stradă ca să aibă linişte. Fraţii cei mari îl mai plesneau câteodată; tatăl era la lucru de dimineaţă până seara; iar copilul, părăsit moralmente, creştea în voia soartei, împins spre viciu şi crimă, în furnicarul de ştrengari şi ştrengăroaice de vârstă lui, care se stricau laolaltă, ca nişte mere căzute prea devreme de pe crengi. Şi crescuse mare în mijlocul corupţiei, şi era surplusul sacrificat al acestei familii sărace, preaplinul vărsat la canal, fructul stricat care le strica şi pe celelalte.

Ca şi Alexandre, de altminteri, nu trăia decât la voia întâmplării; nu se ştia nici măcar pe unde dormea, de când mama Moineaud murise la spital, istovită de prea multe

naşteri în mizerie, strivită de povara unei căsnicii nefericite. N-avea decât şaizeci de ani şi mergea gârbovită, frântă, ca o bătrână de o sută de ani. Moş Moineaud, cu doi ani mai vârstnic decât ea, gârbov şi el, cu picioarele înţepenite de paralizie, jalnică ruină după cincizeci de ani de muncă nedreaptă, fusese silit să părăsească uzina. Iar casa începea să i se golească, nevoit să împrăştie pretutindeni cele câteva zdrenţe pe care le mai avea. Din fericire, i se făcuse o mică pensie de la uzină, datorită iniţiativei binevoitoare a lui Denis. Însă omul cădea în mintea copiilor şi, îndobitocit de îndelungata sa muncă de bătrân cal de manej, îşi bea până şi cei câţiva gologani pe care-i avea. Nu puteai să-l laşi singur în odaie cu picioarele înţepenite, cu mâinile tremurânde; ar fi fost în stare să dea foc casei, când îşi aprindea pipa; drept care venise să se adăpostească la cele două fiice ale lui, Norine şi Cécile, singurele din familie care avuseseră inima să-l primească. Îi închiriaseră o cămăruţă deasupra camerei lor, la etajul al cincilea, îl îngrijeau, îi cheltuiau pensioara pentru hrana şi nevoile lui, adăugând destul şi de la ele. Asta însemna, cum spuneau ele, vesele şi curajoase, că aveau de-aci înainte doi copii, pe cel mic de tot şi pe cel foarte bătrân – grea povară pentru două femei care câştigau doar cinci franci lipind cutii de dimineaţă până seara. Şi trista ironie a soartei făcea ca moş Moineaud să nu găsească alt adăpost decât la Norine, fiica alungată de el odinioară, blestemată pentru purtarea ei rea, la acea netrebnică, la acea târfă care-l necinstise şi căreia îi săruta azi mâinile când îl ajuta să-şi aprindă pipa, de teamă să nu-şi ardă vârful nasului.

Vechiul cuib al lui Moineaud se clătinase şi era acum distrus; toată familia zburase, se risipise în prăbuşirea ei, la voia întâmplării. Numai Irma, mulţumită fericitei ei căsătorii cu un funcţionar, trăia fericită, făcea pe cucoana, atât de vanitoasă, încât nu-şi mai vedea nici fraţii, nici surorile. Victor începea în uzină aceeaşi viaţă ca şi tatăl său, învârtind tocila pe care o învârtise şi taică-său, cu aceeaşi

râvnă oarbă şi dârză. Se căsătorise şi avea şase copii până acum, trei băieţi şi trei fete, şi, la mai puţin de treizeci şi şase de ani, îi hărăzea soţiei soarta mamei lui, nopţi de dragoste imprudentă, după zile fără pâine, naşteri neîntrerupte agravând asprele griji ale gospodăriei. Şi amândoi aveau să sfârşească la fel de spetiţi de muncă, în timp ce copiii lor aveau să continue, la rândul lor, fără măcar să-şi dea seama, înmulţirea rasei blestemate a muritorilor de foame. Pentru Euphrasie soarta fusese şi mai crudă. Nenorocita operată nu avusese nici măcar norocul să moară. Nemaifiind bună de nimic, de când încetase să mai fie femeie, încetul cu încetul se anchilozase în pat, nemaiputând să facă nicio mişcare, trăind totuşi, ascultând, privind, înţelegând. Iar din mormântul acesta deschis, luni întregi văzuse surpându-se tot ce mai rămăsese din căsnicia ei. Devenise un simplu obiect în casă; bărbatul ei o înjura, iar doamna Joseph, stăpâna de acum, o chinuia, lăsând-o zile întregi fără apă, sau aruncându-i câteva coji de pâine ca unui animal bolnav, căruia nici măcar paiele nu i se primenesc. Şi nefericita încă s-ar fi împăcat cu soarta asta, doborâtă de frică şi umilinţă în decăderea ei. Pacostea era însă că cei trei copii, cele două gemene şi băiatul, lăsaţi în voia soartei, alunecau în noroi, căpeau pradă dezmăţului de pe uliţele oraşului. Bénard, soţul, începu să bea împreună cu doamna Joseph, cu braţele vlăguite şi cu mintea tulburată de dezastrul căminului său. Pe urmă, se luară la bătaie, spărgând tot din casă şi alungind copiii, care nu se mai întorceau decât în zdrenţe, plini de noroi, cu buzunarele pline de lucruri furate. În două rânduri, Bénard dispăru timp de opt zile. A treia oară nu se mai întoarse. Când veni plata chiriei, doamna Joseph plecă şi ea, găsindu-şi alt bărbat. Acesta fu sfârşitul. Euphrasie fu dusă la Salpêtrière[6] în timp ce copiii, fără adăpost, rămaseră pe drumuri. Băiatul se făcu nevăzut, ca înghiţit de-o hazna.

[6] Azil de bătrâne în Paris.

Una dintre gemene, culeasă de pe stradă, muri iarna următoare la spital. Cealaltă, Toinette, o blondă slabă şi afurisită, cu toată înfăţişarea ei firavă, cu dinţii şi ochii ca de lup, trăia pe sub poduri, prin fundul gropilor de pe maidane, locuia prin odăiţe murdare, prostituată la zece ani, veterană la şaisprezece ani în jafuri şi furturi. O derbedoaică mai rea decât Alfred, fată părăsită moralmente, otrăvită de viciile oraşului, gata pentru crimă. Iar unchiul şi nepoata întâlnindu-se, se asociară, fără să se ştie clar pe unde dormeau; poate pe lângă Moulineaux, unde erau nişte cuptoare de ghips.

Într-o zi se întâmplă că Alexandre, urcându-se la Norine, să-l întâlnească acolo pe Alfred, care venea câteodată cu intenţia să stoarcă vreo monedă de zece bani de la moş Moineaud. Cei doi tineri pungaşi plecară împreună, stătură de vorbă şi se înhăitară. Astfel, se înjghebă o adevărată cârdăşie. Alexandre îşi ducea traiul împreună cu Richard, Alfred le-o aduse şi pe Toinette. Erau acum patru, şi slăbuţa Toinette se îndrăgosti de Richard, un vlăjgan, căruia Alfred i-o cedă bucuros, ca bun camarad. De atunci, în fiecare seară, era pălmuită de noul ei stăpân, dacă nu-i aducea cinci franci. Dar ea găsea că e foarte bine aşa, ea, care pentru un simplu bobârnac ar fi zgâriat obrazul oamenilor ca o pisică turbată. Şi urmă obişnuita poveste: mai întâi cerşitul – fata încă copilă, pe care cei trei golani o forţau să întindă mâna, sta la pândă şi-i silea pe cetăţenii întârziaţi să-i dea pomană, seara, pe la colţuri întunecoase; apoi prostituţia – fata acum mai măricică, ducând bărbaţii pe după garduri şi dându-i pe mâna prietenilor pe cei care nu plăteau; pe urmă furtul – la început furturi mici, şterpelind tot ce se mai găsea prin galantarele magazinelor; lovituri mai serioase pe urmă, expediţii premeditate, studiate, ca nişte adevărate planuri de război. Banda de pungaşi dormea pe unde putea, ba prin spelunci deochiate, ba pe maidane. Vara hoinăreau fără ţintă, prin pădurile de la marginea oraşului, în aşteptarea nopţii care lăsa Parisul pe

seama lor. Se întâlneau apoi în hale, în furnicarul de pe bulevarde, în cârciumi deşucheate, de-a lungul aleilor pustii, pretutindeni unde adulmecau o pleaşcă pentru a-şi şterpeli pâinea trândăviei şi a-şi satisface plăcerea viciului pe spinarea altora. O adevărată gaşcă de golani sălbatici, scăpaţi în plină civilizaţie, trăind în afara legii, un cârd de tinere fiare cutreierând pădurile ancestrale, bestia umană reîntoarsă la starea barbară, părăsită de la naştere, pradă străvechilor instincte de jaf şi măcel. Şi, întocmai ca bălăriile, creşteau dârzi, din zi în zi mai cutezători, pretinzând un bir tot mai mare proştilor care muncesc, mărind numărul tâlhăriilor lor în drumul spre crimă.

Dintr-o clipă de desfrâu, la întâmplare, sămânţa omenească încolţise; copilul crescuse fără ca cineva să-l fi dorit, născut la întâmplare, azvârlit după aceea pe uliţă fără nicio supraveghere, fără niciun sprijin. Aici putrezea, devenind un cumplit ferment de descompunere socială. Toţi aceşti micuţi nefericiţi aruncaţi pe drumuri, aşa cum duci la canal pisoii prea numeroşi, toţi aceşti bieţi părăsiţi, aceşti vagabonzi ai străzii, care cerşeau, care se prostituau, care furau, alcătuiau gunoiul unde germina crima. Nenorociţii aceştia întreţineau astfel un focar de groaznică infecţie, în umbra tragică a fundăturilor pariziene. Sămânţa asta atât de imprudent aruncată pe stradă devenea o recoltă de tâlhari, înfricoşătoarea recoltă a relelor care făcea să trosnească întreg edificiul societăţii.

Când Norine începu să bănuiască isprăvile bandei, prin lăudăroşeniile lui Alexandre şi Alfred, cărora le plăcea s-o uluiască, se sperie atât de tare încât puse un zăvor la uşă. Şi, îndată ce se întuneca, nu mai deschidea fără să audă mai întâi numele vizitatorului. De aproape doi ani ţinea chinul ăsta: aşteptarea înfrigurată în care se afla mereu, de teama unei posibile vizite a lui Alexandre. Avea douăzeci de ani acum şi vorbea ca un stăpân, ameninţând-o cu răzbunări cumplite, când se întâmpla să plece cu mâinile goale. Într-o zi, fără ca Cécile să i se poată împotrivi, se

năpusti asupra dulapului şi luă un vraf de rufe, batiste, şervete, cearşafuri, ca să le vândă, şi cele două surori nu îndrăzniră să-l urmărească pe scară, amândouă încremenite de spaimă, prăbuşite în lacrimi pe scaunele lor.

Iarna fu foarte aspră. Trista şi mica familie a celor două muncitoare jefuite astfel s-ar fi prăpădit de foame şi frig, împreună cu scumpul lor copil pe care totuşi îl răsfăţau, dacă vechea lor prietenă, doamna Angelin, n-ar fi venit mereu cu câte-un mic ajutor. Era tot delegată a Asistenţei publice şi continua să-i supravegheze pe copiii fetelor nemăritate, în mahalaua asta groaznică, Grenelle, roasă de mizerie. Dar de multă vreme nu mai putea s-o ajute pe Norine cu bani dăruiţi de către Administraţie. Şi dacă îi aducea lunar câte-o monedă de douăzeci de franci, aceşti bani erau din partea persoanelor miloase, care îi încredinţau obolul lor, sume destul de mari, ştiind că va avea cui să le împartă cu folos, în fundul înspăimântătorului iad unde ocupaţia ei o silea să trăiască. Ultima ei bucurie, marea mângâiere a vieţii ei deşarte, fără copii, era să le miluiască astfel pe mamele sărmane, ai căror copilaşi râdeau fericiţi când o vedeau venind încărcată de bunătăţi.

Într-o zi, pe-o vreme cumplită, cu ploaie şi vânt, doamna Angelin întârzie câtva timp la Norine. Era abia ora două; îşi începuse vizitele, ţinând pe genunchi săculeţul umflat cu monede de aur şi de argint pe care trebuia să le împartă. Moş Moineaud era şi el acolo, în faţa ei, înţepenit pe-un scaun, fumându-şi pipa; şi ea se informa asupra stării lui, explicându-i că ar fi vrut să obţină şi pentru el un ajutor lunar.

— Dar, adăugă ea, dacă aţi şti cât suferă lumea săracă în lunile astea de iarnă! Suntem copleşiţi de cereri, nu putem să-i ajutăm pe toţi. Dumneata eşti încă printre cei fericiţi. Îi văd pe unii dormind pe pietre, ca nişte câini, neavând un cărbune să se încălzească, un cartof să mănânce. Şi bieţii copilaşi acolo, o, Doamne! copii cu droaia în murdărie, fără ghete, fără haine, crescând pentru închisoare şi eşafod,

dacă nu-i seceră mai înainte oftica.

Se înfioră, închise ochii, ca şi cum ar fi vrut să scape de înspăimântătoarele vedenii ale mizeriei, ale ruşinii şi ale crimelor, pe care le întâlnea în drumurile ei neîntrerupte prin acest infern al mamelor sărace, al prostituţiei şi al foamei. Întotdeauna se întorcea palidă, tăcută, neîndrăznind să povestească totul, deoarece cunoscuse până în fund mocirla omenească. Uneori tremura, se uita la cer, întrebându-se ce urgie răzbunătoare va înghiţi odată oraşul ăsta blestemat.

— Vai! şopti ea din nou, suferă atât de mult încât li se vor ierta greşelile!

Năucit, Moineaud o asculta, fără să aibă aerul că înţelege. Cu greutate îşi scoase pipa din gură, deoarece mişcarea asta îi cerea un efort prea mare, lui omul care, timp de cincizeci de ani, se luptase cu fierul strâns pe menghină şi bătut pe nicovală.

— Numai să ai o purtare bună, asta e, bâigui el încet. Când munceşti, eşti răsplătit.

Dar când vru să-şi pună pipa iar în gură, nu mai putu. Mâna, anchilozată de muncă, îi tremura prea tare. Şi Norine trebui să se ridice ca să-l ajute.

— Bietul tata! spuse Cécile, care nu-şi întrerupsese lucrul, tăind cartonul pentru cutii. Ce s-ar fi făcut, dacă nu l-am fi luat la noi? Irma, cu pălăriile şi rochiile ei de mătase, nu l-ar fi primit la ea.

Intre timp, de când sosise doamna Angelin, băieţaşul Norinei se postase în faţa ei, ştiind bine că, în zilele când venea această doamnă bună, aveau desert la cină. Şi surâdea cu ochii lui luminoşi, cu chipul lui drăgălaş şi blond, cu părul lui auriu şi ciufulit. Când băgă de seamă cu ce privire veselă o aşteaptă să deschidă sacul, doamna Angelin fu cuprinsă de-o rară duioşie.

— Vino de mă sărută, micuţul meu prieten.

Nu exista răsplată mai dulce pentru ea decât acest sărut al copiilor din casele oropsite în care aducea puţină

bucurie. Ochii i se umplură de lacrimi, când micuţul îi sări cu vioiciune de gât, şi repetă, adresându-se mamei:

— Nu, nu, să nu te plângi, sunt femei mai nenorocite decât dumneata... Cunosc una care, ca să aibă un asemenea micuţ, care să fie al ei, numai al ei, ar primi bucuros să trăiască în sărăcie ca dumneata şi ar vrea să lipească aceste cutii de dimineaţă până seara, mulţumindu-se cu o viaţă de pustnică în această singură şi sărăcăcioasă cameră, pe care numai un copil ar umple-o de soare... Ah! Dumnezeule mare! dacă ai vrea, dacă am putea face schimb!

Tăcu o clipă, de teamă să nu izbucnească în lacrimi. Era rana ei veşnic deschisă, copilul amânat la început pentru mai târziu, apoi copilul dorit atât de mult şi care n-a mai venit niciodată. Soţii îmbătrâneau acum într-o singurătate amară, locuind în trei camere strâmte, dând spre curte, pe strada Lille, şi trăind retraşi graţie salariului ei de delegată, adăugat la ce mai putuseră salva din fosta avere. Cu desăvârşire orb, fostul pictor de evantaie, atât de mândru altădată, nu mai era acum decât un biet obiect, un sărman infirm îndurerat, pe care soţia îl aşeza dimineaţa într-un fotoliu, unde îl găsea şi seara, când se întorcea din nesfârşitele ei alergături pe la casele îngrozitor de sărace, cu mame vinovate şi copii martiri. Nu mai putea nici să mănânce, nici să se culce fără ajutorul ei; n-o mai avea decât pe ea, era copilul ei, cum spunea uneori, cu ironie şi disperare, care-i făceau pe amândoi să plângă. Un copil? dar avea acum unul, pe el! Un copil bătrân, nenorocit, care, deşi n-avea încă cincizeci de ani, părea de optzeci, visând soarele în veşnica lui noapte neagră, în timpul lungilor ore pe care era nevoit să le petreacă singur. Şi nu invidia numai copilul acestei sărmane muncitoare, ci şi pe bătrânul ce-şi fuma pipa, pe acest infirm, care, cel puţin, vedea şi trăia încă.

— N-o necăji pe doamna, îi spuse Norine fiului ei, neliniştită, emoţionată, văzând-o atât de tulburată şi de

tristă. Du-te şi te joacă.

Cunoştea de la Mathieu câte ceva din viaţa acesteia. Pentru binefăcătoarea ei avea o recunoştinţă, un fel de respect pătimaş, care o făcea să fie timidă, deferentă, ori de câte ori o vedea venind aşa, înaltă, distinsă, îmbrăcată totdeauna în negru, cu chipul ei atât de frumos altădată, şi acum răvăşit de prea multe lacrimi, la abia patruzeci şi şase de ani. Pentru ea era ca o regină detronată şi căzută în cumplite şi nedrepte suferinţe.

— Du-te, du-te şi te joacă, puiule. O oboseşti pe doamna.

— Să mă obosească, oh, nu! strigă doamna Angelin, învingându-şi emoţia. Dimpotrivă, îmi face bine... Sărută-mă, mai sărută-mă o dată, frumuşelule.

Apoi continuă, grăbită să plece:

— Uite, întârzii, şi mai am atâtea drumuri de făcut până diseară!... Iată ce pot face pentru dumneata.

Dar în clipa când băgă mâna în săculeţ să scoată o monedă de aur, se auzi o lovitură de pumn în uşă. Norine păli, înfricoşată: recunoscuse lovitura de pumn a lui Alexandre. Ce să facă? Dacă nu-i deschidea, tâlharul avea să continue să bată, să facă scandal. Trebui să deschidă, şi lucrurile se petrecură nicidecum atât de brutal şi de tragic cum se temuse ea. Uimit că o găseşte acolo pe această doamnă, Alexandre nici măcar nu deschise gura, ci se strecură şi rămase în picioare, lângă perete. Inspectoarea îşi ridicase privirea, apoi şi-o întorsese, înţelegând că băiatul acesta, astfel primit, trebuia să fie vreun prieten sau vreo rudă. Şi continuă, fără să ascundă nimic:

— Iată douăzeci de franci, nu pot mai mult... Dar îţi promit că luna viitoare voi încerca să dublez suma. E luna cu plata chiriei şi am cerut pretutindeni; îmi vor da cât vor putea mai mult... Vai! numai de-aş avea destul! am atâtea cereri!

Săculeţul rămase deschis pe genunchii ei, şi Alexandre îl scotocea cu ochii lui scânteietori; cântărea comoara săracilor, aurul, argintul şi chiar gologanii mai mari, care

umflau punguţa de piele. Fără să scoată o vorbă, se uita la ea cum îl închide, cum îşi petrece lănţişorul săculeţului pe braţ şi cum se ridică apoi de pe scaun.

— Şi acum la revedere, pe luna viitoare, nu-i aşa? încheie ea. Voi veni în ziua de cinci, neapărat. Desigur, îmi voi începe vizitele cu dumneata. Dar s-ar putea să vin mai târziu în ziua aceea, căci e tocmai ziua de naştere a sărmanului meu soţ... Şi acum curaj şi spor la lucru!

Norine şi Cécile se ridicaseră şi ele, s-o însoţească până la uşă. Continuară şi acolo să-i spună nesfârşite cuvinte de mulţumire, şi copilul o sărută iar pe doamnă, pe amândoi obrajii, din toată inimioara lui. Cele două surori, speriate la apariţia lui Alexandre, respirară uşurate. Lucrurile se sfârşiră chiar destul de bine, întrucât se arătă om de înţeles, mulţumindu-se, când Cécile se dusese să schimbe polul de aur, cu o monedă de cinci franci, din cele patru aduse înapoi. Şi nu mai zăbovi pe-acolo pentru a le chinui ca de obicei, ci luă moneda numaidecât, fluierând un cântec de haimana.

Ziua de cinci din luna următoare căzu într-o sâmbătă şi fu una dintre zilele cele mai ploioase şi mai posomorâte din acea iarnă tristă. Chiar de pe la ora trei se făcu întuneric; se înnoptase de-a binelea. În colţul acesta singuratic de pe strada Fédération se afla şi un maidan, un teren pentru viitoare clădiri, de mulţi ani închis cu un gard, putrezit acum de umezeală. Câteva scânduri fuseseră smulse şi se făcuse o spărtură la unul dintre capetele lui. Şi toată după-amiaza o fetiţă slabă fu văzută stând acolo, în ciuda ploii ce nu mai contenea, învăluită într-o zdreanţă de broboadă veche plină de găuri, care-i acoperea faţa până la ochi, ca s-o apere de frig. Se vede că aştepta ceva: poate mila vreunui trecător generos, poate desfrâul cu vreo haimana puţin pretenţioasă, într-o nerăbdare ce-o făcea să se desprindă în fiecare minut de scândurile de care se rezemase, ca o fiară la pândă, întinzându-şi capul subţire de nevăstuică, pândind acolo, cu privirile aţintite înspre

Champ-de-Mars.

Orele se scurseră; bătu ora trei; nori negri şi groşi se rostogoleau pe cerul livid, şi fata păru că dispare şi ea, ca o epavă azvârlită întunericului. Uneori îşi ridica puţin capul, privea cu ochii ei scânteietori cerul întunecat, ca şi cum i-ar fi mulţumit că aruncă atât întuneric în acest colţ pustiu, bun pentru capcană. Şi atunci, în clipa când începu iar să plouă cu găleata, o doamnă se ivi, îmbrăcată în negru, şi mai neagră parcă sub umbrela-i deschisă. Mergea repede; se ferea de băltoace, ca o persoană grăbită care-şi face drumul pe jos spre a economisi banii de trăsură.

Se vede că Toinette o recunoscuse de departe, după vreun anumit semn. Era doamna Angelin care se grăbea, venind din strada Lille şi alergând la săracii ei, cu lănţişorul săculeţului petrecut peste încheietura mâinii. Şi când fata văzu sclipind oţelul acelui lănţişor, nu. se mai îndoi o clipă şi scoase un şuierat uşor. Imediat se auziră nişte ţipete, nişte gemete venind dintr-un colţ întunecos al maidanului, în timp ce începu şi ea să geamă, scoţând strigăte jalnice.

Mirată, tulburată, doamna Angelin se opri.

— Dar ce ai, fata mea?

— Oh! doamnă, fratele meu a căzut acolo şi şi-a rupt piciorul.

— Cum a căzut? de unde a căzut?

— Oh! da, doamnă, e un şopron acolo unde dormim, fiindcă n-avem casă; iar el s-a urcat pe-o scară veche ca să astupe o spărtură prin care ploaia curgea peste capetele noastre şi, căzând, şi-a frânt piciorul.

Ea izbucni în plâns, întrebându-se ce-au să se facă acum, îngânând că de zece minute stă acolo disperată, şi că nimeni nu-i vine în ajutor, pe ploaia asta şi pe-un frig de n-ai lăsa un câine afară. În acest timp, ţipetele jalnice şi tânguirile dureroase se înteţeau în fundul maidanului.

Cu inima strânsă, doamna Angelin avu totuşi o clipă de şovăire şi de neîncredere.

— Trebuie să alergi să cauţi un medic, sărmana mea

copilă. Eu nu-ţi pot ajuta cu nimic…

— Ba da, doamnă, veniţi… Nu ştiu unde să găsesc un medic… Veniţi să-l ridicăm, că nu pot singură, şi să-l punem cel puţin sub şopron, să nu-l ude ploaia.

De data asta doamna Angelin se înduplecă, atât de sincer i se păru tonul vocii ei. Vizitele dese ce le făcea prin cocioabele sărăcăcioase, unde crima creştea pe gunoiul mizeriei, o făcuseră să fie curajoasă. Trebui să-şi închidă umbrela când fu nevoită să se strecoare prin scândurile rupte, printr-o spărtură din gard, în urma fetei care alerga înainte, în zdreanţa ei de broboadă, cu capul gol, micuţă şi suplă ca o pisică.

— Daţi-mi mâna, doamnă… Luaţi seama că sunt gropi… E tocmai colo, în fund. Auziţi cum suferă bietul meu frate?… Acum am ajuns.

Atunci se petrecu ceva sălbatic şi fulgerător. Cei trei tâlhari, Alexandre, Richard şi Alfred, pitiţi în umbră, se repeziră, aruncându-se asupra doamnei Angelin cu o asemenea putere de lupi înfometaţi, încât o prăvăliră la pământ. Alfred, mai laş, o lăsă pe seama celorlalţi doi, iar el alergă la gaura zăplazului, să stea la pândă, împreună cu Toinette. Alexandre, care avea pregătită batista, făcută căluş, astupă gura victimei ca să-i înăbuşe ţipetele. N-avea de gând decât s-o ameţească şi după aceea să fugă cu săculeţul. Însă căluşul se vede că ieşise, iar ea scoase un răcnet teribil; în aceeaşi clipă, ceilalţi doi, care stăteau la pândă lângă spărtura din gard, dădură semnalul de alarmă; fără-ndoială că se apropiau câţiva trecători. Trebuia să termine. Alexandre îi legă batista în jurul gâtului, în vreme ce Richard îi astupă gura cu pumnul înăbuşindu-i strigătul. Cuprinşi de nebunia crimei, amândoi începură să răsucească batista, s-o strângă şi să târască victima prin noroiul de pe maidan, până când văzură că nu mai mişcă. Apoi, cum fluierătura se auzi din nou, luară săculeţul, lăsară acolo trupul femeii, cu batista înnodată în jurul gâtului, şi începură să alerge, toţi patru, până la podul Grenelle, unde

aruncară săculeţul în Sena, după ce băgaseră în buzunare toţi gologanii, monedele de argint şi cele de aur.

Când Mathieu citi în gazete amănuntele crimei, fu cuprins de spaimă şi alergă în strada Fédération. Identitatea doamnei Angelin fusese repede stabilită; omorul săvârşit pe maidanul acela, la o sută de metri de casa unde locuiau cele două surori, îl tulbură ca o teribilă presimţire. Şi numaidecât îşi dădu seama că temerile sale erau întemeiate, pentru că trebui să bată de trei ori în uşă până ce veni Cécile, tremurând toată, care descuie uşa ca să-l poftească înăuntru de îndată ce-l recunoscu. Norine era în pat, bolnavă, albă ca varul. Ea începu să plângă în hohote; îi povesti, cutremurându-se, toată întâmplarea, vizita doamnei Angelin, neaşteptata sosire a lui Alexandre, care văzuse săculeţul, auzise vorbindu-se despre viitorul ajutor, de data şi ora fixată. De altminteri, nu putea să aibă nicio îndoială; batista găsită în jurul gâtului victimei era batista ei, una dintre batistele furate de Alexandre, brodată cu iniţiala numelui ei, unul dintre acele neînsemnate mărunţişuri de galanterie ce se vând cu miile în marile magazine. Şi era singurul indiciu, atât de vag, atât de puţin grăitor, încât poliţia căuta mereu, rătăcind pe mai multe piste, fără speranţă de reuşită.

Mathieu, aşezat lângă pat, rămase încremenit. Dumnezeule mare! sărmana doamnă Angelin! Şi-o amintea: tânără, atât de veselă, atât de frumoasă acolo, la Janville, cutreierând pădurile împreună cu soţul ei, rătăcind pe potecile singuratice, zăbovind sub umbra discretă a sălciilor de pe Yeuse şi făcând din dragostea lor o asemenea sărbătoare încât sărutările le răsunau sub crengi ca nişte cântece de păsărele. Şi-o amintea mai târziu; prea mult pedepsită pentru acea vreme de nepăsătoare orbire a dragostei; disperată că nu mai putea să facă un copil, pe care-l amânase prea mult, copleşită acum de progresiva infirmitate ce-i aruncase în braţe un bărbat orb, întunecând cu bezna lui tot ce le mai rămânea din fericire. Şi, deodată,

îl văzu în gând şi pe el: jalnicul orb, în seara în care o fi aşteptat întoarcerea soţiei sale, ca să-i dea să mănânce şi să-l culce; acest copil bătrân, astăzi fără mamă, părăsit, singur pentru totdeauna în întunericul lui, nemaitrăind decât cu spectrul însângerat al femeii asasinate. Atâtea vise de viaţă fericită acum spulberate şi un destin atât de tragic, o moarte atât de cutremurătoare!

— Am avut dreptate, şopti Mathieu, care se gândea la Constance, să-i ascundem acestui mizerabil numele tatălui său. Ce groaznic lucru!... Trebuie să înmormântăm acest secret în adâncul sufletelor noastre.

Norine fu prinsă iar de un fior.

— Oh! să nu vă temeţi de nimic! mai bine mor decât să vorbesc.

Trecură luni, trecură ani, şi asasinii doamnei cu săculeţul n-au fost niciodată descoperiţi. Ani de-a rândul Norine tremură ori de câte ori se auzea o bătaie mai tare în uşă. Însă Alexandre nu mai apăru, fiindu-i frică, desigur, să mai treacă pe obscura uliţă Fédération, cufundată parcă în acel ocean al Parisului, cu întunecoase şi insondabile abisuri.

II

Şi în timpul celor zece ani care se scurseră, prosperitatea crescândă a familiei Froment continuă, asemeni unei sănătoase vegetaţii revărsate, plină de sevă şi putere, în domeniul Chantebledului, îmbogăţit fără-ncetare. Pe măsură ce fiii şi fiicele creşteau, se încheiau noi căsătorii, se năşteau alţi copii, toată recolta promisă, toată această familie înmulţindu-se şi triumfând la infinit.

Mai întâi, se căsători Gervais cu Caroline Boucher, fiica unui mare fermier din împrejurimi, o fată blândă, veselă şi

voinică, cu chip frumos, o femeie făcută să poruncească micului ei popor de slugi. Avusese înţelepciunea ca, după ieşirea dintr-un pension parizian, să nu-i fie ruşine de ţarină, ci s-o iubească din nou, voind să scoată din ea tot ce i-ar asigura o statornică fericire. Aducea ca zestre, în partea dinspre Lillebonne, pajişti care măreau domeniul cu treizeci de hectare. Şi mai aducea, pe deasupra, firea ei veselă, sănătatea, hărnicia de-a se scula devreme, de-a se ocupa de păsări, de vite, de întreaga gospodărie, ca o gospodină energică la treburi, întotdeauna în picioare şi cea din urmă la plecare.

Apoi, veni la rând şi Claire, a cărei căsătorie cu Frédéric Berthaud, plănuită de multă vreme, avu loc până la urmă. Curseră multe lacrimi de duioşie; amintirea Rosei, pe care Frédéric o iubise şi voise s-o ia de soţie, tulbură inimile în ziua nunţii, când trecură pe lângă micul cimitir din Janville, la întoarcerea de la primărie. Dar nu reprezenta oare o legătură mai mult această dragoste de altădată, îndelunga afecţiune a acestui băiat cinstit, dragostea ce se revărsase apoi asupra surorii mai mici, de atâţia ani de când lucra la fermă? Frédéric n-avea niciun fel de avere şi n-aducea decât credinţa lui neclintită, prietenia frăţească ce se legase între Gervais şi el, în numeroasele anotimpuri în care lucraseră împreună pe domeniu, unul lângă altul, ca doi bouleni neobosiţi înjugaţi la acelaşi plug. Era un suflet de care nu te puteai îndoi, tovarăşul de muncă devenit indispensabil, bărbatul care aducea cu el chezăşia înţelegerii depline, fericirea sigură.

De atunci conducerea fermei fu hotărâtă. Mathieu, deşi nu avea decât cincizeci şi cinci de ani, lăsase domeniul în mâinile lui Gervais, copilul pământului, cum îl numea râzând, cel care, primul, crescuse acolo, care nu-l părăsise niciodată, care era braţul, mintea şi inima lui de fiecare clipă. Şi Frédéric avea să fie, la rândul său, gândul şi efortul lui Gervais, aghiotantul devotat, în munca lor comună. De-aci înainte lor, amândurora, le revenea sarcina să ducă mai

departe opera începută de părinţi, perfecţionând modul de cultivare, construind cu sprijinul lui Denis la uzina Beauchêne noi maşini, scoţând din pământ toate marile recolte pe care le putea da. La fel, şi cele două femei îşi împărţiseră domeniul; Claire lăsase în seama Carolinei, mai puternică, mai vioaie la minte, supravegherea activă, rămânând ca ea să se ocupe numai. de socoteli, de mânuirea considerabilelor sume cheltuite şi încasate. S-ar fi zis că aceste două căsnicii, foarte potrivite, erau parcă sudate într-un mod înţelept spre a depune toată puterea lor de muncă, fără teamă că s-ar putea ivi între ele cel mai neînsemnat conflict. Şi, într-adevăr, se înfăptuise o desăvârşită unire, o singură voinţă spre realizarea unui viitor din ce în ce mai bun, bucuria şi bogăţia Chantebledului sporite neîncetat, sub razele binefăcătoare ale soarelui.

Dar, deşi Mathieu renunţase la puterea efectivă, rămânea totuşi zeul creator, oracolul consultat, ascultat şi urmat. În fostul pavilion de vânătoare, transformat, mărit şi devenit o confortabilă locuinţă, el trăia alături de Marianne aceeaşi viaţă plină de dragoste, ca doi întemeietori de dinastie retraşi în gloria lor, cu unica bucurie de a vedea crescând în preajma lor numeroasele mlădiţe ale familiei, copiii copiilor lor. Pe când Claire şi Gervais rămâneau aici, Denis şi Ambroise zburaseră primii din cuib, căutându-şi norocul la Paris. În casa asta fericită, împreună cu părinţii, se aflau încă cele trei fete, Louise, Madeleine şi Marguerite, în curând bune de măritat, afară de cei trei băieţi din urmă, Grégoire, cu apucături libere, Nicolas, încăpăţânat şi voluntar, şi Benjamin, copilul visător. Întreg acest mic popor creştea înainte, la marginea cuibului, la fereastra vieţii ce se deschidea, aşteptând ca fiecare să-şi ia zborul, când i-o veni rândul. Mai era acolo şi Charlotte, văduva lui Blaise, cu cei doi copii ai ei, Berthe şi Guillaume; ei ocupau etajul de sus, unde mama îşi instalase atelierul de pictură. Se îmbogăţise, de când micul ei venit ce-i revenea din

beneficiile uzinei şi pe care i-l rezerva Denis creştea din an în an. Dar continua să lucreze pentru negustorul de miniaturi, ca să aibă banii ei de buzunar, cum spunea veselă, şi ca să poată face un dar copiilor când s-or căsători. De pe-acum se gândea la măritişul Berthei. Va fi, fireşte, prima dintre nepoatele lui Mathieu şi Marianne care se va căsători, şi se bucurau nespus de mult la gândul că vor fi străbunici.

Patru ani mai târziu, Grégoire zbură primul. Le provocase părinţilor multe supărări, şi se desfăşurase acolo o întreagă dramă, pe care ei o simţeau, de altfel, apropiindu-se de câtva timp. Grégoire nu era un om cu scaun la cap. Întotdeauna fusese un copil neastâmpărat, spaima familiei, scund şi bine legat, cu faţa batjocoritoare, în care-i străluceau doi ochi luminoşi. Copilăria şi-o petrecuse trăgând chiulul de la şcoală, prin pădurile din Janville; apoi, nu învăţase mai nimic la Paris, de unde se întorsese vesel şi sănătos, fără să se hotărască pentru vreun meşteşug sau o profesiune oarecare. La douăzeci şi patru de ani nu ştia decât să vâneze, să pescuiască, să cutreiere ţinutul călare, nici mai prost, nici mai puţin energic decât alţii, însă de-o îndărătnicie nebună, în dorinţa lui de a trăi numai după capul şi plăcerea lui. Şi culmea, întregul Janville povestea că, de câteva luni, reînnodase vechea lui prietenie din copilărie eu Thérèse Lepailleur, fata morarului şi că, seara, erau întâlniţi prin locuri dosnice, sub sălciile de pe malurile Yeusei.

Într-o dimineaţă, Mathieu îl luă pe Grégoire cu el, dorind să vadă dacă se înmulţiseră puii de potârniche, înspre Mareuil. Apoi, când fură singuri, prin crângurile platoului, îi spuse:

— Ştii, băieţaş, că nu sunt deloc mulţumit de tine... Nu mai vorbesc despre trândăvia în care trăieşti printre noi, care lucrăm cu toţii. Mai aştept până în octombrie, pentru că mi-ai făgăduit categoric că atunci te vei hotărî să-ţi alegi o meserie care să-ţi convină... Dar ce mai e şi povestea

aceea despre care mi s-a vorbit, întâlnirile cu fata lui Lepailleur? Vrei oare să ne aduci beleaua pe cap?

Grégoire începu să râdă liniştit.

— Ei! tată, sper că n-ai să-l cerţi pe unul dintre fiii tăi dacă e prietenul unei fete frumoase... Adu-ţi aminte că eu am învăţat-o să meargă pe bicicletă, acum mai bine de zece ani. Şi mai aminteşte-ţi de frumoşii trandafiri albi pe care m-a ajutat să-i fur, din curtea morii, la nunta lui Denis.

Şi acum se bucura, însufleţindu-se, retrăind acea dragoste copilărească de odinioară, hoinărelile în doi, de-a lungul râului, ospeţele cu mure, în adâncul pădurilor, în ascunzişuri neştiute de nimeni. I se părea că această dragoste se aprinsese din nou, arzând acum ca un foc mistuitor, atât de mult se îmbujora şi i se aprindeau ochii când vorbea despre lucrurile acestea îndepărtate.

— Biata Thérèse, cu care ani de zile am fost certat rău de tot, fiindcă într-o seară, întorcându-ne de la o serbare din Vieux-Bourg, am împins-o într-o baltă, unde şi-a murdărit rochia... E drept că în primăvara asta ne-am împăcat, întâlnindu-ne nas în nas acolo, în păduricea din Monval. Dar spune, tată, e oare o crimă dacă uneori ne place să stăm de vorbă amândoi când ne întâlnim?

Şi mai îngrijorat din pricina patimii cu care îl vedea că se apără, Mathieu ţinu să precizeze:

— O crimă nu, dacă vă spuneţi bună ziua şi bună seara. Dar mi se povesteşte că sunteţi văzuţi noaptea ţinându-vă de mijloc, iar cineva pretinde chiar că v-a văzut culcaţi în iarba înaltă pe malurile Yeusei visând la stele.

De data asta, cum Grégoire râdea de mama focului, cu un râs vesel, tineresc, fără să răspundă, Mathieu continuă cu gravitate:

— Ascultă, băieţaş, n-am chef deloc să fac pe jandarmul cu fiii mei... Nu vreau să mă bagi în vreun bucluc cu familia Lepailleur. Cunoşti situaţia; ar fi încântaţi să ne facă vreun pocinog. Nu le da niciun prilej să se plângă, lasă-le fata în pace.

— O! sunt prudent, strigă tânărul, şi deodată se porni pe mărturisiri. Mititica! a şi încasat palme când i s-a povestit lui taică-său că am fost văzut cu ea, şi-a spus că mai degrabă o aruncă în râu decât să mi-o dea de nevastă.

— Vezi bine, încheie Mathieu. Cred că ne-am înţeles, nu-i aşa? mă bizui pe înţelepciunea ta.

Umblară încoace şi încolo pe câmpie, până la şoseaua Mareuil. La dreapta, la stânga, puii de potârniche se ridicau în stoluri într-un zbor încă şovăielnic. Vânătoarea se vestea frumoasă. Şi, în timp ce se întorceau cu paşi lenţi, se lăsă o lungă tăcere. Amândoi erau duşi pe gânduri.

— Nu vreau să se işte neînţelegeri între noi, băieţaş, reîncepu Mathieu deodată. Să nu-ţi închipui că te voi împiedica să te însori după gustul tău, că voi pretinde să iei o moştenitoare bogată. Sărmanul nostru Blaise s-a însurat cu o fată fără zestre. Acelaşi lucru l-a făcut şi Denis, fără să mai vorbesc de sora ta Claire, pe care i-am dat-o lui Frédéric, un simplu argat la ferma noastră... N-o dispreţuiesc pe Thérèse. Dimpotrivă, o găsesc fermecătoare, una dintre cele mai frumoase fete din împrejurimi, nu prea voinică, însă atât de vioaie, atât de hotărâtă, cu mutrişoara ei roză, cu bogatul ei păr blond despletit, de parcă s-ar fi pudrat cu toată făina din moară.

— Nu-i aşa, tată? îl întrerupse Grégoire cu înflăcărare. Şi dacă ai cunoaşte-o mai bine; e atât de afectuoasă, atât de curajoasă! Parcă ar fi un bărbat, i-ar ţine piept şi lui Dumnezeu. Rău au făcut că au pălmuit-o; cred că niciodată n-ar mai îngădui una ca asta. Când vrea ea un lucru îl şi face, şi nici măcar eu n-aş putea s-o împiedic.

Adâncit în gândurile lui, Mathieu abia îl auzea.

— Nu, nu! continuă el, n-am niciun dispreţ pentru moara lor. Trebuie să aibă cineva îndărătnicia stupidă a lui Lepailleur ca să nu scoată azi din moara lui o avere. De când cultura grâului şi-a dobândit iar locul de cinste în ţinut, datorită succeselor noastre, ar fi putut să adune până acum bani grei, dacă ar fi înlocuit cel puţin vechiul

mecanism al roţii, pe care o lasă să putrezească, năpădită de muşchi... Mi-ar plăcea mai mult un motor cu aburi acolo, şi-o bucăţică de linie ferată, care ar lega moara cu staţia Janville.

Şi îi explică întregul său plan, iar Grégoire îl asculta, din nou vesel, luând lucrurile în glumă.

— Atunci, tată, spuse el în sfârşit, pentru că vrei să am cu orice preţ o meserie, e lucru hotărât. Dacă mă căsătoresc cu Thérèse, mă fac morar.

Surprins, Mathieu protestă:

— Nu, nu! aşa veni vorba... Mi-ai făgăduit să fii cuminte, băiete dragă. Încă o dată, pentru liniştea noastră, a tuturor, las-o pe Thérèse în pace, pentru că nu ne putem aştepta decât la neplăceri din partea lui Lepailleur.

Se înapoiară la fermă şi convorbirea luă sfârşit. Seara, tatăl îi povesti mamei ce-i mărturisise băiatul, şi asta o nelinişti şi mai mult, întrucât nici ea nu era mai puţin îngrijorată. Totuşi, mai trecu o lună fără întâmplări deosebite.

Apoi, într-o bună dimineaţă, Marianne rămase miratăgăsind camera lui Grégoire goală. Venea de obicei s-o sărute. Poate că se sculase cu noaptea-n cap, să facă vreo plimbare prin împrejurimi. Un uşor fior o cuprinse, când îşi aduse aminte cu câtă emoţie o strânsese în braţe, de două ori, înainte de culcare, prefăcându-se că glumeşte. Şi tot căutând prin cameră, zări pe sobă o scrisoare adresată ei, o scrisoare cuviincioasă, în care băiatul o ruga să-l ierte că-i face o supărare aşa mare, rugând-o să-l scuze şi faţă de tatăl său; nu le dădea de altfel nicio altă explicaţie, anunţându-i numai că se vede nevoit să-i părăsească pentru câtva timp. O atare destrămare într-o familie atât de strâns unită, o atare hotărâre nesăbuită a celui mai răsfăţat dintre copiii lor, primul care rupea legătura într-un moment de sminteală neaşteptată, fu o lovitură foarte dureroasă pentru amândoi părinţii. Spaima lor venea mai ales de la bănuiala, de la gândul că nu plecase singur. Reconstituiră

în minte jalnica aventură. Charlotte îşi aduse aminte că-l auzise pe Grégoire coborând imediat, mai înainte chiar ca servitoarele să fi închis uşile. Desigur că alergase să se întâlnească cu Thérèse, în cine ştie ce crâng, ca să fugă după aceea până la Vieux-Bourg, de unde ultimul tren spre Paris pleca la miezul nopţii, la douăsprezece şi douăzeci şi cinci. Şi într-adevăr, aşa se şi întâmplase; părinţii aflară pe la prânz că Lepailleur făcuse un scandal teribil după fuga Thérèsei şi se dusese de îndată să se plângă jandarmilor, cerând să i se aducă vinovata în lanţuri şi cu cătuşele la mâini, împreună cu seducătorul ei. Găsise şi el o scrisoare în odaia fiicei lui, o scrisoare îndrăzneaţă; fata le scria răspicat că, fiind pălmuită din nou, în ajun, se săturase, şi pleca de bunăvoie, împreună cu Grégoire, pe care ea îl îndemnase să ia hotărârea asta, fiind o fată destul de mare la douăzeci şi doi de ani ca să ştie ce are de făcut. Furia lui Lepailleur pornea tocmai de la această scrisoare, pe care nu îndrăznea s-o arate nimănui; mai mult, doamna Lepailleur, fiind în război cu soţul ei din cauza fiului lor mai mare Antonin, se năpusti cu ură asupra Thérèsei, repetând cu un rânjet că era firesc să se întâmple aşa şi că numai el e vinovat de destrăbălarea acestei haimanale. Se luară la bătaie şi întreg satul vorbi, timp de opt zile, despre fuga unuia dintre băieţii din Chantebled cu fata morarului, spre marea disperare a lui Mathieu şi a Mariannei, a cărei biată inimă zdrobită suferea mai ales din cauza acestei urâte întâmplări.

Cinci zile mai târziu, într-o duminică, lucrurile se înrăutăţiră şi mai mult. Cum cercetările rămâneau zadarnice, Lepailleur, turbat de furie, urcă până la fermă şi, din mijlocul drumului, fără să intre în curte, le aruncă un potop de ocări murdare. Mathieu nu era acasă, iar Marianne cu greu îi reţinu pe Gervais şi pe Frédéric, care voiau să-l facă să-şi pună lacăt gurii şi vorbelor lui mârşave. Când Mathieu se înapoie, pe înserat, fu foarte necăjit de cele auzite.

— E peste putinţă ca situaţia asta să mai dureze, îi spuse el soţiei sale înainte de culcare. Avem aerul că ne ascundem, că suntem vinovaţi. Mâine mă duc să stau de vorbă cu Lepailleur. Ne-am putea împăca foarte uşor, căsătorindu-i pe aceşti copii păcătoşi. Noi suntem de acord, nu-i aşa? Iar omul ăsta n-are decât de câştigat dacă nu se opune... Mâine trebuie să punem capăt acestei poveşti.

A doua zi, luni, pe la ora două, Mathieu se îndreptă spre moară. Dar acolo îl aştepta o întreagă complicaţie, o întreagă dramă neprevăzută. De ani de zile, o luptă surdă şi îndârjită se dădea între Lepailleur şi soţia sa din pricina lui Antonin. Tatăl îşi ieşise din minţi aflând despre viaţa de trândăvie şi de josnic desfrâu pe care fiu-său o ducea pe străzile Parisului; în schimb, mama se înverşuna să-l apere cu îndărătnicia femeii fără ştiinţă de carte, cu o încredere oarbă în scrisul frumos al băiatului ei, convinsă că, dacă nu reuşeşte să-şi facă o situaţie, e din pricină că nu-i trimite destui bani. În ciuda zgârceniei sale odioase, continua să se jertfească, să fure până şi din banii gospodăriei; cu ghearele scoase, cu dinţii gata să muşte, dacă, prinsă asupra faptului în clipa când îi trimitea lui Antonin cei douăzeci de franci, trebuia să-i apere cu orice preţ. De fiecare dată, cearta reîncepea cu o asemenea înverşunare încât credeai că vechea moară stă gata-gata să se prăbuşească. Pe urmă, Antonin, epuizat, putred la treizeci şi şase de ani, căzu iar la pat. De astă dată, Lepailleur declară că, dacă se întoarce acasă cu boala lui ruşinoasă, îl zvârlă în râu, pe deasupra roţii de la moară. De altfel, Antonin nici nu dorea să se întoarcă, în oroarea pe care o nutrea pentru viaţa de la ţară şi înspăimântat la gândul de-a fi ţinut în zgardă ca un câine de către taică-său. Îi găsise maică-sa o gazdă la nişte oameni de lângă Batignolles, unde îl îngrijea un medic din partea locului. Acest lucru dăinuia de trei luni, şi ea se ducea să-l vadă o dată la două săptămâni. Joi fusese acolo, şi iată că duminică seara primise o telegramă prin care o chema din nou. Iar luni, în

dimineaţa zilei în care Mathieu veni la moară, era din nou plecată la Batignolles, după o cumplită ceartă cu soţul ei, care întreba când avea de gând netrebnicul lor fiu să înceteze de a-şi mai bate joc de ei şi de-a le mânca banii, fără să aibă cel puţin dorinţa să răstoarne un petic de pământ.

Singur în toată moara în dimineaţa aceea, Lepailleur nu reuşise încă să-şi potolească mânia. Îi venea să sfarme plugul cu lovituri de ciocan, să se năpustească asupra vechii roţi a morii cu securea în mână, înnebunit de ură, ca să-şi răzbune nenorocirea, Când îi văzu pe Mathieu intrând, crezu că vine să-l înfrunte şi se înecă de ciudă.

— Uite ce; vecine, spuse din toată inima stăpânul Chantebledului, să încercăm să fim amândoi oameni cu scaun la cap. Îţi întorc vizita pe care mi-ai făcut-o ieri. Numai că vorbele rele n-au făcut niciodată treabă bună; şi, vezi dumneata, ar fi mai bine, pentru că necazul s-a întâmplat, să căutăm să-l îndreptăm cât se poate mai curând... Când vrei să-i căsătorim pe copiii noştri năzdrăvani?

Mirat de calmul şi blândeţea acestei propuneri directe, Lepailleur nu răspunse imediat. Ţipase cât l-a ţinut gura că n-are de gând să facă nuntă, ci proces, ca să bage toată familia Froment în puşcărie. Totuşi, dacă se gândea bine, un fiu al marelui fermier nu era chiar un ginere de lepădat.

— Să-i căsătorim, să-i căsătorim, bâigui el, da! să le legăm o piatră de gât şi să-i înecăm în râu... Ah! ticăloşii, am să-i jupoi pe amândoi!

Se linişti totuşi până la urmă, dispus chiar să stea de vorbă, când un ştrengar din Janville străbătu curtea în fugă.

— Ce mai vrei şi tu?

— Domnule Lepailleur, o telegramă.

— Bine! dă-o încoa.

Iar ştrengarul, fericit că i se dăduse un gologan bacşiş, plecase, în timp ce morarul privea încă telegrama, fără s-o deschidă, cu neîncrederea oamenilor care nu sunt obişnuiţi

să primească astfel de lucruri. Trebui totuşi să se hotărască. Telegrama nu conţinea decât trei vorbe: „Fiul tău mort”. În această scurtă şi brutală veste, în această lovitură de măciucă dată pe neaşteptate, se simţea ura calculată a mamei, setea ei de a-l ucide pe loc pe omul acesta, pe tatăl pe care-l învinuia de moartea fiului ei, aşa cum îl învinuise şi de fuga fiicei lor. O simţi bine şi se clătină sub lovitură, năucit în faţa hârtioarei albastre, citind-o încă o dată şi înţelegând, în sfârşit. Mâinile începură să-i tremure; apoi se porni să blesteme înfiorător:

— Trăsni-i-ar Dumnezeu! Ce-o să ni se mai întâmple acum? Iată că mi-a murit şi băiatul, toţi mă părăsesc!

Apoi, inima i se strânse de jale şi ochii i se umplură de lacrimi. Simţind că i se înmoaie picioarele, se aşeză pe-un scaun, citind o dată şi încă o dată telegrama: „Fiul tău mort... Fiul tău mort...”, căutând restul, ce nu sta scris în telegramă. Poate că murise înainte de sosirea maică-sii. Sau poate că ea tocmai sosise când el trăgea să moară. Bâiguind, Lepailleur încerca să tălmăcească telegrama; spunea, pentru a douăzecea oară, că mama luase trenul de unsprezece şi zece, că trebuie să fi ajuns la Batignolles pe la douăsprezece şi jumătate; şi, cum ca dăduse telegrama la unu şi douăzeci de minute, era mai mult ca sigur că-l găsise mort.

— Pentru numele lui Dumnezeu! o telegramă nu-ţi spune mare lucru, şi totuşi te ucide! Nevastă-mea ar fi putut foarte bine să-mi trimită vestea prin cineva... Va trebui să mă duc acolo. Vai, asta-i culmea! Prea multă nenorocire pe capul unui om!

Lepailleur scosese ţipătul acesta cu atâta mânie şi disperare, încât Mathieu, cuprins de milă, cuteză să intervină. Mişcat de această dramă zguduitoare, aşteptase în tăcere; şi acum era gata să-şi ofere serviciile, să-l însoţească la Paris. Trebui însă să se răzgândească, pentru că morarul se sculase în picioare, aprins de-o mânie oarbă, văzându-l acolo, în casa lui.

— Ah! e adevărat, ai venit... Dar ce-mi tot îndrugai adineauri? că trebuie să-i căsătorim pe afurisiţii aceia de copii... Da, fireşte, cred că vezi cât sunt de grăbit să fac nunta! Băiatul meu a murit, bine ţi-ai ales ziua... Pleacă, pleacă, dacă nu vrei să se întâmple o nenorocire.

Sta cu pumnii ridicaţi, prezenţa lui Mathieu îl înnebunea, simţindu-se umilit de înfrângerea întregii lui vieţi. Era cumplit să vezi cum orăşeanul ăsta, care câştigase o avere frumoasă făcându-se agricultor, se găsea la el tocmai în clipa când afla, ca o lovitură de trăsnet, de moartea lui Antonin al său, din care visase să facă un coconaş, dezgustându-l de munca pământului şi trimiţându-l la Paris ca să crape în trândăvie şi viciu. Turba din pricină că se înşelase, că vedea cum ţarina asta, defăimată de el, socotită drept o bătrână ibovnică stearpă, era atât de iubitoare, atât de tânără şi de fecundă pentru cel care se pricepea s-o iubească. Acum în preajma lui nu mai era decât ruină, datorită socotelilor idioate de a-şi limita familia; fiul lui mort în chip ruşinos, fiica plecată cu unul dintre fiii fermei învingătoare, iar el rămas singur în clipa asta, plângând, urlând în moara lui pustie, pe care de asemenea o dispreţuise şi care acum se năruia de bătrâneţe.

— Auzi, de mi s-ar târî la picioare, tot n-o dau pe Thérèse hoţului dumitale de fiu!... Vrei să-şi bată lumea joc de mine, vrei să mă înghiţi, cum i-ai înghiţit pe toţi ceilalţi?

Desigur că toate acestea îi apăreau confuze, ca iscate de-o neaşteptată ameninţare. Odată Antonin mort, Grégoire avea aşadar să pună mâna pe moară, dacă se căsătorea cu Thérèse. Va acapara şi pârloagele, cu limba de pământ păstrată până atunci cu o îndârjire sălbatică, dar dorită cu patimă de cei de la fermă, cărora le-o va ceda, fireşte, îndată ce va fi stăpân. Gândul că Chantebledul ar putea să se rotunjească cu terenurile lui îl făcu pe morar să clocotească de furie.

— Pe fiul dumitale îl voi trimite la ocnă, iar pe dumneata,

dacă nu pleci, te voi arunca pe uşă afară... Pleacă, pleacă de-aici!

Mathieu, foarte palid la faţă, se dădu încet înapoi, dinaintea acestui nebun furios. Şi plecă, spunând cu un glas liniştit:

— Eşti un biet nenorocit. Te iert, pentru că te văd foarte necăjit. De altfel, n-am nicio grijă, lucrurile cuminţi sfârşesc totdeauna prin a se împlini.

Mai trecu o lună. Apoi, într-o dimineaţă foarte ploioasă de octombrie, doamna Lepailleur fu găsită spânzurată în grajdul morii. La Janville erau unii care spuneau că Lepailleur ar fi atârnat-o acolo. Adevărul era că, de la moartea lui Antonin, dădea semne de adâncă melancolie. Pe de altă parte, viaţa în casă nu mai era de suportat; nu era zi în care bărbatul şi femeia să nu-şi arunce reciproc în spinare moartea fiului, plecarea fiicei, înverşunându-se unul împotriva celuilalt, ca două fiare părăsite şi închise în aceeaşi cuşcă. Lumea se mira numai că o femeie atât de aspră, atât de avară, consimţise să părăsească viaţa asta fără să-şi ducă în mormânt, odată cu ea, şi întreaga avere. Îndată ce află despre moartea mamei sale, Thérèse alergă acasă, îşi reluă locul lângă tatăl său, pocăită, nevoind să-l lase singur în îndoita lui nenorocire. Primele zile fură groaznice pentru ea, în tovărăşia acestui om brutal, îndârjit împotriva „lipsei lui de noroc”, cum îi plăcea să spună. Ea însă era o fată plină de curaj, promptă în hotărârile ei. Şi, după câteva săptămâni, îl făcu să consimtă la căsătoria ei cu Grégoire – unicul deznodământ înţelept, cum zicea Mathieu. Această veste aduse o mare uşurare celor de la fermă, unde fiul risipitor nu mai îndrăznea să se întoarcă. Se spunea că cei doi tineri trăiseră în fundul unui cartier de la marginea Parisului; se bănuia chiar că darnicul Ambroise ar fi intervenit frăţeşte, ajutându-i din punga lui. Şi daca Lepailleur consimţi la căsătorie cu mutra ursuză şi îngrijorată a omului jefuit, cedând numai din frică şi din egoismul de-a nu se trezi într-o bună zi singur în casa

posomorâtă, în schimb Mathieu şi Marianne fură fericiţi de învoiala aceasta; ea punea capăt unei situaţii încurcate, de pe urma căreia suferiseră mult, adânc răniţi în inimă de răzvrătirea unuia dintre copiii lor.

Şi se întâmplă minunea: odată căsătoria făcută şi Grégoire mutându-se la moară, după dorinţa soţiei sale Thérèse, se înţelese cu socrul lui mult mai bine decât se aşteptau toţi. Şi asta se petrecu mai ales în urma unei scene în care Lepailleur, dintr-o încăpăţânare de ţăran înfrânt, vru să-l silească să jure că, după moartea lui, n-o să cedeze niciodată celor de la ferma, fraţilor sau surorilor lui, pârloagele din limba aceea de pământ pe care o lăsase necultivată până atunci. Grégoire nu jură, însă declară vesel că n-o să fie el atât de prost să-şi jefuiască soţia de moştenirea ei cea mai frumoasă şi că are de gând să cultive terenurile desţelenite şi să facă din ele, în doi-trei ani, pământul cel mai rodnic din partea locului. Ceea ce era al lui nu putea să fie al altora; se va vedea bine cum va şti el să-şi apere colţişorul său de împărăţie. Tot aşa se întâmplă şi cu moara, unde s-a mulţumit la început să repare mecanismul vechi, fără să zdruncine dintr-odată vechile obiceiuri ale morarului; a amânat pentru mai târziu instalarea motorului cu aburi şi construirea drumului de legătură cu staţia Janville, vechile planuri ale lui Mathieu, care încolţiseră de atunci în mintea tânără şi îndrăzneaţă a băiatului. Astfel, Grégoire deveni alt om – dintr-un zănatic un tânăr cuminţit – nemaipăstrând din zvăpăiata lui tinereţe decât firea foarte îndrăzneaţă de-a se avânta în întreprinderi izbutite, ajutat foarte mult, de altfel, de către energica şi blonda lui Thérèse; amândoi erau fericiţi, se adorau în vechea moară romantică, înveşmântată în iederă, tot aşteptând s-o dărâme până în temelii şi să înalţe în locul ei o impunătoare moară pentru făină albă, cu pietre uriaşe, nou-nouţe, la care visau în ambiţia lor de-a se îmbogăţi.

Apoi, în anii următori, Mathieu şi Marianne mai asistară şi la alte plecări din cuibul familiei. Veni şi rândul celor trei

fete, Louise, Madeleine şi Marguerite, să-şi ia zborul una câte una din cuibul părintesc. Toate trei se măritară prin împrejurimi. Louise, care era numai veselie şi sănătate, o brună durdulie cu păr bogat, cu ochi mari jucăuşi, se mărită cu notarul Mazaud din Janville, un omuleţ calm, chibzuit, ce surâdea tăcut arareori, parcă arătând cât era de mulţumit că se căsătorise cu o fată atât de vioaie. Apoi Madeleine, mai zveltă, o şatenă cu chipul bronzat, având frumuseţea unei fete visătoare, cu înclinaţii şi gusturi delicate pentru muzică, făcu o căsătorie din dragoste, o adevărată poveste amoroasă cu arhitectul Herbette. Un om celebru încă de pe-atunci, bărbat frumos şi elegant, care avea în apropiere de Monval un mic parc, unde venea să se odihnească după lucrările obositoare de la Paris. Apoi Marguerite, cea mai puţin frumoasă dintre toate trei, ba chiar urâtă, dar fermecătoare prin nemărginita ei bunătate, fu cerută de doctorul Chambouvet, un bărbat voinic, jovial şi afectuos, stabilit la Vieux-Bourg pentru că moştenise acolo cabinetul tatălui său, o locuinţă mare albă, devenită un fel de casă a săracilor. După căsătoria celor trei fete, nu mai rămaseră aşadar lângă Mathieu şi Marianne, în cuibul care se golea astfel încetul cu încetul, decât ultimii doi băieţi, Nicolas şi Benjamin.

Totuşi, pe măsură ce puii îşi luaseră zborul, alţi puişori crescuseră din ei, o droaie care sporea necontenit, ca urmare a acestor numeroase căsătorii. La uzină, unde era ca şi stăpân, Denis avusese, în opt ani, trei copii: doi băieţi, Lucien şi Paul, şi o fată, Hortense. În timp ce devenea un mare negustor, Ambroise găsise timp să-i facă lui Léonce un frăţior, Charles, şi două surioare, Pauline şi Sophie. Gervais, la fermă, avea până acum doi băieţi, Leon şi Henri, în timp ce Claire, mai vrednică, deşi mai tânără, număra trei copii: un băiat, Joseph, şi două fete, Lucile şi Angele. La moară, Grégoire avea şi el un băieţel voinic, Robert. Şi mai erau cele trei fete măritate în urmă; Louise, cu o fetiţă ele doi ani, Colette; apoi Madeleine, cu un băiat de şase luni,

Hilaire, şi, în sfârşit, Marguerite, gravidă, gata să nască, al cărei copil trebuia să capete numele de Sebastien, dacă avea să fie băiat, sau Christine, dacă avea să fie fată. Stejarul familiei îşi întindea acum ramurile în toate părţile; trunchiul se bifurca, se înmulţea, alte ramuri tinere creşteau din crengi, în fiecare nou anotimp. Mathieu n-avea încă şaizeci de ani şi Marianne cincizeci şi şapte, dar amândoi erau de-o veselie, de-o sănătate şi o putere încă tinerească, într-o neîntreruptă bucurie de a vedea această mică omenire care răsărise din ei crescând la infinit, umplând pământul în preajma lor, ca o pădure născută dintr-un singur copac.

Dar marea sărbătoare care făcu fala Chantebledului pe vremea aceea, la nouă luni după nunta Berthei, o constitui venirea pe lume a strănepoatei lor: încă o fetiţă, Angeline, prima strănepoată a lui Mathieu şi a Mariannei. În această fetiţă trandafirie retrăia Blaise, fiul veşnic regretat, care îi semăna atât de mult, chiar de la naştere, încât Charlotte, bunică la patruzeci şi doi de ani, plânse înduioşată. Doamna Desvignes murise cu şase luni mai înainte; plecase, blândă şi discretă, aşa cum trăise, după ce-şi îndeplinise datoria, care părea să fi fost numai aceea de a-şi creşte fetele şi a le mărita, după ce-şi pierduse averea. Şi totuşi, înainte de a muri, tot ea îi găsise nepoatei sale Berthe soţul potrivit, pe Philippe Havard, un tânăr inginer, proaspăt subdirector al unei uzine a statului, aproape de Mareuil. Naşterea avu loc la Chantebled, şi întreaga familie, în ziua în care Berthe ieşi din lăuzie, ţinu să se adune încă o dată, pentru a sărbători în toată gloria pe străbunic şi pe străbunică.

— Uite! spuse veselă Marianne, apropiindu-se de leagăn, dacă puii îşi iau zborul, se nasc mereu alţii, şi cuibul nu rămâne niciodată gol!

— Niciodată, niciodată! repetă Mathieu înduioşat, mândru de această continuă izbândă asupra singurătăţii şi a morţii. Nu vom rămâne niciodată singuri!

Totuşi, încă o plecare din cuib îi costă multe lacrimi.

Nicolas, penultimul dintre fii, avea să împlinească în curând douăzeci de ani şi nu se hotărâse încă ce drum să aleagă, acum la răspântia vieţii. Era un băiat oacheş, voinic, cu faţa deschisă şi surâzătoare. De mic copil adorase povestirile de călătorie; îi plăceau aventurile depărtate, avea curajul şi firea răbdătoare a tânărului isteţ, şi se întorcea încântat din plimbările lui nesfârşite, cu picioarele pline de băşici, fără să se plângă. Afară de asta, era un om excepţional de ordonat şi păstrător, rânduindu-şi şi clasându-şi micul lui avut în sertar şi dispreţuind capriciile surorilor sale. Mai târziu, când se făcu mare, deveni visător, ca şi cum ar fi căutat în zadar în jurul lui cum să-şi folosească energia în îndoita lui sete de a descoperi o ţară nouă şi de a-şi organiza acolo, vitejeşte, viaţa. Fiind unul dintre ultimii născuţi ai unei familii numeroase, nu mai găsea aici destul spaţiu liber în care amploarea şi puterea voinţei lui să se poată desfăşura. Înainte de a-i veni şi lui rândul, fraţii şi surorile luaseră toate pământurile din împrejurimi, astfel că el se sufoca, ameninţat de foamete, în căutarea întinsei câmpii visate pe care avea s-o cultive şi unde avea să-şi câştige pâinea. Nici pământ, – nici mijloace de hrană nu mai erau aici pentru el, iar Nicolas nu ştiu la început unde să se ducă, bâjbâi, şovăi luni întregi. Râsul lui sonor continua să înveselească toată casa; nu-i obosea nici pe tatăl, nici pe mama sa cu grijile vieţii lui, deoarece se ştia în stare să şi-o îndrume singur.

La fermă nu mai era niciun colţ de pământ pentru Nicolas, de vreme ce Gervais şi Claire stăpâneau tot domeniul. La uzină Denis conducea treburile ca un muncitor cinstit; era de-ajuns un Froment acolo, şi nimic nu-l îndreptăţea pe fratele mai mic să pretindă o împărţeală. La moară Grégoire abia se instala, într-un regat încă atât de mic încât nu putea să cedeze nimic din el. Mai rămânea Ambroise, a cărui ofertă binevoitoare de a lucra la el timp de câteva luni, cu titlu de încercare, o primi numai ca să se pună la curent cu marele comerţ. Averea lui Ambroise

creştea în chip uimitor de când murise bătrânul unchi Du Hordel, care-i lăsase lui casa de comerţ; noul stăpân contracta în fiecare an tot mai multe afaceri comerciale cu toate ţările de pe glob. Prin îndrăzneala şi priceperea lui, prin largile lui vederi cu caracter internaţional, înlăturând orice frontieră, se îmbogăţea din tot ce putea aduna prin lume. Şi dacă Nicolas se sufoca din nou în vastele magazine ale lui Ambroise, în care se îngrămădeau bogăţiile ţinuturilor depărtate, cucerite sub mereu alte ceruri, auzi până la urmă glasul chemării lui: o voce neaşteptată îl chema acolo, departe, în necunoscutul pământurilor nemărginite, sterpe încă, spre a le popula, spre a le desţeleni şi a le însămânţa pentru recolte viitoare.

Timp de două luni, Nicolas nu vorbi nimic despre hotărârea pe care o luase. Era un om discret, ca toţi marii oameni energici, care chibzuiesc înainte de-a trece la fapte. Trebuia să plece, n-avea încotro, pentru că în leagănul natal nu mai era nici loc, nici soare pentru el; dar să plece singur nu însemna oare să plece răzleţ, şi fără urmaşi, la munca eroică de a popula şi a desţeleni un pământ nou? Cunoştea la Janville o tânără fată de nouăsprezece ani, Lisbeth Moreau, înaltă, robustă, care-l cucerise cu deplina-i sănătate, cu seriozitatea şi hărnicia ei. Lacomă de spaţii largi, acolo, în depărtare, ca şi el, se înăbuşea în colţul strâmt în care o încătuşase destinul.

Orfană, rămasă în grija unei mătuşi, mică negustoriţă de ţară, se închisese până acum în prăvălia întunecoasă, din dragoste pentru mătuşa ei. Aceasta murise însă de curând, lăsându-i zece mii de franci. Şi visul ei era să vândă, să plece, să trăiască, în sfârşit. Nicolas şi Lisbeth se înţeleseră într-o seară de octombrie, când şi-au spus unul altuia ceea ce nu mai spuseseră până atunci nimănui, îşi dădură hotărâţi mâna, legându-se pe viaţă pentru greaua cucerire a unei lumi. noi şi pentru crearea unei noi familii, undeva, într-un colţ de lume, în ţinuturi îndepărtate, pe care nu le cunoşteau... Iar logodna lor fu fermecătoare, plină de curaj

şi de încredere.

Şi numai când totul fu pus la punct, Nicolas le vorbi părinţilor despre planurile sale, anunţându-şi plecarea. Se lăsa seara, o seară de toamnă, încă plăcută, străbătută de primul fior al iernii. O nespusă durere îi cuprinse pe Mathieu şi pe Marianne de îndată ce aflară. De data asta nu era numai puiul care zboară din cuibul familiei să şi-l clădească pe al său propriu în vreun copac din pădurea comună; era zborul peste mări şi ţări pentru totdeauna, smulgerea fără vreo speranţă de întoarcere. Pe ceilalţi copii aveau să-i mai vadă, pe când acesta îşi lua rămas bun pentru totdeauna. Consimţământul avea să fie partea lor de crudă jertfă, supremul lor dar făcut vieţii, birul pe care viaţa îl impunea dragostei şi sângelui lor. Vieţii triumfătoare, mereu cuceritoare, îi trebuia această fâşie din carnea lor, acest prisos al familiei prea numeroase care se revărsa, se întindea, coloniza lumea. Şi ce puteau răspunde? Cum să refuze? Fiul care nu putea să-şi facă un rost aici se îndepărta – nimic mai firesc şi mai înţelept. Dincolo de hotarele patriei sunt vastele continente nelocuite încă, iar sămânţă purtată de vânturile cerului nu cunoaşte fruntarii. Dincolo de neam e omenirea, întinderea nesfârşită, poporul unic şi fratern al timpurilor împlinite, când întreg pământul nu va mai fi decât un oraş al adevărului şi al dreptăţii. Apoi, în afară de acest mare vis al poeţilor, aceşti clarvăzători, vis pe care îl împărtăşea şi el, Nicolas îşi expunea bucuros şi argumentele lui, ca un băiat practic şi entuziast ce era. Nu voia să fie un parazit, ci pleca să. cucerească alt pământ, unde va face să crească pâinea lui, pentru că patria, prea neîncăpătoare, nu mai avea ogoare şi pentru el. De altminteri, această patrie o ducea eu el vie, această patrie voia el s-o facă să crească acolo, departe, sporindu-i fără limite bogăţia şi puterea... Antica Africă misterioasă, descoperită astăzi, străbătută de la un capăt la altul, îl atrăgea. Avea să se ducă mai întâi în Senegal, apoi să înainteze, fără îndoială, până în Sudan, chiar în inima

pământurilor virgine, unde visa o Franţă nouă, acel imens imperiu colonial, care va întineri naţiunea îmbătrânită, dăruindu-i partea lui de pământ. Acolo râvnea el, prin vaste desţeleniri, să-şi întemeieze regatul, să creeze, împreună cu Lisbeth, o altă dinastie Froment, un Chantebled înzecit, sub soarele fierbinte, un nou pământ colonizat cu micul popor al copiilor săi. şi vorbea despre toate acestea cu atât curaj şi atâta bucurie încât Mathieu şi Marianne zâmbiră în cele din urmă printre lacrimi, deşi simţeau că li se rupe inima.

— Du-te, copilul meu, nu te putem opri. Du-te unde te cheamă viaţa, unde, trăind, vei afla cea mai deplină sănătate, fericire şi putere. Tot ce va creşte din tine, acolo, va însemna încă un spor de sănătate, de bucurie şi forţă care vor fi răsărit din noi şi de care ne vom simţi mândri… Ai dreptate, nu trebuie să plângem, plecarea ta trebuie să fie o sărbătoare, pentru că familia nu se desparte, ea se întinde, cotropeşte şi cucereşte lumea.

Totuşi, după nunta lui Nicolas şi a Lisbethei, în ziua despărţirii, la Chantebled fu o clipă de puternică emoţie. Familia se adunase la un ultim ospăţ, şi, când sosi clipa ca tinerii căsătoriţi, dornici de aventuri, să se rupă de bătrâna ţarină maternă, toţi izbucniră în hohote de plâns, deşi îşi făgăduiseră să fie curajoşi. Plecară fără prea multe bagaje, dar plini de speranţe, nevoind să ia cu ei, în afară de cele zece mii de franci, zestrea fetei, decât încă zece mii de franci, cu care să se poată descurca la început. Fie ca munca şi curajul să fie cei mai vajnici factori ai cuceririi.

Dar mai ales Benjamin, ultimul născut, rămase tulburat de această despărţire. Nici nu împlinise doisprezece ani; era un copil delicat şi frumos, pe care părinţii îl răsfăţau mult, crezându-l cam slăbuţ. Erau foarte hotărâţi să-l ţină pe lângă ei, căci tare plăpând li se părea, cu ochii lui melancolici şi limpezi, cu părul lui frumos şi buclat. Creştea aşa, fără nicio vlagă, visător şi adorat, lenevind în fustele mamei sale, ca o fermecătoare răsplată pentru această

familie atât de puternică şi muncitoare.

— Stai să te mai sărut o dată, dragă Nicolas... Când te întorci?

— Niciodată, micuţul meu Benjamin.

Copilul se înfioră.

— Niciodată, niciodată... Oh! e prea mult! Întoarce-te, întoarce-te într-o zi, să te mai sărut o dată.

— Niciodată, repetă Nicolas, pălind el însuşi. Niciodată, niciodată.

Şi îl ridicase în braţe pe micuţ, ale cărui lacrimi curgeau acum şiroaie. Iar clipa asta fu pentru toţi marea durere, clipa cumplită a loviturii de secure, a despărţirii pentru totdeauna.

— Rămas bun, frăţioare!... Rămâneţi cu bine, voi toţi!

Şi în timp ce Mathieu îi ura cuceritorului pentru ultima oară izbândă, Benjamin se ascunse, înecat în lacrimi, în fustele Mariannei. Ea îl strânse într-o îmbrăţişare pătimaşă, cuprinsă parcă de teama că ar putea să plece şi el într-o zi. Nu le mai rămânea decât el în cuibul familiei.

III

La uzină, în clădirea luxoasă de pe chei, unde domnise ca stăpână absolută, Constance îşi aştepta soarta, de doisprezece ani, neclintită şi îndărătnică, în mijlocul constantei prăbuşiri a vieţii şi speranţelor ei.

În timpul acestor doisprezece ani, Beauchêne, într-o fatală decădere, continua să se rostogolească pe-acelaşi drum al desfrâului. Se rostogolise pe ultimele trepte ale abjecţiei. Pornit de la simpla escapadă a bărbatului ştrengar alungat din alcovul conjugal, târât în aventurile străzii, prin frauda conjugală consimţită reciproc, ajunsese,

datorită obişnuitelor şi vulgarelor sale pofte nesăţioase, să nu mai dea pe acasă, să doarmă la prostituatele pe care le culegea de pe stradă. Acum, în urmă, se înhăitase cu două femei, o mătuşă şi o nepoată, cum spuneau ele; trăia cu amândouă şi se istovea în braţele amândurora, nepotolit încă la şaizeci şi cinci de ani, jalnică zdreanţă omenească pândită de-o moarte ruşinoasă, într-un ultim spasm. Şi ca să devină o astfel de ruină dezgustătoare, abia îi ajunsese marea lui avere, căci, pe măsură ce îmbătrânea, arunca banii pe fereastră, sume enorme irosite în aventuri deochiate şi scandaloase, pe care se străduia să le ascundă cu orice preţ. Acum sărăcise şi nu mai primea decât o foarte mică parte din beneficiile mereu crescânde ale uzinei, în continuă prosperitate.

În asta consta dezastrul care o făcea pe Constance să sufere, în orgoliul ei de nelecuit. De când îşi pierduse fiul, Beauchêne scăpase şi mai mult hăţurile, pradă egoismului şi plăcerilor sale, dezinteresându-se de casă pentru a alerga după târfe. La ce bun să mai apere această uzină, de vreme ce nu mai exista urmaşul care s-o moştenească, mai prosperă, mai bogată? Iată de ce predase această întreprindere, bucată cu bucată, în mâinile lui Denis, asociatul său, pe care-l lăsa încetul cu încetul să devină unicul stăpân. La venirea lui, conform contractului încheiat, Denis nu deţinuse decât o şesime din titlurile proprietăţii, iar Beauchêne îşi rezervase dreptul să răscumpere această şesime într-un termen dat. Dar, departe de a fi în măsură s-o răscumpere la termenul fixat, se văzuse nevoit să cedeze tânărului său asociat o a doua şesime, ca să poată achita unele datorii inavuabile. Şi de atunci devenise o obişnuinţă: din doi în doi ani îi ceda câte-o nouă parte; partea a treia se dusese după cea de-a doua, pe urmă venise rândul celei de-a patra, de-a cincea, aşa că, acum, în urma unei ultime învoieli, nu mai păstrase nici măcar o parte întreagă, ci doar o rămăşiţă din partea a şasea, în valoare de circa o sută de mii de franci. Dar şi asta nu era decât o simplă

ficţiune, căci Denis nu-i recunoscuse această sumă decât ca să aibă un pretext spre a-i servi o rentă, din care, de altfel, jumătate i-o servea în fiecare lună Constancei.

Constance cunoştea foarte bine situaţia. Ştia că uzina, de fapt, va fi a nesuferitei odrasle a lui Froment, în ziua când va pofti să se descotorosească de fostul stăpân, care nici nu mai călca prin ateliere. Mai era însă o clauză în contract care prevedea ca, atâta vreme cât contractul e în vigoare, Beauchêne să aibă posibilitatea de a răscumpăra, dintr-odată, toate părţile. Oare această speranţă nebună, oare credinţa într-un miracol, într-un salvator picat din cer, o ţinea astfel, neclintită şi îndărătnică, în aşteptarea viitorului? Cei doisprezece ani de aşteptare zadarnică, de decăderi treptate, nu păreau să-i fi zdruncinat întru nimic încrederea că, în ciuda tuturor celor petrecute, tot ea va triumfa într-o zi. La Chantebled, în faţa izbânzii lui Mathieu şi a Mariannei, ce-i drept, vărsase lacrimi; dar după aceea îşi recăpătase stăpânirea de sine, iar de atunci trăia cu speranţa că va veni o clipă care va da dreptate, în sfârşit, nefecundităţii ei. N-ar fi putut spune precis ce doreşte; se înverşuna numai să nu moară mai înainte ca nenorocirea să fi lovit acea familie atât de numeroasă, pentru a o consola de durerea pricinuită de moartea fiului ei, făcând-o să uite viaţa plină de noroi a soţului şi toată grozăvia pe care o dezlănţuise şi din cauza căreia îşi simţea acum sfârşitul. Cu toate că inima îi sângera, vanitatea ei de burgheză onestă o îndârjea în furia revoltei, nevoind să admită că s-a înşelat. Iar acum, în clădirea luxoasă, prea mare pentru ea azi, când o ocupa de una singură, aştepta acea răzbunare a destinului. Trebuise să-şi restrângă existenţa acolo, să nu mai locuiască decât în camerele de la primul etaj, închisă zile întregi împreună cu o bătrână servitoare, singura slugă rămasă în slujba ei. Îmbrăcată în negru, ca într-un veşnic doliu după Maurice, mereu dreaptă, împietrită dar semeaţă în tăcerea sa, nu se tânguia niciodată, deşi, parcă bolnavă într-o mocnită exasperare, cu inima sfâşiată, se sufoca

uneori, cuprinsă de crize teribile, pe care le ascundea. Bătrâna servitoare, îngăduindu-şi într-o zi să-l aducă în grabă pe doctorul Boutan, era cât pe-aci să fie dată afară; iar Constance nici nu-i răspunse medicului, refuzând să se îngrijească, încredinţată că va dăinui cât şi speranţele ei. Dar ce spaimă când se sufoca brusc, singură în toată casa, fără fiul ei, fără soţul ei, nechemând pe nimeni, ştiind că nimeni n-are să vină! Iar după ce-i trecea criza, cu cât sălbatică îndârjire îşi revenea, spunându-şi că numai prezenţa ei îl va împiedica pe Denis să fie stăpân aici, să domnească după bunul plac, că în niciun caz nu va pune mâna şi pe casa ei, nu se va instala aici ca învingător mai-nainte ca ea să moară, sub ultima prăbuşire a tavanelor!

Constance nu-şi mai trăia viaţa asta de schivnică, stăpânită de ideea ei fixă, decât pentru a supraveghea uzina, pentru a şti, zi de zi, ce se petrece acolo. Vrednicul Morange, din care îşi făcuse un confident, o informa, fără vreo intenţie rea, aproape în fiecare seară, când venea să stea o clipă de vorbă cu ea, după terminarea slujbei. Aflase totul din gura lui: cum fuseseră vândute toate părţile, cum Denis devenise încetul cu încetul proprietarul întregii uzine, şi cum Beauchêne şi ea însăşi trăiau, de acum înainte, numai din dărnicia noului stăpân. Şi îşi organizase spionajul în aşa măsură încât se servea de bătrânul contabil, fără ca el să-şi dea seama, ca să cunoască viaţa intimă a lui Denis, a soţiei sale, Marthe, a copiilor, Lucien, Paul şi Hortense, tot ce se făcea, tot ce se spunea în modestul pavilion, unde tânără pereche, în ciuda averii dobândite, continua să trăiască fără să-şi manifeste nicio ambiţie şi nicio grabă de a locui în marea şi frumoasa casă de alături. Parcă nici nu-şi dădeau seama de înghesuiala în care trăiau, în pavilionul prea mic, în timp ce ea singură ocupa tot palatul acela vast, atât de trist prin doliul ei, în care parcă se pierdea. Şi turba din cauza politeţei lor, din cauza calmului cu care-i aşteptau sfârşitul, deoarece suferise această înfrângere supremă de-a nu izbuti să-i hotărască să se supere pe ea, obligată să le

fie recunoscătoare că-i fac o viaţă fericită şi să le sărute copiii când îi aduceau flori.

Astfel treceau lunile, anii, iar Morange, aproape în fiecare seară, când se ducea pentru câteva minute la Constance, o găsea în acelaşi salonaş tăcut, îmbrăcată cu aceeaşi rochie neagră, încremenită în aceeaşi atitudine de aşteptare dârză. Dar, deşi nicio revanşă a destinului nu se arăta, iar peste ceilalţi nu se abătea nicio nenorocire, cu atâta răbdare aşteptată, Constance nu părea totuşi să se îndoiască pentru nimic în lume de victoria ei. În zadar o copleşiseră din ce în ce mai mult necazurile; se ridica tot mai semeaţă, sfida soarta, neclintită în credinţa că viitorul îi va da în cele din urmă dreptate, neobosită în aşteptarea unei minuni.

Şi aşa, în fiecare zi, timp de doisprezece ani, când Morange venea seara, începutul convorbirii era mereu acelaşi:

— Nimic nou de ieri, scumpă doamnă?

— Nu, dragă prietene, nimic.

— În sfârşit, când eşti sănătos, acesta e lucrul principal. Atunci poţi aştepta zile mai bune.

— Oh! nimeni nu e sănătos, şi totuşi aşteaptă!

Şi iată că într-o seară, după doisprezece ani, când Morange intră în salonaşul încremenit în veşnica lui tăcere, simţi că acolo s-a schimbat ceva şi că totul parcă freamătă de voie bună.

— Nimic nou de ieri, scumpă doamnă?

— Ba da, dragă prietene, e ceva nou.

— O veste bună, sper, un eveniment fericit pe care îl aşteptaţi?

— Un eveniment pe care îl aşteptam, da! Ceea ce aştepţi cu răbdare se întâmplă totdeauna.

El o privea uimit, îngrijorat aproape, văzând-o atât de schimbată, cu ochi strălucitori, cu gesturi vii. După atâtea zile, în care păruse încremenită în durerea ei, ce dorinţă, în sfârşit împlinită, o trezise iar la viaţă în asemenea măsură?

Constance zâmbea, respira adânc, uşurată de enorma povară care o strivise şi o făcuse să se închidă în ea atâta vreme. Şi când o întrebă care e cauza acestei mari bucurii, îi spuse:

— Dragă prietene, nu vreau încă să-ţi răspund. Poate că n-am dreptate să mă bucur, pentru că totul e încă nelămurit, ca suspendat în aer. Azi-dimineaţă cineva mi-a pomenit despre anumite întâmplări şi trebuie să mă conving de unele lucruri, mai ales trebuie să mă gândesc bine... Pe urmă, mă voi destăinui dumitale, căci, ştii bine, dumitale nu-ţi ascund nimic, fără să mai adaug că, de data asta, voi avea, fireşte, nevoie de ajutorul dumitale. Aşteaptă liniştit, vei veni într-o seară să cinăm împreună, vom avea ia dispoziţie o seară întreagă să stăm de vorbă nestingheriţi... O, Doamne! dacă ar fi adevărat, dacă s-ar înfăptui, în sfârşit, minunea!

Trecură aproape trei săptămâni, fără ca lui Morange să i se facă vreo destăinuire. O vedea foarte preocupată, foarte agitată, dar nu o întreba, ci îşi trăia şi el viaţa singuratică, foarte retrasă, ca un automat, viaţa lui aşa cum o ştim, cu alte cuvinte. Împlinise şaizeci şi nouă de ani, se împlineau treizeci de ani de când îi murise soţia, Valérie, şi peste douăzeci de când fiică-sa, Reine, se dusese după ea; şi încă mai trăia metodic, deosebit de scrupulos în munca de la birou, în ciuda prăbuşirii întregii lui existente. Niciun alt om nu suferise atât de mult, nu trecuse prin asemenea drame, nu fusese chinuit de atâtea remuşcări; dar continua să se ducă şi să se întoarcă, cu acelaşi pas mărunt şi corect, dăinuind la nesfârşit, în mediocritatea lui, ca un lucru uitat sau pierdut, pe care numai durerea îl conserva. Trebuie să se fi produs totuşi înlăuntrul psihicului său grele vătămări. Cădea pradă celor mai ciudate manii. Încăpăţânându-se să stea tot în apartamentul acela prea mare în care locuise împreună cu soţia şi fiica sa, şi pe care îl ocupa acum singur, îşi concediase în cele din urmă servitoarea şi se ducea personal după târguieli, gătea şi se servea singur.

Nimeni nu mai intrase la el de zece ani. Lumea îl bănuia de-o atât de dezgustătoare nepăsare încât proprietarul îi adusese într-o doară vorba de unele reparaţii în casă, fără să izbutească însă să-i treacă pragul. De altminteri, deşi rămăsese tot atât de meticulos în ceea ce privea curăţenia hainelor, bătrânul contabil, alb ca zăpada acum, cu barba lui lungă, purta o jalnică redingotă, pe care trebuia să şi-o cârpească în fiecare seară. Mania lui, care consta dintr-o sordidă avariţie, ajunsese atât de departe încât nu-şi îngăduia nici cea mai mică cheltuială, în afară de-o pâine mare, pe care şi-o cumpăra la patru zile odată, mâncând-o uscată, ca să consume cât mai puţin. Era un lucru care intriga pe toată lumea, şi nu trecea săptămână în care portăreasa să nu-şi pună întrebarea: un domn atât de bine situat, care primeşte un salariu de opt mii de franci pe an şi nu cheltuieşte niciodată un gologan, ce face oare cu banii? I se calcula până şi suma pe care trebuie s-o fi ascuns în cine ştie ce colţ, sute de mii de franci, poate. Ba dovedi o sminteală şi mai gravă: de două ori fu scăpat de la moarte sigură. Într-o zi, în timp ce Denis trecea pe podul din Grenelle, îl zări aplecat peste parapet, privind cum curge apa, gata să cadă în ea, dacă nu-l apuca de haină. El se porni să râdă, cu figura lui blândă, vorbind de-o ameţeală. Apoi într-altă zi, la uzină, Victor Moineaud îi îndepărtă de lângă o maşină în mişcare tocmai în clipa când, hipnotizat parcă, era gata să fie înhăţat de colţii sfâşietori ai unei roţi dinţate. Zâmbi din nou, recunoscând că greşise trecând prea aproape de roţi. Drept care era supravegheat, ştiindu-se că avea adesea astfel de amnezii. Dacă Denis îl menţinea ca şef al contabilităţii, era, în primul rând, din recunoştinţă pentru serviciile aduse de atâta vreme; mai era însă şi faptul bizar că niciodată nu-şi făcuse mai bine datoria ca acum; se arăta extrem de scrupulos în a descoperi până şi ultimele centime ce nu ieşeau la socoteală. Şi era de-o luciditate desăvârşită în cele mai dificile socoteli. Cu atitudinea lui calmă, cu figura odihnită,

ca şi cum nicio furtună nu s-ar fi abătut peste inima lui, îşi continua în mod mecanic strâmta lui viaţă de maniac discret, nebun de legat, poate, fără ca cineva să ştie.

Totuşi, de câţiva ani. se petrecuse în viaţa lui Morange un mare eveniment. Deşi era confidentul doamnei Constance, deşi îl făcuse unealta ei prin tirania voinţei sale, prinsese o dragoste din ce în ce mai mare pentru Hortense, fetiţa lui Denis, Pe măsură ce-o vedea crescând, i se părea că o regăseşte în ea pe Reine, fata lui, pe care atât de mult o plânsese. Hortense împlinise nouă ani şi, de câte ori o întâlnea, simţea o adâncă emoţie, un fel de adoraţie cu atât mai impresionantă cu cât acest lucru era numai o simplă şi sfântă iluzie, născută, de regretele lui, pentru că cele două copile nu se asemănau deloc: una fusese foarte brună, cealaltă era blondă. Cu toată groaznica lui zgârcenie, o încărca pe Hortense cu daruri, cu păpuşi, cu bomboane, ori de câte ori avea prilejul. Şi dragostea asta îl absorbea într-atât încât Constance intră la bănuieli. Ea îi dădu să înţeleagă: cine nu e cu totul de partea ei e împotriva ei. El păru că se supune; pândea însă copilul ca să-l sărute într-ascuns, iubindu-l şi mai mult, cu o pasiune îndârjită. Şi în relaţiile lui aproape zilnice cu Constance, în fidelitatea sa aparentă faţă de fosta stăpână a uzinei, nu se mai supunea voinţei puternice cu care ea îl încovoiase întotdeauna decât datorită sărmanei lui făpturi terorizate. Intre ei exista un vechi pact, o monstruoasă faptă, ştiută numai de ei doi, acea complicitate despre care nu vorbeau niciodată, dar care îi lega strâns unul de altul. El, slab şi sentimental, rămăsese parcă înfrânt, îmblânzit ca un animal fricos. După acea cumplită zi mai aflase, de altfel, şi alte lucruri; nicio taină a casei nu-i rămăsese necunoscută. De atâţia ani trăia acolo, de atâtea ori trecuse pe-acolo, cu pasul lui discret de om maniac, auzind, văzând, observând! Şi nebunul acesta care ştia şi tăcea, stingher în cadrul acestei drame întunecoase, ajunsese totuşi la o revoltă înăbuşită de când trebuia să se ascundă ca s-o sărute pe mica lui prietenă

Hortense, cu inima zbuciumată, gata să se înfurie până la urmă dacă cineva s-ar atinge de pasiunea lui.

Într-o seară, aşa deodată, Constance îl opri la cină. El bănui că sosise ora destăinuirii promise, văzând-o fremătând, prea dârză pentru corpul ei micuţ, ca o războinică sigură de-aci înainte de izbândă. Totuşi, la masă, ea nu atinse deloc subiectul grav, deşi servitoarea îi lăsase singuri, după ce servise repede frugala cină. Constance vorbi despre uzină, ajunse la Denis şi la soţia lui, Marthe, pe care o critică; făcu chiar greşeala să spună că o găseşte pe Hortense prost crescută, urâtă şi lipsită de graţie. Contabilul o asculta ca un laş, neîndrăznind să protesteze, deşi întreaga lui fiinţă era indignată.

— Se va vedea, când toţi vor fi puşi la locul lor, mai spuse ea drept încheiere.

Constance aşteptă să se întoarcă în salonaş şi nu vorbi decât după ce uşile fură închise, şezând lângă şemineu, în tăcerea grea a acelei seri de iarnă.

— Dragă prietene, aşa cum ţi-am mai spus, voi avea nevoie de dumneata... Trebuie să mă ajuţi să fie primit în uzină un tânăr de care mă interesez. Îl vei lua chiar în biroul dumitale, dacă doreşti să-mi faci plăcerea.

Stând de cealaltă parte a şemineului, în faţa ei, Morange o privi mirat.

— Dar nu sunt eu stăpân acolo, adresaţi-vă patronului, el va face, desigur, tot ce veţi dori.

— Nu, nu vreau să-i datorez nimic lui Denis... Şi apoi, nici nu intră în planurile mele. Dumneata îl vei recomanda pe tânărul meu, dumneata îl vei lua ca ajutor, îl vei instala în slujbă, îl vei instrui... Haida de, ai doar puterea să impui un funcţionar. De altminteri, aşa vreau eu.

Vorbea ea o stăpână şi el îşi plecă spinarea, fiindcă întotdeauna se supusese, mai întâi soţiei, apoi fiicei sale, iar acum acestei bătrâne regine detronate, care-l teroriza, în ciuda înăbuşitei lui revolte ce încetul cu încetul creştea în el de câtva timp. Şi îndrăzni s-o întrebe:

— Fără-ndoială că-l pot lua la uzină… Dar despre ce tânăr e vorba?

Nu-i răspunse imediat. Se aplecă către jeraticul din şemineu, ca şi cum ar fi vrut să ridice o buturugă, voind în realitate să câştige timp, ca să se mai gândească. La ce bun să-i povestească totul dintr-odată? Va fi desigur silită într-o zi să-i spună totul, dacă voia să-l prindă pe deplin în plasa ei. Nu era însă nicio grabă, şi se crezu foarte iscusită mărginindu-se să pregătească terenul.

— E un tânăr a cărui soartă m-a impresionat, fiind vorba de unele amintiri… Îţi aduci poate aminte de o fată care a lucrat aici, e mult de atunci, cel puţin treizeci de ani, Norine Moineaud, una dintre fetele lui moş Moineaud?

Morange ridică capul cu vioiciune, privind-o cu ochi mari, sub brusca străfulgerare care-i întunecase memoria.

Chiar înainte de a-şi cântări vorbele, spuse totul, într-un strigăt de uimire:

— Alexandre-Honoré, băiatul Norinei, copilul de ia Rougemont!

Înmărmurită, scăpă cleştele din mână şi îi căută privirea, pătrunzându-l până în fundul sufletului.

— A! ştii aşadar… Ce ştii însă? Trebuie să-mi spui şi să nu-mi ascunzi nimic; vorbeşte, vreau să ştiu!

Ce ştia, Doamne? ştia totul. Şi vorbi încet, îndelung, ca din adâncul unui vis. Văzuse tot, aflase tot, sarcina Norinei, banii daţi de Beauchêne ca să poată naşte la casa Bourdieu, copilul dus apoi la „Copiii-Găsiţi”, dat doicii la Rougemont, de unde, mai târziu, fugise, furând trei sute de franci. Şi mai ştia că tânărul derbedeu, bătând uliţele Parisului, dusese cea mai mârşavă existenţă.

— Dar cine ţi-a spus toate astea? De unde le ştii? strigă ea furioasă, cuprinsă de nelinişte.

El schiţă numai un gest larg şi vag, în aer, arătând parcă în jurul său, casa întreagă. Le ştia, erau lucruri bine cunoscute, care îi fuseseră şi lui spuse, pe care le bănuise. Nici nu-şi aducea bine aminte de unde le putuse afla. Le

ştia.

— Înţelegeţi că atunci când eşti într-un loc mai bine de treizeci de ani, unele lucruri îţi ajung la urechi până la urmă… Ştiu totul, ştiu totul.

Ea tresări, se lăsă o tăcere adâncă. El, cu privirile coborâte pe jeraticul sobei, se cufundase din nou în durerosul trecut, pe care-l ascundea în adâncul său, cu acea discreţie a contabilului meticulos ce era. Ea, reflectând, socotea că situaţia era de preferat aşa, limpede, imediată. Deoarece era informat despre aceste lucruri, n-avea decât să se slujească de el ca de-un instrument docil, cu toată voinţa şi tot curajul ei.

— Alexandre-Honoré, copilul de la Rougemont, da! băiatul ăsta, pe care l-am regăsit în sfârşit… Cunoşti şi demersurile pe care le-am făcut acum doisprezece ani, într-atât de disperată că nu ştiam unde să-l găsesc, încât îl credeam mort?

El dădu din cap, încuviinţând cu un semn, şi ea continuă, povestind cum renunţase de mult la vechile-i planuri, când deodată destinul se împlinise:

— Închipuie-ţi, o întâmplare neaşteptată… Era în dimineaţa zilei în care m-ai găsit atât de tulburată. Cumnata mea Sérafine, care nu vine la mine nici de patru ori pe an, sosise aici pe la ora zece, spre marea mea mirare. A devenit foarte ciudată, după cum ştii, şi nici n-am ascultat la început povestea pe care mi-o spunea: un tânăr pe care i-l recomandase o doamnă, un biet tânăr nenorocit, stricat de mediul rău unde trăia şi care trebuia salvat venindu-i-se în ajutor. Apoi, ce surpriză! dragă prietene, când mi-a vorbit limpede, destăinuindu-mi ce descoperise, din întâmplare… Îţi spun că destinul se trezeşte şi loveşte!

Într-adevăr, povestea era stranie. De mulţi ani, Sérafine atingea culmea destrăbălării, în disperarea de-a se vedea veştejită, într-o îmbătrânire timpurie, consecinţa acelei operaţii stupide de la care aşteptase minunea unei redeşteptări a plăcerilor libere şi nepedepsite. Mereu în

căutarea senzaţiilor pierdute, începuse să alerge, din nou, după tot felul de monstruozităţi, căutând şi scufundându-se în cele mai josnice mocirle. Se puneau pe seama ei cele mai extraordinare aventuri. Astfel, printr-o persoană miloasă, avusese ciudata idee de a fi primită ca membră a unei instituţii de binefacere care se ocupa cu ajutorarea şi moralizarea tinerilor deţinuţi la ieşirea lor din închisoare. Îi adusese chiar pe câţiva la ea, în misteriosul apartament de la parter din strada Marignan, găzduindu-i, culcându-i, trăind cu ei într-o promiscuitate de femeie dementă, cu uşile şi ferestrele închise. Şi se întâmplase ca, într-o seară, un tânăr prieten să i-l aducă pe Alexandre, un vlăjgan de treizeci şi doi de ani, eliberat în ajun, după şase ani de puşcărie ispăşiţi într-o închisoare centrală. Timp de-o lună trăise ca un prinţ la ea; apoi, într-o dimineaţă, destăinuindu-se, îi povesti adevărata lui viaţă, îi vorbi despre Rougemont, despre mama sa Norine, se plânse de zadarnica lui străduinţă de a-şi regăsi tatăl, un om putred de bogat; şi ea pricepuse dintr-odată, cu senzaţia că el i-o pricinuise, că l-ar mai fi văzut cândva: extraordinara lui asemănare cu Beauchêne, senzaţie ce se transforma acum într-o certitudine fulgerătoare. Iar această aventură întâmplătoare, în braţele unui nepot bastard, acea împreunare obscură, pe care o străbătea prezenţa fatalităţii tragice, o amuzase vreme de-o zi, zguduind-o în sfârşit, scoţând-o puţin din banalitatea zilnică. Bietul băiat! nu-l putea ţine acolo şi nici nu-i spusese nimic despre descoperirea ei uimitoare, de teama vreunor neplăceri fără rost. Dar informată odinioară despre cercetările – stăruitoare întreprinse de Constance, venise să-i povestească întâmplarea, deja obosită, iarăşi mistuită de pârjolul poftelor ei nepotolite, tot atât de puţin satisfăcută de către acel monstru, ca şi de trecătorul de pe stradă.

— El nu ştie aşadar încă nimic, îi spuse la urmă. Constance. Cumnata mea mi-l va trimite ca la o prietenă a ei care-i poate face rost de-o slujbă bună... Se pare că

acum nu cere altceva decât să muncească. Dacă a făcut greşeli, nenorocitul are atâtea motive de-a fi iertat! De altfel, de îndată ce va fi în mâinile mele, am eu grijă de el, nu va mai face decât ceea ce am să vreau eu.

Deşi Sérafine trecuse sub tăcere aventura ei personală, Constance o cunoştea prea bine pentru a bănui prin ce abisuri de corupţii trecuse Alexandre până să. i-l aducă din braţele ei obosite, care nu mai îmbrăţişau decât golul. Aflase de la ea numai povestea făurită de el, cei şase ani de închisoare pe care-i făcuse pentru o femeie, adevărata vinovată, o iubită a lui, a cărei taină refuzase cavalereşte s-o dea în vileag. Dar aceştia nu erau decât anii cunoscuţi din cei doisprezece, de când dispăruse, şi te puteai aştepta la orice, de la decăderea în cele mai josnice ticăloşii până la crimele nedezvăluite, în misterul înfricoşător al anilor despre care nu se ştia nimic. Închisoarea părea să fi fost chiar o bună odihnă pentru el; ieşise de acolo mai potolit, mai şlefuit, hotărât să nu-şi mai irosească viaţa de aci înainte. Şi, spălat, îmbrăcat, educat de către Sérafine, devenise aproape un tânăr prezentabil.

Morange ridică ochii miraţi de pe jeraticul din şemineu, în care rămăsese cu privirea aţintită.

— În sfârşit, ce doriţi să faceţi din el? Ştie ceva, cel puţin? Are o scriere acceptabilă?

— Da, are o scriere frumoasă. Fără-ndoială că nu ştie mare lucru. De aceea ţi-l încredinţez dumitale. Dumneata mi-l vei cizela, îl vei pune la curent cu toate treburile uzinei... într-un an, doi vreau să cunoască toată uzina, ca un stăpân.

La aceste ultime cuvinte, care-l luminară, se produse în sufletul contabilului o bruscă trezire a bunului simţ. Omul socotelilor exacte, aşa cum rămăsese, năpădit de maniile care-i întunecau mintea, se împotrivi.

— Dar bine, scumpă doamnă, deoarece doriţi ajutorul meu, spuneţi-mi tot adevărul, spuneţi-mi la ce treabă îl vom întrebuinţa pe acest băiat... Doar nu speraţi să redobândiţi

uzina graţie lui, vreau să spun să răscumpăraţi părţile, să deveniţi iar proprietară şi stăpână suverană.

Şi, cu o limpezime şi o logică desăvârşită, îi demonstră nebunia acestui vis, înşirând cifrele, ajungând la totalul sumelor considerabile de care ar avea nevoie ca să-l despăgubească pe Denis, instalat în uzină ca în casa lui, ca un învingător.

— De altfel, nici nu înţeleg bine, scumpă doamnă, pentru ce l-aţi angaja pe băiatul acela, şi nu pe altul... N-are niciun fel de drepturi civile, vă daţi seama, nu e aşa? Aici nu va putea fi decât un străin, şi atunci mi-ar plăcea mai curând un om inteligent, cinstit, la curent cu construcţiile de maşini din uzină.

Constance începu din nou să răscolească cu cleştele cărbunii. După aceea, când ridică privirea, spuse cu un glas coborât şi aspru, privindu-l ţintă pe Morange:

— Alexandre e fiul soţului meu, el e moştenitorul... Nu el e străinul, ci celălalt, Denis, fiul lui Froment, care ne-a furat averea. Îmi sfâşii inima, dragă prietene, şi tot sângele mi se scurge odată cu vorbele pe care mă sileşti să le rostesc.

Era strigătul concepţiei burgheze şi conservatoare: moştenirea ce trebuie să treacă mai curând în mâinile bastardului decât ale străinului. Fără-ndoială, cum mărturisea singură femeia, soţia şi mama sângerau într-însa; dar le jertfea pe toate ca să-şi potolească ura, dorind să-l îndepărteze pe străin, de-ar fi să-şi lase acolo o bucată din carnea ei. Apoi, la drept vorbind, acest fiu al soţului nu era oare puţin şi al ei, pentru că era din trupul lui, era al bărbatului cu care zămislise şi ea un fiu, pe cel mai în vârstă, cel care murise? Şi, de altminteri, avea de gând să facă din bastard fiul ei, conducându-l, silindu-l să fie numai al ei, prin ea şi pentru ea.

— Vrei să ştii la ce-l voi întrebuinţa în această uzină? Nici eu nu ştiu... Desigur că nu mâine voi găsi sutele de mii de franci necesare. Cifrele dumitale sunt exacte; e posibil ca niciodată să n-avem bani pentru răscumpărarea uzinei. Dar

de ce să nu luptăm, să nu încercăm?... Şi apoi, admit că suntem învinşi; în acest caz, va fi cu atât mai rău pentru celălalt! căci îţi promit: dacă băiatul ăsta mă va asculta, va veni distrugerea, pedeapsa răzbunătoare căzută asupra uzinei şi care o va face să sară în aer.

Făcând un gest spre pereţi de parcă i-ar dărâma, îşi exprima îngrozitoarea speranţă. Printre planurile ei confuze, clădite pe ură, era desigur ultima luptă visată, dacă le-ar pierde pe celelalte: folosirea mizerabilului Alexandre ca o forţă distructivă, ale cărei urmări pustiitoare s-o uşureze cât de cât. Şi, pustiită, pârjolită de pasiunea care n-o mai satisfăcea, cuprins! de dementa, maternităţii ei înveninate, pervertite până la crimă, ajunsese la sminteala aceasta în nemărginita disperare în care o aruncase moartea unicului ei fiu.

Morange se înfioră, când o auzi încheind cu îndărătnicie şi asprime:

— De doisprezece ani aştept o intervenţie a destinului, şi iat-o!... Decât să nu profit de ce mi-ar aduce şi să nu mă aleg cu o ultimă mulţumire, mai bine mor!

Pieirea lui Denis era aşadar jurată, hotărâtă, dacă soarta ar voi-o. Iar bătrânul contabil avu viziunea dezastrului, copii nevinovaţi loviţi prin tatăl lor, toată catastrofa nedreaptă ce-i umplea de revoltă inima de om bun. Va putea lăsa oare să se săvârşească şi această nouă crimă, fără să strige ceea ce ştia? Probabil că cealaltă crimă, cea dintâi, monstruosul fapt tăinuit, asupra căruia păstrau amândoi tăcerea, îi apăru din nou, îi tulbură ochii, în această clipă oribilă, căci însăşi Constance fu cuprinsă de-un fior de teamă prevăzând cutremurătoarea scenă în privirea fixă cu care încerca să-l supună pe Morange. O clipă, astfel, ochi în ochi, retrăiră momentele de atunci, de lângă chepengul ucigaş, îngheţaţi de suflul rece al abisului. Şi de astă dată tot el fu învinsul; nu mai spuse nimic în sfiiciunea omului neputincios, înfrânt de voinţa acelei femei.

— Carevasăzică, dragă prietene, ne-am înţeles, continuă

ea eu blândeţe, mă bizui pe dumneata că-l vei lua pe Alexandre, la început ca funcţionar... Îl vei vedea aici, în camera asta, într-o seară la ora cinci, când se va întuneca, deoarece doresc să nu cunoască de la început interesul ce i-l port. Vrei poimâine seară?

— Poimâine seară, scumpă doamnă, aşa cum spuneţi.

A doua zi, Morange păru atât de tulburat încât portăreasa, care-l supraveghea, îşi mărturisi temerile ei soţului; de bună seamă că locatarul lor o să aibă o nouă criză, fiindcă uitase să-şi pună papucii îmblăniţi când s-a dat jos să-şi ia apă, având figura răvăşită şi vorbind de unul singur. Şi în ziua aceea se întâmplă un fapt nemaipomenit: după masă îşi uită de slujbă, întârziind aproape cu o oră plecarea la birou, o lipsă de exactitate fără precedent, pe care niciun om din uzină nu i-o cunoscuse până acum. Ca împins de-o furtună, mersese mereu înainte, până ce se văzuse din nou pe podul Grenelle, unde îl scăpase odată Denis de ispita de-a se arunca în apă. Iar acolo, o putere necunoscută îl readusese în acelaşi loc, aplecat deasupra aceluiaşi parapet, în aceeaşi contemplare a apei mişcătoare. Din ajun, limba i se împleticea cu aceleaşi vorbe, pe care le bâiguia cu jumătate glas, obsedat, chinuit: „Va lăsa oare să se săvârşească această nouă crimă, fără să strige ceea ce ştia?” Erau cu siguranţă aceleaşi cuvinte de care nu putea să scape, care-l făcuseră să uite dimineaţă papucii, care-l ameţiseră şi adineauri, oprindu-l să meargă la uzină, ca şi când n-ar mai fi cunoscut poarta. Şi dacă acum se apleca asupra apei, nu era oare împins de inconştientul imbold de-a sfârşi odată, sperând instinctiv să-şi înece chinul care-l tulbura cu aceleaşi cuvinte obsedante? Acolo jos, în fundul apei, cuvintele vor înceta, în sfârşit; nu şi le va mai repeta, nu le va mai auzi cum îl silesc să ia o hotărâre, pentru care nu avea destulă putere. Şi chemarea apei era atât de îmbietoare şi atât de bine ar fi să nu mai lupte cu viaţa, ci să se lase aşa în voia soartei, ca un biet om, ca un suflet slab şi bun care a trăit prea mult!

Morange se apleca tot mai mult, simţea chiar clipocitul apei cum îl învăluie, când un glas tânăr şi voios, în spatele lui, îl chemă.

— La ce vă uitaţi, domnule Morange? Sunt peşti mari acolo?

Era Hortense, destul de mare pentru cei zece ani ai ei, dulce şi fermecătoare, pe care o cameristă o ducea să se joace cu micile ei prietene în Auteuil. Şi când contabilul, ca năuc, întoarse capul, rămase câteva clipe cu mâinile tremurânde, cu ochii umezi de lacrimi, în faţa acestei apariţii, a acestui înger scump ce-l chema de atât de departe.

— Cum, mata eşti, drăguţa mea! Nu, nu, nu sunt peşti mari aici. Cred că se ascund la fund, fiindcă apa e prea rece iarna. Şi, carevasăzică, te duci să faci o vizită. Cât eşti de frumoasă în paltonaşul acesta cu guler de blană!

Copila începu să râdă, mulţumită că e măgulită, că e iubită, atât de multă adoraţie se vădea în glasul tremurat al bătrânului ei prieten.

— Da, da, sunt fericită, se va juca o comedie acolo unde mă duc... Ah, ce bine e să fii fericită!

Spusese vorbele acestea ca şi cum le-ar fi spus Reine a lui odinioară, şi el ar fi îngenuncheat să-i sărute mânuţele, ca unui idol.

— Da, trebuie să fii întotdeauna fericită... Eşti prea frumoasă, vino să te sărut.

— Bine, sărutaţi-mă, domnule Morange. Ştiţi, pe păpuşa pe care mi-aţi dat-o o cheamă Margot, şi nici nu vă puteţi închipui cât e de cuminte... Veniţi într-o zi s-o vedeţi.

O sărutase, şi acum o privea depărtându-se, în lumina palidă a zilei de iarnă, cu inima frântă. Ar fi prea mare laşitatea; copila trebuia să fie fericită. Încet, plecă de pe pod, în timp ce aceleaşi cuvinte îi veneau mereu în minte, răsunau cu o limpezime hotărâtoare, cerând un răspuns: „Va lăsa oare să se săvârşească această nouă crimă, fără să strige ceea ce ştia?” Nu, nu! era cu neputinţă, va vorbi,

va lupta. Şi, totuşi, toate acestea rămâneau încă într-o negură nedesluşită; cum să vorbească? cum să procedeze? Pe urmă, după ce veni la birou, ea o culme a ciudăţeniei, ca o ruptură definitivă cu obiceiurile pe care le avea de patruzeci de ani, începu să scrie o scrisoare lungă, în loc să se cufunde imediat în nesfârşitele-i socoteli. În această scrisoare, pe care i-o adresa lui Mathieu, îi povestea toată întâmplarea: reînvierea lui Alexandre, planurile urzite de Constance, serviciul pe care primise să i-l facă. De altfel, toate acestea le mărturisea cum îi veneau în vârful peniţei, ca o spovedanie care-i uşura inima, dar fără să fi luat vreo atitudine în rolul acesta de-a reînscăuna justiţia, atât de greu pentru umerii lui. Odată Mathieu prevenit, vor fi doi care să ia o hotărâre. Şi sfârşea scrisoarea rugându-l să vină a doua zi, dar nu înainte de ora şase, pentru că dorea să-l cunoască mai întâi pe Alexandre, să ştie cum se va petrece întrevederea şi ce va pretinde Constance de la el.

Noaptea următoare şi a doua zi fură cumplite, de bună seamă. Portăreasa povesti mai târziu că locatarul de la etajul al patrulea îl auzise toată noaptea pe Morange umblând fără încetare prin cameră. Uşile se trânteau, mobilele erau mişcate din loc, ca pentru o mutare. I se părea chiar că a auzit strigăte, hohote de plâns, monologul unui nebun vorbind cu umbrele, ceremonia cutremurătoare a unui credincios făcând o slujbă misterioasă morţilor care-l obsedau. Iar în cursul zilei, la uzină, dădu semne îngrijorătoare de deprimare, din bezna în care mintea lui se scufunda acum; avea privirea tulbure, frământat de lupte sufleteşti, care de zeci de ori, fără niciun motiv, îl făcură să coboare, să întârzie ca un năuc înaintea maşinilor în funcţiune, apoi să urce iar, la socotelile lui, cu aerul disperat că nu găseşte ceea ce caută. Când se întunecă, pe la ora patru, în ziua aceea sumbră de iarnă, cei doi funcţionari pe care-i avea în subordine observară că nu mai lucrează nimic. De atunci începu să aştepte, eu ochii aţintiţi asupra pendulei. Şi când sună ora cinci se încredinţă pentru

ultima oară de exactitatea unui total; se ridică apoi şi ieşi, lăsând registrul deschis larg, ca şi cum ar mai fi trebuit să se întoarcă pentru verificarea socotelilor următoare.

Morange merse de-a lungul galeriei, până unde începea culoarul care lega vila vecină eu atelierele. La ora aceea toată uzina era luminată ca ziua; becuri electrice aruncau acolo o lumină puternică, în timp ce vuietul muncii urca până sus, zguduia zidurile, cu mugetul maşinilor. Şi, înainte de-a ajunge în coridor, zări deodată în faţa lui ascensorul cu îngrozitoarea gaură, abisul ucigător în care se zdrobise Blaise cu paisprezece ani în urmă. După catastrofa de atunci, ca să nu se mai întâmple asemenea nenorociri, chepengul fusese înconjurat de-o balustradă, închisă cu o uşă, astfel că o cădere era cu neputinţă, afară doar dacă cineva ar fi deschis înadins uşa, ca să se rostogolească înăuntru. Chepengul era acum coborât, uşa închisă, iar el se apropie şi, cedând unei puteri supraomeneşti, se aplecă asupra abisului, cutremurat până în creştet. Revăzu toată scena de atunci: în fundul acestui gol înspăimântător încă zărea corpul sfărâmat şi se simţea îngheţat şi acum de acelaşi fior de groază în faţa omorului premeditat, acceptat, tăinuit. Dat fiind că suferea atât de mult, că nu mai putea să doarmă şi că le făgăduise iubitelor lui moarte că va veni şi el lângă ele, de ce să nu sfârşească acum? Şi alaltăieri încă, rezemat de parapetul podului, aceeaşi dorinţă îl obsedase. O simplă pierdere de echilibru, şi-ar fi fost eliberat, bucurându-se în sfârşit de pacea mormântului, între cele două dragi fiinţe lui. Şi deodată, ea şi cum înfiorătoarea soluţie i-ar fi fost şoptită din adâncul prăpastiei, în sminteala lui care căuta o dezlegare şi care de două zile ajunsese la paroxism, i se păru că aude o voce chemându-l jos, vocea lui Blaise, strigându-i: „Vino cu celălalt!” Un fior puternic îl cutremură, obsesia lui îl hotărâse, îl izbise ca un trăsnet. În demenţa lui, era singura soluţie înţeleaptă, logică, matematică, ce îndrepta totul. I se părea atât de simplă, că se mira de-a o fi căutat atâta.

Şi, din clipa aceea, bietul om slab şi bun, în nefericita lui minte întunecată, dădu dovadă de-o voinţă de fier, de-un eroism fără margini, stimulate de cea mai limpede judecată şi cea mai subtilă şiretenie.

La început, pregăti totul; puse clenciul de oprire, să nu mai poată fi ridicat chepengul în lipsa lui, se încredinţă de asemenea că uşa balustradei se deschide şi se închide cu uşurinţă. Se ducea şi venea cu paşi uşori, parcă ar fi plutit în aer, întărâtat în certitudinea că aşa trebuie să procedeze, cu ochi vii, la pândă, dornic să nu fie nici văzut, nici auzit. Apoi, stinse cele trei becuri electrice, cufundând galeria în bezna cea mai adâncă. De jos, prin gura căscată, urca întruna zgomotul uzinei în plină activitate, în gâfâitul trepidant al maşinilor. Şi numai atunci, după ce pregăti totul, o apucă prin gang, ca să se ducă în sfârşit în salonaşul vilei.

Constance îl aştepta acolo cu Alexandre. Îl chemase pe acesta cu o jumătate de oră mai devreme, fiindcă intenţiona să-l facă să i se spovedească, dar fără ca ea să-i destăinuie încă, în niciun fel, adevărata situaţie pe care avea să i-o pregătească în uzină. Cum socotea inutil să fie dintr-odată la cheremul lui, îşi arătase numai dorinţa de-a primi bine pe cineva recomandat de baroana de Lowicz, ruda ei, pentru a-i face rost de-o slujbă. Dar cu câtă patimă stăpânită îl studia, fericită că-l vede voinic, hotărât, cu faţa aspră, luminată de doi ochi înspăimântători, care-i spuneau că a găsit în el pe răzbunătorul ei! Avea ea să-l cioplească mai apoi, şi asta va fi foarte bine. Fără să priceapă limpede, Alexandre mirosea ceva; simţea că soarta i se hotărăşte aici, prevedea o viaţă îmbelşugată, ca un pui de lup care se lasă domesticit, pentru ca, mai târziu, să sfâşie mai uşor întreaga turmă. Şi când Morange intră, nu văzu decât un lucru: asemănarea lui Alexandre cu Beauchêne, acea asemănare extraordinară care o tulburase pe Constance, sfâşiindu-i iarăşi inima însângerată, şi care îl înspăimânta şi pe el, obsedat de ideea lui fixă, ca şi cum l-ar fi osândit pe

fostul său stăpân.

— Te aşteptam, dragă prietene, ai întârziat, dumneata care eşti atât de punctual.

— Da, o mică lucrare pe care a trebuit s-o termin.

Dar ea glumea, era fericită. Şi imediat puse lucrurile la punct.

— Ei bine! iată-l pe domnul despre care. ţi-am vorbit. Îl vei lua mai întâi în birou la dumneata, să-l pui la curent cu treburile uzinei, chiar dacă la început nu l-ai folosi decât ca să facă serviciul de curier. Ne-am înţeles, nu-i aşa?

— Perfect, scumpă doamnă. Am eu grijă de el, vă puteţi bizui pe mine.

Apoi, când ea vru să-l lase pe Alexandre să plece, spunându-i că poate veni a doua zi dimineaţă, Morange se oferi îndatoritor să-i arate biroul şi atelierele încă deschise.

— În felul acesta va cunoaşte uzina şi, mâine, va veni direct la mine.

Ea râse din nou, într-atât o liniştea această bunăvoinţă a contabilului.

— Bună idee, dragă prietene, mulţumesc de mii de ori... Şi dumitale, domnule, îţi spun la revedere; ne îngrijim noi de viitorul dumitale, dacă ai să fii cuminte.

Dar în clipa aceea un fapt stupid, straniu, o fulgeră. Morange, care îl lăsase pe Alexandre să iasă primul din salonaş, se întoarse spre ea, cu o bruscă strâmbătură a feţei lui de nebun, ca şi cum sminteala lăuntrică apăruse iar deodată şi îi strâmba chipul. Şi îi bâigui în obraz, cu o voce înceată, familiară şi plină de batjocură.

— Ha! ha! Blaise din fundul puţului! vorbeşte, mi-a vorbit! Ha! ha! tumba, tu ai vrut-o! tumba! o să mai vezi o dată, tumba, tumba!

Şi dispăru cu Alexandre. Ea îl ascultase cu gura căscată. Ieşirea aceasta fusese atât de neaşteptată, atât de dementă, încât la început Constance nu pricepu nimic. Pe urmă însă, ce străfulgerare! Ce spunea el acum, crima de acolo, era tocmai ceea ce Morange nu spusese niciodată,

era fapta monstruoasă pe care o ascunseseră timp de paisprezece ani, pe care numai privirile lor o mărturiseau şi pe care, deodată, i-o arunca acum în faţă într-o grimasă de om nebun. Ce însemna oare revolta asta diabolică a bietului om, neînţeleasa ameninţare pe care o simţise trecând ca un suflu al abisului? Păli înfricoşată, avu presimţirea surdă a unei cumplite răzbunări a destinului, destinul acela pe care-l credea de partea ei, chiar cu o clipă mai înainte. Da, asta era. Şi se revăzu cu paisprezece ani în urmă, în acelaşi salon; şi rămase dreaptă, înfiorată, încremenită, ascultând vuietele care se ridicau din uzină, aşteptând groaznicul zgomot al căderii ca în ziua aceea îndepărtată, când auzise şi aşteptase zdrobirea celuilalt.

În timpul acesta, Morange, cu pasul lui mărunt şi discret, îl conducea pe Alexandre, vorbind cu el, cu glasul lui calm şi binevoitor.

— Te rog să mă ierţi că merg înainte, dar trebuie să-ţi arăt drumul... O, e atât de complicat, într-o clădire ca asta, cu scări, culoare, cotituri, care nu se mai sfârşesc!... Vezi, acum culoarul coteşte la stânga.

Apoi, intrând în galeria unde domnea un întuneric deplin, făcu pe supăratul, rostind cu un glas deosebit de firesc:

— La naiba! întotdeauna fac aşa, n-au aprins încă lumina şi butonul e tocmai colo la celălalt capăt... Din fericire, ştiu unde pun piciorul, de patruzeci de ani de când trec pe-aici... Fii atent, urmează-mă.

Şi din acel moment îl făcu atent la fiecare pas, spunându-i ce trebuie să facă, conducându-l cu o prefăcută politeţe, fără ca glasul să i se schimbe.

— Nu te depărta de mine, coteşte la stânga... Acum trebuie să mergem drept înainte... Dar aşteaptă puţin, galeria e întretăiată de-o barieră şi are o uşă. Am ajuns... Auzi, am deschis uşa... Urmează-mă, trec eu întâi.

Liniştit, Morange păşi în întuneric, în gol, şi fără să scoată un strigăt, se prăbuşi. În spatele lui, Alexandre, care-l atingea aproape, ca să nu-i piardă urma, simţi golul

abisului, vântul căderii, brusca şi groaznica senzaţie, când, în locul planşeului, dădu de gol. Dar nu se mai putu opri, păşi şi el, la rându-i, cu un urlet, se rostogoli şi el. Amândouă trupurile se zdrobiră, în aceeaşi clipă. Morange, totuşi, mai răsuflă câteva clipe. Alexandre zăcea cu craniul spart, cu creierii risipiţi, chiar pe locul unde căzuse Blaise.

Lumea rămase încremenită de groază la vederea celor doi morţi, găsiţi acolo, fără ca cineva să-şi poată explica nenorocirea. Morange ducea cu el taina, neînduplecatul act reparator, pe care-l săvârşise stăpânit de dementa lui, poate ca s-o pedepsească pe Constance sau poate ca să îndrepte vechea nedreptate: Denis lovit odinioară prin fratele său şi consolat acum prin fiica sa Hortense, care va putea trăi de-aici înainte fericită cu Margot, păpuşa cea frumoasă şi cuminte. Suprimând unealta criminală, suprima o nouă crimă posibilă. El însuşi, stăpânit de ideea lui fixă, nu judecase desigur cu limpezime această dreptate atroce, superioară oricărei raţiuni, şi care trecea cu nepăsătoarea cruzime a unui uragan, secerând vieţi. Nu ştiuse, doar înfăptuise. În toată uzina circula o singură părere: omul fusese fireşte nebun; numai el ar fi pricinuit accidentul, cu atât mai mult cu cât nu se putea explica altfel din ce cauză becurile erau stinse, uşa barierei larg deschisă, şi cum se produsese rostogolirea în golul pe care el îl ştia doar că e acolo, fiind urmat de nenorocitul tânăr care-l însoţea. De altminteri, în zilele următoare, nimeni nu se mai îndoi de nebunia lui, când portăreasa casei povesti despre ultimele lui ciudăţenii, şi, mai ales, atunci când un comisar al poliţiei veni să-i cerceteze apartamentul. Morange era nebun, nebun de legat. Mai întâi de toate, nu se mai văzuse un apartament ţinut în asemenea stare; bucătăria era un adevărat grajd, salonul lăsat în părăsire, cu mobilele Louis XIV albe de praf, sufrageria distrusă, mobilele de stejar astupând ferestrele ca să facă întuneric, fără să se ştie pentru ce. Numai camera pe care o ocupase Reine era ţinută în ordine, de-o curăţenie pioasă de sanctuar, ale

cărei mobile de pin străluceau, lustruite în fiecare zi. Dar dovada cea mai limpede a nebuniei lui fu camera de culcare, schimbată într-un muzeu al amintirilor, cu pereţii acoperiţi de fotografiile soţiei şi fiicei sale. În faţa ferestrei, deasupra unei mese, peretele nu se mai vedea; aci instalase acel soi de capelă mică, pe care i-o arătase odinioară lui Mathieu, şi unde se aflau portretele soţiei sale Valérie şi ale fiicei sale, Reine, la aceeaşi vârstă de douăzeci de ani, ca două surori gemene, puse în mijloc, înconjurate simetric de-un număr neînchipuit de alte portrete; iar şi iar Valérie, iar şi iar Reine, copile, fete tinere, femei, în tot felul de poziţii, în diferite rochii. Şi acolo, pe masă, ca o ofrandă religioasă pe-un altar, se găsiră peste o sută de mii de franci, în monede de aur, monede de argint, chiar şi gologani, o grămadă mare, banii economisiţi de atâţia ani, de când nu mai mânca decât pâine rece, ca un om sărac. În sfârşit, acum se ştia unde îşi ascundea economiile; le dăruia celor două femei, care rămăseseră voinţa, pasiunea şi ambiţia lui. Obsedat de ideea că poartă vina morţii lor, visând să le facă bogate, le păstra aceşti bani, pe care ele îi doriseră atât de mult, pe care ele i-ar fi cheltuit cu atâta plăcere. Nu-i câştigase decât pentru ele, şi îi aducea aici, copleşindu-le cu ei, fără să-şi îngăduie cea mai mică plăcere personală, în cultul lui chinuit de vedenii, doritor să liniştească, să bucure fantomele celor două femei. Şi întregul cartier comentă la nesfârşit povestea bătrânului domn nebun, care se lăsase să moară de foame, lângă o adevărată comoară, îngrămădită ban cu ban pe-o masă, ofrandă adusă timp de douăzeci de ani portretelor soţiei şi fiicei sale, ca un buchet de flori.

Pe la ora şase, când Mathieu veni la uzină, se trezi în mijlocul zăpăcelii şi groazei produse de înspăimântătoarea catastrofă. De dimineaţă chiar, îl speriase scrisoarea lui Morange, atât de mult îl uimea şi îl neliniştea neînchipuita poveste a lui Alexandre, fiul regăsit, bine primit de către Constance, introdus de ea în uzină. Şi, deşi scrisoarea era

foarte limpede, prezenta totuşi ciudate incoherenţe, sărind brusc de la una la alta, lucruri de neînţeles, care până la urmă făceau să i se strângă inima. De trei ori citise, făcând de fiecare dată noi ipoteze, din ce în ce mai sumbre, până-ntr-atât i se părea povestea asta plină de confuze ameninţări ascunse. După aceea, venind la întâlnirea fixată, iată-l în faţa celor două corpuri însângerate, pe care Victor Moineaud le ridicase şi le aşezase unul lângă altul. Amuţit, încremenit, îl ascultă pe fiul său Denis, care alergase numaidecât, în groaza fiorului mortal care oprise maşinile din mersul lor, să-i povestească, cu răsuflarea tăiată, nenorocirea inexplicabilă: cele două victime zdrobite, una peste alta, bătrânul contabil maniac şi tânărul căzut ca din cer, pe care nimeni nu-l cunoştea. Mathieu însă îl recunoscu imediat pe Alexandre; şi dacă tăcea, atât de îngrozit, atât de palid, era numai din cauză că nu voia să destăinuiască nimic, nimănui, nici măcar fiului său, făcând încă unele presupuneri, găsindu-se în faţa unor ipoteze înspăimântătoare, care se ridicau în el din fundul tenebrelor. Asculta tot mai îngrozit cele câteva constatări limpezi: becurile din galerie stinse, uşa barierei întotdeauna închisă şi pe care numai un om obişnuit cu rosturile uzinei o putuse deschide întorcând butonul, imobilizat printr-un resort secret. Şi deodată, când Victor Moineaud făcu observaţia că bătrânul căzuse cu siguranţă cel dintâi, pentru că un picior al tânărului zăcea peste pântecul lui Morange, ca fulgerat, se reîntoarse cu gândul la cele întâmplate cu paisprezece ani în urmă. Îşi aduse aminte de moş Moineaud; îl revăzu pe bătrân ridicându-l pe Blaise din acelaşi loc de unde fiul său îi ridicase acum pe Morange şi pe Alexandre. Blaise! parcă o lumină nouă se făcea, o cumplită bănuială îl orbi parcă, în acest întuneric groaznic în care presupunerile înaintau pe dibuite; şi, lăsându-l pe Denis jos, să rânduiască totul, se hotărî să urce la Constance.

Dar ajuns sus, cum Mathieu voia să apuce pe culoarul

care comunica cu locuinţa, se mai opri un moment lângă ascensor. Se împlineau paisprezece ani de când Morange, găsind chepengul deschis, coborâse să dea alarma, în timp ce Constance pretindea că se reîntorsese liniştită în camera ei, în clipa în care Blaise, venind din fundul galeriei întunecoase, căzuse în abis. Iar povestea asta, pe care toţi o crezuseră adevărată, îi apărea acum ca o minciună; îşi amintea privirile, cuvintele, oamenii de acolo încremeniţi în tăcere, era năpădit deodată de-o bruscă certitudine, alcătuită din tot ce nu pricepuse atunci, din tot ce în clipa asta căpăta o semnificaţie înfricoşătoare. Fapta era acum evidentă, deşi învăluită încă în ceaţa monstruoasă a crimelor ascunse, a crimelor laşe, în care totdeauna rămâne o umbră de mister detestabil. Asta, de altminteri, explica faptul, cele două cadavre găsite acolo jos, în măsura în care un raţionament logic poate explica fapta unui nebun, cu toate absurdităţile şi străfundurile ei. Şi totuşi, voind să se mai îndoiască de anumite adevăruri, ţinu s-o vadă pe Constance.

În mijlocul salonaşului ei, Constance rămăsese în picioare, nemişcată, galbenă ca ceara. Aşteptarea de acum paisprezece ani reîncepea; se prelungea într-o astfel de apăsare încât abia mai respira, ca să audă mai bine. Niciun zgomot nu se auzise încă de acolo, din uzină, nicio larmă, niciun tropot de paşi? Ce se petrecea oare? Faptul îngrozitor, faptul de care se temea, nu era oare decât un vis urât? Totuşi, Morange îi rânjise în faţă, iar ea pricepuse foarte bine. Nu ajunsese oare până la ea un urlet, vuietul unei prăbuşiri? Şi acum nu mai auzea nici uruitul maşinilor; venise moartea, uzina îngheţase, pierdută pentru ea. Deodată, inima încetă să-i mai bată când auzi un zgomot de paşi depărtaţi care se apropiau grăbiţi. Şi Mathieu intră.

Ea se dădu înapoi, livid, ca în faţa unui spectru. El, Dumnezeule mare, de ce tocmai el? Cum de se afla aici? Dintre toţi solii nenorocirii, pe el îl aştepta cel mai puţin. Dacă ar fi venit fiul cel mort, n-ar fi tremurat ca acum, în

faţa tatălui.

Ea nu vorbi, şi el spuse doar atât:

— Au căzut şi au murit amândoi; ca şi Blaise.

Nici atunci nu scoase o vorbă, ci se uită la el. O clipă rămaseră privindu-se ochi în ochi. Şi din privirea ei Mathieu află totul, omorul se repetase, se desfăşurase, se înfăptuise iar. Trupurile, unele peste altele, zăceau zdrobite, acolo jos.

— Nenorocito, în ce rătăcire monstruoasă ai căzut, şi cât sânge îţi pătează mâinile!

Cu un efort, ea găsi suprema trufie să se ridice, să se înalţe, voind să învingă încă o dată, să strige că ea e într-adevăr ucigaşa, că avusese şi că va avea întotdeauna dreptate. Dar el o şi zdrobea cu o ultimă lovitură.

— Nu ştii, se vede, că mizerabilul acela de Alexandre a fost unul dintre ucigaşii doamnei Angelin, prietena dumitale, biata femeie jefuită, sugrumată într-o seară de iarnă… Ţi-am ascuns adevărul din milă şi teamă. Ar fi fost şi acum la ocnă, dacă aş fi vorbit! Şi, dacă aş vorbi acum, te-ai duce după el!

Fu lovitura de trăsnet. Constance nu mai putu articula o vorbă, căzând zdrobită pe covor, ca un copac tăiat de la rădăcină. De astă dată înfrângerea o doborî; intervenţia destinului pe care o aştepta se întorcea acum împotriva ei şi o dobora la pământ. O mamă mai puţin, o mamă a cărei dragoste pentru unicul ei copil o pervertise, o mamă înşelată, jefuită, turbată, care ajunsese până la crimă, în nebunia şi nemângâierea ei de-a nu mai fi mamă. Şi zăcea acolo, întinsă, slabă şi pustiită, otrăvită de dragostea pe care nu şi-o putuse potoli.

Mathieu fu îngrijorat; bătrâna servitoare veni în grabă şi fu ajutată să-şi ducă stăpâna în pat şi s-o dezbrace. În acest timp, cum Constance părea moartă, căzută într-una dintre acele sincope care-o lăsau uneori fără respiraţie, Mathieu plecă el însuşi în căutarea lui Boutan, pe care avu norocul să-l aducă imediat, găsindu-l în clipa când tocmai se ducea acasă pentru cină. Boutan, în vârstă de aproape şaptezeci

şi doi de ani, încetase să mai practice medicina, urmând să trăiască în voie bună, seninătate şi încredere în viaţă, vizitându-i numai pe pacienţii cei mai vechi, prietenii lui. Nu refuză să vină, o examină pe bolnavă, făcu un gest de deznădejde, cu un înţeles atât de clar, încât Mathieu, din ce în ce mai îngrijorat, se gândi să-l caute pe Beauchêne, să fie cel puţin acolo, dacă soţia sa ar fi să moară. Bătrâna servitoare, întrebată, începu să ridice braţele la cer: nur ştia unde e conaşul; niciodată conaşul nu spunea unde se duce. În sfârşit, cuprinsă şi ea de spaimă, se hotărî să alerge la doamnele acelea, mătuşa şi nepoata, a căror locuinţă o cunoştea foarte bine, pentru că, în cazuri urgente, stăpâna ei o trimitea ea însăşi acolo; dar i se spuse că, din ajun, doamnele plecaseră să se odihnească pentru opt zile la Nisa împreună cu conaşul; şi, pentru că nu voia să se înapoieze fără să aducă pe cineva din familie, avusese ideea să treacă şi pe la sora conaşului, baroana de Lowicz, pe care o aduse aproape cu sila în trăsură.

Zadarnic îi dăduse Boutan bolnavei cele mai grabnice îngrijiri. Când Constance deschise ochii, îl privi ţintă, recunoscându-l, fireşte, apoi îi închise din nou. Şi din clipa aceea refuză cu îndărătnicie să mai scoată o vorbă. Fără îndoială că auzea şi era cu neputinţă să nu-i vadă pe cei care se aflau lângă ea şi o îngrijeau; dar refuza să le primească îngrijirile, încăpăţânându-se să facă pe moarta, să nu le arate prin niciun semn că mai trăieşte. Nici pleoapele, nici buzele nu i se mişcau, ca şi cum ar fi plecat din lumea asta, în agonia mută a înfrângerii.

În seara aceea Sérafine părea foarte stranie. Mirosea a eter, fiindcă începuse să bea eter. Când află despre îndoitul accident, moartea lui Morange şi a lui Alexandre, fapt care pricinuise criza cardiacă a cumnatei sale Constance, se mărgini să strâmbe din gură ca o femeie detracată, schiţând un fel de rânjet involuntar, spunând:

— Ia te uită! ce curios!

Se aşeză totuşi pe-un fotoliu, fără să-şi scoată pălăria şi

mănuşile. Veghea cu ochii deschişi, ochii ei negri punctaţi parcă cu scântei aurii, cele două flăcări vii, singurele pe care le mai păstrase din teribilul masacru al fostei sale frumuseţi. La şaizeci şi doi de ani părea de o sută, cu figura aceea insolentă, parcă răvăşită de furtuni, cu părul ei ca un soare stins sub ploaia de cenuşă. Şi, pe la miezul nopţii, tot acolo se afla, lângă patul muribundei, de care părea că uitase, în camera aceea înfiorătoare în care zăbovea ca un obiect uitat, de parcă nici nu mai ştia de ce venise.

Nici Mathieu, nici Boutan nu voiseră să se depărteze, hotărâţi să rămână peste noapte acolo, ca să n-o lase pe Constance singură cu bătrâna servitoare, în timp ce Beauchêne era la Nisa, în compania celor două doamne, mătuşa şi nepoata. Şi, spre miezul nopţii, cum ei vorbeau încet, rămaseră încremeniţi auzind-o pe Sérafine, după o tăcere de trei ore, că deschide în sfârşit gura:

— Ştiţi că a murit.

Cine murise? Până la urmă înţeleseră că vorbeşte despre Gaude. Într-adevăr, celebrul chirurg fusese găsit mort pe-un divan, în cabinetul său, doborât de o moarte năprasnică, ale cărei cauze nu păreau să fie prea bine cunoscute. Circulau însă cele mai ciudate, cele mai picante zvonuri, unele chiar absurde şi tragice. La şaizeci şi opt de ani, Gaude, celibatar convins, era încă foarte robust, spunându-se chiar că se distra bucuros când tinerele lui paciente, operatele recunoscătoare, binevoiau să petreacă cu el. Iar Mathieu îşi aminti de-o teribilă dorinţă, pe care Sérafine i-o împărtăşise cândva în furia ei de a-şi fi pierdut odată cu sexul şi voluptatea, sub cuţitul chirurgului: „O, dacă ne-am duce într-o seară toate la el, toate acelea pe care le-a castrat, şi l-am castra la rândul nostru!” Erau mii şi mii, le vedea pe toate cu ea, în urma ei, o droaie, o armată, un popor, o puzderie de o sută de mii de femei sterpe, care ar fi zguduit şi pereţii cabinetului de consultaţii în sălbăticia răzbunării lor. Ceea ce-l impresiona mai mult pe Mathieu era faptul că, printre zvonurile senzaţionale care circulau în

jurul morţii subite a lui Gaude, era şi un zvon cum că ar fi fost găsit pe divan, dezbrăcat, mutilat, într-un lac de sânge. Şi când Sérafine observă că Mathieu o priveşte ca într-un vis urât, pătruns de groaza acestui priveghi mortuar, continuă, rânjind ca o smintită:

— A murit, toate am fost acolo.

Era o nebunie, ceva de necrezut, cu neputinţă; dar, mai ales, era oare adevărat sau era o născocire? Şi un fior rece îl cutremură, acel fior misterios, fiorul a tot ce nu ştim şi nu vom şti niciodată.

Boutan se aplecă încet spre urechea lui Mathieu:

— Până în opt zile va fi nebună de legat, închisă într-un balamuc.

Opt zile mai târziu, baroana de Lowicz era pusă în cămaşă de forţă. La ea castrarea avusese urmări asupra creierului, în pustiirea distrugătoare a dorinţei pe care nu mai putea să şi-o satisfacă. Era izolată şi nimănui nu-i era îngăduit s-o vadă, fiindcă spunea vorbe murdare şi făcea gesturi hidoase în timpul crizelor ei obscene.

Mathieu şi Boutan o veghează pe Constance până la ziuă. Ea nu-şi mai descleştă gura, nu-şi mai ridică pleoapele. Când răsări soarele, se întoarse cu faţa la perete şi muri.

IV

Mai trecură câţiva ani. Mathieu avea acum şaizeci şi opt de ani, iar Marianne şaizeci şi cinci când, în toiul prosperităţii lor, pe care o datorau încrederii în viaţă, speranţelor şi curajului lor, o ultimă luptă, cea mai dureroasă din viaţa lor, fu cât pe aci să-i răpună, să-i ducă în mormânt, disperaţi, nemângâiaţi.

Într-o seară, Marianne se băgase în pat, scuturată de

friguri, descompusă la faţă. În familie se producea, se agrava o dezbinare. O ceartă groaznică, din ce în ce mai înverşunată, asmuţise moara, unde era acum stăpân Grégoire, împotriva fermei, pe care o conduceau Gervais şi Claire. Şi, luat ca arbitru, Ambroise, din biroul său de la Paris, mai turnase şi el gaz peste foc, judecând cu mentalitatea lui de om de afaceri, fără să ţină seama de patimile aprinse. Indispoziţia Mariannei, lovită în inimă, îngrozită de ce avea să urmeze, se produsese după ce se întorsese de la Paris, unde făcuse un demers discret pe lângă fiul ei, în dorinţa ei de mamă pentru pace în familie. Ambroise o primise aproape brutal, şi acum venise acasă foarte îndurerată, ca şi cum propriul ei trup ar fi fost rupt în bucăţi şi însângerat de către fiii ei ingraţi, care se certau şi se sfâşiau. Şi nu mai coborâse din pat, rugându-l pe Mathieu să tacă, spunându-i că n-are nevoie de medic, jurându-i că nu suferă de nimic, că n-are nicio boală. Iar ea se stingea, simţea el bine, îl părăsea câte puţin în fiecare zi, doborâtă de adânca-i amărăciune. Era oare cu putinţă? Toţi copiii aceştia, atât. de iubitori, atât de iubiţi, crescuţi în braţele lor, sub dezmierdările lor, ei care erau bucuria şi mândria prosperităţii lor, copiii născuţi din dragostea lor, uniţi prin acelaşi devotament, o oaste frăţească şi sfântă, strânsă în jurul lor, iată-i acum dezbinaţi, gata să se sfâşie unii pe alţii! Aveau aşadar dreptate cei ce spuneau că, cu cât familia se măreşte, cu atât nerecunoştinţa e mai mare, şi cât de drept şi adevărat e când se spune că trebuie să aşteptăm ziua morţii înainte de-a vorbi despre fericirea sau nefericirea unei făpturi umane!

— Ah! spunea Mathieu, stând aproape de patul ei, ţinând în mâna lui mâna fierbinte a Mariannei, după ce-am luptat atâta, după ce-am ieşit biruitori din toate, să ne doboare durerea asta supremă, aceea care ne va fi făcut să suferim cel mai mult! Hotărât lucru, trebuie să ne batem până la ultima suflare, pentru că fericirea nu se dobândeşte decât prin suferinţă şi lacrimi… Trebuie să sperăm încă, să luptăm

încă, să învingem şi să trăim!

Marianne era descurajată, doborâtă parcă definitiv.

— Nu, nu mai am energie, sunt învinsă... Rănile venite din afară le-am vindecat întotdeauna. Rana asta vine însă din sângele meu, în mine curge acest sânge şi mă înăbuşă. Toată strădania noastră e nimicită. Până la urmă bucuria, sănătatea, puterea noastră rămân o minciună sfruntată.

Şi Mathieu, cuprins de teama dureroasă a unei noi nenorociri, plecă să plângă în camera de alături, văzând-o pe ea agonizând şi văzându-se pe el singur.

Jalnica ceartă dintre moară şi fermă se iscase din cauza pârloagei lui Lepailleur, limba de pământ care tăia în două domeniul din Chantebled. Erau ani de când vechea moară romantică, năpădită, de iederă, cu străvechea ei roată plină de mușchi, nu mai exista. Grégoire, înfăptuind în sfârşit dorinţa tatălui său, o dărâmase pentru a o înlocui cu o moară cu aburi, cu largi dependinţe şi legată cu staţia Janville printr-o linie ferată. Iar el, pe cale de-a încropi o avere frumoasă, de când tot grâul din împrejurimi venea la el, se cuminţise surprinzător, om cu greutate acum, pornit pe al patruzecilea an, nemaipăstrând din tinereţea-i furtunoasă decât iuţeala la mânie, ale cărei izbucniri singură soţia sa Thérèse, un suflet bun şi statornic, putea să i le potolească. De douăzeci de ori era cât pe-aci să rupă orice legătură eu socrul său Lepailleur, care abuza de cei şaptezeci de ani ai lui. Neputând: împiedica noile construcţii, în ciuda profeţiilor sale că va urma ruina sigură, fostul morar rânjea, totuşi, în bătaie de joc şi bârfea vasta moară în deplină dezvoltare, de ciudă că nu avusese dreptate. Fusese înfrânt pentru a doua oară: nu numai pentru că holdele mănoase de la Chantebled dezminţeau falimentul pământului, ţarina asta vitregă, pe care nu mai putea să crească nimic, cum pretindea el, ca un ţăran tipicar, obosit de prea multă trudă şi lacom de îmbogăţire la repezeală; dar iată că şi moara, pe care o dispreţuise, despre care spunea că e o hodoroagă nefolositoare,

renăştea acum, devenea uriaşă, iar din ea ginerele lui făcea un mijloc sigur de îmbogăţire. Şi lucrul cel mai rău era că se încăpăţâna să trăiască mai departe, ca pentru a asista la continua lui înfrângere, fără să recunoască vreodată că e învins. O singură bucurie îi mai rămăsese, cuvântul dat şi ţinut de Grégoire, cum că nu va vinde limba lor de pământ celor de la fermă. Obţinuse chiar din partea lui făgăduiala că pârloaga nu va fi niciodată cultivată. Existenţa acestui teren sterp, tăind ca o fâşie pustie frumosul domeniu înverzit, îl umplea de bucurie în câinoşenia lui, ca o dezminţire a rodniciei vecinilor. Era văzut adesea plimbându-se pe acolo, ţanţoş, îndreptându-şi trupul lui înalt şi slab, ca un bătrân rege al pietrişului şi-al mărăcinilor, cu aerul că e mulţumit de această sărăcie a solului. Afară de asta, se vedea cât colo că pândea vreo pricină de ceartă, pentru că el fu acela care, în timpul uneia din aceste plimbări ce-i prilejuise provocări obraznice, descoperise o încălcare a terenului său de către cei de la fermă, fapt exagerat prin comentariile sale, dar atât de grav prin consecinţele-i nenorocite, încât era cât pe-aci să strice pentru moment îndelunga fericire a familiei Froment.

Grégoire era, în afaceri, de-o asprime de om sangvin, care se îndârjea să nu lase din mână nicio părticică din drepturile sale. Când socrul său îi povesti că cei de la fermă avuseseră neobrăzarea să desţelenească aproape trei hectare din pârloagele lui, cu intenţia, desigur, de a-şi continua această manevră tâlhărească dacă nu vor fi opriţi la timp, se hotărî numaidecât să cerceteze cazul, neadmiţând să fie cotropit în felul acesta. Din nenorocire, nu găsiră pietrele de hotar. În consecinţă, cei de la fermă puteau susţine că se înşelaseră fiind de bună-credinţă, sau chiar că rămăseseră între hotarele lor. Dar Lepailleur afirma, furios, contrariul; preciza, trăgea cu un băţ linia hotarului, jurând că era exactă, cu aproximaţie de zece centimetri. Şi astfel relaţiile sfârşiră prin a se strica de tot, în urma unei explicaţii dintre cei doi fraţi, Gervais şi

Grégoire, în cursul căreia acesta din urmă se înfurie şi rosti cuvinte grele. A doua zi o rupseră de-a binelea, şi Grégoire intentă proces. Imediat, Gervais îi răspunse cu ameninţarea că nu va mai trimite niciun bob de grâu la moară; iar întreruperea oricărui transport de cereale era o pagubă gravă, deoarece clientela din Chantebled contribuise, în realitate, la prosperitatea morii celei noi. Din clipa aceea, situaţia se înrăutăţi din zi în zi. Orice împăcare deveni în curând cu neputinţă, cu atât mai mult cu cât Ambroise, rugat să găsească un mijloc de înţelegere, se aprinse şi el, reuşind până la urmă să nemulţumească amândouă părţile. Războiul fratricid îşi întindea opera păgubitoare, căci acum erau trei fraţi care se luptau. Şi nu era oare acesta sfârşitul? Nu urma ca întreaga familie să fie cuprinsă în această furie distrugătoare, prăbuşindu-se sub încrâncenarea acestui vânt de nebunie şi ură, după atâţia ani de bună înţelegere, de dragoste frumoasă, sănătoasă şi plină de putere?

Mathieu încercă, firește, să intervină. Dar, de la primele cuvinte, simţise că, dacă nu va reuşi, dacă autoritatea lui de părinte va fi dispreţuită, prăbuşirea ar deveni ireparabilă. Şi aştepta, nerenunţând să participe la luptă, dar vrând să se folosească de-o împrejurare mai favorabilă. Numai că, odată cu dezbinarea care sporea zi de zi, creştea şi îngrijorarea lui. Întreaga-i operă, micul popor căruia îi dăduse viaţă, micul regat pe care îl întemeiase sub binefăcătoarele raze ale soarelui, era ameninţat acum de-o neaşteptată ruină. O operă nu poate să trăiască decât prin dragoste; numai dragostea care o creează îi poate da viaţă eternă. Ea se prăbuşeşte îndată ce se destramă solidaritatea frăţească. În loc să-şi vadă opera în plină înflorire a bunătăţii, a bucuriei şi a vigorii, avea s-o vadă doborâtă la pământ, făcută ţăndări, pângărită, ucisă mai înainte de-a închide el ochii. Şi ce operă rodnică şi prosperă fusese până acum domeniul din Chantebled, a cărui fertilitate bogată creştea din an în an! Până şi moara asta

azi mărită şi atât de înfloritoare, izvorâtă din mintea lui iscusită, fără să mai vorbim de celelalte bogăţii, dobândite la Paris, şi acolo departe, prin fiii săi cuceritori. Iar această operă admirabilă, săvârşită prin încrederea în viaţă, avea să fie distrusă de-un atentat fratricid împotriva vieţii!

Într-o seară, într-un trist amurg din ultimele zile ale lui septembrie, Marianne ceru să i se aducă înaintea ferestrei şezlongul, pe care se sfârşea într-o durere mută. Era îngrijită numai de Charlotte; nu mai avea lângă ea decât pe ultimul ei fiu, Benjamin, în locuinţa, prea mare astăzi, care se ridicase în locul fostului pavilion de vânătoare. De când familia era în vrajbă, închisese uşile, hotărâtă să nu le redeschidă decât atunci când toţi copiii ei se vor împăca, dacă vor voi să-i facă într-o zi bucuria de-a veni să se îmbrăţişeze cu toţii la ea. Dar nu mai spera în această vindecare, în singura bucurie care ar fi ajutat-o să trăiască. Şi, în seara asta mohorâtă, cum Mathieu venise să se aşeze lângă ea, mână în mână, după obiceiul lor, la început nu-şi spuseră nimic. Priviră numai desfăşurarea câmpiei din faţa lor, domeniul ale cărui ogoare nesfârşite se pierdeau sub brumă, moara de pe marginea Yeusei, cu coşul ei înalt care fumega, şi chiar Parisul de. dincolo de orizont, de unde se ridica norul roşcat al imensului foc din cuptoarele uzinei. Clipele treceau. Mathieu, în după-amiaza aceea, mersese mult până la fermele din Mareuil şi Lillebonne, ca să-şi amăgească amărăciunea. Şi, în sfârşit, spuse cu jumătate glas, ca şi cum ar fi vorbit cu el însuşi:

— Nicicând nu vom avea arături mai bune ca acum. Acolo, pe platou, calitatea pământului s-a îmbunătăţit şi mai mult prin noua metodă de cultură, pentru că. pământul negru ele pe fundul fostelor bălţi se afinează sub plug. La fel şi aici, pe povârnişuri, pământurile nisipoase s-au îmbogăţit mult în urma recentei captări a izvoarelor, pusă la cale de Gervais. De când domeniul a intrat pe mâinile lui şi ale harnicei Claire, aproape că şi-a dublat valoarea. E o statornică prosperitate, iar succesul prin muncă e

nemărginit.

— Ce folos, dacă nu mai e dragoste? şopti Marianne.

— Pe urmă, continuă Mathieu, după o pauză, am coborât până la Yeuse şi, de departe, am văzut că Grégoire a primit noul motor pe care Denis l-a construit pentru el. Tocmai îl descărcau în curte. Motorul pune în funcţiune pietrele, după cât se pare, printr-o mişcare ce economiseşte o treime din forţă. Cu asemenea unelte, pământul poate să producă oceane de grâu pentru nenumărate popoare: toţi vor avea pâine. Şi motorul acela al morii va crea bogăţii mari, cu suflul lui puternic şi regulat.

— Ce folos, dacă se urăsc? repetă Marianne.

Mathieu tăcu. Dar, după cum hotărâse în timpul plimbării, îi spuse soţiei lui, la culcare, că a doua zi se va duce să stea toată ziua la Paris. Şi văzând-o mirată, pretextă o afacere, o veche creanţă, socoteli de pus la punct. Nu mai era cu putinţă să îndure această lentă moarte a Mariannei, această agonie în care el însuşi se cufunda. Trebuia să facă ceva, să încerce pentru ultima oară o împăcare.

A doua zi, pe la zece, Mathieu, ajungând la Paris, hotărî să se ducă de la Gara de Nord la uzina din Grenelle. Înainte de toate, dorea să-l vadă pe Denis, care până în ziua aceea nu luase parte la ceartă. De multă vreme, chiar a doua zi după moartea sărmanei Constance, Denis se mutase în marea locuinţă de pe chei împreună cu soţia sa Marthe şi eu cei trei copii ai lor. Fusese un fel de luare în posesie a întregii uzine, cucerirea decisivă a luxoasei clădiri în care se lăfăise fostul stăpân. Totuşi, Beauchêne avea să mai trăiască câţiva ani; dar numele lui nu mai figura pe firmă, cedase şi ultima rămăşiţă din proprietate în schimbul unei rente pe care i-o servea Denis. În sfârşit, într-o seară, s-a aflat că a murit la doamnele acelea, la mătuşa şi nepoata lui, după un dejun copios, fulgerat de-un atac de apoplexie, pe-un divan. Părea că spre sfârşit căzuse în mintea copiilor, mâncând prea mult, petrecând prea mult cu acele doamne,

lucruri care nu se mai potriveau cu vârstă lui înaintată. Era moartea bărbatului egoist, a soţului adulter, bătând trotuarele, ultima mătură care-l aruncase la canal şi care punea capăt acelei familii.

— Ia te uită! ce vânt te aduce? strigă vesel Denis, când îl zări pe tatăl său. Vii să dejunăm împreună? M-ai nimerit burlac, căci abia luni mă voi duce s-o iau pe Marthe şi pe copii de la Dieppe, unde au petrecut un minunat septembrie.

Apoi se întunecă la faţă, neliniştit, îndată ce află că mama lui e suferindă, chiar în primejdie.

— Mama suferindă, în primejdie? Ce-mi tot spui? O credeam numai obosită, o indispoziţie fără urmări... Spune, tată, ce s-a întâmplat? Mi-ascundeţi ceva? Aveţi vreo supărare?

Şi ascultă întreaga întâmplare, pe care Mathieu se hotărî să i-o relateze cu toată sinceritatea. Pentru el asta fu o mare zdruncinare, ca şi cum s-ar fi aflat în faţa unei catastrofe posibile, sub a cărei ameninţare părea că însăşi viaţa lui se va sfârşi. Şi începu să strige, cuprins de mânie:

— Bravo! Frumoasă treabă din partea fraţilor mei să ajungă până la asemenea ceartă idioată! Ştiam că nu se mai înţeleg, mi s-au dat amănunte care m-au întristat, dar niciodată nu v-aş fi crezut, pe mama şi pe tine, loviţi până într-atât încât să vă închideţi în casă şi să muriţi din cauza asta! Ah, nu, ah, nu, trebuie să punem ordine în treaba asta! Vreau să-l văd imediat pe Ambroise. Să mergem să dejunăm la el şi să sfârşim odată!

Mai avea câteva ordine de dat, şi Mathieu coborî să-l aştepte în curtea uzinei. Şi acolo, timp de zece minute, câtă vreme gândurile lui se depănară, întreg trecutul depărtat îi veni în minte. Se revedea funcţionar, străbătând în fiecare dimineaţă această curte, când venea de la Janville, cu un frâne şi cincizeci în buzunar pentru masa de prânz. Era acelaşi colţ al fostei domnii a lui Beauchêne, clădirea centrală împodobită cu marele ceasornic, atelierele,

hangarele, un orăşel întreg eu clădiri cenuşii, pe deasupra cărora se ridicau două coşuri imense care fumegau fără încetare. Fiul său mărise şi mai mult acest oraş al muncii, noi construcţii ocupau restul vastului teren în formă de echer de pe strada Fédération şi de pe bulevardul Grenelle. Şi, în vârful echerului, pe marginea cheiului, se afla aceeaşi vilă, de cărămidă aparentă, încrustată eu piatră albă, de care Constance se arăta atât de mândră, unde primea lumea ca o regină a industriei, în salonaşul tapetat cu mătase galbenă. Opt sute de muncitori lucrau acolo; pământul tremura de-un vuiet continuu, uzina devenise cea mai importantă din Paris, aceea de unde ieşeau marile maşini agricole, puternicele maşini lucrătoare ale pământului. Şi acum soarta îl făcuse pe feciorul său prinţul de netăgăduit al construcţiei de maşini, iar de astă dată nora sa primea în salonaşul de mătase galbenă împreună cu cei trei frumoşi ştrengari, copiii ei.

Pe urmă, în timp ce Mathieu, înduioşat de amintiri, privea spre dreapta, la pavilionul în care locuise cu Marianne şi unde se născuse Gervais, fu salutat de-un bătrân muncitor care trecea pe acolo.

— Bună ziua, domnule Froment.

Îl recunoscu pe Victor Moineaud, în vârstă de cincizeci şi cinci de ani, mai îmbătrânit, mai ruinat de muncă decât tatăl său odinioară, când mama Moineaud venea să ofere monstrului industrial carnea prea tânără a băieţilor ei. Intrat în uzină la şaisprezece ani, avea şi el acum aproape patruzeci de ani de muncă la forjă şi la nicovală. Era reîntoarcerea destinului nedrept, toată munca istovitoare căzută asupra vitei de jug, fiul, după tatăl său, zdrobit, îndobitocit sub piatra de moară a mizeriei şi a nedreptăţii.

— Bună ziua, Victore. Tot voinic?

— O! domnule Froment, nu mai sunt tânăr. Va trebui să mă gândesc să-mi sap groapa undeva... Numai să nu fie cumva sub vreun omnibuz!

Făcea aluzie la moartea lui moş Moineaud, scos de sub

roţile unui omnibuz, pe strada Grenelle, cu picioarele rupte, cu ţeasta sfărâmată.

— La urma urmelor, spuse el, tot aia e, să mori aşa, sau în alt chip! E chiar mai iute aşa... Tata a avut norocul să le găsească pe Norine şi pe Cocile. Altfel, nu omnibuzul, ci foamea l-ar fi ucis.

— Cum o mai duc Norine şi Cécile? îl întrerupse Mathieu.

— Bine, domnule Froment. După câte ştiu, pentru că, înţelegeţi, nu ne vedem prea des... N-am mai rămas din toată droaia ce-am fost acasă la părinţi decât ele două şi cu mine; n-o mai pun la socoteală pe Irma, care s-a lepădat de noi de când e cucoană mare. Euphrasie a avut norocul să moară, hoţul de Alfred a dispărut, o mare uşurare pentru noi; tare ne era frică să nu-l vedem la ocnă... Şi când primesc veşti de la Norine şi Cécile, îmi face totuşi plăcere. Ştiţi că Norine e mai mare ca mine; împlineşte în curând şaizeci de ani, dar a fost întotdeauna o femeie zdravănă şi băiatul îi face numai bucurii, după cât se pare... În sfârşit, lucrează amândouă. Cécile, pe care o puteai ucide cu un bobârnac, mai trăieşte şi ea. O gospodărie drăguţă, două mame pentru un băiat mare, din care au făcut un om de treabă.

Mathieu aprobă din cap. Apoi spuse vesel:

— Dar şi dumneata, Victore, ai avut băieţi şi fete, care trebuie să fie acum taţi şi mame, la rândul lor.

Bătrânul muncitor făcu un gest vag în depărtare.

— Am avut opt copii, cu unul mai mult decât tata... Toţi au plecat de lângă mine, taţi şi mame la rândul lor, aşa cum spuneţi dumneavoastră, domnule Froment. Trebuie să-ţi duci viaţa după cum ţi-e norocul. Între ei sunt unii care nu mănâncă pâine albă, o, nu! Şi e de văzut dacă, în ziua în care n-am să mai pot munci, s-o găsi vreun copil care să mă ţină, cum l-au ţinut Norine şi Cécile pe tata... în sfârşit, ce vreţi? sământa de om nenorocit creşte rău şi nu poate să producă ceva bun.

Tăcu o clipă şi, continuându-şi drumul sţ>re uzină, cu

spinarea încovoiată ca sub o povară, bălăbănindu-şi mâinile crăpate de muncă, zise:

— La revedere, domnule Froment.

— La revedere, Victore.

După ce dădu în uzină dispoziţiile necesare, Denis veni spre tatăl său. Îi propuse să meargă pe jos până în aleea Antin, şi-l preveni pe drum că-l vor găsi pe Ambroise cu siguranţă singur, burlac şi el, pentru că soţia şi cei patru copii ai lui sunt tot la Dieppe, unde amândouă cumnatele, Andrée şi Marthe, îşi petrec vacanţa împreună.

Averea lui Ambroise se înzecise în zece ani. Abia în vârstă de patruzeci şi cinci de ani, stăpânea piaţa Parisului. Moartea unchiului Du Hordel îl lăsase moştenitorul şi singurul stăpân al casei de vânzări-cumpărări; el îi dăduse o mare amploare, cu spiritul său întreprinzător, transformând-o într-un adevărat contoar universal, pe unde treceau mărfurile lumii întregi. Frontierele nu mai existau pentru el, se îmbogăţea din tot ce producea pământul; se străduia mai ales să stoarcă din colonii toată bogăţia uimitoare pe care acestea o puteau da. Şi asta o făcea cu o cutezanţă care-l ajuta să triumfe peste tot, cu un simţ ascuţit de-a vedea în viitor cât mai departe, încât cele mai îndrăzneţe combinaţii ale lui se încheiau printr-o izbândă. Acest negustor, a cărui rodnică putere de-a munci câştiga bătălii, trebuia în mod fatal să-i înghită pe soţii Séguin, nişte leneşi şi neputincioşi, loviţi de sterilitate. Şi din distrugerea căsniciei şi împrăştierea familiei acestor oameni el îşi croise partea lui, voind să deţină şi casa din aleea Antin. Séguin nu mai locuia acolo de ani de zile, pentru că avusese originala idee să trăiască la clubul lui, să aibă acolo o cameră, în urma despărţirii prin bună înţelegere de soţia lui. Doi dintre copii plecaseră; Gaston era astăzi maior într-o garnizoană depărtată, Lucie, călugăriţă, închisă într-o mănăstire a Ursulinelor. Iar Valentine, rămasă singură, disperată de plictis, nemaiputând duce viaţa luxoasă cu care era obişnuită,

părăsise şi ea somptuoasa locuinţă în schimbul unui mic apartament, foarte plăcut, foarte elegant, de pe bulevardul Malesherbes. Aici îşi sfârşea viaţa mondenă, ca o bătrână doamnă evlavioasă, şi tot atât de sentimentală în calitate de preşedintă a „Societăţii de ajutorare a copiilor”, exclusiv ocupată cu copiii altora, de când nu ştiuse să şi-i păstreze pe ai ei. Iar Ambroise nu făcuse decât să intre în locuinţa goală, într-atât de împovărată de ipoteci încât, atunci când avea să se deschidă succesiunea lui Séguin, moştenitorii, Valentine, Gaston şi Lucie, aveau să constate că sunt încă datori.

Dar câte amintiri nu se mai treziră, când Mathieu, însoţit de Denis, intră în splendida casă din aleea Antin! Aici, ca şi la uzină, se revedea venind ca un milog, ca un chiriaş strâmtorat, care cerea să i se repare acoperişul, pentru ca apa căzută din înaltul cerului să nu-i inunde pe cei patru copii pe care-i avea atunci şi cu care se împovărase vinovata lui „lipsă de prevedere”. Era aceeaşi măreaţă faţadă stil Renaissance, cu două etaje, cu câte opt ferestre înalte dând spre alee; era vestibulul în bronz şi marmură, care ducea spre vastele saloane de la parter, prelungite cu grădina de iarnă; şi, mai ales, era fostul cabinet al lui Séguin, care ocupa tot mijlocul primului etaj, o cameră imensă luminată de vitralii vechi. Îşi amintea camera asta, amuzant de înţesată de vechituri, cu stofe vechi, cu argintării, cu faianţe, cu cărţi legate în piele şi vestite bibelouri moderne de cositor. Şi-o amintea mai târziu în părăsirea în care căzuse, cu aspectul ei de jalnică ruină pe care îl căpătase, albă de praf, vestind moartea lentă a casei. Şi o regăsea acum superbă, veselă, restaurată, într-un lux şi mai rafinat, şi mai de bun gust, de către Ambroise, care, timp de trei luni, pusese zidari, tâmplari şi tapiţeri s-o repare. Acum întreaga locuinţă trăia din nou, mai luxoasă încă, iarna plină de larma petrecerilor, înveselită de râsul celor patru copii, de strălucirea acestei bogăţii vii, reînnoită fără-ncetare prin străduinţa de a cuceri. Dar acolo Mathieu

nu-l mai găsea pe trândavul de Séguin, pe fabricantul de neant, ci pe fiul său Ambroise, plin de-o energie creatoare, ale cărui forţe vitale îl purtaseră singure spre izbândă, făcându-l să triumfe aici, ca stăpân, în casa celui învins.

Ambroise, care plecase la treburile lui, nu se întorcea acasă decât pentru dejun. Mathieu şi Denis îl aşteptară; şi cum cel dintâi trecea din nou prin anticameră, dorind să-şi dea seama de noua transformare, fu surprins văzându-se oprit de-o doamnă care stătea acolo ca la ea acasă şi căreia la început nu-i dăduse nicio atenţie.

— Văd că domnul Froment nu mă recunoaşte.

El făcu un gest vag. Era o femeie voinică şi grasă, trecută desigur de şaizeci de ani, dar îngrijită, zâmbitoare, cu o figură prelungă, încadrată de-un respectabil păr alb. Să fi jurat că e o burgheză înstărită din provincie în toaletă de sărbătoare.

— Céleste… Céleste, fosta cameristă a doamnei Séguin.

Atunci o recunoscu perfect, ascunzându-şi uimirea că o vede atât de schimbată şi de mulţumită. O credea în fundul cine ştie cărui canal. Şi, nepăsătoare şi veselă, îi povesti viaţa ei fericită.

— Oh! sunt foarte mulţumită… Mă retrăsesem la Rougemont, satul meu, unde m-am măritat cu un fost marinar, un ofiţer în retragere, care are o pensie frumoasă, în afară de mica avere lăsată de prima lui soţie. Şi cum el are doi fii mari, mi-am îngăduit să-l recomand pe cel mai mic domnului Ambroise, ca să binevoiască să-l primească salariat la Casa de comerţ a domniei-sale, Ceea ce a avut bunătatea să facă… Şi de aceea, nu-i aşa, am aşteptat prima mea călătorie la Paris, ca să vin să-i mulţumesc din toată inima.

Dar nu spunea cum se măritase cu fostul marinar. La început intrase la el slujnică la toate, apoi slujnică-amantă, pe urmă soţie legitimă, după moartea primei soţii, al cărei sfârşit îl grăbise. Dar, în definitiv, îl făcea chiar foarte fericit pe soţul ei, scăpându-l şi de cei doi fii ai lui, care-l

stânjeneau, mulţumită relaţiilor ei de la Paris. Şi, femeie de treabă, pe care amintirile o înduioşau, continua să râdă.

— Când v-am văzut trecând adineauri, domnule Froment, nu vă puteţi închipui cât m-am bucurat. Că doar nu de ieri am avut onoarea să vă văd aici pentru întâia oară!... Vă aduceţi aminte de „Cuţitoaia”; ei bine! ea, care se plângea întotdeauna, e foarte mulţumită acum. S-a retras cu soţul ei într-o căsuţă drăguţă, proprietatea lor, cu micile economii pe care le papă în linişte. Nu mai e tânără, însă a îngropat şi va mai îngropa încă pe mulţi... Uite, de exemplu, doamna Menoux, vă mai aduceţi aminte de doamna Menoux, negustoriţa de alături? Iată una care n-a avut noroc! L-a pierdut şi pe al doilea copil, după aia şi pe muntele ei de bărbat, pe care-l adora, şi până la urmă a murit şi ea de supărare, după şase luni... O clipă mă gândisem s-o duc la Rougemont, unde aerul e prielnic sănătăţii. Avem acolo bătrâni de nouăzeci de ani. S-o vedeţi pe „Cuţitoaia”, asta nu mai moare niciodată... O, e un sat foarte frumos, un adevărat rai!

Şi îngrozitorul Rougemont, sângerosul Rougemont reveni în memoria lui Mathieu, cu paşnica-i clopotniţă ridicată în mijlocul câmpiei întinse, cu cimitirul înţesat de mici parizieni, care ascundea, sub flori de câmp, înspăimântătorul osuar al atâtor crime.

— N-ai niciun copil din căsătoria dumitale? o întrebă el, voind să spună ceva şi, chinuit de amintiri cum era, negăsind decât întrebarea asta,

Ea se înveseli din nou, şi cum râdea, i se vedeau dinţii pe care-i avea încă albi.

— Oh! nu, domnule Froment, asta nu mai e pentru vârsta mea. Şi pe urmă, ştiţi, sunt lucruri pe care nu le mai iei de la capăt... Pentru că veni vorba: doamna Bourdieu, moaşa pe care cred că aţi cunoscut-o, a murit în apropiere de satul nostru, la o fermă unde se retrăsese, e mult de atunci. A avut mai mult noroc decât cealaltă, doamna Rouche, o femeie de treabă totuşi, însă mult prea îndatoritoare.

Trebuie să fi citit în gazete despre procesul ei: a fost condamnată la închisoare împreună cu un medic, numit Sarraille, din pricina unor isprăvi nu tocmai curate, pe care le săvârşiseră împreună.

Rouche! Sarraille! da, se-nţelege, Mathieu urmărise procesul celor doi monştri ai societăţii, care trebuiau să se unească. Şi ce ecouri trezeau din trecut aceste două nume, făcându-l să se gândească şi la celelalte două: Valérie Morange! Reine Morange! În curtea uzinei i se păruse că zăreşte, ca prin ceaţă, cum trece fantoma lui Morange, contabilul punctual, sfios şi sensibil, pe care furtuna nenorocirii şi a nebuniei îl târâse în bezne de nepătruns. Îşi făcea deodată apariţia şi aici, ca o umbră rătăcitoare, victimă a nepotolitei ambiţii prosteşti, a neînfrânatelor plăceri ale unei epoci decadente, biată fiinţă mediocră, atât de cumplit pedepsită pentru crimele altora încât probabil nu putea să găsească linişte nici în mormântul în care îşi aruncase trupul însângerat, cu picioarele zdrobite. Şi lui Mathieu i se păru că vede trecând şi năluca Sérafinei, cu faţa îndurerată şi sălbatică de dorinţe neîmplinite, moartă din pricina lor.

— În sfârşit, domnule Froment, iertaţi-mă că mi-am îngăduit să vă reţin câteva clipe... îmi pare bine, foarte bine că v-am revăzut.

El continuă s-o măsoare cu privirea, iar la despărţire îi spuse, îngăduitor şi optimist cum era:

— Noroc bun şi pe viitor, pentru că acum eşti fericită. Fericirea trebuie să ştie ce face.

Dar Mathieu rămase tulburat, cu inima îndurerată, gândindu-se la văditele nedreptăţi ale naturii nepăsătoare. Îşi aduse aminte de Marianne, doborâtă de-o grea amărăciune, stingându-se din pricina nelegiuitei certe dintre fiii ei. Şi, după ce primise mulţumirile Célestei, acum Ambroise se întoarse în sfârşit şi-l îmbrăţişă vesel. Mathieu fu cuprins de-o mare nelinişte în acea clipă decisivă, care avea să hotărască, după dorinţa inimii sale, împăcarea

frăţească în sânul familiei.

De altfel, toate se desfăşurară rapid. Denis, care se poftise mai întâi la dejun, împreună cu tatăl său, atacă de-a dreptul grava problemă, fără să mai aştepte:

— N-am venit aici numai pentru plăcerea de a prinzi cu tine... Ştii că mama e bolnavă?

— Bolnavă? făcu Ambroise. Ceva grav?

— Da, e foarte bolnavă, chiar în pericol... Ştii că e bolnavă din ziua în care a venit să-ţi vorbească despre cearta dintre Grégoire şi Gervais şi când, pare-se, ai fost aproape necuviincios faţă de ea?

— Eu necuviincios faţă de mama? Am vorbit despre afaceri şi i-am răspuns poate ca un om de afaceri, puţin cam aspru.

Şi se întoarse spre Mathieu, care aştepta tăcut şi palid.

— E adevărat, tată, că mama e suferindă şi că asta te îngrijorează?

Când tatăl confirmă printr-un semn al capului, Ambroise strigă emoţionat, aşa cum făcuse şi Denis, la uzină, de îndată ce primele cuvinte îi dezvăluiră adevărul:

— Ah, dar povestea asta devine stupidă! După părerea mea, Grégoire are dreptate să fie supărat pe Gervais. Dar puţin îmi pasă, trebuie să se împace, dacă e vorba să-i scutească bietei noastre mame o clipă de suferinţă... Şi de ce v-aţi închis în casă, de ce nu ne-aţi spus cât sunteţi de necăjiţi? Am fi chibzuit laolaltă, am fi înţeles cum stau lucrurile.

Deodată, acum, când descoperise lumina adevărului, îl îmbrăţişă pe tatăl său cu acea neaşteptată hotărâre care era marea sa forţă în toate afacerile lui negustoreşti.

— Şi apoi, tot tu eşti cel mai dibaci, tu le ştii pe toate, le prevezi pe toate... Chiar dacă Grégoire are dreptate să-l dea în judecată pe Gervais, ar fi o neghiobie să facă asta; mai presus de acest mic interes particular stă interesul nostru al tuturor, interesul familiei, adică acela de-a rămâne unită, strânsă, de neatins, dacă vrea să rămână

neînvinsă. Puterea noastră supremă constă în solidaritatea noastră... De aceea lucrul e foarte simplu. Vom dejuna repede şi apoi vom lua trenul toţi trei; Denis şi cu mine te însoţim la Chantebled. Diseară trebuie să se încheie pacea! ... îmi iau eu răspunderea.

Mathieu, bucuros, fericit că se regăseşte în sfârşit în fiii lui, îl îmbrăţişă la rândul său cu veselie. Şi înainte de-a se aşeza la masă coborâră să vadă grădina de iarnă, pe care Ambroise o mărise pentru serbările ce avea de gând să le dea acolo, li plăcea să-şi împodobească cât mai mult locuinţa, să domnească în ea, cu o strălucire de prinţ fastuos. Pe urmă, la dejun, se scuză că primeşte ca un burlac, deşi masa era minunată, căci păstrase bucătăreasa cât lipseau Andrée şi copiii, deoarece îi era groază de restaurante.

— Oh! eu, spuse simplu Denis, de când Marthe a plecat cu toţi copiii la Dieppe, ţin casa închisă şi mănânc la restaurant.

— Pentru că eşti om cuminte, răspunse Ambroise, cu aerul lui liniştit şi sincer. Ştii bine că mie îmi place traiul bun... Acum beţi repede cafeaua şi s-o pornim...

Ajunseră la Janville cu trenul de două. Planul lor era să se ducă mai întâi la Chantebled, pentru ca Ambroise şi Denis să poată vorbi, înainte de toate, cu Gervais, ştiindu-l mai blând din fire şi sperând să găsească la ei mai multă înţelegere pentru o împăcare. Pe urmă, aveau să meargă la Grégoire, aveau să-l dojenească, să-i impună condiţiile de pace întocmite după buna înţelegere a tuturor. Dar, cu cât se apropiau de fermă, cu atât demersul lor li se părea mai greu şi mai îngrijorător. Se înţelege că nu era atât de uşor cum crezuseră la început. Şi se pregăteau pentru cea mai straşnică luptă.

— Ce-ar fi să mergem chiar acum s-o vedem pe mama? propuse Denis. O s-o sărutăm şi asta o să ne dea curaj.

Ambroise găsi ideea minunată.

— Da, să mergem, mai ales că mama a fost întotdeauna

o bună sfătuitoare. Trebuie să aibă şi ea o părere.

Urcară la primul etaj al locuinţei, în camera cea mare, unde Marianne se închisese, culcată lângă fereastră. Când intrară, rămaseră încremeniţi: ea sta pe şezlong, având în faţa ei pe Grégoire, care-i luase amândouă mâinile, în timp ce, alături, Gervais şi Claire, în picioare, râdeau încetişor.

— Ei bine! ce s-a întâmplat? strigă Ambroise uluit. S-a făcut treaba?

— Şi noi care ne temeam că n-o să izbutim! declară uimit Denis.

Mathieu, uluit ca şi ei, în nespusa lui bucurie, explică situaţia, văzând surpriza pe care o pricinuia sosirea neaşteptată a celor doi fraţi mai mari de la Paris.

— Dar chiar eu am plecat azi-dimineaţă să-i caut, şi acum îi aduc ca să ne împace pe toţi, într-o îmbrăţişare generală!

Atunci, izbucniră cu toţii în hohote de râs! Prea târziu veniseră fraţii cei mari! Nu fusese nevoie nici de înţelepciunea, nici de diplomaţia lor. Ei înşişi erau acum veseli, uşuraţi că au învins fără să lupte.

Marianne, cu ochii umezi, dumnezeieşte de fericită, atât de fericită încât părea vindecată de orice suferinţă, îi răspunse lui Mathieu cu mare simplitate:

— Vezi, dragul meu, că s-a făcut. Mai mult de atâta nu ştiu… Grégoire a venit, m-a sărutat, m-a rugat să trimit imediat pe cineva după Gervais şi Claire. Apoi el însuşi le-a spus că sunt toţi trei nebuni de legat dacă-mi fac atâtea supărări şi că trebuie să se-nţeleagă… Pe urmă s-au sărutat şi ei. Şi s-a făcut, s-a isprăvit.

Grégoire interveni cu veselie.

— Ascultaţi, meritul meu în această poveste nu e chiar atât de mare, trebuie să vă spun adevărul… Nu de la mine a pornit mai întâi dorinţa de împăcare, ci de la soţia mea, Thérèse. Are un suflet mare şi o voinţă dârză, un adevărat catâr, aşa că, dacă a hotărât ea un lucru, sunt silit să-l fac şi eu până la urmă… Aseară ne-am certat pentru că a aflat, nu ştiu cum, că mama s-a îmbolnăvit de supărare şi că

suferă din pricina asta; atunci s-a înverşunat să-mi dovedească nerozia acestei neînţelegeri, de pe urma căreia toţi n-aveam decât de pierdut. Azi-dimineaţă a luat-o de la capăt şi, fireşte, m-a convins, eu atât mai uşor cu cât nu dormisem toată noaptea la gândul că biata mamă e bolnavă din vina noastră. Mai rămânea însă să-l convingem şi pe tata Lepailleur. Thérèse şi-a luat şi această sarcină, găsind chiar o formulă minunată, pentru ca bătrânul să-şi închipuie că el e învingătorul învingătorilor. L-a înduplecat să vă vândă, în sfârşit, afurisita aia de pârloagă cu un preţ atât de ridicat încât să-şi poată striga izbânda în gura mare.

Şi întorcându-se spre fermier şi fermieră, Grégoire adăugă în glumă:

— Dragul meu Gervais şi draga mea Claire, vă rog să vă lăsaţi jefuiţi! E în joc liniştea casei mele. Faceţi-i această ultimă bucurie socrului meu, lăsându-l să creadă că numai el a avut dreptate întotdeauna şi că noi ceilalţi am fost nişte proşti toată viaţa!

— O cumpăr cu oricât, răspunse Gervais râzând. De altfel, pârloaga asta e o necinste pentru întreg domeniul, sluţindu-l parcă cu o cicatrice de pietriş şi mărăcini. De multă vreme dorim să-l vedem fără niciun cusur, legănându-şi fără nicio piedică holdele sub soare. Chantebled e în stare să-şi plătească fala.

Căzură iute la învoială: moara avea să primească iar, sub pietrele ei, tot belşugul grâului fermei, mărită cu un nou ogor. Şi mama avea să se facă bine, iar împăcarea asta era puterea şi fericirea vieţii, nevoia de iubire, solidaritatea necesară întregii familii, a acestui întreg mic popor, dornic să-şi păstreze victoria, pacea, care se impusese, cerând iubirea frăţească a fiilor, destul de nebuni că s-au gândit măcar o clipă să-şi distrugă puterea sfâşiindu-se între ei.

Bucuria de-a se găsi iar împreună acolo, Denis, Ambroise, Gervais, Grégoire, cei patru fraţi mai mari şi Claire, sora mai mare, reuniţi, împăcaţi, de neînvins, fu şi mai mult sporită când făcu apariţia şi Charlotte, cu celelalte trei fiice,

Louise, Madeleine şi Marguerite măritate prin împrejurimi. Cea dinţii, ştiind că mama e bolnavă, se dusese să le caute pe celelalte două surori, ca să vină împreună să vadă cum îi mai merge. Şi ce mai râsete când intră întregul convoi!

— Toţi, carevasăzică! strigă glumeţul Ambroise. Familia în păr, un adevărat sobor al marelui sfat regal!... Vezi, mamă, trebuie să te faci bine, toată curtea e la picioarele tale, într-o dorinţă unanimă, şi nu-ţi îngăduie nici măcar o simplă durere de cap.

Dar când mai veni şi Benjamin, ultimul copil, după cele trei surori, râsetele se înteţiră.

— Iată-l şi pe Benjamin, pe care-l uitasem, spuse Mathieu.

— Vino, băiatul meu, vino să mă săruţi şi tu, şopti cu duioşie Marianne. Pentru că eşti cel din urmă dintre pui, cei mari glumesc... Dacă te răsfăţ, ne priveşte pe noi amândoi, nu-i aşa? Spune-le că toată dimineaţa ai stat cu mine şi că, dacă te-ai dus să te plimbi, eu te-am trimis.

Benjamin zâmbea, cu mutra lui blindă, cam tristă.

— Mamă, am stat jos şi i-am văzut pe toţi urcând la tine, unul după altul... Şi am aşteptat să vă îmbrăţişaţi voi mai întâi, ca să-mi vină şi mie rândul.

Avea acum douăzeci şi unu de ani şi era de-o frumuseţe suavă, cu faţa luminoasă şi ochii mari negri, părul lung buclat, o barbă rară şi creaţă. Deşi nu fusese niciodată bolnav, mama îl credea firav şi-l cocoloşea. De altfel, toţi îl adorau pentru graţia lui, pentru farmecul şi gingăşia lui. Crescuse într-un fel de vis, frământat de-o vagă dorinţă, pe care nu putea să şi-o explice, în continuă căutare a necunoscutului, a unui lucru pe care nu-l avea. Şi părinţii, văzând că n-are nicio înclinaţie pentru vreo profesie oarecare, că până şi ideea căsătoriei îi pare plicticoasă, nu erau supăraţi, dimpotrivă, unelteau tainicul plan să-l ţină lângă ei pe acest ultim născut, pe acest dar târziu al vieţii, atât de bun şi atât de frumos. Nu-i dăduseră oare pe toţi ceilalţi? Nu li s-ar ierta acest egoism al dragostei, de a-şi

opri acasă un copil, lângă ei, numai al lor, şi care nu se va însura, care nu va face nimic, care să nu fi venit pe lume decât eu scopul unic de a fi iubit de ei şi de a-i iubi la rândul lui? Era visul bătrâneţii lor, mângâierea pe care ar fi dorit-o, ca o răsplată a îndelungatelor lor zămisliri, supunându-se ei înşişi acestei vieţi mistuite ce dăruieşte totul şi ia totul înapoi.

— Ascultă, Benjamin, zise deodată Ambroise, tu, care te interesezi de bravul nostru Nicolas, vrei să ştii ce face? Am primit alaltăieri veşti de la el... Socotesc că e momentul cel mai potrivit să vorbesc puţin despre el, deoarece e singurul din toată prăsila, cum spune mama, care nu poate fi acum aici.

Benjamin se înflăcără numaidecât.

— E-adevărat? Ţi-a scris? Ce spune? Ce face?

Rămăsese puternic impresionat de plecarea lui Nicolas în Senegal. Pe vremea aceea avea numai doisprezece ani şi de atunci trecuseră aproape nouă ani; dar scena plecării îi rămăsese întipărită în minte, mereu vie, cu aed adio pentru totdeauna, eu zborul în nemărginirea timpului şi a speranţei.

— Ştiţi, începu să povestească Ambroise, că am legături de afaceri cu Nicolas. Oh! dacă am avea în coloniile noastre câţiva băieţi cu inteligenţa şi curajul lui, am aduna repede, cu grebla, bogăţiile împrăştiate ale acestor pământuri virgine, în care dorm neexploatate. Cât despre mine, dacă îmi înzecesc averea, e numai pentru că îmi umplu hambarele cu ele... Aşa că Nicolas al nostru s-a aşezat în Senegal, cu Lisbeth a lui, o tovarăşă croită parcă anume pentru el. Mulţumită celor câteva mii de franci pe care-i aveau amândoi, au deschis o casă de comerţ şi negoţul le mergea bine. Dar simţeam limpede că acolo e încă prea strâmt câmpul activităţii lor, că trebuie să se gândească să cucerească un spaţiu mai întins, să defrişeze mai mult necunoscutul... Şi, deodată, iată că Nicolas mă anunţă că pleacă în Sudan, pe valea Nigerului, deschisă recent. Îşi ia

cu el soţia, cei patru copii pe care îi are până acum, şi se duc la voia întâmplării, mânaţi de voinţa de a cuceri, pionieri plini de îndrăzneală, frământaţi de dorinţa de a întemeia o lume nouă... Am fost niţeluş îngrijorat, căci e o nebunie curată. Totuşi, e cutezător Nicolas al nostru, şi m-au entuziasmat şi pe mine energia şi hărnicia lor, admirabila încredere a acestui frate curajos, care pleacă astfel într-o ţară necunoscută, cu liniştita certitudine că o va supune şi o va popula.

Se făcuse tăcere. Se părea că un suflu puternic trecuse, suflul infinitului, venit de departe, din misterul câmpiilor virgine. Iar familia îl urmărea cu gândul pe copil, unul dintre ai lor, care se ducea, străbătând deşerturi, ca să împrăştie sămânţă cea bună, sămânţă omenească, sub nemărginirea cerului.

— Ah! şopti Benjamin, cu ochii larg deschişi, aţintiţi în depărtare, spre capătul pământului. Ah! cât de fericit trebuie să fie că vede alte râuri, alte păduri, alt soare!

Dar Marianne se cutremură:

— Nu, nu! puiule, nu există alte râuri decât Yeuse, nici alte păduri decât pădurile noastre din Lillebonne, nici alt soare decât al Chantebledului... Vino să mă săruţi încă o dată, să ne îmbrăţişăm încă o dată, cu toţii, şi eu mă voi însănătoşi şi nu ne vom mai despărţi niciodată, niciodată!

Râsetele izbucniră iar, odată cu îmbrăţişările. Fu o zi mare, data unei victorii, a celei mai hotărâtoare izbânzi pe care familia o repurtase asupra ei însăşi, neîngăduind gâlcevii s-o distrugă. De acum înainte era de neclintit, atotstăpânitoare.

În amurg, în seara aceleiaşi zile, Mathieu şi Marianne şedeau, ca şi în ajun, mână în mână, lângă fereastră, de unde îşi vedeau domeniul desfăşurându-se până în zare, zarea dincolo de care Parisul îşi trimitea suflul greu, norul roşcat al forjei sale uriaşe. Dar cât de puţin semăna această seară senină cu cealaltă, şi ce fericire se revărsa asupra lor, ce speranţă nemărginită în opera lor bună şi sigură de

acum înainte!

— Te simţi mai bine? simţi că prinzi din nou putere că inima îţi bate mai liber?

— Oh! dragul meu, mă simt perfect de bine şi nu m-aş prăpădi decât din pricina supărărilor prea mari. Mâine voi fi în putere.

Atunci Mathieu căzu într-o lungă contemplare în faţa cuceririi sale, a domeniului acestuia care se întindea în depărtare în asfinţitul soarelui. Şi, din nou, îl năpădiră amintirile; îşi amintea de dimineaţa aceea depărtată cu patruzeci de ani în urmă, când o lăsase pe Marianne şi pe copii cu un franc şi cincizeci de centime în pavilionul de vânătoare, dărăpănat, de la marginea pădurii, unde locuiau, din economie. Aveau datorii, dar erau veseli, într-o sfântă nepăsare, cu cele patru guriţe mereu flămânde, cu acel val de fete şi băieţi pe care îi lăsau să izvorască liber din dragostea lor, din încrederea lor în viaţă. Pe urmă, îşi amintea de întoarcerea acasă, seara, cu cei trei sute de franci, leafa lui pe o lună, de socotelile ce-şi le făcuse, cuprins de-o laşă îngrijorare şi tulburat în egoismul său de otrava ispitelor, al căror fior îl aducea de la Paris. Soţii Beauchêne, cu uzina lor, cu micuţul lor Maurice, unicul fiu, pe care-l creşteau ca pe-un viitor prinţ, îi proorociseră mizeria neagră, moartea în sărăcie, a lui, a soţiei şi a cetei lui de copilaşi. Iar soţii Séguin, proprietarul lor de atunci, se făleau în faţa lui cu milioanele lor, cu fastuoasa lor locuinţă, plină de minunăţii, umilindu-l, luându-l în bătaie de joc şi compătimindu-l, ei, a căror înţelepciune se mărginise la un băiat şi o fată. Până şi sărmanii Morange îi spuseseră că au de gând să-i dea fiicei lor Reine o zestre princiară, în visul pe care şi-l făureau pe atunci de-a obţine pentru capul familiei o slujbă cu un venit de douăsprezece mii de franci, plini de dispreţ faţă de mizeria acceptată a familiilor numeroase. Până şi soţii Lepailleur, cei de la moară, îşi arătau neîncrederea faţă de acest orăşean, care purta vina de-a le datora doisprezece franci pentru ouă şi lapte,

întrebându-se dacă îşi va putea plăti datoriile, de vreme ce-şi distruge viaţa făcând soţiei sale copil după copil. Ah! era adevărat, îşi simţea greşeala, şi îşi spunea pe atunci că niciodată nu va avea nici uzină, nici locuinţă somptuoasă, nici chiar moară, şi cu atât mai puţin un venit de douăsprezece mii de franci pe an. Ceilalţi aveau de toate, el n-avea nimic. Ceilalţi, bogătaşii, erau destul de înţelepţi pentru a nu se împovăra cu o familie grea, iar el, sărmanul, îşi încărca braţele cu copii, unul după altul, fără nicio socoteală. Era o nebunie. Şi în cele din urmă o duioasă amintire îi fermecă sufletul: nebunia dragostei şi a speranţei care, după toate aceste raţionamente, îl aruncase în braţele Mariannei, încrezătoare, vitează, în focul puternicei dorinţe de a avea încă un copil, încă o făptură în veşnica procreare a fiinţelor omeneşti.

Şi iată că, după patruzeci de ani, nebunia lui devenise înţelepciune. Biruise tocmai prin această sfântă imprudenţă; era omul sărac care-i învinsese pe cei bogaţi, bunul semănător ce arunca grăunţele cu amândouă mâinile, cu încredere în viitor, şi care culegea acum întreaga recoltă. Iar ziua cea nouă, ziua cea bună, pe care o trăia de azi-dimineaţă, începea iar, desfăşurându-şi mai departe izbânda! Stăpânea azi uzina lui Beauchêne, prin Denis, fiul său, şi o revedea ca pe-un întreg oraş al muncii, cu uruitul maşinilor, cu milioanele acumulate, făurite pe nicovalele lui. Stăpânea de asemenea casa fastuoasă a lui Séguin, prin fiul său Ambroise, mai luxoasă încă, îmbogăţită prin câştigurile negoţului, strânse din cele patru colţuri ale pământului. Mai stăpânea şi moara lui Lepailleur, prin fiul său Grégoire, cu o importanţă înzecită, o propăşire nouă, ca un ultim dar al destinului, care vine de la sine, într-o muncă stăruitoare, încununată de izbândă. O pedeapsă tragică, necruţătoare, îi lovise pe triştii soţi Morange, târându-i într-un vârtej de sânge şi nebunie. Alte deşeuri sociale fuseseră măturate şi aruncate la hazna: Sérafine inutilă, fulgerată în dragostea ei pentru plăceri; cei din familia Moineaud

împrăştiaţi, stricaţi, zdrobiţi, otrăviţi de mediu. Şi numai el, Mathieu, rămânea în picioare, învingător alături de Marianne, în faţa acestui domeniu din Chantebled, cucerit de la Séguin, proprietatea pe care copiii lor Gervais şi Claire o stăpâneau acum, făcând să se mărească în cursul anilor dinastia neamului lor. Era regatul lor, ogoarele lor se întindeau cât vedeai cu ochii, desfăşurând o fertilitate uimitoare în asfinţitul soarelui, grăind despre lupta şi zămislirile eroice ale întregii lor vieţi. Era întreaga lor operă, tot ce rodiseră ca viaţă, fiinţe şi lucruri, în puterea lui de a iubi, în străşnicia energiei lor, iubind, voind, muncind, creând o lume întreagă.

— Vezi, vezi, şopti Mathieu, cu un gest larg, toate acestea s-au născut din noi, şi trebuie să ne iubim încă, să fim încă fericiţi, pentru ca toate acestea să dăinuie mai departe.

— Ah, răspunse Marianne veselă, toate astea vor dăinui mereu, pentru că ne-am îmbrăţişat cu toţii, în plină biruinţă.

Biruinţa! biruinţa firească, necesară unei familii numeroase! Graţie familiei atât de sporite, puterii fatale a numărului lor, ajunseseră să cuprindă totul, să stăpânească totul. Fecunditatea era stăpâna, cuceritoarea de neînvins. Şi această cucerire se făcuse de la sine; nici n-o voiseră, nici n-o organizaseră, ci o dobândiseră prin lealitatea lor senină, printr-o lungă strădanie, socotită ca o datorie. Şi acum, mână în mână, şedeau în faţa operei lor ca nişte minunaţi eroi, plini de gloria de-a fi fost buni şi puternici, de-a fi zămislit mulţi copii, de-a fi creat mult şi de-a fi dăruit lumii multă bucurie, multă sănătate, multă speranţă, printre neîntreruptele lupte şi neîntreruptele lacrimi.

Iar Mathieu şi Marianne mai trăiră peste douăzeci de ani. Mathieu avea acum nouăzeci de ani şi Marianne optzeci şi şapte, când cei trei fii mai mari: Denis, Ambroise şi Gervais, mereu prezenţi alături de ei, puseră la cale să le celebreze nunta de diamant, a şaptezecea aniversare a căsătoriei lor, printr-o serbare, la care să întrunească, pe domeniul din

Chantebled, pe toţi membrii familiei.

Şi nu era deloc un lucru uşor. Când întocmiră lista exactă, socotiră că din Mathieu şi Marianne se iviseră o sută cincizeci şi opt de copii, nepoţi şi strănepoţi, afară de ultimii născuţi, câţiva prunci încă, cei din generaţia a patra. Iar adăugând şi rudele prin alianţă, soţii şi soţiile dinafara familiei propriu-zise, aveau să fie trei sute cu toţii. Dar unde să găsească la fermă o cameră aşa de mare pentru a întinde la prânz enorma masă patriarhală, visată de ei? Aniversarea cădea la 2 iunie, şi primăvara se arăta în acel an de-o blândeţe, de-o frumuseţe de necomparat. De aceea, hotărâră ca prânzul să se servească afară, iar masa să fie pusă în faţa fostului pavilion, în mijlocul pajiştii celei mari, închise de perdelele ulmilor şi carpenilor falnici, ca o vastă sală îmbrăcată în verdeaţă. Vor fi acasă la ei, chiar la sânul pământului binevoitor, sub stejarul din mijloc, uriaş acum, plantat de cei doi străbunici, a căror prăsilă numeroasă avea să le sărbătorească fericita fecunditate.

Serbarea fu hotărâtă şi organizată într-un mare elan de dragoste şi voioşie. Toţi voiră din tot sufletul să fie de faţă la serbare, toţi alergară la întâlnirea triumfală, de la bătrânii cu părul alb până la prichindeii care-şi sugeau încă degetul. Până şi măreţul cer albastru şi soarele îmbujorat ţinură să ia parte la petrecere, ca şi întreg domeniul, izvoarele şerpuitoare, câmpiile în floare, făgăduind recolte îmbelşugate. Era superbă această potcoavă uriaşă, această masă imensă, întinsă în mijlocul verdeţii, cu veselă luxoasă şi albeaţa feţelor de masă strălucitoare, presărate cu o puzderie de raze cernute prin frunziş. Perechea venerabilă, tatăl şi mama, trebuia să şadă unul lângă altul, în mijloc, sub stejar. *Se* hotărâse să nu fie despărţiţi nici ceilalţi soţi, socotind că ar fi bine şi frumos să fie aşezaţi unul lângă altul, rânduiţi pe generaţii. Cât despre tineri şi tinere, băieţi şi fetiţe, vor fi lăsaţi să se aşeze cum vor Voi, după gustul, fantezia şi plăcerea lor.

Încă de dimineaţă, începură sa sosească pe grupuri; era

întoarcerea la cuibul comun a familiei risipite, sosită din cele patru colţuri ale zării. Dar, vai! moartea secerase pe mulţi; mulţi nu mai puteau veni. An de an se înmulţeau oaspeţii care dormeau în cimitirul din Janville, atât de liniştit, de plin de flori, într-o înduioşătoare singurătate, ca de vis. Lângă Rose, lângă Blaise, plecaţi cei dintâi, veniseră şi alţii să-şi doarmă somnul veşnic, luând cu ei de fiecare dată câte-o fărâmă din inima familiei, făcând din pământul acesta sacru un pământ al cultului, al veşnicei amintiri. Mai întâi Charlotte, mult timp bolnavă, se dusese după Blaise, fericită că la plecare o lăsase pe fiică-sa Berthe s-o înlocuiască pe lângă Mathieu şi Marianne. Prin moartea nurorii lor, ei îşi simţiră inima la fel de înlăcrimată, ca şi cum şi-ar fi pierdut pentru a doua oară fiul. Pe urmă îi părăsise fiica lor Claire, lăsând ferma în seama soţului ei Frédéric şi a fratelui său Gervais, văduv şi el după un an. Apoi îl pierduseră pe fiul lor Grégoire, stăpânul morii, a cărui văduvă, Thérèse, cârmuia mai departe, în mijlocul a numeroşi urmaşi. Apoi murise încă una dintre fiicele lor, vrednica Marguerite, soţia doctorului Chambouvet, fiindcă adăpostise în casa ei doi copii ai unei sărmane muncitoare, bolnavi de anghina difterică. Ceilalţi morţi nici nu se mai puteau număra: femei, bărbaţi, intraţi în familie prin alianţă, copii mai ales, toţi alcătuind partea de nenorocire hărăzită omului, vijeliile abătute peste ogorul omenesc, toate scumpele făpturi dispărute, plânse de către cei rămaşi în viaţă, toţi cei ce sfinţesc pământul în care odihnesc.

Dar dacă scumpii lor morţi dormeau acolo, în marea tăcere, ce gălăgie, ce veselie şi ce izbândă a vieţii răsuna în dimineaţa aceea pe drumurile care duceau spre Chantebled! Se năşteau mai mulţi decât mureau; o jerbă de făpturi părea că înfloreşte după fiecare moarte. Cu duzinile răsăreau din pământul în care părinţii, obosiţi de munca lor îndelungată, adormiseră. Iar acum soseau din toate părţile ca rândunelele primăvara, întorcându-se să-şi

sărbătorească vechile cuiburi, umplând cerul albastru de bucuria reîntoarcerii. Fără încetare, în faţa fermei se opreau trăsuri din care coborau noi familii cu cetele lor de copii, a căror puzderie de capete blonde creştea întruna. Străbunici cu părul ca zăpada aduceau de mână copii mici de tot, care abia mergeau. Erau bătrâne foarte frumoase pe care fete tinere, de-o nespusă frăgezime, le ajutau să se dea jos din trăsuri. Unele mame erau din nou gravide; unii părinţi avuseseră fericita idee să-i invite şi pe logodnicii fiicelor lor. Toţi cei de acolo erau înrudiţi, născuţi unii din alţii într-un lanţ de neînfrânt, taţi, mame, fraţi, surori, socri, soacre, cumnaţi, cumnate, fii, fiice, unchi, mătuşi, veri, verişoare, de toate gradele, în amestecurile cele mai fanteziste, până la a patra generaţie. O singură familie, un singur mic popor, pe care îl întrunea gândul bucuriei şi al mândriei, acela de a sărbători nunta de diamant, atât de rară, atât de minunată, nuntă celor doi eroi, glorificaţi de viaţă, din care se născuse tot acest popor! Şi ce genealogie epică trebuia făcută, cum să-i numeşti pe toţi cei care intrau în fermă, cum să le mai ţii minte numele, vârstele, gradul de rubedenie, sănătatea, forţa, speranţa pe care o aduseseră în lume!

Mai întâi era toată ferma, toţi cei ce se născuseră şi crescuseră aci. Gervais, în vârstă de şaizeci şi doi de ani, era ajutat de către cei doi fii mai mari ai lui, Leon şi Henri, taţi şi ei a zece copii, şi de către cele trei fiice ale sale, Mathilde, Leontine şi Julienne, născute mai târziu, acum măritate prin împrejurimi, şi care laolaltă aveau doisprezece copii. Frédéric, văduv după moartea soţiei sale Claire, cu cinci ani mai mare decât Gervais, îi cedase rolul de locţiitor credincios fiului său Joseph; pe când cele două fiice ale lui, Angele şi Lucile, ca şi ultimul lui fiu, Jules, lucrau tot la fermă, toţi patru având împreună o mică trupă de cincisprezece copii, atât fete cât şi băieţi. Apoi, dintre toţi cei veniţi dinafară, cei de la moară sosiră primii, Thefese, văduva lui Grégoire, aducându-şi urmaşii, pe fiul ei Robert, care conducea acum moara sub directivele mamei,

şi pe cele trei fete, Genevieve, Aline şi Natalie, cu o ceată întreagă după ele, zece copii ai fetelor şi patru ai lui Robert. Pe urmă sosiră Louise, soţia notarului Mazaud, Madeleine, soţia arhitectului Herbette, urmate de medicul Chambouvet, văduv după moartea blândei Marguerite, cu încă trei cârduri mărişoare, prima cu patru fete, dintre care cea mai mare era Colette, a doua cu cinci băieţi, în frunte cu Hilaire, a treia numai cu un băiat şi o fată, Sebastien şi Cristine. Iar toţi aceştia aveau copii, şi mai erau încă douăzeci de strănepoţi în urma lor. Acum însă debarca Parisul: Denis şi Marthe, soţia sa, sosiră cu mare alai, Denis curând în vârstă de şaptezeci de ani, străbunic prin fetele lui Hortanse şi Marcelle, gustând din plin odihna după munca îndeplinită, de când lăsase uzina fiilor săi mai mari, Lucien şi Paul; aceştia erau oameni de peste patruzeci de ani, ai căror fii porniseră şi ei spre mari îmbogăţiri, un adevărat trib cotropitor, care coborî din cinci trăsuri: soţii, cei patru copii, cei cincisprezece nepoţi, cei trei strănepoţi, dintre care doi în scutece. În sfârşit, ultimii sosiţi fură cei din micul popor al lui Ambroise, care avusese durerea s-o piardă de timpuriu pe soţia sa Andrée; era un bătrân atât de zdravăn, încât la vârstă de şaizeci şi şapte de ani continua să-şi dirijeze casa de comerţ, unde fiii săi, Léonce şi Charles, erau simpli funcţionari; tot acolo ginerii săi, soţii fiicelor sale Pauline şi Sophie, tremurau în faţa lui, rege netăgăduit, ascultat de toţi, bunic a şapte vlăjgani bărboşi şi a nouă fete zdravene, dintre care patru îl făcuseră străbunic chiar înaintea înţeleptului Denis, fratele mai mare. Fusese nevoie de şase trăsuri. Şi defilarea ţinuse două ore, iar ferma era plină de o mulţime veselă, fericită, surâzătoare, sub soarele limpede de iunie.

Dar Mathieu şi Marianne nu apăruseră încă. Ambroise, marele organizator al serbării, obţinuse de la ei promisiunea că vor rămâne închişi în cameră, ca nişte suverani, ascunşi de ochii poporului, până va veni el să-i ia. Plănuise o apariţie solemnă. Şi când se hotărî, în sfârşit, să-i

aducă, tot poporul fiind de faţă, îl găsi în pragul camerei, apărând uşa ca o strajă, pe fratele său Benjamin. Din toată puzderia asta, din tribul ăsta care muncise, care se înmulţise cu un elan atât de năvalnic, Benjamin rămăsese singurul fără ocupaţie, singurul nerodnic. La patruzeci şi trei de ani, fără soţie, fără copii, nu trăia decât pentru unica bucurie de-a se afla în căminul părintesc, ca un prieten al tatălui său şi devotat adorator al mamei; amândoi părinţii avuseseră dragostea egoistă de a-l ţine lângă ei, dorind să rămână numai al lor, spunând că viaţa, căreia îi dăduseră atâtea făpturi, putea şi ea să le dăruiască pe acesta, ultimul dintre pui. La început nu se-împotriviseră ca el să se căsătorească; mai târziu, însă, când îl văzuseră şovăind, apoi refuzând orice femeie, după ce-o pierduse pe singura pe care o iubise, simţiseră o tainică şi mare bucurie. Totuşi, până la urmă avuseseră remuşcări pe care nu le mărturiseau, în fericirea netulburată ce-o simţeau de-a se bucura de prezenţa lui, ca de-o comoară ascunsă care, spre apusul unei vieţi de-o atât de mare dăruire, le încânta bătrâneţea devenită avară. Benjamin al lor nu suferea oare fiind astfel acaparat, închis, pentru mulţumirea lor, între cei patru pereţi ai casei? întotdeauna se arătase oarecum tulburat şi visător, cu ochii lui frumoşi care păreau că cercetează taina lucrurilor, în căutarea ţării necunoscute a împlinirilor desăvârşite, departe, dincolo de zare. Şi acum, când se apropia de bătrâneţe, când nu mai era tânăr, frământările lui păreau şi mai adânci, ca şi cum şi-ar fi tăinuit deznădejdea că nu poate cerceta necunoscutul, înainte de a-şi sfârşi viaţa în mod inutil şi lipsit de fericire.

Dar Benjamin lăsă liberă uşa şi Ambroise îşi înfăptui planul. Mathieu şi Marianne apărură în plin soare, pe pajiştea înflorită. Fură primiţi cu aclamaţii, râsete şi aplauze călduroase. Mulţimea veselă şi însufleţită care se afla acolo, întreaga familie atât de numeroasă striga:

— Trăiască tata! Trăiască mama!... Viaţă lungă, viaţă lungă tatii şi mamei!

La nouăzeci de ani, Mathieu rămăsese încă drept, zvelt, strâns într-o redingotă neagră, ca un tânăr mire, cu capul gol, cu părul ca zăpada, părul pe care-l purta tuns scurt odinioară şi pe care acum îl lăsase să crească mai lung, ca o ultimă cochetărie, de când părea că ar fi o reînviere a bătrânului copac robust. Faţa îi era uscată, brăzdată, ofilită de vârstă; avea totuşi aceiaşi ochi plini de tinereţe, nişte ochi zâmbitori, mari şi limpezi, vii şi gânditori, care vădeau şi acum pe omul meditativ şi de acţiune, foarte simplu, foarte vesel şi foarte bun. Iar Marianne, la optzeci şi şapte de ani, în rochie albă de mireasă, se ţinea şi ea la fel de dreaptă, voinică şi frumoasă încă, în deplina-i frumuseţe, ca şi altădată, cu şoldurile puternice care purtaseră un popor de copii şi cu pieptul robust care-l hrănise. Cu părul tot atât de alb ca al lui, cu faţa blândă, – luminată ea de-o ultimă aurora, sub bandourile de mătase fină, era ca una dintre acele statui sacre de marmură căreia timpul le-a şters trăsăturile, fără să poată distruge calma splendoare a vieţii, ca o Cybelă fecundă, regăsită, în formele ei viguroase, retrăind în plină lumină, cu ochii ei mari negri atât de frumoşi şi plini de duioşie.

Braţ la braţ, unul lângă altul, ca doi adevăraţi miri, veniţi de foarte departe, după ce au mers şaptezeci de ani unul alături de celălalt, fără să se părăsească vreodată, Mathieu şi Marianne, cu ochii plini de lacrimi, râdeau voioşi poporului lor, numeroasei familii născute din dragostea lor şi care continua să-i aclame:

— Trăiască tata! Trăiască mama!... Viaţă lungă, viaţă lungă tatii şi mamei!

Atunci începu ceremonia felicitărilor, cu oferirea buchetului. O micuţă blondină de cinci ani, Rose, primise această misiune. Fusese aleasă ca fiind cea mai mare dintre copiii generaţiei a patra. Era fata Angelinei, care era fata Berthei, care era fata Charlottei, soţia lui Blaise. Şi când cei doi străbunici o văzură înaintând eu buchetul ei cel mare, emoţia lor deveni şi mai mare, zâmbind fericiţi

printre lacrimi şi bâiguind copleşiţi de amintiri:

— Oh! micuţa noastră Rose!... Blaise al nostru, Charlotte a noastră!

Tot trecutul reînvia. Copilului i se pusese numele Rose, în amintirea celeilalte Rose, atât de plânsă cândva, plecată cea dinţii, adormită acolo, în micul cimitir. Şi Blaise se dusese să doarmă acolo, la rândul lui, urmat de Charlotte. Şi după aceea Berthe, fiica lor, care se măritase cu Philippe Havard, o avusese pe Angeline. Mai târziu, Angeline, care se căsătorise cu Georges Delmas, o născuse pe Rose. În spatele copilului, Berthe şi Philippe Havard, Angeline şi Georges Delmas se ridicaseră în picioare. Pe toţi aceştia îi reprezenta Rose, pe cei morţi şi pe cei încă în viaţă, o lungă şi înfloritoare linie de descendenţi, atâtea dureri şi atâtea bucurii, toată această vitejească muncă de zămislire, tot acest torent al vieţii, care se încheia cu acest scump înger blond, atât de firav, cu ochii lui de aurora în care strălucea viitorul.

— Oh! Rose a noastră, Rose a noastră!

Rose, cu marele buchet ţinut cu amândouă mânuţele ei, înainta. De cincisprezece zile învăţa o foarte frumoasă poezie de felicitare. Chiar în dimineaţa aceea o recitase fără nicio greşeală în faţa maică-sii. Dar când se văzu aici, în mijlocul acestei mulţimi, emoţia ei fu atât de mare încât nu mai putu articula un cuvânt. De altfel, nu se sinchisi deloc. Era şi ea, încă de pe-acum, o mică persoană curajoasă. Şi plină de îndrăzneală, dădu drumul buchetului, sări de gâtul lui Mathieu şi al Mariannei, ţipând cu glasu-i subţire, ca un sunet de flaut:

— Bunicule şi bunico, azi e ziua voastră şi vă sărut din toată inima!

Şi a fost foarte bine aşa. După unii a fost chiar mai nimerit decât o poezie de felicitări. Şi iar răsunară râsetele, aplauzele, aclamaţiile. Se aşezară imediat la masă. Dar nu era un lucru prea uşor; masa cea mare în formă de potcoavă se întindea sub stejar în mijlocul unui careu de

iarbă cosită. Mai întâi, Mathieu şi Marianne merseră ceremonioşi, tot braţ la braţ, pentru a se aşeza în mijloc, rezemaţi amândoi de trunchiul stejarului falnic. La stânga lui Mathieu luară loc Marthe şi Denis, Louise şi soţul ei, notarul Mazaud, deoarece avuseseră buna idee să nu-i despartă pe soţi. La dreapta Mariannei se aşezară Ambroise, Thérèse, Gervais, doctorul Chambouvet, toţi văduvi, apoi încă o pereche, Mathilde şi soţul ei, arhitectul Herbette, şi pe urmă Benjamin, singur. Apoi, în ordinea generaţiilor, se aşezară celelalte familii. Şi, în sfârşit, după cum se hotărâse de la început, tineretul, copilăretul, ceata tinerilor şi a celor mici de tot se rânduiră după gustul lor, în mijlocul unei gălăgii fără seamăn.

Ah! ce clipă de glorie supremă fu aceasta pentru Mathieu şi Marianne! Se văzură acum ca într-un triumf la care nici n-ar fi îndrăznit să viseze vreodată. Viaţa, ca şi cum i-ar fi răsplătit pentru că avuseseră încredere în ea şi o răspândiseră cu tot curajul, părea că voise să le prelungească zilele până dincolo de limitele obişnuite, ca să poată vedea cu ochii lor minunata înflorire a operei înfăptuite. Tot Chantebledul lor lua parte la serbare, tot ce întemeiaseră, tot ce creaseră mai frumos şi mai folositor. Din ogoarele cultivate, smulse mlaştinilor de altădată, le venea freamătul bogatelor holde viitoare; de pe păşunile întinse de-a lungul depărtatelor păduri îi ajungea suflarea caldă a vitelor, a turmelor fără număr, arca din ce în ce mai încărcată; izvoarele captate cu care fertilizaseră pârloagele, de-aci înainte pline de recolte, le trimiteau glasul lor sonor, şiroirea apei care parc-ar fi fost sângele pământului. Opera socială era împlinită, pâinea cucerită, mijloacele de trai create, scoase din neantul pământului necultivat. Şi în ce decor încântător le oferea neamul lor, fericit şi recunoscător, această serbare! Ulmii şi carpenii, care făceau din pajişte o vastă sală îmbrăcată în verdeaţă, fuseseră plantaţi de ei; zi cu zi îi văzuseră crescând, ca şi pe cei mai cuminţi şi mai voinici dintre copiii lor. Mai ales

stejarul, astăzi uriaş, mulţumită revărsării limpezi a havuzului, sub care curgea veşnic unul dintre izvoare, era fiul lor cel mare, cel pe care-l sădiseră aici în ziua în care întemeiaseră Chantebledul, el săpând groapa în timp ce ea ţinea tulpina tânărului răsad. Şi, în ora aceasta, umbrindu-i cu verdeaţa lui imensă, nu era oare simbolul regal al întregii familii? Ca şi el, ea avea ramuri nenumărate; ea şi el, ea îşi înmulţise, îşi lărgise la nesfârşit crengile, care acopereau pământul până departe; şi, ea şi el, numai ea întruchipa o întreagă pădure, născută dintr-un singur trunchi, hrănindu-se din aceeaşi sevă, viguroasă prin aceeaşi sănătate, plină de cântece, de adieri şi de soare. Rezemaţi de copacul uriaş, Mathieu şi Marianne se contopeau în gloria lui, în suverana lui maiestate, într-o domnie asemănătoare, pentru că dăduseră viaţă tot atâtor făpturi câte ramuri avea şi el, domnind asupra poporului lor de copii, cărora ei le dăduseră viaţă, după cum frunzele trăiau din seva copacului. La dreapta şi la stânga lor, cei trei sute de oaspeţi erau numai prelungirea lor, acelaşi arbore al vieţii, născut din dragostea lor, legat de pântecele lor prin toate fibrele sale. Simţeau bucuria celorlalţi, care se mândreau sărbătorindu-i pe ei, duioşia celor bătrâni, gălăgia celor tineri. Îşi auzeau bătăile inimii până şi-n piepturile ţâncilor cu capetele blonde, care râdeau încântaţi în faţa prăjiturilor de pe masă. Şi opera lor de creaţie omenească se găsea adunată în faţa lor şi în ei, aşa cum se rotunjea cupola uriaşă a stejarului, şi, de pretutindeni, în jurul lor, cealaltă operă îi scălda în fecunditatea ei, cu aceste roade ale pământului, cu aceste ogoare care se întinseseră şi rodiseră, pe măsură ce ei înşişi se înmulţeau.

Atunci se vădi frumuseţea lui Mathieu şi a Mariannei, frumuseţea de-a se fi iubit timp de şaptezeci de ani, şi de-a se adora încă, în clipa asta la fel ca în prima zi. Timp de şaptezeci de ani merseseră unul lângă altul, braţ la braţ, fără nicio discordie între ei, fără nicio infidelitate. Veniţi de la o atare depărtare, cu acelaşi pas sigur şi plin de

încredere, îşi aminteau, fireşte, de mari dureri, dar care îi loviseră întotdeauna dinafară. Dacă plânseseră uneori, se mângâiaseră plângând împreună. Sub părul lor alb păstraseră încrederea reciprocă pe care o avuseseră şi la douăzeci de ani; inimile rămâneau contopite una cu alta, la fel ca a doua zi după nuntă, fiecare din ei dându-şi inima celuilalt, fără să şi-o mai ia vreodată înapoi. Intre ei era o legătură de dragoste cu neputinţă de desfăcut, era căsătoria adevărată, aceea care dă reazim vieţii întregi, fiindcă nu există fericire decât atunci când dăruieşti totul, pentru totdeauna. Întâlnirea lor fusese fericită, pentru că amândoi aveau în ei puterea de a iubi, voinţa de a munci, divina dorinţă, din a cărei văpaie se nasc popoare întregi. El, adorându-şi soţia, nu cunoscuse altă bucurie decât pasiunea de a crea, privind numai spre opera ce-o avea de înfăptuit şi spre opera înfăptuită, ca singura sa raţiune de a fi, datoria şi răsplata lui. Ea, adorându-şi soţul, se silise să fie numai tovarăşa, soţia şi mama adevărată, bună „ouătoare”, bună „crescătoare”, după cum spunea Boutan, şi, mai ales, bună sfătuitoare, înzestrată cu o judecată subtilă, care o ajuta să iasă din situaţiile cele mai grele. Şi astfel, din ce în ce mai uniţi prin fiecare nou copil, ca printr-un lanţ tot mai strâns, ajunseseră să se contopească. Ei erau înţelepciunea, sănătatea, forţa, întotdeauna învinseseră, în ciuda piedicilor şi lacrimilor, numai graţie acestei îndelungate înţelegeri, a încrederii reciproce în veşnica reînnoire a dragostei lor, a cărei armură îi făcea de nebiruit. Nu puteau fi învinşi, cuceriseră totul prin puterea unirii lor, fără să fi plănuit acest lucru. Şi îşi terminau viaţa ca eroi, ca adevăraţi cuceritori ai fericirii, mână în mână, într-o puritate de cristal, foarte mari, foarte frumoşi, înnobilaţi şi înfrumuseţaţi de adânca lor bătrâneţe, de viaţa lor îndelungată, plină de-o singură iubire. Şi spiţa lor fără număr ce se afla acolo, tribul cuceritor născut din pântecele lor, n-avea altă forţă decât forţa unirii pe care o moştenea, dragostea sinceră a străbunilor lăsată moştenire copiilor,

solidaritatea aceea plină de afecţiune care-i făcea să se ajute, să lupte împreună pentru o viaţă mai bună, ca un popor frăţesc.

Domnea o veselie de nedescris; în sfârşit, începu să se servească masa. Serveau numai servitorii fermei, căci hotărâseră să nu fie adusă nicio persoană străină. Aproape toţi crescuseră pe acest domeniu şi erau, la rândul lor, consideraţi ca făcând parte din familie. Pe urmă, aveau să aibă şi ei masa lor, aveau să serbeze şi ei nunta de diamant. Şi în mijlocul exclamaţiilor şi al hohotelor de râs, se aduseră primele feluri de mâncare.

Dar, abia început, serviciul se întrerupse deodată. Se lăsase o adâncă tăcere, deoarece un eveniment neaşteptat se produsese. În mijlocul pajiştii, între cele două braţe ale mesei în formă de potcoavă, înainta un tânăr, necunoscut de nimeni. Zâmbea vesel, merse până la capătul peluzei şi nu se opri decât în faţa lui Mathieu şi a Mariannei. Apoi, cu o voce puternică, spuse:

— Bună ziua, bunicule! Bună ziua, bunico!... Trebuie să mai puneţi un tacâm şi pentru mine, fiindcă am venit să vă sărbătoresc şi eu.

Toţi oaspeţii amuţiră, uluiţi. Cine era oare tânărul acesta pe care nimeni nu-l văzuse vreodată? Negreşit că nu făcea parte din familie, deoarece i s-ar fi ştiut numele, l-ar fi cunoscut cineva după chip. Şi atunci, pentru ce îi saluta pe străbuni cu numele venerat de bunic şi bunică? Iar uimirea tot mai mare provenea din nespusa asemănare a tânărului cu Mathieu, un Froment desigur, cu ochii limpezi, cu fruntea înaltă în formă de cupolă. Mathieu, tânăr, retrăia în el, aşa cum îl înfăţişa un portret păstrat cu evlavie în familie, la vârsta de douăzeci şi şapte de ani, când începuse cucerirea Chantebledului.

Atunci Mathieu se ridică tremurând, în timp ce Marianne surâdea, dumnezeieşte de blând, fiindcă pricepuse înaintea tuturor.

— Cine eşti tu, copilul meu, tu care îmi zici bunic şi îmi

semeni ca un frate?

— Sunt Dominique, fiul cel mai mare al fiului vostru Nicolas, ; care trăieşte, împreună cu mama mea Lisbeth, în ţara vastă şi liberă, în cealaltă Franţă.

— Ce vârstă ai?

— Voi împlini douăzeci şi şapte de ani în august, atunci când acolo, departe, apele Nigerului, ale bunului fluviu uriaş, vor creşte din nou să fecundeze câmpiile noastre nemărginite.

— Dar spune-ne, eşti căsătorit, ai copii?,

— Am luat de soţie o franţuzoaică născută în Senegal, şi în casa noastră de cărămidă, pe care am clădit-o, cresc patru copii, sub soarele de foc al Sudanului,

— Şi spune-ne, mai ai fraţi, mai ai surori?

— Tatăl meu, Nicolas, şi mama mea, Lisbeth, au avut optsprezece copii, dintre care doi au murit. Suntem şaisprezece, nouă băieţi şi şapte fete.

Mathieu începu să râdă din toată inima şi mai bucuros, ca şi cum ar fi vrut să spună că fiul său Nicolas, la cincizeci de ani, era un vrednic făuritor de viaţă, străduindu-se chiar mai bine decât el. Se uită apoi la Marianne, care râdea la rândul ei încântată.

— Aşadar, copilul meu, pentru că eşti fiul fiului meu Nicolas, vino să ne săruţi, ca să serbezi şi tu nunta noastră. Să ţi se pună un tacâm, eşti la tine acasă.

Dominique, din patru paşi, făcu ocolul mesei. Îi strânse în braţele lui vânjoase şi îi sărută pe cei doi bătrâni, aproape leşinaţi de emoţie şi fericire, atât de mare le era surpriza! Nu se mai săturau privind la acest nou copil; căzut ca dintr-un cer depărtat într-o asemenea zi şi care le vorbea despre cealaltă familie, despre celălalt popor ieşit din pântecele lor, pe cale să se înmulţească acolo, cu o fecunditate sporită, în arşiţa tropicelor.

Această fericită surpriză se datora ingeniozităţii lui Ambroise, care explică numaidecât, glumind, că e o lovitură de teatru pregătită de el. De opt zile îl găzduia în casa lui, îl

ascundea pe Dominique, trimis din Sudan de către tatăl său să trateze cu el unele chestiuni comerciale de export, şi, mai ales, să comande la uzina lui Denis un număr de maşini agricole fabricate anume pentru solul lor, maşini de construcţie specială. Numai Denis mai cunoştea aşadar această taină. Şi când întreaga masă îl văzu pe Dominique în braţele celor doi bătrâni, când toţi aflară povestea, se dezlănţui o bucurie nespusă; i se făcu o primire sărbătorească, cu noi aclamaţii asurzitoare, cu îmbrăţişări pline de entuziasm, înăbuşindu-l aproape pe crainicul familiei-surori, prinţul celei de-a doua dinastii a familiei Froment, din ţara prodigioasei Franţe viitoare.

Mathieu, plin de veselie, dădea noi ordine:

— Puneţi-i tacâmul acolo, în faţa noastră... Să stea singur în faţa noastră, ca un ambasador al unei împărăţii puternice. Gândiţi-vă că el îi reprezintă, în afară de tatăl şi mama sa, pe cei nouă fraţi şi şapte surori, fără să-i mai socotim pe cei patru copii ai lui... Haide, băiete, aşază-te, şi să ne servească!

Masa de nuntă fu de-o înduioşătoare veselie la umbra falnicului stejar. O suavă răcoare se ridica din ierburi, se părea că natura prietenă îşi aducea prinosul ei de dezmierdări. Râsetele nu mai încetară să răsune, bătrânii înşişi redeveniseră copii jucăuşi, în faţa celor nouăzeci şi ai celor optzeci şi şapte de ani ai mirelui şi ai miresei. Feţele străluceau blând sub părul alb, negru sau blond; întreaga familie se bucura, toţi erau încântaţi; toţi păreau frumoşi şi plini de sănătate; copiii râdeau fericiţi, tinerii erau superbi, tinerele fete adorabile, soţii uniţi, unii lângă alţii. Şi ce straşnică poftă de mâncare! şi cu ce larmă veselă era primit fiecare fel de mâncare! şi ce cinste se făcu vinului bun, pentru a sărbători buna viaţă care acordase celor doi patriarhi suprema mulţumire de a-i reuni pe toţi la masa lor, într-o împrejurare atât de glorioasă! La desert se felicitară, se ţinură toasturi, se aclamă şi mai mult. Dar în convorbirile lor, în cuvintele vii care zburau de la un capăt

la celălalt al mesei, reveneau mereu la surpriza de la început, la acea intrare triumfală a ambasadorului trimis de fratele lor. El, prezenţa lui neaşteptată, tot ce nu spusese încă, toate aventurile pe care simţeau că le ascunde în el, încălzeau şi mai mult inimile, dragostea familiei, îmbătată de acest strălucit ospăţ în aer liber. Şi, îndată după ce se servi cafeaua, începură cu întrebări care nu se mai sfârşeau, şi el trebui să le răspundă.

— Oh! ce să vă spun? răspunse el râzând la o întrebare a lui Ambroise, dornic să ştie ce gândeşte despre Chantebled, pe unde îl plimbase de dimineaţă. Mi-e teamă că nu voi fi deloc politicos, nici pentru colţul ăsta de pământ, nici pentru opera dumneavoastră, dacă voi fi prea sincer. Fireşte că munca pământului e, aici, o întreagă artă, un nepreţuit efort de voinţă, de ştiinţă şi bună ordine, ca să scoţi din acest bătrân pământ recoltele pe care vi le dă încă… Munciţi mult, săvârşiţi minuni… Dar, Dumnezeule mare! cât e de mic regatul vostru! Cum puteţi trăi aici, fără să vă loviţi coatele unii de alţii? V-aţi îngrămădit şi v-aţi înmulţit atât de mult încât nu mai puteţi răsufla niciunul, fără picul de aer curat cât îi trebuie unui om să respire. Şi ogoarele voastre cele mai întinse, ceea ce numiţi voi marile voastre domenii, nu sunt decât nişte bulgări de pământ, unde puţinele voastre vite care pasc îmi fac impresia câtorva furnici rătăcite… O! când mă gândesc la imensitatea Nigerului nostru, la imensitatea câmpiilor udate de el, la imensitatea ogoarelor noastre de acolo, care n-au alte hotare decât îndepărtatul orizont!

Benjamin, fremătând de emoţie, îl asculta de pe scaunul pe care stătea. De când acest fiu al marilor fluvii şi al altui soare era acolo, nu-l mai slăbea din ochi, vădind o pasiune tot mai intensă în privirile lui visătoare. Şi când îl auzi vorbind astfel, nu se mai putu împotrivi chemării necunoscutului; îşi părăsi locul, făcu ocolul mesei şi veni să se aşeze lângă el.

— Nigerul, câmpia imensă… Povesteşte-ne, spune-ne

cum arată acea imensitate.

— Nigerul, uriaşul acela bun, tatăl nostru al tuturor celor de acolo! Aveam abia opt ani când tata şi mama au plecat din Senegal, dintr-o pornire de nepăsătoare bravură, de speranţă nebună, stăpâniţi de setea de-a se afunda în Sudan, în dorul de-a cuceri la întâmplare noi pământuri. Trebuie să mergi zile întregi, să treci printre stânci, hăţişuri, peste fluvii, ca să ajungi de la Saint-Louis, la ferma noastră de acum, dincolo de Dienne... Şi nu-mi mai aduc aminte de prima călătorie; am impresia că s-a născut chiar din bunul Niger, din rodnicia miraculoasă a apelor sale. E un fluviu imens şi blând; îşi mână valurile fără număr ca o mare, atât de întins încât niciun pod nu se poate construi pe el, atât de lat că umple zările de la un capăt la altul. Formează arhipelaguri, are braţe acoperite cu iarbă ca nişte păşuni, adâncimi în care înoată în voie escadre de peşti enormi, îşi are furtunile lui, zilele lui fierbinţi, când apele i se umplu de viaţă sub îmbrăţişarea arzătoare a soarelui; are nopţile lui minunate, nopţi trandafirii, de-o nemărginită dulceaţă, când pacea pământului coboară din stele... E străbunul, fondatorul, aducătorul de belşug; el a dat naştere Sudanului, l-a înzestrat cu bogăţii nenumărate, apărându-l de cotropirea deşerturilor vecine şi creându-l prin mâlul său fertil. Se revarsă în fiecare an, în aceleaşi anotimpuri, şi inundă valea ca un ocean; pe urmă o lasă grasă, parcă fecundată, ea pe-o femeie însărcinată, o imensă câmpie plină de-o vegetaţie formidabilă. La fel ca Nilul, a biruit nisipurile; e tatăl a nenumărate. generaţii, e zeul ce zămisleşte o lume încă necunoscută, dar. care, mai târziu, va îmbogăţi bătrâna Europă... Şi valea Nigerului, colosala fiică a bunului uriaş, ah, ce nemărginire pură, ce liber avânt spre infinit! Câmpia se desfăşoară, se lărgeşte, parcă dă brânci orizontului. Câmpie şi mereu câmpie, ogoare prelungite de alte ogoare, brazde drepte, cât vezi cu ochii, cărora plugului i-ar trebui luni de zile să le străbată până la capăt. Se va recolta acolo hrană pentru un popor numeros,

în. ziua când pământul va fi cultivat cu oarecare curaj şi oarecare ştiinţă, pentru că ţinutul e încă virgin, aşa cum l-a creat fluviul, cu mii şi mii de ani în urmă. Mâine această împărăţie va fi a plugarului care va îndrăzni să pună mâna pe ea şi să-şi croiască, după voinţa lui, un domeniu atât de vast, pe cât îl va fi visat puterea lui de muncă, nu hectare, ci leghe de arături, desfăşurând holde veşnice... Şi ce largă respiraţie în imensitatea aceea, ce bucurie să aspiri toată întinderea vastă dintr-o singură suflare, ce viaţă sănătoasă şi viguroasă de-a nu mai fi îngrămădiţi oamenii unii peste alţii, de-a se simţi liberi, puternici, stăpâni asupra părţii de pământ pe care au voit-o, sub soarele care străluceşte pentru toţi!

Benjamin nu se mai sătura ascultându-l şi întrebându-l.

— Cum sunteţi rostuiţi acolo? Cum trăiţi? Care vă sunt obiceiurile, ocupaţiile?

Dominique începu să râdă iar, ştiind de mai înainte cât le va tulbura pe toate rudele sale necunoscute, întâlnite aici, pe care le vedea sorbindu-i vorbele, aprinse de-o curiozitate tot mai mare. Încetul cu încetul, femeile, bătrânii se ridicaseră ca să se apropie de el. Până şi copiii îl înconjurau, ca şi cum le-ar fi povestit un basm frumos.

— Oh! trăim ca într-o republică, suntem o comunitate în care fiecare membru trebuie să muncească la opera frăţească. În familie sunt tot felul de muncitori, pentru muncile grele, puţin cam barbare. Dar tata s-a dovedit mai ales zidar de frunte, deoarece a trebuit să se aşterne pe zidit când am sosit acolo. Singur şi-a fabricat cărămizile, graţie straturilor de argilă care există lângă Dienne. Ferma noastră este, aşadar, un mic sat acum; fiecare tânăr căsătorit îşi va avea casa lui... Nu suntem numai plugari, ci şi pescari, şi vânători. Avem bărcile noastre.

Nigerul e foarte populat de peşti, se pescuieşte straşnic. Vânatul, de asemenea, ar ajunge să hrănească o familie; mişună peste tot stoluri de potârnichi şi bibilici, afară de flamingo, pelicani, egrete şi mii de animale care nu sunt de

mâncat. Uneori ne vizitează lei negri; vulturi cu zborul lin trec pe deasupra capetelor noastre; în amurg se văd hipopotami în grupuri de câte trei-patru, jucându-se în fluviu cu graţia unor copii negri care s-ar scălda acolo... Dar suntem, totuşi, mai ales agricultori, regi ai câmpiei, când Nigerul se retrage, după ce ne fecundează ogoarele. Domeniul nostru n-are hotare, el se întinde până acolo unde ajung străduinţele muncii noastre. Şi dacă i-aţi vedea pe plugarii indigeni, care nici nu ară măcar, că n-au ca unelte primitive decât nişte beţe cu care zgârâie pământul, înainte de a-i încredinţa sămânţă! Nicio grijă, nicio osteneală, pământul e gras, soarele e arzător, recolta va fi întotdeauna îmbelşugată. De aceea când noi ceilalţi întrebuinţăm plugul, când dăm oarecare îngrijire acestui pământ plin de viaţă, vă închipuiţi ce holde minunate dobândim, ce belşug de grâne, care ar face să crape toate hambarele voastre! în ziua când vom avea maşinile agricole pe care am venit să le comand la voi, vom avea nevoie de flote întregi de vapoare ca să vă trimitem prisosul hambarelor noastre. După. ce fluviul scade, când apele descresc, cultivăm orezul, câmpii de orez care dau uneori două recolte pe an. Apoi meiul, grâul, alunele, când vom putea face cultura în stil mare. Vaste câmpii de bumbac se înşiră una după alta. Cultivăm şi maniocul, şi indigoul, pe urmă avem şi grădinării cu ceapă, ardei, dovlecei, castraveţi. Nu mai vorbesc de produsele naturale: arborii de cauciuc, atât de preţioşi, din care avem o pădure întreagă, arborele care dă unt, arborele care dă făină, arborele care dă mătase, şi care cresc toţi pe pământurile noastre ca răsurile pe marginea drumurilor voastre... în sfârşit, mai suntem şi ciobani, avem turme mereu sporite, că nici nu le mai ştim numărul. Avem mii de capre, mii de oi cu lâna lungă, caii noştri aleargă liberi în ţarcuri mari cât nişte oraşe, boii noştri cu cocoaşă acoperă malul pe o leghe întreagă, când coboară să bea din apa Nigerului, la ceasul splendidei seninătăţi, când soarele asfinţeşte... Şi, mai ales,

suntem oameni liberi, oameni voioşi, care muncim pentru bucuria de a trăi nestingheriţi, răsplătiţi când ni se spune că opera noastră e foarte mare, foarte frumoasă şi foarte bună, pentru că e cealaltă Franţă, Franţa suverană de mâine.

Nu se mai oprea. Nu mai era nevoie să-i pui întrebări, îşi descărca sufletul plin de măreţie şi de frumuseţe.. Vorbi despre Dienne, vechiul oraş regesc, cu populaţie şi monumente venite din Egipt, şi care domneşte încă peste întreaga vale. Vorbi despre celelalte patru centre: Bammaku, Niamina, Segu, Sansanding, sate întinse, care vor fi într-o zi oraşe mari. Vorbi mai ales despre Tombuctu cel glorios, atâta vreme necunoscut, învăluit în legende, precum un paradis interzis, cu aurul, cu fildeşul, cu frumoasele şi îndatoritoarele lui femei, oraşul ce răsare ca un miraj al plăcerilor de neatins dincolo de nisipurile mistuitoare. Vorbi despre Tombuctu ca despre o poartă dublă a Saharei şi a Sudanului, oraşul de la hotar, unde pătrundea viaţa, se amesteca, se schimba, unde cămila deşerturilor aducea armele şi mărfurile din Europa, şi sarea atât de necesară, unde pirogile Nigerului descărcau fildeşul preţios, aurul care se aduna chiar la suprafaţa pământului, penele de struţ, cauciucul, cerealele, toate bogăţiile văii fecunde. Vorbi despre Tombuctu ca despre un uriaş siloz, Tombuctu, metropola şi piaţa Africii Centrale, cu grămezile lui de fildeş, cu grămezile lui de aur pur, cu sacii lui de orez, de mei, de alune, cu turtele lui de indigo, cu mănunchiurile lui de pene de struţ, cu metalele, curmalele, stofele, marchitănia, tutunul său şi, mai ales, cu straturile de sare, lespezile de sare brută, aduse în spinarea animalelor din înspăimântătorul Taudenni, sahariana cetate a sării, al cărui pământ e înţesat de sare pe leghii întregi, o mină infernală a sării, care e atât de preţioasă în Sudan încât serveşte drept schimb, ca monedă, mai folositoare decât aurul. În sfârşit, vorbi şi despre Tombuctu cel decăzut, sărăcit, opulenta şi strălucitoarea cetate de odinioară, care pare

astăzi o ruină, ascunzând îndărătul zidurilor ei degradate, de teama hoţilor deşertului, rămăşiţele comorilor păstrate în ea; cetatea care mâine însă va deveni iar cetatea glorioasă şi bogată, aşezată regeşte între Sudan, grânarul îmbelşugat, şi Sahara, drumul Europei, când Franţa va fi deschis acest drum, va fi legat între ele provinciile noului imperiu şi va fi întemeiat cealaltă Franţă, nemărginită, pe lângă care străvechea patrie nu va mai fi decât creierul care gândeşte, creierul care conduce.

— Aşta e visul nostru, strigă el, opera uriaşă care mâine va deveni realitate. Algeria noastră legată cu Tombuctu prin drumul Saharei, locomotive electrice care vor cără toată bătrâna Europă de-a curmezişul infinitului nisipos! Tombuctu legat cu Senegal prin vapoarele cu aburi de pe Niger, prin alte căi ferate care vor brăzda pretutindeni vastul imperiu! Franţa cea nouă, o Franţă imensă, legată cu Franţa-mamă, străvechea patrie, printr-o prodigioasă dezvoltare a coastelor mării, întemeiată în sfârşit, gata pentru cele o sută de milioane de locuitori, care trebuie să răsară într-o zi acolo!... Fără-ndoială, lucrurile acestea nu se vor face de pe-o zi pe alta. Transsaharianul nu e construit încă, sunt două mii cinci sute de kilometri de pustiu, a cărui exploatare n-ar prea ispiti societăţile de investiţii; va trebui, totuşi, să se ajungă la o exploatare mai prosperă, la un început de cultură raţională, la descoperirea a tot felul de mine, astfel încât exporturile în creştere să facă posibile eforturile băneşti ale metropolei. Pe urmă, mai e problema populaţiilor de acolo, formate din negri, blânzi în cea mai mare parte; dar altele, sunt feroce, hoaţe şi de-o sălbăticie exaltată de fanatismul religios, ceea ce agravează dificultăţile cuceririlor noastre, căci există această complicată problemă a Islamului, de care ne vom lovi întruna câtă vreme nu va fi rezolvată. Şi numai viaţa, numai şi numai ani îndelungaţi de viaţă pot să creeze un popor nou, să-l adapteze pământului nou, să contopească diversele elemente etnice, asigurând acestui nou popor o

existenţă normală, forţa sa omogenă, geniul său... Dar, orice-ar fi de azi înainte o nouă Franţă s-a născut în depărtare, un imperiu nelimitat, care are nevoie de sângele nostru, şi trebuie să i-l dăm ca să se populeze, ca să scoată din pământ bogăţii nemăsurate, ca să devină ţara cea mai întinsă, cea mai puternică şi cea mai măreaţă din lume.

Plin de entuziasm, fremătând de chemarea unui ideal depărtat, descoperit în sfârşit, Benjamin avea ochii plini de lacrimi. Ah, ce viaţă viguroasă, ce viaţă nobilă! Era toată misiunea lui, toată opera la care nu făcuse până acum decât să viseze în chip vag! Şi întrebă din nou:

— Şi sunt multe familii franceze acolo care, ca şi voi, colonizează ţinutul?

Atunci Dominique izbucni în hohote de râs,

— Eh, nu! Sunt ce-i drept câţiva colonişti în vechile noastre posesiuni din Senegal; dar acolo, în fundul văii Nigerului, dincolo de Dienne, cred că suntem singurii colonişti... Suntem pionierii, avangarda nebună, îndrăzneţii încrederii şi speranţei. Şi avem oarecare merit în această privinţă, pentru că fapta noastră pare oamenilor prea chibzuiţi un simplu rămăşag cu bunul simţ. Vă puteţi oare închipui? O familie franceză instalată în mijlocul sălbaticilor, având ca unică protecţie vecinătatea unui mic fort, unde un ofiţer alb comandă o duzină de soldaţi indigeni, silită uneori să deschidă focul; o familie creând o fermă în mijlocul unui ţinut pe care fanatismul vreunui şef de trib îl poate răzvrăti de pe o zi pe alta. E o nebunie, cât să indispui o lume întreagă; şi tocmai asta ne încântă, ne face să fim atât de veseli, atât de sănătoşi, atât de triumfători. Noi deschidem drumul, noi dăm exemplul. Noi ducem buna şi vesela noastră Franţă acolo; noi ne-am deschis, în mijlocul pământurilor virgine, un câmp nelimitat, care va deveni o provincie; noi am întemeiat acolo un sat care va fi peste o sută de ani un mare oraş. În colonii nu există o naţiune mai fecundă decât naţiunea franceză, ea care pare că a devenit sterilă pe vechiul ei pământ. Şi ne vom înmulţi, şi vom

umple lumea!... Veniţi, veniţi cu toţii, de vreme ce sunteţi prea înghesuiţi aici, de vreme ce n-aveţi aer în câmpiile voastre, prea strâmte, în oraşele voastre supraîncălzite, otrăvite de fum. Acolo e loc pentru toţi, pământuri noi, aer curat pe care nu l-a respirat încă nimeni, o operă frumoasă de împlinit, care va face din toţi nişte eroi, nişte oameni voinici şi fericiţi că trăiesc; Veniţi cu mine; voi duce acolo bărbaţii, voi duce femeile care doresc să vină de bunăvoie; vă veţi crea alte provincii şi veţi întemeia alte oraşe pentru viitoarea atotputernicie a Franţei mari, nemărginite!

Râdea cu atâta voie bună şi era atât de frumos, atât de puternic, atât de viteaz, încât toată masa îl mai aclamă o dată. Nimeni n-avea să-l urmeze, se-nţelege, pentru că toate aceste familii îşi aveau cuiburile lor clădite, pentru că toţi aceşti tineri iubeau prea mult bătrânul pământ al patriei, de care erau legaţi prin însăşi rădăcinile naţiei lor, aţipită în căminuri după atâtea cutezătoare aventuri. Dar ce poveste minunată, ascultată de copiii cei mici şi cei mari, ca un basm frumos ce-i vrăjea, care mâine, fără-ndoială, va trezi în ei pasiunea, pasiunea dinamică pentru glorioasele întreprinderi depărtate! Sământă necunoscutului era aruncată; ea va încolţi şi va da o recoltă de-o fabuloasă putere.

Singur Benjamin strigă, în tumultul entuziasmului, în care cuvintele lui se pierdură:

— Da! da! vreau să trăiesc... Ia-mă cu tine, ia-mă cu tine!

Iar ca încheiere, Dominique adăugă:

— Bunicule, nu ţi-am spus ceva: tatăl meu a dat numele de „Chantebled” fermei noastre de acolo... Adeseori ne povesteşte cum aţi întemeiat domeniul vostru aici, într-o pornire îndrăzneaţă şi totodată prevăzători, când toată lumea vă lua în râs, ridica din umeri, spunând că sunteţi nebuni. Şi acolo tatălui meu i s-a arătat aceeaşi batjocură, aceeaşi compătimire dispreţuitoare, pentru că unii se aşteaptă ca într-o bună zi blândul Niger să ia cu el tot satul nostru, dacă nu cumva vreo bandă de hoţi negri nu ne va

ucide şi nu ne va mânca de vii… Ah, dar sunt foarte liniştit; vom învinge cum aţi învins şi voi, pentru că nebunia de a făptui e divina înţelepciune. Acolo vom pune temelia unui alt regat al familiei Froment, a unui alt Chantebled imens, ai cărui străbuni veţi fi, bunico şi bunicule, voi, patriarhii din depărtare, pe care îi vom venera ca pe nişte zei… Şi beau în sănătatea dumitale, bunicule, beau în sănătatea dumitale, bunico, în numele celuilalt viitor popor, născut vitejeşte sub soarele arzător al tropicelor.

Mathieu, care se ridicase, spuse cu o voce puternică, adânc emoţionat:

— În sănătatea ta, băiatul meu! În sănătatea fiului meu, Nicolas, a soţiei lui, Lisbeth, şi a tuturor acelora care se vor naşte mâine, din generaţie în generaţie!

Şi Marianne, care se ridicase şi ea, spuse la rândul ei:

— În sănătatea femeilor şi a fiicelor voastre, a soţiilor şi a mamelor voastre! În sănătatea acelor femei care vor iubi, care vor naşte şi vor zămisli cât mai multă viaţă, pentru cât mai multă fericire cu putinţă.

Şi aşa se sfârşi serbarea; toţi părăsiră masa, familia risipindu-se în voie pe pajişte. Şi se mai adăugă un ultim triumf în viaţa lui Mathieu şi a Mariannei, înconjuraţi de valul năvalnic al copiilor. Era revărsarea rodniciei victorioase, tot poporul acesta mic şi fericit, născut din pântecele lor, toată familia care-i asalta cu bucuria ei, înăbuşindu-i cu dragostea sa. Douăzeci de braţe le întindeau deodată copiii, capete blonde sau brune, să le sărute. Iar ei, la vârsta lor înaintată, în sfânta lor atitudine copilărească la care se întorceau acum, nu-i recunoşteau întotdeauna pe băieţi şi pe fetiţe. Se înşelau, le schimbau numele, îi luau pe unii drept alţii. Ceilalţi râdeau, rectificau, îi ajutau să-şi aducă aminte. Iar ei râdeau de asemenea, făceau semne hazlii că s-au înşelat. N-avea nicio importanţă dacă nu le mai ştiau numele, fiindcă erau tot din seminţia lor. Mai erau acolo şi femei gravide, nepoate şi strănepoate, pe care le chemau lângă ei, pe care doreau să

le sărute, ca să le aducă noroc copiilor care urmau să se nască, copiii copiilor lor, până la nesfârşit, un neam care va creşte mereu şi le va continua numele până în vremurile cele mai îndepărtate. Apoi mai erau şi mame care alăptau, acelea ai căror copii în scutece dormiseră cuminţi în timpul mesei; copii care, treziţi din somn, ţipau de foame, şi ele trebuiau să le servească şi lor partea de ospăţ cuvenită, alăptându-i la sân, aşezate sub arbori şi râzând laolaltă, cu pieptul gol, în mândra lor seninătate. Era regeasca frumuseţe a femeii, soţie şi mamă, era decisiva biruinţă a maternităţii fecunde asupra virginităţii care ucide viaţa. Fie ca să se schimbe odată moravurile învechite, ideea despre morală şi ideea despre frumuseţe, şi să se regenereze lumea prin această frumuseţe triumfătoare a mamei alăptându-şi copilul, în măreţia simbolului ei! Mereu alte seminţe noi zămisleau recolte noi; soarele se urca mereu la orizont, laptele izvora fără încetare din sinii mamelor, seva veşnică a omenirii vii. Iar fluviul acesta de lapte purta viaţa în vinele lumii şi se umfla, şi se revărsa, pentru secolele fără sfârşit.

Cât mai multă viaţă cu putinţă, pentru cât mai multă fericire cu putinţă. Aceasta era mărturisirea de credinţă în viaţă, mărturisirea de speranţă în opera ei dreaptă şi bună. Fecunditatea învingătoare rămânea forţa de nediscutat, puterea suverană care numai ea hotărăşte viitorul. Era marea revoluţionară, necurmata făuritoare a progresului, mama tuturor civilizaţiilor, creând iar şi fără încetare armata nenumăraţilor săi luptători şi aruncând în luptă, de-a lungul. secolelor, miliarde de oameni săraci, de înfometaţi, de răzvrătiţi, pentru cucerirea adevărului şi a dreptăţii. Nu se face, în istorie, un singur pas înainte fără ca numărul să nu fie acela care împinge omenirea în mersul ei. Ziua de mâine, ca şi cea de ieri, va fi cucerită de rapida înmulţire a mulţimilor, în căutarea fericirii. Şi binefacerea aşteptată de epoca noastră va fi obţinută: egalitatea economică, după cum a fost obţinută şi cea politică.

Dreapta repartiţie a bogăţiilor va fi de aci înainte uşor de înfăptuit, iar munca va fi repusă în gloria necesităţii ei. Nu e adevărat că munca e impusă oamenilor ca o pedeapsă pentru păcatul originar; dimpotrivă, ea e o cinste, o nobleţe, bunul cel mai preţios, bucuria, sănătatea, puterea, însuşi sufletul omenirii, care e întotdeauna în luptă, în crearea viitorului. Căci o muncă e şi aducerea copilului pe lume, o muncă e şi viaţa trăită normal, fără pervertiri neghioabe, însuşi ritmul marilor înfăptuiri zilnice, care împing omenirea spre destinul ei etern. Şi mizeria, oribila crimă socială, va dispărea în această slăvire a muncii, în această dreaptă distribuire a muncii universale, când fiecare om îşi va dobândi partea lui cuvenită de îndatoriri şi de drepturi. Şi dacă copiii se vor înmulţi, ei nu vor fi decât unelte de îmbogăţire, de creştere a capitalului uman, de existenţă liberă şi fericită, fără ca odraslele unora să fie carne de tun sau pentru prostituţie pentru egoismul copiilor altora. Şi tot viaţa va învinge; va triumfa renaşterea vieţii cinstite şi adorate, a acestei religii a vieţii, strivite sub îndelungatul, oribilul coşmar al catolicismului, de care popoarele au încercat în două rânduri să scape prin violenţă, în veacul al cincisprezecelea şi al optsprezecelea, şi pe care până la urmă îl vor alunga într-o zi apropiată, când pământul fecund şi femeia fecundă vor deveni iar cultul, atotputernicia şi frumuseţea suverană.

În această ultimă oră a zilei, în seara strălucitoare, Mathieu şi Marianne domneau peste familia lor atât de numeroasă. Un elan eroic, un curaj admirabil îi adusese la această suveranitate. Sfârşeau ca nişte eroi ai vieţii, ca nişte bătrâni măreţi, pentru că zămisliseră multă viaţă, creaseră multe fiinţe şi lucruri. Şi toate le făptuiseră de-a lungul luptelor, muncii şi durerilor. Adesea vărsaseră lacrimi. Apoi, odată cu vârsta foarte înaintată, venise şi tihna, blinda tihnă surâzătoare, dăruită de munca bine îndeplinită, de convingerea că-şi vor dormi somnul de veci liniştiţi, în timp ce copiii lor şi copiii copiilor, din jurul lor,

începeau iar lupta, munceau, sufereau şi trăiau la rândul lor. Şi în măreţia lor de eroi fusese şi toată dorinţa care înflăcărase, divina dorinţă, întemeietoarea şi orânduitoarea omenirii, dorinţa sfântă care se strecurase în ei ca nişte văpăi de foc, la fiecare nouă zămislire. Erau ca un templu sacru, unde zeul sălăşluise fără-ncetare; se iubiseră cu focul nestins în care arde întregul univers, în continuă creaţie. Sub părul lor alb, străluceau de frumuseţe, iar frumuseţea le venea de la acea lumină lăuntrică, de care ochii le erau plini, de la puterea de a iubi, pe care nici vârsta nu putuse s-o stingă. După cum spuneau şi ei, glumind, fireşte că odinioară întrecuseră măsura în nepăsarea lor de a face copii, scandalizându-i pe vecini, tulburând obiceiurile respectate. Dar, în definitiv, nu avuseseră dreptate? Copiii lor nu furaseră partea nimănui; fiecare dintre ei îşi dobândise mijloacele lui de trai. Şi pe urmă, e bine să recoltezi mai mult, când grânarele ţării sunt goale. Ar trebui să fie mulţi imprudenţi ca ei, ca să combată prudenţa egoistă a altora, în vremile de mare sărăcie. E un bun exemplu cetăţenesc: familia întărită, patria refăcută, prin splendida îndrăzneală a marelui număr de familii, a largii risipe de copii, risipă sănătoasă şi veselă, în mijlocul cumplitei scăderi a populaţiei…

Viaţa ceru un ultim eroism din partea lui Mathieu şi a Mariannei.. O lună mai târziu, când Dominique se pregătea să se întoarcă în Sudan, Benjamin le vorbi într-o seară despre pasiunea lui, despre irezistibila chemare a câmpiei necunoscute şi depărtate, chemare căreia dorea să i se supună.

— Tată mult iubit, mamă adorată, lăsaţi-mă să plec cu Dominique… Am luptat cu mine însumi şi mă înspăimânt la gândul că vă părăsesc astfel, la vârstă voastră. Dar sufăr prea mult, sufletul meu irumpe plin de infinit; şi voi muri de trândăvie şi ruşine dacă nu plec.

Îl ascultau cu inima zdrobită. Cuvintele lui nu-i mirau; le aşteptau să vină încă din ziua nunţii lor de diamant. Şi

tremurau, simţeau bine că nu-l vor putea refuza, căci se ştiau vinovaţi de a fi oprit pe acest ultim copil în cuibul părintesc, după ce-i lăsaseră pe ceilalţi să plece. Ah, nesăţioasa viaţă, care nu le îngăduia nici această târzie avariţie, viaţa care le cerea până şi scumpa comoară ascunsă cu atâta discreţie, de care egoismul şi gelozia lor visau să nu se despartă decât în pragul mormântului.

O tăcere adâncă se lăsă, şi Mathieu răspunse, în sfârşit, cu o voce înceată:

— Copilul meu, nu te pot împiedica. Du-te acolo unde te cheamă viaţa… Dacă aş şti că am să mor în seara asta, ţi-aş spune să aştepţi până mâine.

Marianne spuse şi ea, cu multă blândeţe:

— De ce nu murim în clipa asta?… N-am mai avea şi această ultimă suferinţă, şi ai pleca ducând cu tine doar amintirea noastră.

Şi încă o dată se gândiră la cimitirul din Janville, câmpia paşnică unde se odihneau multe fiinţe scumpe, şi unde se vor duce şi ei în curând să le întâlnească. Gândul lor era lipsit de tristeţe; sperau să adoarmă împreună, în aceeaşi zi, pentru că nu puteau concepe să trăiască unul fără celălalt. Şi, de altminteri, n-ar continua ei oare să vieţuiască, trăind mereu prin copiii lor, uniţi pentru totdeauna nemuritori prin familia lor?

— Tată mult iubit, mamă adorată, repetă Benjamin, simt că voi muri chiar mâine dacă nu plec. Aşteptând sfârşitul vostru n-ar însemna oare să-l şi doresc? Trebuie să trăiţi încă multă vreme, şi vreau să trăiesc cât voi.

Se făcu din nou tăcere, apoi Mathieu şi Marianne spuseră în acelaşi timp:

— Pleacă, deci, copilul meu. E drept, trebuie să trăieşti.

Dar în ziua plecării ce sfâşiere, ce durere să-şi smulgă şi această ultimă parte din trupul lor, tot ce le mai rămăsese din ei înşişi, ca să-i aducă vieţii darul suprem! Plecarea lui Nicolas retrăia în cea de acum acel „niciodată nu ne vom mai vedea” al copilului emigrant, care îşi lua zborul în voia

vântului ce trece, pentru însămânţarea pământurilor necunoscute şi depărtate, dincolo de toate hotarele.

— Niciodată nu-l voi mai vedea! strigă Mathieu printre lacrimi.

Şi Marianne repetă, într-un hohot de plâns, izbucnit din adâncul sufletului ei:

— Niciodată nu-l voi mai vedea, niciodată nu-l voi mai vedea!

De astă dată nu era vorba numai de familia mărită, de-o patrie refăcută, de Franţa repopulată pentru viitoarele lupte, ci şi de întinderea omenirii pe glob, de desţelenirea pustietăţilor, de pământul populat în întregime. După patrie, pământul întreg. După familie, naţiunea, apoi omenirea. Şi ce zbor cotropitor, ce perspectivă bruscă spre imensitatea lumii! Toată boarea răcoroasă a oceanelor, toate miresmele continentelor virgine ajungeau până la ei ca un suflu uriaş, ca o briză venită din largul mării. Abia o mie cinci sute de milioane de suflete, astăzi, pe cele câteva câmpuri cultivate ale globului, nu era oare o nenorocire, când globul, deschis în întregime tăişului plugului, ar trebui să hrănească de zece ori mai mulţi oameni?

Ce orizont strâmt, să vrei să mărgineşti omenirea vie la cifra actuală! Ce neghiobie să te limitezi numai la schimburi economice de la popor la popor şi să laşi mari oraşe să apună în ruinele lor, aşa cum au murit Babilonul, Ninive, Memphis, în timp ce alte regiuni ale lumii le moştenesc gloria, renăscute şi înfloritoare, cu noi civilizaţii, fără însă ca numărul sufletelor să sporească vreodată! E însăşi ipoteza morţii, pentru că nimic nu rămâne pe loc, iar ceea ce nu creşte, descreşte şi dispare. Viaţa e fluxul ale cărui valuri continuă zilnic creaţiunea şi desăvârşesc opera fericirii aşteptate, atunci când se va împlini sorocul. Fluxul şi refluxul popoarelor sunt doar perioadele păşirii înainte; marile secole, aducătoare de lumină, dispărute şi înlocuite de veacuri întunecate, arată numai etapele. Se face mereu câte un pas înainte, mereu încă un colţ de pământ e

cucerit, încă puţină viaţă e pusă în mişcare. Legea pare a fi un fenomen dublu: fenomenul fecundităţii care formează civilizaţia şi acela al civilizaţiei care restrânge fecunditatea. Şi echilibrul se va stabili în ziua în care pământul locuit în întregime, desţelenit şi folosit, îşi va fi împlinit destinul. Şi visul divin, utopia generoasă zboară în înaltul cerului; familia contopită în naţiune, naţiunea contopită în omenire, un singur popor frăţesc făcând din toată omenirea o singură citadelă a păcii, a adevărului şi a dreptăţii. Ah! fie ca eterna fecunditate să sporească mereu, fie ca sămânţă omenească să fie dusă dincolo de frontiere şi să populeze deşerturile necultivate din depărtare, să sporească omenirea în secolele viitoare, până la domnia vieţii suverane, stăpână, în sfârşit, a timpului şi spaţiului!

Şi după plecarea lui Benjamin împreună cu Dominique, Mathieu şi Marianne îşi regăsiră bucuria cea mare a fecundităţii lor, pacea operei lor săvârşite, operă bogată, operă neostoită. Nu mai aveau nimic al lor, nimic decât fericirea de a fi dat vieţii totul. Acel „niciodată nu ne vom mai vedea” al despărţirii devenea şi acel tot mai mult al vieţii sporite, răspândite dincolo de orizontul fără margini. Candizi şi surâzători, eroii, aproape centenari, triumfau în înflorirea revărsată a familiei lor. Peste mări şi ţări, laptele cursese din bătrânul pământ al Franţei până în imensităţile Africii virgine, tânără şi uriaşa Franţă de mâine. După Chantebledul cucerit pe-un colţ dispreţuit al patrimoniului naţional, un alt Chantebled îşi făurea o împărăţie, departe, în vastele întinderi pustii, pe care viaţa trebuia încă să le fecundeze. Şi era exodul, expansiunea omenirii pe glob, omenirea în mersul ei spre infinit.

Anglia,
august 1898 – mai 1899.